

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

STARPTAUTISKO UN EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU PIEMĒROŠANA NACIONĀLAJĀS TIESĀS

LU 78. starptautiskās zinātniskās
konferences rakstu krājums

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

STARPTAUTISKO UN EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU PIEMĒROŠANA NACIONĀLAJĀS TIESĀS

**Latvijas Universitātes
78. starptautiskās zinātniskās
konferences rakstu krājums**

Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās.
Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums.
Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020. 504 lpp.

Application of the International and European Union law in the national courts.
Collection of research papers of the 78th International Scientific Conference
of the University of Latvia. Rīga: University of Latvia Press, 2020. 504 pages.

Redkolēģijas priekšsēdētāja:

Asoc. prof. **Anita Rodiņa**, Latvijas Universitāte, Latvija

Redkolēģijas priekšsēdētāja vietnieks:

Prof. **Carlo Amatucci**, Neapoles Federika II universitāte, Itālija

Redkolēģijas locekļi:

Prof. **Jānis Rozenfelds**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Ilma Čepāne**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Kalvis Torgāns**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Kaspars Balodis**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Jānis Lazdiņš**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Sanita Osipova**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Daiga Rezevska**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Ringolds Balodis**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Jaurīte Briede**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Ārija Meikališa**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Kristīne Strada-Rozenberga**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Uldis Krastiņš**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Valentija Liholaja**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Gabriels Tavits**, Tartu Universitāte, Igaunija

Prof. **Aleksei Kelli**, Tartu Universitāte, Igaunija

Prof. **Ramūns Birštons**, Viļņas Universitāte, Lietuva

Prof. **Kristofs Šēve**, Ķīles Altenholcas/Reinfeldas Lietišķo zinātņu universitāte, Vācija

Prof. **Kazunobu Oijama**, Kanagavas Universitāte, Japāna

Prof. **Lučia Mokra**, Bratislavas Universitāte, Slovākija

Asoc. prof. **Jānis Kārklīņš**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Annija Kārklīņa**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Kristīne Dupate**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Artūrs Kučs**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Irēna Kucina**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Inga Kačevska**, Latvijas Universitāte, Latvija

Latviešu valodas redaktore *Gita Kļaviņa* un *Ruta Puriņa*

Angļu valodas redaktore *Andra Damberga*

Maketu veidojusi *Andra Liepiņa*

Visi krājumā ievietotie raksti ir anonīmi recenzēti.

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.

Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

© Latvijas Universitāte, 2020

<https://doi.org/10.22364/juzk.78>

ISBN 978-9934-18-536-6

e-ISBN 978-9934-18-537-3

SATURS

Priekšvārds	9
SEKCIJA	
STARPTAUTISKO UN ES TIESĪBU PIEMĒROŠANA NACIONĀLAJĀS TIESĀS	11
Artūrs Kučs	
Starptautisko cilvēktiesību avotu un Eiropas Savienības tiesību avotu piemērošana Satversmes tiesā <i>Application of International Human Rights Sources and European Union Law Sources in the Constitutional Court of Latvia</i>	13
Jautrīte Briede	
Eiropas Savienības tiesību normu piemērošana administratīvajā procesā <i>Application of European Union Law in Administrative Procedure</i>	24
Daina Ose	
Elektroniskā saziņa kā rakstveida pierādījums civillietā <i>Electronically Stored Information (ESI) as a Written Evidence in Civil Matters</i>	32
SEKCIJA	
STARPTAUTISKĀS PRIVĀTTIESĪBAS UN ES TIESĪBAS	39
Vija Kalniņa	
Kā <i>Airbnb</i> atšķiras no <i>Uber</i> . EST secinājumi lietā <i>C-390/18 Airbnb Ireland</i> <i>How Airbnb differs from Uber. CJEU Conclusions in Case C-390/18 Airbnb Ireland</i>	41
Edgars Gūte	
Sporta darba tiesības teorijā un praksē. Atzīto sporta federāciju bezdarbība <i>Employment Law in Sports from Theoretical and Practical Perspective. Lack of Action on Behalf of Recognised Sports' Federations</i>	49
Inga Kačevska	
Jaunie <i>Incoterms</i> ® 2020 un pušu modificētie termini <i>New Incoterms® 2020 and Variants of Terms</i>	56
Aleksandrs Fillers	
Briseles <i>Ibis</i> regulas piemērošana Latvijas tiesās <i>Application of the Brussels Ibis Regulation by Latvian Courts</i>	63

Kristīna Milbauere (Muehlbauer)

Eiropas Savienības Tiesas kompetence, interpretējot Eiropas Savienības kolīziju normas
Interpretative Jurisdiction of the European Court of Justice Regarding EU Choice of Law Rules 70

Zane Norenberga

Vai aizsardzība pret konkurences izkropļojumu nav Eiropas Savienības darbības mērķis, kopš stājies spēkā Lisabonas līgums?
After Lisbon Treaty Came into Force, is Competition Distortion Prevention No Longer an Objective of European Union? 76

SEKCIJA

STARPTAUTISKĀS PUBLISKĀS TIESĪBAS UN ES TIESĪBAS 85

Irēna Ņesterova

Nebeidzamā cīņa pret masveida uzraudzību: EST līdzsvara meklējumi starp privātumu un drošību
The Never-Ending Battle against Mass Surveillance: the CJEU in Search for the Right Balance between Privacy and Security 87

Ieva Miļūna

Vai ANO Drošības padomei ir saistošas starptautiskās tiesības?
Is the UN Security Council Bound by International Law? 95

Ingus Meimers

Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums kā kritērijs prettiesiskas ekspropriācijas konstatēšanai
Violation of Prohibition of Discrimination as a Prerequisite to Determining Unlawful Expropriation 101

Linda Bīriņa

Žurnālista jēdziens tiesību uz žurnālistu informācijas avotu aizsardzību kontekstā
Defining Journalist in the Context of Protecting Information Sources 113

SEKCIJA

KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU JOMAS AKTUALITĀTES
DOKTORANTU PĒTĪJUMOS 121

Toms Čevers

Kontrabandas objektīvā puse
Objective Side of Smuggling as a Criminal Offence 123

Armands Smans

Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks kā pamats ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanai
Risk of Obstruction of Pre-Trial Proceedings as a Ground for Application of Preventive Measures Related to Deprivation of Liberty 133

Oskars Kulmanis

Advokāts un pierādījumu pieļaujamība kriminālprocesā
An Advocate and Admissibility of Evidence in Criminal Proceedings 142

SEKCIJA

NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU TAUTSAIMNIECĪBĀ
AKTUĀLIE JAUTĀJUMI 151

Valentija Liholaja

Ieskats noziedzīgu nodarījumu pret tautsaimniecības interesēm
juridiskā izvērtējuma problemātikā
*An Insight into Legal Assessment of Criminal Offences
Against Economic Interests* 153

Uldis Krastiņš

Nolūka saturs un būtība krimināltiesībās
(uz Krimināllikuma 195. panta regulējuma pamata)
*Content and Substance of Purpose in Criminal Law
(On the Basis of Section 195 of Criminal Law)* 162

Diāna Hamkova

Sveša maksāšanas līdzekļa nelikumīgas izmantošanas kvalifikācijas
jautājumi
*Issues Relating to Qualification of Illegal Use of Means
of Payment of Another Person* 171

Evija Vīnkalna

Cēloņsakarības nozīme un radītā kaitējuma izvērtēšana soda
veida noteikšanā un atbrīvošanā no soda
*Relevance of Causal Relationship and Assessment of Harm
in Determination and Remission of Penalty* 179

SEKCIJA

MANTAS IZCELSMES NOZIEDZĪGUMA PIERĀDĪŠANA
KRIMINĀLPROCESĀ 187

Kristīne Strada-Rozenberga

Vispārīgs ieskats jautājumos, ko rada 21.11.2019. grozījumi
Kriminālprocesa likumā
*General Insight Into Issues Arising from 21.11.2019.
Amendments to Criminal Procedure Law* 189

Gunārs Kūtris

Noziedzīgi iegūtā konfiskācijas iespējas un pamats
Possibilities and Grounds for Confiscation of Crime Proceeds 202

Ārija Meikalīša

Personas, kuru mantiskās intereses aizskartas kriminālprocesa
gaitā vai rezultātā: to tiesiskā aizsardzība
*Legal Protection of Persons Whose Economic Interests
Have Been Infringed in the Course of Criminal Proceedings
or as a Result of Criminal Proceedings* 209

SEKCIJA	
CIVILTIESĪBAS UN TO NOZĪME NĀKAMAJĀ DEKĀDĒ	217
Erlens Kalniņš	
Priekšlīguma saistošais spēks	
<i>Binding Force of the Preliminary Contract</i>	219
Jānis Kubilis	
Kreditoru tiesību aizsardzības problēmas uzņēmuma pārejas gadījumā	
<i>Issues Related to Creditors' Protection in Case of Business Transfer</i>	230
Jānis Kārklīšs, Ritvars Purmalis	
Mākslīgais intelekts un civiltiesiskā atbildība	
<i>Artificial Intelligence and Civil Liability</i>	239
Aleksandrs Fillers	
Galvinieka un ķīlas devēja regresa tiesību regulējums	
Latvijas civiltiesībās	
<i>Rights of Recourse of Sureties and Security Providers in Latvian</i>	
<i>Civil Law</i>	255
Jānis Rozenfelds	
Nekustams īpašums kā visas mantas dāvinājuma priekšmets	
<i>Immovable Property as Subject-Matter of Donor's Entire Property</i>	262
Edijs Brants	
Vainas elementi līgumiskās atbildības piemērošanā	
<i>Elements of Fault in Application of Contractual Liability</i>	270
Alise Reide	
Pēdējās gribas rīkojumi mantojuma tiesībās	
<i>Dispositions of Property Upon Death in Inheritance Law</i>	287
Zanda Dāvida	
Patērētāju tiesību aizsardzības izaicinājumi digitalizācijas laikmetā:	
tehnoloģiskais totalitārisms	
<i>Challenges for Consumer Protection in the Digital Age:</i>	
<i>Technological Totalitarianism</i>	295
Evija Novicāne	
Legalitātes pienākuma pārkāpums un kapitālsabiedrībai nodarīto	
zaudējumu noteikšanas problemātika prasībā pret valdes locekli	
<i>Violation of Duty of Legality and Problematics of Company's Loss</i>	
<i>Determination in Claim Against a Management Board Member</i>	303
Mārcis Krūmiņš	
Elektronisko pierādījumu vērtēšanas likloči	
<i>Zigzags of Electronic Evidence Evaluation</i>	312
Vadims Mantrovs	
Jaunā patērētāja pirkuma direktīva (Direktīva 2019/771):	
izaicinājumi un iespējas Latvijas likumdevējam	
<i>New Consumer Sales Directive (Directive 2019/771):</i>	
<i>Challenges and Possibilities for Latvian Legislator</i>	319

SEKCIJA	
BRĪVĪBA: VALSTS MĒRĶIS, VĒRTĪBA UN PAMATTIESĪBAS	331
Sanita Osipova	
Brīvība – tiesību normās un tiesiskajā apziņā	
<i>Freedom – in Legal Norms and Legal Consciousness</i>	333
Diāna Apse	
Brīvības atbildība. Mintauta Čakstes īpašā doktrīna	
<i>Responsibility of Freedom. Special Doctrine of Mintauts Čakste</i>	341
Jānis Pleps	
Satversmes 21. panta tvērums: parlamenta autonomija	
likumdošanas procesā	
<i>Scope of the Article 21 of the Constitution: Parliamentary</i>	
<i>Autonomy in Legislative Procedure</i>	350
Modrīte Mazure-Vucāne	
Miertiesas funkcijas pamattiesību aizsardzības nodrošināšanā	
<i>Functions of the Magistrates' Court in Ensuring Protection</i>	
<i>of Fundamental Rights</i>	359
Sandis Bērtaitis	
Brīvības daudz balsība Jesajas Berlina ideju mantojumā	
<i>Polyphony of Liberty in the Legacy of Isaiah Berlin</i>	368
SEKCIJA	
TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES AKTUĀLIE	
PROBLĒMJAUTĀJUMI	377
Elīna Avota	
Tiesu izpildītāja darbības pamatprincipu izmaiņas saistībā ar	
Latvijas integrāciju Eiropas Savienībā	
<i>Changes in the Basic Principles of Bailiffs' Activities due</i>	
<i>to Integration of Latvia into European Union</i>	379
Viktorija Soņeca	
Lobēšanas regulējuma neesamības ietekme uz uzņemto	
Eiropas Savienības saistību izpildi	
<i>How the Absence of Lobbying Regulation in a Member State</i>	
<i>Affects Fulfilment of European Union's Commitments</i>	387
Solvita Harbaceviča	
Tiesnešu pašpārvaldes institūciju loma varas dalīšanas mehānismā	
<i>Role of Judicial Self-governance Bodies in the Mechanism</i>	
<i>of Separation of Powers</i>	397
Indra Liepiņa	
Latvijas Republikas Satversmē noteiktā sociāli atbildīgas valsts principa	
īstenošana ar iedzīvotāju ienākuma nodokļa starpniecību	
<i>The Welfare State Principle, Set in the Constitution of</i>	
<i>the Republic of Latvia, Realization Through Personal Income Tax</i>	405

Krists Ansons

Tiesiskās noteiktības principa ietekmes palielināšanas perspektīvas
savstarpējās saskaņošanas procedūrās starp kompetentajām iestādēm
*Prospects for Increasing the Impact of Legal Certainty Principle
in Mutual Agreement Procedure Between Competent Authorities* 415

SEKCIJA

MEDIATORU PROFESIONĀLĀ PIEREDZE – VĒRTĪGĀS
ATZIŅAS UN IZAUGSMES IESPĒJAS 425

Līga Kirstuka

Latvijai aktuālie jautājumi Singapūras Mediācijas konvencijas kontekstā
*Questions Relevant for Latvia in the Context of Singapore Convention
on Mediation* 427

SEKCIJA

AKTUALITĀTES VALSTSTIESĪBU TEORIJĀ UN PRAKSĒ 437

Anita Rodiņa

Ilgtspējība un augstākā izglītība
Sustainability and Higher Education 439

Edvīns Danovskis

Tiesību uz valsts dienestu aizsardzības mehānismi attiecībā uz
Saeimas un pašvaldības domes deputātu
*Protection of Rights to Public Service with Regard to Members
of Parliament and Municipal Council* 453

Jānis Priekulis

Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa nozīme subjektīvo tiesību
aizsardzībā: Satversmes tiesas piemērs
*Provisional Measures in Proceedings of the Constitutional
Court of the Republic of Latvia* 464

Aleksandrs Potaičuks

Pārrobežu administratīvo aktu atzišana finanšu jomā
Recognition of Foreign Administrative Acts in Financial Matters 471

Elīna Pankrate

Publiskas personas kapitālsabiedrības darbības mērķi
Objectives of the Operation of a State-Owned Company 479

Vadims Reinfelds

Labticīga īpašnieka tiesību uz īpašumu aizsardzība mantas īpašās
konfiskācijas procesā
*Defense of Bona Fide Owner's Right to Property in Special
Confiscation Proceedings* 487

Viktorija Katajeva

Noziedzīga nodarījuma izdarīšana kā absolūts aizliegums
pieņemšanai militārajā dienestā
*Committing a Criminal Offence as an Absolute Prohibition
of Eligibility for Military Service* 495

PRIEKŠVārds

2020. gada sākumā sekmīgi aizritējis gadskārtējais Latvijas Universitātes pasākums – 78. starptautiskā zinātniskā konference. Kā jau katru gadu, arī šogad Juridiskā fakultāte konferencē piedalījās, rīkojot plenārsēdi, kā arī vairāku sekciju sēdes un pulcējot vienkopus gan mācībspēkus, gan doktorantus, gan prakses pārstāvjus un studentus.

Apzinoties starptautisko un Eiropas Savienības tiesību nozīmi un vietu mūsdienu Latvijas tiesiskajā telpā, vairāki referenti uzmanību veltīja tieši šo jautājumu aplūkošanai. Izvēlētā konferences tēma saistās ar Eiropas Savienības Tiesas prezidenta Koena Leinerda (*Koen Lenaerts*) vizīti Juridiskajā fakultātē pagājušajā gadā, kad viņš aplūkoja mūsu valsts devumu Eiropas Savienības tiesību attīstībā. Domājams, ikvienam ir skaidrs, ka Latvijas tiesību sistēma nepastāv izolēti, tādēļ ikviena modernas sabiedrības jurista uzdevums ir saprast ne tikvien nacionālo, bet arī starptautisko un Eiropas Savienības tiesību mijiedarbību un praktiskos aspektus.

Konferences laikā Juridiskā fakultāte vienmēr meklē jaunas sadarbības platformas un iespējas. Šogad īpaši jāizceļ zinātnieku un prakses pārstāvju debates par mantas noziedzīguma pierādīšanas un konstatēšanas procesuālajām aktualitātēm un modernajiem izaicinājumiem, tās pulcēja plašu interesentu loku. Šādas debates ir mūsdienu augstskolu nepieciešamība, jo tādā veidā notiek ideju un domu apmaiņa, kas ir neatņemama akadēmiskās dzīves sastāvdaļa. Domājams, ka šogad uzsāktā tradīcija tiks turpināta arī nākamajos gados.

Jāizceļ arī divu grāmatu atvēršana. Priecājamies par profesores Valentijas Liholajas zinātnisko devumu – grāmatu “Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Palīglīdzeklis krimināltiesību normu piemērotājiem”, kā arī par ilggadējā Juridiskās fakultātes mācībspēka Jura Jelāģina atgriešanos savā fakultātē ar rakstu krājuma “Latvija ceļā uz tiesiskumu” atvēršanu.

Visi šie notikumi nenoliedzami ir spilgti nospiedumi Juridiskās fakultātes akadēmiskajā dzīvē. Lai arī ārkārtas situācija ieviesa korekcijas konferences noslēgumā, priecājamies, ka lasītājiem varam nodot konferences rakstu krājumu, kas aptver lielāko daļu konferencē nolasīto referātu.

Juridiskā fakultāte var būt gandarīta par mācībspēku, praktiķu un studentu dalību šajā pasākumā, kas vienmēr paver jaunas sadarbības iespējas, rosina domāt un pētīt, analizēt un kritizēt. Cerams, ka ikviens šajā rakstu krājumā atradīs interesantu un pamatotu atziņu, ko izmantot savā prakses darbā, arī ierosmi jaunām pētniecības tēmām un idejām.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes dekāne
asoc. prof. Anita Rodiņa

SEKCIJA

STARPTAUTISKO UN ES TIESĪBU PIEMĒROŠANA NACIONĀLAJĀS TIESĀS

STARPTAUTISKO CILVĒKTIESĪBU AVOTU UN EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU AVOTU PIEMĒROŠANA SATVERSMES TIESĀ

APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS SOURCES AND EUROPEAN UNION LAW SOURCES IN THE CONSTITUTIONAL COURT OF LATVIA

Artūrs Kučs, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes

Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras asociētais profesors

Summary

Latvia is a part of the international legal space and interacts with other legal systems. It is particularly influenced by international human rights sources binding to Latvia and European Union law sources. Article 89 of the *Satversme* and the case law of the Constitutional Court reflect the openness of the *Satversme* to international law and the interaction of national and international sources of human rights. The purpose of this article is to provide an insight into the methodology of the Constitutional Court's application of European Union and international human rights sources in its case law. The author reflects the evolution of the Constitutional Court's methodology in applying these sources, analyses its impact upon constitutional complainants, and identifies controversial issues in Court's jurisprudence regarding international human rights sources as a minimum standard for the protection of fundamental rights.

Atslēgvārdi: Satversmes tiesa, starptautiskās cilvēktiesības, Eiropas Savienības tiesības, Eiropas Cilvēktiesību tiesa

Keywords: Constitutional Court, international human rights law, European Union Law, European Court of Human Rights

Ievads

Latvija ir daļa no starptautiskās juridiskās telpas un mijiedarbojas ar citām tiesību sistēmām. Īpaši to ietekmē Latvijai saistošie starptautisko cilvēktiesību avoti un Eiropas Savienības tiesību avoti. Satversmes 89. pants un Satversmes tiesas judikatūra atspoguļo Satversmes atvērtību starptautiskajām tiesībām, nacionālo un starptautisko cilvēktiesību avotu mijiedarbību. Šī raksta mērķis ir identificēt problēmjautājumus Satversmes tiesas nolēmumos attiecībā uz Eiropas Savienības tiesību un starptautisko cilvēktiesību avotu piemērošanu. Raksts nepretendē uz visaptverošu tēmas analīzi. Tas atspoguļo Satversmes tiesas metodoloģijas evolūciju Eiropas Savienības tiesību un starptautisko cilvēktiesību

avotu piemērošanā, analizē, kā tā ir ietekmējusi konstitucionālās sūdzības iesniedzējus, un identificē, pēc autora domām, būtiskākos problēmjautājumus attiecībā uz starptautiskajiem cilvēktiesību avotiem kā pamattiesību aizsardzības minimālo standartu.

Satversmes atvērtība starptautiskajām tiesībām

Satversmes 8. nodaļā un citās normās¹ ietverts konstitucionāli aizsargāto pamattiesību katalogs. Uzskaitot tādas pamattiesības kā, piemēram, tiesības uz dzīvību, sociālo nodrošinājumu, tiesības uz spīdzināšanas aizliegumu un vārda brīvību, Satversmē uzsvērts to aizsardzības konstitucionālais statuss. Tomēr tas nenozīmē, ka Satversmē ietvertās pamattiesības veidotu noslēgtu sistēmu.

Satversmes 8. nodaļu ievada Satversmes 89. pants, nosakot, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijas saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Tādējādi, izstrādājot pamattiesību nodaļu, likumdevēja mērķis bija panākt Satversmē ietvorto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautisko tiesību normām.² Jau atjaunojot Latvijas Republikas neatkarību, likumdevējs apliecināja gatavību ņemt vērā starptautiskos cilvēktiesību avotus, kas tika pieņemti pēc Otrā pasaules kara. Latvijas Republikas Augstākā Padome deklarācijā “Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos”³ apliecināja pievienošanos virknei starptautisko tiesību aktu, piemēram, Vispārējai cilvēktiesību deklarācijai,⁴ Starptautiskajam paktam par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām⁵ un Starptautiskajam paktam par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām.⁶

Satversmes tiesa ir atzinusi: “Latvijai saistošās starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī kalpo arī par interpretācijas līdzekli, lai noteiktu pamattiesību un tiesiskas valsts principu saturu un apjomu, ciktāl tas nenoved pie Satversmē ietvorto pamattiesību samazināšanas vai ierobežošanas.”⁷ Satversmes tiesas judikatūra apstiprina, ka Satversme ir atvērta mijiedarbībai un saskaņīgai interpretācijai ar starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem. Turklāt, kā pamatoti atzīts tiesību doktrīnā: “Satversme ir pastāvīgi atvērta starptautiskajām cilvēktiesību normām, uzņemot savu pamattiesību normu tvērumā arī tās starptautisko tiesību normu prasības, kas Latvijai kļuvušas saistošas pēc Satversmes 8. nodaļas pieņemšanas.”⁸

Par avotu, lai noskaidrotu Satversmē ietvorto pamattiesību aizsardzības saturu, var kalpot ne vien Latvijai saistošie starptautisko cilvēktiesību avoti, bet

¹ Sk., piemēram: Satversmes tiesas 29.06.2018. spriedums lietā Nr. 2017-25-01. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 130. Šajā lietā tika vērtētas no Satversmes 1. un 9. panta izrietošās personas pamattiesības.

² Sk., piemēram: Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 16.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 48.

³ Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos: LV likums. Pieņemts 04.05.1990. [20.03.2020. red.].

⁴ Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija. Parakstīta Parīzē 10.12.1948. [20.03.2020. red.].

⁵ Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām. Parakstīts Ņujorkā 16.12.1966. [04.01.2020. red.].

⁶ Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Parakstīts Ņujorkā 16.12.1966. [04.01.2020. red.].

⁷ Sk.: Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 16.1. punkts.

⁸ Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 241. lpp.

arī tiesību palīgavoti. Piemēram, Satversmes tiesas judikatūrā atzīts, ka Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija par Eiropas cietumu noteikumiem⁹ ir autoritatīvs avots notiesāto personu tiesību minimālā apjoma un satura noskaidrošanai.¹⁰ Tāpat vairākos tiesas nolēmumos atzīts, ka Satversmē ietvertu pamattiesību satura interpretācijas avots var būt arī Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija,¹¹ kuras juridiskais statuss Satversmes tiesas judikatūrā ir vērtēts neviennozīmīgi.¹²

Tiesas metodoloģijas starptautisko cilvēktiesību avotu piemērošanā evolūcija un ietekme uz konstitucionālajām sūdzībām

Satversmes tiesas likums¹³ paredz Satversmes tiesas kompetenci izskatīt lietas par normatīvo aktu atbilstību Satversmei, kā arī Latvijas nacionālo tiesību normu atbilstību tiem Latvijas noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, kuri nav pretrunā ar Satversmi.

Kopš Satversmes tiesas izveidošanas tā ir skatījusi vairākas lietas, kurās izvērtēta normatīvo aktu atbilstība Satversmei un starptautiskajiem cilvēktiesību līgumiem. Cita starpā Satversmes tiesā izskatītas sešpadsmit lietas par normu atbilstību Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai (turpmāk – Konvencija), sešas lietas par atbilstību Starptautiskajam paktam par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām un viena lieta par normu atbilstību Starptautiskajam paktam par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām.

Tiesas metodoloģija lietās, kas ierosinātas par apstrīdēto normu atbilstību arī starptautiskajiem cilvēktiesību līgumiem, bijusi dažāda. Izvērtējums par apstrīdēto normu atbilstību starptautiskajiem līgumiem atspoguļojas nolēmuma motivācijā. Taču starptautiskā tiesību akta normas ne vienmēr ietvertas arī nolēmuma rezolutīvajā daļā.¹⁴ Piemēram, lietā Nr. 2000-08-0109 vērtēta likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” pārejas noteikumu 1. punkta atbilstība Satversmes 1. un 109. pantam, kā arī Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 9. pantam un 11. panta pirmajai daļai.¹⁵ Lietā Nr. 2012-02-0106 vērtēta likuma “Par akcīzes nodokli” 33. panta piektās un septītās daļas vārdu “un soda naudu saskaņā ar likumu “Par nodokļiem un nodevām”” atbilstība Satversmes 92. panta otrajam teikumam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Septītā protokola 4. pantam. Tomēr faktiski tiesa katrā no spriedumiem atbilstību šiem abiem tiesību aktiem – starptautiskajam un nacionālajam – vērtēja kopā. Proti, tiesa secināja, ka dubultās sodīšanas nepieļaujamības principam, kas izriet no Satversmes 92. panta pirmā teikuma un

⁹ Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem. Pieņemts 11.01.2006. [20.03.2020. red.].

¹⁰ Sk., piemēram: Satversmes tiesas 02.12.2009. spriedums lietā Nr. 2009-07-0103, 14. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009, Nr. 191.

¹¹ Satversmes tiesas 13.03.2001. spriedums lietā Nr. 2000-08-0109. Latvijas Vēstnesis, 2001, Nr. 41.

¹² Sk.: Kučs A., Burbergs M. Latvia: Binding force through the court practice. 60 Years of UDHR in EU Member States. In: Vinodh J., Markku S. 60 Years of the Universal Declaration of Human Rights in Europe. Cambridge: Intersentia, 2008, pp. 343–357.

¹³ Satversmes tiesas likums, 16. pants: LV likums. Pieņemts 05.06.1996. [20.03.2020. red.].

¹⁴ Sk., piemēram: Satversmes tiesas 03.06.2009. spriedums lietā Nr. 2008-43-0106. Latvijas Vēstnesis, 2009, Nr. 88.

¹⁵ Satversmes tiesas 13.03.2001. spriedums lietā Nr. 2000-08-0109.

Konvencijas Septītā protokola 4. panta pirmās daļas, ir līdzīgs tiesiskais saturs. Līdz ar to, lai pēc iespējas vispusīgāk atklātu Satversmes 92. panta pirmajā teikumā noteikto pamattiesību saturu, tas tika interpretēts kopsakarā ar Konvencijas Septītā protokola 4. pantu.¹⁶

Pēc 2012. gada Satversmes tiesa nav rosinājusi lietas par atbilstību arī kādam starptautiskajam cilvēktiesību līgumam. Izņēmums ir viena lieta par cilvēktiesību normām, kas izriet no Līguma par Eiropas Savienības darbību.¹⁷ Tas liecina par tiesas metodoloģijas maiņu starptautisko cilvēktiesību avotu piemērošanā. Tomēr nemainīgs palicis tas, ka tiesa šos avotus vērtē, atklājot Satversmē ietverto pamattiesību saturu. Piemēram, lietā par reliģisko organizāciju reģistrēšanas ierobežojumiem tiesa norādīja, ka, atklājot Satversmes 99. un 102. panta saturu, jāņem vērā arī starptautiskie cilvēktiesību dokumenti un to piemērošanas prakse, jo Satversmes 89. pants skaidri norāda uz konstitucionālā likumdevēja mērķi panākt Satversmē ietverto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautiskajām cilvēktiesību normām.¹⁸

Satversmes tiesas metodoloģijas maiņa starptautisko cilvēktiesību avotu piemērošanā atspoguļojas Satversmes tiesas kolēģiju praksē. Satversmes tiesas likuma 17. panta pirmās daļas 11. punkts, 19.² panta pirmā daļa un sestās daļas 1. punkts paredz, ka tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu ir personai Satversmē noteikto pamattiesību aizskārums. Līdz ar to personai ir jāpamato tās pamattiesību aizskārums. Ja šādas pamattiesības aizsargātas arī starptautiskos dokumentos, pieteikumu iesniedzēji nereti lūdz atzīt to neatbilstību arī šiem aktiem. Tomēr Satversmes tiesas kolēģijas atsaka ierosināt lietu par apstrīdēto normu atbilstību starptautiskajiem tiesību aktiem. Piemēram, lemjot par pieteikumu, kur konstitucionālās sūdzības iesniedzējs prasīja izvērtēt Kriminālprocesa likuma 356. panta otrās daļas un 360. panta pirmās daļas atbilstību ne tikai vairākiem Satversmes pantiem, bet arī Konvencijas preambulā minētajam tiesiskuma principam, 6. pantam, 1. protokola 1. pantam, 12. protokola 1. pantam un Eiropas Savienības Pamattiesību hartas preambulā minētajam tiesiskuma principam, 17., 20. un 47. pantam, kolēģija norādīja: ja pieteikuma iesniedzējs lūdz izvērtēt apstrīdētās normas atbilstību starptautisko tiesību aktam, kas paredz regulējumu cilvēktiesību jomā, pieteikumā jāpamato tas, ka starptautisko tiesību akts paredz plašāku pamattiesību aizsardzības apjomu nekā Satversme un tādēļ apstrīdētās normas atbilstība šim starptautisko tiesību aktam būtu vērtējama papildus izvērtējumam par tās atbilstību Satversmei.¹⁹ Trūkstot šādam pamatojumam, tiesa vērtē apstrīdētās normas atbilstību tikai Satversmes normām, nevis atsevišķi arī starptautiskajām cilvēktiesību normām, tā vietā tās ielasot Satversmes normu saturā.²⁰

¹⁶ Satversmes tiesas 18.10.2012. spriedums lietā Nr. 2012-02-0106, 12. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2012, Nr. 167.

¹⁷ Satversmes tiesas 29.01.2018. lēmums par lietas ierosināšanu lietā Nr. 2017-28-0306. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 225.

¹⁸ Satversmes tiesas 26.04.2018. spriedums lietā Nr. 2017-18-01, 18. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 85.

¹⁹ Satversmes tiesas tiesnešu kolēģijas 12.05.2016. lēmums par lietas ierosināšanu pēc pieteikuma Nr. 55/2016. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/05/2016-07-01_Lemums_ierosinasana.pdf [aplūkots 20.03.2020.].

²⁰ Satversmes tiesas 08.03.2017. spriedums lietā Nr. 2016-07-01. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 52.

Eiropas Savienības tiesību piemērošana Satversmes tiesas nolēmumos

Latvijai kā Eiropas Savienības dalībvalstij ļoti nozīmīga ir mijiedarbība ar Eiropas Savienības tiesībām. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka “būtiska demokrātiskas tiesiskas valsts principa sastāvdaļa ir tiesiskās sistēmas vienotība. Proti, valstī ir jāpastāv savstarpēji saskaņotām tiesību normām, kas harmoniski darbojas vienotas tiesību sistēmas ietvaros. Tas vienlīdz attiecas arī uz Latvijas tiesību normu atbilstību Eiropas Savienības tiesībām, kas ir Latvijas tiesību sastāvdaļa”.²¹ Latvijai, noskaidrojot nacionālo normatīvo aktu saturu un piemērojot tos, ir jāņem vērā demokrātiju stiprinošie Eiropas Savienības tiesību akti un to Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā nostiprinātā interpretācija.²²

Satversmes tiesa ir atzinusi: ņemot vērā to, ka tās nolēmumi nav pārsūdzami, Satversmes tiesai gadījumos, kad lietas iznākums ir atkarīgs no Eiropas Savienības tiesību aktu iztulkošanas, var būt pienākums vērsties Eiropas Savienības Tiesā. Tādēļ, piemērojot Eiropas Savienības tiesību aktus, Satversmes tiesai jāpārlecinās, vai attiecīgajos tiesību aktos noteiktais ir pietiekami skaidrs, bet, ja attiecīgās normas nav pietiekami skaidras, – vai šo jautājumu jau iepriekš ir izskaidrojusi Eiropas Savienības Tiesā.²³

Satversmes tiesas nolēmumos līdz šim nav vienotas pieejas Eiropas Savienības tiesību aktu piemērošanā. Satversmes tiesa tos ņemusi vērā, gan vērtējot, vai pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, gan vērtējot, vai šis ierobežojums ir samērīgs. Tāpat arī atbilstība Eiropas Savienības tiesībām noteikta metodoloģiski atsevišķi. Piemēram, lietā Nr. 2017-28-0306 Satversmes tiesa vispirms vērtēja Rīgas domes saistošo noteikumu atbilstību Satversmei, taču, konstatējot noteikumu neatbilstību Satversmes normām, tiesa nepievērsās Līguma par Eiropas Savienības darbību aplūkošanai.²⁴ Arī raksta tapšanas laikā tiesas lietvedībā ir lieta, kas ierosināta par normatīvā akta, šajā gadījumā Ministru kabineta noteikumu, atbilstību Satversmei un Līgumam par Eiropas Savienības darbību.²⁵

Vērtējot, vai pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, Satversmes tiesa atzinusi, ka atbilstoši labas likumdošanas principam likumdevējam ir pienākums izvērtēt likumprojektā paredzēto tiesību normu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām, tostarp Eiropas Savienības tiesību normām, un saskaņot likumprojektā paredzētās tiesību normas un tiesību sistēmā jau pastāvošās tiesību normas atbilstoši racionāla likumdevēja principam.²⁶

Vairākās lietās Satversmes tiesa, vērtējot Satversmē aizsargāto pamattiesību saturu un ierobežojuma samērīgumu, ir ielasījusi nepieciešamību ņemt vērā arī no Eiropas Savienības tiesībām izrietošās saistības. Piemēram, lietā par darba līguma termiņu ierobežojumiem augstskolu profesūrai Satversmes tiesa, vērtējot pamattiesību ierobežojuma samērīgumu, atsaucās uz Eiropas Savienības direktīvu par UNICE, CEEP un EAK noslēgto pamatnolīgumu par darbu uz noteiktu

²¹ Satversmes tiesas 18.12.2018. spriedums lietā Nr. 2016-04-03. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 249.

²² Satversmes tiesas 04.06.2019. lēmums par jautājumu uzdošanu Eiropas Savienības Tiesai prejudiciāla nolēmuma pieņemšanai lietā Nr. 2018-18-01. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 113.

²³ *Ibid.*, 11. punkts.

²⁴ Satversmes tiesas 18.12.2018. spriedums lietā Nr. 2017-28-0306. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 130.

²⁵ Satversmes tiesas 18.12.2018. lēmums par lietas Nr. 2020-02-0306 ierosināšanu. Latvijas Vēstnesis, 2020, Nr. 7.

²⁶ Satversmes tiesas 07.06.2019. spriedums lietā Nr. 2018-15-01. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 116.

laiku,²⁷ ar ko ieviests tās pielikumā pievienotais EAK–UNICE–CEEP pamatnolīgums par darbu uz noteiktu laiku. Neatbilstība direktīvas un pamatnolīguma prasībām bija par pamatu arī secinājumam, ka pamattiesību ierobežojums nav samērīgs.²⁸

Starptautisko tiesību akti kā minimālais tiesību standarts

Satversmes tiesas nolēmumos atzīts, ka Latvija ir uzņēmusies juridiskas saistības, kas izriet no starptautiskiem dokumentiem, līdz ar to valstij ir jānodrošina tas cilvēktiesību aizsardzības standarts, kas no šīm saistībām izriet. Satversme pēc savas būtības nevar paredzēt mazāku pamattiesību nodrošināšanas vai aizsardzības apjomu, nekā paredz jebkurš no Latvijai saistošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību avotiem.²⁹ Vienlaikus tas ir minimālais aizsardzības līmenis, kas valstij jānodrošina, jo valsts var garantēt arī plašāku šo tiesību tvērumu un augstāku aizsardzības standartu.³⁰ Piemēram, lietā Nr. 2010-71-01 Satversmes tiesai bija jāvērtē Kredītiestāžu likuma 59.⁵ panta atbilstība Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam. Atbildot uz tiesas sēdē izteikto argumentu, ka atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) praksei Satversmes 105. pantā lietotais termins “īpašums” attiecināms tikai uz tādām akcijām, kurām ir ekonomiska vērtība, tiesa norādīja: “[..] ja no Konvencijas normām un to interpretācijas ECT praksē izriet, ka noteiktas Konvencijā nostiprinātas cilvēktiesības aptver konkrēto situāciju, tad tā parasti ietilpst arī Satversmē nostiprināto attiecīgo pamattiesību tvērumā. Savukārt tad, ja Konvencijā nostiprinātas cilvēktiesības konkrēto situāciju neaptver, tas vēl nenozīmē, ka šī situācija neietilptu attiecīgo Satversmē nostiprināto pamattiesību tvērumā. Šādā gadījumā Satversmes tiesai jāpārlicinās, vai nepastāv apstākļi, kas norāda uz to, ka Satversmē ir paredzēts augstāks pamattiesību aizsardzības līmenis”.³¹ Lai gan konkrētajā lietā Satversmes tiesa secināja, ka ECT neinterpretē tiesības uz īpašumu atšķirīgi, pretējs secinājums neliegtu tiesai noteikt personai labvēlīgāku tiesību uz īpašumu interpretāciju, ja šāds pamattiesību saturs izrietētu no Satversmes 105. panta. Turklāt tiesību doktrīnās ir atzīts, ka “[..] atsevišķos gadījumos ir problemātiski piemērot Konvencijā minētos pamattiesību ierobežošanas kritērijus, jo Satversme var paredzēt arī augstāku pamattiesību aizsardzības līmeni”.³²

Satversmes tiesa arī norādījusi, ka starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī ir interpretācijas līdzeklis, lai noteiktu pamattiesību un tiesiskas valsts principu saturu un apjomu, ciktāl tas nenoved pie Satversmē ietvertu pamattiesību samazināšanas vai

²⁷ Padomes Direktīva 1999/70/EK par UNICE, CEEP un EAK noslēgto pamatnolīgumu par darbu uz noteiktu laiku. Pieņemta 28.06.1999. [20.03.2020. red.].

²⁸ Satversmes tiesas 07.06.2019. spriedums lietā Nr. 2018-15-01.

²⁹ Satversmes tiesas 14.09.2005. spriedums lietā Nr. 2005-02-0106, 10. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2005, Nr. 48.

³⁰ Satversmes tiesas 10.02.2017. spriedums lietā Nr. 2016-06-01. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 33; Satversmes tiesas 14.06.2018. spriedums lietā Nr. 2017-23-01. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 119.

³¹ Satversmes tiesas 19.10.2011. spriedums lietā Nr. 2010-71-01, 12.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011, Nr. 167.

³² Plepa D. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē. Socrates, RSU elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls, 2016, Nr. 2 (5), 62. lpp.

ierobežošanas.³³ Atbilstoši Satversmei un tiesas judikatūrai no Satversmes izrietošs augstāks pamattiesību aizsardzības līmenis būtu piemērojams pat tad, ja šāds rezultāts nonāktu pretrunā ar Eiropas Savienības tiesībām³⁴ un Latvijai saistošajiem starptautiskajiem tiesību aktiem. Sarežģījumus, piemērojot individuālam labvēlīgāku pamattiesību aizsardzības standartu, var radīt starptautisko tiesību fragmentācija gadījumos, kad pastāv cilvēktiesību horizontālā iedarbība un katra no pusēm pamatojas uz kādu Latvijai saistošo starptautisko cilvēktiesību līgumu. Vispirms gan ir svarīgi noskaidrot, kāds ir minimālais standarts, kas izriet no starptautiskajiem cilvēktiesību avotiem, un kas ir ņemams vērā, atklājot tā saturu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras loma Satversmes tiesas argumentācijā

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka, interpretējot Satversmes normas, tai ir jāņem vērā Konvencija un ECT judikatūra.³⁵ ECT nolēmumiem nav saistoša spēka kā precedentu tiesībām. Tomēr, noskaidrojot Konvencijas saturu, ECT secinājumi ir autoritatīvs šī līguma skaidrojums. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Latvija ir Konvencijas dalībvalsts, tāpēc tai ir saistoši ECT spriedumi un tai jārespektē spriedumos paustās atziņas par starptautisko tiesību normu interpretāciju.³⁶ Tomēr tas nenozīmē, ka ECT atziņas piemērojamas automātiski. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka ECT nevis veic tiesību normu abstrakto kontroli, bet gan vērtē konkrētas lietas faktiskos apstākļus,³⁷ kas var novest arī pie atšķirīga rezultāta dažādās faktiskās situācijās.

Piemēram, ECT Lielā palāta 2009. gada 18. februārī taisīja spriedumu lietā *Andrejeva pret Latviju*. Tiesa norādīja, ka valstij pret visām tās jurisdikcijā esošajām personām jāizturas vienlīdzīgi un Latvija, aprēķinot iesniedzējas N. Andrejevas pensiju, pret viņu pieļāvusi atšķirīgu attieksmi salīdzinājumā ar pilsoņiem paredzēto pensijas aprēķināšanas kārtību. Tiesa uzskatīja, ka nav samērīgi, aprēķinot vecuma pensiju nepilsoņiem, neņemt vērā ārpus Latvijas teritorijas pirms 1991. gada 1. janvāra uzkrātos darba periodus. Līdz ar to Latvija ir pārkāpusi Konvencijas 14. pantu kopsakarā ar Pirmā protokola 1. pantu.³⁸

Satversmes tiesa, izskatot lietu pēc vairāku pieteicēju konstitucionālās sūdzības, kuri bija atsaukušies uz iepriekš minēto ECT nolēmumu un norādījuši, ka atrodas līdzīgā situācijā, secināja: “ECT lietā “Andrejeva pret Latviju” vērtēja tikai konkrētos faktiskos apstākļus, nevis apstrīdētās normas atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām. Faktiskie apstākļi lietā “Andrejeva pret Latviju” un šajā – Satversmes tiesā izskatāmajā lietā būtiski atšķiras. [...] Satversmes tiesas rīcībā nav informācijas, ka pieteikumu iesniedzēji būtu tikai formāli skaitījušies citu PSRS republiku pakļautībā esošu uzņēmumu darbinieki, bet faktiski

³³ Satversmes tiesas 13.05.2005. spriedums lietā Nr. 2004-18-0106. Latvijas Vēstnesis, 17.05.2005., Nr. 77.

³⁴ Plašāk sk.: Di Francesco Maesa C. Effectiveness and Primacy of EU Law v. Higher National Protection of Fundamental Rights and National Identity. A Look through the Lens of the Taricco II Judgment. Eucrim 2018, Edition 1, pp. 50–56.

³⁵ Satversmes tiesas 10.02.2017. spriedums lietā Nr. 2016-06-01.

³⁶ Satversmes tiesas 27.11.2003. spriedums lietā Nr. 2003-13-0106. Latvijas Vēstnesis, 2003, Nr. 168.

³⁷ Satversmes tiesas 29.10.2003. spriedums lietā Nr. 2003-05-01, 24. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2003, Nr. 152.

³⁸ ECT 18.02.2009. spriedums lietā Andrejeva pret Latviju (iesnieguma Nr. 55707/00).

uzturējušies un strādājuši Latvijas teritorijā, kā tas bija N. Andrejevas gadījumā. Tādējādi viņiem šajā laikā nevarēja izveidoties tiesiskā saikne ar Latviju.”³⁹

Satversmes tiesas secinājumus šajā lietā visdrīzāk ietekmēja ne tikai atšķirīgs skatījums uz pieteicēju faktiskajiem apstākļiem, bet arī apstākļi, ka “Satversme atšķirībā no Konvencijas ietver tādas Latvijai svarīgus principus kā tās valstiskā nepārtrauktība un kopumā neapšaubāmi ir plašāks tiesību avots. Satversmes tiesai ir jāņem vērā visi no Satversmes izrietošie savstarpēji saistītie principi tiktāl, ciktāl tie attiecas uz lietu”.⁴⁰ Kaut gan šajā lietā Satversmes tiesas arguments, lai nesekotu ECT atziņām lietā *Andrejeva pret Latviju*, var tikt skaidrots ar lietas faktisko apstākļu atšķirību un ECT kazuistisko pieeju konkrētajā lietā, no Satversmes izrietošie principi nedrīkstētu radīt tiesisku situāciju, kurā Satversmē ietverta pamattiesību tvērums paredz mazāku aizsardzību personai, nekā tas būtu noteikts ECT nolēmumā, kas nepārprotami atspoguļo tiesas judikatūru. Pretēja Satversmes interpretācija nozīmētu Latvijas starptautisko saistību pārkāpumu.⁴¹

To, ka ECT atziņas nav piemērojamas automātiski, Satversmes tiesa ir atzinusi arī citos nolēmumos. Lietā Nr. 2017-23-01 vairākas pieaicinātās personas savos viedokļos atsaucās uz ECT spriedumu lietā *Talmane pret Latviju*, norādot, ka ECT Latvijā pastāvošo kasācijas instances tiesas praksi krimināllietās ir atzinusi par atbilstošu Konvencijai. Tiesa pēc būtības noraidīja šo argumentu, norādot, ka “Satversmes tiesas funkcija un uzdevumi ir plašāki nekā ECT funkcija un uzdevumi”.⁴² Tiesa secināja: “[...] ECT spriedumā lietā *Talmane pret Latviju* īstenoja savu pamatfunkciju – sniedza vērtējumu par iespējamu pieteikuma iesniedzējas pamattiesību pārkāpumu konkrētās lietas apstākļos. ECT vērtēja Augstākās tiesas Senāta rīcību pēc pieteikuma iesniedzējas kasācijas sūdzības saņemšanas, nevis kasācijas sūdzības izskatīšanas tiesisko regulējumu”.⁴³ Tātad apstākļi, ka apstrīdēto normu piemērošana ECT izskatāmajā lietā nebija radījusi iesniedzējai Konvencijā garantēto tiesību pārkāpumu, neizslēdz to, ka Satversmes tiesa var nonākt pie atšķirīga rezultāta, izvērtējot tiesisko regulējumu kopumā.

Konsultatīvo institūciju viedokļu loma Satversmes tiesas argumentācijā

Starptautisko cilvēktiesību dokumentu satura atklāšanā būtiska nozīme ir arī šo līgumu uzraudzības institūcijām. Taču starptautiskajās tiesībās pastāv atšķirīgi viedokļi par šo institūciju viedokļu juridisko statusu.⁴⁴ Tādēļ var uzdot jautājumu, vai šo institūciju prakse veido vai vismaz ietekmē Satversmes

³⁹ Satversmes tiesas 17.02.2011. spriedums lietā Nr. 2010-20-0106, 9. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2011, Nr. 29.

⁴⁰ Ziemele I. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas nozīme Satversmes tiesas judikatūrā. Referāts nolasīts Satversmes tiesas un Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas tiesnešu XIV konferencē “Eiropas Cilvēktiesību konvencijas ietekme uz konstitucionālās tiesas jurisprudenci”, 18.06.2015. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/articles/eiropas-cilveka-tiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencijas-nozime-satversmes-tiesas-judikatura/> [aplūkots 20.03.2020.].

⁴¹ Sk. sal.: Mits M. Satversme Eiropas cilvēktiesību standartu kontekstā. Cilvēktiesību Žurnāls, 1999, Nr. 9–12, 82. lpp.

⁴² Satversmes tiesas 14.06.2018. spriedums lietā Nr. 2017-23-01.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Van Alebeek R., Nollkaemper A. The legal status of decisions by human rights treaty bodies in national law. In: Keller H., Ulfstein G. (eds.). UN Human Rights Treaty Bodies: Law and Legitimacy (Studies on Human Rights Conventions). Cambridge: Cambridge University Press, 2012, pp. 356–413.

atvērtības principu starptautiskajām tiesībām un no starptautiskajiem cilvēktiesību līgumiem izrietošo minimālo cilvēktiesību aizsardzības standartu.

Satversmes tiesa, īpaši sākotnēji, samērā bieži nolēmumos ir atsaukusies uz līgumu uzraudzības institūciju praksi, piemēram, vispārējiem komentāriem.⁴⁵ Taču jautājumam par līgumu uzraudzības institūciju prakses juridisko dabu Satversmes tiesa vistiešāk pievērsusies divos nolēmumos.

Pirmā lieta saistās ar ANO Cilvēktiesību komitejas viedokļu juridiskās dabas izvērtējumu Satversmes tiesas kolēģijas 2012. gada 30. maija lēmumā.⁴⁶ 2012. gadā Satversmes tiesā vērsās Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments, lūdzot Satversmes tiesu izvērtēt Valsts valodas likuma 19. panta un Ministru kabineta 2004. gada 2. marta noteikumu Nr. 114 "Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju" atbilstību Satversmes 96. un 116. pantam.

Apstrīdētās likuma normas noteica, ka personvārdus atveido saskaņā ar latviešu valodas tradīcijām un raksta atbilstoši spēkā esošajām literārās valodas normām, ievērojot šā panta otrās daļas noteikumus. Personas pasē vai dzimšanas apliecībā papildus personas vārdam un uzvārdam, kas atveidots atbilstoši spēkā esošajām latviešu valodas normām, norādāma šīs personas dzimtas uzvārda vēsturiskā forma vai citas valodas personvārda oriģinālforma latīņalfabētiskajā transliterācijā, ja persona vai nepilngadīgas personas vecāki to vēlas un var to apliecināt dokumentāri. Savukārt noteikumi Nr. 114 reģlamentēja latviešu literārās valodas normas citvalodu cilmes personvārdu atveidē un lietošanā, kā arī citvalodu personvārdu atveides pamatnoteikumus latviešu valodā un kārtību, kādā personvārdi rakstāmi un identificējami dokumentos neatkarīgi no to cilmes.

Senāts savā pamatojumā atsaucās uz ANO Cilvēktiesību Komitejas (turpmāk – Komiteja) 2010. gada 28. oktobra apsvērumiem lietā Nr. 1621/2010.⁴⁷ Komiteja šajā lietā norādīja, ka valsts pārkāpusi Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 17. pantā ietvertās tiesības uz privāto dzīvi, liedzot personas vārda atveidi tās oriģinālformas latīņalfabētiskajā transliterācijā, tādējādi arī faktiski norādot uz apstrīdētās normas neatbilstību šai normai.

Satversmes tiesas kolēģija konstatēja, ka Satversmes tiesa jau ir vērtējusi personvārdu atveides regulējumu, Proti, Satversmes tiesa 2001. gadā atzinusi Valsts valodas likuma 19. pantu un Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumu Nr. 295 "Noteikumi par vārdu un uzvārdu rakstību un identifikāciju" par atbilstošiem Satversmes 96. un 116. pantam.⁴⁸

Atbildot uz Senāta norādīto par Komitejas secinājumu saistošo raksturu, Satversmes tiesas kolēģija norādīja, ka Komitejas apsvērumi nav juridiski saistoši valstīm, kas atzinušas Komitejas kompetenci izskatīt individuālos pieteikumus. Tomēr Komitejas apsvērumi ir uzskatāmi par autoritatīvu viedokli, kas izskaidro

⁴⁵ Satversmes tiesas 13.03.2001. spriedums lietā Nr. 2000-08-0109.

⁴⁶ Satversmes tiesas kolēģijas 30.05.2012. lēmums par atteikšanos ierosināt lietu pēc pieteikuma Nr. 76/2012. Nav publicēts.

⁴⁷ Apvienoto Nāciju Organizācijas Cilvēktiesību komitejas 30.11.2010. viedoklis par pieteikumu Nr. 1621/2007 Leonid Raihman v. Latvia. Pieejams: http://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/2010.10.28_Raihman_v_Latvia.pdf [aplūkots 20.03.2020.].

⁴⁸ Satversmes tiesas 21.12.2001. spriedums lietā Nr. 2001-04-0103. Latvijas Vēstnesis, 2001, Nr. 187.

to Pakta normu saturu, kuras nacionālajām institūcijām ir jāizvērtē.⁴⁹ Līdzīgu pieeju vēlāk izmantojusi arī Augstākā tiesa, analizējot ANO Cilvēktiesību komitejas viedokļa juridisko dabu.⁵⁰

Otrajā lietā Satversmes tiesa analizēja Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību konsultatīvās komitejas viedokļa juridisko dabu. Pieteikuma iesniedzējs lietā par izglītības ieguves valodu mazākumtautību skolās bija cita starpā norādījis, ka Konsultatīvā komiteja ir konstatējusi vairākus trūkumus valsts tiesiskajā regulējumā. Arī komiteja par visu veidu rasu diskriminācijas izskaušanu paudusi satraukumu par izglītības reformas procesa ietekmi uz mazākumtautību tiesībām Latvijā.

Satversmes tiesa norādīja, ka, ņemot vērā 1969. gada Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām 31. panta 3. punkta "b" apakšpunktu, kas noteic, ka līdz ar līguma kontekstu ir jāievēro arī līguma piemērošanas prakse, kas apliecina dalībvalstu vienošanos par tā iztulkošanu, uz līguma pamata izveidotas ekspertu komitejas viedoklis var sekmēt valstu prakses veidošanos vai šādu praksi konstatēt. Ekspertu komiteja, īstenojot līgumā noteikto kompetenci, var sniegt savu pienesumu līguma interpretācijā saistībā ar valstu prakses analīzi. Taču ekspertu komitejas kompetence ir jānošķir no tiesas kompetences. Proti, tikai tiesa sniedz juridiski saistošu starptautiska līguma interpretāciju. Ekspertu komitejas secinājumi un rekomendācijas ir jāņem vērā, balstoties uz labās ticības principu līgumsaistību ievērošanā.⁵¹

Tādējādi no Satversmes tiesas nolēmumiem izriet, ka ekspertu komiteju viedokļi ir uzskatāmi par autoritatīvu viedokli un ņemami vērā, noskaidrojot attiecīgo cilvēktiesību līgumu saturu un no tā izrietošo valsts pienākumu nodrošināt minimālo cilvēktiesību aizsardzības standartu. Taču šiem viedokļiem ir rekomendējošs raksturs un tiesa drīkst no tiem atkāpties, sniedzot tam Satversmē un starptautisko tiesību normās pamatotu skaidrojumu.

Secinājumi

1. Satversmes 89. pants un Satversmes tiesas judikatūra izgaismo Satversmes atvērtības starptautiskajām tiesībām principu. Satversmes tiesas metodoloģijas izmaiņas starptautisko cilvēktiesību avotu piemērošanā, proti, atteikšanās ierosināt lietas par apstrīdēto nacionālo normu atbilstību tieši starptautiskajiem tiesību avotiem bez papildu pamatojuma nenozīmē, ka tiesa būtu atkāpusies no šī principa. Starptautiskajos cilvēktiesību avotos garantētās personu tiesības tiek ietvertas Satversmes pamattiesību saturā, un to izvērtējums pēc būtības tiek sniegts, tiesai vērtējot apstrīdēto normu atbilstību pamattiesībām.
2. Līdzīgu pieeju kā attiecībā uz starptautiskajām tiesībām Satversmes tiesa attīstījusi arī attiecībā uz Satversmes un Eiropas Savienības tiesību mijiedarbību, secinot, ka, noskaidrojot nacionālo normatīvo aktu saturu un

⁴⁹ Satversmes tiesas kolēģijas 30.05.2012. lēmums par atteikšanos ierosināt lietu pēc pieteikuma Nr. 76/2012.

⁵⁰ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 04.10.2017. spriedums lietā Nr. SKA-424/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5586> [aplūkots 20.03.2020.].

⁵¹ Satversmes tiesas 23.04.2019. spriedums lietā Nr. 2018-12-01, 23.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 81.

piemērojot tos, ir jāņem vērā demokrātiju stiprinošie Eiropas Savienības tiesību akti un to Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā nostiprinātā interpretācija. Tomēr Satversmes tiesas nolēmumos līdz šim nav vienotas pieejas Eiropas Savienības tiesību aktu piemērošanā. Satversmes tiesa ir gan vērtējusi tieši nacionālo tiesību normu atbilstību Eiropas Savienības tiesību aktiem, gan tos ņēmusi vērā, vērtējot, vai pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, kā arī vai šis ierobežojums ir samērīgs.

3. Satversmes atvērtības princips starptautiskajām tiesībām noteic, ka Satversme pēc savas būtības nevar paredzēt mazāku pamattiesību nodrošināšanas vai aizsardzības apjomu, nekā paredz jebkurš no Latvijai saistošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību avotiem. Vienlaikus tas ir minimālais aizsardzības līmenis. Atbilstoši Satversmei un tiesas judikatūrai no Satversmes izrietošs augstāks pamattiesību aizsardzības līmenis būtu piemērojams, pat ja Eiropas Savienības tiesību aktos un Latvijai saistošajos starptautiskajos tiesību aktos šis standarts ir zemāks. Sarežģījumus piemērot individuālam labvēlīgāku pamattiesību aizsardzības standartu var radīt starptautisko tiesību fragmentācija gadījumos, kad pastāv cilvēktiesību horizontālā iedarbība un katra no pusēm pamatojas uz kādu Latvijai saistošo starptautisko cilvēktiesību līgumu.
4. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka, interpretējot Satversmes normas, tai ir jāņem vērā Konvencija un ECT judikatūra. ECT atziņas nav piemērojamas automātiski. Tomēr Satversmē ietvertu pamattiesību tvērums nedrīkstētu paredzēt mazāku aizsardzību personai, nekā tas būtu noteikts ECT nolēmumā, kas nepārprotami atspoguļo tiesas judikatūru. Pretēja Satversmes interpretācija nozīmētu Latvijas starptautisko saistību pārkāpumu.
5. Starptautisko cilvēktiesību dokumentu satura atklāšanā būtiska nozīme ir arī šo līgumu uzraudzības institūcijām. Taču starptautiskajās tiesībās pastāv atšķirīgi viedokļi par šo institūciju viedokļu juridisko statusu. Satversmes tiesas nolēmumos atzīts, ka šo institūciju prakse ir jāņem vērā, noskaidrojot no starptautiskajiem cilvēktiesību līgumiem izrietošo minimālo cilvēktiesību aizsardzības standartu. Taču šiem viedokļiem ir rekomendējošs raksturs un tiesa ir tiesīga no tiem atkāpties, sniedzot tam Satversmē un starptautisko tiesību normās pamatotu skaidrojumu.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU NORMU PIEMĒROŠANA ADMINISTRATĪVAJĀ PROCESĀ

APPLICATION OF EUROPEAN UNION LAW IN ADMINISTRATIVE PROCEDURE

Jautrīte Briede, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Valststiesību zinātņu katedras profesore

Summary

The article considers the application of European Union law in the practice of the Department of Administrative Cases of the Supreme Court (Senate) of the Republic of Latvia. The first section is dedicated to analysis of decisions referred by the Supreme Court to the Court of Justice for a preliminary ruling in 2019. The second section addresses the cases where the Supreme Court itself has ruled on the interpretation and application of European Union law. The use of *acte clair* doctrine by the Supreme Court is also analysed.

Atslēgvārdi: prejudiciāls jautājums, *acte clair* doktrīna, judikatūras izmantošana

Keywords: the question for a preliminary ruling, *acte clair* doctrine, application of case law

Ievads

Eiropas Savienības (turpmāk – ES) tiesības visvairāk skar tieši administratīvo tiesību jomu un tādējādi primāri tiek iedzīvinātas ar ES institūciju un dalībvalstu pārvaldes iestāžu izdoto administratīvo aktu starpniecību. Piemērojamās ES tiesību normas nereti ir grūti uztveramas, jo ir radītas, vienojoties dalībvalstu politiķiem un ekspertiem, turklāt latviešu valodā tās tiek tulkotas no Eiropas Savienības institūcijā lietotās darba valodas.

Tomēr, ja noteiktos tiesiskajos apstākļos ir jāizdod administratīvais akts, iestāde to izdod neatkarīgi no tā, vai piemērojamās ES tiesību normas saturs (tiesiskie apstākļi un/vai tiesiskās sekas) ir pietiekami skaidrs vai nav. Iestādes dažkārt izmanto iespēju lūgt tiesību normas skaidrojumu attiecīgajām ES institūcijām, kas atbild par konkrēto ES darbības jomu, bet ES Tiesā (turpmāk – EST) savas interpretācijas pareizību iestāde pēc pašas iniciatīvas pārbaudīt nevar. Tomēr iestāde, pamatojot administratīvo aktu, var izmantot atsauces uz EST judikatūru, ja vien EST par konkrētās normas interpretāciju ir sniegusi atziņas. Tas, ka arī iestādei ir jāievēro EST judikatūra, *expressis verbis* ir noteikts arī Administratīvā procesa likuma¹ 15. panta ceturtajā daļā.

¹ Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2001.

Ja administratīvais akts, kura izdošanā piemērotas ES normas, neapmierina adresātu vai trešo personu, lieta var nonākt administratīvajā tiesā. Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 103. pantam administratīvā procesa tiesā būtība ir tiesas kontrole pār iestādes izdota administratīvā akta tiesiskumu. Tādējādi administratīvās tiesas pārbauda, vai iestādes pareizi ir atradušas piemērojamās tiesības, tostarp ES tiesību normas, un vai tās atrastās tiesību normas ir pareizi interpretējušas, vai lietā ir noskaidroti visi nepieciešamie faktiskie apstākļi un vai tiesību normas tiesiskais sastāvs pareizi attiecināts uz šiem faktiskajiem apstākļiem.

Kā norādījusi Satversmes tiesas priekšsēdētāja Ineta Ziemele, jebkura dalībvalsts tiesa vienlaikus ir ES tiesa.² Atšķirībā no iestādes, ja administratīvajai tiesai rodas jautājums par ES tiesību normas interpretāciju vai spēkā esību, tai ir iespējas dot ieguldījumu ES tiesību attīstībā, uzdodot prejudiciālo jautājumu EST. Atzīts, ka prejudiciālā jautājuma institūts ir arī veids, kā indivīds netieši, ar nacionālo tiesu starpniecību, var ietekmēt procesus "Briselē".³

EST var vērsties un dažkārt vērsas arī pirmās⁴ un otrās instances tiesas, taču visbiežāk šo iespēju (vienlaikus arī pienākumu) izmanto augstākās tiesas.⁵

Administratīvajās tiesās jautājumi, kas vairāk vai mazāk saistīti ar ES tiesībām, nonāk regulāri. Ja iestāde ir piemērojusi ES līguma vai regulas normas, tad atsauce uz konkrēto ES normu vienmēr tiek iekļauta administratīvajā aktā. Ja tiek piemērota direktīva, kas iestrādāta nacionālo tiesību normās, atsauce uz ES normu var arī nebūt iekļauta administratīvajā aktā. Ja rodas strīds par piemērotās normas interpretāciju, papildu argumentācijai iestāde vai privātpersona (adresāts un/vai trešā persona) nereti izmanto arī atsauces uz ES tiesību normu un EST doto šīs normas interpretāciju. Tomēr var būt situācijas, kad neviens jautājumu par ES tiesībām neaktualizē un ES tiesību piemērošana arī tiesas spriedumos nebūs redzama.

Rakstā pamatā analizēta Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta (turpmāk – Senāts) prakse ES tiesību normu piemērošanā 2019. gadā. Analīzei izmantoti tikai tie Senāta nolēmumi, kuros tiešā tekstā minētas ES tiesību normas vai pieminēta EST judikatūra. Salīdzinājumam aplūkots arī viens lūgums EST, kas iesniegts civillietā.

2019. gadā ir bijuši aptuveni 150 Senāta nolēmumi (no tiem 64 spriedumi) administratīvajās lietās, kuros ir minētas ES tiesību normas vai ir dota atsauce uz EST judikatūru. Sešās administratīvajās lietās Senāts ir vērsies EST ar prejudiciālajiem jautājumiem. Četrās lietās spriedumi pieņemti pēc tam, kad ir saņemti EST spriedumi ar atbildēm uz uzdotajiem jautājumiem.

² Satversmes tiesas priekšsēdētājas Inetas Ziemeles priekšlasījums Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskajā zinātniskajā konferencē. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/articles/satversmes-tiesas-priekssedetajas-inetas-ziemeles-priekslasijums-latvijas-universitates-juridiskas-fakultates/> [aplūkots 18.03.2020.].

³ Tomuschat C. 50th anniversary of the judgment in Van Gend en Loos, 1963–2013. Conference proceedings, Luxembourg, 13 May 2013, p. 5.

⁴ 2019. gadā EST pēc Administratīvās rajona tiesas lūguma ierosināta lieta C-206/19. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 06.05.2019, C 155/34.

⁵ Sk. arī: Dāce L. Administratīvo tiesu dialogs ar Satversmes tiesu un Eiropas Savienības Tiesu. Jurista Vārds, 24.04.2018., Nr. 17/18 (1023/1024), 57.–77. lpp.

Vēršanās Eiropas Savienības Tiesā

Lai nodrošinātu vienotu ES tiesību piemērošanu visā ES, tiesām neskaidrību gadījumā ir dotas iespējas gūt skaidrību, vēršoties ar prejudiciālo jautājumu EST. Atbilstoši Līguma par ES darbību 267. pantam, ja jautājums par ES tiesību normas interpretāciju vai spēkā esību ir ierosināts Senātā (tiesā, kuras lēmumus nevar pārsūdzēt), tam ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums uzdot prejudiciālo jautājumu.⁶ Arī tad, ja tiesību norma jau ir interpretēta, bet dalībvalstu tiesa nav pārlicināta, vai šī interpretācija joprojām ir atbilstoša, tā var vērsties EST ar jautājumu.

Formulējums “jautājumu ierosina” nav pārāk izdevies, jo no tā varētu saprast, ka kādam no malas ir jāierosina jautājums par interpretāciju, tāpēc precīzāk (un tas pēc būtības atbilst arī EST judikatūrai) būtu teikt “ja jautājums ir radies”.

2019. gadā Senātam bija radušies jautājumi par ES tiesību normu interpretāciju saistībā ar ārstniecības pakalpojumu sniegšanu, vara izstrādājumu klasifikāciju, patērētāja tiesību aizstāvību, akcijas vērtības noteikšanu obligātās atpirkšanas piedāvājumam un valsts atbildības jautājumiem, kā arī ar lauku attīstības atbalsta pasākumiem. Neviens no jautājumiem nav saistīts ar iepriekšējo EST prakses apšaubīšanu un/vai vēlēšanos pārlicināties, ka iepriekš EST sniegtā interpretācija joprojām ir atbilstoša.

Tiesai, vēršoties EST, ir jāsniedz to iemeslu izklāsts, kas tai likuši šaubīties par noteiktu ES tiesību normu interpretāciju vai spēkā esību.⁷ Jāatzīmē, ka EST ieteikumos norādīts: tā kā lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu ir jātulko visās ES oficiālajās valodās, ir nepieciešams, lai iesniedzējtiesas sagatavotā redakcija būtu vienkārša, skaidra un precīza, bez liekiem elementiem. Pieredze rāda, ka ar 10 lappusēm bieži vien ir pietiekami, lai adekvāti izklāstītu ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu saistītos tiesiskos un faktiskos apstākļus, kā arī vēršanās EST iemeslus.⁸

Vairāki Senāta 2019. gadā iesniegtie lēmumi pārsniedz ieteiktās 10 lappuses (ir pat 17 lappušu gari). Savukārt tas, cik lēmums par vēršanos EST ir izvērsts, atšķiras no lietas uz lietu. Lielā mērā tas atkarīgs no tā, cik daudz EST iepriekš ir izteikusies par konkrēto jautājumu. Ja EST datubāzē ir atrodami spriedumi, kuros aplūkots konkrētais tiesību jautājums, Senāts analizē EST līdzšinējo praksi un pārbauda, vai tajā atrodamās atziņas ir piemērojamas izskatāmajā lietā. Ja no šīm atziņām atbilde uz jautājumu netiek rasta, tiesa uzdod jautājumu EST.

Piemēram, EST lietā C-243/19 Senāts ir uzdevis jautājumus EST saistībā ar Jehovas liecinieka tiesībām prasīt iespēju veikt sirds operāciju citā valstī, kur operāciju var veikt bez asins pārlišanas (asins pārlišana ir pretrunā pacienta reliģiskajai pārliecībai). Senāts, analizējot EST praksi, ir secinājis: no EST izskatītajām lietām izriet, ka “visi katru konkrēto gadījumu raksturojošie apstākļi”, kuri jāņem vērā, vērtējot, vai tikpat efektīvu ārstēšanu var veikt pacienta dzīvesvieta dalībvalstī, aptver dažādus apstākļus, kas ir saistīti ar pacienta veselību.

⁶ Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. panta trešā daļa. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 09.05.2008, C 115/47.

⁷ Eiropas Savienības Tiesas Ieteikumu valstu tiesām par prejudiciālā nolēmuma tiesvedības ierosināšanu 15. punkts. (2019/C 380/01). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 08.11.2019, C 380/1.

⁸ Ieteikumu 14. punkts.

Līdz šim EST nav norādījusi, vai šādā kontekstā kompetentajai iestādei būtu jāņem vērā arī citi ar pacienta veselību tieši nesaistīti apstākļi, tostarp personas reliģiskā pārliecība.⁹ Līdzīgi arī EST lietā C-535/19 Senāts, analizējot līdzšinējo EST judikatūru, konstatēja, ka EST līdz šim nav skatītas lietas tieši par valsts apmaksātas veselības aprūpes nodrošināšanu ES pilsoņiem dalībvalstīs, kur šāda veselības aprūpe tiek nodrošināta tās pilsoņiem. Rezultātā Senāts uzdevis EST sešus prejudiciālos jautājumus par veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu citas ES dalībvalsts pilsonim.¹⁰

EST lietā C-686/19 saistībā ar jēdzienu “kredīta kopējās izmaksas patērētājam” Senāts, analizējot ES normas, EST praksi un ģenerālvokātu secinājumus, faktiski nonācis pie secinājuma, kā piemērojamās normas būtu jāinterpretē. Tomēr no lēmuma redzams, ka šaubas, vai tā ir pareiza interpretācija, pilnībā nav novērstas, un tāpēc tiesa nolēmusi vērsties ar prejudiciālajiem jautājumiem.¹¹

Savukārt EST lietā C-340/19 uzdots ļoti tehnisks jautājums, kurš tomēr ir saistīts ar tiesību normas interpretāciju. Proti, Senātam ir radušās šaubas par vara sakausējumu lietņu klasifikāciju (no tā atkarīgs, vai ievadomitas nodokļa pamatlikme ir 0% vai 4,8%). Lēmumā par jautājuma uzdošanu Senāts ir analizējis ES normas, kas dod norādījumus, kā preces ir klasificējamas, taču secinājis, ka konkrētajā lietā tās tomēr nedod pietiekami skaidru atbildi.¹²

Ir arī gadījumi, kad Senāts secina, ka EST nav judikatūras par piemērojamo tiesību normu interpretāciju. Tādā gadījumā lēmumā par vērsanos EST analizēta faktiskā situācija un uz šo situāciju attiecināmās tiesību normas. Tā lietā Nr. SKA-10/2019¹³ Senāts analizējis vairākas piemērojamās regulas un Ministru kabineta noteikumu normas, kā rezultātā secinājis, ka tam ir neskaidrības par normu interpretāciju, kā arī samērīguma principa apsvērumiem, tāpēc nolēmis uzdot trīs jautājumus EST.¹⁴

Visos sešos gadījumos uzdoti jautājumi par ES tiesību normu, nevis Latvijas tiesību normu interpretāciju vai faktu jautājumiem, kas radušies pamatlietas ietvaros. Tas atbilst arī EST vadlīnijās norādītajam.¹⁵ Šajā sakarā salīdzinājumam minami Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas uzdotie jautājumi EST lietā C-762/19.¹⁶ Šajā lietā tiesa ir uzdevusi jautājumus formā, kas liek domāt, ka jautājums ir nevis par ES normas interpretāciju, bet gan par faktu novērtējumu. Proti, tiesa vaicā, vai “atbildētājas darbība, nodrošinot galalietotāja pāradresāciju [...], ir interpretējama tādējādi, ka tā atbilst [minēta ES tiesību norma]”. Arī otrajā jautājumā tiesa vaicā, vai “meta tagu saturošā informācija, kas tiek atainota atbildētājas meklētājā, ir interpretējama tādējādi, ka tā atbilst [ES tiesību norma]”. Uz šādiem jautājumiem jāatbild dalībvalsts tiesai pašai. Tiesai bija jāvaicā, vai ES tiesību norma interpretējama tādējādi, ka tai atbilst attiecīgās

⁹ Senāta 08.03.2019. lēmums lietā Nr. SKA-143/2019. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/eclinolemumi/ECLI:LV:AT:2019:0308.A420281216.3.L> [aplūkots 18.03.2020.].

¹⁰ Senāta 09.07.2019. lēmums lietā Nr. SKA-543/2019. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/eclinolemumi/ECLI:LV:AT:2019:0709.A420273216.6.L> [aplūkots 18.03.2020.].

¹¹ Senāta 12.09.2019. lēmums lietā Nr. SKA-1006/2019. Nav publicēts.

¹² Senāta 18.04.2019. lēmums lietā Nr. SKA-220/2019. Nav publicēts.

¹³ Senāta 30.09.2019. lēmums lietā Nr. SKA-101/2019. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/eclinolemumi/ECLI:LV:AT:2019:0930.A420304815.6.L> [aplūkots 18.03.2020.].

¹⁴ EST ierosināta lieta C-736/19. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 09.12.2019., C 413/32.

¹⁵ EST ieteikumu 8. punkts.

¹⁶ EST ierosināta lieta C-762/19. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 16.12.2019., C 423/30.

situācijas. Tāpēc iespējams, ka šajā lietā EST tiesa precizēs vai pārformulēs uzdotos jautājumus.

Visos sešos 2019. gada Senāta lūgumos ietvertie jautājumi attiecas uz materiālo tiesību normu interpretāciju. Kaut arī procesuālās tiesības ES normas regulē ļoti minimāli, EST tomēr tiek uzdoti arī jautājumi, kas saistīti ar procesuālajām tiesībām, un EST uz tiem parasti sniedz atbildi.¹⁷ Piemēram, lietā, kas bija saistīta ar lauku atbalsta atcelšanu, EST atbildēja uz Senāta uzdoto jautājumu par uzklausišanas pienākumu (tā neesību).¹⁸

Eiropas Savienības normu piemērošana, nevēršoties Eiropas Savienības Tiesā

EST vairākkārt ir paudusi, ka pastāv trīs izņēmumi, kad pēdējās instances dalībvalstu tiesas drīkst izlemt radušos ES tiesību jautājumu pašas bez vēršanās EST: 1) ja jautājums ir nesvarīgs lietas iznākumam; 2) ja attiecīgā tiesību norma jau ir tikusi interpretēta kādā no iepriekšējiem EST spriedumiem; 3) ja pareiza ES tiesību piemērošana ir tik acīmredzama, ka neatstāj vietu nekādām saprātīgām šaubām.¹⁹

Vispirms jāņem vērā, ka tad, kad lieta nonāk administratīvajā tiesā, ar administratīvo aktu parasti jau ir strādājušas divas pārvaldes iestādes – akta izdevējs un augstāka iestāde, turklāt augstāka iestāde ir izvērtējusi arī procesa dalībnieku apstrīdēšanas iesniegumā norādītos argumentus un sniegusi papildu argumentāciju. Tādējādi administratīvā tiesa vērtēšanai parasti saņem jau no tiesību viedokļa izsvērtu un argumentētu administratīvo aktu. Visbiežāk strīds ir nevis par piemērotās tiesību normas interpretāciju, bet gan par tiesiski būtisko faktu novērtēšanu.

Šajā ziņā EST nekādi nevar palīdzēt, jo faktu novērtēšana ir tikai dalībvalstu tiesu ziņā. EST vairākkārt ir atgādinājusi, ka Līguma par ES darbību 267. pantā noteiktās procedūras ietvaros, kuras pamatā ir funkciju sadale starp valsts tiesām un EST, tikai valsts tiesas kompetencē ir konstatēt un novērtēt pamattiesvedības faktus.²⁰

Kaut arī procesa dalībnieki, pārsūdzot zemāko instanču tiesu spriedumus, nereti kasācijas sūdzībā atsaucas uz ES tiesību normu pārkāpumu vai EST judikatūras neievērošanu, pēc būtības bieži izrādās, ka strīds ir nevis par normas interpretāciju, bet gan par pierādījumu novērtēšanu. Jo īpaši tas redzams lietās, kas saistītas ar pievienotās vērtības nodokļu atskaitīšanu. Piemēram, kasācijas sūdzībās tiek norādīts, ka zemākas instances tiesa neesot ievērojusi EST judikatūru, jo lietā trūkstot pierādījumu, ka pieteicējs zinājis, ka iesaistās dokumentu noformēšanā par faktiski neesošu darījumu un ka tā rīcība bijusi ļaunprātīga

¹⁷ Sal.: Potaičuks A. Administratīvā procesa tiesību eiropeizācija un tiesas loma Eiropas Savienības tiesību īstenošanā. Jurista Vārds, 24.04.2018., Nr. 17/18 (1023/1024), 50. lpp.

¹⁸ EST 07.02.2013. spriedums lietā C-454/11 Pusts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=133623&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2868927> [aplūkots 18.03.2020.].

¹⁹ Sk. arī: Buka A. Tiesas nevēršanās pēc prejudiciālā nolēmuma kā ES tiesību pārkāpums: jaunākā EST judikatūra. Jurista Vārds, 14.05.2019., Nr. 19 (1077), 26.–28. lpp.

²⁰ Sk., piemēram: EST 26.04.2017. spriedums lietā C-564/15 Farkas, 37. punkts. Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=190141&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2869238> [aplūkots 18.03.2020.].

vai krāpnieciska. Ir lietas, kurās, pārbaudot šos argumentus, Senāts secina, ka sūdzības iesniedzējam ir taisnība, tāpēc spriedums ir atceļams un nododams jaunai izskatīšanai.²¹ Taču nereti Senāts konstatē, ka tiesas spriedums ir balstīts uz pierādījumiem, bet pieteicējs faktiski ir vēlējis pierādījumu pārvērtēšanu.

Piemēram, kādā lietā komersants kasācijas sūdzībā atsaucies uz EST atziņām, ka priekšnodokļa atskaitīšanas tiesības ir atsakāmas tikai tad, ja uz objektīvu pierādījumu pamata tiek atzīta nodokļu maksātāja rīcības ļaunprātība. Senāts, atbildot uz šiem argumentiem, norādīja: lietā ir secināts, ka darījumi vispār nav notikuši, jo pieteicēja nav saņēmusi strīdus pakalpojumus. Tādējādi ir prezumējama pieteicējas apzināta rīcība, jo labticīga darījuma dokumentu noformēšana par neesošu pakalpojumu ir grūti iedomājama, un tādēļ detalizēta nodokļu maksātāja (pieteicējas) ļaunticības pamatošana šādos gadījumos nav nepieciešama. Līdz ar to pieteicējas apsvērumi, ka tiesa nav vērtējusi, vai pieteicēja zināja vai tai vajadzēja zināt par iesaistīšanos pievienotās vērtības nodokļa nepamatotas samazināšanas shēmā, un nav ņēmusi vērā EST atziņas, ir nepamatoti.²²

Apkopojot iepriekš minēto, varētu teikt – kaut arī jautājums par ES tiesību interpretāciju vairākās lietās it kā tiek rosināts, tas pēc savas būtības nav jautājums par interpretāciju, līdz ar to Līguma par ES darbību 267. pants nav piemērojams.

Kādā labi novērtētā Latvijas Universitātes bakalaura darbā ir aizstāvēta tēze, ka Senāta prakse *acte clair* doktrīnas piemērošanā ir ļoti minimāla.²³ Šai tēzei var piekrist tikai tiktāl, ciktāl tā attiecas uz šā svešvārdu termina *expressis verbis* norādīšanu nolēmuma tekstā. Ja ar *acte clair* doktrīnas piemērošanu uzskata tā piemērošanu pēc būtības, tad šī tēze ir pilnīgi aplama. Senāts pēc būtības ļoti bieži šo kritēriju ir izmantojis, argumentējot savu nolēmumu.

Piemēram, kādā lietā tika konstatēts, ka laikrakstā un tā mājaslapā vairāk nekā pirms desmit gadiem tika publicēta intervija ar kādu privātpersonu. Datu valsts inspekcija komersantam, kam pieder laikraksts, aizliedza publiskot minēto informāciju. Komersants vērsās tiesā, lūdzot inspekcijas lēmumu atcelt, un atsaucās arī uz vārda brīvības ierobežojumu. Senāts spriedumā šajā lietā citastarp atsaucās uz ES Pamattiesību hartas 7. pantu un Eiropas Parlamenta un Padomes 1995. gada 24. oktobra Direktīvu 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti. Senāts, analizējot vairākus EST spriedumus, konstatēja: EST praksē atzīts, ka darbība, kuras ietvaros interneta mājaslapā tiek norādītas vairākas personas un tās identificētas, ir uzskatāma par personas datu apstrādi pilnībā vai daļēji ar automatizētiem līdzekļiem. Tā kā konkrētajā lietā strīdus rakstā minētā informācija nepārprotami ļauj identificēt šīs personas, datu ievietošana interneta mājaslapā uzskatāma par datu apstrādi.²⁴ Tādējādi Senāts pēc savas iniciatīvas piemēroja ES tiesību normas, kuras tam bija saprotamas un skaidras. Senāts faktiski piemēroja *acte clair*.

²¹ Piemēram: Senāta 08.03.2019. spriedums lietā Nr. SKA-218/2019. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/eclinolemumi/ECLI:LV:AT:2019:0308.A420519111.2.S> [aplūkots 18.03.2020.].

²² Senāta 28.06.2019. spriedums lietā Nr. SKA-31/2019. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/eclinolemumi/ECLI:LV:AT:2019:0628.A420276714.2.S> [aplūkots 18.03.2020.].

²³ Prindulis R. *Acte clair* doktorīna Eiropas Savienības tiesībās. Bakalaura darbs. Latvijas Universitāte, 2019. Nav publicēts.

²⁴ Sk.: Senāta 22.02.2017. spriedums lietā Nr. SKA-276/2017, 7. punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 18.03.2020.].

Turklāt gan šajā lietā, gan citās lietās *acte clair* kritērijs tiek izmantots kopā ar atsaucēm uz kādu no EST spriedumiem (tātad, piemērojot arī otru CILFIT lietas spriedumā minēto izņēmuma gadījumu: ja attiecīgā tiesību norma jau ir tikusi interpretēta kādā no iepriekšējiem EST spriedumiem).

Iepriekš minētais ir piemērs, kad tiesa nolēmuma tekstā ir atsaukusies uz ES tiesību normām un EST judikatūru. Taču jāņem vērā, ka tiesa nolēmumā neapņemas un tai nav jāapņemas viss lēmuma pieņemšanas process – tiesnešu savstarpējās diskusijas, ar kurām tiesību normām tiesneši ir iepazinušies, cik daudz un kādus zinātniskos rakstus un spriedumus ir izlasījuši. Lai rastu iekšēju pārliecību par sprieduma pareizību, dažkārt tie ir desmiti EST un Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu. Šis darbs ne tuvu netiek atspoguļots tiesas nolēmumos. Turklāt Senāta izpētes darbā nereti tiek iesaistīta arī Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskā nodaļa, kas pēc tiesnešu lūguma sniedz pārskatu par Senāta un EST atziņām par konkrētas normas interpretāciju un citiem tiesību avotiem.²⁵ Taču, sastādot nolēmumu, Senāts nolēmuma tekstā parasti atsaucas tikai uz tiem tiesību avotiem, kas tā ieskatā dod visskaidrāko atbildi uz jautājumiem, kuri radušies lietā.

Ir arī gadījumi, kad tiesa spriedumā nenorāda ES tiesību normu, bet tikai izmanto atsauci uz EST spriedumu. Piemēram, lietā, kurā administratīvā tiesa bija atcelusi Datu valsts inspekcijas lēmumu, ar kuru autostāvvietas īpašnieci uzlika pienākumu pārtraukt trešās personas datu apstrādi, kas vērsta uz līgumsoda piedziņu, Senāts, atsaucoties uz vairākiem EST spriedumiem, atzina, ka personas datu apstrāde ir pieļaujama, ja tā ir pamatota ar kādu no Fizisko personu datu aizsardzības likuma 7. pantā noteiktajiem pamatiem un atbilst datu apstrādes kvalitātes prasībām, tostarp ir tiesiska un godprātīga, tiek veikta atbilstoši paredzētajam mērķim un nepārsniedz šā mērķa sasniegšanai nepieciešamo apjomu.²⁶ Kaut arī Senāts tiešā tekstā nav atsaucies uz nevienu EST normu, šo tiesību pārzinātājiem ir skaidrs, ka lietā netieši ir piemērotas arī iepriekš minētās direktīvas normas (direktīva par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti).

Jāņem vērā arī tas, ka Latvijā samērā reti administratīvā procesa dalībnieki lūdz vērsties ar prejudiciāliem jautājumiem EST. Lielākajā vairumā lietu, kurās Senāts vērsies EST, tas to ir darījis pēc savas iniciatīvas, nevis tāpēc, ka to ir lūdzis dalībnieks. Gadījumos, kad to ir lūdzis dalībnieks, ne vienmēr šis lūgums tiek apmierināts. Senāts, noraidot lūgumu, norāda arī tā noraidīšanas pamatojumu.

Piemēram, kādā lietā pieteicēja kasācijas sūdzībā norādīja, ka tiesa nepamatoti liegusi pieteicējai tiesības uz priekšnodokļa atskaitīšanu tā iemesla dēļ, ka pieteicēja nav pārliecinājusies par tās personas identitāti, kura ieradies vienoties par darījumu jomā, kas prasa īpašus drošības pasākumus. Pieteicēja uzskatīja, ka ir jāvēršas EST ar prejudiciālu jautājumu.

Senāts, noraidot šo lūgumu, pamatojās uz trim apsvērumiem: 1) jautājums par to, vai pieteicēja nav pārliecinājusies par ieradušās personas identitāti, vēl ir atklāts (jo spriedums tika atcelts un lieta nodota jaunai izskatīšanai); 2) pieteicēja

²⁵ Par šo nodaļu vairāk sk. Augstākās tiesas mājaslapā: <http://www.at.gov.lv/par-augstako-tiesu-strukturu/judikaturas-un-zinatniski-analitiska-nodala>

²⁶ Sk.: Senāta 08.04.2016. spriedums lietā Nr. SKA-15/2016, 7. punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 18.03.2020.].

pati apgalvo, ka tās darbinieki ir pārliecinājušies par amatpersonas identitāti, un tas arī izriet no liecībām. Līdz ar to vairs nebūtu pamata atsaukties uz to, ka nav šāda pienākuma. Ja reiz pieteicēja apgalvo, ka tā ir pārliecinājusies par ieradušās personas identitāti, tad tiesai tas ir jāpārbauda, un, ja šādi apstākļi neapstiprinās, tad tas ir pamats secinājumam, ka pieteicēja sniegusi sagrozītu informāciju par lietas apstākļiem, kas ir atbilstoši jānovērtē; 3) jautājums par to, vai uzņēmējam ir pienākums pārliecināties par personas, kas piedalās darījumā, identitāti, jau ir atrisināts gan EST, gan arī Senāta praksē (*spriedumā dotas atsaucēs uz vairākiem spriedumiem*), un tā paredz, ka vispārīgi šāds pienākums nepastāv, tomēr, ja konkrētā situācija to saprātīgi prasa, tad tas ir attiecīgi jānovērtē. Līdz ar to vēršanās EST ar tādu pašu jautājumu nav lietderīga.²⁷

Senāts atsaucēs uz ES tiesībām izmanto arī gadījumos, kad tās nav tieši piemērojamas un kad konkrēto situāciju regulē tikai Latvijas tiesību normas. Tādos nolēmumos atsaucē uz EST judikatūru izmantota kā palīgarguments lietās. Piemēram, kādā kopsēdes lietā Senāts argumentācijai izmantoja atziņas no vairākiem EST spriedumiem par *res judicata* principa nozīmīgumu tiesiskajā kārtībā.²⁸

Secinājumi

1. Senāts lēmumos, ar kuriem tas vēršas EST ar prejudiciāliem jautājumiem, samērā plaši aplūko iepriekšējo EST judikatūru par konkrētajiem jautājumiem. Neatrodot atbildes uz saviem jautājumiem, Senāts tos uzdod EST. 2019. gadā nav jautājumu, no kuriem izrietētu, ka Senāts nepiekrīt EST vai vēlētos EST iepriekšējās prakses maiņu.
2. Vēršoties EST, tiesai jāuzdod jautājumi par ES tiesību, nevis nacionālo tiesību normu vai lietas faktu interpretāciju. Senāta uzdotie jautājumi šai prasībai atbilst, savukārt Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas uzdotie jautājumi EST lietā C-762/19 šai prasībai ir neatbilstoši.
3. Senātā ir lietas, kurās jautājums par ES tiesību interpretāciju tiek rosināts, taču faktiski ietver apsvērumus par tiesisko apstākļu novērtēšanu, līdz ar to Līguma par ES darbību 267. pants šajās lietās nav piemērojams.
4. Administratīvās tiesas, piemērojot ES tiesības, izmanto *acte clair* doktrīnu, uz to tiešā tekstā nenorādot. Visbiežāk tā tiek izmantota kopā ar otru CILFIT spriedumā norādīto kritēriju (judikatūras esība).

²⁷ Senāta 29.11.2019. spriedums lietā Nr. SKA-29/2019. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/eclinolemumi/ECLI:LV:AT:2019:1129.A420384213.2.S> [aplūkots 18.03.2020.].

²⁸ Senāta 17.12.2019. spriedums lietā Nr. SKA-1/2019 (A420684911), 24. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/eclinolemumi/ECLI:LV:AT:2019:1217.A420684911.2.S> [aplūkots 18.03.2020.].

ELEKTRONISKĀ SAZIŅA KĀ RAKSTVEIDA PIERĀDĪJUMS CIVILLIETĀ

ELECTRONICALLY STORED INFORMATION (ESI) AS A WRITTEN EVIDENCE IN CIVIL MATTERS

Daina Ose, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras docente

Summary

In settlement of a civil dispute, an essential role pertains to electronic evidence. The wide variety of communication technology and its use in everyday life call for assessing the sufficiency of regulatory framework currently in use. Communication in its electronic form is not only a legally presented written acknowledgement, which is electronically signed, but it also includes audio and video recordings. Currently it is not necessary to define a special regulation in Latvian Civil Procedure Law in relation to the evaluation of the evidence expressed in electronic form, however, it is necessary to establish a unified court practice, which would lay a foundation for a related regulation in Civil Procedure Law, thus strengthening various ways of obtaining, presentation and evaluation of electronic documentation in the court.

Atslēgvārdi: elektroniskais dokuments, elektroniskā saziņa, rakstveida pierādījums

Keywords: electronic document, electronically stored information, written evidence

Mūsdienās privāttiesiskās attiecības nav iedomājamas bez modernāko komunikācijas līdzekļu izmantošanas savstarpējā subjektu saskarsmē, darījumu slēgšanā, kā arī konfliktsituāciju risināšanā. Tādējādi arvien lielāku nozīmi civiltiesiskajos strīdos iegūst tādu pierādījumu izmantošana, kuri ir ietverti elektroniskā formā un kuru saturs fiksēts noteiktos datu nesējos vai ierīcēs, izmantojot dažādas programmatūras un uzglabājot informāciju un veicot mākoņdatošanu. Tas nozīmē, ka ir nepieciešams izvērtēt pašlaik spēkā esošo regulējumu un, iespējams, veikt atbilstošus grozījumus normatīvajos aktos, lai nodrošinātu procesuālos instrumentus rakstveida pierādījumu iegūšanai, iesniegšanai un vērtēšanai tiesā civillietās.

Ekonomiskajai aktivitātei paplašinoties ārpus noteiktu valstu robežām, kā arī veicinot brīvā darbaspēka kustību, arvien lielāku nozīmi praksē iegūst tādi civiltiesiskie strīdi, kuros ir iesaistīts ārvalstu elements vai nu pēc subjektu (fizisku vai juridisku personu), vai arī pēc pierādījumu atrašanās vietas. Tādējādi nacionālajos civilprocesos ir jāvērtē modernizācijas iespējas, lai tie atbilstu

civilprocesā noteiktajām prasībām – ātri un pareizi izspriest civiltiesiskos strīdus. Lielā mērā šo problēmu risina starptautiskie normatīvie akti – konvencijas, regulas un starpvalstu sadarbības līgumi.

Jebkura civiltiesiskā strīda izšķiršanai būtiska nozīme ir lietā iegūtajiem pierādījumiem, kuri, ņemot vērā komunikāciju tehnoloģiju dažādību un elektroniskās saziņas¹ izmantošanu ikdienā gan publiskajā, gan privātajā jomā, rada nepieciešamību izvērtēt esošā normatīvā regulējuma pietiekamību, lai nodrošinātu rakstveida pierādījumu iegūšanu un vērtēšanu saistībā ar to elektronisko formu un attiecīgās informācijas uzglabāšanas vietām (ierīcēm).

Pašlaik pierādījumu iegūšanu ārvalstīs civillietās regulē Eiropas Savienības Padomes 2001. gada 28. maija Regula (EK) Nr. 1206/2001 par sadarbību starp dalībvalstu tiesām pierādījumu iegūšanā civillietās un komerclietās² (turpmāk arī Regula (EK) Nr. 1206/2001) vai Latvijas Republikai saistošie starptautiskie līgumi, ar kuriem tiek regulēti jautājumi par pierādījumu iegūšanu attiecīgajā valstī. Ārvalsts pierādījumu iegūšanas lūgumu izlemj attiecīgās valsts tiesa, kuras darbības teritorijā atrodas iegūstamā pierādījuma avots, un pieņem vienu no iespējamajiem lēmumiem, t. i., vai nu par pierādījumu iegūšanas lūguma izpildes pieļaujamību, pieņemot to izpildei vai nosakot pierādījumu iegūšanas lūguma izpildes iestādi, termiņus un citus nosacījumus, vai arī atsakot pieņemt pierādījumu iegūšanas lūgumu vai tā daļu izpildei. Kā viena no problēmām praksē ir identificējama ilgā un smagnējā procedūra, kurā attiecīgais jautājums tiek izlemts, t. i., Regula (EK) Nr. 1206/2001 10. pantā paredz, ka tiesa, kas saņem pieprasījumu, izpilda pieprasījumu tūlīt vai, vēlākais, 90 dienās no brīža, kad saņemts pieprasījums. Arī juridiskajā literatūrā tiek atzīts, ka “ārvalsts pierādījumu iegūšanas lūguma izpilde var būt apgrūtināta vai pat neiespējama, ja ārvalsts kompetentā iestāde izsaka lūgumu iegūt pierādījumus ārvalsts procesuālajā kārtībā vai izmantojot tehniskos līdzekļus”.³ Ātrums un procesuālā ekonomija civiltiesiskā strīda izskatīšanā ir kļuvusi par vienu no vadošajām prasībām mūsdienu tiesvedībā.

Jāatzīst, ka elektronisko pierādījumu iegūšanas ātruma nepieciešamību pašlaik ir apzinājuši krimināltiesību jomas pārstāvji un ES valstis ir uzsākušas darbu pie Elektronisko pierādījumu regulas izstrādes, kuras mērķis ir izveidot jaunu noteikumu kopumu, lai vienkāršotu elektronisko pierādījumu iegūšanu un apstrādi un iegūtu šos pierādījumus no pakalpojumu sniedzējiem, kas darbojas Eiropas teritorijā. Lai gan darbs pie jaunās regulas izstrādes noris jau vairāk nekā divus gadus, tas ir nozīmīgs solis tai virzienā, lai apzinātos, ka nepieciešams mainīt elektroniskā formā izteikto pierādījumu iegūšanas kārtību, izslēdzot laikietilpīgos starpposmus, kuri nereti aizņem trīs un vairāk mēnešus. Attiecīgās problēmas pierādījumu iegūšanā pastāv ne tikai kriminālprocesa jomā, bet arī civilprocesuālajā tiesvedībā. Tādējādi arī civilprocesa jomā būtu vēlams uzsākt diskusijas Regulas (EK) Nr. 1206/2001 noteikumu pilnveidošanai vai jauna regulējuma izstrādē, lai radītu pēc iespējas mazāk administratīvo posmu attiecīgās informācijas pieprasīšanai no ārvalstīs esoša elektronisko sakaru pakalpojuma sniedzēja, atrodot līdzsvaru starp tiesvedībai nepieciešamo

¹ Ar terminu “elektroniskā saziņa” tiek saprasta elektroniski saglabāta informācija (*autores piezīme*).

² Eiropas Savienības Padomes 28.05.2001. Regula (EK) Nr. 1206/2001 par sadarbību starp dalībvalstu tiesām pierādījumu iegūšanā civillietās un komerclietās. Pieņemta 28.05.2001. [04.12.2008. red.].

³ Civilprocesa likuma komentāri. III daļa (61.–86. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 924. lpp.

ātrumu pierādījumu iegūšanā un personas datu aizsardzību, kas civiltiesiskā strīdā var būt it īpaši vērtējams jautājums, piemēram, ja civiltiesiskais strīds ir skāris fizisko personu privātās dzīves jautājumus vai arī saimnieciskās darbības veicēja ar komercnoslēpuma aizsardzību saistītās ziņas. Viennozīmīgi var atzīt, ka tikai tiesnesis kā noteiktas kvalifikācijas amatpersona var izlemt jautājumu par nepieciešamo pieprasāmo datu apjomu, kuriem būtu nozīme attiecīgajā civiltiesiskajā strīdā.

Kā otru problēmu var norādīt to, ka gan minētā regula, gan starpvalstu līgumi pārsvarā regulē pierādījumu iegūšanas lūguma iesniegšanas un izlemšanas jautājumus, bet neregulē noteiktu pierādījumu iegūšanas procedūru. Šis jautājums vienmēr ir katras valsts nacionālo normatīvo aktu kompetence, un, ja pierādījumu iegūšanas lēmums ir pozitīvs, pieprasītais pierādījums tiek iegūts un fiksēts atbilstošā attiecīgās valsts nacionālajā regulējumā noteiktajā kārtībā. Diemžēl arī šajā jautājumā ES valstīs ir sastopama liela dažādība.

Viens no komplikētākajiem jautājumiem pierādījumu iegūšanā ir elektroniskā formā fiksētā saziņa, tajā skaitā arī audio un video ieraksti. Šie pierādījumi tiek apzīmēti kā elektroniskie jeb e-pierādījumi, kuri, savukārt, civilprocesā tiek pieskaitīti pie rakstveida pierādījumiem. Vairumā Eiropas Savienības dalībvalstu civilprocesa likumos ir ietverts atsevišķs regulējums elektroniskajiem pierādījumiem, paredzot galvenokārt elektroniskā formā izteikta dokumenta kā rakstveida pierādījuma definējumu, prasības tā iesniegšanai un vērtēšanai. Piemēram, Vācijas Civilprocesa likuma⁴ 371.a § regulē elektronisko dokumentu kā pierādījumu, nosakot vērtēšanas kritērijus atkarībā no tā, vai tas ir privāts vai publisks (valsts iestādes sastādīts) elektronisks dokuments vai arī elektroniskās formas ziņojums, kurš sūtīts no tikai šai personai piešķirtā e-pasta (oficiālā elektroniskā adrese). Tādējādi Vācijā attiecībā uz privātajiem elektroniskajiem dokumentiem darbojas noteikums, ka tā ticamību nodrošina pārbaudāms elektroniskais paraksts, saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2014. gada 23. jūlija Regulu (ES) Nr. 910/2014 par elektronisko identifikāciju un uzticamības pakalpojumiem elektronisko darījumu veikšanai iekšējā tirgū un ar ko atceļ Direktīvu 1999/93/EK⁵ (turpmāk arī Regula (ES) Nr. 910/2014). Līdzīga prasība ir izvirzīta arī publiskiem elektroniskiem dokumentiem, kuru ticamību apliecina drošs (kvalificēts) elektroniskais paraksts un valsts iestādes izveidota elektroniskā dokumenta noteiktā forma. Savukārt sūtījums no personai piešķirtā e-pasta ir ticams, jo sūtītājs ir pārbaudīts un identificēts. Attiecībā uz citiem elektroniski nosūtītiem dokumentiem Vācijā darbojas noteikums: ja elektroniskais dokuments nav parakstīts, tas, tāpat kā jebkurš cits pārbaudes objekts, ir brīvi jānovērtē, ņemot vērā tā pierādījuma spēku.⁶

Savukārt salīdzinājumam – Igaunijas Civilprocesa likuma⁷ 277. § noteic, ka elektroniska dokumenta ar elektronisko parakstu autentiskumu var apstrīdēt,

⁴ Zivilprozessordnung [Vācijas Civilprocesa likums]. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/ipo/_371a.html [aplūkots 20.01.2020.].

⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes 23.07.2014. Regula (ES) Nr. 910/2014 par elektronisko identifikāciju un uzticamības pakalpojumiem elektronisko darījumu veikšanai iekšējā tirgū un ar ko atceļ Direktīvu 1999/93/EK. Pieņemta 23.07.2014. [23.07.2014. red.].

⁶ Thomas Trautwein. Prütting/Gehrlein, ZPO Kommentar, ZPO § 371a – Beweiskraft elektronischer Dokumente. Pieejams: <https://www.haufe.de> [aplūkots 20.01.2020.].

⁷ Code of Civil Procedure (Tsviivilkohutmenetluse seadustik) [Igaunijas Civilprocesa likums]. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide> [aplūkots 20.01.2020.].

vienīgi pamatojot apstākļus, kas dod pamatu uzskatīt, ka dokumentu nav sagatavojis digitālā paraksta turētājs. Iepriekšminētais attiecas arī uz elektroniskiem dokumentiem, kas sagatavoti citā drošā veidā, ļaujot noteikt personu, kas dokumentu sagatavojusi, un tā sagatavošanas laiku. Tas nozīmē, ka Igaunijas Civilprocesa likums regulē tos jautājumus, kuri vairāk attiecināmi uz procedūru piemērošanu civiltiesiskajā strīdā, bet neregulē tādus jautājumus, kuri vērsti uz elektroniskā dokumenta satura izpratni. Igaunijas Civilprocesa likuma 274. § noteic, ka elektronisko dokumentu iesniedz tiesā kā izdrukā vai pārsūta elektroniski tādā formātā, ar kuru var iepazīties un kuru droši var glabāt tiesas informācijas sistēmā.

Tādējādi ir redzamas divas pieejas procesa regulējumā: viena, kad nacionālajā civilprocesa regulējumā ir ietverti noteikumi par elektronisko dokumentu kā pierādījumu un tam izvirzītās prasības (vismaz minimālās), un otra pieeja – kad Civilprocesa likums nacionālajā līmenī neizdala atsevišķi elektroniskos pierādījumus no citiem rakstveida pierādījumiem. Otrajā gadījumā jautājums par elektroniskā formā ietvertu pierādījumu un tā ticamību ir atstāts citu speciālo likumu regulējumam vai arī attiecīgais gadījums pakļaujas vispārējiem pierādījumu vērtēšanas principiem.

Latvijas Civilprocesa likums⁸ (turpmāk arī CPL) pašlaik vairāk atbilst otrajai pieejai, un attiecībā uz elektroniskā formā izteiktu pierādījumu iesniegšanu un vērtēšanu atsevišķu normu nav. Taču regulējums, kas attiecās uz rakstveida pierādījuma izpratni un iesniegšanu, vairs neatbilst mūsdienu procesa vajadzībām, it īpaši ja Latvijas tiesās ir plānots pāriet no lietām papīra formā uz lietām elektroniskā formā. Tas nozīmē, ka arī Latvijas Civilprocesa likumā ir nepieciešams jauns skatījums uz rakstveida pierādījumu iesniegšanu, ietverot atsevišķus noteikumus CPL 111. pantā par elektroniskā formā ietvertu pierādījumu iesniegšanu un vērtēšanu, kas atvieglotu izpratni par elektroniskā formā ietvertas informācijas kā pierādījuma vērtēšanu atbilstoši pierādījumu pieļaujamības kritērijiem un mazinātu atšķirīgās interpretācijas iespējas tiesu praksē, vērtējot vienādi iegūtas un elektroniskā formā fiksētas ziņas.

Pašlaik informācija par elektroniskā formā sagatavotu dokumentu izpratni, vērtēšanu un ticamību iekļauta Elektronisko dokumentu likumā,⁹ kurā ir norādīts, ka “prasība pēc dokumenta rakstveida formas attiecībā uz elektronisko dokumentu ir izpildīta, ja elektroniskajam dokumentam ir elektroniskais paraksts un elektroniskais dokuments atbilst citām normatīvajos aktos noteiktajām prasībām”. Tādējādi pirmšķietamajā uztverē vārds “dokuments” liek domāt, ka runa ir par rakstveida informāciju, ko rada jebkurš publisko vai privāto tiesību subjekts, īstenojot iestādes vai amata pilnvaras, vai fiziskā persona, ievērojot obligāti ietveramos rekvizītus, tajā skaitā parakstu.¹⁰ Tomēr šāds redzējums ir salīdzinoši šaurs, jo termins “elektronisks dokuments” ir jebkāds saturs, kas tiek glabāts elektroniskā formātā, jo īpaši teksta vai skaņas, vizuāls vai audiovizuāls ieraksts”.¹¹ Šādu definīciju sniedz Regula (ES) Nr. 910/2014, un Latvijas Elektronisko dokumentu likumā tā ir pārņemta tiešā veidā, ietverot likumā jēdziena “elektroniskais dokuments” skaidrojumu. Tas nozīmē tikai to,

⁸ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [01.07.2019. red.].

⁹ Elektronisko dokumentu likums: LV likums. Pieņemts 31.10.2002. [31.12.2019. red.].

¹⁰ Dokumentu juridiskā spēka likums: LV likums. Pieņemts 06.05.2010. [01.01.2017. red.].

¹¹ Regula (ES) Nr. 910/2014.

ka Latvijā attiecībā uz terminu “elektroniskais dokuments” ir vienota izpratne kā Vācijā, Igaunijā vai citā ES valstī, uz kuru attiecas Regulas (ES) Nr. 910/2014 darbība. Tātad šāda pieeja prasa mainīt līdz šim praksē pastāvošo izpratni, ka “dokuments” ir juridiski noformēts rakstveida apliecinājums,¹² piešķirot līdzvērtīgu izpratni un pierādījuma nozīmi tādām formām kā skaņas, vizuālais vai audiovizuālais ieraksts.

Regula (ES) Nr. 910/2014 uzsver, ka ļoti svarīgs ekonomiskās un sociālās izaugsmes faktors ir uzticēšanās tiešsaistes videi. Uzticēšanās trūkums, jo īpaši tad, ja tas rodas šķietama juridiskās noteiktības trūkuma dēļ, liek patērētājiem, uzņēmumiem un publiskām iestādēm vilcināties veikt darījumus elektroniski un pieņemt jaunus pakalpojumus.¹³

Elektroniskā formā sastādīti dokumenti tiek ieviesti ikdienā un ieņem arvien lielāku nozīmi, un šādā formā sastādīti dokumenti kļūst pašsaprotami un pierasti. Taču vienlaikus ar elektroniskā dokumenta ērtu lietošanu un izmantošanu rodas vairāki jautājumi, kas saistās ar to izmantošanu tiesvedībās, pierādīšanu un novērtēšanu ne tikai saziņā ar valsts un pašvaldības iestādēm, bet arī privātiesiskajos darījumos un savstarpējā saziņā.

Praksē vairs nerada šaubas elektroniski parakstīts dokuments ar drošu elektronisko parakstu un laika zīmogu. Tas atbilst tradicionālajai “dokumenta” izpratnei kā atbilstoši noformēts rakstveida apliecinājums un ir kļuvis pierasts līdzās papīra formā noformētam dokumentam.

Arī Senāts ir norādījis, ka elektroniskais paraksts nodrošina tikai parakstītāja identifikāciju.¹⁴ Tādējādi veidojas prezumpcija, ka elektroniskā dokumenta parakstītājs, ja ir izmantots elektroniskais paraksts, ir zināms un to var identificēt pēc noteiktā elektroniskā paraksta ciparu kombinācijas.

Elektroniski parakstīta dokumenta augstā ticamība izriet no Regulas (ES) Nr. 910/2014, kas 27. pantā noteic, ka elektroniskajam parakstam ir neapšaubāms juridiskais spēks, tas ir pieņemams kā pierādījums tiesvedībā, un to nedrīkst noraidīt tikai elektroniskā formāta dēļ vai tādēļ, ka tas neatbilst kvalificētu elektronisko parakstu prasībām. Turklāt, kas ir būtiski ņemams vērā, kvalificētu elektronisko parakstu, kura pamatā ir vienā dalībvalstī izsniegts kvalificēts sertifikāts, atzīst par kvalificētu elektronisko parakstu visās citās dalībvalstīs. Tas nozīmē, ka vienīgā iespēja, ja rodas šaubas par elektroniskā dokumenta, kurš parakstīts ar drošu elektronisko parakstu, ticamību, ir strīdēties par to, ka elektronisko parakstu dokumentā ir likusi cita persona, izmantojot attiecīgās personas elektroniskā paraksta radišanas datus. Tieši šis jautājums ir noregulēts Igaunijas Civilprocesa likumā un izriet no Vācijas civilprocesa likuma, bet nav noregulēts Latvijas Civilprocesa likumā.

Latvijas Elektronisko dokumentu likumā ir ietverta parakstītāja atbildība, nosakot kā pienākumu nodrošināt, lai elektroniskā paraksta radišanas dati netiktu izmantoti bez parakstītāja ziņas, un gadījumā, ja tomēr tas ir noticis, nekavējoties pieprasīt, lai sertifikācijas pakalpojumu sniedzējs atsauc kvalificētu sertifikātu vai aptur tā darbību. Latvijas tiesai ir nācies saskarties arī ar šāda veida civiltiesiskajiem strīdiem, kad celtajā prasībā viens no vērtējamajiem

¹² Latviešu valodas vārdnīca. Autoru kolektīvs. 2. izd. Rīga: Avots, 2013, 252. lpp.

¹³ Ibid.

¹⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 02.02.2016. lēmums Nr. SKC-1406/2016. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 22.01.2020.].

jautājumiem bija darījumu spēkā esība, ja elektronisko parakstu ir likusi cita persona, kura nav identificējama ar attiecīgo parakstu. Prasību tiesā cēla persona, kura savu elektronisko parakstu bija uzticējusi citai personai. Lietas izskatīšanas gaitā tiesa secināja: prasītāja nav spējusi pierādīt, ka viņas elektroniskais paraksts izmantots prettiesiski, pretēji viņas gribai, un lietā nav arī neviena pierādījuma, kas apliecinātu prasītājas apgalvoto. Līdz ar to tiesa secināja, ka personas bezatbildīga, likuma nosacījumiem pretēja rīkošanās ar savu elektronisko parakstu nevar būt kā pierādījums pašas personas rīcības radīto seku apstrīdēšanai.¹⁵ Tādējādi var secināt, ka, izskatot attiecīgos civiltiesiskos strīdus, pat ja Latvijas Civilprocesa likumā nav ietverts regulējums saistībā ar elektroniski parakstītu elektronisko dokumentu vērtēšanu un ticamību, tiesa ievēro speciālajos likumos ietvertos regulējumus un izmanto Civilprocesa likumā ietvertās pierādījumu vērtēšanas prasības, proti – “prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatotība. Atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotība”. Tas nozīmē, ka pašlaik nav vērojama izteikta nepieciešamība noteikt Civilprocesa likumā speciālu regulējumu saistībā ar elektroniskā formā izteiktu pierādījumu vērtēšanu, taču šāda nepieciešamība ir attiecībā uz vienotas tiesu prakses radīšanu un judikatūru.

Šo apgalvojumu pamato arī citās lietās taisītie tiesas konstatējumi, kuros ir bijis nepieciešams dažādās situācijās vērtēt elektroniskos dokumentus, piemēram, gadījumā, kad elektroniskajai saziņai bija izmantots personas privātais e-pasts, kura saturs netika parakstīts ar drošu elektronisko parakstu. Praksē var tikt apšaubīta elektroniskā sūtījuma ticamība. Tā, piemēram, Zemgales rajona tiesa konstatēja, ka uz tiesas elektroniskā pasta adresi ir saņemta vēstule, kurā persona informē tiesu, ka nevarēs ierasties uz tiesas sēdi, un lūdz to izskatīt bez viņas klātbūtnes. Vēstule nebija parakstīta ar drošu elektronisko parakstu, un tiesa atzina: tā kā persona nav identificējama, kā to prasa Elektronisko dokumentu likums, tad tiesa nevar atzīt, ka elektroniskā pasta vēstule ir saņemta no attiecīgās personas.¹⁶

Pamatojoties uz Civilprocesa likuma 97. panta pirmo daļu, tiesa var apšaubīt pierādījuma ticamību vispār un neņemt to vērā. Piemēram, kāda sprieduma motīvu daļā tiesa norādīja, ka “apgabaltiesa ir vērtējusi elektronisko saraksti, kuru visu kopumā atzinusi par tādiem pierādījumiem, kas nav ticami, jo pieteicējai, ievērojot e-pasta adreses īpatnības, nevarēja rasties pārliecība, ka tā sarakstās tieši ar konkrēto Polijas uzņēmumu [...]”.¹⁷ Savukārt citā lietā tiesa atzina, ka “tiesai nav pamata neticēt lietā iesniegtajai Skype sarakstei [...]. Atbildētāja pārstāve tiesas sēdē atzina, ka Skype sarakste starp pusēm ir notikusi [...] Atbildētājs kā pierādījumu nav iesniedzis citu starp pusēm Skype sarakstes variantu, tāpēc tiesai nav pamata uzskatīt, ka prasītājas iesniegtā Skype sarakste nebūtu ticama. Tiesa šo saraksti vērtē kopsakarā ar citiem rakstveida pierādījumiem lietā”.¹⁸

¹⁵ Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 21.06.2019. spriedums lietā Nr. CA-0077-19/12. Pieejams: www.manas.tiesas.lv [aplūkots 22.01.2020.].

¹⁶ Zemgales rajona tiesas 05.11.2019. spriedums lietā Nr. C-4587-19/27. Pieejams: www.manas.tiesas.lv [aplūkots 22.01.2020.].

¹⁷ Latvijas Republikas Senāta 05.09.2019. spriedums lietā Nr. A420408113, SKA-785/2019. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 22.01.2020.].

¹⁸ Latgales apgabaltiesas 18.04.2017. spriedums lietā Nr. C31388115, CA-0095-17. Pieejams: www.manas.tiesas.lv [aplūkots 22.01.2020.].

Līdz ar to ir pamatots secinājums: ja elektroniskais dokuments nav parakstīts drošā un ticamā veidā, tas, tāpat kā jebkurš cits pārbaudes objekts, ir brīvi jānovērtē, ņemot vērā tā pierādījuma spēku. Vienotas tiesu prakses veidošana ar elektronisko saziņu saistīto pierādījumu izpratnei un vērtēšanai pašlaik ir atzīstama par vienu no aktuālākajiem jautājumiem, ņemot vērā, ka tiesām ar šādiem pierādījumiem nāksies saskarties arvien biežāk. Tas, savukārt, radīs nepieciešamību ietvert Civilprocesa likumā atbilstošu regulējumu, nostiprinot elektroniskā dokumenta dažādos iegūšanas veidus, noformēšanu un vērtēšanu tiesā.

Secinājumi

1. Elektronisko pierādījumu iegūšanas ātrums ārvalstīs ir viens no būtiskiem jautājumiem, kura risināšanai ir nepieciešams veikt grozījumus Regulas (EK) Nr. 1206/2001 saturā, mazinot formālās procedūras, kuru ietvaros jautājuma izlemšana un izpilde ir smagnēja un laikietilpīga. Tādējādi būtu samazināmi pierādījumu pieprasījuma izlemšanas maksimālie termiņi. Taču vienlaikus ir nepieciešams saglabāt regulējumu, kas paredz attiecīgās valsts tiesneša iesaisti pierādījuma iegūšanas izlemšanā, vērtējot datu aizsardzības jautājumu un iegūstamo datu apjomu.
2. Pašlaik nav vērojama izteikta nepieciešamība noteikt Latvijas Civilprocesa likumā speciālu regulējumu saistībā ar elektroniskā formā izteiktu pierādījumu vērtēšanu, taču ir jāveido vienota tiesu prakse un judikatūra, kas būtu par pamatu, lai izvērtētu nepieciešamību ietvert Civilprocesa likumā atbilstošu regulējumu, nostiprinot elektroniskā dokumenta dažādos iegūšanas veidus, noformēšanu un vērtēšanu tiesā.

SEKCIJA

STARPTAUTISKĀS PRIVĀTTIESĪBAS UN ES TIESĪBAS

KĀ AIRBNB ATŠĶIRAS NO UBER. EST SECINĀJUMI LIETĀ C-390/18 AIRBNB IRELAND

HOW AIRBNB DIFFERS FROM UBER. CJEU CONCLUSIONS IN CASE C-390/18 AIRBNB IRELAND

Vija Kalniņa, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

CJEU judgment in case C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi* gave rise to concerns that not only *Uber* but also other sharing economy platforms could not be qualified as information society services and thus the Directive 2000/31 would not be applicable to them. The judgment in case C-390/18 *Airbnb Ireland* CJEU, however, confirmed that *Airbnb* and *Uber* services differ significantly, and *Airbnb* services can be qualified as an information society service. The main difference between *Airbnb* and *Uber* is that *Airbnb* does not determine rental prices and does not select the hosts, nor the accommodation put up for rent on this platform. The evaluation was carried out checking all the requirements of the *Uber* test, however, that was done in a rather chaotic manner, leaving it unclear, whether the *Uber* test has been changed.

Atslēgvārdi: pakalpojumu sniegšanas brīvība, informācijas sabiedrības pakalpojumi, *Uber* tests, Eiropas Savienības Tiesa, Direktīva 2000/31

Keywords: freedom to provide services, information society services, *Uber* test, Court of Justice of the European Union, Directive 2000/31

Ievads

Airbnb un *Uber* bieži vien tiek minēti līdzās kā redzamākie līdzdalības ekonomikas (arī sadarbības vai sadarbīgās ekonomikas) piemēri.¹ Lai arī nozares, kurās šīs platformas sniedz savus pakalpojumus, ir atšķirīgas (izmitināšanas un transporta nozare), to darbības modeļiem ir daudz kopīga – tās ir platformas, kurās personas, kurām nav jābūt profesionāliem pakalpojumu sniedzējiem, ar brīviem resursiem var satikt personas, kurām šie resursi ir nepieciešami.² Turklāt platformas nodrošina dažādus papildu pakalpojumus, kuru mērķis ir atvieglot darījumu noslēgšanu vai garantēt labu platformās sniegto pakalpojumu

---

¹ Sk., piemēram: European Commission, Study to Monitor the Economic Development of the Collaborative Economy at sector level in the 28 EU Member States. Final Report. 23.02.2018, p. 16.

² Hatzopoulos V. The Collaborative Economy and EU Law. Portland: Hart Publishing, 2018, p. 8.

kvalitāti.³ Arī šajā ziņā *Airbnb* un *Uber* ir daudz kā kopīga, piemēram, maksājumu administrēšana, iekšējās novērtēšanas sistēmas u. c. Tāpēc, kad Eiropas Savienības Tiesa (turpmāk – EST) pasludināja spriedumu lietā Nr. C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi* (turpmāk – lieta C-434/15 *Elite Taxi*), kas *Uber* pakalpojumiem liedza paļauties uz pakalpojumu sniegšanas brīvību, daudzi uztraucās, ka šajā spriedumā izdarītie secinājumi varētu atstāt negatīvu ietekmi arī uz *Airbnb* un citu līdzdalības ekonomikas pakalpojumu sniedzējiem.⁴

2019. gada 19. decembrī EST pasludināja spriedumu lietā C-390/18 *Airbnb Ireland*, un saskaņā ar to *Uber* un *Airbnb* sniegtie pakalpojumi būtiski atšķiras, ļaujot *Airbnb* pakalpojumu sniedzējam ne tikai paļauties uz vispārīgām pakalpojumu sniegšanas brīvības garantijām, kas izriet no Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 56. panta, bet arī uz papildu priekšrocībām, ko paredz Direktīva 2000/31.⁵ Šā raksta mērķis ir salīdzināt EST izdarītos secinājumus par *Uber* un *Airbnb* sniegtajiem pakalpojumiem un identificēt, kas ir bijuši izšķirošie apstākļi atšķirīgi šo pakalpojumu klasificēšanai.

Pakalpojumu sniegšanas brīvības garantijas informācijas sabiedrības pakalpojumu sniedzējiem

Direktīvas 2000/31 mērķis ir veicināt informācijas sabiedrības pakalpojumu jeb pakalpojumu, kas tiek sniegti digitālā vidē, brīvu apriti starp dalībvalstīm.⁶ Līdz Direktīvas 2000/31 pieņemšanai šādus informācijas sabiedrības pakalpojumus tāpat kā jebkuru citu pakalpojumu aizsargāja LESD 56. pantā nostiprinātā pakalpojumu sniegšanas brīvība.

Direktīvas 2000/31 3. panta 2. punktā ir deklarēts, ka dalībvalstis nedrīkst ierobežot brīvību piedāvāt informācijas sabiedrības pakalpojumus no citas dalībvalsts, kas vēlreiz apstiprina LESD 56. pantā nostiprinātās pakalpojumu sniegšanas brīvības attiecināmību uz informācijas sabiedrības pakalpojumiem. Taču papildus tam direktīvā ir paredzētas vēl citas garantijas informācijas sabiedrības pakalpojumu sniedzējiem, kas paaugstina šādu pakalpojumu sniegšanas brīvības aizsardzību.

Pakalpojumu sniegšanas brīvība nav absolūta, un dalībvalstīm ir tiesības to ierobežot noteiktos gadījumos, kas ir atzīti EST judikatūrā un Direktīvā 2006/123.⁷ Attiecīgi arī Direktīvas 2000/31 3. panta 4. punktā ir noteikts, kā dalībvalstis var atkāpties no pienākuma nodrošināt informācijas sabiedrības pakalpojumu sniegšanas brīvību. Direktīvas 3. panta 4. punkta a) apakšpunktā ir uzskaitīti gadījumi, kad dalībvalstis varētu ierobežot informācijas sabiedrības pakalpojumu sniegšanu, savukārt b) apakšpunktā ir noteikta kārtība, kādā

³ Möhlmann M., Geissinger A. Trust in the Sharing Economy. Platform-Mediated Peer Trust. In: Davidson N. M., Finck M., Infranca J. J. (eds.). The Cambridge Handbook of the Law of the Sharing Economy. New York: Cambridge University Press, 2018, p. 28.

⁴ Busch Ch. The Sharing Economy at the CJEU: Does Airbnb pass the “Uber test”? Some observation on the pending Case C-390/18. Journal of European Consumer and Market Law, 2018, Issue 4, pp. 172–174.

⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes 08.06.2000. Direktīva 2000/31/EK par dažiem informācijas sabiedrības pakalpojumu tiesiskiem aspektiem, jo īpaši elektronisko tirdzniecību, iekšējā tirgū (Direktīva par elektronisko tirdzniecību). OV, 17.07.2000., L 178, 1.–16. lpp.

⁶ Sk. Direktīvas 2000/31 1. panta 1. punktu, preambulas 3.–6. un 8. apsvērumu.

⁷ Eiropas Parlamenta un Padomes 12.12.2006. Direktīva 2006/123/EK par pakalpojumiem iekšējā tirgū. OV, 27.12.2006., L 376, 36.–68. lpp.

dalībvalstīm ir jāīsteno pakalpojumu sniegšanas brīvības ierobežojumi. Dalībvalstīm pirms ierobežojošo pasākumu pieņemšanas, pirmkārt, ir jāpieprasa informācijas sabiedrības pakalpojuma sniedzēja reģistrācijas dalībvalstij veikt pasākumus, lai nodrošinātu Direktīvas 2000/31 3. panta 4. punkta a) apakšpunktā minēto mērķu sasniegšanu, un, otrkārt, jāpaziņo Eiropas Komisijai (turpmāk – Komisija) par savu nodomu veikt šādus pasākumus. Ja šīs prasības dalībvalsts nav ievērojusi pirms informācijas sabiedrības pakalpojumu ierobežojošā pasākuma pieņemšanas, šos pasākumus nevar piemērot.⁸

Papildus šīm garantijām Direktīva 2000/31 paredz īpašu aizsardzību informācijas sabiedrības pakalpojumu sniedzējiem, kas sniedz starpniecības pakalpojumus. Direktīvas 2000/31 12.–14. pantā ir noteikti ierobežojumi šādu pakalpojumu sniedzēju atbildībai par pārraidīto vai uzglabāto informāciju. Savukārt Direktīvas 2000/31 15. pantā dalībvalstīm ir noteikts aizliegums uzlikt šādu pakalpojumu sniedzējiem pienākumu veikt vispārēju informācijas uzraudzību.

Minētā papildu aizsardzība, ko paredz Direktīva 2000/31, ir priekšrocība, tāpēc pakalpojumu sniedzējiem ir izdevīgi tikt atzītiem par informācijas sabiedrības pakalpojumu sniedzējiem. Konkrētāk, *Uber* un *Airbnb* vēlējas, lai tiktu piemērots Direktīvas 2000/31 3. panta 4. punkta b) apakšpunkts un tiktu konstatēts, ka dalībvalsts (Francija) nav paziņojusi Komisijai par šiem pakalpojumu sniedzējiem nelabvēlīga nacionālā regulējuma pieņemšanu, kas tāpēc nav piemērojams. Taču, tā kā šie pakalpojumu sniedzēji faktiski darbojas kā starpnieki, potenciāli tie noteiktos apstākļos varētu pretendēt arī uz garantijām, kas paredzētas Direktīvas 2000/31 12.–15. pantā.

Priekšnoteikumi Direktīvā 2000/31 noteikto garantiju baudīšanai

Lai pakalpojums varētu tikt atzīts par informācijas sabiedrības pakalpojumu un tā sniedzējs varētu paļauties uz Direktīvā 2000/31 paredzētajām pakalpojumu sniegšanas brīvības garantijām, tam ir jāatbilst Direktīvas 98/34⁹ 1. panta 2. punktam (tagad Direktīvas 2015/1535¹⁰ 1. panta b) punktam), kur noteikts, ka informācijas sabiedrības pakalpojums ir pakalpojums, ko parasti sniedz par atbildību no attāluma, ar elektroniskiem līdzekļiem un pēc pakalpojumu saņēmēja individuāla pieprasījuma.¹¹

Saskaņā ar EST secinājumiem lietā *C-434/15 Elite Taxi Uber* sniegtais starpniecības pakalpojums, kura mērķis ir ar viedtālruna lietotnes palīdzību neprofesionālus autovadītājus, kas izmanto savu transportlīdzekli, par samaksu savienot ar personām, kuras vēlas pārvietoties pilsētā, principā atbilst kritērijiem, lai tiktu kvalificēts kā informācijas sabiedrības pakalpojums.¹² Taču EST spriedumā neapmierinājās ar šādu rezultātu, uzskatot, ka *Uber* daudz vairāk iesaistās vispārējā pakalpojuma (transporta pakalpojuma) sniegšanā.¹³

⁸ EST 19.12.2019. spriedums lietā Nr. C-390/18 *Airbnb Ireland*, ECLI:EU:C:2019:1112, 96. punkts.

⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes 22.06.1998. Direktīva 98/34/EK, ar ko nosaka informācijas sniegšanas kārtību tehnisko standartu un noteikumu jomā. OV, 21.07.1998., L 204, 37.–48. lpp.

¹⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes 09.09.2015. Direktīva (ES) 2015/1535, ar ko nosaka informācijas sniegšanas kārtību tehnisko noteikumu un Informācijas sabiedrības pakalpojumu noteikumu jomā (Dokuments attiecas uz EEZ). OV, 17.09.2015., L 241, 1.–15. lpp.

¹¹ Sk., piemēram: EST 11.09.2014. spriedums lietā Nr. C-291/13 *Papasavvas*, 27. punkts.

¹² EST 20.12.2017. spriedums lietā Nr. C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi*, 35. punkts.

¹³ *Ibid.*, 37.–38. punkts.

Sekojošajā ģenerāladvokāta Maceja Špunara (*Maciej Szpunar*) secinājumos, EST nolēma spriedumā vēl papildus izvērtēt arī citas *Uber* sniegto pakalpojumu raksturojošās pazīmes. Pirmkārt, EST piešķīra nozīmi apstāklim, ka *Uber* rada pilsētas transporta pakalpojuma piedāvājumu, kas tiek padarīts pieejams tostarp ar tādu informātikas rīku palīdzību kā attiecīgā lietotne pamatlietā, un *Uber* savu vispārējo darbību rīko to personu labā, kuras vēlas izmantot šo piedāvājumu, lai pārvietotos pilsētā.¹⁴ Bez šīs platformas neprofesionāli autovadītāji, kas izmanto savus transportlīdzekļus, nevarētu veikt pārvadājumu pakalpojumus, bet personas, kuras vēlas pārvietoties pilsētā, nevarētu izmantot minēto autovadītāju pakalpojumus.¹⁵

Otrkārt, EST atzina, ka *Uber* ir noteicošā ietekme uz šo autovadītāju pakalpojumu sniegšanas kārtību. Šajā sakarā EST ieskatā būtiska nozīme bija tam, ka lietotne nosaka vismaz augstāko brauciena cenu, *Uber* šo cenu iekasē no klienta pirms daļas pārskaitīšanas neprofesionālajam transportlīdzekļa vadītājam un tā īsteno zināmu kontroli pār transportlīdzekļu un to vadītāju kvalitāti, kā arī pār autovadītāju uzvedību, kuras dēļ attiecīgajā gadījumā šie autovadītāji var tikt izslēgti no platformas.¹⁶

Ievērojot minētos apsvērumus, EST atzina, ka *Uber* starpniecības pakalpojums ir jāuzskata par tādu, kas ir tāda vispārējā pakalpojuma neatņemama sastāvdaļa, kura galvenais elements ir pārvadājumu pakalpojums,¹⁷ un izslēdza Direktīvas 2000/31 attiecināšanu uz šiem pakalpojumiem.¹⁸

Šo EST veikto pārbaudi var īsumā apkopot “*Uber* testa”, kas paredz šādu papildu apstākļu pārbaudi:

- 1) vai ar aplikācijas (platformas) palīdzību tiek veidots transporta (vai citu) pakalpojumu tirgus (piedāvājums);
- 2) vai aplikācijai (platformai) ir noteicošā ietekme uz attiecīgā pakalpojuma sniegšanas kārtību, tostarp vai tā nosaka galvenos pakalpojuma aspektus.¹⁹

Ja atbilde uz abiem jautājumiem ir apstiprinoša, starpniecības pakalpojums nav nodalāms no vispārējā pakalpojuma un nav kvalificējams kā informācijas sabiedrības pakalpojums.

Pēc EST sprieduma lietā C-434/15 *Elite Taxi* tika spekulēts par to, vai *Airbnb* šo testu varētu izturēt.²⁰ Lietā C-390/18 *Airbnb Ireland* deva izdevību to noskaidrot.

***Airbnb* pakalpojumu klasificēšana**

Pirms tuvāk pievērsties *Airbnb* sniegto pakalpojumu kvalifikācijai, jānorāda, ka *Airbnb* sākotnējās pozīcijas jau pašas par sevi bija labākas nekā *Uber* pozīcijas. Pat gadījumā, ja EST atzītu, ka *Airbnb* pakalpojumi nav informācijas sabiedrības

¹⁴ EST 20.12.2017. spriedums lietā Nr. C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi*, 38. punkts.

¹⁵ *Ibid.*, 39. punkts.

¹⁶ *Ibid.*, 39. punkts.

¹⁷ *Ibid.*, 40. punkts.

¹⁸ *Ibid.*, 42. punkts.

¹⁹ Sk., piemēram: Ducato R., Marique E. (Research Observatory on Sharing Economy, Law and Society): ECJ, Case C-434/15, *Asociación Profesional Elite Taxi*: preliminary notes. Pieejams: <http://www.rosels.eu/ecj-case-c-434-15-asociacion-profesional-elite-taxi-preliminary-notes/> [aplūkots 09.03.2020.].

²⁰ Busch Ch. 2018, pp. 172–174.

pakalpojumi, un tiem nebūtu piemērojamas Direktīvā 2000/31 paredzētās garantijas, *Airbnb* varētu paļauties uz LESD 56. pantā nostiprināto pakalpojumu sniegšanas brīvību, jo izmitināšanas pakalpojumi atšķirībā no transporta pakalpojumiem nav izslēgti no pakalpojumu sniegšanas brīvības aizsardzības.

Līdzīgi kā bija ar *Uber*, arī par *Airbnb* pakalpojumiem bez jebkādas aizķeršanās tika atzīts, ka tie atbilst četriem priekšnoteikumiem, kas Direktīvas 2015/1535 1. panta b) punktā izvirzīti informācijas sabiedrības pakalpojumiem.²¹ Taču, atsaucoties uz pieeju *Uber* pakalpojumiem, arī šajā lietā tika lūgts pārbaudīt, vai *Airbnb* sniegtais pakalpojums tomēr nav neatņemama sastāvdaļa visaptverošam pakalpojumam, kura galvenais elements ir izmitināšana, un tāpēc tas nebūtu atzīstams par informācijas sabiedrības pakalpojumu.²²

Pirmkārt, EST atzina, ka *Airbnb* sniegtais pakalpojums nekādā ziņā nav obligāti nepieciešams, lai varētu sniegt izmitināšanas pakalpojumus nedz no īrnieku, nedz izīrētāju viedokļa. Atšķirībā no *Uber* gadījuma, kur neprofesionāliem šoferiem nepastāvēja nekādas alternatīvas iespējas sasniegt potenciālos klientus, tādu personu rīcībā, kuras vēlas izīrēt vai īrēt dzīvojamās platības, jau izsenis ir daudzi citi kanāli, kā, piemēram, nekustamā īpašuma aģentūras, sludinājumi kā papīra, tā arī elektroniskā formātā vai nekustamā īpašuma īrei un nomai veltītas interneta vietnes.²³

Otrkārt, EST no lietas materiāliem secināja, ka *Airbnb Ireland*, kas pārvalda *Airbnb* platformu, atšķirībā no *Uber* nenosaka vai neierobežo platformas izmantojošo izīrētāju prasīto īres maksu.²⁴ *Airbnb* platformas lietotājiem ir pieejams rīks savas īres maksas apmēra aplēšanai, ievērojot platformā noskaidrotos tirgus vidējos rādītājus, taču īres maksas noteikšana esot atstāta tikai izīrētāja ziņā.²⁵

Balstoties tikai uz šiem diviem secinājumiem, EST spriedumā atzina, ka tāds starpniecības pakalpojums kā *Airbnb* pats par sevi nav uzskatāms par tādu, kas būtu neatņemama sastāvdaļa tādām visaptverošam pakalpojumam, kura galvenais elements ir izmitināšana.²⁶

Treškārt, EST spriedumā atsevišķi izvērtēja *Airbnb* piedāvātos papildpakalpojumus – veidni piedāvājuma satura izklāstīšanai, fotoattēlu pakalpojumus, civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu, garantiju zaudējumiem, īres maksas aprēķina fakultatīvu rīku, īres maksas samaksas starpniecības un uzglabāšanas pakalpojumu, atsauksmju un novērtējuma sistēmu. Visus šos papildu pakalpojumus EST atzina par papildpakalpojumiem, jo izīrētājiem tie ir nevis pašmērķis, bet gan līdzeklis, kā gūt labumu no *Airbnb* sniegtā starpniecības pakalpojuma vai piedāvāt izmitināšanas pakalpojumus ar vislabākajiem nosacījumiem.²⁷

Par veidni izīrētāju piedāvājuma satura izklāstīšanai, fakultatīvo izīrējamā īpašuma fotoattēlu pakalpojumu un sistēmu izīrētāju un īrnieku atsauksmēm, kas ir pieejama nākamajiem izīrētājiem un īrniekiem, EST norādīja, ka tā ir

²¹ EST 19.12.2019. spriedums lietā Nr. C-390/18 *Airbnb Ireland*, 46.–49. punkts.

²² *AHTOP*, Francijas Profesionālās izmitināšanas un profesionālā tūrisma apvienība, apgalvoja, ka *Airbnb Ireland* ne tikai nodibina sakarus starp divām pusēm ar eponīmas elektroniskās platformas palīdzību, bet piedāvā arī papildpakalpojumus, kas raksturīgi starpniecības darbībai darījumos ar nekustamo īpašumu.

²³ EST 19.12.2019. spriedums lietā Nr. C-390/18 *Airbnb Ireland*, 55. punkts.

²⁴ *Ibid.*, 56. punkts.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*, 57. punkts.

²⁷ *Ibid.*, 58. punkts.

saistīta ar starpniecības platformām piemītošo sadarbības loģiku, kas ļauj, no vienas puses, mājokļu meklētājiem izdarīt pilnībā informētu izvēli starp platformā piedāvātajiem izīrētāju mājokļiem un, no otras puses, izīrētājiem būt pilnībā informētiem par to īrnieku nodomu nopietnību, ar kuriem tie, iespējams, slēgs darījumu.²⁸ Tieši tāpat arī *Airbnb Payments UK* uzturētā norēķinu platforma tika atzīta par kopīgu lielam skaitam elektronisko platformu un par tādu, kura ir instruments izīrētāju un īrnieku starpā esošo darījumu drošības garantēšanai un kuras esamība vien nemaina pašu starpnieka pakalpojuma būtību, jo īpaši tāpēc, ka šī norēķinu kārtība nav nedz tieši, nedz netieši apvienota ar izmitināšanas pakalpojumu cenu kontroli.²⁹ Arī garantijas sniegšana pret zaudējumiem un iespēja apdrošināt civiltiesisko atbildību netika atzīta par kaut ko tādu, kā dēļ varētu mainīties *Airbnb* platformas sniegtā starpniecības pakalpojuma juridiskā kvalifikācija.³⁰ EST atzina, ka pat visi šie pakalpojumi kopā nedod pamatu apšaubīt *Airbnb* starpniecības pakalpojuma nedalāmību un juridisko kvalifikāciju par informācijas sabiedrības pakalpojumiem, jo tie būtiski nemaina šim pakalpojumam piemītošās raksturiezīmes.³¹

Noslēgumā EST spriedumā lietā C390/18 *Airbnb Ireland* norādīja, ka šie papildu pakalpojumi nerada *Airbnb* noteicošo ietekmi uz nosacījumiem, ar kādiem tiek sniegti izmitināšanas pakalpojumi, ar kuriem ir saistīts tās starpnieka pakalpojums, jo īpaši tāpēc, ka *Airbnb* nedz tieši, nedz netieši nenosaka prasītās īres maksas apmēru un arī neveic īrnieku vai savā platformā īrei piedāvāto mājokļu atlasīšanu.³² No sprieduma teksta noprotams, ka šie divi apstākļi EST ieskatā ir galvenie, kas atšķir *Airbnb* no *Uber* pakalpojumiem.

Atšķirības Eiropas Savienības Tiesas veiktajos *Uber* un *Airbnb* pakalpojumu izvērtējumos

Veicot *Airbnb* pakalpojumu pārbaudi, EST faktiski pārbaudīja visus tos pašus apstākļus, kas tika izvērtēti lietā C-434/15 *Elite Taxi*, taču izvērtējums tika veikts citā secībā un atsevišķiem apstākļiem piešķirot citu nozīmi. Tādējādi EST secinājumi lietā C-390/18 *Airbnb Ireland* ir radījuši zināmu neskaidrību par to, kā būtu jāveic informācijas sabiedrības pakalpojumu pārbaude, lai noteiktu, vai tie ir nedalāmi ar vispārējo pakalpojumu un tāpēc maināma to kvalifikācija.³³

Pirmkārt, no sprieduma lietā C-390/18 *Airbnb Ireland* izriet, ka platformas pakalpojumu un vispārējā pakalpojuma nedalāmības konstatēšanai pietiek ar šādu divu apstākļu konstatēšanu: 1) platforma veido attiecīgo pakalpojumu tirgu un 2) platforma nosaka pakalpojuma cenu. Spriedumā lietā C-434/15 *Elite Taxi* arī tika vērtēti šie paši kritēriji, taču cenas noteikšana bija tikai viens no apstākļiem, kas norādīja, ka platformai ir noteicošā ietekme uz vispārējo pakalpojumu.

²⁸ EST 19.12.2019. spriedums lietā Nr. C-390/18 *Airbnb Ireland*, 60. punkts.

²⁹ *Ibid.*, 62. punkts.

³⁰ *Ibid.*, 63. punkts.

³¹ *Ibid.*, 64. punkts.

³² *Ibid.*, 68. punkts.

³³ Chapuis-Doppler A., Delhome V. A regulatory conundrum in the platform economy, case C-390/18 *Airbnb Ireland*. European Law Blog, 12.02.2020. Pieejams: <https://europeanlawblog.eu/2020/02/12/a-regulatory-conundrum-in-the-platform-economy-case-c-390-18-airbnb-ireland/> [aplūkots 09.03.2020.].

Nozīme bija arī novērtēšanas sistēmas pastāvēšanai un pakalpojumu samaksas administrēšanai.³⁴

Otrkārt, spriedumā C-390/18 *Airbnb Ireland* EST atsevišķi izdalīja papildpakalpojumus kā apstākli, kas varētu ietekmēt informācijas sabiedrības pakalpojuma kvalifikāciju. To varētu uzskatīt par trešo kritēriju, lai arī no spriedumā izmantotajiem formulējumiem varētu noprast, ka tam faktiski nav nekādas būtiskas nozīmes. Kā norādīts iepriekš, saskaņā ar šo spriedumu informācijas sabiedrības pakalpojuma kvalifikācija nav apstrīdama, ja platforma neveido attiecīgo pakalpojumu tirgu un/vai nenosaka pakalpojuma cenu. Iespējams, EST centās labot savu pieeju lietā C-434/15 *Elite Taxi*, kurā līdzīgi papildpakalpojumi, jo īpaši platformas lietotāju novērtēšanas sistēma un samaksas administrēšana, kas ir raksturīga daudzām informācijas sabiedrības platformām, ierobežoja šim pakalpojumam piemērojamo aizsardzību. Tieši šie apstākļi bija arī tie, kas pēc EST sprieduma lietā C-434/15 *Elite Taxi* radīja šaubas, vai *Airbnb* pakalpojumi klasificējami kā informācijas sabiedrības pakalpojumi.³⁵

Treškārt, EST lietā C-390/18 *Airbnb Ireland* izdarīja secinājumus par platformas noteicošo ietekmi, liekot noprast, ka šādu ietekmi varētu izraisīt noteikti papildpakalpojumi, bet jo īpaši īres maksas apmēra noteikšana vai īrnieku vai īrei piedāvāto mājokļu atlases veikšana. Taču šis apstāklis tika minēts kā vēl viens aspekts, kas jāvērtē, nevis lai noteiktu, vai platformas sniegtais pakalpojums ir nošķirams no vispārējā pakalpojuma, bet lai uzsvērtu, ka *Airbnb* un *Uber* pakalpojumi nav salīdzināmi.

Šis atšķirības, no vienas puses, parāda EST konsekvenci, jo *Airbnb* pakalpojumi izvērtēti līdzīgi *Uber* pakalpojumiem – EST ir pārbaudījusi visus tos pašus apstākļus. Taču, no otras puses, saskatāma arī zināma nekonsekvence un haotiska pieeja pakalpojumu raksturojošo iezīmju izvērtēšanā. Pēc sprieduma lietā C-390/18 *Airbnb Ireland* radītas neskaidrības par atsevišķu apstākļu nozīmi informācijas sabiedrības pakalpojumu klasificēšanā.³⁶ Vienīgais, kas ir nepārprotami skaidrs, ir tas, ka pakalpojuma cenas noteikšana ir būtiski izšķirošs kritērijs, un pat tikai cenu griestu noteikšana dos pamatu uzskatīt, ka platformas pakalpojumi un vispārējie pakalpojumi nav nodalāmi. Tas savukārt liek domāt, ka gadījumā, ja *Uber* savos sniegtajos pakalpojumos tikai pamainītu cenas noteikšanas kārtību, tā pakalpojumi varētu tikt kvalificēti kā informācijas sabiedrības pakalpojumi.

Secinājumi

1. Lietā C-390/18 *Airbnb Ireland* EST *Airbnb* pakalpojumu kvalificēšanas vajadzībām izvērtēja tos pašus kritērijus, ko lietā C-434/15 *Elite Taxi* – vai platforma veido attiecīgā pakalpojuma tirgu, vai platforma nosaka vispārīgā pakalpojuma cenu un kā papildpakalpojumi ietekmē kvalifikāciju. Taču tas tika darīts nedaudz mainītā secībā un ar citiem uzsvāriem, radot neskaidrības par to, vai visiem šiem kritērijiem ir nozīme pakalpojumu klasifikācijā.

³⁴ EST 20.12.2017. spriedums lietā Nr. C-434/15 Asociación Profesional Elite Taxi, 39. punkts.

³⁵ Busch Ch. 2018, pp. 172–174.

³⁶ Chapuis-Doppler A., Delhome V. 2020.

2. *Airbnb* un *Uber* galvenā atšķirība ir tāda, ka *Uber* noteica transporta pakalpojumu cenas (nosakot to griestus) un veica to neprofesionālo autovadītāju atlasī, kuri izmanto savus transportlīdzekļus.
3. Ja *Uber* mainītu transporta pakalpojumu cenas noteikšanas kārtību, tas, iespējams, dotu pamatu *Uber* pakalpojumus klasificēt kā informācijas sabiedrības pakalpojumus.
4. EST ir devusi signālu, ka dažādi papildpakalpojumi, kas ir raksturīgi gan līdzdalības ekonomikas, gan arī citām platformām, kā iekšējās novērtēšanas sistēmas un samaksas administrēšanas sistēmas, neietekmē pakalpojuma kvalificēšanu kā informācijas sabiedrības pakalpojumu.

SPORTA DARBA TIESĪBAS TEORIJĀ UN PRAKSĒ. ATZĪTO SPORTA FEDERĀCIJU BEZDARBĪBA

EMPLOYMENT LAW IN SPORTS FROM THEORETICAL AND PRACTICAL PERSPECTIVE. LACK OF ACTION ON BEHALF OF RECOGNISED SPORTS' FEDERATIONS

Edgars Gūte, Mg. iur.

Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas jurists
sportslaw.lv juridiskais un akadēmiskais padomnieks

Summary

Considering publicly available information about employees' status in sports, according to the recent jurisprudence of the CJEU and Latvian Higher Court, as well as the opinions of practitioners, it can be surmised that employment law in sports is used in bad faith. More specifically – *lex sportiva* concept in sports law is not used properly because of lack of actions of recognised sports' federations. Therefore, legal and practical solutions are introduced.

Atslēgvārdi: sporta tiesības, darba tiesības, atzītās sporta federācijas, *Lex sportiva* koncepts

Keywords: sports law, employment law, recognized sports federations, concept of *Lex sportiva*

Ievads

Sporta tirgus veido 2% no visas pasaules iekšzemes kopprodukta, kas attīstītājās valstīs apsteigtu tekstilrūpniecību un metālrūpniecību.¹ Atsevišķi autori norādījuši, ka tieši sporta tiesību būtiskā ekonomiskā nozīme ir pamats, lai pievērstos diskusijām par sporta tiesību tiesībteorētisko dabu.² Jāuzsver, ka sporta darba tiesību kā atsevišķa sporta tiesību³ institūta izpēte šajā kontekstā uzskatāma par vienu no nozīmīgākajiem sporta tiesību kā kopuma izpētes virzieniem,

¹ University Paris 1 Panthéon-Sorbonne; International Centre for Sport Security. Protecting the Integrity of Sport Competition. The Last Bet for Modern Sport, p. 8. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/280112161_Protecting_the_Integrity_of_Sport_Competition_-_The_Last_Bet_for_Modern_Sport [aplūkots 28.11.2019.].

² Gardiner S., O'Leary J., Welch R., Boyes S., Naidoo U. Sports Law. 4th ed. London: Routledge, 2012, p. 74.

³ Šī darba kontekstā sporta tiesības tiek uzskatītas par atsevišķu tiesību nozari, tomēr teorijā ir atšķirīgi viedokļi. Vienkāršoti skaidrojot, šajā jautājumā pastāv trīs teorijas. Pirmā teorija uzskata, ka sporta tiesības jāvērtē kā starpdisciplinārs tiesību institūts. Otrā teorija, izceļot sporta tiesību autonomo dabu, norāda uz atsevišķas tiesību nozares pastāvēšanu. Savukārt trešā teorija izvairās no konkrētas atbildes, iespējams, apzinoties abu iepriekš minēto teoriju argumentus. Sk., piemēram: Davis T. What Is Sports Law? *Marquette Sports Law Review*, 2001, Vol. 7, Issue 2, Article 7, pp. 211–239.

jo tieši profesionālā sporta ietekme uz pasaules iekšzemes kopproduktu nav apšaubāma.⁴ Arī tiesu prakse gan Latvijas, gan Eiropas Savienības līmenī liecina par neskaidribām sporta darba tiesībās. Piemēram, Augstākās tiesas spriedums tā sauktajā “Dāvja Bertāna lietā”⁵ izraisīja plašu rezonansi publiskajā telpā attiecībā uz sponsorēšanas līgumiem ar nepilngadīgām personām un līgumsoda apmēru, ja līgums tiek pārtraukts,⁶ savukārt nesena Eiropas Savienības Tiesas spriedums *Topfit – Biffi* lietā⁷ arī Latvijas tiesību telpā raisīja diskusijas par amatieru un profesionāļu nošķiršanu sportā, kā arī Eiropas Savienības kompetenci sporta darba tiesībās kopumā.⁸ Ievērojot norādītos apsvērumus, šajā darbā autors pievērsīsies teorētiskās un praktiskas problemātikas izvērtējumam attiecībā uz Latvijas sportistu darba tiesiskajām attiecībām, vienlaikus piedāvājot risinājumus.

Sporta darba tiesību teorētiskie aspekti, kas izriet no *lex sportiva* koncepta

Lex sportiva ir tikai sporta tiesībām raksturīgi noteikumi, kas atzīti visā pasaulē.⁹ Kā poētiski izteicies viens no atzītākajiem sporta tiesību zinātniekiem Stīvens Vezerils (*Stephen Weatherill*), “*lex sportiva* visspilgtāk raksturo tas, ka sods par aizmuguri futbola spēles laikā gan Bolīvijā, gan Spānijā vienmēr būs vienāds”.¹⁰ Čehu autors Pavels Hamernīks (*Pavel Hamerník*) norāda, ka precīzu robežšķirtni starp sporta tiesībām un “parastajām tiesībām” nemaz nevar novilkt.¹¹

Lex sportiva koncepts attiecas gan uz sporta spēles noteikumiem “sporta spēles laukumā”, gan uz principiem, kas raksturīgi tikai sporta tiesiskajām attiecībām “ārpus spēles laukuma”, piemēram, attiecībā uz darba tiesiskajām attiecībām un uz sporta strīda izšķiršanu.¹² Sporta tiesībām raksturīgi, ka ar tām saistīti strīdi reti tiek izskatīti vispārējās jurisdikcijas tiesās un pastāv universāli atzīta Starptautiskās Sporta šķīrējtiesas (turpmāk – CAS)

⁴ Piemēram, jau 2015. gadā tika prognozēts, ka Ziemeļamerikā līdz 2019. gadam sporta industrijas apgrozījums sasniegs 79,5 miljardus dolāru. Heitner D. Sports Industry To Reach \$ 73.5 Billion By 2019. Pieejams: <https://www.forbes.com/sites/darrenheitner/2015/10/19/sports-industry-to-reach-73-5-billion-by-2019/#62523ebf1b4b> [aplūkots 28.11.2019.].

⁵ Augstākās Tiesas 16.01.2020. spriedums lietā Nr. SKC-18/2020. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatūra/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2020> [aplūkots 17.03.2020.]. Tiek lietots viena dalībnieka neanonimizēts vārds un uzvārds, jo sporta aprindās šīs lietas dalībnieku sastāvs ir skaidri zināms.

⁶ Sk., piemēram: Kakstāns Ā. Ieguldījumi jaunajos sportistos un nākotnes peļņas sadale. Jurista Vārds, 2020, Nr. 11 (1121), 27.–29. lpp.

⁷ EST 13.06.2019. spriedums lietā C-22/18 *TopFit e. V.* un *Daniele Biffi* pret *Deutscher Leichtathletikverband e. V.*

⁸ Sk., piemēram: Gūte E. Vai Itālijas pilsonis var uzvarēt Vācijas amatieru vieglatlētikas sacensībās? Var. Jurista Vārds, 2019, Nr. 39 (1097), 12.–15. lpp.

⁹ Weatherill S. *Principles and Practice in EU Sports Law*. Oxford: Oxford University Press, 2017, pp. 5–7.

¹⁰ *Ibid.*, p. 5.

¹¹ Hamerník P. *Sportovní právo. Hledání rovnováhy mezi specifickou sportovní úpravou a platným právem*. Praha: Ústav státu a práva, 2012, s. 5.

¹² Sīkāk sk.: Siekmann R. C. R. *What is Sports Law? Lex Sportiva and Lex Ludica: A Reassessment of Content and Terminology*. In: *Introduction to International and European Sports Law*. ASSER International Sports Law Series. T. M. C. Asser Press. Berlin: Springer, 2012, pp. 1–33.

jurisdikcija.¹³ CAS pieņēmusi vairākus nolēmumus, kas ietekmējuši sporta nozari kopumā.¹⁴ Turklāt sportisti un sporta darbinieki savās tiesiskajās attiecībās bieži vien izmanto principus, kas raksturīgi tikai sportam. Piemēram, salīdzinājumā ar “parasto kārtību” būtu grūti iedomāties, ka labi atalgots darbinieks mūsdienās tiktu izmantots kā “modernais vergs”. Proti, darba devējs varētu ar citu darba devēju vienoties “samainīt” darbiniekus,¹⁵ ar aptuveni 35 gadus vecu darbinieku uzsākt sarunas par darba tiesisko attiecību beigšanu, jo darbiniekam zudušas profesionālās iemaņas,¹⁶ un tamlīdzīgi.

Protams, arī sportā pastāv sportistu arodbiedrības un uz sporta tiesībām ir attiecināmi vispārējie tiesību principi, it sevišķi, kad konstatējama visas sabiedrības interese, piemēram, saistībā ar krimināltiesiski aizsargātām sabiedrības interesēm attiecībā uz noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu un sporta spēļu gaitas vai rezultātu ietekmēšanu,¹⁷ tomēr sporta tiesību regulējums bieži vien vērtējams kā tāds, kas pastāv “alternatīvā tiesību pasaulē”. Lai arī no Sporta likuma¹⁸ 3. pantā norādītajiem sporta jomā ievērojamiem pamatprincipiem izriet valsts funkcijas sporta jomā, tomēr jāuzsver Sporta likuma 10. panta ceturtajā daļā noteiktais, ka “sporta federācijai ir tiesības vadīt un koordinēt darbu attiecīgajā sporta veidā (attiecināmajos sporta veidos) vai darbības jomā valstī, kā arī pārstāvēt valsti attiecīgajā starptautiskajā sporta organizācijā, ja šī federācija ir atzīta šajā likumā noteiktajā kārtībā”.

Izmantojot četras tiesību normas pamatiztulkošanas metodes (gramatisko, sistēmisko, vēsturisko un teleoloģisko) kopsakarā ar iepriekš norādīto *lex sportiva* konceptu, var secināt, ka Sporta likuma 10. panta ceturta daļa garantē atzītajām sporta federācijām tiesības autonomi noteikt savu rīkoto sacensību norises kārtību, sporta klubu kontroli, sportistu pienākumus un tiesības un tamlīdzīgi. Minētā tēze izriet no normas gramatiskā teksta, no tā, ka, sistēmiski un teleoloģiski vērtējot normu kopsakarā ar citām Sporta likuma normām, sporta federāciju regulējuma autonomija nav pretrunā ar pārējo Sporta likuma tekstu, kā arī ir saskanīga ar doktrīnā iepriekš paustajām atziņām attiecībā uz *lex sportiva* konceptu. Visbeidzot, ja vērtē vēsturisko Sporta

¹³ Sk., piemēram: History of the CAS. Pieejams: <https://www.tas-cas.org/en/general-information/history-of-the-cas.html> [aplūkots 17.03.2020.].

¹⁴ Sk., piemēram: CAS 24.01.2006. spriedums lietā CAS 2005/A/952, Cole v. Football Association Premier League. Pieejams: <http://jurisprudence.tas-cas.org/Shared%20Documents/952.pdf> [aplūkots 28.11.2019.]; CAS 15.10.2007. spriedums lietā CAS 2007/A/1272 Cork City FC v. FIFA (Healy). Pieejams: <http://jurisprudence.tas-cas.org/Shared%20Documents/1272.pdf> [aplūkots 28.11.2019.].

¹⁵ Sporta tiesībās minētās situācijas sauc par klubu savstarpējiem transfēriem. Sk.: Welch R. Employment law in sports. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/32055659_EMPLOYMENT_LAW_IN_SPORT [aplūkots 28.11.2019.].

¹⁶ Sk., piemēram: Pike J. How can we better help athletes to prepare for the “after-life”? Pieejams: <https://www.lawinsport.com/topics/item/how-can-we-better-help-athletes-to-prepare-for-the-after-life> [aplūkots 28.11.2019.].

¹⁷ Šo tēzi apstiprina dažādu starptautisku sporta jomas līgumu parakstīšana valsts vārdā. Piemēram, Latvija ir parakstījusi, tomēr vēl nav ratificējusi Eiropas Padomes Konvenciju pret manipulācijām ar sporta sacensībām. Sk.: Izglītības un zinātnes ministrija. Parakstīta Eiropas Padomes Konvencija pret manipulācijām ar sporta sacensībām. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/aktualitates/2713-parakstita-eiropas-padomes-konvencija-pret-manipulacijam-ar-sporta-sacensibam> [aplūkots 28.11.2019.]. Minētās konvencijas teksts pieejams: Council of Europe Convention on the Manipulation of Sports Competitions. CETS No. 215. Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/215> [aplūkots 28.11.2019.].

¹⁸ Sporta likums: LV likums. Pieņemts 24.10.2002. [28.11.2019. red.].

likuma izstrādes mērķi, kas izriet no pirmās publiski pieejamās Sporta likuma anotācijas,¹⁹ tad no likumprojekta anotācijas I sadaļas 2. punkta var secināt, ka Sporta likumam būtu jāveicina sporta organizatorisko struktūru uzlabojumi. No tā savukārt varētu izrietēt sporta federāciju autonomija noteikt iekšējo regulējumu, jo pašām sporta federācijām vajadzētu pārzināt savu sporta veidu vislabāk.

Problemātika Latvijas sporta darba tiesībās saistībā ar atzīto sporta federāciju bezdarbību

Lai arī teorētiski sporta federāciju autonomija noteikt savu regulējumu un kontrolēt savus biedrus būtu atbalstāma, diemžēl praksē vērojamas situācijas, kas drīzāk liecina par patvaļu, sporta klubu budžetu necaurskatāmību, kā arī sportistu darba tiesisko attiecību neatbilstību sabiedrības publiskajām interesēm. Minētais apgalvojums tiks pamatots ar empīrisko pētniecības metodi turpmākajā tekstā.

Piemēram, autors ir vairākkārt ticies ar Latvijas vadošo sporta līgu spēlētājiem, kuri viņam atklājuši Latvijas sporta ēnas pusi saistībā ar darba tiesiskajām attiecībām Latvijas sportā. Proti, spēlētāji norāda, ka, pirmkārt, tiek īstenota nereglamentētas atlīdzības maksāšana, otrkārt, darba līgumi ar sporta klubiem tiek noformēti kā uzņēmuma līgumi un pat autoratlīdzības līgumi, kas saturiski ir pretēji līgumu juridiskajai dabai.²⁰ Pašsaprotami, ka neviens no sportistiem savu identitāti nav vēlējis atklāt, attiecīgi, lai minētie apgalvojumi iegūtu juridisku nozīmi, autors pētījuma sagatavošanas laikā izmantoja divus veidus, kā apliecināt apgalvojumu patiesumu.

Pirmkārt, publiskajā telpā ir pieejama informācija par spēlētāju profesionālo un amatiera statusu. Pēc Latvijas Futbola federācijas (turpmāk – LFF) tīmekļa vietnē pieejamās informācijas redzams, vairāki futbolisti no ārzemēm, piemēram, no Francijas²¹ un Nigērijas,²² kā arī Latvijas izlases kandidāti²³ spēlē ar amatieru līgumiem. Proti, minētie spēlētāji ar klubu noslēguši līgumus, kam vajadzētu paredzēt, ka futbola spēlēšana ir viņu hobijs vai ka tas ilgtermiņā palīdzētu karjeras izaugsmei. Ņemot vērā, ka vairāki no minētajiem spēlētājiem ir ap 25 gadus veci, loģiski spriežot, spēlētājiem, iespējams, būtu jāuztur savas ģimenes, kā arī jācenšas būt finansiāli neatkarīgiem. Attiecīgi publiski norādītā informācija vieš pamatotas šaubas. Turklāt jāuzsver, ka deduktīvi nav saprotams, kādēļ, piemēram, spēlētāji no Francijas pārcēlušies uz dzīvi Latvijā, lai Latvijā “nodarbotos ar hobiju” vai “attīstītu karjeru”, ja Latvijā pašsaprotami iespējas to izdarīt vērtējamās zemāk nekā Francijā. Ievērojot minēto, var secināt, ka

¹⁹ Likumprojekta “Sporta likums” pirmā publiski pieejamā anotācija. Pieejams: http://helios-web.saeima.lv/bin/lasa?LP0925_0 [aplūkots 28.11.2019.].

²⁰ Sk. arī: Kakstāns Ā. Sporta Autori. Sporta Avīze, 2020, Nr. 3 (1001), 100.–102. lpp.

²¹ Sk., piemēram, informāciju par Francijas pilsoņiem Komandas “FK Tukums 2000/TSS” sastāvā: “FK Tukums 2000/TSS” sastāvs. Pieejams: <https://lff.lv/klubi/fk-tukums-2000tss-11870/?cid=3673856> [aplūkots 28.11.2019.].

²² Sk., piemēram, informāciju par Nigērijas pilsoni *Lucky Onyebuchi Opara*: Komandas “FK Spartaks” sastāvs. Pieejams: <https://lff.lv/klubi/fk-spartaks-11735/?cid=349343> [aplūkots 28.11.2019.].

²³ Sk., piemēram, informāciju par Latvijas futbola izlases kandidātu Robertu Ozolu: Komandas “Rīga FC” sastāvs. Pieejams: <https://lff.lv/klubi/riga-fc-11950/?cid=3493432> [aplūkots 28.11.2019.].

amatiera līgums Latvijā varētu norādīt uz nereglamentētu atlīdzību pastāvēšanu LFF sacensībās.

Otrkārt, lai apliecinātu iepriekš minētās bažas par publiskajā telpā norādītās informācijas patiesumu, autors konsultējās ar nozares profesionāļiem – bijušo žurnāla “Jurista Vārds” tieslietu redaktoru un Latvijas Futbola federācijas Klubu licencēšanas komisijas priekšsēdētāju Āri Kakstānu un seškartējo Latvijas gada labāko futbola žurnālistu Edmundu Novicki.

Konsultācijās ar nozares profesionāļiem tika iegūtas šādas atziņas:

- 1) Latvijas seši labākie futbola klubi ir pilnībā profesionāli, un Latvijas futbolā pastāv nereglamentēti maksājumi;
- 2) patiesie Latvijas futbola klubu budžeti realitātē varētu būt divas reizes lielāki, nekā norādīts publiski.²⁴

Aplūkojot citu valstu pieredzi, jānorāda, ka, piemēram, vairākās Eiropas Savienības dalībvalstīs ierasti ir publiski zināmi visu klubu budžeti, piemēram, Polijā auditorfirma “Deloitte” katru gadu publicē detalizētu pārskatu par katra Ekstraklases²⁵ kluba ieņēmumiem un izdevumiem.²⁶ Raksturojot situāciju Latvijā, jānorāda, ka futbola klubu vadītāji negribīgi atklāj kopējo budžetu, norādītie dati varētu neatbilst patiesībai, un nav detalizēti atšifrētas ieņēmumu un izdevumu pozīcijas.²⁷ Kā izņēmumu E. Novickis norādīja futbola klubu “Liepāja”, kas 2014. gadā pārsteidza daudzus, izņēmuma kārtā publicējot visas ieņēmumu un izdevumu pozīcijas.²⁸

Ņemot vērā, ka Ā. Kakstāna un E. Novicka zināšanas un tieša iesaiste Latvijas futbolā ir neapšaubāma, kā arī publiskajā telpā norādītā informācija par spēlētāju “amatieru līgumiem” ir kritiski vērtējama, tad, izmantojot empīriskos pētniecības metodes, var secināt, ka Latvijas futbolā pastāv problēmas ar klubu budžeta caurskatāmību, kā arī nereglamentētu atlīdzību maksāšanu. Autora ieskatā, izmantojot analogiju, minēto secinājumu varētu attiecināt arī uz citiem sporta veidiem Latvijā. Tiesa, šajā gadījumā būtu jāveic līdzīgs empīriskais izvērtējums.

Vērtējot iespējamās risinājumus, viens no variantiem būtu atzītās sporta federācijas juridiski pārveidot par valsts institūcijām ar visām no tā izrietošajām sekām, piemēram, sporta federāciju amatpersonas pielīdzinot valsts amatpersonām. Jāuzsver arī, ka ideja par atzīto sporta federāciju juridiskās formas maiņu

²⁴ Intervija ar Āri Kakstānu un Edmundu Novicki 2019. gada 12. novembrī Rīgā. Autora personiskā arhīva materiāli.

²⁵ Polijas augstākā līga futbolā.

²⁶ Intervija ar Āri Kakstānu un Edmundu Novicki 2019. gada 12. novembrī Rīgā. Autora personiskā arhīva materiāli. E. Novicka apgalvojumu patiesumu apliecina tīmeklī pieejamā informācija. Sk., piemēram: Deloitte. Raport Deloitte – Piłkarska liga finansowa – rok 2018. Pieejams: <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/press-releases/articles/w-2018-roku-przychody-klubow-ekstraklasy-wyniosly-528-mln.html> [aplūkots 30.11.2019.].

²⁷ Intervija ar Āri Kakstānu un Edmundu Novicki 2019. gada 12. novembrī Rīgā. Autora personiskā arhīva materiāli.

²⁸ Ibid. E. Novicka apgalvojumu patiesumu apliecina tīmeklī pieejamā informācija. Sk., piemēram: Migla K., Pujēna S. Atklāti par FK “Liepāja” un pašvaldības finansējumu klubam. Pieejams: <https://irliepaja.lv/liepajnieki/atklati-par-fk-liepaja-un-pasvaldibas-finansejumu-klubam/> [aplūkots 30.11.2019.].

no citiem aspektiem publiskajā telpā apsvērta jau iepriekš.²⁹ Turklāt citās valstīs, piemēram, Francijā, šis modelis jau darbojas.³⁰

Latvijā sporta federācijas parasti ir biedrības atbilstoši Biedrību un nodibinājumu likumam,³¹ tomēr jāuzsver, ka tās zināmā mērā pilda valsts funkcijas. Proti, attiecībā uz bērnu veselību un izglītību sporta jomā, piemēram, LFF pārraudzībā ir 13,4 tūkstoši bērnu un jauniešu, kuri trenējas futbolā.³² Tāpat no Sporta likuma 13. panta izriet, ka sporta federācijas tieši vai pastarpināti saņem valsts finansējumu. Attiecīgi teleoloģiski tulkojot likumu “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”,³³ tā tvērums varētu tikt attiecināts arī uz sporta federāciju pārstāvjiem, ja tiktu mainīta sporta federāciju juridiskā forma.

No minētā izriet, ka ideja par sporta federācijas juridisku pārveidošanu par valsts institūciju varētu būt līdzeklis, kas praksē atrisinātu vairāku sporta federācijas biedru un pašas federācijas budžeta necaurskatāmību, jo, pirmkārt, tiktu palielināta sporta federāciju kontrole, piemēram, no Valsts kontroles un Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja puses. Otrkārt, valsts amatpersonu deklarāciju iesniegšana novērstu atbildīgo personu iespējamās darbības federācijas biedru pretlikumīgā atbalstīšanā. Turklāt varētu tikt piemērotas Krimināllikuma³⁴ normas par valsts amatpersonu bezdarbības novēršanu, kontrolējot biedrus.

Nobeigumā jānorāda, ka tad, kad šis darbs tika prezentēts tiesību zinātņu konferencē,³⁵ diskusijā saistībā ar darba tēmu radās vairākas idejas, kuras noteikti būtu izvērtējamas arī citos rakstos par sporta darba tiesībām. Piemēram, jautājumi par sociālo nodrošinājumu pēc sportista karjeras beigām (izdienas pensija vai automātiska noteiktas kategorijas trenera kvalifikācija), kā arī par atzīto sporta federāciju skaita apjomu, kas noved pie tā, ka vienādas prasības, tai skaitā šajā darbā prezentētās idejas par valsts funkciju veikšanu, attiecībā uz “lielajām” un “mazajām” federācijām nemaz nevar piemērot.

Kopsavilkums

1. Izmantojot četras tiesību normas pamatiztulkošanas metodes kopsakarā ar *lex sportiva* konceptu, var secināt, ka Sporta likuma 10. panta ceturtnā daļa garantē atzītajām sporta federācijām tiesības autonomi noteikt savu rikoto

²⁹ Sk., piemēram: Treijs-Gigulis J. Pelēkās zonas sporta jomas pārvaldībā. Pieejams: <https://www.delfi.lv/sports/news/analysis/analysis/jekabs-treijs-gigulis-pelekas-zonas-sporta-jomas-parvaldiba.d?id=50309907> [aplūkots 28.11.2019.]; Kakstāns Ā. Valsts atzītas sporta federācijas tiesiskais statuss. Jurista Vārds, 2014, Nr. 7 (809), 20.–24. lpp.

³⁰ Kakstāns Ā. 2014, 20.–24. lpp.

³¹ Biedrību un nodibinājumu likums: LV likums. Pieņemts 30.10.2003. [28.11.2019. red.].

³² Sk., piemēram: Freimanis J. Kas ietekmē bērnu izvēli nodarboties ar konkrēto sporta veidu? 2. daļa. Pieejams: http://sportacentrs.com/phjonchana_2018/03012018-kas_bernus_un_to_vecakus_mudina_izveletie [aplūkots 30.11.2019.].

³³ Likums “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”: LV likums. Pieņemts 25.04.2002. [28.11.2019. red.].

³⁴ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [28.11.2019. red.].

³⁵ Sporta darba tiesības teorijā un praksē. Problēmas un risinājumi. Starptautisko privāttiesību sekcija. Latvijas Universitātes 78. starptautiskā zinātniskā konference 2020. gada 13. februārī. Pieejams: https://www.jf.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Fakultates/www.jf.lu.lv/zinas/2020/JF_programma_LU_78.konf._pdf [aplūkots 17.03.2020.].

sacensību norises kārtību, sporta klubu kontroli, sportistu pienākumus, tiesības un tamlīdzīgi.

2. Izmantojot empīrisko pētniecības metodi (ekspertu viedokļi, publiski pieejamā informācija), var secināt, ka Latvijas futbolā pastāv problēmas ar klubu budžeta caurskatāmību un nereglamentētu atlīdzību maksāšanu.
3. Konstatētās problemātikas risinājums varētu būt sporta federācijas juridiska pārveidošana par valsts institūciju, jo, pirmkārt, tiktu palielināta sporta federāciju kontrole, piemēram, no Valsts kontroles un Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja puses. Otrkārt, varētu tikt piemērotas Krimināllikuma normas par biedru pretlikumīgu atbalstīšanu vai valsts amatpersonu bezdarbības novēršanu, kontrolējot biedrus.

JAUNIE INCOTERMS® 2020 UN PUŠU MODIFICĒTIE TERMINI

NEW INCOTERMS® 2020 AND VARIANTS OF TERMS

Inga Kačevska, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētā profesore

Summary

This article provides a brief overview on new ICC Incoterms® 2020 and analyzes its impact on the codifications of international trade law and development of the relevant case law. The article also aims to illustrate some of the issues and the consequences that arise if the parties modify classical trade terms.

Atslēgvārdi: *Incoterms*® 2020, tirdzniecības terminu modifikācija, pušu nodoma interpretācija

Keywords: ICC Incoterms® 2020, modification of trade terms, interpretation of the intention of the parties

Ievads

Tirdzniecības paražām, principiem un praksei ir ļoti liela loma starptautiskajās tirdzniecības tiesībās, jo paši tirgotāji jau izsenis ir aktīvi ietekmējuši šīs tiesības, piedalījušies to veidošanā un pat radišanā. Starptautiskie tirdzniecības termini ir tam spilgts piemērs.

Lai gan mūsdienās tirdzniecības veidi, metodes un rīki atšķiras, tirdzniecības termini, tādi kā FOB un CIF, bija pazīstami jau 18. gadsimtā.¹ Tomēr 1923. gadā Starptautiskā Tirdzniecības kamera (*ICC*) savā pētījumā konstatēja, ka dažādās valstīs un komercnozārēs šie tirdzniecības termini tiek saprasti un piemēroti atšķirīgi,² tāpēc *ICC* sāka kodificēt šos terminus, pirmo *Incoterms*® versiju sastādot 1936. gadā. Šobrīd *ICC* šo terminu apkopojumu regulāri maina un papildina,³ pielāgojoties reālajai tirdzniecībai, izmaiņām transportēšanas praksē un tehnoloģijās. Tas ir iespējams, jo šī kodifikācija ir pašu tirgotāju veidota,

¹ Coetzee J. INCOTERMS as a form of standardisation in international sales law: an analysis of the interplay between mercantile custom and substantive sales law with specific reference to the passing of risk. Stellenbosch University, 2010, p. 12.

² Sk.: *Incoterms* rules history. Pieejams: <https://iccwbo.org/resources-for-business/incoterms-rules/incoterms-rules-history/> [aplūkots 15.03.2020.].

³ Līdz šim ir izstrādātas šādas redakcijas: 1936., 1953., 1967., 1976., 1980., 1990., 2000., 2010. un jaunā 2020. gadā. Katra redakcija tapusi, lai pielāgotu terminus konkrētai transporta jomas attīstībai, piemēram, 1953. gadā tie tika pielāgoti dzelzceļa transportam, 1974. gadā – aviotransportam, 1980. gadā – konteineru pārvadājumiem utt. 2010. gada *Incoterms*® versijā terminu skaits tika samazināts no 13 līdz 11 un tika ņemta vērā elektronisko saziņas līdzekļu izmantošana.

neatkarīga no jebkāda nacionālā likuma, tomēr tā ir saskaņota ar 1980. gada Vīnes konvenciju par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem (turpmāk – Vīnes konvencija).⁴

Jāatgādina, ka *Incoterms*® ir tirdzniecības termini, kas nosaka pircēja un pārdevēja pienākumu, izdevumu un riska sadali attiecībā uz pārvadājuma līguma slēgšanu, preču piegādi, apdrošināšanu, eksporta un/vai importa licencēm. Katrs termins ir akronīms, izteikts ar trim burtiem, aiz kuriem seko precīza ģeogrāfiska vieta un adrese. Tie piemērojamas gan nacionālajiem, gan starptautiskajiem darījumiem. *Incoterms*® termini neietver pilnīgu pārdevuma līgumu.

Šī raksta mērķis ir īsi iepazīstināt ar būtiskākajām izmaiņām jaunajos *Incoterms*® 2020 un analizēt, vai jaunā terminu redakcija samazinās iespēju, ka puses modificēs tirdzniecības terminus, tādējādi riskējot ar līgumu iztulkošanas problēmām, papildu izmaksām un garām tiesvedībām.

Incoterms® 2020⁵

Incoterms® 2020 ir saglabāti 11 termini, iedalot tos divās atšķirīgās grupās: termini jebkuram transporta veidam⁶ un termini transportēšanai pa jūru un iekšējiem ūdensceļiem.^{7, 8} *Incoterms*® 2010 iekļautais termins DAT (angļu val. – *delivered at terminal*, latv. val. – piegādāts līdz terminālam) ir nomainīts pret jaunu terminu DPU (angļu val. – *delivered at place unloaded*, latv. val. – piegādāts vietā neizkraujot). *Incoterms*® 2010 vienīgā atšķirība starp DAT un DAP bija tā, ka pārdevējs novieto preces pircēja rīcībā, izkrautas no pienākošā transportlīdzekļa “terminālā”,⁹ bet DAP noteic, ka pārdevējs novieto preces pircēja rīcībā, sagatavotas izkraušanai. Jaunajā redakcijā, pirmkārt, DPU, kas agrāk bija DAT, tiek pārcelts pirms DAP, ņemot vērā, ka parasti katram nākamajam terminam pieaug pārdevēja saistību apjoms, tādējādi DPU, kas paredz izkraušanu, seko DAP.

Pārdevēja un pircēja pienākumu izkārtojums nav mainījies – spoģuattēlā ar burtu A ir atzīmēti desmit pārdevēja pienākumi un ar burtu B ir atzīmēti desmit pircēja pienākumi. Tomēr pienākumu secība ir būtiski grozīta šajā pēdējā

⁴ Latvijas Vēstnesis, 03.07.1997., Nr. 170.

⁵ *Incoterms*® 2020 by the International Chamber of Commerce (ICC), ICC Publication: 723E, 2019. Jaunā redakcija vēl nav tulkota latviešu valodā.

⁶ EXW (angļu val. – *ex works*, latv. val. – no rūpnīcas), FCA (angļu val. – *free carrier*, latv. val. – franko pārvadātājs), CPT (angļu val. – *carriage paid to*, latv. val. – transportēšana apmaksāta līdz), CIP (angļu val. – *carriage insurance paid to*, latv. val. – transportēšana un apdrošināšana apmaksāta līdz), DAP (angļu val. – *delivered at place*, latv. val. – piegādāts vietā), DPU (angļu val. – *delivered at place unloaded*, latv. val. – piegādāts vietā izkraujot) un DDP (angļu val. – *delivered duty paid*, latv. val. – piegādāts ar nodevas samaksu).

⁷ FAS (angļu val. – *free alongside ship*, latv. val. – franko gar kuģa bortu), FOB (angļu val. – *free on board*, latv. val. – franko uz kuģa klāja), CFR (angļu val. – *cost and freight*, latv. val. – cena un frakts), CIF (angļu val. – *cost insurance and freight*, latv. val. – cena, apdrošināšana un frakts).

⁸ *Incoterms*® 2000 termini tika izkārtoti vienā grupā no E, F, tad C un D grupā – no pārdevēja minimālajām saistībām līdz maksimālajām attiecībā uz preču piegādi, tomēr bieži vien tirgotāji terminus, kas attiecas uz transportēšanu pa jūru, izmanto attiecībā uz citiem transportēšanas veidiem, tādējādi radot problēmas pirkuma līguma izpildē, jo termini, kas piemērojami jebkuram transporta veidam, nav piemēroti transportēšanai pa ūdeni.

⁹ “Termināls” ietvēra jebkuru vietu, nosegtu vai nenosegtu, kā, piemēram, piestātņi, noliktavu, konteineru laukumu vai ceļu, dzelzceļu vai lidostas kravu terminālu. Sk.: *Incoterms*® 2010 ICC Publication No. 715. Tulkojuma izdevējs un izplatītājs: Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera, 2010, 34. lpp.

redakcijā,¹⁰ un svarīgākie pienākumi tiek izvietoti prioritārā kārtībā, t. i., piegādes pienākums un riska pāreja tiek pacelti uz augšu. Ir papildināti jautājumi par apdrošināšanu, izmaksām, tostarp drošības izmaksām. Jaunajos *Incoterms*® 2020 ir iekļauti izsmelīgi paskaidrojumi par termiņiem, lai tirgotāji varētu izdarīt pareizo izvēli.

Šajā redakcijā tieši nav noteikta temporālā piemērojamība,¹¹ kas ļauj tikai minēt, vai visiem līgumiem, kuri noslēgti pēc 2020. gada un kuros nav minēta redakcija, tiek piemērota jaunākā versija.

Būtībā nav veiktas revolucionāras izmaiņas jaunajos terminos, tomēr, izdodot jaunu redakciju, ICC vēlreiz akcentē, ka šādas ieteikuma tiesības ir visefektīvākais veids, kā operatīvi atainot jauninājumus tirdzniecībā un jaunu tehnoloģiju izmantošanu. Vienlaicīgi tirgotāji ātri vien pieņem jaunus grozījumus, izsakot uzticību ICC. Būtībā šī kodifikācija ir kā dabiskās tiesības, kas rodas tirgotāju vidū un pielāgojas to pašreizējām vajadzībām.

Latvijā komersanti bieži izmanto *Incoterms*®, tomēr anonimizēto nolēmumu datubāzē ir pieejami tikai daži Latvijas tiesu nolēmumi, kur ir pieminēti, bet ne analizēti *Incoterms*®. Turklāt bieži vien nav konstatējams, kura apkopojuma redakcija tiek izmantota. Viens nolēmums īpaši piesaistīja autores uzmanību. Savā spriedumā tiesa konstatē, ka “Incoterms 2000 ar tā jaunāko pielikumu lietā nav iesniegts, līdz ar ko tiesa strīda izšķiršanā vadās no citiem lietā esošajiem materiāliem”. Vienlaicīgi tiesa šajā lietā piemēroja “Anglijas normatīvos aktus un citus Anglijas tiesību avotus”.¹² Šeit rodas retorisks jautājums: ja tiesa zina likumu, vai tai būtu jāzina arī kodificētie un nevalstiski veidotie tirdzniecības principi?

Autores atbilde ir jā, un tā balstīta uz vairākiem apsvērumiem. Bieži vien pirkuma-pārdevuma līgumos, kuros nav iekļauta jurisdikcijas atruna, tirdzniecības termins var norādīt uz kompetento tiesu. Piemēram, pirkuma-pārdevuma līgumā starp Latvijas pārdevēju un Somijas pircēju ir noteikts, ka piegāde jāveic EXW Rīga. Pircējs preces saņem, bet samaksu neveic. Atbilstoši Briseles Ibis regulas 7. panta pirmās daļas b) punkta pirmajam ievilkumam pārdevējs var iesūdzēt pircēju tās dalībvalsts tiesā, kur saskaņā ar līgumu preces piegādāja vai tās būtu bijis jāpiegādā (vai alternatīvi – atbildētāja domicila dalībvalsts tiesā atbilstoši regulas 4. panta pirmajai daļai).¹³ Tātad šajā gadījumā akronīms palīdz noteikt jurisdikciju.

Arī Eiropas Savienības Tiesa ir atzinusi: “Starptautiskās Tirdzniecības palātas izstrādātie Incoterms, kuros definēti un kodificēti parasti starptautiskajā tirdzniecībā lietotu konkrētu noteikumu un klauzulu saturs, tiek atzīti un praktiski īpaši plaši izmantoti. Tādējādi, analizējot līgumu, lai noteiktu piegādes vietu [Briseles I] regulas 5. panta [tagad 7. panta] 1. punkta b) apakšpunkta pirmā

¹⁰ A1/B1 Vispārējās saistības; A2/B2 Piegāde (bija: Licences, atļaujas, drošības pārbaudes un citas formalitātes), A3/B3 Riska pāreja (bija: Pārvadājuma un apdrošināšanas līgumi), A4/B4 Pārvadājums (bija: Piegāde), A5/B5 Apdrošināšana (bija: Atbildības pāreja par risku), A6/B6 Piegāde/transporta dokumenti (bija: Izdevumu sadalījums), A7/B7 Eksporta/Importa noformēšana (bija: Paziņošana), A8/B8 Pārbaude/iepakojums/markēšana (bija: Piegādes dokumenti), A9/B9 Izdevumu sadale (bija: Pārbaude, iepakošanas, marķēšana), A10/B10 Paziņojumi (bija: Palīdzības informācijas iegūšanā un saistītie izdevumi).

¹¹ Piemēram, *Incoterms*® 2010 sāka piemērot no 2011. gada 1. janvāra.

¹² 18.05.2017. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas spriedums lietā Nr. C32370115.

¹³ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1215/2012 (2012. gada 12. decembris par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi civillietās un komercietās). OVL, 20.12.2012., Nr. 351, 1.–32. lpp.

ievilkuma izpratnē, **valsts tiesai** [autore's izcēlums] ir jāņem vērā visi šī līguma atbilstošie noteikumi un klauzulas, tostarp, ja nepieciešams, tādi noteikumi un klauzulas, kas ir vispārēji atzīti un paredzēti starptautiskās tirdzniecības praksē, kā Incoterms, tiktāl, ciktāl tie ļauj skaidri noteikt šo vietu.”¹⁴

Turklāt šajā lietā Eiropas Savienības Tiesa pati interpretēja pušu izdomātu tirdzniecības terminu “*Resa: Franco ns. [nostra] sede*” (“Piegade: no mūsu juridiskās adreses”), nosakot, kas tas pilnībā atbilst ICC Incoterms® EXW terminam. Te var secināt, ka pat tad, ja puses nav konkrēti izdarījušas atsauci uz kādu no Incoterms® terminiem, līguma noteikums var tikt iztulkots atbilstoši kādam no ICC kodificētajiem tirdzniecības nosacījumiem, tādējādi šo konkrēto terminu padarot par starptautisku tirdzniecības paražu. Proti, atbilstoši Vīnes konvencijai paraža ir tā, par kuru puses zināja vai tām vajadzēja zināt, kura starptautiskajā tirdzniecībā ir plaši pazīstama un kuru šāda veida līgumos attiecīgajā tirdzniecības jomā puses pastāvīgi ievēro.¹⁵

Ņemot vērā to, ka Incoterms® ir viens no starptautisko tirdzniecības tiesību avotiem, atsevišķi termini ir ar paražu spēku un to iekļaušana līgumā var ietekmēt arī strīda izšķiršanas vietu, ne tikai pašiem tirgotājiem, bet arī tiesām un šķīrējtiesām ir jāprot tos piemērot.

Terminu modifikācija un interpretācija

Incoterms® 2020 ievada 78. punktā ir norādīts, ka dažkārt puses vēlas pārveidot kādu no termina noteikumiem, un, lai gan Incoterms® 2020 to neaizliedz, kādā brīdī tas var radīt nepatīkamus pārsteigumus. Neskatoties uz to, cik rūpīgi tiek strādāts pie Incoterms®, terminu modifikācija ir ikdiena un tik tiešām var radīt līguma izpildes grūtības un palielināt izmaksas, tādēļ autore apskatīs atsevišķus piemērus.

Pirmkārt, Incoterms® ir vispārīgi noteikumi, bet katrai tirdzniecības nozarei ir sava specifika.¹⁶ Proti, termini transportēšanai pa jūru un iekšējiem ūdensceļiem ir pielāgoti tieši beramkravām (nevis konteineriem), tomēr puses parasti vēl papildina šos terminus. Piemēram, terminam FOB pievieno “noblīvēt” vai “sakārtot” (angļu val. – FOB *stowed*, FOBS), “izlīdzināt” (angļu val. – FOB *trimmed*, FOBT) vai “sakārtot un izlīdzināt” (angļu val. – FOB *stowed and trimmed*, FOBST), kas nozīmē, ka pārdevējam ir ne tikai jāpiegādā preces, novietojot tās uz pircēja nosauktā kuģa klāja norādītajā nosūtīšanas ostā, bet arī jānodrošina preču vienmērīgs un stabils izkārtojums, par to arī samaksājot. Piemērojot klasisko FOB, šīs izmaksas sedz pircējs, un risks par preču zaudējumu vai bojājumu pāriet ar piegādes brīdi. Bet kad piegāde ir veikta, un kad pāriet risks FOBST termina gadījumā? Kas atbild, ja preces nav sakārtotas akurāti un ja tādēļ rodas zaudējumi?

¹⁴ 09.06.2011. Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā Nr. C-87/10 Electrosteel Europe SA pret Edil Centro SpA., 21.–22. §.

¹⁵ Vīnes konvencijas 9. panta 2. daļa.

¹⁶ Piemēram, pārvadājot naftas produktus pa jūru, CIF terminam pievieno “out-turn” vai “landed weight”, kas ļauj pārdevējam nemaksāt jūras konosamentā norādīto cenu, bet norēķināties par reāli piegādāto precī, jo šajā nozarē ir dabiski produkta masas zudumi.

Teorijā un praksē domas dalās. Ir autori, kas uzskata, ka šāda FOB termina modificēšana neietekmē riska pāreju un piegādes brīdi.¹⁷ Citi norāda, ka ar pušu vienošanos šis termins tiek papildināts, atliekot piegādi un riska pāreju līdz brīdim, kad preces ir sakārtotas.¹⁸ ICC ir labi informēta par šo praksi, pārvaldājot šīs specifiskās preces, bet to nav risinājusi arī jaunajā redakcijā, tādējādi šāda prakse vēl turpināsies.

Pēc autorei domām, ja vien līgumā nav vēl kādi citi šo terminu pārveidojoši noteikumi, ņemot vērā pušu autonomiju, var uzskatīt, ka risks pāriet kopā ar kontroli pār precēm, t. i., kad pārdevējs ir arī sakārtojies preces uz kuģa. Šāds secinājums saskanētu arī ar Vīnes konvenciju, kas noteic, ka ikvienā lietā ir jāizvērtē pušu nodoms, bet, ja tas nav noskaidrojams, piemērojams saprātīgas personas tests. Gan nosakot pušu nodomu, gan piemērojot saprātīgas personas¹⁹ testu, jāņem vērā visi lietas atbilstošie apstākļi, ieskaitot pārrunas, un jebkura prakse, kuru puses noteikušas savstarpējās attiecībās, paražas un jebkura sekojoša pušu uzvedība.²⁰ Tāpat šajā gadījumā var tikt piemērots starptautiskajās tirdzniecības tiesībās vispārēji atzīts *contra proferentem* princips, t. i., līgums (vai tā punkts) ir jātulko par sliktu tai pusei, kas to sastādījusi.²¹ Lai neradītu papildu neskaidrības, šo modificēto terminu varētu papildināt ar nosacījumiem, kad risks pāriet.

Otra izplatītākā kļūda ir tā, ka paši komersanti papildina tirdzniecības terminu ar saviem, īpašiem noteikumiem, nevis ar tiem, kas jau praksē vai konkrētajā nozarē pazīstami (kā iepriekš minētajā gadījumā). Piemēram, pārdevējs no Ķīnas noslēdz līgumu ar pircēju no Ukrainas, paredzot preču piegādi CIP *Incoterms*® 2020 Kijeva un papildus nosakot, ka pārdevējam ir pienākums samaksāt arī visus citus izdevumus, kas saistīti ar precēm līdz to piegādei. Pārdevējs nolīgst pārvadātāju, kas ar kuģi no Ķīnas nogādā preces Klaipēdā, kur tālāk ar vilcienu vai autotransportu tās būtu jānogādā Kijevā. Saskaņā ar Līgumu (arī CIP B10 noteikumu) pircējam jāpaziņo preču saņemšanas punkts, bet pircējs kavējās nodot šīs instrukcijas, jo uzskatīja, ka prece ir neatbilstoša, tādējādi Klaipēdā tika uzrēķināta prāva dīkstāves (angļu val. – *demurrage*) un aizturēšanas (angļu val. – *detention*) maksa. Strīds radās starp pusēm par to, kas ir atbildīgs par šiem izdevumiem.

Saskaņā ar CIP pārdevējam ir divi kritiskie punkti, t. i., pārdevējam ir jāpiegādā preces pirmajam pārvadātājam (A2), kad pāriet risks, un viņam ir jāslēdz arī pārvadājuma un apdrošināšanas līgumi līdz pat galamērķa vietai (A4). CIF A9 un B9 noteikumos ir sadalīti izdevumi, kas jāmaksā pircējam un pārdevējam. Piemēram, pārdevējam ir jāmaksā visi izdevumi, kas saistīti ar precēm, līdz tās ir piegādātas atbilstoši A2 noteikumam, bet pircējam ir pienākums segt visus ar precēm saistītos izdevumus no brīža, kad tās ir piegādātas atbilstoši A2. Tātad transporta izdevumi iekļauj arī visus tos izdevumus, kas saistīti ar

¹⁷ Raty A. Variants of INCOTERMS. Incoterms in practice. Ed. by C. Debattista. ICC Publishing SA, 1995, p. 161.

¹⁸ Reynolds B. Stowing, trimming and their effects on delivery, risk and property in sales “f.o.b.s.”, “f.o.b.t.” and “f.o.b.s.t.”. Lloyd’s Maritime and Commercial Law Quarterly, 1994, pp. 121–122.

¹⁹ Sk.: Viļķis R. Saprātīgas personas institūts starptautiskajās tirdzniecības tiesībās. Grām.: Aktuālas tiesību realizācijas problēmas. Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 158. lpp.

²⁰ Vīnes konvencijas 8. pants.

²¹ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016. UNIDROIT, 2016, Art. 4.67.

pārkraušanu, glabāšanu, sakārtošanu, dokumentiem, ostas izmaksām, bet par citām izmaksām puses var tieši vienoties savā līgumā.²²

Šajā hipotētiskajā lietā ir jautājums, vai puses ir modificējušas klasisko CIP un vai pārdevējam ir jāmaksā arī šis soda naudas vai tomēr nav? Proti, parasti izmaksas, kas ir ārpus pārdevēja saprātīgas kontroles (streiki, vīrusi, sadursmes u. c.), un soda naudas nav iekļautas pārdevēja noligtajā transporta cenā.²³ Šajā gadījumā ir pieligts, ka pārdevējs sedz arī “visus citus izdevumus”, bet vai šie izdevumi iekļauj arī dīkstāves un aizturēšanas maksas? Juridiskajā literatūrā ir norādīts, ka jebkura līgumiskā vienošanās prevalē pār *Incoterms*®, uz kuriem ir atsauce līgumā,²⁴ tātad pircēja arguments varētu būt, ka puses ir modificējušas terminu, kas uzliek pienākumu pārdevējam samaksāt par pilnīgi visu. Tomēr vai tas nebūtu pretrunā ar biznesa “veselo saprātu”?²⁵ Viennozīmīgas atbildes nav, bet, ja puses līdz galam nesaprot un būtiski atkāpjas no klasiskajiem ICC kodificētajiem terminiem, tas paaugstinās domstarpību risku, darījuma cenu un izmaksas.

Vēl puses bieži vien nepareizi izvēlas²⁶ vai nepareizi piemēro konkrēto terminu, piemēram, visvienkāršāko un pirmo terminu – EXW. EXW nosaka pārdevēja minimālās saistības, t. i., pārdevējs ir izpildījis savas piegādes saistības, kad preces ir novietotas pircēja rīcībā pārdevēja telpās vai citā norādītā vietā (rūpnīcā, noliktavā, veikalā u. c.), neiekraujot tās pircēja transportlīdzeklī. Risks par preču bojājumu un zudumu pāriet ar šo piegādes brīdi. Tomēr bieži vien puses vienkārši vienojas, ka pārdevējs palīdzēs precī iekraut pircēja atsūtītajā transporta līdzeklī, jo pārdevējam visdrīzāk ir pieejamas visas iespējas, līdzekļi un tehnika, lai sniegtu tādu atbalstu (angļu val. – EXW *loaded*, EXWL).²⁷ Bet ja pārdevēja palīgstrādnieki vienkārši samet pircējam pārdotās olas viņa kravas auto? Atbilstoši klasiskajam terminam risks jau ir pārgājis uz pircēju, un preces nozaudēšana vai bojājums pēc tam, kad risks pārgājis pircējam, neatbrīvo viņu no pienākuma samaksāt cenu, ja vien nozaudēšanu vai bojājumu neizraisīja pārdevēja darbības vai nolaidība.²⁸ Tātad šajā strīdā vislielākais akcents būtu tieši uz šo konvencijas panta pēdējo daļu, t. i., ir jāpierāda pārdevēja nolaidība. Tā komercattiecības pārtop juridiskajā cīņā.

Secinājumi

1. *Incoterms*® ir viens no starptautisko tirdzniecības tiesību avotiem, un ICC turpina aizsākt *Incoterms*® kodifikāciju, pielāgojot tirdzniecības terminus

²² ICC Guide on Transport and the Incoterms 2010 Rules. ICC Publication No. 775 E, 2010, Question 4 for CPT.

²³ Saskaņā ar Vīnes konvencijas 74. pantu šādas soda naudas būtu kvalificējamas kā zaudējumi.

²⁴ Schlechtriem & Schwenzer Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG). 3rd ed. by I. Schwenzer. Oxford University Press, 2010, p. 106, para 8.

²⁵ “Business common sense”. Sk.: Lorenzon F.C.I.F. and F.O.B. Contracts. Sweet & Maxwell, 2012, p. 9.

²⁶ Piemēram, FOB, kas paredzēts transportam pa ūdensceļiem, piemēro preču pārvadāšanai ar lidmašīnu, vai arī multimodālu konteineru pārvadājumu gadījumā tiek piemēroti termini transportam pa ūdensceļiem (FCA vietā FOB).

²⁷ Šādos gadījumos būtu jāpiemēro FCA termins, saskaņā ar to risks pāriet ar brīdi, kad pārdevējs ir iekrāvis preces transportlīdzeklī. Ņemot vērā, ka šādu EXW terminu regulāri piemēro nepareizi, kuluāros pat ir dzirdēts, ka ICC vispār nevēlējās šo terminu iekļaut jau 2010. gada redakcijā, bet pret to iebilda biznesa sabiedrība.

²⁸ Vīnes konvencijas 66. pants.

komerciālajai realitātei, tomēr jaunajā 2020. gada redakcijā nav izdarītas būtiskas izmaiņas.

2. Tirdzniecības termini tiek piemēroti tikai attiecībās starp pārdevēju un pircēju. Tie nosaka pienākumu sadalījumu starp pusēm attiecībā uz pārvaldījuma līguma slēgšanu, riska par preču bojājumu un zudumu pāreju, izdevumu sadali.
3. Tirdzniecības terminu modifikācija ir komerciālā realitāte, tomēr jebkuri pārveidojumi, papildinājumi vai neprecīza *Incoterms*® termina piemērošana var paaugstināt izmaksas, radīt zaudējumus un novest līdz sarežģītām un dārgām tiesvedībām, tāpēc līgumos būtu ietverams klasisks termins.
4. ICC apzinās modificēto terminu plašo piemērošanu praksē, tomēr pat visbiežāk izmantotie modificētie termini, kā FOBT, netiek standartizēti un iekļauti jaunajos *Incoterms*®.
5. Modificēto terminu tulkošanā ir jāizvērtē pušu nodoms, bet, ja tas nav noskaidrojams, piemērojams saprātīgas personas tests. Gan nosakot pušu nodomu, gan piemērojot saprātīgas personas testu, jāņem vērā visi lietas atbilstošie apstākļi, ieskaitot pārrunas, jebkura prakse, kuru puses noteikušas savās savstarpējās attiecībās, paražas un jebkura sekojoša pušu uzvedība. Praksē šāda tulkošana ir juridiski sarežģīta.

BRISELES IBIS REGULAS PIEMĒROŠANA LATVIJAS TIESĀS

APPLICATION OF THE BRUSSELS IBIS REGULATION BY LATVIAN COURTS

Aleksandrs Fillers, *Dr. iur.*, LL.M

Rīgas Juridiskās augstskolas docents

Summary

In a cross-border dispute, court's first task is to determine jurisdiction. In the European Union, courts most frequently do it on the basis of the Brussels Ibis Regulation. The objective of this article is to demonstrate some of the complexities that Latvian courts have faced when applying the said regulation. The author focuses on two specific examples from the Latvian court practice. They demonstrate two types of errors made by Latvian courts. On the one hand, some of the errors made by Latvian courts could have been avoided in future at the national level. The author hopes that this contribution will help courts in future with this task. On the other hand, some of the complexities cannot be resolved locally. They arise from the (overly) complex nature of some of the provisions of the Brussels Ibis Regulation. However, in such cases, Latvian courts should consider requesting a preliminary ruling from the Court of Justice of the European Union. Unfortunately, the two cases discussed in this article show that courts are not that keen on doing that.

Atslēgvārdi: Briseles Ibis regula, īpaša jurisdikcija, izņēmuma jurisdikcija

Keywords: Brussels Ibis Regulation, special jurisdiction, exclusive jurisdiction

Ievads

Šī raksta mērķis ir kritiski izvērtēt divus nolēmumus no Latvijas tiesu prakses, kuros ir piemērota Briseles Ibis regula: 2016. gada 12. oktobra Rīgas apgabaltiesas lēmumu lietā Nr. C30486115¹ un 2019. gada 21. marta Augstākās tiesas rīcības sēdes lēmumu lietā Nr. SKC-193/2019.² Rīgas apgabaltiesa savā lēmumā interpretēja Briseles Ibis regulas normas par izņēmuma jurisdikciju, bet Augstākā tiesa – normas par izņēmuma un īpašo jurisdikciju. Autora skatījumā abas lietas vieno divi apstākļi: 1) tiesām bija pamats uzdot prejudiciālo jautājumu Eiropas Savienības Tiesai (turpmāk – EST), jo tām bija jālemj par objektīvi neviennozīmīgiem Eiropas Savienības (turpmāk – ES) privāttiesību

¹ Rīgas apgabaltiesas 12.10.2016. lēmums lietā Nr. C30486115. Nav publicēts.

² Augstākās tiesas 21.03.2019. rīcības sēdes lēmums lietā Nr. SKC-193/2019. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5754> [aplūkots 10.03.2020.].

jautājumiem; 2) tiesas pieļāva tādas interpretācijas kļūdas, kuras nākotnē būtu vēlams novērst arī bez vēršanās pie EST.

Rīgas apgabaltiesas lēmums lietā Nr. C30486115

Rīgas apgabaltiesas lēmums ir interesants tādā ziņā, ka tajā ir piemērots Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punkts, ko tiesas piemēro salīdzinoši reti. Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punkts paredz, ka izņēmuma jurisdikcija ir: “lietā, kuras priekšmets ir uzņēmēj sabiedrību, citu juridisko personu vai fizisku vai juridisku personu apvienību izveides spēkā esamība, to darbības izbeigšana vai likvidācija, vai to pārvaldes struktūru pieņemto lēmumu spēkā esamība, – tās dalībvalsts tiesām, kurā ir uzņēmēj sabiedrības, juridiskās personas vai apvienības atrašanās vieta. Lai noteiktu šo atrašanās vietu, tiesa piemēro starptautisko privāttiesību normas [...]”.

Konkrētajā lietā pastāvēja strīds starp Latvijā reģistrētu komercsabiedrību (prasītāja) un Amerikas Savienotajās Valstīs reģistrētu komercsabiedrību (atbildētāja). Prasītāja lūdza tiesai atzīt, ka starp pusēm bijis noslēgts sabiedrības līgums, ar kuru tika izveidota civiltiesiska sabiedrība (personu apvienība) Civillikuma 2241. panta izpratnē, lai iegādātos kādas Latvijas bankas akcijas. Pirmās instances tiesa uzskatīja, ka tās jurisdikciju nevar pamatot ar Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punktu, jo prasītājas prasība bija celta par civiltiesiska līguma atzīšanu par spēkā esošu, un tāda prasība neietilpa minētās normas tvērumā. Šī iemesla dēļ pirmās instances tiesa pieņēma lēmumu izbeigt tiesvedību. Par šo lēmumu prasītāja iesniedza blakus sūdzību. To izskatot, apgabaltiesa secināja, ka prasības priekšmets aptvēra arī prasījumu atzīt, ka “ar šo sabiedrības līgumu prasītājs un atbildētājs izveidojuši personas apvienību [...]”.³ Līdz ar to apgabaltiesas ieskatā Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punkts bija piemērojams. Taču apgabaltiesas argumentācijā var identificēt divu veidu trūkumus: 1) tiesa neievēroja Briseles Ibis regulas interpretācijas metodoloģijas pamatprincipus, un 2) tiesas lēmums demonstrē arī nepietiekamu izpratni par regulas 24. panta 2. punkta piemērošanas īpatnībām.

Pie pirmās kategorijas var pieskatīt divas apgabaltiesas paustās atziņas. Pirmkārt, apgabaltiesa pārmeta pirmās instances tiesai, ka tā, interpretējot Briseles Ibis regulu, izmantojusi EST sniegto Briseles I regulas interpretāciju. Šāds secinājums ir pretrunā ar Briseles Ibis regulas preambulas 34. apsvērumu, kurā ir tieši norādīts, ka EST prakse, kas attiecas uz Briseles konvenciju un Briseles I regulu, ir piemērojama arī Briseles Ibis regulas interpretācijai. Izņēmums no šī principa būtu pieļaujams tikai tad, ja regulas autori būtu apzināti atkāpušies no iepriekšējās konvencijas vai regulas teksta.⁴

Otrkārt, apgabaltiesa savu kritiku pamatoja arī ar to, ka Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punkts atšķiroties no analogiskā Briseles I regulas 22. panta 2. punkta. Patiešām, starp abu pantu formulējumiem latviešu valodā pastāv stilistiskas

³ Rīgas apgabaltiesas 12.10.2016. lēmums lietā Nr. C30486115. Nav publicēts.

⁴ Dickinson A., Lein E., James A. (eds.). *The Brussels I Regulation Recast*. Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 27, para. 1.71; Magnus U., Mankowski P. (eds.). *European Commentaries on Private International Law*. Vol. I. *Brussels Ibis Regulation*. Köln: Otto Schmidt, 2016, p. 38.

atšķirības.⁵ Tomēr apgabaltiesas lēmumā nav izskaidrots, kādā veidā šādas stilistiskas atšķirības regulu tekstos varēja ietekmēt jurisdikcijas noteikšanu. Taču vēl būtiskāks apstāklis ir tas, ka minēto normu teksts atšķiras tieši latviešu valodā; citās valodās analogiskā norma nav mainījusies. Doktrīnā tiek atzīts, ka principā ES tiesību piemērotājam būtu jāiepazīstas ar tiesību normas tekstu visās oficiālajās ES valodās.⁶ Šāda pieeja diez vai ir praktiski realizējama. Tomēr tiesai vajadzēja izmantot vismaz vienu alternatīvu versiju (citā ES oficiālā valodā), pirms nākt pie secinājuma, ka starp abām regulām pastāv būtiska atšķirība.

Taču apgabaltiesas argumentācija ir arī tādi trūkumi, kas saistīti tieši ar Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punkta izpratni. Un tas nav pārsteidzoši, jo minētā norma ir objektīvi neskaidra un sarežģīta. Pirmkārt, pats normas tvērums nav acīmredzams. Tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punkts varētu tikt piemērots arī tādām sabiedrībām, kurām nav juridiskās personas statusa.⁷ Taču šis atziņas piemērošana praksē nav acīmredzama. Kā jau minēts iepriekš, tad pirmās instances tiesa uzskatīja, ka prasības priekšmets bija sabiedrības līguma atzīšana par noslēgtu. Tādējādi šāda prasība vispār neietilpa izņēmuma jurisdikcijas tvērumā. Tomēr apgabaltiesas ieskatā šāda prasība neizbēgami lika izvērtēt arī civiltiesiskas sabiedrības (personu apvienības) esamību. Autora skatījumā, lai atrisinātu šo viedokļu pretrunu, apgabaltiesai bija pamats uzdot prejudiciālo jautājumu EST. EST atbilde varētu sniegt būtisku pienesumu jautājumā par regulas 24. panta 2. punkta tvērumu, kas ir objektīvi neviennozīmīgs attiecībā uz tādām personu apvienībām, kurām nav juridiskās personas statusa.

Taču regulas 24. panta 2. punkta tvēruma noteikšana nebija vienīgā grūtība, ar kuru nācās saskarties apgabaltiesai. Arī minētās normas piesaiste ir neskaidra. Apgabaltiesa nepareizi secināja, ka sabiedrības atrašanās vietu varēja noteikt, atsaucoties uz regulas 63. pantu. Patiešām, regulas 63. pants ir izmantojams, lai noteiktu uzņēmējsabiedrības vai citas juridiskās personas, vai fizisku un juridisku personu apvienības domicilu; taču tas nav piemērojams tieši tajā gadījumā, kad jurisdikciju nosaka saskaņā ar regulas 24. panta 2. punktu.

Šādu secinājumu pamato šādi apsvērumi. Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punktā ir tieši norādīts, ka tajā uzskaitīto subjektu "atrašanās vietu" nosaka saskaņā ar starptautisko privāttiesību normām. Proti, ar to ir domāts, ka tiesai ir jāpiemēro savas nacionālās kolīziju normas, lai noteiktu šo "atrašanās vietu". Šāds risinājums ir saglabājies no Briseles konvencijas.⁸ Tā mērķis bija nodrošināt sakrītību starp jurisdikciju un piemērojamo likumu juridiskām personām, un Briseles konvencijas autori vēlējās, lai tieši kolīziju norma kalpotu vienlaikus arī

⁵ Briseles I regulas 22. panta 2. punkts bija formulēts (latviešu valodā): "šādām tiesām ir izņēmuma jurisdikcija neatkarīgi no domicila tiesvedībā, kuras priekšmets ir uzņēmējsabiedrību, citu juridisku personu vai fizisku vai juridisku personu apvienību struktūras spēkā esamība [...]". Savukārt Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punkts ir formulēts (latviešu valodā): "šādām dalībvalsts tiesām ir izņēmuma jurisdikcija neatkarīgi no pušu domicila lietā, kuras priekšmets ir uzņēmējsabiedrību, citu juridisko personu vai fizisku vai juridisku personu apvienību izveides spēkā esamība [...]".

⁶ Dickinson A., Lein E., James A. 2015, pp. 17–18, para. 1.49; Magnus U., Mankowski P. 2016, p. 43.

⁷ Magnus U., Mankowski P. 2016, p. 572.

⁸ Sk.: *ibid.*, p. 561.

par jurisdikcijas normu.⁹ Šo mērķi nevarēja panākt, unificējot jurisdikcijas normas, jo Briseles konvencijas sākotnējās dalībvalstis izmantoja divu veidu kolīziju normas juridiskām personām. Nīderlande izmantoja “reģistrācijas/inkorporācijas teoriju”,¹⁰ kas paredzēja, ka juridiskai personai piemēro tās valsts likumu, kurā juridiskā persona ir reģistrēta.¹¹ Pārējās dalībvalstis izmantoja “patiesā sēdekļa teoriju”.¹² Saskaņā ar to juridiskām personām piemērojamo likumu noteica pēc to faktiskās pārvaldes vietas.¹³ Briseles konvencijai bija jānodrošina, ka tādas valsts tiesai, kurā izmanto “reģistrācijas teoriju”, būtu izņēmuma jurisdikcija, ja juridiskā persona būtu reģistrēta attiecīgajā dalībvalstī. Savukārt tādas valsts tiesai, kura izmanto “patiesā sēdekļa teoriju”, būtu izņēmuma jurisdikcija, ja juridiskās personas patiesais sēdekļis atrastos attiecīgajā dalībvalstī.

Tātad, nosakot jurisdikciju saskaņā ar Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punktu, apgabaltiesa nevarēja atsaukties uz regulas 63. pantu. Taču kā gan Latvijas tiesai būtu jāpiemēro regulas 24. panta 2. punkts? Atbildēt uz šo jautājumu ir sarežģīti divu iemeslu dēļ: 1) Latvijas kolīziju normu specifiskas dēļ; 2) objektīvu neskaidribu dēļ par Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punkta piemērošanu tādām sabiedrībām, kurām nav juridiskās personas statusa.

Latvijas “vietējā specifika” ir saistīta ar neskaidro “patiesā sēdekļa teorijas” statusu Latvijas kolīziju tiesībās. Civillikuma 8. panta trešajā daļā ir noteikts, ka juridiskas personas tiesību un rīcības spēja nosakāma pēc viņas valdes atrašanās vietas likuma. Tomēr, lai arī “[...] Civillikuma 8. pants formāli seko patiesā sēdekļa teorijai, praksē patiesā sēdekļa teorija nekad nav bijusi izmantota [...]”. De facto valda “reģistrācijas vietas” teorija “[...]”.¹⁴ Šādā situācijā pašām Latvijas tiesām būtu jānāk pie secinājuma, kāda kolīziju norma īsti darbojas Latvijā, jo tas atvieglotu arī izņēmuma jurisdikcijas noteikšanu saskaņā ar Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punktu.

Taču ir arī cits jautājums: ja Latvijas tiesas dotu priekšroku “reģistrācijas vietas” teorijai, vai to varētu piemērot, lai noteiktu izņēmuma jurisdikciju strīdā par tādas sabiedrības esamību, kurai principā nav nedz juridiskās personas statusa, nedz reģistrācijas. Apskatāmajā lietā strīds bija saistīts tieši ar tādas sabiedrības atzīšanu. Vai šādā gadījumā dalībvalstīm nebūtu citas iespējas, kā vien piemērot patiesā sēdekļa teoriju?¹⁵ Un arī tās piemērošana ir sarežģīta: kur atrastos valde, ja runa ir par tādu personu apvienību, kurai nav šādas institūcijas, bet tās dalībnieki atrodas dažādās valstīs un nav iespējams konstatēt konkrētu vietu, kurā tiktu pieņemti lēmumi par sabiedrības liguma izpildi?

⁹ Sk.: Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, signed in Lugano on 30 October 2007 – Explanatory report by Professor Fausto Pocar, para. 96–97. Pieejams: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:52009XG1223\(04\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:52009XG1223(04)) [aplūkots 10.03.2020.]; Magnus U., Mankowski P. 2016, p. 571.

¹⁰ Kieninger E.-M. The Legal Framework of Regulatory Competition Based on Company Mobility: EU and US Compared. German Law Journal, 2005, pp. 759–760.

¹¹ Behrens P. Centros and the Proper Law of Companies. In: Ferrarini G., Hopt K. J., Wymeersch E. (eds.). Capital Markets in the Age of the Euro. Cross-Border Transactions, Listed Companies and Regulation. The Hague: Kluwer Law International, 2002, p. 505.

¹² Kieninger E.-M. 2005, pp. 759–760.

¹³ Ibid., p. 744.

¹⁴ Precinieks G. Eiropas Savienības dalībvalstī reģistrētai sabiedrībai piemērojamais likums: vai atvadas no kolīzijas tiesiskā regulējuma? Grām.: Tiesību integrācija un jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 195.–196. lpp.

¹⁵ Vismaz tekstuāli Civillikuma 8. panta trešā daļa būtu attiecināma tikai uz juridiskām personām.

Autora skatījumā atbildes uz šiem jautājumiem ir nesaraucjami saistītas ar jau minēto jautājumu par regulas 24. panta 2. punkta tvērumu. Lai saņemtu atbildi uz visu šo jautājumu kopumu, Rīgas apgabaltiesai vajadzēja uzdot prejudiciālo jautājumu EST, lūdzot paskaidrot, vai Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punkts vispār ir piemērojams strīdā par civiltiesiska sabiedrības līguma spēkā esamību un kā tehniski būtu piemērojama tā piesaiste. EST atbilde ļautu labāk izprast Briseles Ibis regulas 24. panta 2. punkta piemērojamības iespējas un tā piemērošanas tehniku šādos gadījumos.

Augstākās tiesas rīcības sēdes lēmums lietā Nr. SKC-193/2019

Arī Augstākās tiesas rīcības sēdes lēmums norāda uz zināmiem trūkumiem Latvijas tiesu praksē attiecībā uz Briseles Ibis regulas piemērošanu. Lēmumā ir sniegta atziņa par Briseles Ibis regulas 24. panta 4. punkta un 7. panta pirmās daļas a) punkta piemērošanu. Regulas 24. panta 4. punkts paredz, ka lietā attiecībā uz tādu patentu, preču zīmju, dizainparaugu vai citu līdzīgu tiesību reģistrāciju vai spēkā esamību, kas jādeponē vai jāreģistrē, – tās dalībvalsts tiesām ir izņēmuma jurisdikcija, kurā deponēšana vai reģistrācija ir pieteikta vai veikta vai kurā to uzskata par veiktu saskaņā ar kāda ES instrumenta vai starptautiskas konvencijas noteikumiem. Savukārt saskaņā ar regulas 7. panta pirmās daļas a) punktu īpašā jurisdikcija lietās, kas attiecas uz līgumiem, ir attiecīgās saistības izpildes vietas tiesai.

Konkrētajā lietā Latvijā reģistrēta komercsabiedrība (prasītāja) bija iesniegusi prasību, lūdzot atzīt par spēkā neesošu līgumu par preču zīmes atsavināšanu, kas ticis noslēgts starp Jaunzēlandes sabiedrību – preču zīmes atsavinātāju – un kādu personu ar domicilu Spānijā (atbildētāja). Pēc prasītājas domām, Jaunzēlandes sabiedrībai, kas bija izslēgta no Jaunzēlandes komercsabiedrību reģistra, nebija nepieciešamās tiesībspējas un rīcībspējas, lai noslēgtu šādu līgumu.

Rīcības sēdes lēmumā Augstākā tiesa secināja: lai arī zemākās instances tiesas nepamatoti nebija izvērtējušas starptautiskās jurisdikcijas esamību saskaņā ar Briseles Ibis regulas normām, tomēr tiesu kļūdas nebija novedušas pie nepareizas pārrobežu jurisdikcijas noteikšanas. Pamatojot šo secinājumu, Augstākā tiesa pareizi norādīja, ka šajā gadījumā nebija piemērojams Briseles Ibis regulas 24. panta 4. punkts, jo tas esot attiecināms tikai uz prasībām par pašu reģistrējamo intelektuālā īpašuma tiesību reģistrāciju vai spēkā esamību, bet konkrētajā lietā prasības priekšmets bija līguma atzīšana par spēkā neesošu.¹⁶

Tomēr Augstākās tiesas ieskatā tas nenozīmēja, ka Latvijas tiesām nebija jurisdikcijas izskatīt konkrēto strīdu. Tieši pretēji – Augstākā tiesa norādīja, ka saskaņā ar Briseles Ibis regulas 7. panta pirmās daļas a) punktu jurisdikcija bija Latvijas tiesām, jo līguma izpilde bija veicama, pārreģistrējot preču zīmi Latvijas Republikas Patentu valdē. Tātad arī preču zīmes atsavināšanas līguma izpildes vieta bija Latvijā.

Doktrīnā ir izteikts viedoklis, ka “lieta attiecas uz līgumiem” arī tad, ja prasību ceļ trešā persona, kas nav līguma dalībnieks, lūdzot atzīt līgumu par spēkā

¹⁶ Augstākā tiesa pamatoti atsaucās uz EST 16.11.2016. spriedumu lietā C-417/15 Wolfgang Schmidt pret Christiane Schmidt. Šajā lietā EST noteica, ka prasības priekšmets nav lietu tiesības saistībā ar nekustamo īpašumu, ja prasība ir celta par dāvinājuma akta atzīšanu par spēkā neesošu dāvinātāja rīcībspējas trūkuma dēļ. Šāda prasība neietilpst Briseles Ibis regulas 24. panta 1. punkta tvērumā.

neesošu.¹⁷ Tomēr būtu interesanti uzzināt arī Augstākās tiesas viedokli šajā jautājumā. Diemžēl lēmumā nav izvērtēts, vai attiecīgā Briseles Ibis regulas norma vispār ir piemērojama gadījumā, kad prasību ceļ persona, kura nav līguma puse. Tā kā jautājums nav viennozīmīgs, iespējams, arī to vajadzētu risināt ar prejudiciāla jautājuma palīdzību.

Rīcības sēdes lēmumā ir arī otrs trūkums. Proti, saskaņā ar Briseles Ibis regulas 7. panta pirmās daļas a) punktu jurisdikcija nosakāma pēc attiecīgās saistības izpildes vietas. Minētā norma neparedz iespēju visu līgumu pakļaut vienam forumam. Piemērojot minēto normu, jurisdikcija ir jānosaka konkrētai saistībai, nevis visam līgumam.¹⁸ Tas pēc būtības padara apgrūtinātu minētās normas piemērošanu prasībām, ar kurām tiek prasīts atzīt līgumu par spēkā neesošu. Tiesību doktrīnā ir sniegti vairāki piedāvājumi, kā risināt šādu situāciju, taču piemērotākais risinājums nav acīmredzams.¹⁹ Principā Augstākajai tiesai būtu bijis jāuzdod jautājums EST, jo no šī jautājumu risinājuma bija atkarīgs arī secinājums, vai lieta varēja tikt izskatīta Latvijā.

Taču šī raksta kontekstā autors vēlētos vērst uzmanību arī uz daudz vienkāršāku jautājumu, kuru pareizi atrisināt Augstākā tiesa varēja arī bez EST iesaistīšanas. No Augstākās tiesas rīcības lēmuma skaidri izriet: ja reiz Latvijas tiesām ir starptautiskā jurisdikcija, tad nacionālo jurisdikciju (piekritību) nosaka nacionālās tiesību normas. Šāds secinājums atbilst arī Latvijas tiesību doktrīnā izteiktajam viedoklim, ka “[...] Briseles Ibis regulas II nodaļas mērķis ir noteikt piekritīgo valsts tiesu pārrobežu civilstrīdos un komercstrīdos [...]. Šīs regulas normas nav piemērojamas, lai noskaidrotu attiecīgās dalībvalsts piekritīgo tiesu”.²⁰ Šāds viedoklis nav pareizs. EST savā praksē ir norādījusi, ka īpašās jurisdikcijas pamati nosaka gan starptautisko, gan nacionālo jurisdikciju.²¹ Arī ārvalstu tiesību doktrīnā tiek norādīts, ka visi īpašās jurisdikcijas pamati, kas ietverti Briseles Ibis regulas 7. pantā (izņemot tā 6. punktu), nosaka arī nacionālo jurisdikciju.²²

Apkopojot iepriekšminēto, ir jāsecina, ka Augstākā tiesa palaida garām iespēju uzdot EST prejudiciālo jautājumu par Briseles Ibis regulas 7. panta pirmās daļas a) punkta piemērojamību trešās personas prasībai atzīt līgumu par spēkā neesošu. Šādam prejudiciālam jautājumam varēja būt gan teorētiska, gan praktiska nozīme, kas padarītu skaidrāku regulas piemērošanu arī citās dalībvalstīs. Vienlaikus Augstākā tiesa savā lēmumā ir palaidusi garām iespēju paskaidrot zemākstāvošām tiesām, ka Briseles Ibis regulas 7. pants iekļauj normas, kas nosaka arī nacionālo jurisdikciju, un tām ir prioritāte pār nacionālajos normatīvajos aktos ietvertajām piekritības normām.

¹⁷ Magnus U., Mankowski P. 2016, p. 173.

¹⁸ *Ibid.*, pp. 245–246.

¹⁹ Piedāvāto risinājumu uzskaitījumu sk.: *ibid.*, p. 249.

²⁰ Vingris M. Briseles Ibis regulas piemērojamības noskaidrošana un jurisdikcijas noteikšana Latvijas tiesu praksē. Jurista Vārds, 2019, Nr. 43.

²¹ EST ir norādījusi, ka “Regulas Nr. 44/2001 5. panta 1. punkta b) apakšpunkta pirmā ievilkuma, nosakot gan starptautisko jurisdikciju, gan teritoriālo jurisdikciju, mērķis ir [...] tieši noteikt kompetento tiesu, neatsaucoties uz dalībvalstu iekšējiem noteikumiem”. EST 03.05.2007. spriedums lietā C386/05 Color Drack GmbH pret Lexx International Vertriebs GmbH, 30. rindkopa.

²² Magnus U., Mankowski P. 2016, pp. 144–145. Tas atbilst arī Briseles konvencijas autoru izpratnei. Sk.: Report on the Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters by P. Jenard, p. 22. Pieejams: http://aei.pitt.edu/1465/1/commercial_report_jenard_C59_79.pdf [aplūkots 10.03.2020.].

Kopsavilkums

1. Komentētajās lietās tiesām bija objektīvi sarežģīts uzdevums – mēģināt piemērot tādas Briseles Ibis regulas normas, par kuru pareizu izpratni turpinās strīdi visā Eiropā. Šajā kontekstā tiesām bija rūpīgi jāapsver iespēja uzdot prejudiciālo jautājumu. EST atbilde būtu noderīga ne tikai konkrētajās lietās, bet arī uzlabotu Briseles Ibis regulas izpratni citās dalībvalstīs.
2. Vienlaikus abās lietās tiesas bija pieļāvušas arī tādas kļūdas, kuras tās pašas varēja novērst. Īpaši tas attiecas uz Augstāko tiesu, kurai būtu bijis jāprecizē, ka Briseles Ibis regula tomēr var noteikt arī nacionālo jurisdikciju.
3. Tomēr tiesas diez vai ir pelnījušas pārlieku skarbu kritiku. Daudzās ES dalībvalstīs nacionālās tiesas, piemērojot ES starptautisko privāttiesību normas, var izmantot bagātīgu akadēmisko materiālu, kas acīmredzami atvieglo normu piemērošanu. Latvijā ES starptautisko privāttiesību normas ir salīdzinošai vāji skaidrotas akadēmiskā līmenī. Bez šādas akadēmiskās bāzes nav pārsteigums, ka tiesām ne vienmēr veicas ar šo normu piemērošanu.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESAS KOMPETENCE, INTERPRETĒJOT EIROPAS SAVIENĪBAS KOLĪZIJU NORMAS

INTERPRETATIVE JURISDICTION OF THE EUROPEAN COURT OF JUSTICE REGARDING EU CHOICE OF LAW RULES

Kristīna Milbauere (*Muehlbauer*), *Mg. iur., LL.M.*

Berlīnes Humbolta universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

This article addresses the question of the interpretative jurisdiction of the European Court of Justice (hereinafter – ECJ) regarding EU choice of law rules. The main question of this article is based on the ECJ judgement in the *Nikiforidis* case concerning the interpretation of the Art. 9 (3) Rome I Regulation, in particular, the applicability of overriding mandatory rules of the third state not falling into the scope of application of the Art. 9 (3) Rome I Regulation.

After a brief summary of the case, the author focuses on one of the ECJ theses within the case. She is questioning whether the ECJ has the jurisdiction to prohibit certain pre-choice-of-law-rules-harmonisation practices within the application of member state's national substantial law, for example, the indirect application of foreign overriding mandatory rules.

Atslēgvārdi: Romas I regula, prevalējošas imperatīvas normas, harmonizācija, starptautiskās privāttiesības, EST kompetence

Keywords: Rome I Regulation, overriding mandatory rules, harmonization, private international law, jurisdiction of the ECJ

Ievads

Saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 267. panta pirmās daļas b) punktu Eiropas Savienības Tiesas¹ (turpmāk – EST) kompetencē ir cita starpā sniegt prejudiciālus nolēmumus par Eiropas Savienības (turpmāk – ES) tiesību aktu interpretāciju. Tas attiecas arī uz tādiem ES tiesību aktiem, kas harmonizē kolīziju normas.² Balstoties uz EST spriedumā *Nikiforidis*³ lietā izteikto atziņu, rakstā autore aplūkos EST kompetenci, interpretējot ES kolīziju normas, noteikt vadlīnijas par to, kādā veidā ir iztulkojamas

¹ Rakstā ar abreviatūru “EST” tiek apzīmēta Eiropas Savienības Tiesa kā tiesa, nevis iestāde.

² Piemēram, Romas I regula, Romas II regula, Romas III regula, tā saucamā Romas IV regula u. c.

³ EST 18.10.2016. spriedums lietā Nr. C135/15 *Nikiforidis*.

un piemērojamas dalībvalstu tiesību normas. Lai ilustrētu konkrēto problēm-jautājumu, autore iepazīstinās ar Nikiforidis lietas faktiskajiem apstākļiem, uzdoto prejudiciālo jautājumu, kā arī EST atziņām. Pēc tam autore pievērsīsies atbildei uz rakstā uzdoto pamatjautājumu, jo īpaši pievērsoties EST atziņas fak-tiskajai nozīmei pamatlietā un tās ietekmei uz Romas I regulas⁴ 9. panta trešās daļas piemērošanu.

Eiropas Savienības Tiesas spriedums Nikiforidis lietā

Lai izprastu apspriežamā problēm-jautājuma būtību, ir jāieskatās Nikiforidis lietas faktiskajos apstākļos.⁵ Prasītājs pamatlietā G. Nikiforidis (*G. Nikiforidis*) strādāja par skolotāju Grieķijas Republikas vadītā pamatskolā Vācijā. Viņa atal-gojums tika aprēķināts atbilstoši Vācijas darba koplīgumu tiesībām.⁶ Finanšu krīzes laikā Grieķijas Republika pieņēma atsevišķus likumus uzdevumu konsoli-dēšanai, kuri cita starpā paredzēja algas samazinājumu darbiniekiem, kas atro-das privāttiesiskās darba attiecībās ar valsts iestādi gan Grieķijā, gan ārpus tās.⁷ G. Nikiforidim uz šo likumu pamata samazināja atalgojumu, par ko viņš vērsās Vācijas darba tiesā, cita starpā prasot izmaksāt ieturēto atalgojumu.⁸ Saskaņā ar Vācijas tiesībām šāda vienpusēja algas samazināšana netiek pieļauta, tomēr, kā atzina Vācijas tiesa, Grieķijas likumi atbilst prevalējošu imperatīvu tiesību normu definīcijai Romas I regulas 9. panta pirmās daļas izpratnē un tādējādi teorētiski varētu būt piemērojami G. Nikiforida darba tiesiskajām attiecībām.

Problēma radās tieši ar Grieķijas tiesiskā regulējuma kā prevalējošas impera-tīvas normas piemērošanu. Tas nevarēja tikt piemērots saskaņā ar Romas I regu-las 9. panta otro daļu, jo tas nebija piederīgs tiesas atrašanās valsts jeb foruma tiesību sistēmai. Lai arī 9. panta trešā daļa pieļauj ārvalstu prevalējošu impe-ratīvu normu piemērošanu, tomēr tā ir pakļauta diviem priekšnoteikumiem.⁹ Konkrētajā gadījumā Vācijas tiesa nesaskatīja Romas I regulas 9. panta trešās daļas pirmā priekšnoteikuma izpildi, jo nevis Grieķija, bet Vācija esot bijusi saistību izpildes valsts, un tādējādi secināja, ka Grieķijas likums nav piemērojams saskaņā ar Romas I regulas 9. pantu.¹⁰

⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 593/2008 (17.06.2008.) par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām (Romas I regula).

⁵ Plašāk sk. Vācijas Federālās darba lietu tiesas (vācu val. – *Bundesarbeitsgericht*) 25.02.2015. lēmuma Nr. 5 AZR 962/13 (oriģinālvalodā citēts kā – BAG, Beschluss v. 25.02.2015 – 5 AZR 962/13) 1. un turp-mākās rindkopas, kā arī EST 18.10.2016. sprieduma lietā C135/15 Nikiforidis 17. un nākamos punktus.

⁶ Sk. EST 18.10.2016. sprieduma lietā C135/15 Nikiforidis 17. punktu.

⁷ Konkrētas norādes sk. EST 18.10.2016. sprieduma lietā C135/15 Nikiforidis 17. un 19. punktā.

⁸ Sk. EST 18.10.2016. sprieduma lietā C135/15 Nikiforidis 18. punktu.

⁹ Sal. Romas I regulas 9. panta trešās daļas pirmo teikumu.

¹⁰ Sk. Vācijas Federālās darba lietu tiesas 25.02.2015. lēmuma Nr. 5 AZR 962/13 15. rindkopu. Sk. arī EST 18.10.2016. sprieduma lietā Nr. C135/15 Nikiforidis 50. punktu. Jāpiebilst, ka EST šajā gadījumā pieņēma Vācijas tiesas nostāju par to, ka Grieķija nav kvalificējama kā saistību izpildes valsts, tomēr pēc būtības šāda kvalifikācija varētu būt strīdīga. Sal., piemēram, ģenerāladvokāta secinājumus, kuros viņš apšaubā šādu "saistības izpildes vietas" izpratni: ģenerāladvokāta Maceja Špunara (*Maciej Szpunar*) 20.04.2016. secinājumu lietā Nr. C-135/15 Nikiforidis 95. punktu. Plašāk par saistību izpildes vietas noteikšanas kritērijiem Romas I regulas 9. panta trešās daļas izpratnē sk. arī: Milbauere K. Kas jāievēro, piemērojot ārvalsts prevalējošās imperatīvās normas? EST sprieduma Nikiforidis lietā ietekme uz Romas I regulas 9. panta iztulkošanu. Jurista Vārds, 22.10.2019., Nr. 42.

Uzdotais prejudiciālais jautājums

Šajā saistībā Vācijas tiesai radās šaubas par to, cik plaši vai šauri ir interpretējama Romas I regulas 9. panta trešā daļa. Tādēļ Vācijas Federālā darba lietu tiesa (vācu val. – *Bundesarbeitsgericht*) vērsās EST, lūdzot sniegt prejudiciālu nolēmumu tostarp par jautājumu, vai Romas I regulas 9. panta trešā daļa izslēdz tikai trešās valsts, kurā līgumā paredzētie pienākumi nav jāpilda vai nav pildīti, prevalējošo imperatīvo normu tiešu piemērošanu vai arī liedz tās netieši ņemt vērā, piemērojot tās valsts tiesībās, kuras piemērojamas līgumam?¹¹

Šāda jautājuma pamatā ir līdzšinējā dalībvalstu prakse, piemērojot prevalējošas imperatīvās normas. Ņemot vērā, ka līdz harmonizēšanai Romas I regulā Vācijā¹² neeksistēja kolīziju norma ārvalsts prevalējošo imperatīvo normu piemērošanai, ārvalsts normas lietas iztiesāšanā tika pielīdzinātas “faktiskam elementam” jeb *local data*¹³ un tika piemērotas ar *lex causae* ģenerālklausulu palīdzību. Piemēram, piemērojot Vācijas tiesības, tiesas subsumēja ārvalsts prevalējošo imperatīvo normu tiesiskās sekas kā faktisko neiespējamību¹⁴ vai darbības, kas pretējas “labiem tikumiem”.^{15, 16}

De facto šāda prakse aizstāja neesošu kolīziju normu, kas leģitimizētu valsts tiesu tieši piemērot ārvalsts likumu, kas no kolīziju tiesību viedokļa nebija piemērojams tiesiskam darījumam,¹⁷ un pieļāva nepiemērojamo ārvalsts imperatīvo normu juridisku vērtēšanu lietā. Tā iemesla dēļ, ka pati ārvalsts norma netika juridiski piemērota, šo metodi dēvē par materiāltiesisko jeb “netiešo” ārvalsts prevalējošo imperatīvo normu piemērošanu.¹⁸

¹¹ Otrais jautājums EST 18.10.2016. sprieduma lietā C135/15 Nikiforidis 24. punktā. Papildus tam Vācijas tiesa vēlējas noskaidrot, vai LESD 4. panta 3. punktā nostiprinātajam lojālas sadarbības principam ir juridiska nozīme saistībā ar valsts tiesu lēmumu tieši vai netieši piemērot citas dalībvalsts prevalējošās imperatīvās normas. Sk. trešo jautājumu, *ibid*.

¹² Līdz Romas I regulas 9. panta trešās daļas spēkā stāšanās brīdim atsevišķās dalībvalstīs spēkā bija normas priekšgājējs, Romas Konvencijas 7. panta 1. punkts (Konvencija par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām, kura atvērta parakstīšanai Romā 1980. gada 19. jūnijā). Tomēr vairākas konvencijas dalībvalstis, ieskaitot Vāciju un Latviju, atšķirīgu iemeslu dēļ tam bija izdarījušas atrunu. Par Latvijas atrunu un tās argumentāciju sk.: Krasta K. Kas ir prevalējošās imperatīvās normas. Jurista Vārds, 27.11.2012., Nr. 48, 1. punkts un 10. atsaucē.

¹³ Par šo metodi pastāv vairākas teorijas. Par tā saucamo *Datumtheorie* no mūsdienu perspektīvas sk., piemēram: Weller M.-F. Das Individuum und die Datumtheorie: Die “*personne plurielle*” der Postmoderne als Herausforderung des binären IPR. In: Gebauer M., Mansel H.-P., Schulze G. Die Person im Internationalen Privatrecht – *Liber amicorum* Erik Jayme. Tübingen: Mohr Siebeck, 2019, S. 69 *etc.*

¹⁴ Piemēram, ārvalsts importa vai eksporta aizliegumu, kas tiesiska darījuma izpildīšanu *de facto* padarīja par neiespējamu, subsumējot kā faktisko neiespējamību saskaņā ar Vācijas Civilkodeksa 275. paragrāfu.

¹⁵ Piemēram, ja tiesisks darījums bija vērstis uz ārvalstīs aizliegtu darbību veikšanu, kas saskaņā ar *lex fori* vai *lex causae* nebija aizliegtas, tās kvalificēja kā pretējas “labiem tikumiem” saskaņā ar Vācijas Civilkodeksa 138. paragrāfu.

¹⁶ Plašāk par šo ar konkrētām norādēm uz tiesu praksi sal.: Milbauere K. 2019.

¹⁷ Tiesai nav juridiska pamata piemērot ārvalstu tiesību normas, ja tās saskaņā ar kolīziju tiesībām vai pušu izvēli nav piemērojamas konkrētām tiesiskam darījumam. Citādi ir ar *lex fori* prevalējošām imperatīvām normām, kas ir adresētas attiecīgās tiesību sistēmas tiesību piemērotājiem un tādējādi ietver tiesas valstij saistošu imperatīvo norādi tās piemērot. Sveša likumdevēja imperatīva norāde nav saistoša ārpus tiesību normas izcelsmes valsts normām. Tādēļ ir nepieciešama kolīziju norma, kas ietvertu tiesnesim saistošu norādi piemērot svešas valsts normu.

¹⁸ Terminoloģija arī: Milbauere K. 2019.

Eiropas Savienības Tiesas atziņa

Atbildot uz uzdoto jautājumu, EST secināja, ka Romas I regulas 9. pants ir atkāpe no pušu autonomijas principa sabiedrisko interešu apsvērumu dēļ un tādēļ ir interpretējams šauri.¹⁹ Tādējādi prevalējošu imperatīvu normu uzskaitījums Romas I regulas 9. pantā, kuras dalībvalsts tiesa var piemērot, ir izsmeļošs. Tajā pašā laikā EST norādīja, ka Romas I regulas 9. pants neliedz dalībvalsts tiesai ņemt vērā citu valstu prevalējošas imperatīvas normas kā faktiski elementu, ciklā līgumam piemērojamās valsts materiālajās tiesībās šādas iespējas ir paredzētas.²⁰ Savu secinājumu EST pamatoja ar to, ka Romas I regula harmonizē dalībvalstu kolīziju normas, bet ne materiālās tiesības.²¹ Līdz ar to regulas 9. pants nevar būt šķērslis, lai tiesa neņemtu vērā šīs normas kā “faktisko elementu”.

Šāda argumentācija parāda, ka EST neatzīst savu kompetenci spriest par ārvalsts tiesību normu “ņemšanu vērā” kā faktiski elementu, jo tas esot dalībvalstu materiālo tiesību ietvaros izlemjams jautājums. Tas, vai tiesām EST konkrētajā gadījumā nebija kompetences aizliegt ārvalsts prevalējošo imperatīvo normu materiāltiesisko jeb “netiešo” piemērošanu, ir šī raksta pamatjautājums. Lai atbildētu uz šo jautājumu, ir nepieciešams pilnvērtīgi noskaidrot, kāda ir EST atziņas faktiskā ietekme pamatlietā.

Eiropas Savienības Tiesas atziņas faktiskā nozīme pamatlietā

Ievērojot EST nospriesto, Vācijas tiesa nebija tiesīga paplašināti tulkot Romas I regulas 9. panta trešo daļu un, pamatojoties uz to, piemērot Grieķijas likumus kā tiesību normu. Tomēr tiesa ar EST piekrišanu bija tiesīga juridiski vērtēt Grieķijas likumu eksistenci un faktiski ietekmi uz lietu saskaņā ar Vācijas Civilkodeksu – konkrētajā gadījumā kā pienākumu saistību tiesisko attiecību ietvaros pusēm ievērot otras puses tiesiskās intereses saskaņā ar BGB 241. paragrāfa otro daļu. Rezultātā Grieķijas likums kā G. Nikiforida darba samaksas samazināšanas iemesls tika juridiski vērtēts Vācijas tiesā.

Šādas metodes galvenā problēma ir tā, ka veidojas paralēla ārvalsts tiesību normu piemērošanas sistēma kolīzijtiesiskā un materiāltiesiskā līmenī. Gan vienā gadījumā, proti, piemērojot ārvalsts likumu kā tiesību normu, pamatojoties uz kolīziju normu, gan otrā, vērtējot no kolīziju tiesību viedokļa nepiemērojamu ārvalsts normu kā “faktisko elementu”, ārvalsts likuma ietekme uz iztiesājamo lietu tiek juridiski vērtēta. Abos gadījumos rezultāts no lietā iesaistīto pušu viedokļa ir līdzīgs. Tādējādi ārvalsts likuma faktiskā “ņemšana vērā” konkrētajā gadījumā darbojas kā Romas I regulas 9. panta trešās daļas tiesiskā regulējuma apiešanas mehānisms, jo dalībvalsts materiālo tiesību ģenerālklausula pilda kolīziju normai līdzvērtīgu funkciju.

Atriežoties pie diskusijas par EST kompetences robežām ES kolīziju normu iztulkošanā, šajā kopsakarā rodas jautājums, vai EST konkrētajā lietā, interpretējot Romas I regulas 9. panta trešās daļas saturu, bija tiesīga lemt par dalībvalstu tiesību piemērošanu?

¹⁹ EST 18.10.2016. sprieduma lietā C135/15 43. un turpmākie punkti ar norādi uz EST 17.10.2013. sprieduma lietā C 184/12 Unamar 49. punktu.

²⁰ EST 18.10.2016. sprieduma lietā C135/15 Nikiforidis 51. un turpmākie punkti, kā arī 55. punkts.

²¹ Sk. EST 18.10.2016. sprieduma lietā C135/15 Nikiforidis 52. un turpmākos punktus.

Eiropas Savienības Tiesas kompetence noteikt materiālo tiesību iztulkošanas robežas

Atbildot uz raksta pamatjautājumu, īpaša vērība jāpievērš pamatojumam, ko EST sniedza, noliedzot savu kompetenci jautājumā par “netiešās” piemērošanas aizliegšanu. Proti, pirmkārt, kā norādīja EST, Romas I regula harmonizē dalībvalstu kolīziju normas, bet ne materiālās tiesības. Līdz ar to regulas 9. pants nevarot būt šķērslis, lai tiesa neņemtu vērā šīs normas kā “faktisko elementu”.

EST izteikumam ir jāpiekrīt tādā ziņā, ka formāli EST tiesām nav kompetences lemt par dalībvalstu materiālo tiesību iztulkošanu un piemērošanu.²² Tajā pašā laikā konkrētajā gadījumā runa bija nevis par dalībvalstu materiālo tiesību iztulkošanu kā tādu, bet gan par to izmantošanu kolīziju normu funkcijā, proti, lai aizpildītu konkrētajā brīdī neeksistējošas kolīziju normas radīto robu un nodrošinātu materiāltiesiskā taisnīguma sasniegšanu lietā. Šādos apstākļos vispārināti varētu runāt par kolīziju normām šaurākā un plašākā nozīmē, savukārt dalībvalstu materiālo tiesību ģenerālklausulu izmantošanu varētu dēvēt par “kvazi” kolīziju normām, jo tām atsevišķos gadījumos piemīt kolīziju normām līdzvērtīga funkcija. Tādējādi šeit būtu jānošķir dalībvalstu materiālo tiesību iztulkošana pēc būtības no dalībvalstu ģenerālklausulu iztulkošanas un piemērošanas attiecībā uz tām piedēvēto kolīzijas tiesisko funkciju.

Otrkārt, kā īpaši svarīgu principu EST spriedumā izcēla tiesisko paļāvību un paredzamību, ko sniedz kolīziju normu harmonizācija. Tieši šādi EST pamatoja Romas I regulas 9. panta trešās daļas šauru iztulkošanu.²³ Kā zināms, ES likumdevējs pēdējos desmit gados ir plaši harmonizējis kolīziju tiesības dalībvalstīs.²⁴ Tieši kolīziju normu harmonizācijas mērķis ir veicināt tiesvedības iznākuma paredzamību, lai salīdzināmus faktiskos sastāvus ES teritorijā izšķirtu pēc iespējas vienādi, neatkarīgi no dalībvalsts tiesas, kas lietu skata.²⁵ Līdz ar to paralēli pastāvoša sistēma, kurā dalībvalstu tiesas ik reizi saskaņā ar tiesiskam darījumam piemērojamām materiālajām tiesībām un iepriekš pastāvošo tiesu praksi var atsaukties uz ģenerālklausulām, lai netieši piemērotu ārvalstu tiesību normas, kas saskaņā ar harmonizētajām kolīziju normām nav piemērojamas, ir pilnīgi pretējs iznākums harmonizācijas mērķim.

²² Vispārīgi sk. LESD 267. pantu. Konkrēti par Nikiforidis lietu sk. ģenerālvokāta Maceja Špunara 20.04.2016. secinājumu lietā C-135/15 Nikiforidis 107. punktu; šādam viedoklim piekrīt arī P. Mankovskis: Mankowski P. Anmerkung zu einer Entscheidung des EuGH, Urteil vom 18.10.2016 (C-135/15) – Zum IPR von Arbeitsverträgen. Recht der internationalen Wirtschaft, 2016, S. 816. Pretēju viedokli pauž cits autors: Maultzsch F. Griechische Spargesetze und Internationales Privatrecht der Rom I-Verordnung. Europäische Zeitschrift für Arbeitsrecht, 2017, S. 250.

²³ Kā norādīja EST, Romas I regulas 9. panta trešās daļas paplašināta iztulkošana apdraudētu regulas vispārējo mērķu pilnīgu īstenošanu, proti, tiesiskās noteiktības nodrošināšanu Eiropas tiesiskuma telpā. Sk. EST 18.10.2016. sprieduma lietā C135/15 Nikiforidis 46. punktu. Sk. arī Romas I regulas 16. apsvērumu.

²⁴ Papildus rakstā apspriestajai Romas I regulai kā piemērus var minēt arī Romas II regulu, Romas III regulu un tā saucamo Romas IV regulu (mantošanas lietās). Ir bijušas pat diskusijas par tā saucamās Romas 0 regulas izveidi, kas harmonizētu starptautisko privāttiesību vispārīgo daļu ES tiesību līmenī. Par pēdējo plašāk sk.: Krasta K. 20 gadi kopš Latvijas Civillikuma ievadā ietverto kolīziju normu atkārtotas spēkā stāšanās. Kādi būs kolīziju normu nākamie 20? Ieskatš kolīziju normu problemātikā un attīstības tendencēs Eiropas Savienības tiesībās. Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 198. lpp. utt.

²⁵ Sk., piemēram, Romas I un Romas II regulas 6. apsvērumu.

Ievērojot minēto, jo īpaši būtiski ir noteikt vienotu kolīziju normu piemērošanu un ierobežot dalībvalstu līdzšinējo atšķirīgo individuālo pieeju ārvalsts prevalējošu imperatīvu normu piemērošanā tieši harmonizācijas mērķu sasniegšanai. Tādējādi ir jāsecina: apstākļi, ka ES likumdevējs ir vēlējis harmonizēt kolīziju normas, liecina par to, ka EST šajā ziņā ir jānorāda stingras robežas, kas liegtu apiet harmonizētās kolīziju normas.

Visbeidzot jāuzsver, ka ārvalsts elementa juridiskais vērtējums ir jautājums, uz kuru jāatbild atbilstoši kolīziju tiesībām, nevis materiālajām tiesībām. Tikai ES likumdevēja un harmonizācijas mērķa sasniegšanas interesēs būtu izskaust ārvalsts elementa juridisku vērtēšanu caur materiālo tiesību prizmu, apejot vienotās kolīziju normas. Par to, ka ES likumdevējs, harmonizējot kolīziju normas, principā tik stingri nenosūķir kolīzijas tiesisko jeb "tiešo" un materiāltiesisko jeb "netiešo" vai "faktisko" piemērošanu, liecina arī Romas II regulas 17. pants, kurā ES likumdevējs ir konkrēti noregulējis vai attiecīgi harmonizējis ārvalsts normu ņemšanu vērā kā "faktisko elementu".²⁶ Tādējādi var secināt, ka ES likumdevējs atsevišķos gadījumos iekļauj normu ņemšanu vērā kā "faktisko elementu" harmonizētajā kolīzijas tiesiskajā regulējumā. Turklāt, ja kādas dalībvalsts tiesai rastos šaubas par Romas II regulas 17. panta saturu, EST būtu jāinterpretē norma, kas noteic ārvalsts likuma ņemšanu vērā kā "faktisko elementu".

Secinājumi

1. Kopumā iepriekš norādītie argumenti liecina par to, ka atsevišķos gadījumos, piemēram, Nikiforidis lietā, nav izslēgtas EST norādes uz nacionālo tiesību piemērošanu, ja dalībvalstu materiālo tiesību piemērošanai ir harmonizēto kolīziju normu piemērošanai ekvivalenta funkcija.
2. EST atturīgo un diplomātisko nostāju Nikiforidis lietā izskaidro īpašie apstākļi, kas saistīti ar Romas I regulas 9. panta trešās daļas izstrādi. Ievērojot spraigo politisko diskusiju par un ap konkrēto tiesību normu Romas I regulas likumdošanas procesā,²⁷ un apstākli, ka normas galīgā redakcija ir viennozīmīgs politiskā kompromisa rezultāts par labu Lielbritānijas izvirzītajām prasībām attiecībā uz normas šaurā teksta redakciju, EST nebija iespējas Romas I regulas 9. panta trešās daļas priekšnoteikumus tulkot paplašināti,²⁸ kas būtu bijis dogmatiski labāks risinājums.²⁹
3. Tajā pašā laikā konkrētajā gadījumā bija arī faktiski neiespējami aizliegt normu tā saucamo materiāltiesisko jeb "netiešo" piemērošanu, jo Grieķijas likumam bija ietekme uz lietu un tam materiāltiesiskā taisnīguma dēļ bija jāsniedz juridisks vērtējums.

²⁶ Uz šo kā argumentu par to, ka EST Nikiforidis lietā bija tiesīga noteikt robežas dalībvalstu materiālo tiesību piemērošanai, norādīts arī darbā: Maultzsch F. 2017, S. 250.

²⁷ Plašāk par šo ar tālākām norādēm sk.: Milbauere K. 2019, II. 2. punkta pirmais apakšpunkts.

²⁸ Normas šaurā iztulkošanu EST pamatoja ar norādi uz regulas sagatavošanas darbiem un ES likumdevēja noteiktu gribu. Sk. EST 18.10.2016. sprieduma lietā C135/15 Nikiforidis 45. punktu.

²⁹ Par Romas I regulas 9. panta trešās daļas priekšnoteikumu paplašinātu iztulkošanu izteicās arī ģenerālvokāts savos secinājumos. Sal. ģenerālvokāta Maceja Špunara 20.04.2016. secinājumu lietā Nr. C-135/15 Nikiforidis 91. punktu un 34. atsauci.

VAI AIZSARDZĪBA PRET KONKURENCES IZKROPĻOJUMU NAV EIROPAS SAVIENĪBAS DARBĪBAS MĒRĶIS, KOPŠ STĀJIES SPĒKĀ LISABONAS LĪGUMS?

AFTER LISBON TREATY CAME INTO FORCE, IS COMPETITION DISTORTION PREVENTION NO LONGER AN OBJECTIVE OF EUROPEAN UNION?

Zane Norenberga, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
tiesību zinātņu doktorante

Summary

Since the Lisbon Treaty came into force, the objective to prevent distortion of competition is no longer explicitly set out in Article 3 of the Treaty on the functioning of the European Union but subsumed in the term “internal market”. Internal market, according to the Treaty on the functioning of the European Union, is based on highly competitive social market economy. Hence, the analysis reviews the statement whether the EU objective to prevent distortion of competition can be substituted in its entirety with the concept of highly competitive social market economy. There is no official EU social market economy definition, but it can be deduced from interpretation of legal norms in the context. According to case law pertaining to the concept of highly competitive social market economy, the main emphasis is on a highly competitive market economy, whereas social policy mostly is subordinated. Hence, there are grounds for substituting the EU objective to prevent distortion of competition with the notion of internal market based on highly competitive social market economy. The author reaches this conclusion with substantiation based on the analysis of legal norms and case law.

Atslēgvārdi: konkurence, iekšējais tirgus, sociālā tirgus ekonomika

Keywords: competition, internal market, social market economy

Ievads

Eiropas Savienības (turpmāk – ES) pamatlīgumi (ES faktiskās konstitūcijas), kas veidoja ES tiesisko pamatu,¹ ietver ekonomiskos mērķus un uzdevumus to sasniegšanai. Vienlaikus, attīstoties ES un tirgum, ekonomiskie mērķi tiek

¹ Levits E. Priekšvārds. Grām.: Konsolidēts Eiropas Kopienas dibināšanas līgums un Nicas līgums. Rīga: Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2001, 3. lpp.

mainīti. Ņemot vērā to, ka Lisabonas līgums² gramatiski maina pamatlīgumu attiecībā uz ES kompetenci nodrošināt aizsardzību pret konkurences izkropļojumu, rakstā analizēts, vai aizsardzība pret konkurences izkropļojumu arī šobrīd ir ES ekonomiskais mērķis.

Gramatiskās izmaiņas Eiropas Savienības pamatlīgumu tekstos

Lisabonā 2007. gada 13. decembrī tika parakstīts ES pamatlīgums – Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību (turpmāk – LES)³ un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu (turpmāk – EKDL).⁴ Lisabonas līguma grozījumu rezultātā konsolidētais līgums tiek dēvēts par Līgumu par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD).⁵ LESD trešā panta pirmās daļas b) punkts paredz, ka ES, lai nodrošinātu dalībvalstu saskaņotu ekonomikas politiku, ir ekskluzīva kompetence iekšējā tirgus darbībai nepieciešamo konkurences noteikumu izveidošanai. LESD ir pievienots 19. protokols “Par iekšējo tirgu un konkurenci”. Protokolā norādīts, ka iekšējais tirgus, kā izklāstīts 3. pantā LES, ietver sistēmu, kas nodrošina, ka konkurence nav izkropļota.

LES paredz izveidot iekšējo tirgu, ar to saprotot: 1) stabilu Eiropas attīstību, kuras pamatā ir līdzsvarota ekonomiskā izaugsme un cenu stabilitāte; 2) sociālo tirgus ekonomiku ar augstu konkurētspēju, kuras mērķis ir panākt pilnīgu nodarbinātību un sociālo attīstību; 3) vides augsta līmeņa aizsardzību un tās kvalitātes uzlabošanu.⁶

Līdz Lisabonas līgumam EKDL, kuru pēc būtības aizvieto LESD, otrs pants paredzēja, ka Kopienas mērķis, nodibinot kopēju tirgu un Ekonomisko un monetāro savienību, tostarp ir veicināt harmonisku, līdzsvarotu un noturīgu saimnieciskās darbības attīstību, panākt augstu nodarbinātības un sociālās aizsardzības līmeni, vīriešu un sievietes vienlīdzību, noturīgu izaugsmi bez inflācijas, veicināt augstu konkurētspējas pakāpi. Lai šo mērķi sasniegtu, EKDL trešā panta c) un g) punkts paredz:

- 1) iekšējo tirgu, kurā visas dalībvalstis atceļ šķēršļus brīvai preču, personu, pakalpojumu un kapitāla aprītei;
- 2) sistēmu, kas nodrošina to, ka iekšējā tirgū nav izkropļota konkurence.

Gan jāatzīst, ka ES mērķis veicināt augstu konkurētspējas pakāpi netika iekļauts uzreiz, tikai no 1997. gada.⁷ Līdz 1997. gadam iekšējā tirgus izveide un sistēma, kas nodrošina to, ka iekšējā tirgū nav izkropļota konkurence, kalpoja kopējā tirgus izveidei, tikai lai veicinātu harmonisku, līdzsvarotu un noturīgu

² Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu. Parakstīts Lisabonā 13.12.2007. [13.12.2007. red.].

³ Līgums par Eiropas Savienību. Parakstīts Māstrihtā 07.02.1992. [26.10.2012. konsolidētās versijas redakcija].

⁴ Eiropas Kopienas dibināšanas līgums. Parakstīts Romā 25.03.1957. [29.12.2006. konsolidētās versijas redakcija].

⁵ Līgums par Eiropas Savienības darbību. Parakstīts Romā 25.03.1957. [26.10.2012. konsolidētās versijas redakcija].

⁶ Līgums par Eiropas Savienību. Parakstīts Māstrihtā 07.02.1992. [no 07.02.1992. līdz 29.12.2006. konsolidētās versijas redakcija], 3. panta 3. punkts.

⁷ Eiropas Kopienas dibināšanas līgums. Parakstīts Romā 25.03.1957. [10.11.1997. konsolidētās versijas redakcija].

saimnieciskās darbības attīstību, panāktu augstu nodarbinātības un sociālās aizsardzības līmeni un noturīgu izaugsmi bez inflācijas.

Līdz ar to secināms, ka no 1997. gada EKDL paredz politikas mērķi – augstu konkurētspējas pakāpi. Vienlaikus EKDL paredzēja iekšējo tirgu un sistēmu, kas nodrošina, ka konkurence iekšējā tirgū nav izkropļota.

ES valstu un valdību vadītāji Romā 2004. gada 29. oktobrī parakstīja Līgumu par konstitūciju Eiropai (turpmāk – Konstitucionālais līgums). Konstitucionālais līgums aizstātu EKDL un LES, un tas apvieno visus trīs pilārus. Konstitucionālais līgums nestājās spēkā, jo to ratificēja 18 no 27 ES dalībvalstīm.⁸ Neskatoties uz to, Konstitucionālā līguma teksts ir ņemams vērā analizē. Tajā ietvertajiem politiskajiem un ekonomiskajiem mērķiem piekrita lielākā daļa dalībvalstu, tādēļ ir pamatoti uzskatīt, ka tas samērā objektīvi atspoguļo plānotos sasniedzamos ekonomiskos mērķus. Savukārt definētie ekonomiskie mērķi ļauj spriest par tā brīža ekonomisko integrācijas pakāpi, kas tostarp paredz, ka nepieciešama politika pret konkurences izkropļojumu. Secīgi Konstitucionālais līgums ļauj rekonstruēt politikas pret konkurences izkropļojumu nepieciešamības pakāpi. Saskaņā ar Konstitucionālā līguma trešā panta 2. daļu ES ekonomiskais mērķis tostarp ir radīt iekšējo tirgu, kur pastāv brīva un netraucēta konkurence.

Šajā kontekstā būtiski arī vērtēt LES regulējuma attīstību. LES trešā panta redakcija, kas citēta iepriekš, ir spēkā ar Lisabonas līguma grozījumiem. Līdz tiem LES otrais pants⁹ paredzēja veicināt ekonomisku un sociālu attīstību un augstu nodarbinātību, kā arī panākt līdzsvarotu un noturīgu attīstību, jo īpaši radot telpu bez iekšējām robežām, stiprinot ekonomisko un sociālo kohēziju un nodibinot Ekonomisko un monetāro savienību, kuras galamērķis saskaņā ar šo līgumu paredz vienotu valūtu.¹⁰

Tādējādi līdz Lisabonas līgumam, lasot kopsakarā ES pamatlīgumus un interpretācijā izmantojot arī Eiropas konstitūcijas redakciju, pēc autores domām, ES mērķis tostarp bija izveidot kopējo iekšējo tirgu – telpu bez iekšējām robežām, kur pastāv brīva, netraucēta un efektīva konkurence, kas sasniedzama:

- 1) izveidojot iekšējo tirgu, kurā visas dalībvalstis atceļ šķēršļus brīvai preču, personu, pakalpojumu un kapitāla apritei;
- 2) radot sistēmu, kas nodrošina to, ka iekšējā tirgū nav izkropļota konkurence.

Salīdzinot ar situāciju pēc Lisabonas līguma, secināms, ka LESD trešajā pantā, kurā uzskaitītas ES ekskluzīvās kompetences,¹¹ vairs nav minēta konkurences aizsardzība pret izkropļojumu, bet ir minēta tikai ekskluzīva kompetence iekšējā tirgus darbībai nepieciešamo konkurences noteikumu izveidošanai. Vienlaikus LES paredz iekšējo tirgu, ko tostarp raksturo sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju. Secīgi arī LES neietver aizsardzības pret

⁸ Lai Konstitucionālais līgums stātos spēkā, tas bija jāratificē visās Eiropas Savienības dalībvalstīs atbilstoši to nacionālajām procedūrām. Atsevišķās dalībvalstīs tas netika ratificēts, tādēļ 2007. gada 21.–22. jūnijā Eiropadomē Eiropas Savienības valstu un valdību vadītāji vienojās atteikties no Konstitucionālā līguma projekta. Sk. 29.02.2008. likumprojekta Nr. 90/TA-3284 “Par likuma “Par Līgumu par konstitūciju Eiropai” atzīšanu par spēku zaudējušu” anotāciju. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/367449605F4DFA1DC2257401002B5DAA?OpenDocument>

⁹ Lisabonas līguma grozījumu rezultātā LES otrais pants tika pārdēvēts par trešo pantu.

¹⁰ Līgums par Eiropas Savienību. Parakstīts Māstrihtā 07.02.1992. [no 07.02.1992. līdz 29.12.2006. konsoolidētās versijas redakcija].

¹¹ Ekskluzīvās kompetences gadījumā dalībvalstīm nav tiesību attiecīgajā jomā pieņemt juridiski saistošus noteikumus (ES tiesības, 90. lpp.).

konkurences izkropļojumu principu. Līdz ar to secināms, ka gramatiski ES pamatlīgumos vairs nav nostiprināta aizsardzība pret konkurences izkropļojumu ne kā ES ekonomiskais mērķis, ne kā uzdevums, ne kā kompetence.

Iekšējā tirgus darbībai nepieciešamie konkurences noteikumi

Konkurences noteikumi ir ietverti LESD VII sadaļas pirmajā nodaļā. LESD VII sadaļas pirmās nodaļas 1. iedaļā iekļautās tiesību normas attiecas uz uzņēmumiem, un tās gramatiski nav mainījušās kopš Eiropas Ogļu un tērauda kopienas dibināšanas.¹² LESD VII sadaļas pirmās nodaļas 1. iedaļā iekļautās tiesību normas attiecas uz valsts atbalstu. Šīs tiesību normas gan ir būtiski mainījušās kopš brīža, kad šāds vispārējs aizliegums tika iekļauts Eiropas Ogļu un tērauda kopienas dibināšanas līgumā,¹³ taču tās nemainīja Lisabonas līgums. Secīgi iekšējā tirgus darbībai nepieciešamie konkurences noteikumi nav mainījušies, un tādējādi tie pēc Lisabonas līguma papildus nenostiprina aizsardzību pret konkurences izkropļojumu, kas būtu pamats izslēgt to no ES politiskajiem mērķiem.

Līdz ar to secināms, ka iepriekš Eiropas pamatlīgumos nelietotā jēdziena “sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju” saturs nodrošina to, ka konkurence netiek izkropļota.

Sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju

Saskaņā ar Eiropas Parlamenta mājaslapā sniegto informāciju efektīva konkurence kā viena no Eiropas Kopienas dibināšanas un darbības politikām ekonomikā nav pašmērķis. Efektīva konkurence ir brīvs un dinamisks iekšējā tirgus īstenošanas priekšnoteikums un viens no vispārējās ekonomiskās labklājības sekmēšanas instrumentiem. Tādēļ konkurences aizsardzības princips jau ir ietverts pašā iekšējā tirgus jēdzienā.¹⁴ Lai rastu argumentētu pamatojumu Eiropas Parlamenta mājaslapā publicētajai informācijai, nepieciešams noskaidrot, kas ir konkurējoša sociālā tirgus ekonomika, kā to nodrošina iekšējā tirgus darbībai nepieciešamie konkurences noteikumi un kā raksta pamattēmas kontekstā tā ietver sevī aizsardzību pret konkurences izkropļojumu.

Autore nerada oficiālu skaidrojumu, kā ES tiesiskajā un ekonomiskajā telpā būtu saprotama “sociālā tirgus ekonomika” un vēl jo vairāk – “sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju”. Ekonomikas vēsturē ir rodami sociālās tirgus ekonomikas skaidrojumi,¹⁵ taču to attiecināšana uz pārnacionālu veidojumu, kāda ir ES,¹⁶ no autores puses būtu pārdroši.

No LESD 119. panta izriet: lai dalībvalstis saskaņotu savu ekonomisko un nodarbinātības politiku, kuru nodrošināšana ir ES kompetencē, nepieciešama saskaņota dalībvalstu ekonomikas politika, kuru īsteno saskaņā ar principu, kas paredz atvērta tirgus ekonomiku, kurā pastāv brīva konkurence. Lasot

¹² Butāns M. Eiropas Savienības iekšējā tirgus tiesības un Ekonomikas un monetārā savienība. Grām.: Eiropas Savienības tiesības. II daļa. Materiālās tiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 321. lpp.

¹³ Ibid.

¹⁴ Eiropas Parlaments: Eiropas Savienības faktu lapas. Konkurences politika. Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lv/sheet/82/konkurences-politika> [aplūkots 03.02.2020.].

¹⁵ Zelmenis D. Valsts loma tirgus ekonomikā. Rīga: RSU, 2019, 139. lpp.

¹⁶ Levits E. 2001, 3. lpp.

kopsakarā ar šo normu, no LESD 120. panta¹⁷ izriet, ka dalībvalstu un ES ekonomiskā politika kopumā ir saskaņota atvērta tirgus ekonomika, kurā pastāv brīva konkurence, kas veicina resursu efektīvu sadali. Līdz ar to secināms, ka tiesību norma regulē ES dalībvalstu un ES kopējo ekonomisko politiku, kura balstās uz atvērtu iekšējo tirgu, ko nodrošina brīva konkurence.

No LESD 151. panta¹⁸ izriet, ka ES un dalībvalstis, ņemot vērā valstu atšķirīgo praksi, jo īpaši līgumattiecību jomā, kā arī vajadzību uzturēt ES ekonomikas konkurētspēju, par saviem mērķiem izvirza:

- 1) nodarbinātības veicināšanu,
- 2) dzīves un darba apstākļu uzlabošanu,
- 3) pienācīgu sociālo aizsardzību,
- 4) dialogu starp darba devējiem un darba ņēmējiem,
- 5) cilvēkresursu attīstību, kas vērsta uz pastāvīgi augstas nodarbinātības uzturēšanu,
- 6) cīņu pret sociālo atstumtību.

Šo mērķu sasniegšanu nodrošinās ne tikai iekšējā tirgus darbība, kas palīdz saskaņot sociālās sistēmas, bet arī līgumos paredzētās procedūras un normatīvu un administratīvu aktu tuvināšana.

Līdz ar to no tiesību normas izriet, ka ar LESD garantēto sociālo jautājumu risināšana primāri ir jānodrošina ar iekšējā tirgus darbību, kurā pastāv brīva konkurence. Sasniedzot ekonomiskos mērķus, tiek mazinātas sociālās problēmas. Ja tirgū ir efektīva konkurence, ir darbavietas, darba devējs ir spējīgs maksāt algu, kas nodrošina dzīves apstākļu paaugstināšanos, kā arī maksāt nodokļus, kas tostarp mazina sociālo atstumtību, darbvietu pieprasījums un saprātīga alga veicina cilvēkresursu attīstību. Tādējādi konkurētspējīga ekonomika spēj risināt sociālos jautājumus bez papildus ES vai dalībvalsts iejaukšanās. Taču, ja ekonomika nav tik konkurētspējīga, lai risinātu sociālos jautājumus, to nerisināšana vispār var nodarīt papildu kaitējumu ekonomiskajām interesēm. Tādēļ sociālajai politikai ir jāatbalsta cilvēki, lai tie kļūtu par veiksmīgiem tirgus dalībniekiem, tādējādi veicinot ekonomiku.¹⁹ Secīgi sociālais aspekts iekļaujas tirgus ekonomiskajos mērķos.

ES ekonomiskā politika ietver iekšējā tirgus darbību brīvas konkurences apstākļos. Būtiski, kas ir tie elementi, kuri nodrošina brīvu konkurenci iekšējā tirgū. Saskaņā ar LESD 26. panta otro daļu iekšējais tirgus aptver telpu bez iekšējām robežām, kurā ir nodrošināta preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīva aprīte, kas atzīstamas par ES pamatbrīvībām. Līdz ar to šo brīvību ierobežojums ir pieļaujams tikai tad, ja tam ir leģitīms un ar ES pamatlīgumiem saderīgs mērķis un ja to attaisno primārie vispārējo interešu iemesli, ar nosacījumu, ka šādā gadījumā tas ir piemērots, lai nodrošinātu attiecīgā mērķa sasniegšanu, un tas nepārsniedz to, kas nepieciešams šī mērķa sasniegšanai.²⁰ Kā norādīts iepriekš, ES pamatlīgumi ietver gan sociālos, gan ekonomiskos mērķus (brīva konkurence iekšējā tirgū), līdz ar to tiesības, kas izriet no noteikumiem par

¹⁷ Lisabonas līgums nemaina panta redakciju.

¹⁸ Lisabonas līgums nemaina panta redakciju.

¹⁹ Mulder J. (Re) Conceptualising a Social Market Economy for the EU Internal Market. *Utrecht Law Review*, 2019, No. 15 (2), pp. 16–31.

²⁰ EST 18.12.2007. spriedums lietā Nr. C 341/05 Laval un Partneri Ltd v. Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundet avdelning 1, Byggettan, Svenska Elektrikerförbundet, 101. punkts.

preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīvu apriti, ir jāsabalansē ar sociālās politikas mērķiem.²¹ No minētā izriet: ja tirgus pats spēj risināt sociālos jautājumus, tā ierobežošana nebūs attaisnojama ar sociāliem jautājumiem.²² Savukārt, ja tirgus nespēj risināt sociālos jautājumus, nozīme būs ierobežojuma izcelsmei. Ja tas izriet no ES tiesību normām (tostarp korekti ieviestām nacionālajās tiesībās), preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīva aprīte ir ierobežojama.²³ Taču, kā izriet no judikatūras, tiesisks būs tikai tāds ierobežojums, kurš salīdzinājumā ar citiem iespējamajiem vismazāk ierobežo konkurenci. Ja tas izriet no nacionālajām tiesību normām, nepastāvot ES regulējumam, preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīva aprīte nav ierobežojama. Ja ierobežojums izriet no privāttiesiskiem līgumiem, tas nebūs spēkā.²⁴ Tādējādi LESD 151. pantā sociālās politikas mērķu sasniegšana, ievērojot valstu atšķirīgo praksi, jo īpaši līgumattiecību jomā, ir stingri pakārtota vajadzībai uzturēt ES ekonomikas konkurētspēju – nodrošināt iekšējā tirgus darbību. No tā savukārt izriet, ka dalībvalstu un privātpersonu rīcības brīvība sociālo jautājumu risināšanā ir ierobežota ar preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīvas aprītes brīvību.

Līdz ar to secināms, ka jēdzienā “sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju” uzsvars ir nevis uz sociālo tirgus ekonomiku, bet gan uz efektīvi konkurējošu tirgus ekonomiku, kurā ES līmenī neatzīta un dalībvalstīs vienveidīgi nepiemērota sociālā politika, ja tā ierobežo preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīvu aprīti iekšējā tirgū, nav tiesiska. Tādējādi, ar Lisabonas līguma grozījumiem uzsākot lietot jēdzienu “sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju” papildus iepriekš esošajam konkurenci aizsargājošam un veicinošam regulējumam, ir nostiprināta sociālās politikas vieta ES tiesību un vērtību sistēmā, kas, kā izriet no iepriekš veiktās analīzes, radīja konkurences ierobežošanas risku.

Lisabonas līgums un aizsardzība pret konkurences izkropļojumu

Ņemot vērā to, ka iekšējais tirgus un konkurences noteikumi pastāvēja pirms Lisabonas līguma, lai atbildētu uz raksta nosaukumā ietvertu jautājumu, būtiski novērtēt, vai sociālā politika, kuras vieta ES tiesību un vērtību sistēmā ar Lisabonas līgumu ir nostiprināta kā sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju, vienīgā vēl radīja nepieciešamību aizsargāt pret konkurences izkropļošanas risku līdz Lisabonas līgumam? Ja atbilde ir pozitīva, tad Lisabonas līguma grozījumi pamatoti vairs neparedz ES mērķos aizsardzību pret konkurences izkropļošanu.

Eiropas Parlamenta 2017. gada 16. februāra rezolūcijā vērtēta ES pamatlīgumu potenciāla, ko nodrošina Lisabonas līguma grozījumi, neizmantošana attiecībā uz konkurenci un, piemēram, secināts:

²¹ EST 18.12.2007. spriedums lietā Nr. C 341/05 Laval un Partneri Ltd v. Svenska Byggnadsarbetareförbundet, 105. punkts.

²² EST 23.12.2015. spriedums lietā Nr. C333/14 Scotch Whisky Association, spirits EUROPE, Comité de la Communauté économique européenne des industries et du commerce des vins, vins aromatisés, vins mousseux, vins de liqueur et autres produits de la vigne (CEEV) v Lord Advocate, Advocate General for Scotland, 44.–48. punkts.

²³ EST 18.12.2007. spriedums lietā Nr. C 341/05 Laval un Partneri Ltd v. Svenska Byggnadsarbetareförbundet, 111. punkts.

²⁴ Ibid.

- 1) makroekonomiskās nelīdzsvarotības dēļ ir nepieciešams uzlabot konkurētspēju;
- 2) nepieciešami jauni tiesību akti par ekonomikas politikas būtiskām strukturālām reformām konkurētspējas jomā;
- 3) vairākas dalībvalstis saskaras ar nepieredzētām problēmām, kas saistītas ar konkurētspējas trūkumu un tā sociālajām sekām;
- 4) Eiropas Parlaments aicina optimāli izmantot esošos struktūrfondus, lai veicinātu konkurētspēju un kohēziju ES;
- 5) tiek identificētas prakses, kas kropļo konkurenci iekšējā tirgū, izmantojot kaitniecisku nodokļu politiku.²⁵

Secināms, ka identificētie trūkumi izriet no konkurences politikas, kuras noteikumi izmantojami arī kā krīzes pārvaldības instruments. Līdz ar to Lisabonas līguma grozījumi pamatoti vairs neparedz ES mērķos aizsardzību pret konkurences izkropļošanu.

Kopsavilkums

1. Līdz Lisabonas līgumam ES ekonomiskās politikas mērķi paredzēja aizsardzību pret konkurences izkropļojumu. Ar Lisabonas līguma grozījumiem tas kā atsevišķs ES ekonomiskais mērķis vairs nav definēts, jo aizsardzība pret konkurences izkropļojumu izriet no iekšējā tirgus jēdziena tvēruma.
2. Ar Lisabonas līgumu iekšējo tirgu raksturo jauns jēdziens – “sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju”.
3. Jēdziens “sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju” nav definēts ES tiesību normās. Šī jēdziena tvērumu ir skaidrojusi Eiropas Savienības Tiesa.
4. Eiropas Savienības Tiesa jēdziena “sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju” interpretācijā lielāku nozīmi piešķir konkurētspējai iekšējā tirgū. Tādējādi, ja ES līmenī neatzīta un visās dalībvalstīs vienveidīgi nepiemērota sociālā politika ierobežo preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīvu apriti iekšējā tirgū, tā nav pieļaujama.
5. Jēdziens “sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju”, raksturojot iekšējo tirgu, papildus iepriekš esošajam konkurenci aizsargājošam un veicinošam regulējumam nostiprina sociālās politikas vietu ES tiesībās un vērtībās, ņemot vērā potenciālo ietekmi uz konkurenci iekšējā tirgū, kad dalībvalsts realizē rīcības brīvību valsts sociālās politikas jomā un tādējādi var ietekmēt kopīgās ES ekonomiskās intereses.
6. Iekšējais tirgus, ko raksturo sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju, pamatā ietver visaptverošu aizsardzību pret konkurences izkropļošanu. Vērtējot situāciju pēc Lisabonas līguma, secināms, ka praksē netiek akcentēti konkurenci kropļojoši apstākļi, kurus nerisina ES pamatlīgumos ietvertie instrumenti. Līdz ar to tas, ka ES mērķos aizsardzība pret konkurences izkropļošanu vairs netiek paredzēta, pamatoti izriet no iekšējā tirgus definīcijas.

²⁵ Eiropas Parlamenta rezolūcija par Eiropas Savienības darbības uzlabošanu, izmantojot Lisabonas līguma piedāvāto potenciālu (2014/2249(INI)). Brisele, 16.02.2017., Nr. (2018/C 252/23).

7. Iekšējais tirgus un konkurences noteikumi pastāvēja pirms Lisabonas līguma. Konkurences noteikumus Lisabonas līgums nemaina. Lisabonas līgums precizē iekšējā tirgus jēdzienu, paredzot, ka to raksturo sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju. Jēdzienu “sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju” ir skaidrojusi Eiropas Savienības Tiesa. Vienlaikus regulējums līdz Lisabonas līgumam bija pietiekams, lai ierobežotu dalībvalstis realizēt tādu sociālo politiku, kas kaitē iekšējam tirgum. Līdz ar to Lisabonas līguma grozījumiem, pēc autores domām, pamatā ir tekstuāls un tehnisks raksturs.

SEKCIJA

STARPTAUTISKĀS PUBLISKĀS TIESĪBAS UN ES TIESĪBAS

NEBEIDZAMĀ CĪŅA PRET MASVEIDA UZRAUDZĪBU: EST LĪDZSVARA MEKLĒJUMI STARP PRIVĀTUMU UN DROŠĪBU

THE NEVER-ENDING BATTLE AGAINST MASS SURVEILLANCE: THE CJEU IN SEARCH FOR THE RIGHT BALANCE BETWEEN PRIVACY AND SECURITY

Irēna Ņesterova, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Juridiskās zinātnes institūta pētniece

Summary

States all around the world are rapidly deploying new surveillance technologies, raising serious challenges to fundamental rights and the values of democratic society. The findings of the Court of Justice of the European Union (the CJEU) are an important source for the development of criteria for lawful surveillance practices. On December 2019, Advocate General of the CJEU issued his Opinion in *Schrems II* case challenging data transfer mechanisms between the EU and the US considering the latest national security rules. On January 2020, three more opinions were issued in the cases concerning data retention laws. The article aims to evaluate these recent Advocate General's opinions in the light of exposing mass surveillance measures emphasising the paramount importance of compliance with the fundamental rights, the rule of law and democratic principles.

Atslēgvārdi: datu saglabāšana, drošība, masveida uzraudzība, privātums, Šrems II

Keywords: security, data retention, mass surveillance, privacy, Schrems II

Ievads¹

Visā pasaulē valstis arvien vairāk piemēro dažādus masveida uzraudzības pasākumus, radot pamatotas bažas par to ietekmi uz pamattiesībām, kā arī demokrātiskām vērtībām un tiesiskumu. Plašas diskusijas ir radījušas mākslīgā intelekta tehnoloģijas, jo īpaši sejas atpazīšanas tehnoloģijas, kas tiek ieviestas un arvien vairāk izmantotas ASV, Ķīnā, Singapūrā, Krievijā, Japānā, kā

---

¹ Darbs izstrādāts ERAF specifiskā atbalsta mērķa 1.1.1.2. pasākuma "Pēcdoktorantūras pētniecības atbalsts" projekta 1.1.1.2./VIAA1/1/16/001 pētniecības pieteikuma Nr. 1.1.1.2./VIAA/1/16/196 "Taisnīgs līdzsvars starp privātumu un drošību kibertelpā: stingru datu aizsardzības standartu izveide Eiropā" ietvaros.

arī daudzviet Eiropā, piemēram, Francijā, Vācijā, Apvienotajā Karalistē.² Gan Eiropas Savienībā (turpmāk – ES), gan citviet pasaulē tiek meklēti risinājumi, kā regulēt šīs jaunās tehnoloģijas, lai tās atbilstu pamattiesībām un tiesiskas valsts prasībām.³ Lai cīnītos ar Covid-19 globālās pandēmijas radīto apdraudējumu, valstis visā pasaulē, kā arī ES, tostarp Latvijā un Igaunijā, strauji ievieš jaunus masveida uzraudzības pasākumus, izmantojot tehnoloģiju radītās iespējas, piemēram, kontaktu izsekošanas lietotnes. Tajā pašā laikā pastāv bažas, ka valsts iestādes, kā arī privātie uzņēmumi nevēlēsies atteikties no šādu pamattiesības būtiski ierobežojošu pasākumu piemērošanas arī pēc ārkārtas situācijas beigām.

Jautājums, kādos gadījumos masveida uzraudzības pasākumi ir pieļaujami un kādos ne, kādas prasības ir jāievēro, tos piemērojot, un kā panākt līdzsvaru starp privātuma aizsardzību un drošības interesēm, jau ilgstoši nodarbina arī Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) tiesnešu prātus, un tā turpina saņemt arvien jaunus lūgumus sniegt skaidrojumus par ES tiesību piemērošanu lietās, kas saistītas ar masveida uzraudzības pasākumu piemērošanu. 2019. gada 19. decembrī ģenerāladvokāts Henriks Saugmandsgors Ēe (*Henrik Saugmandsgaard Oe*) sniedza savus secinājumus lietā C-311/18 *Schrems II*⁴ par datu nosūtīšanas mehānismu no ES uz ASV atbilstību Eiropas Savienības Pamattiesību hartai⁵ (turpmāk – Harta), ņemot vērā ASV nacionālo drošības regulējumu. Savukārt 2020. gada 15. janvārī ģenerāladvokāts Manuels Kampos Šančess-Bordona (*Manuel Campos Sánchez-Bordona*) publicēja vēl trīs secinājumus EST lietās par pienākumu elektronisko pakalpojumu sniedzējiem saglabāt datus – divās Francijas apvienotajās lietās C-511/18 *La Quadrature du Net u. c.* un C-512/18 *French Data Network u. c.*⁶, Beļģijas lietā C-520/18 *Ordre des barreaux francophones un germanophone u. c.*⁷ un Apvienotās Karalistes lietā C-623/17 *Privacy International*⁸.

Raksta mērķis ir aplūkot iepriekš minētos EST lietās sniegtos ģenerāladvokāta secinājumus, lai akcentētu būtiskākās pamattiesību aizsardzības prasības attiecībā uz masveida uzraudzības pasākumu piemērošanu un to nozīmi, ieviešot jaunas uzraudzības metodes un tehnoloģijas.

Ģenerāladvokāta secinājumi Eiropas Savienības Tiesas *Schrems II* lietā

EST *Schrems II* lieta ir turpinājums *Schrems I* lietai, kas aizsākās 2013. gadā, kad Maksimiliāns Šrems (*Maximilian Schrems*) iesniedza sūdzību Īrijas datu aizsardzības iestādē par *Facebook* veikto datu nodošanu uz ASV, uzskatot, ka

² Feldstein S. The Global Expansion of AI surveillance. 17.09.2019. Pieejams: <https://carnegieendowment.org/2019/09/17/global-expansion-of-ai-surveillance-pub-79847> [aplūkots 10.03.2020.].

³ Khan M. EU plans sweeping regulation of facial recognition. 22.08.2019. Pieejams: <https://www.ft.com/content/90ce2dce-c413-11e9-a8e9-296ca66511c9> [aplūkots 11.03.2020.].

⁴ Ģenerāladvokāta Henrik Saugmandsgaard Oe 19.12.2019. secinājumi EST lietā C-311/18 Data Protection Commissioner pret Facebook Ireland un Schrems.

⁵ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Pieņemta 12.12.2007. [12.03.2020. red.].

⁶ Ģenerāladvokāta Manuel Campos Sánchez-Bordona 15.01.2019. secinājumi EST apvienotajās lietās C-511/18 *La Quadrature du Net u. c.* un C-512/18 *French Data Network u. c.*

⁷ Ģenerāladvokāta Manuel Campos Sánchez-Bordona 15.01.2019. secinājumi EST lietā 520/18 *Ordre des barreaux francophones un germanophone u. c.*

⁸ Ģenerāladvokāta Manuel Campos Sánchez-Bordona 15.01.2019. secinājumi EST lietā C-623/17 *Privacy International*.

ASV nacionālās drošības regulējums ES pilsoņu personas datiem nenodrošina pietiekamu aizsardzību. Pēc sūdzības noraidīšanas viņš pārsūdzēja lēmumu Augstākajā tiesā, kas savukārt iesniedza prejudiciāla nolēmuma lūgumu EST. 2015. gadā EST pieņēma spriedumu *Schrems* lietā,⁹ atzīstot par spēkā neesošu Eiropas Komisijas lēmumu par aizsardzības līmeņa pietiekamību datu nodošanai uz ASV kā trešo valsti¹⁰ jeb tā saukto drošās zonas lēmumu, ņemot vērā, ka ASV prakse attiecībā uz datu iegūšanu no privātiem uzņēmumiem nacionālās drošības nolūkos nav atbilstoša Hartai.

EST spriedums bija liels satricinājums datu aizsardzības pasaulei. Uzņēmumiem, lai nodotu datus no ES uz ASV, vajadzēja sākt izmantot citu datu nosūtīšanas pamatu. Kā to paredz Vispārīgā datu aizsardzības regula¹¹ (turpmāk – Regula), personas datus var nosūtīt uz trešo valsti, pamatojoties uz Eiropas Komisijas pieņemtu lēmumu par aizsardzības līmeņa pietiekamību (45. pants). Savukārt, ja šāda lēmuma nav, datus var nodot arī, pamatojoties uz atbilstošām garantijām, kas cita starpā var būt līgums starp datu nosūtītāju un saņēmēju, kurā ietvertas ar Komisijas lēmumu 2010/87/ES¹² apstiprinātās datu aizsardzības standartklauzulas (46. pants).

Pēc EST sprieduma, kad prasību atkārtoti izskatīja Īrijas uzraudzības iestāde, *Facebook Ireland* norādīja, ka dati tiek pārsūtīti uz ASV, pamatojoties uz Komisijas apstiprinātām standartklauzulām. Augstākā tiesa atkārtoti vērsās EST ar prejudiciālu jautājumu, lūdzot izvērtēt šī Komisijas lēmuma spēkā esamību. Pa to laiku 2016. gada 12. jūlijā Komisija pieņēma jaunu atbilstības lēmumu 2016/1250 jeb tā saukto ASV un ES “Privātuma vairogu”.¹³

Ģenerālvokāts secinājumos uzsver, ka pamatlieta ir vērstā vienīgi uz Komisijas lēmuma 2010/87/ES izvērtēšanu. Vispirms viņš norāda, ka ES tiesības ir piemērojamas personas datu pārsūtīšanai uz trešajām valstīm, kad šie dati atbilst komerciāliem mērķiem, pat ja šīs trešās valsts iestādes pārsūtītos datus var apstrādāt valsts drošības mērķiem (110. punkts). Turklāt augsts personas datu aizsardzības līmenis ir jānodrošina neatkarīgi no datu nosūtīšanas pamata.

Tālāk ģenerālvokāts izvērtē Komisijas Lēmuma 2010/87/ES atbilstību Hartai un secina, ka nav atklājušies apstākļi, kas varētu ietekmēt tā spēkā esamību. Apstākļi, ka lēmums nav saistošs trešo valstu iestādēm, nav pamats, lai atzītu to par spēkā neesošu. Datu nosūtītājam un saņēmējam ir pienākums ievērot līguma nosacījumus un izvērtēt, vai nosūtīšanas gadījumā datu subjektu tiesības tiek ievērotas un vai ir pieejami efektīvi tiesiskās aizsardzības līdzekļi. Savukārt uzraudzības iestādēm ir pienākums apturēt vai aizliegt datu pārsūtīšanu, kad no līguma standartklauzulām izrietošie pienākumi nevar tikt ievēroti, ņemot

⁹ EST 06.10.2015. spriedums lietā C-362/14 Maximilian Schrems pret Data Protection Commissioner.

¹⁰ Komisijas Lēmums 2000/520/EK atbilstīgi Direktīvai 95/46 par pienācīgu aizsardzību, kas noteikta ar privātuma “drošības zonas” principiem un attiecīgajiem visbiežāk uzdotajiem jautājumiem, kurus izdevusi ASV Tirdzniecības ministrija. Pieņemts 26.07.2000. OV, 25.08.2020., L 215.

¹¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula). Pieņemta 04.27.2016. [12.03.2020. red.].

¹² Komisijas Lēmums 2010/87 par līguma standartklauzulām attiecībā uz personas datu pārsūtīšanu trešās valstīs reģistrētiem apstrādātājiem saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 95/46/EK. Pieņemts 05.02.2010. [12.03.2020. red.].

¹³ Komisijas Īstenošanas lēmums (ES) 2016/1250 saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 95/46/EK par pienācīgu aizsardzību, ko nodrošina ES un ASV privātuma vairogs. Pieņemts 12.07.2016. [12.03.2020. red.].

vērā trešās valsts tiesībās noteiktos pienākumus (128. punkts). Neatbildēts paliek jautājums, cik efektīvi praksē datu pārziņi un uzraudzības iestādes var izpildīt minētos pienākumus un vai personas tiesības var tikt efektīvi aizsargātas.¹⁴

Ģenerālvokāts secinājumos norāda, ka par ASV un ES “Privātuma vairoga” lēmumu lemt nav nepieciešams, bet uzreiz pēc tam sniedz desmit lapas garu analīzi, pamatojot, kāpēc EST, ja tā tomēr lemtu par “Privātuma vairoga” spēkā esamību, būtu jāatzīst, ka tas ir pretrunā Hartas 7. pantā noteiktajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību, 8. pantā noteiktajām tiesībām uz personas datu aizsardzību, kā arī 47. pantā noteiktajām tiesībām uz efektīvu tiesību aizsardzību.

Atbilstoši Hartas 52. pantā¹⁵ noteiktajam proporcionalitātes testam ģenerālvokāts tālāk izvērtē tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību un tiesību uz personas datu aizsardzību ierobežojumus, ASV regulējumā paredzot valsts iestādēm iespēju piekļūt no ES nosūtītajiem datiem un izmantot tos nacionālās drošības nolūkos. Vispirms ir konstatēts, ka nosacījums – ierobežojumiem ir jābūt “noteiktiem ar tiesību aktu” – neizpildās, jo tiesību aktos nav paredzēti skaidri un precīzi noteikumi, kā arī juridiski īstenojamas tiesības (266.–277. punkts). Lai gan ierobežojumiem ir legītīms mērķis, proti, nodrošināt valsts drošību, tomēr tie nav samērīgi. Tiek norādīts, ka piekļuves pieprasījumi ir jāpārbauda tiesai vai citai neatkarīgai iestādei (293. punkts). Tiek vērsta uzmanība uz Regulas 23. panta 2. punktu, kas paredz, ka leģislatīvos pasākumos, kas ierobežo personas tiesības, ir jābūt ietvertiem konkrētiem noteikumiem, jo īpaši attiecībā uz apstrādes nolūkiem, personas datu kategorijām, ieviesto ierobežojumu darbības jomu, garantijām, lai novērstu ļaunprātīgu izmantošanu vai nelikumīgu piekļuvi vai nosūtīšanu, glabāšanas ilgumu, kā arī datu subjektu tiesībām saņemt informāciju par ierobežojumiem, izņemot tad, ja tas var kaitēt ierobežojuma mērķiem (294. punkts). Tiek secināts, ka konkrētajā gadījumā nav skaidrs, vai pastāv aizsardzības garantijas, kas ierobežotu personu loku, kurām tiek piemēroti uzraudzības pasākumi, vai nolūkus, kādiem dati var tikt vākti, tādējādi nodrošinot aizsardzības līmeni, kas ir atbilstošs Regulā un Hartas 7. un 8. pantā noteiktajam (301. punkts). Ģenerālvokāts uzsver, ka ierobežojumiem ir jābūt nevis “cik vien iespējams piemērotiem”, bet gan “stingri nepieciešamiem” (300. punkts).

Ģenerālvokāts secinājumos arī konstatē, ka “Privātuma vairogs” neatbilst Hartas 47. pantā noteiktajām tiesībām uz efektīvu tiesību aizsardzību, jo nepastāv tiesas vai neatkarīgas valsts iestādes kontrole, ņemot vērā, ka izveidotais ombuda mehānisms nav noregulēts ar tiesību aktu, nav neatkarīgs, kā arī nav pakļauts neatkarīgai tiesas kontrolei (340 punkts).

Šobrīd EST izskatīšanā atrodas jauna tiešā lieta T738/16 *La Quadrature du Net u. c. pret Komisiju*¹⁶ par “Privātuma vairoga” spēkā esamību, līdz ar to

¹⁴ Kuner C. International data transfers, standard contractual clauses, and the Privacy Shield: the AG Opinion in Schrems II. 07.01.2020. Pieejams: <https://europeanlawblog.eu/2020/01/07/international-data-transfers-standard-contractual-clauses-and-the-privacy-shield-the-ag-opinion-in-schrems-ii/> [aplūkots 11.03.2020.].

¹⁵ Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 52. panta pirmā daļa paredz, ka tiesību un brīvību izmantošanas ierobežojumiem ir: – jābūt noteiktiem tiesību aktos; – jārespektē tiesību un brīvību būtība; – jāatbilst vispārējas nozīmes mērķiem, ko atzinusi ES, vai vajadzībai aizsargāt citu personu tiesības un brīvības; – jābūt nepieciešamiem; – jābūt samērīgiem.

¹⁶ Sk.: EST 25.10.2016. prasība EST lietā T-738/16 *La Quadrature du Net u. c. pret Komisiju*.

EST izskatīs šo jautājumu arī tad, ja, sekojot ģenerālvokāta secinājumiem, tas netiks izvērtēts *Schrems II* lietā.

Ģenerālvokāta secinājumos norādītie apsvērumi ir būtiski, izvērtējot jaunu uzraudzības tehnoloģiju, piemēram, sejas atpazīšanas tehnoloģiju ieviešanu un izmantošanu. Pirms šādu tehnoloģiju ieviešanas ir jāizvērtē, vai tās ir vajadzīgas, jo “var palīdzēt” un “ir piemērotas”, lai sasniegtu konkrēto mērķi, piemēram, lai garantētu valsts vai sabiedrības drošību, kā arī vai tās ir “stingri nepieciešamas” un nepastāv citi mazāk tiesības ierobežojoši veidi un līdzekļi, kā šo mērķi sasniegt. Tikai pēdējā gadījumā ierobežojumi var tikt atzīti par tiesiskiem. Turklāt ir jābūt izveidotam neatkarīgam uzraudzības mehānismam, lai kontrolētu šādu pasākumu piemērošanu. Atbilstoši Regulas 23. panta 2. punktam šādiem ierobežojumiem ir jābūt neregulētiem nacionālajā tiesiskajā regulējumā, paredzot konkrētus nosacījumus attiecībā uz datu apstrādi, lai nodrošinātu to samērīgumu un tiesiskumu.

EST izskatīšanā līdzās lietām par datu nodošanu no ES uz ASV, ievērojot ASV iestāžu praksi tālāk iegūt datus no privātiem uzņēmumiem drošības apsvērumu dēļ, ir arī vairākas lietas par ES dalībvalstu regulējumu, kas uzliek pienākumu elektronisko pakalpojumu sniedzējiem saglabāt datus valsts drošības nolūkā, tās tiks aplūkotas darba turpinājumā.

Ģenerālvokāta secinājumi Eiropas Savienības Tiesas lietās par valstu datu saglabāšanas regulējumu

EST ir jau izskatījusi vairākas lietas, izvērtējot masveida uzraudzības pasākumu piemērošanu. 2014. gadā EST pieņēma spriedumu *Digital rights Ireland* lietā,¹⁷ atzīstot par spēkā neesošu tā saukto Datu saglabāšanas direktīvu,¹⁸ kas paredzēja pienākumu elektronisko komunikāciju pakalpojumu sniedzējiem saglabāt datus drošības iestāžu vajadzībām. Savukārt 2016. gada spriedumā *Tele2 Sverige* un *Watson* apvienotajās lietās¹⁹ EST atzina, ka E-privātuma direktīva²⁰ neaizliedz dalībvalstīm pieņemt tiesību aktus, kas atvieglo tu mērķtiecīgu datu plūsmas un atrašanās vietas datu saglabāšanu smagu noziegumu apkarošanai, tajā pašā laikā tā aizliedz nacionālajās tiesībās paredzēt normas, kas uzliek elektronisko sakaru pakalpojumu sniedzējiem visaptverošu un nediferencētu datu saglabāšanas pienākumu.

Vairākas ES dalībvalstis šādai EST interpretācijai nepiekrita, jo uzskatīja, ka tām tiek atņemts būtisks instruments, kas nepieciešams, lai aizsargātu valsts drošību un cīnītos ar terorismu. Šis pretējais viedoklis ir pamatā četrām jaunām EST prejudiciāla nolēmuma lūguma lietām, kurās 2020. gada 15. decembrī tika publicēti ģenerālvokāta secinājumi.

¹⁷ EST 08.04.2014. spriedums apvienotajās lietās C293/12 Digital Rights Ireland u. c. un C594/12 Seitlinger u. c.

¹⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva par tādu datu saglabāšanu, kurus iegūst vai apstrādā saistībā ar publiski pieejamu elektronisko komunikāciju pakalpojumu sniegšanu vai publiski pieejamu komunikāciju tīklu nodrošināšanu, un par grozījumiem Direktīvā 2002/58/EK. Pieņemta 15.03.2006. OV, 13.04.2006., L 105.

¹⁹ EST 21.02.2016. spriedums apvienotajās lietās C-203/15 Tele2 Sverige un C-698/15 Watson u. c.

²⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2002/58/EK par personas datu apstrādi un privātās dzīves aizsardzību elektronisko komunikāciju nozarē (direktīva par privāto dzīvi un elektronisko komunikāciju). Pieņemta 12.07.2002. [11.03.2020. red.].

Atšķirībā no *Tele2 Sverige* un *Watson* lietas, kurā EST izvērtēja dalībvalstu regulējumu, kas paredzēja datu saglabāšanas pienākumu, lai apkarotu smagus noziegumus, jaunajās EST lietās jautājumi ir uzdoti par valsts drošības aizsardzību. EST tiek jautāts, vai gadījumā, ja šādu pasākumu, kuri ierobežo tiesības uz privātumu un datu aizsardzību, mērķis ir valsts drošības garantēšana, interpretācija ir atšķirīga, t. i., vai E-privātuma direktīva ir piemērojama un vai tomēr šādā gadījumā nebūtu pieļaujams paredzēt visaptverošu un nediferencētu datu saglabāšanas pienākumu.

Ģenerālvokāts secinājumos EST lietā C-511/18 *La Quadrature du Net u. c.*, kā arī pārējos vienlaikus publicētajos secinājumos vispirms noraida argumentu, ka ES tiesības nav attiecināmas uz valsts darbību nacionālās drošības jomā. Viņš norāda, ka E-privātuma direktīva ir piemērojama, kad elektronisko komunikācijas pakalpojumu sniedzējiem ir pienākums saglabāt datus, neatkarīgi no tā, ka mērķis ir garantēt valsts drošību un cīnīties ar terorismu (42. punkts). ES tiesības nebūtu attiecināmas uz darbībām, ko veiktu valsts iestādes pašas, neiesaistot privātus uzņēmumus (79. punkts).

Ģenerālvokāta secinājumos ir izvērtēti analizēts elektronisko komunikāciju pakalpojumu sniedzēju pienākums saglabāt datus “visaptveroši un nediferencēti” valsts drošības apsvērumu dēļ. Vispirms tiek norādīts, ka no šī vispārējā aizlieguma tomēr būtu pieļaujams izņēmums. Proti, patiesi ārkārtējās situācijās, kuras raksturo tūlītēji draudi vai ārkārtīgs risks, kas attaisno oficiālu ārkārtas situācijas pasludināšanu dalībvalstī, uz noteiktu laiku šāds plašs un visaptverošs pienākums tomēr var tikt uzlikts (105. punkts).

Tomēr, atsaucoties uz *Tele2 un Watson* nolēmumu, tika norādīts, ka E-privātuma direktīvai ir pretrunā valsts tiesiskais regulējums, ar ko elektronisko komunikāciju pakalpojumu sniedzējiem ir noteikts pienākums visaptveroši un nediferencēti saglabāt visu abonētu un lietotāju informāciju par datu plūsmu un atrašanās vietas datus attiecībā uz visiem elektronisko komunikāciju līdzekļiem, neatkarīgi no tā, ka mērķis ir garantēt valsts drošību, teritorijas aizsardzību vai sabiedrības drošību. Tiek vēsta uzmanība, ka šāds pienākums nevar vispārīgi attiekties uz visiem abonentiem un lietotājiem bez jebkādas diferencēšanas, jo tādējādi tas tiek piemērots “pat attiecībā uz personām, par kurām nepastāv nekādas norādes, kas var ļaut uzskatīt, ka to rīcībai varētu būtu kaut netieša vai attālināta saikne ar smagiem noziegumiem” (115. punkts). Proti, šāds tiesiskais regulējums “neprasa nekādu saikni starp datiem, kurus ir paredzēts saglabāt, un draudiem sabiedrības drošībai” (116. punkts).

Praktiski visas tiesvedībā pārstāvētās valdības, kā arī Komisija vienprātīgi norādīja, ka daļēja un diferencēta personas datu saglabāšana ne tikai radītu tehniskas grūtības, bet arī liegtu valsts izlūkdienestiem iespēju piekļūt informācijai, kas ir vajadzīga, lai identificētu draudus sabiedrības drošībai un valsts aizsardzībai, kā arī veiktu teroristu uzbrukumu organizatoru kriminālvajāšanu (129. punkts). Atbildot uz šo argumentu, ģenerālvokāts uzsvēra, ka terorisma apkarošanas līdzekļiem un metodēm ir jāatbilst tiesiskās valsts prasībām un, “ja vadītos tikai no efektivitātes apsvērumiem vien, tiesiskā valsts zaudētu savas raksturīgas īpašības, iespējams, pati kļūtu par apdraudējumu pilsoņiem” (130. un 131. punkts). Lai gan ir grūti, tomēr nav neiespējami precīzi un saskaņā ar objektīviem kritērijiem noteikt gan to datu kategorijas, kuru saglabāšana tiek uzskatīta par nepieciešamu, gan attiecīgo personu loku (135. punkts).

Ģenerālvokāts secinājumos uzsver arī *Tele2 un Watson* lietā noteikto procesuālo garantiju nozīmi, paredzot datu saglabāšanas pienākumu. Tiesību aktos, izņemot atbilstoši pamatotus steidzamības gadījumus, ir jābūt paredzētai iepriekšējai tiesas vai neatkarīgas iestādes piekļuves pieprasījumu kontrolei (147.–152. punkts), kā arī noteiktam pienākumam informēt attiecīgās personas par to, ka kompetentās iestādes veic viņu personas datu apstrādi, ja vien šī informēšana netraucē minēto iestāžu darbību (139. punkts).

Lai gan apskatītajās lietās tiek izvērtēts elektronisko komunikāciju pakalpojumu sniedzēju pienākums saglabāt datus, ģenerālvokāta secinājumi ir būtiski arī attiecībā uz citām masveida novērošanas metodēm un līdzekļiem, tai skaitā uz jauno uzraudzības tehnoloģiju ieviešanu. Tajos ir uzsvērtā nepieciešamība izvērtēt tos līdzekļus un metodes, ko valsts ievieš un izmanto, lai garantētu tādus vispārējo interešu mērķus kā, piemēram, valsts drošība un sabiedrības drošība. Vairāki gadījumi attiecībā uz sejas atpazīšanas tehnoloģiju piemērošanu liecina, ka praksē bieži vien tās tiek ieviestas, neizvērtējot, vai tas ir “stingri” jeb “absolūti” nepieciešams un vai tas ir samērīgi, kā arī tās tiek izmantotas, neinformējot personas un sabiedrību.²¹ Minētās tehnoloģijas nevar tikt piemērotas attiecībā uz visām personām, visu laiku un visās vietās, bet ir stingri jāizvērtē, kādos gadījumos tas ir stingri nepieciešams, ierobežojot to piemērošanu. Ir ļoti svarīgi skaidri definēt, vai, kad un kā mākslīgo intelektu var izmantot, lai automātiski identificētu cilvēkus, un nošķirt personas identificēšanu no tās izsekošanas, kā arī mērķtiecīgu uzraudzību no masveida novērošanas.²²

Ne vienmēr mērķis attaisno līdzekļus, proti, ne visas tehnoloģijas, līdzekļi un metodes tikai tāpēc, ka tās ir pieejamas un var būt piemērotas mērķa sasniegšanai, ir arī jāizmanto, bet gan ir nepieciešams rūpīgi izvērtēt, vai to izmantošana ir “stingri nepieciešama” konkrētā mērķa sasniegšanai, ņemot vērā to ietekmi uz pamattiesībām, kā arī uz demokrātiju un tiesiskumu.²³

Kopsavilkums

1. Jautājums, cik lielā mērā personas pamattiesības var tikt ierobežotas, lai nodrošinātu tādus vispārējo interešu mērķus kā valsts drošība un sabiedrības drošība, ir aktuālāks kā nekad līdz ar jaunu uzraudzības tehnoloģiju, jo īpaši mākslīgā intelekta tehnoloģiju, arvien plašāku ieviešanu un izmantošanu. Vēl būtiskāks šis jautājums ir kļuvis laikā, kad, lai cīnītos pret Covid-19 globālās pandēmijas radīto apdraudējumu, valstis visā pasaulē, tai skaitā ES, strauji ievieš jaunas uzraudzības tehnoloģijas, kas rada bažas, vai šādi pasākumi netiks saglabāti arī pēc ārkārtas situācijas beigām.
2. Lai gan valstu pasākumi, piemēram, attiecībā uz valsts un sabiedrības drošību, var būt ārpus ES tiesību darbības jomas, tajā pašā laikā EST augstajiem

²¹ Sk., piemēram: EDPB. Facial recognition in school renders Sweden's first GDPR fine. 22.08.2019. Pieejams: https://edpb.europa.eu/news/national-news/2019/facial-recognition-school-renders-swedens-first-gdpr-fine_en [aplūkots 11.03.2020.].

²² AI HLEG. Ethics Guidelines for Trustworthy AI. 2019. Pieejams: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai> [aplūkots 11.03.2020.].

²³ Sk.: Council of Europe. Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis. A toolkit for member states. 07.04.2020. Pieejams: <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40> [aplūkots 08.04.2020.].

standartiem var būt būtiska nozīme, lai ietekmētu valstu masveida uzraudzības pasākumu piemērošanas praksi un stiprinātu pamattiesību aizsardzību nacionālajā līmenī.

3. 2019. gada decembrī pieņemtajos ģenerālvokāta secinājumos EST lietā *Schrems II* par datu nodošanas mehānismiem no ES uz ASV, kā arī trijos 2020. gada janvārī publicētajos secinājumos lietās par datu saglabāšanas pienākumu kā būtiskākais nosacījums, piemērojot masveida uzraudzības pasākumus, ir norādīts pienākums izvērtēt, vai piemērotie pasākumi ir “stingri nepieciešami” konkrētā mērķa sasniegšanai un vai tie ir samērīgi jeb proporcionāli ar šo mērķi. Visās lietās ir uzsvērtā nepieciešamība tiesību aktos noteikt atbilstošas procesuālas garantijas, jo īpaši tiesas vai neatkarīgas iestādes kontroli un pienākumu informēt personas par šādu pasākumu piemērošanu. Šos nosacījumus ir būtiski ievērot arī pirms jaunu uzraudzības tehnoloģiju ieviešanas.
4. Nav pieļaujams, ka masveida uzraudzības pasākumi, kas būtiski ierobežo personu pamattiesības, tai skaitā jaunās uzraudzības tehnoloģijas, tiek ieviesti un piemēroti, neizvērtējot to proporcionalitāti un nepieciešamību, nenodrošinot atbilstošas procesuālas garantijas, jo īpaši neinformējot personas. Šāda prakse ne tikai ir pretrunā ar personu pamattiesībām, bet arī var apdraudēt tiesiskumu un demokrātiskās vērtības.
5. Gaidāmajiem EST spriedumiem apskatītajās lietās var būt būtiska nozīme, lai liktu valstīm pārvērtēt tendenci arvien plašāk izmantot masveida uzraudzības pasākumus un pirms šādu pasākumu ieviešanas izvērtēt to ietekmi uz pamattiesībām, kā arī demokrātiskām vērtībām un sabiedrību kopumā.

VAI ANO DROŠĪBAS PADOMEI IR SAISTOŠAS STARPTAUTISKĀS TIESĪBAS?

IS THE UN SECURITY COUNCIL BOUND BY INTERNATIONAL LAW?

Ieva Miļūna, *Mg. soc. sc., LL.M*

Rīgas Juridiskās augstskolas lektore

Summary

This article explores the topic whether the UN Security Council is bound by international law. The author examines the founding documents of the UN as well as the UN Security Council's role in resolving international situations and disputes. The author's main argument is that the function of the UN Security Council to maintain international peace and security cannot be fulfilled by not being bound by international law. The author derives it from the UN Charter interpretation, the International Court of Justice cases and legal doctrine. The author also claims that by delegating their powers to the UN Security Council, the UN Member States have made the political organ bound by their international law obligations.

Atslēgvārdi: ANO Drošības padome, starptautiskās tiesības, starptautiskais miers un drošība, ANO Statūti, *jus cogens*

Keywords: UN Security Council, international law, international peace and security, UN Charter, *jus cogens*

Ievads

Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) dibināšana iezīmē nozīmīgu posmu starptautisko tiesību vēsturē. Līdz ar ANO Statūtu pieņemšanu tika aizliegta bruņota spēka lietošana jeb karš kā strīdu risināšanas līdzeklis starptautiskajās attiecībās. Kā galvenais ANO orgāns, kuram tika piešķirta kompetence regulēt starptautisko mieru un drošību, tika izveidota ANO Drošības padome. Tā kā ANO Drošības padomes sastāvā ir tikai 15 valstis jeb locekles (piecas pastāvīgās locekles un 10 nepastāvīgās locekles) un pastāvīgajām locekļēm jebkura jautājuma izšķiršanā ir veto tiesības, šī orgāna lēmumi lielā mērā ir politiski.

Autores mērķis ir noskaidrot, vai ANO Drošības padomei kā vienam no galvenajiem ANO politiskajiem orgāniem ir saistošas starptautiskās tiesības. Lai to izzinātu, autore apskatījis ANO kā organizācijas dibināšanas mērķus un to, kā šajā sakarībā ir interpretējami ANO Statūti, kā arī analizēs, kāda ir ANO Drošības padomes loma starptautisko strīdu un situāciju risināšanā un kā ANO Drošības padomes funkcija uzturēt starptautisko mieru un drošību padara

starptautiskās tiesības tai saistošas. Noslēgumā autore apskatīs ANO dalībvalstu pienākumu ietekmi uz ANO Drošības padomes darbību.

Apvienoto Nāciju Organizācijas dibināšanas mērķi

ANO Drošības padomei kā vienam no ANO politiskajiem orgāniem, kas dibināts saskaņā ar ANO Statūtiem, ir saistošs tā konstituējošais dokuments, proti, ANO Statūti. Šis dokuments noteic šī politiskā orgāna darbību. ANO Statūtu 24. panta pirmā daļa paredz, ka ANO dalībvalstis piešķir ANO Drošības padomei primāro atbildību par starptautiskā miera un drošības uzturēšanu. Taču ANO Statūtu 24. panta otrā daļa nodibina to, ka, pildot savu pienākumu uzturēt starptautisko mieru un drošību, ANO Drošības padomei ir jārikojas saskaņā ar ANO mērķiem un principiem. Šajā sakarībā aktuāls ir jautājums, vai ANO mērķi un principi (kas noteikti ANO Statūtu 1. un 2. pantā) paredz politiskajam orgānam pienākumu rīkoties saskaņā ar starptautiskajām tiesībām?

ANO mērķi, kas definēti ANO Statūtu 1. panta pirmajā daļā, noteic, ka starptautiskā miera un drošības uzturēšanas vārdā ANO ir jāsekmē starptautisko strīdu un situāciju, kas var novest pie miera pārkāpšanas, izlīdzināšana un atrisināšana mierīgā ceļā **un saskaņā ar taisnīguma principiem un starptautiskajām tiesībām**. Šajā panta daļā ANO Statūti tieši atsaucas uz starptautiskajām tiesībām. ANO Statūtu 1. panta trešā daļa atsaucas uz nepieciešamību sekmēt cilvēktiesību ievērošanu. Savukārt pati ANO preambula runā par cilvēktiesību nozīmību, līgumu un citu starptautisko tiesību avotu ievērošanu. Autore uzskata, ka šie ANO pienākumi rīkoties saskaņā ar starptautiskajām tiesībām ir pilnībā attiecināmi uz ANO Drošības padomi, jo to ir paredzējuši ANO Statūtu dibinātāji.

ANO dibināšanas laikā Sanfrancisko konferencē ir izteikts viedoklis, ka ANO ir jādarbības ne tikai kā politiskai organizācijai, bet tai ir jābūt saistošām starptautiskajām tiesībām.¹ Tas noveda pie ANO Statūtu preambulas, kā arī 1. un 2. panta papildināšanas ar atsaucēm uz starptautiskajām tiesībām.² Vēl jo vairāk, tā bija premisa, uz kuras tika balstīti 1944. gada Dumbartonas Ozolu priekšlikumi,³ kas ir ANO Statūtu sākotnējais dibināšanas dokuments, proti, ka starptautiskā miera un drošības uzturēšanas sistēmas efektivitāte būtu jāveicina, ietverot dokumenta tekstā organizācijas vadības mērķus un principus.⁴ Savukārt šie mērķi un principi paredz, ka ANO ir jārikojas saskaņā ar taisnīguma principiem un starptautiskajām tiesībām.

Kā nozīmīgu instrumentu autore vēlas minēt 1942. gadā pieņemto dokumentu "Starptautisko tiesību nākotne. Postulāti, principi un priekšlikumi",⁵ kuru izstrādājuši 200 prominenti amerikāņu un kanādiešu eksperti. Šis dokuments, kas atspoguļo daļu no tālaika starptautisko tiesību doktrīnas, atklāj

¹ Wolfrum R. Preamble. In: Simma B. et al. (eds.). *The Charter of the United Nations. A Commentary*. Vol. I. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 36.

² Ibid.

³ Goodrich L. M., Hambro E. *Charter of the United Nations. Commentary and Documents*. Boston: World Peace Foundation, 1946, p. 308.

⁴ Wolfrum R. *Purposes and Principles*. In: Simma B. 2002, pp. 39–40.

⁵ *The International Law of the Future. Postulates, Principles and Proposals*. *American Journal of International Law*, 1944, Vol. 38, Sup. 41.

būtisku aspektu par to, kādu lomu starptautiskās tiesības ieņems jaunajā pasaules kārtībā. Lai arī dokuments uzsver nevis galveno jaunās pasaules organizācijas mērķi – starptautiskā miera un drošības uzturēšanu –, bet gan tautu kopējo interešu aizsardzību un attīstību (1. postulāts), tas atsaucas uz atziņu, ka “[v]alstu kopienas tiesības ir starptautiskās tiesības” (2. postulāts) un “katras valsts darbība attiecībā ar citām valstīm un valstu kopienu ir pakļauta starptautiskajām tiesībām” (3. postulāts).⁶ Autore uzskata: lai arī šis dokuments nenosaka konkrētu normatīvu standartu ANO Drošības padomei, tas parāda, ka stingrs tālaika tiesību doktrīnas pamatprincips ir bijis tāds, lai jauno pasaules valstu kopienu vadītu starptautiskās tiesības. Tādējādi tas papildina ANO Statūtu pamatmērķu pieņemšanas kontekstu doktrinālā aspektā.

Starptautisko strīdu un situāciju risināšana saskaņā ar starptautiskajām tiesībām

Autore uzskata, ka ANO Drošības padomes funkcija starptautiskā miera un drošības uzturēšanā satur starptautisko strīdu un situāciju izlīdzināšanu vai atrisināšanu, kā tas ir formulēts ANO Statūtu 1. panta pirmajā daļā. Un, tā kā ANO Statūtu mērķi un principi, kas definēti to 1. un 2. pantā, ietver prasību strīdus un situācijas risināt saskaņā ar starptautiskajām tiesībām, ANO Drošības padomei ir pienākums savā darbībā ievērot starptautiskās tiesības. Minēto atbalsta arī ANO Statūtu komentētājs Rüdigers Volfrums (*Rüdiger Wolfrum*), kurš uzskata, ka ANO mērķi, kas noteikti ANO Statūtu 1. pantā, ir juridiski saistoši.⁷

Autore uzskata, ka ANO Drošības padomei ir saistošas starptautiskās tiesības, kad tā darbojas gan saskaņā ar ANO Statūtu VI nodaļu (kas paredz rekomendējošus pasākumus), gan arī VII nodaļu (kas paredz piespiedu pasākumus).

Lai arī ANO Statūtu 1. panta pirmā daļa atsaucas uz tādiem terminiem kā “strīdi” un “situācijas”, ANO Statūtu VI nodaļa par miermīlīgu strīdu risināšanu nediferencē starptautiskos “strīdus” un “situācijas”. Arī tiesību doktrīnā ir apstiprināts viedoklis, ka dažos aspektos nošķirums starp strīdu un situāciju ir gaistošs un dažādu iemeslu dēļ pilnīgi nenozīmīgs.⁸ ANO Drošības padomes funkcija uzturēt starptautisko mieru un drošību padara ANO Statūtus un vispārējās starptautiskās tiesības saistošas politiskajam orgānam, kad tas darbojas, pamatojoties uz ANO Statūtu VI nodaļu.

Vēsturiski Sanfrancisko konferences laikā I/1 komitejā un I Komisijā tika ierosināts taisnīguma garantijas princips (angļu val. – *principle of guarantee of justice*) padarīt par miera nodrošinājumu. Tika izteikts priekšlikums ANO Statūtu 1. panta pirmajā daļā vārdus “saskaņā ar taisnīguma principiem un starptautiskajām tiesībām” ietvert tieši pēc vārdiem “uzturēt starptautisko mieru un drošību”.⁹ Tādējādi ANO dibinātāju nodoms ir bijis padarīt starptautiskā miera un drošības uzturēšanu efektīvu tieši tādā veidā, ka tai būtu jābūt jāsaskan ar starptautiskajām tiesībām.

⁶ The International Law of the Future. Postulates, Principles and Proposals. American Journal of International Law, 1944, Vol. 38, Sup. 41.

⁷ Wolfrum R. Purposes and Principles. In: Simma B. 2002, pp. 39–40.

⁸ Conforti B. The Law and Practice of the United Nations. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 1996, p. 79.

⁹ Goodrich L. M., Hambro E. 1946, p. 59.

Attiecībā uz ANO Drošības padomes darbību saskaņā ar ANO Statūtu VII nodaļu dažādu autoru viedokļi dalās. Vieni uzskata, ka ANO Statūtu 1. panta pirmā daļa nav piemērojama kolektīvās drošības pasākumiem saskaņā ar ANO Statūtu VII nodaļu,¹⁰ taču citi pauž viedokli, ka ANO Statūtu 1. panta pirmā daļa pat sašaurina attiecīgo orgānu rīcības brīvības pilnvaras un ANO Statūtu 1. panta pirmā daļa ir piemērojama ANO Statūtu VII nodaļas pasākumiem.¹¹ Autore uzskata, ka ANO Statūtu 1. panta pirmā daļa tieši atsaucas uz kolektīvu pasākumu pieņemšanu, lai novērstu miera apdraudējumu, apturētu agresijas aktus un citus miera pārkāpumus. Šie pasākumi ir tāda rakstura, kas neapšaubāmi prasa ne tikai ANO Statūtu VI nodaļas, bet arī VII nodaļas iesaisti. Autore uzskata, ka visi starptautiskie strīdi un situācijas atsaucas uz bīstamību, ka tie var novest pie miera pārkāpuma tādā veidā, kā tas ir formulēts ANO Statūtu 1. panta pirmajā daļā. Turklāt ANO Drošības institucionālā iesaiste ir paredzēta darbībām saskaņā gan ar ANO Statūtu VI, gan VII nodaļu. Tādējādi ANO Drošības padomi saista starptautiskās tiesības, kas ANO Statūtu 1. panta pirmajā daļā ir norādītas kā instrumentālas starptautiskā miera un drošības uzturēšanā un risināšanā.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes funkcija uzturēt starptautisko mieru un drošību

ANO Drošības padomei ir saistošas starptautiskās tiesības, kas definētas ANO Statūtu 1. panta pirmajā daļā sakarā ar tās funkciju uzturēt starptautisko mieru un drošību. Pienākums atrisināt starptautiskos strīdus vai situācijas, kuras var novest pie miera pārkāpuma, saskaņā ar starptautiskajām tiesībām ir adresēts ANO kā organizācijai. Tas ietver arī ANO Drošības padomi. Autore uzskata, ka pienākums darboties saskaņā ar starptautiskajām tiesībām ir saistošs politiskajam orgānam saistībā ar tā primāro atbildību uzturēt starptautisko mieru un drošību. To atzīst arī profesore Mērija Elena O'Konela (*Mary Ellen O'Connell*).¹² Papildus tam arī ANO komentētāji atsaucas uz starptautiskā miera un drošības uzturēšanas funkciju kā atslēgvārdu, secinot, ka pienākumi, kas izriet no starptautiskā miera un drošības uzturēšanas, ir jāinterpretē saskaņā ar ANO Statūtu 1. panta pirmo un otro daļu, 2. panta trešo, ceturto, piekto un sesto daļu, kā arī ANO Statūtu IV, VI un VII nodaļu.¹³ Tādējādi autore secina, ka bez starptautisko tiesību piemērošanas un īstenošanas nav iespējama ANO Drošības padomes funkciju izpilde.

¹⁰ Frowein J., Krisch N. Chapter VII. Action with respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression. In: Simma B. 2002, p. 705.

¹¹ Wolfrum R. Purposes and Principles. In: Simma B. 2002, p. 43; Lamb S. Legal Limits to United Nations Security Council Powers. In: Goodwin-Gill G. S., Talmon S. (eds.). *The Reality of International Law. Essays in Honour of Ian Brownlie*. Oxford: Clarendon Press, 1999, p. 367.

¹² O'Connell M. E. *The United Nations Security Council and the Authorization of Force: Renewing the Council Through Law Reform*. In: Blokker N., Shrijver N. (eds.). *The Security Council and the Use of Force*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, p. 48.

¹³ Wolfrum R. Preamble. In: Simma B. 2002, pp. 36–37.

Nevienam no ANO orgāniem nav tik plašas politiskās pilnvaras uzturēt starptautisko mieru un drošību kā ANO Drošības padomei.¹⁴ Vēl jo vairāk, ANO Statūtu VI daļas, it īpaši 34. panta, redakcija ņem vērā faktu, ka jebkurš starptautiskais strīds vai situācija var nonākt līdz miera apdraudējumam, miera pārkāpumam vai agresijas aktam, kā tie ir definēti ANO Statūtu VII nodaļas 39. pantā. Arī Filipe Sendss (*Philippe Sands*) un Pjērs Klains (*Pierre Klein*) to apstiprina, norādot, ka ANO Drošības padomes primārā funkcija uzturēt starptautisko mieru un drošību ir īstenojama ar diviem līdzekļiem – starptautisko strīdu miermīlīgu risināšanu un piespiedu īstenošanas darbību (angļu val. – *enforcement action*),¹⁵ kas saskan ar ANO Statūtu VI un VII nodaļas nošķirumu.

Pat ja strīdu risināšana nav tas pats, kas miera piespiedu īstenošana,¹⁶ tas neatņem ANO Statūtu 24. panta otrās daļas saistošo raksturu, ka ANO Drošības padomei, pildot tās funkcijas, ir jādarbojas saskaņā ar ANO mērķiem un principiem, kas paredz darbību saskaņā ar starptautiskajām tiesībām. Arī ANO Starptautiskās tiesas konsultatīvais atzinums *Reparāciju* lietā atbalsta viedokli, ka ANO Drošības padomes funkcija starptautiskā miera un drošības nodrošināšanā kā pašas organizācijas primārā funkcija padara ANO Statūtus un vispārējās starptautiskās tiesības ANO Drošības padomei saistošus.¹⁷

Apvienoto Nāciju Organizācijas dalībvalstu pienākumu ietekme uz Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomi

ANO Statūtu 2. pants nostiprina ANO principus. Šie principi paši par sevi neatsaucas uz konkrētu ANO un to dalībvalstu pienākumu ievērot starptautiskās tiesības. Taču ievada klauzula ANO Statūtu 2. pantam tieši nostiprina to, ka ne tikai ANO, bet arī tās dalībvalstīm, sekojot mērķiem, kas noteikti ANO Statūtu 1. pantā, ir jādarbojas saskaņā ar principiem, kuri uzskaitīti ANO Statūtu 2. pantā. ANO Statūtu komentētājiem ir viedoklis, ka tas uzliek pienākumus ANO dalībvalstīm.¹⁸

Autore uzskata, ka sakarā ar ANO Statūtu 24. panta pirmo daļu, kura noteic, ka ANO Drošības padome darbojas ANO dalībvalstu vārdā, ANO dalībvalstis ANO Drošības padomei ir deleģējušas savu kolektīvo varu pār starptautiskā miera un drošības nodrošināšanu¹⁹ saskaņā ar starptautiskajām paražu tiesību normām. ANO Statūtu komentētāji gan argumentē, ka ANO Drošības padome iegūst savu varu no ANO Statūtiem, nevis no tās dalībvalstīm.²⁰ Tomēr ANO dalībvalstis ir pieņēmušas ANO Statūtus un tādējādi uzticējušas ANO Drošības

¹⁴ Sk. autores rakstu par šo tēmu: Miluna I. What Does the Uniting for Peace Resolution Mean for the Role of the UN Security Council? *American Journal of International Law Unbound*, 2014, Vol. 108, pp. 118–122.

¹⁵ Sands P., Klein P. *Bowett's Law of International Institutions*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 43.

¹⁶ Frowein J., Krisch N. 2002, pp. 706, 721.

¹⁷ Conforti B. 1996, p. 13; ANO ST 11.04.1949. konsultatīvais atzinums lietā *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*.

¹⁸ Randalzhofer A. Article 2. In: Simma B. 2002, p. 64.

¹⁹ Sarooshi D. *The United Nations and the Development of Collective Security. The Delegation by the UN Security Council of its Chapter VII Powers*. Oxford: Clarendon Press, 1999, pp. 25–28; Sands P., Klein P. 2001, pp. 42–43; ANO ST 02.12.1963. spriedums lietā *Northern Cameroons (Cameroon v. United Kingdom)*, tiesneša Sir Gerald Fitzmaurice atsevišķās domas.

²⁰ Delbrück J. Article 24. In: Simma B. 2002, p. 447.

padomei varu uzturēt starptautisko mieru un drošību. Šīs pilnvaras pašas par sevi neietver pienākumu ievērot ANO Statūtus un starptautiskās tiesības. Tomēr autore uzskata, ka šo pilnvaru īstenošana ietver mērķu un principu ievērošanu, kā tie ir definēti ANO Statūtos.

Vēl jo vairāk, ANO Statūtu 24. panta otrā daļa noteic, ka ANO Drošības padomei, pildot pienākumu uzturēt starptautisko mieru un drošību, ir jādarbojas saskaņā ar ANO mērķiem un principiem. Tāds pats pienākums ir uzlikts ANO dalībvalstīm saskaņā ar ANO Statūtu 2. panta trešo daļu. Tādējādi autore secina, ka ANO dalībvalstu pienākums darboties saskaņā ar ANO mērķiem un principiem ar kolektīvās drošības pilnvaru nodrošināšanu ar deleģēšanu ir uzlikts arī ANO Drošības padomei.

ANO Drošības padomei jebkurā gadījumā ir saistošas *jus cogens* normas, kas ir absolūti aizliegumi starptautiskajās tiesībās un izriet no ANO dalībvalstu pienākumiem. To apliecina ANO Starptautiskās tiesas lieta *Lokerbijas* lietā.²¹ *Jus cogens* normu saistošais raksturs attiecībā uz ANO Drošības padomi izriet no ANO Statūtiem un ANO dalībvalstu starptautisko paražu tiesību pienākumiem, kur gan pati ANO, gan tās dalībvalstu prakse atzīst konkrētas starptautisko tiesību normas (genocīds, vardzības aizliegums, apartheīds, noziegumi pret cilvēci) kā absolūtus aizliegumus starptautiskajās attiecībās, ko sīkāk apliecina ANO Statūtu interpretācija.

Secinājumi

1. Pienākums ievērot starptautiskās tiesības, kas ir adresēts ANO kā organizācijai tās Statūtu preambulā, kā arī 1. un 2. pantā, ir pilnībā piemērojams ANO Drošības padomei.
2. Lai pildītu starptautiskā miera un drošības uzturēšanas funkciju, ANO Drošības padomei ir saistoši ANO Statūti un vispārējās starptautiskās tiesības tad, kad tā darbojas saskaņā gan ar ANO Statūtu VI, gan arī VII nodaļu.
3. ANO Drošības padomei ir saistošs pienākums ievērot ANO Statūtus un starptautiskās tiesības, kad vien tā pilda savu funkciju attiecībā uz starptautiskā miera un drošības uzturēšanu.
4. ANO Drošības padomes darbība saskaņā ar starptautiskajām tiesībām ir nostiprināta organizācijas mērķos un netieši ietverta pašā organizācijas pastāvēšanā.
5. Ar ANO dalībvalstu pilnvaru deleģēšanu, pamatojoties uz ANO Statūtiem, ANO Drošības padomei ir pienākums ievērot ANO dalībvalstu pienākumu ievērot ANO Statūtus un starptautiskās tiesības, it īpaši *jus cogens* normas.
6. ANO Statūtu 24. panta otrajā daļā, kas noteic, ka ANO Drošības padomei, pildot pienākumu uzturēt starptautisko mieru un drošību, ir jādarbojas saskaņā ar ANO mērķiem un principiem, ir pamats atzinumam, ka politiskajam orgānam ir saistošas starptautiskās tiesības.

---

²¹ ANO ST 27.02.1998. spriedums lietā Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom; Libyan Arab Jamahiriya v. United States of America).

DISKRIMINĀCIJAS AIZLIEGUMA PĀRKĀPUMS KĀ KRITĒRIJS PRETTIESISKAS EKSPROPRIĀCIJAS KONSTATĒŠANAI

VIOLATION OF PROHIBITION OF DISCRIMINATION AS A PREREQUISITE TO DETERMINING UNLAWFUL EXPROPRIATION

Ingus Meimers, *Mg. iur.*

Advokāts

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
studiju programmas “Juridiskā zinātne” doktorants

Summary

The author analyses the concept of prohibition of discrimination while carrying out expropriation in the field of foreign investment protection. The work involves a substantial study of current and historical development in this mayor issue, first of all examining the legal background and interpretation of the term discrimination in the assessment of unjustifiable expropriation. The article is based on the analysis of international arbitral awards, treaty law and doctrinal apprehension of the aforementioned subject matter. Furthermore, the author finds discrimination to be the key factor that has been relegated to second place in establishing whether the host state, while directly or indirectly expropriating foreign property, has breached international law. Overall, the author emphasizes the importance of analysis that would provide answers as to whether the host state has discriminated a foreign investor in comparison to other individuals residing in the host state. Furthermore, *onus probandi* question is unclear, and the practice is undecisive, but the assessment of burden of proof can vary depending upon the factual circumstances indicating that the state had a direct or indirect motive for discrimination.

Atslēgvārdi: netiešā ekspropriācija, diskriminācija, diskriminācijas aizliegums, ārvalstu ieguldītājs, valsts atbildība

Keywords: indirect expropriation, discrimination, prohibition of discrimination, foreign investor, state responsibility

Ievads

Raksta mērķis ir analizēt un sniegt precīzu skaidrojumu diskriminācijas aizlieguma principam, kas jāievēro uzņemošajai valstij, tieši vai netieši ekspropriējot ārvalstu ieguldītāju ieguldījumu. Konkrētāk, autors analizē:

- pirmkārt, diskriminācijas izpratni, veidus un diskriminācijas aizlieguma principa avotus starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās;

- otrkārt, šķīrējtiesu praksi, noskaidrojot, kuras personu grupas atrodas pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos;
- treškārt, vai un kāda nozīme ir valsts mērķim diskriminēt ārvalstu ieguldītāju situācijā, kad tiek veikta ekspropriācija;
- visbeidzot, kādi teorētiski varētu būt attaisnojumi situācijā, kad tiek konstatēta ricība, ar kuru šķietami pārkāpts diskriminācijas aizlieguma princips.

Diskriminācijas aizlieguma jēdziens, forma, avoti un veidi ekspropriācijas kontekstā

Starptautiskajās publiskajās tiesībās pastāv vienprātība, ka ekspropriācija nav prettiesiska *per se*,¹ taču tās īstenošana ir pakļauta vairākiem priekšnoteikumiem, kas ļauj pārbaudīt, vai valsts rīcība atbilst starptautiskajām tiesībām. Tradicionāli ekspropriācijas tiesiskuma kritērijs *inter alia* ir diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana.²

Plašākā izpratnē jebkāda ekspropriācijas izpausmei vai formai – tiešai vai netiešai – jābūt nediskriminējošai, proti, ekspropriācija jāīsteno bez jebkādas diskriminācijas.³ Šis tiesiskas ekspropriācijas elements nozīmē, ka uzņemošā valsts nedrīkst ekspropriēt īpašumu, balstoties uz ārvalstu ieguldītāja “personīgajām īpašībām” (angļu val. – *personal characteristics*).⁴ Primitīvā formā – situācijā, kurā uzņemošā valsts ekspropriē tikai ārvalstnieka īpašumu vai konkrētas ārvalstnieku grupas īpašumus, tā rīkojas prettiesiski un pretēji starptautiskajām tiesībām,⁵ t. i., situācijā, kad ārvalstu ieguldījumi tiek nacionalizēti, kamēr citi līdzīgi ieguldījumi paliek neskarti, vai kad īpašumi tiek atņemti tikai konkrētu valstu piederīgajiem.⁶ Taču ekspropriācijas kontekstā diskriminācijas konstatēšana valsts rīcībā pieprasa vairāk nekā atšķirīgas izturēšanās identificēšanu, konkrētāk – lai valsts rīcību kvalificētu kā diskriminējošu, ir jākonstatē atšķirīga attieksme bez attaisnojuma vai nesaprātīga attieksme;⁷ rīcībai jāpakļauj persona selektīviem aizspriedumiem, vai darbībai ir jābūt vērstai pret ieguldītāju (un īpaši kā ārvalstu ieguldītāju).⁸ Tāpēc, ja ieguldījumi, kas pieder pie noteiktas

¹ Sheppard A. The Distinction Between Lawful and Unlawful Expropriation. In: Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty. Ed. by C. Ribeiro. New York: JurisNet, LLC, 2006, p. 169.

² Foighel I. Nationalization: A study in the Protection of Alien Property in International Law. Copenhagen: Stevens & Sons Ltd., 1957, pp. 46–47; Friedman S. Expropriation in International Law. London: Stevens & Sons Ltd., 1953, pp. 189–193.

³ International Investment Law and Soft Law. Ed. by A. K. Bjorklund, A. Renisch. Cheltenham: Edward Elgar, 2012, p. 295.

⁴ Schefer K. N. International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 180.

⁵ Wooldrige F., Sharma V. The Expropriation of the Property of the Ugandan Asians. Indian Journal of International Law, 1974, No. 14, pp. 61–63; Harris D. J. Cases and Materials on International Law. 5th ed. London: Sweet & Maxwell, 1998, p. 347.

⁶ Lim C. L., Ho J., Paporinskis M. International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and Other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 343.

⁷ Ibid.; Shaw M. N. International Law. 6th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 842; Antoine Goetz et consorts v. République du Burundi, ICSID Case No. ARB/95/3, Award, 10 February 1999, para. 121.

⁸ Joseph Charles Lemire v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/06/18, Jurisdiction and Liability, 14 January 2010, para. 261.

valsts ieguldītāju grupas, ir ekspropriēti tādēļ, ka ieguldītāji ir ārkārtīgi netaisnīgi darījumos ar uzņemošo valsti, ekspropriāciju neuzskatīs par diskriminējošu.⁹ Skaidrots arī, ka diskriminācija var būt atšķirīga izturēšanās pret ārvalstniekiem, salīdzinot tos ar uzņemošās valsts piederīgajiem, vai pret konkrētas grupas ārvalstniekiem, salīdzinot tos ar citiem ārvalstniekiem.¹⁰

Attiecībā uz diskrimināciju, kas izriet no nacionālā regulējuma, tai starptautiskajās tiesībās ir veltīta īpaša nozīme.¹¹ No vienas puses, skaidrots, ka lēmums, kas ir pretrunā nacionālajām tiesībām un ir diskriminējošs pret ārvalstnieku, ir acīmredzami netaisnīgs saskaņā ar starptautiskajām tiesībām.¹² No otras puses, valsts rīcība tiek klasificēta kā prettiesiska un starptautisku tiesību pārkāpumu radoša pat tad, ja valsts nerīkojas pretrunā nacionālajām tiesībām – ja saskaņā ar konkrētas valsts tiesībām valstij bija pienākums rīkoties konkrētā veidā.¹³ No minētā izriet, ka neatkarīgi no tā, vai valsts savu rīcību attaisno, atsaucoties uz nacionālajiem likumiem, tik un tā var tikt konstatēta diskriminācija, un, iespējams, tikt konstatēts arī starptautisko tiesību pārkāpums. Proti, UNCITRAL lietā *Lauder v. Czech Republic* secināts, ka pats nacionālais regulējums pārkāpj šo (diskriminācijas aizlieguma) aizsardzības standartu. Šķīrējtiesa norādīja: lai valsts rīcību atzītu par diskriminējošu, tai pašai par sevi nav jāpārkāpj nacionālais likums, jo nacionālais likums var saturēt normas, kas ir diskriminējošas pret ārvalstu ieguldītāju, vai nesaturēt diskriminējošas izturēšanās pret ārvalstu ieguldītāju aizliegumu vispār.¹⁴

Starptautisko līgumu kontekstā divpusējo ieguldījumu aizsardzības un veicināšanas (turpmāk – BIT) un daudzpusējo ieguldījumu veicināšanas līgumu (turpmāk – MIT) tekstos lielākoties ietverts diskriminācijas aizlieguma princips, veicot ekspropriāciju, taču atšķiras tā vārdiskais formulējums. Līgumos, kuros Latvijas valsts ir puse, tiek lietoti tādi apzīmējumi kā “balstoties uz nediskriminējošiem principiem”,¹⁵ “balstoties uz nediskriminējošiem

⁹ Lim C. L., Ho J., Paparinskis M. 2018, p. 343; Al-Quarashi Z. A. Renegotiation of International Petroleum Agreements. *Journal of International Arbitration*, 2005, No. 22 (4), pp. 262–268.

¹⁰ Fatouros A. A. *Government Guarantees to Foreign Investors*. New York: Columbia University Press, 1962, p. 249.

¹¹ Harvard Law School, *Research in International Law of Responsibility of States for Damage Done in Their Territory to the Persons or Property of Foreigners (1929 Draft Convention)*. *American Journal of International Law*, 2017, Vol. 23, pp. 133, 174; Adede A. *Fresh Look at the Meaning of Denial of Justice under International Law*. *XIV Canadian Yearbook of International Law*, 1977, p. 91.

¹² *Loewen Group, Inc. and Raymond L. Loewen v. United States of America*, ICSID Case No. ARB(AF)/98/3, Award, 26 June 2003, para. 135.

¹³ Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 84.

¹⁴ Roland S. *Lauder v. The Czech Republic*, UNCITRAL, Final Award, 3 September 2001, para. 220.

¹⁵ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Baltkrievijas Republikas valdības vienošanās par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks divpusējs dokuments. *Latvijas Vēstnesis*, 02.07.1998., Nr. 194/195.

nosacījumiem”,¹⁶ “nediskriminējošā veidā”,¹⁷ “ar nediskriminējošu motivāciju”,¹⁸ “uz nediskriminējoša pamata”,¹⁹ “uz nediskriminējošiem pamatiem”,²⁰ “nav

¹⁶ 5. pants: Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Dānijas Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 28.12.2000., Nr. 470/472; 5. pants: Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Dānijas Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks līgums. Latvijas Vēstnesis, 28.12.2000., Nr. 470/472; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Izraēlas Valsts valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 10.03.1994., Nr. 30; 5. panta pirmā daļa: Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 07.02.1995., Nr. 19.

¹⁷ 4. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Grieķijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 29.09.1995., Nr. 149; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Rumānijas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 20.03.2002., Nr. 44; VIII. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Kanādas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 01.12.2011., Nr. 189; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Indijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 27.10.2010., Nr. 170; III. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas Valdības un Amerikas Savienoto Valstu Valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību. Latvijas Vēstnesis, 18.01.1995., Nr. 8 (291); 4. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Moldovas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 16.11.1999., Nr. 378/380; 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Horvātijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 05.07.2002., Nr. 101; III. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas un Turcijas Republikas līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 09.10.1997., Nr. 260/262; 4. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas un Portugāles Republikas līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 26.01.1996., Nr. 14; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Bulgārijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 01.05.2004., Nr. 69; 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Kirgizstānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 23.12.2008., Nr. 200; 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Gruzijas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 29.12.2005., Nr. 209; 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Armēnijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 29.12.2005., Nr. 209; 6. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Azerbaidžānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 29.12.2005., Nr. 209; 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Kazahstānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 20.10.2005., Nr. 167; 4. panta pirmās daļas c. punkts: Latvijas Republikas valdības un Ķīnas Tautas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 13.10.2004., Nr. 162; 3. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Amerikas Savienoto Valstu valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 18.01.1995., Nr. 8.

¹⁸ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Slovākijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 20.06.1998., Nr. 184/185.

¹⁹ 6. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Singapūras Republikas valdības līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 11.02.1999., Nr. 40.

²⁰ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Igaunijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 15.05.1996., Nr. 84.

diskriminējošs”,²¹ “bez diskriminācijas”,²² “bez jebkādas diskriminācijas”,²³ “darbības nav diskriminējošas”,²⁴ “ja pasākumi nav diskriminējoši”,²⁵ “šīs darbības nav diskriminējošas”,²⁶ “notiek bez diskriminācijas”,²⁷ “pasākumi nebūs diskriminējoši”,²⁸ “nediskriminējoša rakstura pasākumiem”,²⁹ “nediskriminējot nevienu no tajā iesaistītajām personām”,³⁰ “pielietotie līdzekļi nav diskriminējoši”.³¹ Tomēr tajā pašā laikā Latvijas un Austrijas BIT ekspropriācijas klauzulā nav ietverts diskriminācijas aizlieguma princips, veicot ekspropriāciju.³² Eiropas Enerģētikas hartas nolīguma (turpmāk – ECT)³³ 13. panta pirmās daļas b) punktā paredzēts, ka jebkuras līgumslēdzējpusē investoru investīcijas citai līgumslēdzējpusēi piederošā teritorijā netiks nacionalizētas, ekspropriētas vai pakļautas mēriem, kam būtu tāds pats efekts kā nacionalizācijai vai ekspropriācijai, izņemot gadījumus, kad šāda ekspropriācija nav diskriminējoša.

Tomēr diskriminācijas aizlieguma kritērijs nav tikai līgumtiesiska rakstura ierobežojums, bet arī tiek uzskatīts par tiesiskas ekspropriācijas

---

²¹ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas un Ungārijas Republikas līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 05.10.1999., Nr. 325/327.

²² 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Korejas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 24.12.1996., Nr. 226/227; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Ēģiptes Arābu Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 26.06.1997., Nr. 152/154.

²³ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Ukrainas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 15.10.1997., Nr. 268/269.

²⁴ 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Vjetnamas Sociālistiskās Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 16.02.1996., Nr. 30 (515).

²⁵ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas un Spānijas Karalistes līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 05.01.1996., Nr. 2.

²⁶ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Vjetnamas Sociālistiskās Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 16.02.1996., Nr. 30.

²⁷ 4. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 15.05.1996., Nr. 84.

²⁸ 4. pants otrās daļas b. punkts: Beļģijas-Luksemburgas Ekonomiskās savienības un Latvijas Republikas līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 14.06.1996., Nr. 103.

²⁹ 7. panta pirmās daļas ii. punkts: Latvijas Republikas valdības un Uzbekistānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 03.09.1996., Nr. 147.

³⁰ 6. panta pirmās daļas a. punkts: Latvijas Republikas valdības un Kuveitas valsts valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 12.02.2003., Nr. 23.

³¹ 6. panta b. punkts: Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Nīderlandes Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 07.02.1995., Nr. 19.

³² Sk.: 4. pants: Līgums starp Latvijas Republiku un Austrijas Republiku par ieguldījumu veicināšanu un to aizsardzību: starptautiskais dokuments. Latvijas Vēstnesis, 06.10.1995., Nr. 154.

³³ The Energy Charter Treaty, 2080 UNTS 95 / 34 ILM 360 (1995).

priekšnoteikumu kā starptautisko tiesību paražu norma.³⁴ Tomēr vienlaikus tiesību doktrīnā norādīts, ka diskriminācijas aizliegums nav apskatāms kā atsevišķs ekspropriācijas tiesiskuma priekšnoteikums, proti, skaidrots, ka diskriminācijas aizliegums ir taisnīga procesa (angļu val. – *due process*), kas arīdzan ir viens no ekspropriācijas veikšanas priekšnoteikumiem, pazīme (izpaušme) un tādējādi to var neaplūkot kā ceturto ekspropriācijas tiesiskuma kritēriju.³⁵

Starptautisko šķīrējtiesu praksē, skaidrojot, ka ekspropriācijai jābūt nediskriminējošai, piemēram, *LIAMCO* lietā³⁶ atzīts, ka diskriminējoša ekspropriācija pati par sevi ir prettiesiska,³⁷ un šķīrējtiesa norādīja: ir skaidrs un neapstrīdēts apstākļis, ka diskriminācijas neesamība valsts darbībā ir priekšnoteikums tiesiskai nacionalizācijai, šis noteikums ir stingri nostiprināts starptautiskajā juridiskajā teorijā un praksē, un tādējādi diskriminējoša nacionalizācija pēc savas būtības un satura ir aizliegta un prettiesiska.³⁸ Tomēr šķīrējtiesas spriedumā secināts, ka “[.] *LIAMCO* nebija pirmais nacionalizētais uzņēmums, nedz arī vienīgais naftas uzņēmums, nedz arī vienīgais amerikāņu uzņēmums, kas nacionalizēts ar pirmo nacionalizācijas likumu, un tas netika nacionalizēts viens pats otrā nacionalizācijas akta datumā. Pirms tam tika nacionalizēti citi uzņēmumi – citas amerikāņu un ne-amerikāņu kompānijas, un arī pēc tam Lībijā joprojām darbojās citas amerikāņu kompānijas. Tādējādi no iepriekš minētā var secināt, ka politiskais motīvs nebija galvenais nacionalizācijas iegansts un ka šāds motīvs pats par sevi nav pietiekams pierādījums pilnīgi diskriminējošam pasākumam”. Līdzīgi secinājumi tika izdarīti *Aminoil* lietā,³⁹ kurā šķīrējtiesa izmantoja diskriminācijas analīzi tiesiskas un prettiesiskas ekspropriācijas nošķiršanai. Šķīrējtiesa skaidroja: lai atšķirtu nacionalizāciju no citiem salīdzināmiem pasākumiem, nacionalizācija ir jāpiemēro konkrētās tautsaimniecības nozares kopumam, nepastāvot diskriminācijai pret konkrētu komersantu grupu.⁴⁰ Tā kā šķīrējtiesa *Aminoil* lietā konstatēja, ka Kuveitas valdība tikai iesaistījās atsevišķās ekspropriācijas “epizodēs”, nevis ekspropriēja visas ārvalstu naftas kompānijas vienlaicīgi, tiesa atzina, ka ekspropriācija nebija diskriminējoša.⁴¹ Irānas-ASV prasījumu tribunāls (angļu val. – *Iran-United States Claims Tribunal*) apstiprināja vispārējo paražu tiesību attiecībā uz diskriminācijas aizlieguma priekšnoteikumu tiesiskas ekspropriācijas konstatēšanai un *Amoco* lietā secināja, ka diskriminācija ir plaši aizliegta kā starptautisko paražu tiesību norma ekspropriācijas jautājumā.⁴² Tieši paļaujoties uz *LIAMCO* lietas secinājumiem, ICSID *Fireman’s*

³⁴ Miniruzzaman A. F. M. Expropriation of Alien Property and the Principle of Non-Discrimination in International Law of Foreign Investment: An overview. *Journal of Transnational Law and Policy*, 1998, No. 8, p. 57; Brownlie I. *System of the Law of National: State Responsibility*. Oxford University Press, 1983, p. 81; Jennings R., Watts A. *Oppenheim’s International Law. Vol. I: Peace*. 9th ed. London: Longman, 1992, pp. 919–922; Lowenfeld A. F. *International Economic Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 391.

³⁵ Lim C. L., Ho J., Paporinskis M. 2018, p. 338.

³⁶ *Libyan American Oil Company (Liamco) v. Libya*, Award of 12 April 1997, 62 ILR 140.

³⁷ *Ibid.*, 194.

³⁸ *Ibid.*, 140, 194.

³⁹ *Kuwait v. American Independent Oil Company (Aminoil)*, Award of 24 March 1982, 21 ILM 976 (1982).

⁴⁰ *Ibid.*, para. 84.

⁴¹ *Ibid.*, para. 86.

⁴² *Amoco International Finance Corp. v. Iran*, 15 Iran-US CTR 189, 232 (1987), para. 140.

Fund lietā nonāca pie secinājuma, ka diskriminējošas izturēšanās konstatēšana ir pielietojama, lai noteiktu, vai ekspropriācija ir prettiesiska.⁴³

Tādējādi attiecībā uz ekspropriācijas tiesiskumu, cita starpā, ir jākonstatē, ka ekspropriācija un ar to saistītās darbības nav diskriminējošas šī jēdziena vispārīgā nozīmē.⁴⁴ Proti, ekspropriācija ir pieļaujama, ja *inter alia* tiek konstatēts, ka tā tiek veikta bez diskriminācijas.⁴⁵ Tas ir viens no kritērijiem, kas ļauj noteikt, vai ir konstatējama kompensējama ekspropriācija, vai arī valsts leģitīma un attaisnojama regulatīva rīcība, kas nav jākompensē.⁴⁶

Lai gan iepriekš ir noskaidrots, ka diskriminācijai ir dažādas formas, taču visbiežāk konstatētā diskriminācijas forma ir balstīta uz nacionalitāti. Tomēr minētais nenozīmē, ka diskriminācija uz citiem pamatiem praksē nav iespējama un ir sastopama tikai teorētiski. Konkrētāk, kaut arī nepastāv visaptverošs skaidrojums par diskriminācijas aizlieguma saturu un ekspropriācija uz nacionalitātes pamata praksē ir visbiežāk aplūkotā, nozīmīgs un svarīgs jautājums ir par diskriminācijas saturu, kas balstīta uz rasi, etnisko izcelsmi, reliģiju un kultūru.

Doktrīnā ir izteikts viedoklis: par starptautisko tiesību paražu normu ir kļūvis noteikums, ka ekspropriējoša darbība, kas izslēdz ārvalstniekus kopumā, kādas noteiktas tautības ārvalstniekus vai konkrētu ārvalstnieku, pārkāpj starptautiskās tiesības, pat neievērojot skaidri izteiktus starptautiska līguma aizsardzības pasākumus.⁴⁷ ICSID šķīrējtiesas nolēmumos secināts, ka atšķirīga attieksme pret vienas valsts piederīgajiem salīdzinājumā ar citas valsts piederīgajiem var būt nelikumīga diskriminācija.⁴⁸ Proti, šķīrējtiesas, lai noliegtu diskriminācijas esamību, izmanto atziņu, ka konkrētie pasākumi skar visus ārvalstniekus.⁴⁹ Lai gan var šķīst, ka praksē ir plaši akceptēts tas, ka diskriminācija pret konkrētu ārvalstnieku ir diskriminācijas forma ekspropriācijas kontekstā, tomēr ir mazāk skaidrs, vai diskriminācija starp valstspiederīgajiem un ārvalstniekiem kopumā ir vienlīdz prettiesiska. Šajā kontekstā ir ierobežota konkrēta šķīrējtiesu prakse – saskaņā ar to darbības ar ekspropriācijas sekām, kas vērstas pret ārvalstniekiem, bet ne valstspiederīgajiem, ir atzītas par prettiesiskām.⁵⁰ Vēsturiski, piemēram, PCIJ *Oscar Chinn* lietā skaidrots, ka aizliegtas

⁴³ *Fireman's Fund Insurance Company v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/02/01, Award, 17 July 2006, para. 205.

⁴⁴ Dolzer R., Schreuer C. *Principles of International Investment Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 100; Reisman W. M., Sloane R. D. *Indirect Expropriation and its Valuation in the BIT Generation*. *British Yearbook of International Law*, 2004, Vol. 75, p. 115; Aust A. *Handbook of International Law*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 348.

⁴⁵ Pupilizio I. *The Right to an Unchanging World – Indirect Expropriation in International Investment Agreements and State Sovereignty*. *Vienna Journal on International Law and Constitutional Law*, 2016, Vol. 10, Issue 2, p. 149; Klabbers J. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 277.

⁴⁶ *International Investment Law and Soft Law*. 2012, p. 295.

⁴⁷ *Restatement of the Law Third: The Foreign Relations Law of the United States*. Vols 1 and 2. St. Paul, MN: American Law Institute Publishers, 1987, Vol. 1, para. 712.

⁴⁸ *Liberian Eastern Timber Corporation (LETCO) v. Republic of Liberia*, ICSID Case No. ARB/83/2, Award, 31 March 1986, para. 366.

⁴⁹ *Texaco Overseas Petroleum Company (Topco)/California Asiatic (Calasiatic) Oil Company v. Libya*, Award of 19 January 1977, 17 ILM 1 (1978), para. 74.

⁵⁰ *Eureko B. V. v. Republic of Poland*, Partial Award, 19 August 2005, para. 242; *Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/99/1, Award, 16 December 2002, para. 137.

diskriminācijas forma ir tāda, kas balstīta uz nacionalitāti un ir saistīta ar atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras pieder pie dažādām nacionālajām grupām.⁵¹

Differentia specifica rases kontekstā jāskaidro, ka ekspropriācija, kas motīvēta ar rasu nevienlīdzību, parasti tiek uzskatīta par acīmredzamu prettiesiskas atņemšanas piemēru.⁵² Fundamentālais diskriminācijas aizlieguma noteikums kā starptautisko tiesību vispārējs princips sniedz tālāk par valstspiederību un paredz aizliegumu nošķirt personas, balstoties uz noteiktām viņu pazīmēm, un aizliedz valstīm atšķirt personas, pamatojoties uz rasi. Šis aizliegums tiek uzskatīts par *jus cogens* normu, un tā loma starptautiskajās tiesībās neapšaubāmi ir nozīmīga.⁵³ Vēsturiski ekspropriācija, kas balstīta uz rasistiskiem motīviem, nav retums, un dažādos politiski represīvos režīmos valstis, pirmkārt, mēdz vērsties pret “valsts ienaidniekiem”, nacionalizējot īpašumus vai ierobežojot viņu īpašumtiesības. Piemēram, nacistiskās Vācijas īstenotā īpašumu atņemšana, kas tika vērstā pret ebrejiem un to īpašumu, tiek uzskatīta par diskriminējošu ekspropriāciju.⁵⁴ Tas pats attiecas uz īpašumu atņemšanu etniskajiem indiāņiem Idi Amina (*Idi Amin*) režīmā Ugandā.⁵⁵ Minētās īpašumu atņemšanas ekstremālākās formas parasti arī nav attaisnojamas no sabiedrības vajadzību viedokļa.⁵⁶ Arī, piemēram, nelaiķa Roberta Mugabes (*Robert Mugabe*) režīmā Zimbabvē ekspropriācijas darbības ir atzītas par diskriminējošām un līdz ar to arī prettiesiskām. Tomēr, lai izvairītos no šī diskriminācijas jautājuma aplūkošanas, ICSID šķīrējtiesa lietā *Funnekotter v. Zimbabwe* atzina ekspropriācijas prettiesiskumu, balstoties uz apsvērumu, ka īpašumu atņemšana tika veikta bez kompensācijas samaksas ieguldītājam.⁵⁷ Savukārt *Campbell and Others v. Zimbabwe* lietā, vērtējot rasu diskrimināciju, šķīrējtiesa skaidroja, ka lietā apspriestais likums tieši nevērsās pret baltādainajiem fermeriem, taču tas tika piemērots tikai pret baltādainajiem fermeriem, un līdz ar to bija konstatējama diskriminējoša netiešā ekspropriācija.⁵⁸

Lai gan pēc būtības starptautiskajās tiesībās nepastāv strīds, ka ekspropriācijas gaitā diskriminācija formāli nav pieļaujama, tomēr praksē attiecībā uz šo ekspropriācijas tiesiskuma kritēriju un aizsardzības režīmu kopumā tiek iztirzāti divi problēmjautājumi: pirmkārt, salīdzināšanas pamats, lai noskaidrotu, vai ir konstatējama atšķirīga attieksme pret konkrētu ārvalstu ieguldītāju, un, otrkārt, vai ir nepieciešams konstatēt *animus* (nodomu) diskriminēt, vai tomēr pietiekams ir vienīgi diskriminācijas fakts – konstatējot diskrimināciju pēc fakta un nepastāvot “subjektīvajam elementam”.

⁵¹ The Oscar Chinn Case (Britain v. Belgium). [1934], P.C.I.J. (Series A/B), No. 63, Judgment, 12 December 1934.

⁵² Sornarajah M. The International Law on Foreign Investment. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 399; UNCTAD: Taking of Property. UNCTAD Series on issues in international investment agreements. New York, Geneva: United Nations Publication, 2000, p. 13.

⁵³ Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain), Judgment, 1970 ICJ 3, para. 35 (Feb. 5).

⁵⁴ Oppenheimer v. Inland Revenue Commissioner [1975] 1 A11 ER 538; Didi H. I do not Attach Great Significance to it: Taking Note of “the Holocaust” in English Case Law. *Social Legal Studies* (2008).

⁵⁵ United National Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Reports submitted by State Parties under Article 9 of the Convention, UN Doc CERD/C/358/Add.1 (24 October 2011), para. 42.

⁵⁶ International Investment Law and Soft Law. 2012, p. 299.

⁵⁷ Bernardus Henricus Funnekotter and Others v. Republic of Zimbabwe, ICSID Case No. ARB/05/6, Award, 22 April 2009, para. 98.

⁵⁸ Mike Campbell (Pvt) Ltd. and Other v. Zimbabwe, Decision of 28 November 2008, SADC (T) Case No. 2/2007, 53.

Salīdzināmās grupas

Spriedumā lietā *Chartered Bank v. Tanzania* ICSID šķīrējtiesa skaidroja: lai noteiktu, vai rīcība ir uzskatāma par diskriminējošu, ir jāpastāv salīdzinošam lielumam, kas ļauj veikt salīdzinājumu attiecībā pret darbību, kas uzskatāma par diskriminējošu. Šķīrējtiesa arī norādīja, ka darbība, kas ir diskriminējoša, ir atsevišķs jautājums, nošķirot to no sekām, kas rodas no šādas darbības, – diskriminācija parasti konstatējama gadījumos, kad cita persona tādos pašos apstākļos saņem labvēlīgāku izturēšanos.⁵⁹

Jaunākajā šķīrējtiesu praksē bieži vien atsaucas⁶⁰ uz *Total S. A. v. Argentina Republic* lietu, kurā tika atzīts, ka diskriminējošu attieksmi var konstatēt, ja ieguldītājs pierāda, ka valsts pret viņu izturas atšķirīgi salīdzinājumā ar izturēšanos pret citu personu, kura atrodas līdzīgos apstākļos (angļu val. – *similarly situated*).⁶¹ Pēc būtības šķīrējtiesa skaidroja: lai noteiktu, ka izturēšanās ir diskriminējoša, ir nepieciešams salīdzināt apstrīdēto izturēšanos ar izturēšanos pret personu vai lietām salīdzināmā situācijā (angļu val. – *in a comparable situation*). Ekonomiskos jautājumos kritērijs “līdzīgā situācijā” (angļu val. – *like situation or similarly-situate*) ir plaši pielietots, jo tas pieprasa, lai eksistē kaut kādā mērā konkurējošas attiecības starp salīdzināmo situāciju, kam nevajadzētu būt izjauktai, valstij vērsties pret aizsargāto ārvalstnieku. Tas ir balstīts uz pašu diskriminācijas jēdzienu atbilstoši starptautiskajām tiesībām, kas paredz, ka diskriminācija var vispārīgi rasties, kad pret personām, kuras materiāli atrodas tādā pašā stāvoklī, izturas atšķirīgi, vai kad pret personām, kuras materiāli atrodas dažādās situācijās, izturas vienādi.⁶²

Tomēr praksē pieeja ir ļoti atšķirīga. Pirmkārt, vairākos gadījumos šķīrējtiesa varēja konstatēt neattaisnoti diferencētu izturēšanos attiecībā uz gadījumiem vienā darbības sfērā. Piemēram, *Nykomb v. Latvia* lietas spriedumā prasītāja darbība tika salīdzināta ar identisku sabiedrību darbību, kas tika pakļautas identiskam tiesiskam regulējumam, kas skar to saimniecisko darbību.⁶³ *Lemire v. Ukraine* lietā šķīrējtiesa konstatēja, ka nepamatoti atšķirīga attieksme bija attiecībā pret ieguldītāju salīdzinājumā ar sabiedrību, kas vienlaikus ar ieguldītāju piedalījās iepirkumā, proti, abas sabiedrības sava rakstura ziņā un tiesiski bija vienādas.⁶⁴ Otrkārt, atsevišķās lietās šķīrējtiesa secināja, ka nav iespējams salīdzināt dažādus ekonomikas sektorus un konstatēt, ka pastāv diskriminācija. Piemēram, *BG Group v. Argentina* lietas spriedumā secināts, ka gāzes izplatītāji un citi sabiedrisko pakalpojumu sniedzēji neatrodas vienādos apstākļos un tādēļ tos nav pamatoti salīdzināt.⁶⁵

⁵⁹ Standard Chartered Bank (Hong Kong) Limited v. United Republic of Tanzania, ICSID Case No. ARB/14/14, Award, 11 October 2019, para. 395.

⁶⁰ Olin Holdings Limited v. State of Libya, Final Award, 25 May 2018, ICC Case No. 20355/MCP, para. 202.

⁶¹ Total S. A. v. Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/04/01, Decision on Liability, 27 December 2010, para. 210.

⁶² Olin Holdings Limited v. State of Libya, ICC Case No. 20355/MCP, Final Award, 25 May 2018, para. 202.

⁶³ Nykomb Synergetics Technology Holding AB v. The Republic of Latvia, SCC, Arbitral Award, 16 December 2003, section 4.3.2.

⁶⁴ Joseph Charles Lemire v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/06/18, Decision on Jurisdiction and Liability, 14 January 2010, para. 384.

⁶⁵ BG Group Plc. v. The Republic of Argentina, UNCITRAL, Final Award, 24 December 2007, para. 357.

Diskriminācijas mērķa nozīme praksē

Lielākoties praksē atspoguļota nostāja, ka diskrimināciju pierāda ar objektīviem apsvērumiem – ar sekām un nevis konkrētās rīcības nolūku vai mērķi. Piemēram, *Feldman v. Mexico* lietā šķīrējtiesa secināja, ka diskriminācija ir konstatēta *de facto*.⁶⁶ *Eastern Sugar v. Czech Republic* lietā secināts: pat ja nav konstatēts nolūks vērsties pret ieguldītāju, bet ir konstatēts nolūks labvēlīgāk izturēties pret citu komersantu, tik un tā ir konstatējams BIT pārkāpums.⁶⁷ Tāpat *Siemens v. Argentina* lietā šķīrējtiesa secināja, ka nolūks nav izšķirošs, nosakot, vai ir konstatējama diskriminācija, – noteicošais faktors ir konkrētās rīcības ietekme uz ieguldījumu.⁶⁸

Tomēr nevar viennozīmīgi apgalvot, ka nolūkam nav nekādas nozīmes. Atsevišķās lietās šķīrējtiesas ir vērtējušas, vai konkrētā rīcība ir veikta, ņemot vērā ārvalstu ieguldītāja valsts piederību. Piemēram, *Lauder v. Czech Republic* lietā skaidrots, ka uzņemošās valsts rīcība bija diskriminējoša, jo tā paredzēja mazāk labvēlīgu attieksmi pret ārvalstu ieguldītāju nekā pret vietējo ieguldītāju, šķīrējtiesai norādot, ka “[...] Mediju padome pārdomāja, jo tā baidījās, ka stipra un augoša politiska opozīcija pret licences piešķiršanu veidojumam, kam ir ievērojams ārvalstu kapitāls, kas varētu novest pie uzbrukuma visam izvēles procesam”.⁶⁹ *Eureko v. Poland* lietā šķīrējtiesa, lai pārbaudītu, vai ir konstatējama kompensējama ekspropriācija, vērtēja valsts mērķi diskriminēt ārvalstu ieguldītāju, nepieļaujot ārvalstu kontroli uzņemošās valsts tirgū.⁷⁰ NAFTA šķīrējtiesas *Methanex v. United States* lietā arīdzan tika norādīts, ka ar nodomu veikta diskriminējoša tiesību aktu pieņemšana pret ārvalstu ieguldītāju ir atslēgas elements, lai nodibinātu prettiesisku un kompensējamu ekspropriāciju.⁷¹

Visbeidzot, *LG&E v. Argentina* lietā šķīrējtiesa atzina, ka valsts rīcība ir uzskatāma par diskriminējošu, ja šādas rīcības mērķis ir diskriminēt vai rīcībai ir diskriminējoša iedarbība,⁷² tādējādi apstiprinot, ka diskrimināciju ekspropriācijas kontekstā var konstatēt gan no uzņemošās valsts rīcības sekām (objektīviem apsvērumiem), gan arī pierādot valsts mērķi vai nolūku diskriminēt ārvalstu ieguldītāju. Abi vērtēšanas kritēriji viens otru neizslēdz, un prakse norāda uz atšķirīgu pieeju katrā lietā.

Tomēr jaunākajā praksē ir vājš atbalsts tam, ka nodoms diskriminēt ir būtisks elements, lai nodibinātu, ka ir konstatējama mazāk labvēlīga attieksme

⁶⁶ Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/99/1, Award, 16 December 2002, para. 184.

⁶⁷ Eastern Sugar B. V. (Netherlands) v. The Czech Republic, SCC Case No. 088/2004, Partial Award, 27 March 2007, para. 338.

⁶⁸ Siemens A. G. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/8, Award, 17 January 2007, para. 321.

⁶⁹ Ronald S. Lauder v. The Czech Republic, UNCITRAL, Final Award, 3 September 2001, para. 231.

⁷⁰ Euroeko BV v. Poland, Ad hoc Arbitral Tribunal under Netherlands-Poland BIT, Partial Award, 19 August 2005, para. 242.

⁷¹ Methanex Corporation v. United States of America, UNCITRAL, Final Award of the Tribunal on Jurisdiction and Merits, 3 August 2005, para. 7.

⁷² LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., and LG&E International, Inc. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/1, Decision on Liability, 3 October 2006, para. 146.

vai diskriminācija pret ārvalstu ieguldītāju.⁷³ Autora ieskatā ir jāatzīst, ka mērķis diskriminēt nav jāuzskata par patstāvīgu vērtēšanas kritēriju, lai pierādītu, ka valsts rīcība ir diskriminējoša, jo, tāpat kā vērtējot netiešo ekspropriāciju, rezultātā izšķiroša ir tieši ietekme uz ārvalstu ieguldītāja īpašumtiesību baudīšanu, proti, izšķirošas ir radušās sekas. Tomēr situācijā, kurā jau sākotnēji var nodibināt, ka valsts mērķtiecīgi ir vērsusies pret ārvalstnieku, lai diskriminētu viņu, ir pietiekams pamats uzskatīt, ka nav izpildīts viens no ekspropriācijas tiesiskuma kritērijiem, pat neveicot diskriminācijai nepieciešamo seku novērtējumu.

Atšķirīgas attieksmes attaisnojums

Lai gan diskriminācija, kas balstīta uz atšķirīgu attieksmi attiecībā pret konkrētu personu grupu, pamatojoties, piemēram, uz rasi vai etnisko izcelsmi, ir uzskatāma par neattaisnojamu, praksē ir atzīts, ka pastāv situācijas, kas skar konkrēta īpašuma vai ieguldījuma ekspropriāciju, kurās atšķirīga attieksme pret individu ir pamatota. Minēto var pamatot ar tēzi, ka diskriminācija ir neattaisnojama atšķiršana (angļu val. – *unreasonable distinction*); ekspropriācija var būt tiesiska, ja šāda atšķirīga attieksme ir racionāli saistīta ar valsts drošības interešu īstenošanu vai valsts ekonomisko aizsardzību.⁷⁴ Šajā kontekstā šķirējtiesas ir skaidrojušas, ka pat gadījumos, kad viena indivīda īpašums ir atņemts, bet otra nav, tas pats par sevi vēl nenozīmē diskriminējošu atņemšanu, kamēr pastāv saprātīgs (angļu val. – *adequate*) iemesls noteikt šo atšķirīgo izturēšanos. *Aminoil* lietā šķirējtiesa nenonāca līdz secinājumam, ka ir notikusi prettiesiska diskriminācija, lai gan ASV naftas kompānija tika pakļauta ekspropriācijai, bet citas valsts naftas kompānija (*Arabian Oil*) netika, ko šķirējtiesa skaidroja ar apstākli, ka *Aminoil* nacionalizācija nebija saistīta ar diskrimināciju, un šī atšķirīgā izturēšanās nepierāda, ka likumam bija citi mērķi kā vien ekonomiskās attīstības programmas realizēšana. Līdz ar to šķirējtiesa secināja, ka pastāvēja pietiekami iemesli, lai nenacionalizētu *Arabian Oil*.⁷⁵ Par pamatu šādam secinājumam bija arī apstākļi, ka ne-ASV naftas kompānija darbojās sarežģītākā veidā un tai bija nodibināta koncesija, kuru piešķir Kuveita un Saūda Arābija kopīgi.⁷⁶ Līdzīgi secinājumi izdarīti arī *Amoco* lietā, kurā norādīts, ka tribunāla ieskatā, nepastāvot citiem pierādījumiem, ir grūti izdarīt secinājumu, ka ekspropriācija bija diskriminējoša tikai tā iemesla dēļ, ka citas sabiedrības vienā un tajā pašā ekonomiskajā sektorā netika ekspropriētas. Iemesli, kas attiecas uz neekspropriēto uzņēmumu, ekspropriēto vai abiem kopā, var attaisnot šādu atšķirīgu attieksmi.⁷⁷

⁷³ Standard Chartered Bank (Hong Kong) Limited v. United Republic of Tanzania, ICSID Case No. ARB/14/14, Award 11 October 2019, para. 407; sk. arī: S. D. Myers, Inc. v. Government of Canada, NAFTA/UNCITRAL, Partial Award, 13 November 2000, para. 254; Eastern Sugar B. V. (Netherlands) v. Czech Republic, SCC Case No. 088/2004 (Partial Award), 27 March 2007, para. 338; Occidental Exploration and Production Company v. Republic of Ecuador, LCIA Case No. UN3467 (Award), 1 July 2004, para. 177.

⁷⁴ Restatement of the Law Third: The Foreign Relations Law of the United States. Vol. 1, para. 712.

⁷⁵ Kuwait v. American Independent Oil Company (*Aminoil*), Award of 24 March 1982, 21 ILM 976 (1982), para. 87.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Amoco International Finance Corp v. Iran*, 15 Iran-US CTR 189, 232 (1987), para. 142.

Vienlaikus tiesību doktrīnā diskriminācijas aizlieguma princips ir aplūkots tādējādi, ka ir neiespējami apstiprināt, ka valsts nevar diskriminēt, īstenojot tās varu nacionalizēt ārvalstu īpašumu tā vietā, lai vērstos pret tās valsts piederīgajiem. Atsaucoties uz patstāvīgu valsts suverenitāti pār dabas resursiem, tiek pausts viedoklis, ka valstij ir leģitīmas tiesības neatstāt tās ekonomisko likteni vai nacionālās intereses ārvalstu rokās.⁷⁸ Pētnieki arī skaidro – lai gan diskriminācijas aizlieguma prasība ir vispārīgi apstiprināta, noteikta novirzīšanās no tās valsts ekonomiskās suverenitātes vārdā ir vienlaikus akceptēta.⁷⁹

Secinājumi

1. Starptautisko ieguldījumu tiesībās plaši apstiprināts, ka ekspropriācijas tiesiskums ir jāvērtē arī no diskriminācijas aizlieguma principa viedokļa, ko aplicina gan šķīrējtiesu prakse, gan piemērojamie starptautisko līgumu noteikumi. Kamēr šķīrējtiesas nosliecas kvalificēt valsts politiski motivētu vai citādu motīvu vadītu diskrimināciju kā prettiesisku, tās piemēro vairāk niansētu pieeju ekspropriācijai, kura ietekmē tikai daļu ārvalstnieku.
2. Nepastāv viennozīmīga prakse par diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma pierādīšanas nastu, kas var būt atšķirīga atkarībā no šķīrējtiesas analīzes attiecībā uz nolūku diskriminēt.
3. Mērķis diskriminēt nav patstāvīgs vērtēšanas kritērijs, lai pierādītu, ka valsts rīcība ir diskriminējoša, jo izšķirošas ir radušās sekas, taču sākotnēji konstatēts valsts mērķis diskriminēt var nodibināt, ka ekspropriācija nav bijusi tiesiska.
4. Prakse apstiprina – lai konstatētu, ka ir pārkāpts diskriminācijas aizlieguma princips, ir nepieciešams salīdzināt ne vien ārvalstu ieguldītājus, kas atrodas salīdzināmos apstākļos, bet arī ārvalstniekus un uzņemošās valsts ieguldītājus (protekcionalisma pazīmes). Tāpēc diskriminācijas aizliegums starptautisko ieguldījumu tiesībās liedz uzņemošajai valstij izturēties atšķirīgi ne vien pret dažādiem ieguldītājiem, bet arī pret vietējiem uzņēmējiem un ārvalstniekiem.⁸⁰

⁷⁸ Abi-Saab G. Permanent Sovereignty over Natural Resources and Economic Activities in M. Bedjaoui ed International Law: Achievement and Prospects, UNESCO. Paris: Martinus Nijhoff, 1991.

⁷⁹ Pellonpää M., Fitzmaurice M. Taking of Property in the Practice of the Iran-United States Claims Tribunal. Netherlands Yearbook of International Law, December 1988, Vol. 19, p. 65.

⁸⁰ Sk. arī: Schefer K. N. 2013, p. 180.

ŽURNĀLISTA JĒDZIENS TIESĪBU UZ ŽURNĀLISTU INFORMĀCIJAS AVOTU AIZSARDZĪBU KONTEKSTĀ

DEFINING JOURNALIST IN THE CONTEXT OF PROTECTING INFORMATION SOURCES

Linda Bīriņa, Mg. iur.

Zvērināta advokāte

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

The right to protect information sources is a privilege that has been granted to journalists. Thus, the definition of who is a journalist needs to be considered in this context. The article strives to determine criteria that can be applied in order to define journalist. While it is acknowledged that journalists working in the traditional media are entitled to this privilege, the important role that bloggers and citizen journalists play in the gathering and dissemination of information should also be taken into account. Therefore, the Council of Europe has proposed Member States to apply a functional definition of journalist, defining it as any person who is regularly or professionally engaged in the collection and dissemination of information to the public via any means of mass communication.

Atslēgvārdi: žurnālists, blogeris, avotu aizsardzība

Keywords: journalist, blogger, source protection

Ievads

Žurnālista loma un mērķis demokrātiskā sabiedrībā, ievērojot robežas attiecībā uz citu cilvēku reputāciju un tiesībām, ir dalīties ar informāciju un idejām par visiem sabiedriski nozīmīgiem jautājumiem.¹ Žurnālista tiesības informēt sabiedrību izriet no tiesībām uz vārda brīvību, un žurnālista kā “sabiedrības sargsuņa” (angļu val. – *public watchdog*) lomai ir izšķiroša nozīme demokrātiskā sabiedrībā.²

Kaut arī ikvienai personai ir tiesības uz vārda brīvību, tomēr ne visām personām ir piešķirtas īpašas privilēģijas šo tiesību īstenošanā, piemēram, attiecībā uz piekļuvi informācijai vai personas datu apstrādi žurnālistiskām vajadzībām.

¹ ECT 07.02.2012. spriedums lietā Axel Springer AG v. Germany (iesnieguma Nr. 39954/08), 79. punkts.

² ECT 23.09.1994. spriedums lietā Jersild v. Denmark (iesnieguma Nr. 15890/89), 31. punkts; Van Dijk P., Van Hoof F., Van Rijn A., Zwaak L. (eds.). *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. 4th ed. Antwerpen, Oxford: Intersentia, 2006, p. 775.

Līdz ar to žurnālisti ir jānošķir no pārējām personām, kurām ir tiesības uz vārda brīvību, jo žurnālistu tiesību uz vārda brīvību robežas ir daudz plašākas.³ Starp būtiskākajām žurnālistu privilēģijām ir tiesības neizpaust savus informācijas avotus.⁴ Tiesības uz žurnālistu informācijas avotu neaizskaramību ir viens no pamata apstākļiem preses brīvības nodrošināšanai, jo bez šādas aizsardzības avoti varētu nevēlēties sniegt palīdzību preseī, lai informētu sabiedrību par to interesējošiem jautājumiem.⁵ Tādējādi šo tiesību īstenošanas kontekstā ir svarīgi izvērtēt žurnālista jēdzienu.

Šī raksta pirmajā nodaļā tiks aplūkotas žurnālista definēšanas teorijas un žurnālista jēdziens Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas izpratnē, lai konstatētu, kādas personas atbilst žurnālista statusam un varētu paļauties uz privilēģiju neizpaust savus informācijas avotus. Savukārt otrajā nodaļā tiks apskatīta žurnālista definīcija Latvijā, un ar salīdzinošās metodes palīdzību, vispārīgi izvērtējot arī atsevišķu citu Eiropas Padomes un Eiropas Savienības dalībvalstu (Vācijas, Apvienotās Karalistes, Francijas, Somijas, Dānijas, Beļģijas, Īrijas, Slovēnijas) pieeju attiecībā uz žurnālista definēšanu, kā arī, ņemot vērā pirmajā nodaļā secināto, autore sniegs ierosinājumus nepieciešamajām izmaiņām Latvijas regulējumā.

Žurnālista definēšanas teorijas un žurnālista jēdziens Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas izpratnē

No juridiskā viedokļa pastāv divas galvenās žurnālistu definēšanas teorijas – institucionālā un funkcionālā.⁶ Atbilstoši institucionālajai teorijai par žurnālistu tiek uzskatīta persona, kas ir ieguvusi žurnālista izglītību, strādā kādā medijā vai ir piederīga profesionālajai organizācijai.⁷ Praksē komplikētāka pieeja ir funkcionālajai teorijai, saskaņā ar to par žurnālistu tiek uzskatīta ikviens persona, kas veic žurnālistam raksturīgās funkcijas un pienākumus.⁸

Tās personas, kuras atbilst žurnālista statusam saskaņā ar institucionālo teoriju, pārsvarā būtu uzskatāmas par žurnālistiem arī atbilstoši funkcionālajai teorijai, līdz ar to šādos gadījumos atšķirība starp abām teorijām nav tik būtiska. Taču neskaidrība rodas situācijās, kad persona nestrādā medijā, nav žurnālistu organizāciju biedrs, bet veic žurnālistiem raksturīgās funkcijas. Funkcionālās definīcijas pamatā ir pieņēmums, ka mūsdienās tehnoloģiju attīstība pavērusi neierobežotas iespējas iegūt un izplatīt informāciju, tādēļ ikviens, it īpaši jau blogeri, var dot pienesumu sabiedriskajā diskusijā, veicinot demokrātijas attīstību.⁹

Galvenais risks, piemērojot funkcionālo teoriju, ir noteikt pārāk plašu to personu loku, kurām tiktu piešķirtas žurnālistiem raksturīgās privilēģijas, attiecīgi

³ Susi M. *Human Rights, Digital Society and the Law: A Research Companion*. Abingdon, Oxon [UK], New York, NY: Routledge, 2019.

⁴ ECT 27.03.1996. spriedums lietā Goodwin v. the United Kingdom (iesnieguma Nr. 17488/90), 39. punkts.

⁵ Ibid.

⁶ Rowbottom J. *Media Law*. Oxford, UK: Hart Publishing, 2018, pp. 27–31; Šimkus A. Žurnālista un avotu aizsardzības privilēģijas definīcija Eiropā un ASV. *Jurista Vārds*, 2016, Nr. 37, 10.–17. lpp.

⁷ Šimkus A. 2016, 10.–17. lpp.

⁸ Rowbottom J. 2018, p. 30; Šimkus A. 2016, 10.–17. lpp.

⁹ Article 19: The Right to Blog. *Pieejams*: <https://www.article19.org/data/files/medialibrary/3733/Right-to-Blog-EN-WEB.pdf> [aplūkots 06.03.2020.].

ir rūpīgi jāapsver, kā definēt žurnālistikas funkcijas.¹⁰ Žurnālistiem raksturīgās funkcijas tradicionāli ietver informācijas vākšanu, ziņu gatavošanu, sabiedrības informēšanu par tai svarīgiem un to interesējošiem jautājumiem un tamlīdzīgi. Savukārt būtiskākais pienākums ir ievērot profesionālo ētiku un atbildību.¹¹ Vienlaikus Eiropas Savienības Tiesa (turpmāk – EST) vismaz attiecībā uz personas datu apstrādi žurnālistiskām vajadzībām savā praksē žurnālistikas darbības ir definējusi ļoti plaši.

Saskaņā ar EST praksi žurnālistikas darbības attiecas uz tādu rīcību, kuras vienīgais mērķis ir sniegt sabiedrībai informāciju, viedokļus vai idejas ar jebkāda izplatīšanas līdzekļa palīdzību.¹² Kā atzinusi EST, pat situācija, kad policijas darbinieki tiek filmēti policijas iecirknī paskaidrojumu pieņemšanas laikā un šādi veiktais videoieraksts tiek publicēts interneta vietnē, kurā lietotāji var nosūtīt un apskatīt videoierakstus un dalīties ar tiem, var būt personas datu apstrāde tikai žurnālistikas nolūkiem, ja no minētā videoieraksta izriet, ka tā filmēšanas un publicēšanas vienīgais mērķis bija publiskot informāciju, viedokļus vai idejas.¹³ Tādējādi EST vērsa uzmanību uz to, ka apstākļi, ka persona tradicionāli nav žurnālists, neizslēdz žurnālistikas funkciju attiecināšanu uz viņu, kā arī apstākļi, ka informācija ir izplatīta netradicionālā veidā, proti, interneta vietnē *www.youtube.com*, nevar liegt to kvalificēt kā tādu, kas veikta tikai “žurnālistikas nolūkiem”. Līdz ar to individu, kas nodarbojas ar tā dēvēto “pilsonisko žurnālistiku”, vācot un izplatot informāciju, lai varētu publiskot informāciju, viedokļus vai idejas, var uzskatīt par personas datu apstrādātāju žurnālistikas nolūkiem.¹⁴ Autores ieskatā EST pieeja tomēr neļauj pietiekami nošķirt, vai persona rīkojas žurnālistikas nolūkos, vai arī tā ir cita veida komunikācija, piemēram, īstenojot tiesības uz vārda brīvību sociālajos medijos, kas piemīt ikvienai personai un var tikt izmantota arī ārpus žurnālistikas nolūkiem.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas¹⁵ (turpmāk – Konvencija) 10. pants paredz ikvienam tiesības brīvi paust savus uzskatus, tās ietver tiesības netraucēti saņemt un izplatīt informāciju un idejas. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) savā praksē nav tieši noteikusi, kādas personas var uzskatīt par žurnālistiem saskaņā ar Konvencijas 10. pantu, taču no ECT prakses ir iespējams secināt, ka ECT atbalsta ne tikai institucionālo, bet arī funkcionālo pieeju žurnālista statusa noteikšanai.¹⁶ Interpretējot Konvencijas 10. pantu, ECT ir pat norādījusi, ka lietotāju izteikšanās internetā rada nepieredzētu vārda brīvības platformu un ziņu un komentāru publicēšana interneta vietnē ir žurnālistikas darbība.¹⁷ ECT ir arī atzinusi, ka dažādu “sabiedrisko debašu platformu radīšanas” funkcija nepiemīt tikai tradicionālajai preseī.

¹⁰ Rowbottom J. 2018, p. 30.

¹¹ Ibid., p. 29.

¹² EST 16.12.2008. spriedums lietā C-73/07 Satakunnan Markkinapörssi and Satamedia, 61. un 62. punkts.

¹³ EST 14.02.2019. spriedums lietā C-345/17 Buivids, 69. punkts.

¹⁴ Ģenerāladvokātes Eleanoras Šarpstones (*Eleanor Sharpston*) 27.09.2018. secinājumi EST lietā C-345/17, Buivids, 53. punkts.

¹⁵ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950. [01.06.2010. red.].

¹⁶ Sk., piemēram: ECT 27.03.1996. spriedums lietā Goodwin v. the United Kingdom (iesnieguma Nr. 17488/90); ECT 15.02.2005. spriedums lietā Steel and Morris v. the United Kingdom (iesnieguma Nr. 68416/01); ECT 27.05.2004. spriedums lietā Vides Aizsardzības Klubs v. Latvia (iesnieguma Nr. 57829/00).

¹⁷ ECT 16.06.2015. spriedums lietā Delfi AS v. Estonia (iesnieguma Nr. 64569/09), 110., 112. un 113. punkts.

Turklāt, ņemot vērā interneta būtisko lomu, lai paplašinātu sabiedrības piekļuvi ziņām un veicinātu informācijas izplatīšanu, blogeru un populāru sociālo mediju lietotāju funkcija var tikt pielīdzināta “sabiedrības sargsuņa” lomai, cik tāl ir runa par Konvencijas 10. pantā piešķirto aizsardzību.¹⁸

1996. gadā ECT pirmo reizi konstatēja, ka Konvencijas 10. pants ietver žurnālistu tiesības neizpaust savu informācijas avotu.¹⁹ Jau šajā lietā ECT žurnālista privilēģijas attiecināja uz personu, kura stažiera statusā bija nostrādājusi izdevniecībā trīs mēnešus.²⁰ Savukārt 2000. gadā Eiropas Padomes Ministru komiteja pieņēma Rekomendāciju dalībvalstīm Nr. 7 (2000) “Par žurnālistu tiesībām neatklāt informācijas avotus”²¹ (turpmāk – Rekomendācija), kas nodrošina pamatu kopīgiem minimāliem Eiropas standartiem attiecībā uz žurnālistu tiesībām neizpaust savus informācijas avotus Konvencijas 10. panta izpratnē. Atbilstoši Rekomendācijai termins “žurnālists” apzīmē jebkuru fizisku vai juridisku personu, kas regulāri vai profesionāli iesaistīta informācijas vākšanā vai izplatīšanā sabiedrībai ar jebkuriem masu saziņas līdzekļiem.

Kaut arī parasti žurnālists ir fiziska persona, tomēr Rekomendācijā kā “žurnālisti” tiek aizsargātas arī juridiskas personas, piemēram, mediji, izdevniecības, ziņu aģentūras, kuru rīcībā var būt informācijas avotu sniegtā informācija. No Rekomendācijā ietvertās žurnālista definīcijas varētu secināt, ka regulāra vai profesionāla darbība masu saziņas līdzekļi ir priekšnosacījums žurnālista statusa iegūšanai, taču Rekomendācijas paskaidrojošais memorands izskaidro, ka šīs definīcijas piemērošana nedrīkst izslēgt ārštata vai uz nepilnu slodzi nodarbinātus žurnālistus vai tos, kas tikko sākuši profesionālo karjeru vai kādu laiku nodarbojas ar kādu neatkarīgu pētījumu.²² Tāpat arī norādīts, ka žurnālista statusa iegūšanai nav nepieciešama profesionāla akreditācija vai noteikta biedrība. Taču par žurnālistu nevarētu uzskatīt tādas personas, kas raksta vēstules drukātā medija redaktoram, piedalās kā viesi radio un televīzijas pārraidēs vai iesaistās interneta mediju diskusiju forumos, jo avotu aizsardzība ir būtisks mediju darba priekšnoteikums demokrātiskā sabiedrībā, bet ne priekšnosacījums visām indivīdu komunikācijas formām.²³

Attiecībā uz Rekomendācijas definīcijā ietverto norādi par masu saziņas līdzekļu starpniecību informācijas vākšanā vai izplatīšanā memorandā paskaidrots, ka var tikt izmantota jebkura komunikācijas tehnika, ieskaitot neperiodiskas publikācijas un audiovizuālus darbus, kā rezultātā arī fotožurnālisti un interneta mediju žurnālisti tiek iekļauti žurnālista jēdzienā.²⁴ Tāpat arī memorandā norādīts, ka nav neviena argumenta, lai ierobežotu žurnālista jēdzienu tikai ar tādām personām, kuras pilda savus pienākumus tradicionālajos

¹⁸ ECT 08.11.2016. spriedums lietā Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary (iesnieguma Nr. 18030/11), 166. un 168. punkts.

¹⁹ ECT 27.03.1996. spriedums lietā Goodwin v. the United Kingdom (iesnieguma Nr. 17488/90), 39. punkts.

²⁰ Ibid.

²¹ Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information. Council of Europe. Pieejams: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e2fd2 [aplūkots 06.03.2020.].

²² Explanatory Memorandum to Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information. Council of Europe. Pieejams: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e2c13 [aplūkots 06.03.2020.].

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

medijos, kā avīzēs, radio un televīzijā, aicinot dalībvalstis žurnālista jēdzienu attiecināt arī uz personām, kas profesionāli strādā, vāc un izplata informāciju arī ar tādiem jauniem komunikācijas līdzekļiem kā internets.

Turklāt neatkarīgi no personas statusa ECT savā praksē ir noteikusi kritērijus, kādiem jāpiepildās, lai persona varētu baudīt tiesības un privilēģijas, kas izriet no Konvencijas 10. panta. Pirmkārt, tā ir diskusijas veicināšana par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem jeb sabiedrības interešu kritērijs. Tādējādi ne katra publicētā informācija atbilst sabiedrības interesēm un būtu aizsargājama. Otrkārt, žurnālistu tiesības izplatīt sabiedrības interesi raisošu informāciju prasa, lai viņi rīkotos labā ticībā un balstītos uz patiesu faktisko situāciju, kā arī sniegtu uzticamu un precīzu informāciju saskaņā ar žurnālistu ētikas standartiem.²⁵ Minētie kritēriji ietilpst atbildīgas žurnālistikas konceptā, taču, kā atzinusi ECT, lai radītu vai veicinātu diskusiju par sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem, publicēt informāciju žurnālistikas nolūkos var jebkura persona. Attiecīgi personai, kura nav uzskatāma par žurnālistu, iesaistoties publiskā diskusijā, tieši tāpat ir jāievēro pienākums par precīzas un uzticamas informācijas sniegšanu, kā arī jārikojas labā ticībā.²⁶

Arī lietās, kuras ir bijušas saistītas ar tiesībām uz žurnālistu informācijas aizsardzību un kurās nebija šaubu par žurnālista statusu, ECT ņēma vērā, vai persona, kura atsaucas uz šo privilēģiju, ir rīkojusies atbilstoši iepriekš minētajiem atbildīgas žurnālistikas kritērijiem.²⁷ Tādējādi žurnālista privilēģijas nevarētu iegūt persona, kura nav rīkojusies atbilstoši šiem kritērijiem pat tad, ja persona saskaņā ar institucionālo definīciju tradicionāli būtu uzskatāma par žurnālistu.²⁸ Vienlaikus, ņemot vērā, ka atbildīgas žurnālistikas kritēriji ir jāievēro jebkurai personai, kura iesaistās publiskā diskusijā, nebūtu pamata personai piešķirt žurnālista statusu un informācijas avotu aizsardzības privilēģijas, ja bez šiem kritērijiem nepastāvētu vēl kāds, kas ļautu personu atzīt par žurnālistu atbilstoši funkcionālajai definīcijai, piemēram, Rekomendācijā norādītā publicēšanās regularitāte vai atalgojuma saņemšana par savu darbu. Individīdi, kas citos apstākļos sevi neuzskatītu par žurnālistiem, nevar tikt kvalificēti kā tādi vismaz informācijas avotu aizsardzības kontekstā,²⁹ tādēļ žurnālista definīcijā ietverta norāde uz regulāru vai profesionālu iesaisti informācijas vākšanā vai izplatīšanā sabiedrībai. Attiecīgi Rekomendācijā ietvertā definīcija izslēdz tādus blogerus un pilsoniskos žurnālistus, kuri, kaut arī publicē informāciju, tomēr to nedara regulāri vai profesionāli. Minētais tiek pamatots ar to, ka šī profesionālā privilēģija

²⁵ Flanagan A. Defining “journalism” in the age of evolving social media: a questionable EU test. *International Journal of Law and Information Technology*, 2012, Vol. 21, No. 1, pp. 1–30; ECT 15.12.2009. spriedums lietā *Financial Times Ltd and Others v. the United Kingdom* (iesnieguma Nr. 821/03), 62. un 67. punkts; ECT 04.11.2014. spriedums lietā *Braun v. Poland* (iesnieguma Nr. 30162/10), 40. punkts.

²⁶ ECT 04.11.2014. spriedums lietā *Braun v. Poland* (iesnieguma Nr. 30162/10), 40. punkts.

²⁷ Sk., piemēram: ECT 12.11.2007. spriedums lietā *Dupuis and Others v. France* (iesnieguma Nr. 1914/02), 43. un 46. punkts; ECT 25.02.2003. spriedums lietā *Roemen and Schmit v. Luxembourg* (iesnieguma Nr. 51772/99), 54. punkts; ECT 15.12.2009. spriedums lietā *Financial Times Ltd and Others v. the United Kingdom* (iesnieguma Nr. 821/03), 67. punkts.

²⁸ Rowbottom J. 2018, p. 30.

²⁹ Explanatory Memorandum to Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information.

balstās uz konfidencialitātes un uzticības attiecībām, taču šādas attiecības nevar attiecināt uz jebkuru personu, kurai ir sava mājaslapa vai blogs.³⁰

Žurnālista definīcija Latvijā un atsevišķās Eiropas Padomes dalībvalstīs

Latvijā žurnālista definīcija ir ietverta likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”³¹ (turpmāk – Preses likums), kura mērķis ir aizsargāt Latvijas Republikas Satversmē nostiprinātās tiesības uz vārda brīvību. Preses likuma 23. pantā ietverta definīcija, kuras pamatā ir institucionālā teorija. Saskaņā ar minēto pantu “par žurnālistu šajā likumā tiek uzskatīta persona, kura vāc, apkopo, rediģē vai citādā veidā sagatavo materiālus masu informācijas līdzeklim un kura ar to noslēgusi darba līgumu vai veic šo darbu masu informācijas līdzekļa uzdevumā, kā arī ir žurnālistu apvienību biedrs”. Tādējādi Latvijā par žurnālistu, kuram piemīt Preses likumā noteiktās tiesības, būtu uzskatāma tikai tāda persona, kura savus profesionālos pienākumus veic masu informācijas līdzeklī vai tā uzdevumā, kā arī persona, kura ir žurnālistu apvienību biedrs. Attiecīgi personas, kuras veic tās pašas funkcijas, bet strādā individuāli, nav iestājušās nevienā žurnālistu apvienībā un sava darba rezultātus publicē blogā vai citā vietnē vai izdevumā, kas nav reģistrēts kā masu informācijas līdzeklis, nebūtu uzskatāmas par žurnālistu un nevarētu iegūt tiesības neizpaust savu informācijas avotu. Šāda pieeja ir vērtējama kritiski, jo izslēdz iespēju noteikt personai žurnālista statusu, balstoties uz funkcionālās definīcijas kritērijiem. Arī Tiesībsarga birojs ir norādījis, ka sociālo paradumu izmaiņas padarījušas par neiespējamu aprobežot žurnālistikas jēdzienu vienīgi ar reglamentētas profesijas darbību.³²

Nav šaubu par to, ka masu informācijas līdzekļi pastāvīgi mainās un tehnoloģiju attīstības rezultātā rodas jaunas mediju formas.³³ Vienlaikus likumdošanas process bieži ir lēns un netiek līdzī jauno mediju formu regulēšanai, savukārt žurnālisti, kuri savu pienākumu pildīšanai izmanto jaunākās tehnoloģijas, bieži ir mazāk pasargāti nekā viņu kolēģi tradicionālajos medijos.³⁴ Līdz ar to interneta un sociālo mediju parādīšanās ir izaicinājums vairākām definīcijām, kuras līdz šim ir noteikušas, kas ir žurnālists un attiecīgi kas var tikt aizsargāts.³⁵ Apstākļos, kad tradicionālās žurnālistikas formas ir mainījušās, žurnālista definēšanā ir jāpievēršas arī saturam un tā radīšanas metodēm.³⁶ Jautājums par to, kas ir un kas nav žurnālists, ir skaidrāks valstīs, kur ir senas

³⁰ Recommendation 1950 (2011) of the Parliamentary Assembly on the protection of journalists' sources. Council of Europe. Pieejams: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17943&lang=en> [aplūkots 06.03.2020.].

³¹ Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: LV likums. Pieņemts 20.12.1990. [13.02.2020. red.].

³² LR Tiesībsargs: Privatpersonas tiesības izplatīt sabiedrībai būtisku informāciju. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/privatpersonas-tiesibas-izplatit-sabiedrībai-butisku-informaciju> [aplūkots 06.03.2020.].

³³ Recommendation CM/rec (2011) 7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. Council of Europe. Pieejams: <http://www.osce.org/odihr/101403?download=true> [aplūkots 06.03.2020.].

³⁴ Banisar D. Silencing Sources: An International Survey of Protection and Threats to Journalistic Sources, p. 30. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1706688 [aplūkots 06.03.2020.].

³⁵ Ibid., p. 31.

³⁶ Rožukalne A. Sauciet mani par žurnālistu! Pieejams: <http://providus.lv/article/sauciet-mani-par-zurnalisti> [aplūkots 06.03.2020.].

demokrātijas tradīcijas un sabiedrība zina, ka īpašas tiesības un aizsardzība ir saistīta arī ar pienākumiem un atbildību.³⁷

Iepazīstoties ar regulējumu atsevišķās Eiropas Padomes dalībvalstīs, kuras vienlaikus ir arī Eiropas Savienības dalībvalstis un pārstāv atšķirīgas juridiskās tradīcijas un tiesību sistēmas, secināms, ka vairākās no tām, piemēram, Vācijā un Apvienotajā Karalistē, žurnālista definīcija normatīvo aktu līmenī netiek sniegta.³⁸ Savukārt valstīs, kurās normatīvie akti paredz žurnālista definīciju, piemēram, Francijā³⁹ un Slovēnijā,⁴⁰ kā arī valstīs, kurās žurnālista definīcija izriet no žurnālistu apvienību noteiktajiem kritērijiem, piemēram, Somijā⁴¹ un Dānijā,⁴² tās ir mēģinājušas rast līdzsvaru starp institucionālo un funkcionālo pieeju.

Beļģija žurnālistu informācijas avotu aizsardzības kontekstā citu Eiropas Padomes dalībvalstu vidū tiek pozitīvi izcelta saistībā ar to, ka tā ir pieņēmusi speciālu likumu par žurnālistu avotu aizsardzību. Šis likums sākotnēji definēja žurnālistu kā jebkuru personu, kura strādā kā pašnodarbinātā vai algotā darbā un regulāri apkopo, rediģē, sniedz vai izplata informāciju sabiedrībai ar mediju starpniecību. Taču pēc Beļģijas konstitucionālās tiesas sprieduma 2006. gadā⁴³ tika veikti grozījumi likumā, izslēdzot no definīcijas norādi uz pašnodarbinātā vai algota darbinieka kritēriju, kā arī regularitātes kritēriju. Tiesas ieskatā minētie kritēriji žurnālista statusa un privilēģiju iegūšanai ir pretrunā ar Beļģijas konstitūcijā nostiprinātajām tiesībām uz vārda un preses brīvību, jo tiesības uz avotu aizsardzību ir jānodrošina nevis žurnālistiem kā profesijas pārstāvjiem, bet lai ļautu medijiem pildīt savu "sargsuņa lomu" un informēt sabiedrību par jautājumiem, kas skar tās intereses. Attiecīgi tiesas ieskatā jebkura persona, kas veic žurnālistikas funkcijas, ir tiesīga sargāt savus informācijas avotus.⁴⁴ Kaut arī no žurnālista definīcijas angļiskā tulkojuma varētu domāt, ka būtiska ir informācijas izplatīšana ar masu informācijas līdzekļa starpniecību, juridiskajā literatūrā norādīts, ka "medija" koncepts paredz tikai nepieciešamību pēc minimālām regularitātes prasībām informācijas izplatīšanā. Tādējādi Beļģijā žurnālista statuss un tiesības sargāt savus informācijas avotus attiecas ne tikai uz profesionāliem žurnālistiem, bet arī uz tādām personām kā, piemēram, blogeri.⁴⁵

Arī Īrijas Augstākā tiesa ir atzinusi, ka blogeris ir pielīdzināms žurnālistam un viņam ir tiesības aizsargāt savus informācijas avotus.⁴⁶ Tiesa atzina, ka blogera darbības, pētot situāciju un rakstot par reliģiskiem kultiem, ir uzskatāmas

³⁷ Rožukalne A. Sauciet mani par žurnālistu! Pieejams: <http://providus.lv/article/sauciet-mani-par-zurnalisti> [aplūkots 06.03.2020.].

³⁸ Freedom of Expression and Protection of Journalistic Sources. International legal research group. Pieejams: https://files.elsa.org/AA/LRG_FoE_Final_Report.pdf [aplūkots 06.03.2020.].

³⁹ Code du travail [Francijas Darba likums]. Pieejams: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?i dSectionTA=LEGISCTA000006189947&cidTexte=LEGITEXT000006072050&dateTexte=20170613> [aplūkots 06.03.2020.].

⁴⁰ The Mass Media Act [Slovēnijas Preses likums]. Pieejams: http://www.rtvsl.si/files/razno/mass_media_act.pdf [aplūkots 06.03.2020.].

⁴¹ The Union of Journalists in Finland. Pieejams: <https://journalistiliitto.fi/en/membership/join-the-union/> [aplūkots 06.03.2020.].

⁴² The Danish Union of Journalists. Pieejams: <https://journalistforbundet.dk/sites/default/files/inline-files/DJ-in-english.pdf> [aplūkots 06.03.2020.].

⁴³ Beļģijas konstitucionālās tiesas sprieduma Nr. 91/2006 kopsavilkums. Pieejams: https://www.const-court.be/cgi/judgments_popup.php?lang=en&ArrestID=2163 [aplūkots 06.03.2020.].

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Freedom of Expression and Protection of Journalistic Sources. International legal research group.

⁴⁶ Īrijas Augstākās tiesas 18.09.2012. spriedums lietā *Cornec v. Morrice & Ors*, IEHC 376, para. 65–68.

par “sabiedrības viedokļa izglītošanu” un būtu pielīdzināmas tradicionālo mediju darbībai. Attiecīgi tiesa secināja, ka blogera tiesības turpmāk saņemt sabiedrībai svarīgu informāciju no avotiem varētu tikt apdraudētas, ja tiesa liktu atklāt viņa informācijas avotus.⁴⁷

Tādējādi, ņemot vērā šajā rakstā veikto žurnālista jēdziena analīzi atbilstoši Konvencijas izpratnei, kā arī Eiropas Padomes izteikto aicinājumu dalībvalstīm piemērot funkcionālo definīciju,⁴⁸ autore ieskatā būtu nepieciešams Latvijā normatīvā līmenī izšķirties par labu funkcionālajai definīcijai, izstrādājot skaidrus kritērijus, pēc kuriem fizisku personu varētu uzskatīt par žurnālistu ar visām tiesībām un pienākumiem, kas izriet no šī statusa. Vienlaikus nebūtu samērīgi prasīt atzītiem žurnālistiem, kuri jau šobrīd atbilst Preses likuma definīcijai, katreiz no jauna pierādīt savu žurnālista statusu, tādēļ būtu nepieciešams grozīt spēkā esošo žurnālista definīciju, kombinējot abas teorijas – gan funkcionālo, gan institucionālo.

Kopsavilkums

1. Pastāv divas galvenās žurnālistu definēšanas teorijas – institucionālā un funkcionālā. Būtiskākā atšķirība starp šīm teorijām ir apstākļi, vai persona, kas veic žurnālista profesionālos pienākumus, strādā kādā medijā vai ir piederīga profesionālajai organizācijai. Eiropas Padome aicina dalībvalstis piemērot funkcionālo žurnālista definīciju, saskaņā ar to par žurnālistu tiek uzskatīta ikviens persona, kas veic žurnālistam raksturīgās funkcijas un pienākumus. Atbalsts funkcionālās definīcijas piemērošanai ir saskatāms arī ECT praksē. Tāpat arī atsevišķas aplūkotās Eiropas Padomes dalībvalstis (Francija, Slovēnija, Somija, Dānija, Beļģija) ir mēģinājušas rast līdzsvaru starp institucionālo un funkcionālo pieeju.
2. Šobrīd Latvijā normatīvi nostiprinātā žurnālista definīcija atbilst institucionālajai teorijai, kas nepamatoti sašaurina to personu loku, kuras varētu tikt atzītas par žurnālistiem. Tādēļ nepieciešams izstrādāt jaunu žurnālista definīciju, ņemot vērā žurnālista funkcijas un īpašo lomu demokrātiskā sabiedrībā. Definīcijas pamatā vajadzētu būt abām teorijām – gan funkcionālajai, gan institucionālajai.
3. Lai persona varētu tikt atzīta par žurnālistu un paļauties uz tiesībām aizsargāt savus informācijas avotus, jākonstatē regulāra vai profesionāla iesaiste informācijas vākšanā vai izplatīšanā sabiedrībai par tai būtiskiem jautājumiem. Turklāt jāievēro tādi atbildīgas žurnālistikas pamatprincipi kā pienākums rīkoties labā ticībā, pamatoties uz patiesiem faktiem, sniegt uzticamu un precīzu informāciju, kā arī darboties saskaņā ar žurnālistikas ētiku. Savukārt personas datu apstrādes kontekstā EST izvirzītās prasības privilēģijas piešķiršanai ir zemākas, jo šo privilēģiju var piešķirt jebkurai personai, kuras rīcības vienīgais mērķis ir sniegt sabiedrībai informāciju, viedokļus vai idejas ar jebkāda izplatīšanas līdzekļa palīdzību. Tādējādi secināms, ka šobrīd nav pamata piemērot vienotu žurnālista definīciju attiecībā uz visām žurnālistu privilēģijām.

⁴⁷ Īrijas Augstākās tiesas 18.09.2012. spriedums lietā *Cornec v. Morrice & Ors*, IEHC 376, para. 66.

⁴⁸ Recommendation CM/rec (2011) 7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media.

SEKCIJA

**KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU JOMAS
AKTUALITĀTES DOKTORANTU
PĒTĪJUMOS**

KONTRABANDAS OBJEKTĪVĀ PUŠE

OBJECTIVE SIDE OF SMUGGLING AS A CRIMINAL OFFENCE

Toms Čevers, *Mg. iur.*

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas prokuratūras prokurors

Summary

The article reveals the importance of the objective side of the criminal offence for a comprehensive understanding of the constituent elements of the criminal offence concerned. The article proposes an explanation of the disposition of the blanket criminal law provision, extending its current scope. Elements of the objective side of the criminal offence referred to in Section 190 "Smuggling" of the Criminal Law of the Republic of Latvia, are explained in the article, such as bringing in of goods subject of customs control into the customs territory or taking out thereof, avoiding customs control and concealing such goods from customs control.

The article proposes approaches whereby the illegal movement of goods across the customs border is considered to be completed, taking into account the circumstances of the manner of the movement in question. It has been found that the purpose of criminalizing the illegal movement of goods as listed in the legal definition of smuggling is to prevent the movement of goods across the customs border by excluding them from customs.

Atslēgvārdi: noziedzīga nodarījuma objektīvā puse, blanketa dispozīcija, preču nelikumīga pārvietošana pāri muitas robežai, preču nelikumīgas pārvietošanas veidi

Keywords: objective side of criminal offence, disposition of the blanket criminal law provision, illegal movement of goods across customs border, manners of illegal movement of goods

Ievads

Noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse kā noziedzīga nodarījuma sastāva konstruktīvs elements ir personas uzvedības ārējā izpausme, kas noris reālajā dzīvē un rada kaitīgas izmaiņas apkārtējā vidē.¹ Tā aptver visus tos noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijā būtiskos apstākļus, kurus iespējams konstatēt un par kuriem iespējams spriest distancēti no jebkādas informācijas par noziedzīgā nodarījuma izdarītāju un kuri tādējādi objektīvi atspoguļo izdarītā kaitīgumu.

Objektīvās puses galvenā nozīme ir sniegt ar kriminālatbildības piedraudējumu aizliegtā nodarījuma aprakstu, ietverot attiecīgo darbību vai bezdarbību,

¹ Sal.: Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 29. lpp.; Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 7., 31. lpp.

to raksturojošos apstākļus, proti, tās veidu, paņēmienus, rikus un līdzekļus, apstākļus, kādos tā notiek, proti, vietu un laiku, kā arī radītās kaitīgās sekas un cēloņsakarību un citus ārējus apstākļus, kam likumdevēja ieskatā ir sevišķa nozīme. Taču objektīvajai pusei ir nozīme arī citu noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju noteikšanā, kas līdz šim juridiskās diskusijās nav aktualizēta, bet ko raksta ierobežotā apjoma dēļ nav iespējams izklāstīt plašāk.²

Ievērojot minēto, ir būtiski pievērst īpašu uzmanību noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses pilnīgai atklāšanai un izpratnei. Šajā kontekstā ir lietderīgi aplūkot arī kontrabandas kā noziedzīgā nodarījuma sastāva objektīvo pusi, jo Krimināllikuma³ (turpmāk – KL) 190. panta “Kontrabanda” pirmās daļas dispozīcija, raksturojot muitošanai pakļauto preču vai citu vērtību ieviešanu Latvijas Republikas muitas teritorijā vai izvešanu no tās jebkādā nelikumīgā veidā, ir ļoti aprakstoša un tādēļ informatīva.

Krimināllikuma 190. panta pirmās daļas dispozīcijas uzbūves veids

Pirms kontrabandas objektīvās puses analīzes ir vērts pievērst uzmanību attiecīgās KL Sevišķās daļas tiesību normas konstrukcijai, jo krimināltiesību normas uzbūve nav aplūkojama tikai teorētiski dispozīciju sistematizācijas un juridiskās tehnikas paņēmienu kontekstā. Krimināltiesību normas mērķa sasniegšanai ir būtiski pareizi identificēt attiecīgās tiesību normas uzbūves veidu un tiesību normu papildīt ar atbilstošu saturu.

Kā zināms, teorētiski ir atzīta dispozīciju klasifikācija atbilstoši noziedzīgā nodarījuma pazīmju konkretizācijas pakāpei, izdalot vienkāršas, aprakstošas, norādes jeb atsauces, blanketas un jaukta tipa dispozīcijas.⁴

KL 190. pantā ir sniegta kontrabandas legāļdefinīcija, formāli aprakstot noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses pazīmes, un ietverts atklāts juridisks jēdziens “ievērojams apmērs”, kas norāda uz likuma par “Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”⁵ 23.¹ pantu. Virspusēji raugoties, dispozīcija atbilst jaukta tipa dispozīcijai, tā apvieno aprakstošas un norādes jeb atsauces dispozīcijas elementus.

Taču nav iespējams vērtēt preču pārvietošanu pāri muitas robežai kā tādu, kas izdarīta, apejot muitas kontroli vai izvairoties no tās, ja nav zināma preču tiesiskas pārvietošanas kārtība. Tādu pazīmju kā “ieviešana muitas teritorijā” vai “izvešana no muitas teritorijas” vērtējumu nevar iegūt bez citu normatīvo tiesību aktu apzināšanas un izpratnes. Autora ieskatā šīs pazīmes nav uzskatāmas

² Nodarījuma aprakstā raksturotā darbība vai bezdarbība, pirmkārt, konkretizē tās iedarbības lauku, kas ļauj izsecināt konkrētā noziedzīgā nodarījuma galveno tiešo un papildu tiešo objektu. Otrkārt, norādītā darbība vai bezdarbība, kas notikusi dispozīcijā noteiktajos apstākļos, ļauj spriest par likumdevēja paredzēto izdarītāja noziedzīgo subjektīvo attieksmi pret izdarīto. Treškārt, specifiskās darbības vai bezdarbības apraksts var netieši ietvert norādi, ka par konkrētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu vismaz noteiktos apstākļos pie kriminālatbildības saucama persona, kurai bez Krimināllikuma Vispārīgajā daļā noteiktajām īpašībām piemīt arī citas obligāti konstatējamas.

³ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998., Nr. 199/200.

⁴ Sk. katras dispozīcijas veida raksturojumu un piemērus: Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. 3. papild. izd. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 29.–30. lpp.

⁵ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: LV likums. Pieņemts 05.10.1998. Latvijas Vēstnesis, 04.11.1998., Nr. 331/332.

ne par aprakstošām, jo tās nav uzveramas ar maņām, ne par normatīvām, jo tās apzīmē veselu kārtību, kādā preces tiek pārvietotas, un ar personas vērtējumu par tām nav pietiekami to piepildīšanai ar saturu.

Nav iespējams kādu darbību vērtēt kā izdarītu nelikumīgā veidā, ja nav zināms, kāds ir likumīgais veids, jo jebkura tiesiskā kārtība ir fiksēta kādā normatīvajā tiesību aktā. Tādēļ jāpiekrit doktrīnā minētajam: pazīme “nelikumīgs” norāda, ka, saucot personu pie kriminālatbildības, ir jākonstatē divkāršs prettiesiskums, proti, vispirms konkrētajā tiesību nozarē un pēc tam krimināltiesībās,⁶ ievērojot, ka jebkurš nodarījums, par ko ir paredzēta kriminālatbildība, *per se* jau nav atļauts. Ne velti nozaru tiesiskā regulējuma pārkāpumu gadījumos tāda kaitīguma identificēšanai, kas būtu par pamatu bargākā juridiskās atbildības līdzekļa piemērošanai, KL parasti ir noteikts kriminālatbildības sliekšnis kaitīgo seku vai noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas sevišķu apstākļu veidā.

Starptautiskai preču apritei paredzēta īpaša kārtība, ko regulē atsevišķa tiesību nozare, proti, muitas tiesības, tādēļ personas rīcības noziedzīgumu determinē tās saistība ar noteiktiem apstākļiem, kuru raksturošanai tiek izmantota šajā nozarē lietotā terminoloģija. Tādēļ ir būtiski krimināltiesību institūtus vērtēt attiecīgās nozares tiesiskā regulējuma kontekstā. Tas ļauj sasaistīt konkrēto noziedzīgā nodarījuma sastāvu ar to reālās dzīves jomu, tieši kuras apdraudējuma dēļ attiecīgais uzvedības akts ir noteikts par noziedzīgu, paturot prātā, ka krimināltiesībām ir absolūti sekundāra jeb pakārtota nozīme.⁷

Ievērojot minēto, bez atsaucies uz normatīvo tiesību aktu, kurā ir fiksēta preču tiesiska pārvietošanas kārtība, nav iespējams pilnvērtīgi izsecināt kontrabandas sastāva objektīvās puses pazīmes. Nav apšaubāms, ka, personu saucot pie kriminālatbildības par kontrabandu, ir konkrēti norādāms, kādēļ preču pārvietošana notikusi nelegāli, respektīvi, kāds personas izvēlētais preču pārvietošanas veids ir bijis sastāva objektīvās puses pamatā, bet to nevar izdarīt bez argumentācijas ar konkrētu normatīvo tiesību aktu pārkāpumiem. Tādēļ KL 190. pants būtu aplūkojams blanketas dispozīcijas kontekstā, kad noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes meklējamās vai precizējamās tiesiskajā regulējumā ārpus krimināllikuma, tādējādi uzskatāmi sasaistot krimināltiesības ar citām tiesību nozarēm.⁸ Savukārt, ja kontrabandas satura atklāšanā netiek ievērots paralēlais muitas darbības tiesiskais regulējums, tad identificējamās noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas problēmas, gan izprotot jēdzienu “preču pārvietošana pāri muitas robežai”, kas ir būtiski, lai noteiktu, kad noziedzīgais nodarījums ir pabeigts, gan savstarpēji norobežojot zināmā kontekstā līdzīgu noziedzīgu nodarījumu sastāvus.

Tādēļ nepieciešams paplašināt blanketas dispozīcijas izpratni un ar to aptvert arī tās šķietami aprakstošās dispozīcijas, kurās aprakstītā noziedzīgā nodarījuma

⁶ Есаков Г. А. Экономическое уголовное право: Общая часть. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2019, с. 149–152.

⁷ Mincs p. Krimināltiesības. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 24. lpp.; Leja M. Krimināltiesību aktuālie jautājumi un to risinājumi Latvijā, Austrijā, Šveicē un Vācijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 261. lpp.; Есаков Г. А. 2019, с. 153.

⁸ Учебник уголовного права. Общая часть. Под ред. академика В. Н. Кудрявцева и профессора А. В. Наумова. Москва: СПАРК, 1996, с. 52.

smaguma punkts ietiecas citā tiesiskajā regulējumā, kas personas rīcības izvērtēšanā ir obligāts.⁹

Muitošanai pakļauto preču prettiesiska pārvietošana kā nodarījums

No visām noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm par objektīvo pusi ir visvairāk tekstuālās informācijas, tādēļ tiesību normas satura atklāšanā liela nozīme ir tieši gramatiskās interpretācijas metodei, kura vērsta uz tiesību normas vārdiskā formulējuma izpēti.

Nosakot tiesību normas saturu saskaņā ar tajā lietotajiem valodas līdzekļiem, ņem vērā, pirmkārt, leksisko elementu, izvērtējot lietotās vārdšķiras. Otrkārt, sintaktisko elementu, izvērtējot lietoto vārdu savienojumu un teikumu uzbūvi. Treškārt, loģisko elementu, izvērtējot noteikto domu, kas izteikta tieši ar izvēlēto vārdu piešķirtajām nozīmēm un šo vārdu savstarpējām attiecībām konkrētajā virknējumā. Ceturtkārt, stilistisko elementu, izvērtējot paņēmienus, kā vārdu un teikumu tiek savstarpēji sasaistīti.¹⁰ Kontrabandas sastāva analizē uzskatāmi atklājas visu tikko uzskaitīto elementu nozīme.

Krimināllikuma 190. panta pirmajā daļā sniegta kontrabandas legāldefinīcija. Parasti likumdevējs šādu juridiskās tehnikas paņēmieni izmanto, lai kādam jēdzienam konkrētā normatīvā tiesību akta kontekstā piešķirtu vienotu izpratni, sekmējot tiesību normas pareizu piemērošanu.¹¹ Taču krimināltiesībās attiecībā uz noziedzīgu nodarījumu sastāviem, kas cieši saistīti ar pārkāpumiem specifiskās tiesību nozarēs, it sevišķi, ja jēdzienam ir nozīme tikai krimināllikuma konkrētā panta ietvaros, tas vairāk atvieglo teksta uztveri un tā veidošanu.¹² Turklāt tam nenoliedzami ir arī stigmatizējoša nozīme.¹³ Autora ieskatā, KL ieviešot jēdzienu “kontrabanda”, tiek piešķirta juridiska nozīme noteiktam preču starptautiskas aprites pārkāpumam, raksturojot to, neatkarīgi no šī jēdziena izpratnes citās nozarēs vai arī sabiedrībā pieņemtiem priekšstatiem par kontrabandu.¹⁴ Taču nevar uzskatīt, ka tādējādi minētajam jēdzienam būtu piešķirta autonoma

⁹ Bez tikko minētā krimināltiesību normas ar blanketu dispozīciju piemērošanā jāievēro arī citi priekšnoteikumi, kas ir saistīti ar paralēlā tiesiskā regulējuma tiesiskuma izvērtēšanu un tiesību piemērotāja ierobežoto rīcības brīvību tā interpretācijā un tālākveidošanā. Raksta ierobežotā apjoma dēļ šos aspektus nav iespējams izklāstīt plašāk.

¹⁰ Melķis E. Tiesību normu iztulkošana. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 25. lpp.

¹¹ *Ibid.*, 33. lpp.

¹² Atšķirīgi vērtējamas tādas legāldefinīcijas, kas skaidro, piemēram, jēdzienu “transportlīdzeklis” (KL 261. pants) vai “valsts amatpersona” (KL 316. pants), kas KL vairāku tiesību normu dispozīcijās atspoguļo vienu no noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm, vai jēdzienu “cilvēku tirdzniecība” (KL 154.² pants), kas atsevišķā tiesību normā izsmeltoši skaidro noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes, ievērojot, ka cilvēku tirdzniecība nav atļauta nekādos apstākļos un tai nevar būt reglamentēta kārtība.

¹³ Sk. plašāk par noziedzīgo nodarījumu sastāvu definēšanu krimināllikumā Sevišķajās daļās: Duff R. A., Green S. P. Introduction: The Special Part and its Problems. In: *Defining crimes: essays on the special part of the criminal law*. Ed. by R. A. Duff and S. P. Green. Oxford: Oxford University Press, 2005, pp. 13–16.

¹⁴ Piemēram, kontrabandas ekonomiskā izpratne vērsta uz tautsaimniecībai nodarītā kaitējuma apzināšanu sakarā ar preču nekontrolētu intervenci iekšējā tirgū vai iekšējā tirgus nekontrolētu atbrīvošanu no tām. Savukārt plašsaziņas līdzekļi publiskajā telpā uztur domu par legālo kontrabandu, tādējādi ar oksimoronisku izteicienu emocionāli vērstoties pret cilvēkiem, kuri noteikto preču aprites kārtību izmanto savās interesēs (sk.: Legālā kontrabanda. Pieejams: <https://www.delfi.lv/temas/legala-kontra-banda/> [aplūkots 06.03.2020.]).

izpratne KL ietvaros tādā aspektā, ka tās satura noteikšanā nebūtu jāievēro muitas lietu tiesiskais regulējums, kas ļauj precizēt kontrabandas izpratni.

Kontrabandas legāldefinīcija veidota, nosakot aizliegtā nodarījuma būtību, kas ir objektīvās puses pamatpazīme, proti, muitošānai pakļauto preču vai citu vērtību nelikumīga ieviešana Latvijas Republikas muitas teritorijā vai izvešana no tās, un paredzot konstatēt arī papildpazīmi – kādu no alternatīvajiem preču pārvietošanas veidiem kā paņēmieniem vai metodēm, kas tiek izmantotas noziedzīgā mērķa sasniegšanā.

Kontrabandas formulējumā izmantots divdabja teiciens, kurā savrupināts nelokāmais divdabis ar izskaņu -ot. Šo divdabi latviešu valodā tradicionāli izmanto, lai nosauktu pavaddarbību, kas notiek reizē ar pamatdarbību, ko veic viens un tas pats darītājs. Šim divdabim ir raksturīgs adverbīals izmantojums, respektīvi, tas norāda galvenās darbības norises apstākļus, tajā skaitā tās veidu.¹⁵ Turklāt, ievērojot arī legāldefinīcijā skaidrotā un iekavās liktā jēdziena “kontrabanda” novietojumu dispozīcijā, uzskatāms, ka viss teksts, kas atrodas līdz jēdzienam, veido kontrabandas tvērumu un tādējādi aptver gan preču pārvietošanu, gan veidus, kā tā izdarīta.

Apskatāmā panta dispozīcijā minētie preču prettiesiskās pārvietošanas veidi uzskatāmi par apstākļiem, kādos preču pārvietošana kļūst noziedzīga, jeb par pārvietošanas prettiesiskuma cēloņiem, nevis par pašas pārvietošanas veidiem, jo preces tiek pārvietotas ar transportlīdzekli vai ar cilvēka fizisku piepūli ārpus muitas kontroles punkta (turpmāk – MKP) vai, kā vēlāk tiks skaidrots, ar attiecīgu muitas amatpersonas atļauju rīkoties ar precēm, tās vedot caur MKP.

Tādējādi, interpretējot tiesību normu gramatiski, secināms, ka KL 190. panta pirmajā daļā ir paredzēta kriminālatbildība gan par preču ievērojamā apmērā nelikumīgu pārvietošanu pāri Latvijas Republikas muitas robežai, gan par šīs pārvietošanas konkrēto veidu, kas citkārt būtu kvalificējams atsevišķi, piemēram, viltotu dokumentu izmantošana mantkārīgā nolūkā (KL 275. panta otrā daļa) vai nepatiesu ziņu norādīšana mantiska rakstura deklarācijā par mantu lielā apmērā (KL 219. panta pirmā daļa).¹⁶

KL 190. panta pirmajā daļā paredzētais nodarījums izpaužas **muītošanai pakļauto preču ievēšanā Latvijas Republikas muitas teritorijā vai izvešanā no tās**, tas nozīmē muitas robežas šķērsošanu kā preču ievēšanas, tā izvešanas gadījumā neatkarīgi no izvēlēta transporta veida.¹⁷ Ar to saprotami divi preču pārvietošanas virzieni, jo, preces kā ievēdot, tā arī izveidot pretēji noteiktajai kārtībai, iespējams kaitēt tautsaimniecībai. Ņemot vērā, ka kontrabandas kā pabeigta noziedzīga nodarījuma kaitīgums saistāms ar personas iespēju turpmāk nelikumīgi rīkoties ar precēm valsts iekšējā tirgū, ar preču ievēšanu jāsaprot preču

¹⁵ Latviešu valodas gramatika. Autoru kolektīvs. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013, 585.–586. lpp.

¹⁶ Doktrīnā ir izstrādāti kritēriji noziedzīgu nodarījumu kvalificēšanai, ja noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas veids ir patstāvīgi kriminalizēts. Risinājums balstīts uz krimināltiesību principu, ka vieglāk sodāms noziedzīgais nodarījums nevar aptvert smagāku (sk.: Krastiņš U. 2014, 313. lpp.). Taču ir acīmredzami netaisnīgi, ka viltotu dokumentu izmantošana mantkārīgā nolūkā ir četras reizes bargāk sodāma par tādu mantiska rakstura noziedzīgu nodarījumu kā kontrabanda, kas izdarīta, izmantojot viltotus dokumentus.

¹⁷ Gulbis A., Čeveris A. Muitas darbības pamati. Papild. un pārstr. izd. Rīga: RTU izdevniecība, 2014, 180.–181. lpp.

nokļūšana valsts iekšējā tirgū, bet ar izvešanu – izkļūšana no tā.¹⁸ Arī šajā gadījumā ar KL sniegto kontrabandas definīciju nav pietiekami šī jēdziena izpratnei, jo preču pārvietošanai ir noteikta zināma kārtība, kur preču fiziska kustība ir tikai viens no to pārvietošanas posmiem. Tas, ka persona ar precēm ir iebraukusi MKP, kas jau atrodas Eiropas Savienības muitas teritorijā, nenozīmē, ka arī preces ir ievestas Eiropas Savienības iekšējā tirgū, jo, atrodoties MKP, tiek veiktas muitas darbibas.¹⁹ Tādēļ, ja kontrabanda tiek atklāta, kamēr preces ir muitas pārziņā, veicot to identifikācijas pārbaudes, kontrabandu nevar uzskatīt par pabeigtu.

Preču pārvietošana pāri muitas robežām starptautisko sakaru attīstīšanas un ekonomikas veicināšanas nolūkos ir sekmējama parādība, taču muitas funkcijas, kas vērsta uz sabiedrības drošības aizsardzību, īstenošana paredz noteikt speciālu kārtību preču starptautiskai aprītei. Tā, pirmkārt, saistāma ar tiesībām pārvietot preces tikai īpašās vietās – MKP.²⁰ Otrkārt, preču pārvietošanas uzraudzības nolūkos tām tiek piemērotas noteiktas procedūras, kas ļauj muitai pārliecināties, ka tiek ievērota normatīvajos tiesību aktos noteiktā pārvietošanas kārtība.²¹

Kontrabanda var tikt izdarīta, preces ievēdot valsts muitas teritorijā vai izvedot no tās caur vietām, kur netiek veikta muitas kontrole, proti, ar precēm šķērsojot t. s. zaļo robežu. Ja preces pārvietotas pāri muitas robežai ārpus MKP, tās ir uzskatāmas par pārvietotām ar to fizisku nogādāšanu muitas robežas otrā pusē, jo muiņa to aprītē vispār netiek iesaistīta.

Kontrabanda var tikt izdarīta arī, preces pārvietojot tam paredzētajās vietās, kur ir iespēja tās pakļaut tūlītējai muitas kontrolei. Ja preces pārvietotas caur MKP nedeklarējot, neuzrādot muitas kontrolei un attiecīgi nepiemērojot muitas procedūru, pārvietošana ir notikusi ar brīdi, kad muitas amatpersona devusi atļauju turpināt to pārvietošanu (tas attiecināms arī uz gadījumiem, kad persona ar deklarējamām precēm pārvietojas pa t. s. zaļo koridoru, paziņojot muitai, ka tai nav deklarējamu preču). Savukārt, preces pārvietojot caur MKP, piesakot un piemērojot muitas procedūru, ir noteikta īpaša kārtība. Saskaņā ar Savienības Muitas kodeksa²² 172. un 188. pantu pēc muitas deklarācijas iesniegšanas tā tiek nekavējoties pieņemta un pārbaudīta, veicot dokumentāro muitas kontroli. Pēc tam var tikt veikta arī pašu preču padziļinātā pārbaude jeb muitas fiziskā kontrole. Savukārt, ja fiziskā kontrole netiek veikta vai arī, to veicot, netiek konstatēti pārkāpumi, atbilstoši Savienības Muitas kodeksa 194. pantam tiek pieņemts lēmums par preču izlaišanu, ar ko muitas iestāde atļauj preces izmantot mērķiem, kas atbilst piemērotajai muitas procedūrai, kā tas skaidrots 5. panta

¹⁸ Šāda pieeja nav pretrunā likuma "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību" 19.¹ pantā nostiprinātajam principam, ka, piemēram, nolaupīšana uzskatāma par pabeigtu ar svešas kustamas mantas prettiesiskas iegūšanas brīdi neatkarīgi no iespējas ar to brīvi rīkoties. Kontrabandas gadījumā analogiska ir iekļūšana iekšējā tirgū vai izkļūšana no tā, ar vārdiem "brīvi rīkoties" saprotot preču nokļūšanu nelikumīgā brīvā apgrozībā, kas kā pabeigtības indikators ir konstatējama vienmēr, kad muitas robeža šķērsota prettiesiski.

¹⁹ Minēto uzskatāmi ilustrē preču pārvietošana ar kravas vilcienu, respektīvi, kamēr vilciens ar nenomuitotām precēm pēc muitas robežas šķērsošanas dodas uz valsts iekšzemē esošu MKP, tās fiziski jau ir atradušās valsts muitas teritorijā.

²⁰ Gulbis A., Čevērs A. 2014, 181., 184. lpp.

²¹ Ibid., 220. lpp.

²² Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 952/2013 (09.10.2013.), ar ko izveido Savienības Muitas kodeksu. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 10.10.2013., L 269, 1.–101. lpp.

26. punktā. Šajā gadījumā preču pārvietošana ir notikusi, ja muitas deklarācija pieņemta un preces izlaistas, jo no šī brīža persona ir tiesīga rīkoties ar precēm atbilstoši izvēlētās procedūras noteikumiem.

Muitošanai pakļauto preču prettiesiskās pārvietošanas veidi

KL 190. panta pirmajā daļā preču nelikumīgās pārvietošanas veidu uzskaitījums ir alternatīvs, jo tos vieno sakārtojuma saiklis “vai”. Kaut arī to raksturošanā vērojama kazuistiska pieeja, konstatējamas divas preču prettiesiskas pārvietošanas grupas:

- muitas kontroles apiešana,
- preču noslēpšana no muitas kontroles.

Muitas kontrole ir muitas lietu centrālais institūts, jo tas nodrošina muitas funkciju izpildi, novēršot sabiedrības apdraudējumu, ko var radīt kādu preču vai priekšmetu prettiesiska ieviešana valstī vai izvešana no tās. Atbilstoši Savienības Muitas kodeksa 5. panta 3. punktā sniegtajai muitas kontroles legaldefinīcijai tā aptver muitas amatpersonu darbības, kas vērstas uz to, lai nodrošinātu, ka tiek pareizi piemēroti muitas lietas regulējoši tiesību akti, kuri nosaka preču pārvietošanu starp Eiropas Savienības muitas teritoriju un citām teritorijām. Muitas kontroli iespējams veikt visā muitošanas procesā un atsevišķos gadījumos pat pēc preču izlaišanas.²³

Ar **muitas kontroles apiešanu** saprotama muitas robežas šķērsošana vietā, kur tas nav atļauts, respektīvi, ārpus MKP. Tas var notikt, pirmkārt, ar precēm šķērsojot t. s. zaļo robežu (piemēram, preces pārvietojot pār valstu robežupi vai caur meža masīvu). Otrkārt, preces pārvietojot caur MKP laikā, kad tas nav atļauts, vai apstākļos, kādos tas nav atļauts (piemēram, bez apstājas izbraucot cauri MKP ar šķēršļu pārvarēšanu vai bez tās). Muitas kontroles apiešanu raksturo lielāka slepenība, jo preces vispār nenonāk kontaktā ar muitu un ir mazāks noziedzīgās rīcības atklāšanas risks. Turklāt neiekārtotā infrastruktūra un attiecīgās vietas ģeogrāfiskās īpatnības pārvietošanu objektīvi kavē. Ievērojot minēto, tas atzīstams par mazāk kaitīgu preču nelikumīgās pārvietošanas veidu.

Savukārt ar **preču noslēpšanu no muitas kontroles** saprotama muitas robežas šķērsošana vietā, kur tas ir atļauts, un laikā, kad tas ir atļauts, respektīvi, caur MKP, bet izmantojot paņēmienus, kas apgrūtina preču atklāšanu. Preces iespējams ievietot speciāli pielāgotās slēptuvēs, ievietot starp citām precēm vai arī tām piešķirt citu preču izskatu, kā arī maldinoši izmantot muitas identifikācijas līdzekļus, tādējādi padarot tās muitai grūtāk pieejamas. Preču noslēpšanu no muitas kontroles raksturo lielāka kontrabandas izdarītāju aukstasinība, papildu metožu izmantošana, kas var veidot patstāvīgu noziedzīga nodarījuma sastāvu, turklāt ļaunprātīgi tiek izmantota jau gatava infrastruktūra. Minētais liecina par rūpīgāku noziedzīgās rīcības plānošanu un lielāku apņēmību noziedzīgo nodomu sekmīgi realizēt. Tādējādi preču noslēpšana no muitas kontroles ir vērtējama kā kaitīgāks preču nelikumīgas pārvietošanas veids, jo tās pamatā ir muitas tieša maldināšana.

Pārējie dispozīcijā uzskaitītie preču nelikumīgas pārvietošanas veidi – preču nedeklarēšana, viltotu dokumentu izmantošana – ir ar preču noslēpšanu no

²³ Savienības Muitas kodeksa 46., 48. pants.

muitas kontroles saistīta prettiesiska rīcība, jo vērsta uz muitas maldināšanu, tādēļ kontrabandas legāļdefinīcijā nebūtu nepieciešama to sīkāka diferenciācija. Turklāt, apejot muitas kontroli, preces nekad netiek deklarētas. Šobrīd minētais preču pārvietošanas veidu uzskaitījums ir atvērts, ievērojot, ka dispozīcijas izskaņā ir tieši norādīts: kontrabandu veido muižošanai pakļauto preču vai citu vērtību nelikumīga ievēšana Latvijas Republikas muitas teritorijā vai izvēšana no tās arī citādā nelikumīgā veidā, kas aptver jebkuru konkretizētu preču nelikumīgas pārvietošanas veidu. Šādi konstruēta dispozīcija ir liekvārdīga, bet atbilstoši juridiskās tehnikas prasībām vēlāmāka lakoniskāka izteiksme, atsevišķu noziedzīgā nodarījuma sastāva elementu iztulkošanu uzticot tiesību doktrīnas veido-tājiem un praktiķiem.

Minētais norāda, ka konkrētam veidam nav nozīmes, ja vien ar to ir iespē-jams prettiesiski ievest Latvijas Republikas muitas teritorijā vai izvest no tās muižošanai pakļauto preci. Taču šī norāde uz citādu nelikumīgu veidu ir mulsi-noša, jo it kā neizmērojami paplašina normas tvērumu, liekot domāt, ka ar preču pārvietošanu ir aptverts pilnīgi viss process, kad preces ir pakļautas muitas kontrolei, un ka par krimināli sodāmu atzīstams jebkāds normatīvajos tiesību aktos noteiktās preču pārvietošanas pāri muitas robežai pārkāpums, jo likumam neatbilstoša rīcība vienmēr būs nelikumīga. Taču vārdkopa “citāds nelikumīgs veids” interpretējama atbilstoši tiesību normu gramatiskās iztulkošanas metodes noteikumiem, nenoslēgto uzskaitījumu papildinot ar veidiem, kas pēc būtības līdzīgi jau nosauktajiem, proti, visaptverošas frāzes uzskaitījuma beigās jāiztulko tā, ka tās apzīmē tā paša veida lietas, kādas ir minētas iepriekš.²⁴

Jāievēro, ka **visu dispozīcijā norādīto preču pārvietošanas veidu kriminalizē-šanas mērķis ir nepieļaut preču pārvietošanu pāri muitas robežai, tās izslēdzot no muitas redzesloka**, jo, rīkojoties jebkurā no šiem veidiem, muiža neuzzina par attiecīgajām precēm. Rezultātā tās nav iespējams pakļaut pilnvērtīgai muitas kontrolei. Tiek liegta iespēja uzkrāt pilnīgu informāciju par valsts iekšējā tirgus stāvokli un iekasēt muitas maksājumus, tādēļ muiža nevar veikt normatīvajos tiesību aktos noteiktos pienākumus preču aprites jomā, no kā savukārt var būt atkarīga valsts varas turpmākā politika ilgtermiņā un arī vienreizējas politiskas iniciatīvas.

Ievērojot iepriekš minēto, izšķiramas divu gadījumu grupas, kas raksturo kontrabandu, norobežojot to no citiem pārkāpumiem, kas pieļauti, preces pār-vietojot pāri muitas robežai.

Pirmkārt, **KL 190. panta dispozīcijā kriminālatbildība paredzēta tieši par preču ievēšanu vai izvēšanu, nevis par preču pārvietošanas procedūras pār-kāpumiem**. Tādēļ, ja ievestās vai izvēstās preces ir pilnībā deklarētas, tad pēc tam pieļauti attiecīgās muitas procedūras pārkāpumi, kā rezultātā preces ir nonākušas nelikumīgā brīvā apgrozībā, nevar ietekmēt preču ievēšanas valsts muitas teritorijā vai izvēšanas no tās tiesiskumu un attiecīgi veidot kontraban-das sastāvu. Tādā gadījumā personas nodarījums izvērtējams KL 191. panta “Neatļautas darbības ar muižošanai pakļautām precēm un citām vērtībām” kontekstā.²⁵

²⁴ Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Autoru kolektīvs *Dr. iur. J. Briedes* zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 271. lpp.

²⁵ Sk. pretēju viedokli: LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 05.04.2005. lēmums lietā Nr. SKK 01-187/05. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2005> [aplūkots 11.03.2020.].

Otrkārt, **KL 190. panta objektīvo pusi veido tikai tādas darbības, kuras vērstas uz to, lai muita neuzzinātu par pārvietojamajām precēm.** Tādējādi autora ieskatā ar kontrabandu jāsaprot vienīgi slepena tirdzniecība, izvairoties no muitas kontroles, nevis jebkāda muitas iestāžu maldināšana laikā, kamēr preces tiek pārvietotas pāri muitas robežai. Preču pārvietošanas slepenība objektīvi raksturo tās kaitīgumu, jo ne tikai draud ar neatļautu ietekmi uz valsts iekšējo tirgu, bet arī liedz muitai laikus veikt konkrētus piesardzības pasākumus, ņemot vērā, ka šādā gadījumā tai vispār nav informācijas par konkrēto preču pārvietošanu. Tādējādi **kontrabandas sastāvu veido gadījumi, kad faktiski pārvietotās preces pāri muitas robežai neatbilst deklarētajām.** Ņemami vērā būtiskākie preces raksturojošie dati, piemēram, to veids, apjoms, izcelsme, kvalitāte, kas var ietekmēt to pārvietošanas iespējamību un būt par pamatu preču izlaišanas atteikumam. Tādēļ preču pārvietošana, kas notikusi, piemēram, izmantojot viltotus muitas dokumentus, pēc kuriem norādīta mazāka preču iepirkuma cena, kas tiek ņemta vērā preču muitas vērtības un attiecīgi muitas maksājumu apmēra noteikšanā, neveido kontrabandas sastāvu, bet gan vērtējama KL 218. panta "Izvairīšanās no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas" kontekstā.

Autora ieskatā kriminālatbildība par kontrabandu paredzama tikai tās būtībai atbilstošās izpratnes ietvaros, kas reāli attiecināma uz preču ieviešanas vai izvešanas nelikumību, par ko arī pienāktos bargākais sods salīdzinājumā ar citiem muitas pārkāpumiem. KL 190. panta piemērošanai atbilstoši tā mērķim nedrīkst nepamatoti paplašināt kontrabandas tvērumu, bet vispārējās skaidrības labad kontrabanda definējama lakoniskāk, preču nelikumīgu ieviešanu muitas teritorijā vai izvešanu no tās skaidrojot vienīgi kā muitas kontroles apiešanu vai preču noslēpšanu no tās.

Kopsavilkums

1. Starptautiskai preču aprītei paredzēta īpaša muitas tiesību regulēta kārtība, kuras pārkāpumi determinē personas rīcības kaitīgumu. Ievērojot, ka krimināltiesībām ir pakārtota nozīme tiesiskās kārtības uzturēšanā, krimināltiesību institūtus ir būtiski vērtēt attiecīgās nozares tiesiskā regulējuma kontekstā.
2. Krimināltiesību normas dispozīcija pēc savas uzbūves atzīstama par blanketu, neraugoties uz to, ka tajā ir nosauktas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, tajos gadījumos, kad dispozīcijā norādītā noziedzīgā nodarījuma smaguma punkts ietiecas citas tiesību nozares tiesiskajā regulējumā, kas personas rīcības tiesiskuma izvērtēšanā ir obligāts.
3. KL 190. panta "Kontrabanda" dispozīcija atzīstama par blanketu, un noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmju atklāšanā jāievēro muitas lietas regulējošie normatīvie tiesību akti.
4. Preču nelikumīga pārvietošana pāri muitas robežai ir pabeigta ar preču nokļūšanu nelikumīgā brīvā apgrozībā, kas saistāms ar konkrētajiem pārvietošanas apstākļiem: 1) pārvietojot preces vietās, kur tas nav atļauts, – ar preču fizisku ieviešanu valsts muitas teritorijā vai izvešanu no tās, 2) pārvietojot preces caur muitas kontroles punktu, nepiesakot muitas procedūru, – ar muitas amatpersonas atļauju turpināt pārvietošanos, 3) pārvietojot preces caur

muitas kontroles punktu, piesakot muitas procedūru, – ar muitas amatpersonas lēmumu par preču izlaišanu atbilstoši procedūrai.

5. Preču nelikumīga pārvietošana pāri muitas robežai izdarāma divos veidos: 1) apejot muitas kontroli un 2) preces noslēpjot no muitas kontroles.
6. Kontrabandas legāļdefinīcijā norādīto preču pārvietošanas veidu kriminalizēšanas mērķis ir nepieļaut preču pārvietošanu pāri muitas robežai, tās izslēdzot no muitas redzesloka.
7. Norobežojot kontrabandu no citiem pārkāpumiem, kas pieļauti, preces pārvietojot pāri muitas robežai, jāievēro, ka 1) Krimināllikuma 190. panta dispozīcijā kriminālatbildība paredzēta tieši par preču nelikumīgu ievēšanu vai izvešanu, nevis par citiem preču pārvietošanas procedūras pārkāpumiem; 2) Krimināllikuma 190. panta objektīvo pusi veido tikai tādas darbības, kas vērstas uz to, lai muiža neuzzinātu par pārvietojamajām precēm, pāri muitas robežai faktiski pārvietojot deklarētajām neatbilstošas preces.
8. Ja muitas teritorijā ievestās vai no tās izvestās preces atbilst deklarētajām, tad vēlāk pieļauti attiecīgās muitas procedūras pārkāpumi izvērtējami Krimināllikuma 191. panta kontekstā. Savukārt, ja muiža tiek maldināta par attiecīgo preču datiem, kas nevar ietekmēt to izlaišanu, bet ir par pamatu muitas maksājumu nepamatotai samazināšanai, tad personas izdarītais izvērtējams Krimināllikuma 218. panta kontekstā.

PIRMSTIESAS KRIMINĀLPROCESA TRAUCĒŠANAS RISKS KĀ PAMATS AR BRĪVĪBAS ATŅEMŠANU SAISTĪTĀ DROŠĪBAS LĪDZEKĻA PIEMĒROŠANAI

RISK OF OBSTRUCTION OF PRE-TRIAL PROCEEDINGS AS A GROUND FOR APPLICATION OF PREVENTIVE MEASURES RELATED TO DEPRIVATION OF LIBERTY

Armands Smans, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The number of detainees without final sentence per 100 000 inhabitants in Latvia is one of the highest among Council of Europe Member States. This fact may indicate that national courts interpret the grounds for pre-trial detention too widely. In this article, the author analyses one of the special grounds for application of preventive measures related to the deprivation of liberty – the risk of obstruction of the pre-trial proceedings, which cannot be mitigated by applying alternative preventive measures.

Atslēgvārdi: procesuālie piespiedu līdzekļi, drošības līdzekļi, pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks, apcietinājums, mājas arests

Keywords: procedural compulsory measures, preventive measures, the risk of obstruction of the pre-trial proceedings, detention, house arrest

Ievads

Kriminālprocesa likumā ir paredzēti trīs ar brīvības atņemšanu saistīti drošības līdzekļi:

- apcietinājums (Kriminālprocesa likuma 271. pants),
- mājas arests (Kriminālprocesa likuma 282. pants),
- nepilngadīgā ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē (Kriminālprocesa likuma 285. pants).

Pirmo divu ar brīvības atņemšanu saistīto drošības līdzekļu piemērošanas pamats ir praktiski identisks. Proti, no Kriminālprocesa likuma 282. panta pirmās daļas izriet, ka mājas arestu piemēro, ja pastāv pamats apcietinājuma piemērošanai, taču personu īpašu apstākļu dēļ nav vēlams vai nav iespējams turēt apcietinājumā. Šajā normā noteiktā atruna par īpašu apstākļu esamību ir vienīgā pieminēto drošības līdzekļu atšķirība to piemērošanas pamata kontekstā. Līdz ar to rakstā paustie secinājumi ir vienlīdz attiecināmi uz abiem minētajiem

drošības līdzekļiem, neraugoties uz to, ka turpmāk rakstā autors galvenokārt analizēs tieši apcietinājuma kā drošības līdzekļa piemērošanas pamatu, kā arī galvenokārt izmantos terminu “apcietinājums”.

Savukārt trešā ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa – nepilngadīgā ievietošanas sociālās korekcijas izglītības iestādē – piemērošanas pamats ir nedaudz atšķirīgs. Pirmā īpatnība izriet jau no minētā drošības līdzekļa nosaukuma, proti, atšķirībā no apcietinājuma un mājas aresta minētā drošības līdzekļa subjekts var būt vienīgi nepilngadīga persona.¹ No Kriminālprocesa likuma 285. panta otrās daļas secināms, ka ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē notiek ar tiem pašiem nosacījumiem kā apcietinājuma gadījumā, savukārt normas pirmajā daļā ir noteikts, ka minēto drošības līdzekli piemēro, ja aizdomās turēto vai apsūdzēto nepilngadīgo nav nepieciešams turēt apcietinājumā, tomēr nav pietiekamas pārliecības, ka, atrodoties brīvībā, nepilngadīgais izpildīs savus procesuālos pienākumus un neizdarīs jaunus noziedzīgus nodarījumus. Ievērojot minēto, rakstā paustie secinājumi ir attiecināmi arī uz drošības līdzekli – nepilngadīgā ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē – tiktāl, ciktāl tie ir saistīti ar minētā drošības līdzekļa piemērošanas nosacījumiem Kriminālprocesa likuma 285. panta otrās daļas izpratnē.

Raksta tēma izvēlēta, balstoties uz apskatāmā problēmjaudājuma aktualitāti Latvijā. Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas Juridisko jautājumu un cilvēktiesību komitejas beidzamajā ziņojumā par apcietinājuma piemērošanas jautājumiem secināts, ka atbilstoši 2015. gada datiem Latvijā apcietināto personu skaits (to personu skaits, kas atrodas ieslodzījumā pirms galīgā nolēmuma spēkā stāšanās konkrētajā kriminālprocesā) uz 100 000 iedzīvotājiem ir viens no lielākajiem starp Eiropas Padomes dalībvalstīm, proti, tas teju divreiz pārsniedz vidējo skaitu.² Atbilstoši publicētajiem statistikas datiem apcietināto personu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem Latvijā ir 61,9, tai pašā laikā vidējais skaits starp Eiropas Padomes dalībvalstīm ir tikai 31.³ Latvija šajā ziņā atpaliek vienīgi no Turcijas, Albānijas, Krievijas un Monako.⁴ Nedaudz jaunākā statistika, kas ir publicēta Eiropas Padomes Pirmstiesas apcietinājuma izvērtējuma rīkā (angļu val. – *Pre-Trial Detention Assessment Tool*), liecina par vēl drūmāku ainu – apcietināto personu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem Latvijā ir 74, un Latviju šajos statistikas datos apsteidz tikai Krievija un Albānija.⁵ Arī beidzamajos publicētajos Eiropas Padomes ikgadējos krimināltiesiskās statistikas datos (angļu val. – *Council of Europe Annual Penal Statistics*) Latvija ir ierindota starp tām valstīm, kurās ir liels tādu ieslodzīto skaits, kuri neizcieš sodu saskaņā ar galīgo spriedumu, proti, vismaz par 5% lielāks salīdzinājumā ar vidējo skaitu starp Eiropas Padomes dalībvalstīm.⁶ Jāatzīmē, ka Ziemeļeiropas valstis, piemēram, Somija vai

¹ Sk.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniskā monogrāfija prof. K. Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 786. lpp.

² Agramunt P. Abuse of pre-trial detention in States Parties to the European Convention on Human Rights. Report of The Committee on Legal Affairs and Human Rights. Strasbourg: Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 2015, p. 11.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Pre-trial detention assessment tool. European Union and the Council of Europe: Partnership for Good Governance. Pieejams: <https://rm.coe.int/pre-trial-detention-assessment-tool/168075ae06> [aplūkots 20.03.2020.].

⁶ Aebi M. F., Tiago M. M. SPACE I – 2018 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Strasbourg: Council of Europe, 2018, p. 3.

mūsu kaimiņvalstis Igaunija un Lietuva, ir ierindotas starp tām valstīm, kurās ir zems tādu ieslodzīto skaits, kuri neizcieš sodu saskaņā ar galīgo spriedumu (vismaz par 5% zemāks salīdzinājumā ar vidējo skaitu starp Eiropas Padomes dalībvalstīm).⁷

Minētais apliecina izvēlētās raksta tēmas aktualitāti, it sevišķi Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas Juridisko jautājumu un cilvēktiesību komitejas ziņojumā paustās atziņas kontekstā, proti, ka pārlietu liels apcietināto skaits ir trauksmes signāls tiesu sistēmas funkcionēšanai un tiesību aizsardzībai kopumā.⁸ Tomēr augsts apcietināto personu skaits var liecināt arī par to, ka drošības līdzekļa – apcietinājuma – piemērošanas pamati, tādi kā ar citu drošības līdzekļu piemērošanu nenovēršams izvairīšanās risks vai pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks, tiek interpretēti pārāk plaši.⁹

Autors ir izvēlējies rakstā apskatīt jautājumu par pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku arī tā iemesla dēļ, ka autora empīriskie novērojumi liecina: minētais pamats ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanai tiek plaši izmantots procesa virzītāju ierosinājumos un tiesu nolēmumos par tāda drošības līdzekļa piemērošanu, kas saistīts ar brīvības atņemšanu.

Ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanas pamati

Kriminālprocesa likuma 272. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka apcietinājumu var piemērot tikai tad, ja kriminālprocesā iegūtās konkrētās ziņas par faktiem rada pamatotas aizdomas, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, par kuru likums paredz brīvības atņemšanas sodu, un cita drošības līdzekļa piemērošana nevar nodrošināt, ka persona neizdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu, netraucēs vai neizvairīsies no pirmstiesas kriminālprocesa, tiesas vai sprieduma izpildīšanas. Minētajā normā noteiktie apcietinājuma piemērošanas speciālie pamati (ar citu drošības līdzekļu piemērošanu nenovēršams jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanas risks, pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks vai izvairīšanās risks) nav kumulatīvi, respektīvi, apcietinājuma piemērošanai nav jākonstatē visi šie pamati, bet pietiek konstatēt kaut vienu no norādītajiem pamatiem.

Tai pašā laikā Kriminālprocesa likuma 272. panta otrā, trešā un ceturtā daļa paredz iespēju piemērot drošības līdzekli – apcietinājumu – arī citos gadījumos. Proti, likums pieļauj piemērot apcietinājumu personai, kura tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā, arī nekonstatējot Kriminālprocesa likuma 272. panta pirmajā daļā noteiktos pamatus, ja:

- noziegums bijis vērstis pret personas dzīvību vai pret nepilngadīgo vai personu, kura bija vai ir materiālā vai citādā atkarībā no aizdomās turētā vai apsūdzētā, vai personu, kura vecuma, slimības vai citu iemeslu dēļ nav varējusi savas intereses aizsargāt;
- persona ir noziedzīgas organizētas grupas dalībnieks;
- persona atsakās sniegt ziņas par savu identitāti un tās identitāte nav noskaidrota;

⁷ Aebi M. F., Tiago M. M. SPACE I – 2018 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Strasbourg: Council of Europe, 2018, p. 3.

⁸ Agramunt P. 2015, p. 12.

⁹ Ibid., p. 2.

- personai nav noteiktas dzīvesvietas un darbavietas;
- personai nav pastāvīgas dzīvesvietas Latvijā.

Par pamatu apcietinājuma piemērošanai var būt arī apstākļi, ka persona tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta par pārbaudes laikā izdarītu tīšu noziegumu. Tāpat pamats apcietinājumam var būt tiesas spriedums par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, par kuru piespriests brīvības atņemšanas sods.

Jāņem vērā, ka visi minētie apstākļi var tikt skatīti kā tādi, kuri ir jāizvērtē, lemjot, vai pastāv vai nepastāv apcietināšanas nosacījumi (pamats), taču tie nevar būt patstāvīgs apcietinājuma speciālais pamats.¹⁰ Autora ieskatā apcietināšanas pamati, kas ir reglamentēti Kriminālprocesa likuma 272. panta otrajā, trešajā un ceturtajā daļā, jebkurā gadījumā ir saistīti ar Kriminālprocesa likuma 272. panta pirmajā daļā noteiktajiem apcietinājuma piemērošanas vispārīgajiem pamatiem. Piemēram, apstākļi, ka persona atsakās sniegt ziņas par savu identitāti un tās identitāte nav noskaidrota vai personai nav pastāvīgas dzīvesvietas Latvijā, kopā ar citiem apstākļiem var norādīt uz paaugstinātu izvairīšanās risku. Savukārt apstākļi, ka persona ir noziedzīgas organizētas grupas dalībnieks, var norādīt uz pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku. Kā atzīts Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā, lietās, kas saistītas ar organizēto noziedzību vai bandām, risks, ka apcietinātais, kad tiks atbrīvots, var ietekmēt lieciniekus vai citus aizdomās turētos vai citādi traucēs izmeklēšanai, bieži ir samērā augsts.¹¹

Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas iespējamās izpausmes

Pirmstiesas kriminālprocess var tikt traucēts visdažādākajos veidos, kas nav izsmeloši uzskaitāmi, jo ir atkarīgi no katra individuālā gadījuma faktiskajiem apstākļiem. Tās varētu būt dažādas indivīda uzvedības izpausmes, kas apdraud kriminālprocesa mērķa sasniegšanu un pierādāmo apstākļu netraucētu noskaidrošanu.

Klasiski par pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanu tiek uzskatīta liecinošo personu ietekmēšana,¹² kas var izpausties gan kā personas pamudināšana sniegt noteikta satura nepatiesu liecību, gan arī kā personas pamudināšana neliecināt (klusēt) par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem svarīgiem apstākļiem, kas var norādīt uz personas vainīgumu u. tml. Pirmstiesas kriminālprocess var tikt traucēts arī tad, kad vairākas kriminālprocesā iesaistītās personas savstarpēji saskaņo sniedzamo liecību saturu, kā rezultātā procesa virzītājs tiek maldināts par kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu kopumu un citiem faktiem. Tāpat pirmstiesas kriminālprocess tiek traucēts, ja persona tīši slēpj vai iznīcina priekšmetus vai dokumentus, kas ir svarīgi izmeklēšanas veikšanai un potenciāli varētu tikt izmantoti pierādīšanā.¹³ Pirmstiesas kriminālprocesa traucējošā uzvedība var izpausties arī kā kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonas ietekmēšana. Piemēram, pirmstiesas kriminālprocess var tikt traucēts, tieši vai netieši iedarbojoties uz procesa virzītāja apziņu ar draudiem, šantāžu

¹⁰ Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 755. lpp.

¹¹ Sk.: ECT 05.06.2018. spriedums lietā Miroslav Štvrtecký pret Slovākiju (iesnieguma Nr. 55844/12); ECT 13.04.2017. spriedums lietā Claudio Podeschi pret Sanmarīno (iesnieguma Nr. 66357/14).

¹² Sk.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 754. lpp.

¹³ Sk.: ibid.

vai tml. paņēmieniem, izmantojot savu ietekmi vai sakarus. Jānorāda, ka tikai kriminālprocesa norisi apgrūtinoša vai nicinoša vai nievājoša uzvedība pati par sevi nav pietiekams pamats apcietināšanai, jo pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riskam ir jābūt pamatotam ar darbībām, kas apgrūtina vai padara par neiespējamu kriminālprocesa mērķa sasniegšanu.¹⁴

Kriminālprocesa likumā ir atrodamī arī priekšraksti, kas definē apstākļus, kuri nedrīkst tikt uzskatīti par pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanu. Proti, Kriminālprocesa likuma 60.² panta otrajā daļā ir noteikts, ka liecības nesniegšana nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību lietā un kā izvairīšanās no pirmstiesas procesa un tiesas. Ievērojot minēto, kategoriski aizliegts pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska esamību motivēt ar aizdomās turētā vai apsūdzētā nesadarbošanos ar izmeklēšanu, izmantojot savas tiesības atteikties liecināt. Šī iemesla dēļ nav arī pieļaujama izmeklēšanas iestāžu prakse liecības nesniegšanas faktu izmantot kā vienu no vērtējamiem apstākļiem jautājuma lemšanā par to, vai ierosināt ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanu. Personas tiesību izmantošana nekādā gadījumā nevar tikt traktēta kā kriminālprocesa norises traucēšana.¹⁵

Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska pamatošana

Jāatzīst, ka pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks nav pilnībā izslēdzams praktiski nevienā kriminālprocesā. Proti, gadījumos, kad, piemēram, kriminālprocesā vēl nav apzinātas un nopratinātas visas liecinošās personas vai nav izņemti visi priekšmeti vai dokumenti, kas ir svarīgi izmeklēšanas veikšanai un potenciāli varētu tikt izmantoti pierādīšanā, pastāv abstrakts risks, ka liecinošās personas varētu tikt ietekmētas, bet potenciālie pierādījumi – noslēpti vai iznīcināti.

Pēc autora domām, ir svarīgi nošķirt abstraktu pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku, kura esamība ir raksturīga teju katram kriminālprocesam, no tāda pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska, kas nav novēršams ar citu drošības līdzekļu piemērošanu, kā pamata ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanai. Šo atziņu autors balsta uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā atzīto: risks, ka aizdomās turētais vai apsūdzētais var traucēt izmeklēšanai, nevar tikt vērtēts *in abstracto* – šim riskam ir jābūt pamatotam ar ziņām par faktiem.¹⁶ Nacionālajām tiesām katrā gadījumā ir pienākums detalizēti izvērtēt aizdomās turētās vai apsūdzētās personas situāciju un iesniegt specifiskus iemeslus, kas pamatoti ar pierādījumiem, lai attaisnotu personas apcietināšanu vai turpmāku turēšanu apcietinājumā.¹⁷

Minētās Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņas rod savu atspoguļojumu arī Kriminālprocesa likumā. Proti, no Kriminālprocesa likuma 272. panta izriet, ka kriminālprocesā ir jābūt iegūtām konkrētām ziņām par faktiem, kas liecina: cita drošības līdzekļa piemērošana nevar nodrošināt, ka persona netraucēs pirmstiesas kriminālprocesam. Savukārt Kriminālprocesa likuma 274. panta piektajā daļā norādīts, ka izmeklēšanas tiesnesis lēmumā pamato apcietinājuma vai cita

¹⁴ Sk.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 754. lpp.

¹⁵ Sk.: *ibid.*

¹⁶ Sk.: ECT 04.10.2005. spriedums lietā Constantin Becciev pret Moldovu (iesnieguma Nr. 9190/03).

¹⁷ Sk.: ECT 06.11.2007. spriedums lietā Eduard Muşuc pret Moldovu (iesnieguma Nr. 42440/06).

drošības līdzekļa piemērošanu ar konkrētiem, uz lietas materiāliem balstītiem apsvērumiem. No minētajām normām un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5. panta izrietošās procesuālās garantijas tiek pārkāptas, ja tiesas savos lēmumos aprobežojas ar procesa virzītāja norādīto apcietinājuma pamatu atkārtotā abstraktā un stereotipizētā veidā, nenorādot iemeslus, kāpēc izmeklēšanas pieņēmumi par to, ka indivīds var traucēt izmeklēšanai, ir labi pamatoti (angļu val. – *well founded*).¹⁸

Autora empīriskie novērojumi, kā arī raksta ievadā minētie statistikas dati liecina, ka izmeklēšanas tiesneši ne vienmēr ievēro iepriekš minētos priekšrakstus, kā rezultātā abstrakts pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks tiek jaukts ar šo risku kā pamatu ar brīvības atņemšanu saistītā drošības līdzekļa piemērošanai. Minēto pierāda arī augstāka līmeņa tiesu prakse, skatot sūdzības par drošības līdzekļa – apcietinājuma – piemērošanu. Piemēram, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija vairākkārt atzinusi, ka citu kriminālprocesā iesaistīto personu esamība un kriminālprocesa sākumstadija, izmeklēšanas nepieciešamība, kā arī nepieciešamība iegūt un nostiprināt pierādījumus pati par sevi neveido drošības līdzekļa – apcietinājuma – piemērošanas pamatu. Šāds apcietinājuma pamats nav paredzēts Kriminālprocesa likuma 272. pantā.¹⁹ Izmeklēšanas tiesnešiem, secinot, ka iespējamā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā ir iesaistītas vairākas personas, kuras var savstarpēji komunicēt par viņām zināmiem apstākļiem un izvirzītām aizdomām, un ka, nepiemērojot apcietinājumu, viņas var apgrūtināt patiesības noskaidrošanu kriminālprocesā, ir jānorāda apstākļi, kas ir šāda secinājuma pamatā.²⁰ Nav pieļaujami gadījumi, kad tiesas atzīst pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku abstraktā veidā, vienīgi apgalvojot, ka indivīds atbrīvošanas gadījumā traucēs patiesības noskaidrošanai, piemēram, ietekmējot lieciniekus vai iznīcinot pierādījumus, bez šo pieņēmumu pamatošanas ar lietas materiālos esošām ziņām par faktiem un pierādījumiem.²¹ Savukārt apcietinājuma piemērošana personai tādēļ, lai atvieglotu izmeklēšanas darbu, nav pieļaujama.²² Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā ir atzīts, ka tādi pamatojumi kā nepieciešamība veikt turpmāko izmeklēšanu lietā vai apstākļi, ka izmeklēšana lietā vēl nav pabeigta, neveido pieņemamu pamatu personas apcietināšanai Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5. panta izpratnē.²³

Tai pašā laikā jāatzīst, ka izmeklēšanas stadijai var būt nozīme, vērtējot pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska intensitāti laikā. Proti, kā atzīts Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā, liecinošo personu ietekmēšanas risks var tikt atzīts izmeklēšanas sākuma stadijā.²⁴ Taču jebkurā gadījumā minēto risku nedrīkstētu pamatot tikai ar izmeklēšanas stadiju, smaga soda varbūtību vai

¹⁸ Pre-trial detention assessment tool. European Union and the Council of Europe: Partnership for Good Governance.

¹⁹ Sk., piemēram: Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tiesneša 21.05.2018. lēmums kriminālprocesā Nr. 11840000518. Nav publicēts.

²⁰ Sk.: Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tiesneša 26.01.2015. lēmums kriminālprocesā Nr. 11511002713. Nav publicēts.

²¹ Pre-trial detention assessment tool. European Union and the Council of Europe: Partnership for Good Governance.

²² Sk.: Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tiesneša 30.01.2018. lēmums kriminālprocesā Nr. 11519000118. Nav publicēts.

²³ Sk.: ECT 26.06.2012. spriedums lietā Kamo Piruzyan pret Armēniju (iesnieguma Nr. 33376/07).

²⁴ Sk.: ECT 04.10.2005. spriedums lietā Dariusz Jarzyński pret Poliju (iesnieguma Nr. 15479/02).

tamlīdzīgiem apstākļiem, jo pamatojumam vienmēr ir jābūt saistītam ar konkrētām ziņām par faktiem.²⁵ Ilgākā laika posmā izmeklēšanas nepieciešamība vairs nav pietiekama, lai attaisnotu personas turēšanu apcietinājumā – normālā notikumu gaitā risks samazinās, paejot laikam, turpinoties izmeklēšanai, pieņemot liecības un veicot iegūto ziņu pārbaudes.²⁶

Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska izvērtēšanu ietekmējošie faktori

No Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras izriet, ka nacionālajām tiesām nepietiek vien norādīt uz faktiem, kas varētu liecināt par pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska esamību, bet ir jāizvērtē arī minētā riska pamatotība, ņemot vērā tādus nozīmīgus faktoros kā izmeklēšanas vai tiesas procedūru veicināšana (no aizdomās turētā vai apsūdzētā puses); aizdomās turētā vai apsūdzētā personība; aizdomās turētā vai apsūdzētā uzvedība pirms un pēc aizturēšanas, kā arī jebkādas citas specifiskās indikācijas, kas attaisno bailes no tā, ka aizdomās turētais vai apsūdzētais varētu ļaunprātīgi izmantot atgūto brīvību, lai falsificētu vai iznīcinātu pierādījumus vai ietekmētu lieciniekus.²⁷

Attiecībā uz izmeklēšanas vai tiesas procedūru veicināšanu jānorāda, ka, vērtējot pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska esamību, ir jāņem vērā tādi apstākļi kā, piemēram, personas labprātīga ierašanās (pieteikšanās) izmeklēšanas iestādē; personas sadarbošanās ar kriminālprocesa veikšanai pilnvaroto amatpersonu, lai sekmētu krimināltiesisko attiecību noregulējumu; apstākļi, ka persona atzīst savu vainu vai sniedz izvērstas un pārbaudāmas liecības par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem svarīgiem apstākļiem u. tml. Šajā sakarā jāatzīmē, ka vienā no analizētajiem Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas nolēmumiem atzīts: “apgabaltiesas tiesnese uzskata, ka nav apstiprinājusies izteiktā varbūtība, ka [aizdomās turētais] var traucēt pirmstiesas kriminālprocesam, jo iepazīstoties ar kriminālprocesa materiāliem tiesnese atzīst, ka tajos nav pierādījumu tam, ka [aizdomās turētais] būtu pretdarbojies kriminālprocesa mērķu sasniegšanai. Tieši pretēji tam, [aizdomās turētais] ir izmantojis savas tiesības un sniedzis liecības, [...] tādā veidā sekmējis pirmstiesas izmeklēšanu. Neesot pierādījumiem kriminālprocesa materiālos par iespējamu pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanu, secināms, ka arī turpmāk viņš to nedarīs”.²⁸

Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku var mazināt ziņas par aizdomās turētā vai apsūdzētā personību, tas ir, ziņas par personas attieksmi pret likumu ievērošanu (ziņas par personas iepriekšējām sodāmībām vai to neesamību; citu aktīvu kriminālprocesu, kurā personai ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālais statuss, (ne)esamība); ziņas par personas nodarbinātību, dzīvesvietu, ģimenes stāvokli un ģimenes situāciju; ziņas par personas attieksmi pret tai iepriekš uzlikto procesuālo pienākumu pildīšanu; ziņas par to, vai persona iepriekš (ne)traucēja vai (ne)mēģināja traucēt pirmstiesas kriminālprocesu.

²⁵ Sk.: ECT 28.11.2017. spriedums lietā Ivane Merabishvili pret Gruziju (iesnieguma Nr. 72508/13).

²⁶ Sk.: ECT 12.12.1991. spriedums lietā Serge Clooth pret Beļģiju (iesnieguma Nr. 12718/87).

²⁷ Sk.: ECT 29.04.2010. spriedums lietā Yuriy Yakovlev pret Krieviju (iesnieguma Nr. 5453/08).

²⁸ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tiesneša 30.01.2018. lēmums kriminālprocesā Nr. 11519000118. Nav publicēts.

Savukārt, vērtējot aizdomās turētā uzvedību pirms un pēc aizturēšanas, var tikt vērtēti tādi apstākļi kā, piemēram, personas paustā attieksme pret aizturēšanas faktu, personas (ne)pretošanās aizturēšanai u. tml.

Visos gadījumos, kad kāds apstākļis tiek izmantots, lai pamatotu pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku, personai būtu nodrošināma iespēja atspēkot šo apstākli. Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā *Yuriy Yakovlev pret Krieviju* atzina Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5. panta pārkāpumu t. sk. tāpēc, ka Krievijas nacionālo tiesu pamatojums Jurija Jakovļeva (*Yuriy Yakovlev*) turēšanai apcietinājumā sastāvēja no “plikas atsaucēs” (angļu val. – *bald reference*) uz iesniedzēja un viņa radnieku centieniem pārliecināt līdzdalībniekus un kādus neidentificētus lieciniekus sniegt “labvēlīgas liecības”.²⁹ Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesa balstīja savu secinājumu par pārkāpuma esamību arī uz apstākli, ka izmeklēšana nav devusi iespēju iesniedzējam atspēkot pausto varbūtību, ka viņš varētu traucēt izmeklēšanai, piemēram, informējot par informācijas avotiem, no kuriem iegūta informācija par šādu risku, vai arī ļaujot iepazīties ar kopijām no līdzdalībnieku vai liecinieku sūdzībām, kas apliecina ietekmēšanas faktu, ja tādas atradās lietās materiālos. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir arī ņēmusi vērā, ka Krievijā nebija uzsākts neviens kriminālprocess vai vismaz pārbaude par varbūtējiem liecinošo personu ietekmēšanas faktiem.³⁰

Nobeigumā jānorāda, ka, lemjot jautājumu par personas apcietināšanu, par atskaites punktu vienmēr ir ņemama prezumpcija: persona ir jāatbrīvo, nevis persona ir jāapcietina, jo visos gadījumos, kad tiek lemts jautājums par drošības līdzekļa – apcietinājuma – piemērošanu, faktiski tiek lemts jautājums par juridiski nevainīgas personas (personas, kuras vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā vēl nav konstatēta Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā) brīvības atņemšanu, kas nav saistīta ar sodu. Ievērojot šo noteikumu, var izvairīties no pārlieku plašas ar brīvības atņemšanu saistīto drošības līdzekļu piemērošanas pamatu interpretācijas.

Secinājumi

1. Latvijā apcietināto personu skaits (to personu skaits, kas atrodas ieslodzījumā pirms galīgā nolēmuma spēkā stāšanās konkrētajā kriminālprocesā) uz 100 000 iedzīvotājiem ir viens no lielākajiem starp Eiropas Padomes dalībvalstīm – tas var liecināt par to, ka ar brīvības atņemšanu saistīto drošības līdzekļu piemērošanas pamati (t. sk. ar citu drošības līdzekļu piemērošanu nenovēršams pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks) praksē tiek interpretēti pārāk plaši.
2. Pirmstiesas kriminālprocess var tikt traucēts visdažādākajos veidos, kas nav izsmeļoši uzskaitāmi, jo ir atkarīgi no katra individuālā gadījuma faktiskajiem apstākļiem. Tās varētu būt dažādas indivīda uzvedības izpausmes, kas apdraud kriminālprocesa mērķa sasniegšanu un pierādāmo apstākļu netraucētu noskaidrošanu.

²⁹ Sk.: ECT 29.04.2010. spriedums lietā *Yuriy Yakovlev* pret Krieviju (iesnieguma Nr. 5453/08).

³⁰ Sk.: *ibid.*

3. Kategoriski aizliegts pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska esamību motivēt ar aizdomās turētā vai apsūdzētā nesadarbošanos izmeklēšanas laikā, izmantojot savas tiesības atteikties liecināt. Šī iemesla dēļ nav arī pieļaujama izmeklēšanas iestāžu prakse liecības nesniegšanas faktu izmantot kā vienu no vērtējamiem apstākļiem, lemjot jautājumu, vai ierosināt ar brīvības atņemšanu saistīta drošības līdzekļa piemērošanu.
4. Pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risks nav pilnībā izslēdzams praktiski nevienā kriminālprocesā. Tāpēc ir svarīgi nošķirt abstraktu pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas risku, kura esamība ir raksturīga teju katram kriminālprocesam, no tāda pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska, kas nav novēršams ar citu drošības līdzekļu piemērošanu, kā pamata ar brīvības atņemšanu saistīta drošības līdzekļa piemērošanai.
5. Risks, ka aizdomās turētais vai apsūdzētais var traucēt izmeklēšanai, nevar tikt vērtēts *in abstracto* – šim riskam ir jābūt pamatotam ar konkrētām lietas materiālos esošām ziņām par faktiem.
6. Citu kriminālprocesā iesaistīto personu esamība, izmeklēšanas nepieciešamība un stadija, nepieciešamība iegūt un nostiprināt pierādījumus, smaga soda varbūtība vai tml. apstākļi paši par sevi neveido pamatu ar brīvības atņemšanu saistīta drošības līdzekļa piemērošanai. Ar brīvības atņemšanu saistīta drošības līdzekļa piemērošana tādēļ, lai atvieglotu izmeklēšanas darbu, nav pieļaujama.
7. Izmeklēšanas stadijai var būt nozīme, vērtējot pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska intensitāti laikā, tomēr tas neatceļ nosacījumu, ka riska esamības pamatojumam vienmēr ir jābūt saistītam ar konkrētām lietas materiālos esošām ziņām par faktiem.
8. Tiesu nolēmumos nepietiek vien norādīt uz faktiem, kas varētu liecināt par pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas riska esamību, bet ir jāizvērtē arī minētā riska pamatotība, ņemot vērā tādus nozīmīgus faktoros kā izmeklēšanas vai tiesas procedūru veicināšana (no aizdomās turētā vai apsūdzētā puses), aizdomās turētā vai apsūdzētā personība, aizdomās turētā vai apsūdzētā uzvedība pirms un pēc aizturēšanas u. tml.
9. Lemjot jautājumu par to, vai piemērot ar brīvības atņemšanu saistītu drošības līdzekli, par atskaites punktu vienmēr ir ņemama prezumpcija: persona ir jāatbrīvo, nevis persona ir jāapcietina, jo faktiski tiek lemts jautājums par juridiski nevainīgas personas (personas, kuras vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā vēl nav konstatēta Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā) brīvības atņemšanu, kas nav saistīta ar sodu.

ADVOKĀTS UN PIERĀDĪJUMU PIEĻAUJAMĪBA KRIMINĀLPROCESĀ

AN ADVOCATE AND ADMISSIBILITY OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Oskars Kulmanis, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The article addresses the fundamental rights of a person who has the right to defence in criminal proceedings. It outlines the legal framework of rights to defence and follows the right to receive legal assistance from a defence counsel. It also refers to presumption of innocence and the right to remain silent as another but no less important guarantee. Attention is drawn to previously mentioned principles as a measure to secure fair trial and overall proceedings. The European Court of Human Rights has emphasized several important insights related to evidence acquired in interrogation without providing a person with legal assistance, the use of evidence and compliance with the right to fair trial.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, kriminālprocesa pamatprincipi, nevainīguma prezumpcija, tiesības uz aizstāvību, pierādījumu pieļaujamība

Keywords: criminal proceedings, fundamental principles of criminal procedure, presumption of innocence, right to defence, admissibility of evidence

Ievads

Rakstā atsevišķi aplūkotas personas tiesības uz advokāta palīdzību, kas izriet no tiesībām uz aizstāvību kopsakarā ar nevainīguma prezumpciju, to saturs un mērķi, kā arī to ierobežošanas sekas, kas ietekmē iegūto pierādījumu pieļaujamību. Tiesības uz advokāta palīdzību gan pirms procesuālās darbības veikšanas, gan arī tās laikā ir būtisks taisnīga kriminālprocesa sasniegšanas elements. Praksē konstatētas situācijas, kurās personas, īstenojot tiesības uz aizstāvību, procesuālajās darbībās, t. sk. pratināšanā, piedalījušās bez advokāta klātbūtnes un tajās sniegušas tādu informāciju, kas atzīstama par sevi inkriminējošu. Tāpat arī novērotas situācijas, kurās personas, lai gan iepriekš lūgušas aizstāvja klātbūtni, procesuālās darbības laikā atteikušās saņemt advokāta palīdzību. Atsevišķos gadījumos konstatēts, ka personas atteikšanās nav notikusi advokāta klātbūtnē atbilstoši likumā noteiktajai kārtībai.

Minētais raisa virkni procesuālu jautājumu, pirmkārt, par to, vai persona no aizstāvja atteikusies labprātīgi un apzinoties tās sekas un, otrkārt, vai tās rezultātā nav skartas personas tiesības uz aizstāvību un tiesības uz taisnīgu tiesu

kopumā. Kriminālprocesa pamatprincipu ievērošana ir neatņemama kriminālprocesa mērķa sastāvdaļa. Tādēļ cēloniski rodas jautājumi par to, kā atbilstoši kriminālprocesuālajam likumam notiek atteikšanās no aizstāvja, cik nozīmīga ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, praktiska un efektīva informēšana par viņas tiesībām, kā arī vai bez aizstāvja klātbūtnes iegūtās ziņas par faktiem pieļaujams izmantot pierādīšanā. Izvirzīto jautājumu apskatam pētīts tiesību uz aizstāvību un nevainīguma prezumpcijas normatīvais regulējums, Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) judikatūra, doktrīnā paustās atziņas, kā arī likumprojekta anotācija.

Tiesību uz aizstāvību un tiesību klusēt normatīvi tiesiskais regulējums

Saskaņā ar Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas¹ (turpmāk – Konvencija) 6. panta pirmā punkta pirmo teikumu ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā likumā noteiktā tiesā. Atbilstoši Konvencijas 6. panta trešā punkta “c” apakšpunktam ikvienam, kas tiek apsūdzēts kriminālnoziedzumā, ir minimālās tiesības aizstāvēt sevi pašam vai ar paša izvēlētu juridisko palīdzību, vai, ja trūkst līdzekļu, lai algotu šo juridisko palīdzību, saņemt to par velti, ja to prasa justīcijas intereses.

Tiesības uz informāciju kriminālprocesā sīkāk noteiktas Direktīvā² 2012/13/ES. Šīs direktīvas preambulas 19. apsvērumā noteikts, ka kompetentajām iestādēm būtu nekavējoties mutiski vai rakstveidā jāinformē aizdomās turētie vai apsūdzētās personas par minētajām valsts tiesību aktos paredzētajām tiesībām, kas ir būtiskas, lai nodrošinātu lietas taisnīgu izskatīšanu. Lai minētās tiesības varētu praktiski un efektīvi īstenot, informācija procesa gaitā būtu jāsniedz savlaicīgi un ne vēlāk kā pirms aizdomās turētā vai apsūdzētās personas pirmās oficiālās pratināšanas, ko veic policija vai cita kompetenta iestāde.

Tiesības uz advokāta palīdzību kriminālprocesā noteiktas Direktīvā 2013/48/ES³ un Direktīvā 2016/1919.⁴ Direktīvas 2013/48/ES preambulas 21. apsvēruma pirmajā teikumā uzsvērts, ja persona, kas nav aizdomās turētais vai apsūdzētais, piemēram, liecinieks, kļūst par aizdomās turēto vai apsūdzēto, šai personai vajadzētu būt aizsargātai pret liecināšanu pret sevi un tai ir tiesības klusēt, kā apstiprināts Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā. Atbilstoši šīs direktīvas preambulas 50. apsvērumam dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka, izvērtējot liecības, ko sniedzis aizdomās turētais vai apsūdzētais, vai pierādījumus, kas iegūti, pārkāpjot viņu tiesības uz advokātu, vai gadījumos, kad saskaņā

¹ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieņemta 04.11.1950. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649> [aplūkots 20.01.2020.].

² Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2012/13/ES par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā. Pieņemta 22.05.2012.

³ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera procesā, par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešajām personām un konsulārajām iestādēm. Pieņemta 22.10.2013.

⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/1919 par juridisko palīdzību aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem kriminālprocesā un pieprasītajām personām Eiropas apcietināšanas ordera procesā. Pieņemta 26.10.2016.

ar šo direktīvu tikusi atļauta atkāpe no šīm tiesībām, ir ievērotas tiesības uz aizstāvību un procesa taisnīgums.

Direktīvas 2013/48/ES 9. panta pirmajā punktā noteikts, ka, neskarot valsts tiesību aktus, kuros prasīta advokāta obligāta klātbūtne vai palīdzība, dalībvalstis nodrošina, ka attiecībā uz jebkuru atteikšanos no tiesībām, kas minētas 3. un 10. pantā: a) aizdomās turētajam vai apsūdzētajam vienkāršā un saprotamā valodā, mutiski vai rakstiski ir sniegta skaidra un pietiekama informācija par attiecīgo tiesību saturu un iespējamām sekām, ja no tām atsakās; b) atteikšanās tiek pausta brīvprātīgi un nepārprotami.

Direktīvā 2016/343⁵ nostiprināti vairāki būtiski ar nevainīguma prezumpciju saistīti aspekti. Cita starpā, tās preambulas 45. apsvēruma pirmajā teikumā norādīts, ka, novērtējot aizdomās turēto vai apsūdzēto liecības vai pierādījumus, kas iegūti, pārkāpjot viņu tiesības klusēt vai tiesības neliecināt pret sevi, tiesām un tiesnešiem būtu jāievēro tiesības uz aizstāvību un procesa taisnīgums.

Atbilstoši Satversmes⁶ 92. panta ceturtajam teikumam ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību. Satversmes komentāros atzīmēts, ka tiesības uz advokāta palīdzību ir Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietverto tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanas instruments un šo tiesību neatņemama sastāvdaļa.⁷ Satversmes tiesa ir vairākkārt uzsvērusi, ka zvērināta advokāta spēja nodrošināt kvalificētu juridisko palīdzību ir prezumējama.⁸

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma⁹ (turpmāk – KPL) 15. pantu ikvienam ir tiesības uz lietas izskatīšanu taisnīgā, objektīvā un neatkarīgā tiesā. KPL 19. panta otrā daļa noteic, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpieņēma savs nevainīgums. Tiesību zinātnē uzsvērts, ka liegums uzlikt pierādīšanas pienākumu personām, kas bauda tiesības uz aizstāvību, skatāms kopsakarā ar šo personu tiesībām neliecināt un nesniegt sevi inkriminējošu (apsūdzošu) informāciju (datus, materiālus utt.).¹⁰ KPL 20. panta pirmā un otrā daļa noteic: katrai personai, par kuru izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ir tiesības uz aizstāvību, tas ir, tiesības zināt, kāda nodarījuma izdarīšanā to tur aizdomās vai apsūdz, un izvēlēties savu aizstāvības pozīciju. Tiesības uz aizstāvību persona var īstenot pati vai uzaicinot par aizstāvi pēc savas izvēles personu, kura saskaņā ar šo likumu var būt aizstāvis.

Saskaņā ar KPL 60.² panta pirmās daļas 3., 6. un 8. punktu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir tiesības saņemt juridisko palīdzību no aizstāvja; tikt informētai par to, kāds pieņēmums izteikts vai kādas aizdomas radušās pret šo personu, vai kāda apsūdzība tai izvirzīta; klusēt, sniegt liecību vai atteikties liecināt. KPL 139. panta otrās daļas 1. teikumā noteikts, ka izmeklēšanas darbības sākumā tās veicēs informē konkrētajā procesā iesaistīto personu par tās

⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. Pieņemta 09.03.2016.

⁶ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [01.01.2019. red.].

⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 160. lpp.

⁸ Satversmes tiesas 27.06.2003. spriedums lietā Nr. 2003-04-01, 4.1. un 4.2. punkts; Satversmes tiesas 07.02.2014. spriedums lietā Nr. 2013-04-01, 19.4. punkts.

⁹ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [24.12.2019. red.].

¹⁰ Strada-Rozenberga K. KPL 19. panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniska monogrāfija prof. K. Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 91. lpp.

tiesībām un pienākumiem. Kriminālprocesuālo tiesību doktrīnā atzīmēts, ka izskaidrošana veicama, nolasot attiecīgās likuma normas un nepieciešamības gadījumā izskaidrojot tās izmeklēšanas darbības dalībniekam saprotamā veidā.¹¹

Tiesību uz juridisko palīdzību saturs un mērķi

Tiesiskā aizsardzība, ko garantē Konvencijas 6. panta 1. punkts un 3. punkta “c” apakšpunkts, attiecas uz personu, kura tiek pakļauta “kriminālai apsūdzībai”, kas uzskatāms par autonomu jēdzienu Konvencijas izpratnē. “Krimināla apsūdzība” pastāv no brīža, kad kompetenta iestāde oficiāli informē personu, ka pret viņu tiek vērsti pieņēmums par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, vai arī no brīža, kad personas situācija ir būtiski ietekmēta kompetento iestāžu rīcības rezultātā, ko pamato izteiktais pieņēmums.¹²

Proti, persona uz izteiktā pieņēmuma pamata ir aizturēta,¹³ cita starpā, šādā gadījumā uzsverot, ka personas kriminālprocesuālajam statusam ir formāla nozīme, ja kompetento iestāžu rīcībā esošās ziņas par faktiem apstiprina pret personu vērsto pieņēmumu;¹⁴ persona, kura faktiski tiek turēta aizdomās, tiek pratināta par viņas iesaisti darbībās, kas ir “kriminālās apsūdzības” pamatā;¹⁵ persona saskaņā ar nacionālajos likumos noteikto kārtību ir oficiāli apsūdzēta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu¹⁶ un visi iepriekšminētie gadījumi var tikt uzskatīti par tādiem, kad persona tiek “apsūdzēta noziedzīga nodarījuma izdarīšanā” un var pieprasīt ar Konvencijas 6. pantu garantēto tiesisko aizsardzību.¹⁷

Konvencijas 6. panta 3. punkta “c” apakšpunktā nav noteikts šo tiesību izmantošanas veids. Konvencijas dalībvalstīm ir jāizvēlas veids, kā šīs tiesības nodrošināt to tiesību sistēmās, un ECT uzdevums ir tikai izvērtēt, vai izvēlēta metode atbilst taisnīgas tiesas nosacījumiem. Šajā sakarā jāpatur prātā, ka Konvencijas mērķis ir “garantēt nevis teorētiskas vai iluzoras, bet gan praktiskas un efektīvas tiesības”, un advokāta norīkošana pati par sevi vēl nenodrošina efektīvu juridisko palīdzību apsūdzētajai personai.¹⁸

ECT uzskata, ka privilēģija sevi neapsūdzēt, tiesības klusēt un tiesības uz juridisko palīdzību, kas atbilstoši Konvencijas 6. panta jēgai piemīt personai, kura tiek pakļauta “kriminālai apsūdzībai”, ir nesaraujami saistītas ar personas tiesībām tikt informētai par tām, bez kā tajās ietvertās garantijas un aizsardzība nebūtu praktiska un efektīva. Tādēļ Konvencijas 6. panta 3. punkta “c” apakšpunkts ir jāinterpretē kā garants personai, kura tiek pakļauta “kriminālai apsūdzībai”, nekavējoties saņemt informāciju par tiesībām uz juridisko palīdzību

¹¹ Meikališa Ā. KPL 139. panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 468. lpp.

¹² ECT 09.11.2018. spriedums lietā *Beuze v. Belgium* (iesnieguma Nr. 71409/10), 119. punkts.

¹³ ECT 21.12.2000. spriedums lietā *Heaney and McGuinness v. Ireland* (iesnieguma Nr. 34720/97), 42. punkts.

¹⁴ ECT 14.10.2010. spriedums lietā *Brusco v. France* (iesnieguma Nr. 1466/07), 47.–50. punkts.

¹⁵ ECT 18.02.2010. spriedums lietā *Aleksandr Zaichenko v. Russia* (iesnieguma Nr. 39660/02), 41.–43. punkts.

¹⁶ ECT 17.12.2004. spriedums lietā *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark* (iesnieguma Nr. 49017/99), 44. punkts.

¹⁷ ECT 12.05.2017. spriedums lietā *Simeonovi v. Bulgaria* (iesnieguma Nr. 21980/04), 111. punkts.

¹⁸ ECT 27.11.2008. spriedums lietā *Salduz v. Turkey* (iesnieguma Nr. 36391/02), 51. punkts.

neatkarīgi no viņas vecuma vai konkrētās situācijas, kā arī neatkarīgi no tā, vai viņai juridisko palīdzību sniedz pašas izvēlēts vai valsts nodrošināts advokāts.¹⁹

Tūlītēja piekļuve advokātam, kurš var nodrošināt informāciju par procesuālajām tiesībām, iespējami novērstu netaisnību, kas var rasties no neinformēšanas par šīm tiesībām. Taču gadījumā, ja tiek kavēta piekļuve advokātam, īpašu nozīmi iegūst nepieciešamība izmeklēšanas iestādēm informēt faktiski aizdomās turēto personu par viņas tiesībām uz advokātu, tiesībām klusēt un privilēģiju sevi neapsūdzēt.²⁰

Nevainīguma prezumpcija, cita starpā, nodrošina aizsardzību pret nepamatota spēka pielietošanu, kā arī atbilstošu apiešanos ar personu procesa laikā.²¹ Tā ietver tiesības neliecināt pret sevi, un tās savukārt ietver tiesības klusēt un nebūt spiestam sniegt savas vainas pierādījumus.²² Kriminālprocesuālo tiesību zinātnē pamatoti atzīts, ka tiesības klusēt sevī ietver tiesības uz klusēšanu, tiesības neliecināt, tiesības neizniegt priekšmetus, dokumentus vai citus pierādījumus, tiesības nesniegt paraugus, tiesības neatzīt vainu, tiesības paļauties, ka ar personas tiesību klusēt izmantošanu netiks pamatota apsūdzība.²³ Dalībvalstu likumos ir atzītas tiesības klusēt izmeklēšanas stadijā, kad policija vai izmeklēšanas tiesnesis veic iztaujāšanu. Tomēr atšķiras veids, kādā apsūdzētajam dara zināmas šīs tiesības, bet tas, ka viņam ir jāapzinās tiesības, ir svarīgs tiesību aizsardzības aspekts.²⁴

Tiesības nesniegt sevi inkriminējošu (atmaskojošu) informāciju vai cita veida pierādījumus pamatā tiek skatītas kā aizliegums kompetentajām personām piespiešanas vai citā neatbilstošā veidā iedarboties uz personas gribu, tādējādi piespiežot viņu sadarboties savas apsūdzības pierādīšanā.²⁵ Tiesības neliecināt pret sevi ir būtisks nevainīguma prezumpcijas aspekts. Aicinot aizdomās turēto vai apsūdzēto izteikties vai atbildēt uz jautājumiem, viņu nedrīkstētu piespiest sniegt pierādījumus, dokumentus vai informāciju, kas varētu novest pie tā, ka persona liecina pret sevi (ši prasība gan nav attiecināma uz jautājumiem par personas identifikāciju).²⁶

Tiesību uz juridisko palīdzību mērķis ir nodrošināt to, ka persona praktiski un efektīvi īsteno tai ar Konvencijas 6. pantu noteiktās garantijas. Advokāts kā profesionāls kvalitatīvas juridiskās palīdzības sniedzējs līdzdarbojas šo tiesību īstenošanā. Ar Konvencijas 6. pantu noteikto garantiju ievērošana, cita starpā,

¹⁹ ECT 27.11.2008. spriedums lietā Salduz v. Turkey (iesnieguma Nr. 36391/02), 129. punkts.

²⁰ ECT 13.09.2016. spriedums lietā Ibrahim and Others v. the United Kingdom (iesniegumu Nr. 50541/08, 50571/08, 50573/08, 40351/09), 276. punkts.

²¹ Strada-Rozenberga K. Nevainīguma prezumpcija: kas tā ir, ko un kāpēc paredz? Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 43. lpp.

²² Eiropas Kopienų Komisijas Zaļā Grāmata par nevainīguma prezumpciju, 2.4. punkts. Pieņemta 26.04.2006.

²³ Berezins A. Kriminālprocesuālā pamattiesība klusēt: saturs un problemātika. Jurista Vārds, 19.12.2017., Nr. 52 (1006).

²⁴ Eiropas Kopienų Komisijas Zaļā Grāmata par nevainīguma prezumpciju, 2.5. punkts. Pieņemta 26.04.2006.

²⁵ Strada-Rozenberga K. Juridisko personu nevainīguma prezumpcija kriminālprocesā. Grām.: Autoru kolektīvs. Juridisko personu publiski tiesiskā atbildība: aktualitātes, problēmas un iespējamie risinājumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 56. lpp.

²⁶ Kūtris G. Mantas konfiskācija un nevainīguma prezumpcija. Grām.: Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 358. lpp.

nodrošina to, ka ziņas par faktiem kriminālprocesā tiek iegūtas atbilstoši likumā noteiktajai procesuālajai kārtībai, un procesuālu pārkāpumu gadījumā advokāts ir tiesīgs vērst uzmanību uz defektiem, kas pieļauti, iegūstot vai nostiprinot ziņas par faktiem. Arī kriminālprocesuālo tiesību doktrīnā atzīmēts, ja kāds no procesa dalībniekiem uzskata, ka ziņa iegūta vai nostiprināta, neievērojot likumā noteiktās prasības (pieļauts t. s. procesuālās formas defekts), viņam par to jāinformē atbildīgās kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās personas.²⁷

Tātad ar Konvencijas 6. pantu garantēto tiesību uz aizstāvību, tiesību uz juridisko palīdzību un tiesību klusēt īstenošanas efektīvs priekšnosacījums, pirmkārt, ir personas informēšana par tai piemēroto kriminālprocesuālo statusu, no kura izriet tiesības uz aizstāvību. Otrkārt, apzinoties, ka personai attiecīgās tiesības piemīt, tās visefektīvāk pilnvērtīgi īsteno, izmantojot advokāta sniegtu kvalificētu juridisko palīdzību. Tas vienlaikus gan preventīvi novērsīs iespējamu personas tiesību aizskārums, gan arī procesuāla pārkāpuma gadījumā panāks korektu un taisnīgu situācijas risinājumu un turpmāku rīcību ar procesuālo defekta rezultātā iegūtajām ziņām par faktiem.

Tiesību uz juridisko palīdzību ierobežošanas sekas

Turpmāk par tiesību uz juridisko palīdzību ierobežošanas sekām. Tas ir nozīmīgi situācijās, piemēram, kad persona atsauc pirmstiesas kriminālprocesā bez advokāta klātbūtnes sniegtās sevi inkriminējošas liecības, kas vienlaikus rada arī jautājumu par to pieļaujamību pierādīšanā. KPL 130. panta pirmā daļa noteic, ka kriminālprocesa laikā iegūtās ziņas par faktiem ir pieļaujams izmantot kā pierādījumus, ja tās iegūtas un procesuāli nostiprinātas šajā likumā noteiktajā kārtībā. Saskaņā ar KPL 130. panta otrās daļas 4. punktu par nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kuras iegūtas, pārkāpjot kriminālprocesa pamatprincipus.

Ar Konvencijas 6. pantu garantētās tiesības uz juridisko palīdzību personai piemīt no brīža, kad pastāv “krimināla apsūdzība” Konvencijas judikatūras izpratnē, un tādēļ tās var būt būtiskas arī pirmstiesas kriminālprocesā, ja to sākotnēja neievērošana var kaitēt taisnīga procesa norisei.²⁸ ECT uzsver, ka tiesības uz advokāta palīdzību ir spēkā visā policijas veiktas nopratināšanas laikā un līdz tās beigām, ieskaitot gadījumus, kad tiek nolasīti izteiktie paziņojumi un aizdomās turētajam tiek lūgts tos apstiprināt un parakstīt, tādēļ advokāta palīdzība ir vienlīdz svarīga arī šādā brīdī. Advokāta klātbūtne un aktīva palīdzība nopratināšanas laikā policijā ir svarīgs procesuālais nodrošinājums, kura mērķis, cita starpā, ir novērst pierādījumu vākšanu ar piespiešanas vai apspiešanas metožu palīdzību, pret aizdomās turētās personas gribu un aizsargāt aizdomās turētās personas brīvību izvēlēties – runāt vai klusēt, kad viņu nopratina policija.^{29, 30}

Ne Konvencijas 6. panta burts, ne gars neliedz personai tieši vai klusējot pēc savas gribas atteikties no garantijām, ko sniedz tiesības uz taisnīgu tiesu. Tas

²⁷ Strada-Rozenberga K. KPL 130. panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 445. lpp.

²⁸ ECT 12.04.2018. spriedums lietā Goran Kovačević v. Croatia (iesnieguma Nr. 34804/14), 69. punkts.

²⁹ ECT 27.11.2018. spriedums lietā Soytemiz v. Turkey (iesnieguma Nr. 57837/09), 45. punkts.

³⁰ ECT 30.07.2019. spriedums lietā Harun Grübüz v. Turkey (iesnieguma Nr. 68556/10), 58. punkts.

attiecas arī uz tiesībām uz juridisko palīdzību. Tomēr, lai atteikšanās būtu efektīva un atbilstoša Konvencijas mērķiem, tā jāizsaka viennozīmīgi un uz to jāattiecinā minimāli aizsardzības pasākumi, kas ir proporcionāli tās nozīmīgumam. Šādam atteikumam nav jābūt skaidri izteiktam, bet tam jābūt brīvprātīgam un jāveido apzināta un saprātīga atteikšanās no tiesībām. Lai varētu apgalvot, ka apsūdzētais ar savu rīcību netieši ir atteicies no nozīmīgām ar Konvencijas 6. pantu garantētajām tiesībām, ir jāpierāda, ka viņš varēja pamatoti paredzēt, kādas būs viņa rīcības sekas. Turklāt atteikšanās nedrīkst būt pretrunā ar svarīgām sabiedrības interesēm.^{31, 32, 33}

ECT ir atzīmējusi, ka privilēģija sevi neapsūdzēt neaprobežojas tikai ar faktiski atzīšanos vai arī ar tiešām sevi inkriminējošām piezīmēm; lai personas paskaidrojumus uzskatītu par sevi inkriminējošiem, ir pietiekami, ka tie ir ietekmējuši apsūdzētā stāvokli.^{34, 35} ECT vērtēja situāciju, kurā persona sniedza paskaidrojumus, kas bija nevis atzīšanās un tieši sevi inkriminējoši, bet gan tikai norādījumi uz viņas klātesamību izmeklējamajā slepkavības gadījumā. ECT uzsvēra, ka personas paskaidrojumi ietekmēja viņas stāvokli. Kaut arī policijas darbinieki pirms personas nopratināšanas jau bija ieguvuši noteiktu pierādījumu kopumu, arī paskaidrojumi ietekmēja turpmāko pret viņu vērsto apsūdzību. Personas paskaidrojumi, kas tika sniegti gan bez advokāta klātbūtnes, gan arī bez iepriekšējas konsultācijas ar advokātu, bija neatņemama pierādījumu kopuma sastāvdaļa, ar kuriem tika pamatots lietā pieņemtais nolēmums. Personai sākotnēji netika sniegta pietiekami skaidra informācija par viņas tiesībām klusēt, un tas ietekmēja viņas stāvokli, jo īpaši pret viņu celtajā apsūdzībā, kas ietekmēja procesa taisnīgumu kopumā.³⁶

Nosakot, vai tiesvedība kopumā ir taisnīga, jāņem vērā, vai ir ievērotas personas tiesības uz aizstāvību.³⁷ Piemēram, pārbaudot, vai tiesvedības taisnīgumu kopumā pret personu ietekmējis tas, ka viņas atteikšanās no juridiskās palīdzības saņemšanas nav bijusi spēcīga, bet rezultātā policijai sniegtie paskaidrojumi izmantoti viņas notiesāšanai. Gadījumā, kad paskaidrojumu sniegšanas laikā nebija pārliecināšu iemeslu tam, lai ierobežotu personas tiesības uz advokāta palīdzību, ECT uzsvērusi, ka veicama ļoti stingra taisnīguma pārbaude. Vēl svarīgāk, šādā gadījumā valdībai ir pienākums pārliecināši pierādīt, kāpēc izņēmuma kārtā konkrētajos lietās apstākļos juridiskās palīdzības saņemšanas ierobežošana nav neatgriezeniski ietekmējusi procesa taisnīgumu kopumā.³⁸

Šādā gadījumā it īpaši izvērtējams, vai personai tika dota iespēja apstrīdēt pierādījumu pieļaujamību un autentiskumu un iebilst pret to izmantošanu pierādīšanā. Papildus jāņem vērā gan pierādījumu kvalitāte, gan tas, vai to iegūšanas apstākļi liek apšaubīt to ticamību vai precizitāti. Ja ir strīds par pierādījumu ticamību, vēl lielāku nozīmi iegūst tas, ka pastāv taisnīga procedūra pierādījumu

³¹ ECT 12.05.2017. spriedums lietā Simeonovi v. Bulgaria (iesnieguma Nr. 21980/04), 115. punkts.

³² ECT 30.07.2019. spriedums lietā Harun Grübüz v. Turkey (iesnieguma Nr. 68556/10), 59. punkts.

³³ ECT 12.04.2018. spriedums lietā Goran Kovačević v. Croatia (iesnieguma Nr. 34804/14), 70. punkts.

³⁴ ECT 09.11.2018. spriedums lietā Beuze v. Belgium (iesnieguma Nr. 71409/10), 178. punkts.

³⁵ ECT 09.04.2015. spriedums lietā A. T. v. Luxembourg (iesnieguma Nr. 30460/13), 72. punkts.

³⁶ ECT 09.11.2018. spriedums lietā Beuze v. Belgium (iesnieguma Nr. 71409/10), 179, 184., 186., 189., 193. punkts.

³⁷ ECT 30.07.2019. spriedums lietā Harun Grübüz v. Turkey (iesnieguma Nr. 68556/10), 72. punkts.

³⁸ ECT 19.02.2019. spriedums lietā Rusen Bayar v. Turkey (iesnieguma Nr. 25253/08), 126. punkts.

pieļaujamas pārbaudei.^{39, 40, 41} Turklāt tiesas, kura skatījusi lietu pēc būtības, pienākums ir pārliecinošā veidā noteikt, vai personas atzīšanās un atteikšanās no juridiskās palīdzības ir bijusi brīvprātīga vai nav.⁴²

KPL nav noteiktas īpašas procesuālas garantijas situācijām saistībā ar personas pirmstiesas kriminālprocesā bez advokāta klātbūtnes sniegtas liecības izmantošanu, tostarp viņas vainīguma pierādīšanā. Šādās situācijās, lai nodrošinātu procesa taisnīgumu kopumā atbilstoši ECT judikatūrā paustajām atziņām, ir ļoti svarīgi personu informēt par viņas tiesībām iebilst par procesuālajiem defektiem, kas pieļauti, iegūstot vai nostiprinot ziņas par faktiem.

Nav šaubu, ka vienkāršam cilvēkam bez jebkādam zināšanām kriminālprocesuālajās tiesībās efektīva iegūto pierādījumu izmantošanas apstrīdēšana ir neiespējama. To apstrīdēšana pirmstiesas kriminālprocesā sūdzības kārtībā ir pakļauta gan strikti termiņiem, gan arī prasa padziļinātu izpratni par izmeklēšanas darbībām un cilvēktiesību jautājumiem. Tādēļ atzīmējams, ka būtībā bez advokāta sniegtas juridiskās palīdzības procesuālo defektu konstatācija kļūst gandrīz neiespējama. Gadījumā, kad personai no tiesībām uz aizstāvību izrietošās garantijas nav nodrošinātas, izvērtējama attiecīgi pratināšanā iegūto ziņu par faktiem izmantošana turpmākā pierādīšanā, lemjot, vai tās nav atzīstamas par absolūti nepieļaujamām atbilstoši KPL 130. panta otrās daļas 4. punktam.

Atbilstoši KPL 88. panta otrajai daļai, ja persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, atsakās no aizstāvja, tai izskaidro, ka turpmāk persona pati īsteno savu aizstāvību. Atteikšanās no aizstāvja fiksējama procesuālās darbības protokolā, un persona ar parakstu apliecina, ka atteikšanās no aizstāvja ir notikusi labprātīgi un pēc personas pašas iniciatīvas. Ja persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, bija izteikusi lūgumu par aizstāvja piedalīšanos, atteikšanās no aizstāvja var notikt vienīgi aizstāvja klātbūtnē. Praksē konstatēta problemātika KPL 88. panta otrās daļas piemērošanai gadījumā, kad persona noslēgusi vienošanos ar aizstāvi, taču vēlāk persona no aizstāvja atteikusies. Vai atteikšanās atbilstoši KPL 88. panta otrās daļas 3. teikumam notiek: a) tikai tā paša aizstāvja klātbūtnē vai b) var notikt arī cita aizstāvja klātbūtnē? Likumprojekta anotācijā⁴³ atzīmēts, ka minētais grozījums⁴⁴ nepieciešams, lai nodrošinātu to, ka persona apzinās savas rīcības sekas un vēlākā kriminālprocesa posmā nevarētu apgalvot, ka viņa nezināja, ko šāda atteikšanās no aizstāvja nozīmē reālajā dzīvē.

KPL 88. panta otrajā daļā likumdevējs uzsvēris, ka atteikšanās notiek vienīgi aizstāvja klātbūtnē. Šāda kategoriska nosacījuma mērķis, pirmkārt, ir nodrošināt personas informētību par šādas rīcības sekām; otrkārt, atbilstoši aktuālajā kriminālprocesuālo tiesību doktrīnā paustajam novērst personas gribas ietekmēšanu.⁴⁵ KPL 88. panta otrā daļa tieši nenoteic, ka atteikšanās no aizstāvja notiek tikai viņa klātbūtnē. Ja persona atsakās no konkrēta aizstāvja, bet viņa

³⁹ ECT 09.11.2018. spriedums lietā *Beuze v. Belgium* (iesnieguma Nr. 71409/10), 150. punkts.

⁴⁰ ECT 30.07.2019. spriedums lietā *Harun Grübüz v. Turkey* (iesnieguma Nr. 68556/10), 72. punkts.

⁴¹ ECT 13.09.2016. spriedums lietā *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* (iesniegumu Nr. 50541/08, 50571/08, 50573/08, 40351/09), 274. punkts.

⁴² ECT 19.02.2019. spriedums lietā *Rusen Bayar v. Turkey* (iesnieguma Nr. 25253/08), 128. punkts.

⁴³ Likumprojekta "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" anotācija. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/940648CE89E48A59C2257E600023727E?OpenDocument> [aplūkots 06.02.2020.].

⁴⁴ Izsakot KPL 88. panta otrās daļas 1. un 2. teikumu pašreizējā redakcijā.

⁴⁵ Rozenbergs J. KPL 88. panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 314. lpp.

vietā personas aizstāvību uzsāk īstenot cits advokāts, tad par pilnībā pietiekamu būtu uzskatāma jaunā advokāta klātbūtne. Atzīmējams, ka šī norma primāri ir vērsta uz to, lai atteikšanās notiktu aizstāvja klātbūtnē. Šāda kārtība nodrošina personas aizsardzību pret valsts varas iestāžu ļaunprātīgu piespiešanu, tajā skaitā novērš iespējamus riskus saistībā ar viņai garantēto tiesību uz aizstāvību, nevainīguma prezumpcijas, kā arī tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpšanu.

Tādējādi secināms, ka gadījumā, ja persona atsakās no aizstāvja, lai turpmāk savu aizstāvību īstenotu pati, tai ir jānotiek konkrētā aizstāvja klātbūtnē. Savukārt gadījumā, ja persona atsakās no konkrēta aizstāvja, kura vietā aizstāvību īstenot uzsāk cits advokāts, tad ir pietiekama jaunā aizstāvja klātbūtne. KPL 88. panta otrās daļas neievērošanas sekas uz pierādījumu pieļaujamību ir atkarīgas no katra individuālā gadījuma. Proti, izvērtējams, vai atteikšanās, kas izteikta bez advokāta klātbūtnes, bijusi labprātīga un apzinoties tās sekas un nav notikusi personas ietekmēšanas rezultātā. Turklāt izvērtējams, vai tā nav ierobežojusi personas garantijas, kas izriet no tiesībām uz aizstāvību un tiesībām klusēt.

Kopsavilkums

1. Ar Konvencijas 6. pantu noteikto garantiju ievērošana, cita starpā, nodrošina to, ka ziņas par faktiem kriminālprocesā tiek iegūtas atbilstoši likumā noteiktajai procesuālajai kārtībai, un procesuālu pārkāpumu gadījumā advokāts ir tiesīgs vērst uzmanību uz defektiem, kas pieļauti, iegūstot vai nostiprinot ziņas par faktiem.
2. Ar Konvencijas 6. pantu garantēto tiesību uz aizstāvību, tiesību uz juridisko palīdzību un tiesību klusēt īstenošanas efektīvs priekšnosacījums, pirmkārt, ir personas informēšana par tai piemēroto kriminālprocesuālo statusu, no kura izriet tiesības uz aizstāvību. Otrkārt, apzinoties, ka personai attiecīgās tiesības piemīt, tās visefektīvāk pilnvērtīgi īstenot, izmantojot advokāta sniegtu kvalificētu juridisko palīdzību. Tas vienlaikus gan preventīvi novērsīs iespējamu personas tiesību aizskārums, gan arī procesuāla pārkāpuma gadījumā panāks korektu un taisnīgu situācijas risinājumu un turpmāku rīcību ar procesuālā defekta rezultātā iegūtajām ziņām par faktiem.
3. Gadījumā, kad personai no tiesībām uz aizstāvību izrietošās garantijas nav nodrošinātas, izvērtējama attiecīgi pratināšanā iegūto ziņu par faktiem izmantošana turpmākā pierādīšanā, lemjot, vai tās nav atzīstamas par absolūti nepieļaujamām atbilstoši KPL 130. panta otrās daļas 4. punktam.
4. KPL 88. panta otrās daļas neievērošanas sekas uz pierādījumu pieļaujamību praksē ir atkarīgas no katra individuālā gadījuma. Proti, izvērtējams, vai atteikšanās pieņemšana bez advokāta klātbūtnes ir bijusi, pirmkārt, labprātīga un apzinoties tās sekas un nav notikusi personas ietekmēšanas rezultātā. Otrkārt, vai nav ierobežotas personas garantijas, kas izriet no tiesībām uz aizstāvību un tiesībām klusēt.

SEKCIJA

NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU TAUTSAIMNIECĪBĀ AKTUĀLIE JAUTĀJUMI

IESKATS NOZIEDŽĪGU NODARĪJUMU PRET TAUTSAIMNIECĪBAS INTERESĒM JURIDISKĀ IZVĒRTĒJUMA PROBLEMĀTIKĀ

AN INSIGHT INTO LEGAL ASSESSMENT OF CRIMINAL OFFENCES AGAINST ECONOMIC INTERESTS

Valentija Liholaja, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras profesore

Summary

The article is dedicated to some problematic aspects during qualification of criminal offences against economic interests. The focus is on two main questions: the first question is about delimitation criteria between business without logging in and without permission (licence) and prohibited business activities, while the second concerns qualification of illegal activities with excise goods and unauthorized actions with goods subject to customs clearance. The aim of the study is to propose a solution on the basis of theoretical statements and case law.

Atslēgvārdi: krimināltiesības, uzņēmējdarbība, akcīzes preces, muitošana pakļautas preces

Keywords: criminal law, business, excise goods, goods subject to customs clearance

Ievads

Noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā apdraud valsts tautsaimniecības intereses materiālo vērtību ražošanas, sadales, maiņas, patēriņa un citās ar ekonomisko darbību saistītās sfērās, pārkāpjot valstī noteikto uzņēmējdarbības regulējumu, akcīzes preču aprites kārtību, nodarot zaudējumus valstij un pašvaldībām nenomaksāto nodokļu veidā, radot kaitējumu ar likumu aizsargātām personas interesēm. Tiesu prakses izpētes gaitā konstatēti vairāki noziedzīgu nodarījumu tautsaimniecībā kvalifikācijas un to norobežošanas problēmjaudājumi. Rakstā analizēti divi no tiem – 1) jautājums par uzņēmējdarbības bez reģistrēšanas un bez atļaujas (licences) nošķiršanu no aizliegtas uzņēmējdarbības un 2) jautājums par nelikumīgu darbību ar akcīzes precēm un neatļautu darbību ar muitošana pakļautām precēm kvalifikāciju, lai noskaidrotu juridiskā izvērtējuma atbilstību krimināltiesību teorijas, judikatūras un tiesu prakses atziņām.

Uzņēmējdarbības bez reģistrēšanas un bez atļaujas (licences) un aizliegtas uzņēmējdarbības izpratne un norobežošana

Krimināllikuma¹ (turpmāk arī KL) 207. pantā paredzēta atbildība par uzņēmējdarbību bez reģistrēšanas vai bez speciālas atļaujas, ja tās nepieciešamību nosaka likums, vai par uzņēmuma (uzņēmējdarbības) darbības turpināšanu pēc rīkojuma par tā darbības pārtraukšanu, kas iestājas, ja tāda uzņēmējdarbība vai darbības turpināšana izdarīta ievērojamā apmērā vai tā radījusi būtisku kaitējumu valstij vai ar likumu aizsargātām personas interesēm. Savukārt Krimināllikuma 208. pantā noteikta atbildība par uzņēmējdarbību, uz kuru pastāv speciāls aizliegums. Un, lai arī anonimizēto nolēmumu sarakstā laika posmā no 2016. gada līdz 2019. gadam ieskaitot atrodami tiesu nolēmumi tikai par 14 personām, izrādās, ka tas ir pilnīgi pietiekami, lai jautājumu par šo noziedzīgo nodarījumu kvalifikāciju un norobežošana aktualizētu.

Saskaņā ar likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”² 11. panta 1.¹ daļā noteikto par fiziskās personas saimniecisko darbību ir uzskatāma jebkura darbība, kas vērsta uz preču ražošanu, darbu izpildi, tirdzniecību un pakalpojumu sniegšanu par atlīdzību. Saimnieciskā darbība ietver arī ar uzņēmuma līguma izpildi saistīto darbību, profesionālo darbību, nekustamā īpašuma apsaimniekošanu, komerčaģenta, māklera un individuālā komersanta darbību, kā arī fiziskās personas īpašumā esoša individuālā uzņēmuma (arī zemnieka un zvejnieka saimniecības) darbību.

Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli 28. panta 6. punkts noteic personas pienākumu pirms saimnieciskās darbības uzsākšanas reģistrēties Valsts ieņēmumu dienestā kā saimnieciskās darbības veicējam, norādot saimnieciskās darbības jomu, kurā maksātājs veiks saimniecisko darbību, bet no Komerclikuma³ 4. panta trešās daļas izriet, ka likumā var būt noteikta atsevišķu veidu komercdarbība, kuras veikšanai nepieciešama atļauja (licence) vai arī kuru drīkst veikt komersants atbilstoši likumā noteiktajām prasībām. Tā saskaņā ar Alkoholisko dzērienu aprites likuma⁴ 22. pantā noteikto alkoholisko dzērienu vairumtirdzniecībai un alkoholisko dzērienu mazumtirdzniecībai ir nepieciešama speciāla atļauja (licence).

Saskaņā ar Krimināllikuma 207. panta otro daļu⁵ minētajā periodā apsūdzētas un par vainīgām pamatoti atzītas septiņas personas, kuras noziedzīgus nodarījumus izdarījušas laikā līdz 2011. gadam. Divas no tām veikušas ilgstošu un sistemātisku saimniecisko darbību un kapitāla iegūšanu, kas vērsta uz preču tirdzniecību nolūkā iegūt peļņu – iepirka un ieveda no ārzemēm, kā arī iepirka Latvijā lietotas automašīnas, kuras pārdeva Latvijā ar uzcenojumu, veicot neregistrētu uzņēmējdarbību un gūstot peļņu. Pārējiem pieciem apsūdzētajiem inkriminēta uzņēmējdarbība bez reģistrēšanas, pārdodot nekustamos īpašumus – zemes gabalus, kas paredzēti apbūvei, tādējādi gūstot ienākumus un peļņu.

¹ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [02.03.2020. red.].

² Par iedzīvotāju ienākuma nodokli: LV likums. Pieņemts 11.05.1993. [02.03.2020. red.].

³ Komerclikums: LV likums. Pieņemts 13.04.2002. [02.03.2020. red.].

⁴ Alkoholisko dzērienu aprites likums: LV likums. Pieņemts 22.04.2004. [02.03.2020. red.].

⁵ KL 207. panta pirmā daļa, kas saturēja norādi uz nodarījuma izdarīšanu atkārtoti gada laikā, izslēgta ar 2012. gada 13. decembra likumu. Sk.: Grozījums Krimināllikumā: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 27.12.2012., Nr. 202.

Piemēram, A ar pirmās instances tiesas 2016. gada 29. novembra spriedumu atzīts par vainīgu KL 207. panta otrajā daļā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā, tiesai konstatējot, ka viņš veica uzņēmējdarbību bez reģistrēšanas, kuras nepieciešamību nosaka likums, proti, iegādājās, sadalīja un pārdeva citām fiziskām personām nekustamo īpašumu, tādējādi veicot saimnieciskos darījumus, lai gūtu peļņu, kura kā ienākuma veids ir ar iedzīvotāju ienākuma nodokli apliekams objekts. Nenomaksājot valsts budžetā iedzīvotāju ienākuma nodokli, A radīja būtisku kaitējumu valstij. To, ka A darbības pareizi kvalificētas kā uzņēmējdarbība bez reģistrēšanas, atzina gan apelācijas instances,⁶ gan kasācijas instances tiesa.⁷

Pretēja situācija izveidojusies saistībā ar Krimināllikuma 208. panta piemērošanu tiem septiņiem apsūdzētajiem, kuru nodarījumi iztiesāti minētajā laika posmā, taču neizpratne par šīs normas piemērošanu praksē izgaismojās vismaz 2011. gadā, kad tā saucamajā Preiļu lietā 14 apsūdzētajiem bija inkriminēta uzņēmējdarbība bez speciālas atļaujas (licences). Pirmās instances tiesa nodarījumu pārkvalificēja uz KL 208. panta otro daļu, atzīstot, ka apsūdzētie nodarbojās ar aizliegtu uzņēmējdarbību, lai gūtu peļņu, proti, neiesniedzot pieteikumu ierakstīšanai komercreģistrā un nesaņemot licenci, iepirka nelegāli ievestu spirtu un pēc tam realizēja gan spirtu, gan alkoholiskos dzērienus, kas bija iegūti, atšķaidot spirtu ar ūdeni.

Apelācijas instances tiesa, atzīstot par pareizu pirmās instances tiesas secinājumu, ka apsūdzētie nodarbojušies ar aizliegtu uzņēmējdarbību, spriedumu daļā par apsūdzēto atzīšanu par vainīgiem KL 208. panta otrajā daļā paredzētajā noziegumā tomēr atcēla, pamatojot, ka tiesa tādējādi pasliktinājusi apsūdzēto stāvokli, jo KL 208. panta sankcija ir smagāka par apsūdzībā inkriminētā KL 207. panta sankciju, un tiesa pēc savas iniciatīvas nedrīkstēja nodarījumu kvalificēt saskaņā ar KL 208. pantu.

Par apelācijas instances tiesas spriedumu iesniegts kasācijas protests, apstrīdot tiesas secinājumus attiecībā uz KL 207. panta otrajā daļā paredzētā nozieguma sastāva neesamību. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments ar 2013. gada 15. novembra lēmumu atzina par pamatotu pirmās un apelācijas instances tiesu secinājumu, ka apsūdzēto darbībās nav KL 207. pantā paredzētā nozieguma sastāva, bet gan saskatāmas KL 208. pantā ietvertā nozieguma sastāva pazīmes, kas izriet no Komerclikumā un Alkoholisko dzērienu aprites likumā ietvertā regulējuma.

Senāta Krimināllietu departaments noformulējis šādu tēzi: "Ja konstatēts, ka apsūdzētie uzņēmējdarbību veica ar nelikumīgiem (mājas apstākļos izgatavotiem) alkoholiskiem dzērieniem vai nezināmas izcelsmes spirtu, kas atsevišķos gadījumos saturēja arī toksiskas un indīgas vielas, tad neapšaubāmi, ka šāda darbība kvalificējama kā aizliegta uzņēmējdarbība, jo atļauju darbībām ar nelikumīgiem alkoholiskajiem dzērieniem valsts neizsniedz. Krimināllikuma 208. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāvs salīdzinājumā ar Krimināllikuma 207. panta otrajā daļā paredzēto, nav materiāls, tas ir, minētā likuma norma nesaista aizliegtās uzņēmējdarbības veikšanu ar kādu nelabvēlīgu seku

⁶ Vidzemes apgabaltiesas 29.11.2018. spriedums lietā Nr. KA05-0124-18/10, krimināllieta Nr. 15830112308. Nav publicēts.

⁷ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 05.06.2018. lēmums lietā Nr. SKK-310/2018 (158301112308). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments> [aplūkots 29.02.2020.].

iestāšanos vai būtiska kaitējuma radīšanu, un tāpēc šajā gadījumā cēloniskais sakars un sekas nav pierādīšanas priekšmets.”⁸

Šajā lēmumā tika atgādināta arī teorijā paustā atziņa par nodarījuma kvalifikāciju saskaņā ar Krimināllikuma 207. vai 208. pantu, proti: “Ievērojot to, ka nodarbošanās aizliegums un ierobežojums atšķiras pēc sava satura un juridiskajām sekām, tas ir strikti nodalāms noziedzīga nodarījuma kvalifikācijas procesā. Domājams, ka risinājums atkarīgs no tā, vai alkoholiskie dzērieni ir likumīgi vai nelikumīgi – ja darbības notiek ar likumīgiem dzērieniem, bet netiek ievērota normatīvajos aktos noteiktā kārtība, tad jārunā par uzņēmējdarbību bez speciālas atļaujas (licences), savukārt, ja tie ir nelikumīgi alkoholiskie dzērieni, tad, ņemot vērā, ka jebkāda saimnieciska darbība ar šādiem dzērieniem ir aizliegta, ir konstatējama uzņēmējdarbība, uz kuru pastāv speciāls aizliegums.”⁹

Neskatoties uz šiem skaidrojumiem, jautājums par Krimināllikuma 207. un 208. pantā paredzēto noziegumu nodalīšanu nezaudēja savu aktualitāti arī turpmākajos gados, tieši kriminālprocesos par uzņēmējdarbību ar akcīzes precēm – alkoholiskajiem dzērieniem, tabakas izstrādājumiem, kad personas konsekventi tika apsūdzētas par aizliegtu uzņēmējdarbību.

Ilustrācijai tiesu nolēmumi kriminālprocesā – C apsūdzībā par tabakas izstrādājumu nelikumīgu glabāšanu ievērojamā apmērā un nelikumīgu alkoholisko dzērienu glabāšanu lielā apmērā, kas attiecīgi kvalificēti saskaņā ar KL 221. panta pirmo daļu un 221.² panta trešo daļu. C tāpat apsūdzēts arī par KL 208. pantā paredzēto noziegumu, proti, ka viņš, pārkāpjot Ministru kabineta 2005. gada 30. augusta noteikumu Nr. 662 “Akcīzes preču aprites kārtība”¹⁰ 12. un 14. punkta prasības, veica sistemātisku ekonomisko darbību, kas vērsta uz akcīzes preču iegādi un realizāciju, nolūkā gūt peļņu (veikt uzņēmējdarbību), tas ir, sistemātiski realizēja pret samaksu naudā nelikumīgi Latvijas teritorijā ievestās akcīzes preces – tabakas izstrādājumus un nelikumīgus alkoholiskos dzērienus bez Latvijas Republikas akcīzes nodokļa markām.

Pirmās instances tiesa, atzīstot par pierādītu, ka šāda realizācija patiešām notikusi, atzina, ka šajā gadījumā C darbībās ir saskatāmas KL 207. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes, taču izpaliek ievērojams apmērs vai būtisks kaitējums, kas ir obligāta sastāva pazīme, saskaņā ar KL 208. pantu atzina C apsūdzībā par nevainīgu un attaisnoja. Ar apelācijas instances tiesas spriedumu pirmās instances tiesas spriedums atstāts negrozīts.

Kasācijas protestā, apstrīdot C attaisnošanu KL 208. pantā paredzētajā nodarījumā, norādīts, ka abu instanču tiesas nav pareizi tulkojušas likuma normas, kā rezultātā nonākušas pie kļūdaina secinājuma, jo fakts, ka apsūdzētā veiktā uzņēmējdarbība ir aizliegta, izrietot no jau minētajiem Ministru kabineta noteikumiem.

Noraidot kasācijas protestu, Augstākās tiesas Senāta krimināltiesību departaments 2019. gada 4. jūnija lēmumā norādīja, ka Krimināllikuma 208. panta norma ir atzīstama par blanketu tiesību normu, jo no panta dispozīcijas izriet, ka atsevišķiem uzņēmējdarbības veidiem ar normatīvajiem aktiem noteikts

⁸ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 15.11.2013. lēmums lietā Nr. SKK-371/2013 (11320080006). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments> [aplūkots 29.02.2020.].

⁹ Hamkova D., Liholaja V. Nelikumīgas darbības ar alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem: kvalifikācijas problemātika. Jurista Vārds, 28.08.2012., Nr. 35.

¹⁰ Akcīzes preču aprites kārtība: MK noteikumi Nr. 662. Pieņemti 30.08.2005. [28.02.2020. red.].

speciāls aizliegums. No C uzrādītās apsūdzības izriet, ka viņš, neregistrējot uzņēmējdarbību un nesaņemot speciālās licences, kas atļauj veikt komercdarbību ar akcīzes precēm, veicis sistemātisku ekonomisku darbību, realizējot akcīzes preces. Savukārt no minētā izriet, ka viņam inkriminēta nevis aizliegtas uzņēmējdarbības veikšana, bet gan neregistrētas uzņēmējdarbības veikšana ar akcīzes precēm, nesaņemot speciālo licenci, kas atļauj veikt šādu darbību. Augstākās tiesas Senāts piekrita apelācijas instances tiesas atzinumam, ka uzņēmējdarbība ar alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem atzīstama par uzņēmējdarbību, kuras veikšanai nepieciešama speciālā atļauja (KL 207. pants), nevis par aizliegtu uzņēmējdarbību (KL 208. pants).¹¹

Krimināllikuma 221. un 191. pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu sastāvu pazīmes un to norobežošana

Prakses izpēte ļauj secināt, ka nav viennozīmīgas izpratnes par Krimināllikuma 221. un 191. pantā ietverto noziedzīgo nodarījumu sastāvu pazīmēm, kas daļēji sakrīt pēc objektīvajām izpausmēm, var sakrist arī priekšmets. Tā KL 221. pantā paredzēta atbildība par alkoholisko dzērienu un tabakas izstrādājumu nelikumīgu uzglabāšanu, pārvietošanu (pārvedašanu) un realizāciju, ja tā izdarīta lielā apmērā, savukārt 191. pantā – par muitošanaī pakļauto preču un citu vērtību glabāšanu, pārvadāšanu, pārsūtīšanu un realizēšanu Latvijas Republikas muitas teritorijā bez muitas iestāžu atļaujas, ja tas izdarīts ievērojamā apmērā. Tas savukārt ietekmē šajos pantos ietverto nodarījumu norobežošanu, kvalificējot noziedzīgas darbības ar alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem, kas Latvijas Republikā nonākuši, apejot muitas kontroli, proti, tādas darbības vienos gadījumos tiek kvalificētas saskaņā ar KL 221. pantu, citos – saskaņā ar KL 191. pantu.

Punktus uz “i” šajā sakarībā salika Augstākās tiesas Krimināllietu departaments 2018. gada 25. oktobra lēmumā lietā Nr. SKK-57/2018,¹² kam ir īpaša nozīme likuma normu interpretēšanā, tāpēc pakavēšos pie šajā kriminālprocesā konstatētā un izdarītajiem secinājumiem.

Ar pirmās instances tiesas spriedumu A atzīts par vainīgu KL 191. panta trešajā daļā paredzētajā noziegumā, tiesai konstatējot, ka viņš nolūkā nogādāt Dānijā noslēpa speciāli sagatavotās transformatoru butaforijās 3 218 800 cigarešu ar Baltkrievijas Republikas akcīzes markām, iekrāva tās transportlīdzeklī, kuru vadīja noskaidrota persona, pret kuru kriminālprocess izbeigts daļā, un pārveda līdz Ventspils ostas muitas kontroles punktam, kur transportlīdzekļa vadītājs tika aizturēts sakarā ar apskates laikā konstatētajām cigaretēm.

Par pirmās instances tiesas spriedumu iesniegta aizstāves kasācijas sūdzība, kurā lūgts to atcelt un nosūtīt lietu jaunai izskatīšanai, norādot, ka tiesa nepamatoti apstiprinājusi A un prokurora noslēgto vienošanos un nepareizi kvalificējusi A inkriminētās darbības, kas kasatores ieskatā atbilst KL 221. pantā

¹¹ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 04.06.2019. lēmums lietā Nr. SKK-111/2019 (11300013315). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments> [aplūkots 28.02.2020.].

¹² Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 25.10.2018. lēmums lietā Nr. SKK-57 (12501000217). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments> [aplūkots 28.02.2020.].

paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm. Prokurors viedokli paudis uzskatu, ka pirmās instances tiesas spriedums atstājams negrozīts, kā to arī nolēma Augstākās tiesas Krimināllietu departaments minētajā lēmumā.

Pamatojot lēmumu, Augstākā tiesa, pirmkārt, norādīja, kādas ir abu krimināltiesību normu objektīvās izpausmes, un uz atšķirīgajiem objektiem – KL 191. pants paredz aizsargāt tautsaimniecības intereses muitas lietu (muitas darbības) sfērā, savukārt KL 221. pants – tautsaimniecības intereses akcīzes preču aprites sfērā.

Otrkārt, ievērojot minēto tiesību normu satura vēsturisko attīstību, Augstākā tiesa paudusi piekrišanu Saeimas Juridiskā biroja viedoklim, ka likumdevēja mērķis nav bijis veidot KL 221. pantu kā speciālo normu attiecībā uz KL 191. pantu, jo 221. pantā paredzētajos noziedzīgajos nodarījumos nodarījuma priekšmets ir alkoholiskie dzērieni un tabakas izstrādājumi kā akcīzes preces, kuru aprītei ir noteikta īpaša kārtība. Savukārt KL 191. pantā paredzētajos noziedzīgajos nodarījumos priekšmets ir muižošanai pakļautās preces un citas vērtības, un kopš Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā muižošanai ir pakļautas tikai trešo valstu preces.

Treškārt, ņemot vērā, ka arī alkoholiskie dzērieni un tabakas izstrādājumi var būt muižošanai pakļautās preces, izšķiroša nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā, nošķirot KL 191. pantā paredzētos noziedzīgos nodarījumus no šā likuma 221. pantā paredzētajiem, ir apstāklim, ka konkrētai precei noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā ir bijis muižošanai pakļautas preces statuss.

Ceturtkārt, tika izskaidrots, ka par muižošanai pakļauto precī KL 191. panta izpratnē atzīstama prece, kas Latvijas teritorijā nonākusi, apejot muitas kontroli, kā arī ārpussavienības prece, kura Latvijas teritorijā nonākusi, izejot muitas kontroli, bet kuras statuss nav mainīts, kura nav izvesta no Savienības muitas teritorijas un nav arī iznīcināta, jo ikviena prece, kas tiek ieviesta Savienības muitas teritorijā, kopš ieviešanas brīža ir muitas uzraudzībā, kamēr šīs preces muitas statuss nav noskaidrots, turklāt ārpussavienības preces paliek muitas uzraudzībā, līdz tiek mainīts to statuss vai tās tiek izvestas no muitas teritorijas vai iznīcinātas.

2019. gadā iztiesātajās lietās šis jautājums vairs nav tik aktuāls, tomēr apgalvot, ka problēma ir likvidēta, ir riskanti, jo no samērā daudziem spriedumiem nevar izsecināt, kādā veidā akcīzes preces ir nokļuvušas Latvijas Republikas teritorijā, un līdz ar to arī šo preču statusu. Ir arī tādi piemēri, kad no apstākļu izklāsta var izsecināt, ka preces šķērsojušas Eiropas Savienības muitas teritorijas ārējo robežu, apejot muitas kontroli, taču nav atzītas par muižošanai pakļautām precēm.

Tā, piemēram, personas A, B, C, D, E un F, zinot, ka vilcienā Nr. 2243 atradīsies cigaretes, vienojās tās iegūt un sadalīja pienākumus. Ieradušies pie dzelzceļa līnijas, C, D, E un F, noraujot nosūtītāja plombu, iekļuva vilciena vagonā, kurā tika pārvests amonija salpetris, un no šī vagona izmeta ārā kastes, kurās atradās 395 560 cigarešu, kopīgi pārnesa, tas ir, pārvietoja tās līdz automašīnai un iekrāva tajā. Brauciena laikā automašīnu apturēja Valsts policijas darbinieki.¹³ Savukārt A, B un C netālu no Latvijas un Baltkrievijas robežas paņēma iepakojumus ar tabakas izstrādājumiem – 90 000 cigarešu ar Baltkrievijas Republikas

¹³ Vidzemes rajona tiesas 26.03.2019. spriedums lietā Nr. K71-0496-19/15 (11331031917). Pieejams: <https://manastiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/380274.pdf> [aplūkots 28.02.2020.].

akcīzes markām, ko tur iepriekš novietoja izmeklēšanā nenoskaidrotas personas, un pārvietoja (pārnēsāja) ar speciāli pielāgotām siksnām ar karabinēm, kamēr viņus aizturēja Valsts robežsardzes darbinieki.¹⁴

Tie vēl nebūt nav visi piemēri, kad nodarījuma kvalifikācija saskaņā ar KL 221. pantu šķiet vismaz diskutabla, jo spriedumi, kas lielākoties ir saīsināti, taisīti vienošanās procesā, izskatot lietas bez pierādījumu pārbaudes, nesatur kādu kvalifikācijas pamatojumu.

Tālāk nepieciešams pakavēties pie atsevišķu objektīvo pusi veidojošo darbību izpratnes, konkrēti, pie KL 191. pantā norādītās glabāšanas un pārvadāšanas un 221. pantā norādītās uzglabāšanas un pārvietošanas (pārvadāšanas).

Vispirms par to, ka KL 221. pantā likumdevējs ir paredzējis jebkādu noziedzīgā nodarījuma pārvietošanu, iekavās īpaši norādot uz pārvadāšanu. Taču KL 221. pantā norādītā pārvietošana prezumē jebkādu tās veidu, taču diez vai to var attiecināt arī uz KL 191. pantu, kurā paredzēta atbildība par preces pārvadāšanu, bet praksē šīs muitošanai pakļautās preces tiek pārvietotas arī citādi, piemēram, pārnēsot. Tad tiesību normas piemērotājs rīkojas pēc savas izpratnes.

Tā viena sprieduma aprakstošajā daļā var lasīt, ka F un G personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās Latvijas Republikas muitas teritorijā pārvadāja muitošanai pakļauto precī lielā apmērā, proti, pārnēsāja tabakas izstrādājumus – 120 000 cigarešu ar Baltkrievijas Republikas akcīzes markām. Tabakas izstrādājumu nelikumīgu pārvadāšanu pārtrauca Valsts robežsardzes amatpersonas. Pamatojot nodarījuma kvalifikāciju, tiesa pauda ieskatu, ka muitošanai pakļauto tabakas izstrādājumu pārnēsāšana pa mežu, izmantojot cilvēka fizisku spēku, no vietas, līdz kurai nav iespējams piebraukt ar transportlīdzekli, ir viens no pārvadāšanas sastāva elementiem. Pārvadāt iespējams tikai transportlīdzeklī iekrautu priekšmetu, bet, ja priekšmets atrodas vietā, līdz kurai nav iespējams piebraukt ar transportlīdzekli, to nepieciešams vispirms kādā veidā pārvietot, konkrētajā gadījumā pārnest līdz vietai, kur iespējama priekšmeta iekraušana. Te gan jāpiebilst, ka līdz iekraušanai apsūdzētie netika, jo tika aizturēti vēl pārnēsāšanas gaitā.¹⁵ Regulējuma sakārtošanai būtu nepieciešams abos pantos paredzēt norādi tikai uz nodarījuma priekšmeta pārvietošanu.

Prakses analīze liecina, ka KL 191. un 221. panta piemērošanas procesā ne vienmēr tiek nodalīti tādi objektīvās puses izpausmes veidi kā pārvietošana (pārvadāšana) un glabāšana.

Augstākās tiesas Krimināllietu departaments 2018. gada 25. septembra lēmumā lietā Nr. SKK-275 skaidrojais, ka tabakas izstrādājumu nelikumīga uzglabāšana un pārvietošana (pārvadāšana) ir divi patstāvīgi KL 221. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses izpausmes veidi, tādēļ vainīgās personas darbības, kas saistītas ar tabakas izstrādājumu nelikumīgu pārvietošanu (pārvadāšanu) papildus nav jākvalificē kā tabakas izstrādājumu nelikumīga uzglabāšana. Nepieciešamība pēc šādas papildu kvalifikācijas nerodas arī gadījumā, ja tiek konstatēts, ka vainīgā persona, nelikumīgi pārvietojot tabakas izstrādājumus no vienas vietas uz otru, ceļā ir apstājušies, piemēram, lai uzpildītu degvielu vai ieturētu maltīti. Tabakas izstrādājumu atrašanās transportlīdzeklī

¹⁴ Daugavpils tiesas 11.10.2019. spriedums krimināllietā Nr. 11824002219. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/393009.pdf> [aplūkots 28.02.2020.].

¹⁵ Daugavpils tiesas 11.11.2016. spriedums lietā Nr. K12-0156-16/14 (118240016130). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesaMvc/nolemumi/pdf/293100.pdf> [aplūkots 28.02.2020.].

to nelikumīgas pārvietošanas (pārvadāšanas) laikā nav pamats, lai šo apstākli kvalificētu kā tabakas izstrādājumu nelikumīgu uzglabāšanu, bet tā ir obligāts priekšnosacījums pārvietošanas (pārvadāšanas) īstenošanai, izmantojot transportlīdzekli.¹⁶

Domājams, šī tēze pilnībā attiecināma kā uz alkoholisko dzērienu pārvadāšanu un glabāšanu KL 221. panta kontekstā, tā arī uz muižošanai pakļauto preču (tabakas izstrādājumu un alkoholisko dzērienu) pārvadāšanu un glabāšanu.

Jānorāda, ka judikatūrai neatbilstoši nolēmumi pieņemti arī 2019. gadā. Tā, piemēram, par vainīgu tabakas izstrādājumu uzglabāšanā un pārvadāšanā atzīts B, kurš personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās ar noziedzīgu nolūku pārveidot un glabāt tabakas izstrādājumus ar Baltkrievijas Republikas akcīzes markām iegādājās 80 000 cigarešu, kuras B un persona, pret kuru kriminālprocess jau iztiesāts, no iegādāšanās vietas pārvietoja ar automašīnu, kad viņus pārsteidza un aizturēja robežsardzes darbinieki.¹⁷

Un visbeidzot par to, ka judikatūrā skaidrota darbības “pārvietošana (pārvadāšana)” izpratne, kas saistāma arī ar jautājumu par noziedzīgā nodarījuma pabeigšanas brīdi vai arī tā atzīšanu par nepabeigtu noziedzīgu nodarījumu.

Konkrētajā kriminālprocesā ar pirmās instances tiesas spriedumu A atzīts par vainīgu, ka viņš organizēja un vadīja tabakas izstrādājumu nelikumīgu pārvietošanas (pārvadāšanas) mēģinājumu personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās lielā apmērā, savukārt B un C atzīti par vainīgiem tabakas izstrādājumu nelikumīgas pārvietošanas (pārvadāšanas) mēģinājumā. Proti, zinot, ka ar kravas vilcienu, kas iebrauks no Krievijas Federācijas un pieturēs Rēzeknē, tiks ievesti tabakas izstrādājumi, A piedāvāja B, kuram bija transportlīdzeklis, un C piedalīties tabakas izstrādājumu pārvešanā no vietas, kur tie tiks izmesti no braucoša vilciena, uz A nosaukto adresi, kam B un C piekrita. Pārvest tabakas izstrādājumus B un C neizdevās, jo, kad viņi bija iekrāvuši automašīnas bagāžas nodalījumā trīs saiņus, viņus aizturēja policijas darbinieki.

Apelācijas instances tiesa šo spriedumu atcēla un apsūdzētos attaisnoja, pamatojot, ka pirmās instances tiesas spriedumā aprakstītās darbības atbilst sagatavošanās stadijai, nevis mēģinājumam, jo viņiem inkriminētā tabakas izstrādājumu pārvadāšana vēl netika sākta, bet, tā kā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā inkriminētais noziedzīgais nodarījums bija klasificēts kā mazāk smags noziegums, kriminālatbildība par sagatavošanos tam neiestājas.

Atceļot apelācijas instances tiesas spriedumu un nosūtot lietu jaunai izskatīšanai, Augstākās tiesas Krimināllietu departaments 2016. gada 28. aprīļa lēmumā lietā Nr. SKK-5 norādīja, ka priekšmeta iekraušana transportlīdzeklī ir apzināta darbība, kas tieši vērsta uz KL 221. pantā paredzētā nozieguma izdarīšanu, tāpēc priekšmeta iekraušana ir neatņemams pārvadāšanas elements, ja konstatēts nodoms pārveidot priekšmetu. Pārveidot iespējams tikai transportlīdzeklī iekrautu priekšmetu, tāpēc KL 221. pantā paredzētā darbība “pārvadāšana” jāinterpretē plašāk un nav jāsaista tikai ar transportlīdzekļa kustību, kas būtu šī jēdziena tehniskā izpratne. Augstākā tiesa secināja, ka tabakas izstrādājumu nelikumīgas pārvadāšanas mēģinājums KL 221. panta izpratnē ir to

¹⁶ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 25.09.2018. lēmums lietā Nr. SKK-275 (11816005715). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminaltiesibu-departaments> [aplūkots 29.02.2020.].

¹⁷ Daugavpils tiesas 17.09.2019. spriedums krimināllietā Nr. 111824002619. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/391552.pdf> [aplūkots 28.02.2020.].

iekraušana transportlīdzekli ar nodomu tos pārvadāt. Šādas darbības nav kvalificējas kā sagatavošanās izdarīt noziegumu.¹⁸

Kopsavilkums

1. Norobežojot Krimināllikuma 207. un 208. pantā paredzētos noziedzīgos nodarījumus, jāņem vērā, ka nodarbošanās ierobežojums un aizliegums atšķiras pēc sava satura un juridiskajām sekām. Ja, veicot uzņēmējdarbību, netiek ievērota normatīvajos aktos noteiktā kārtība, konstatējama uzņēmējdarbība bez speciālas atļaujas (licences), savukārt aizliegta uzņēmējdarbība būs gadījumā, ja tā vispār ir aizliegta ar likumu.
2. Ņemot vērā, ka arī akcīzes preces var būt muitošana pakļautas preces, izšķiroša nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā, nošķirot KL 191. un 221. pantā paredzētos noziedzīgos nodarījumus, ir apstāklim, ka konkrētai precei noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī ir bijis muitošana pakļautas preces statuss.
3. Ievērojot to, ka praksē muitošana pakļautās preces Latvijas Republikas muiņas teritorijā tiek ne tikai pārvadātas, bet arī pārvietotas citādā veidā, piemēram, pārnēsātas, KL 191. panta pirmajā daļā būtu nepieciešams norādi uz to pārvadāšanu aizstāt ar norādi uz pārvietošanu.
4. KL 191. un 221. pantā paredzēto priekšmetu pārvadāšanu veido vairākas savstarpēji saistītas darbības – priekšmeta iekraušana ar nodomu to pārvadāt, kas kvalificējama kā pārvadāšanas mēģinājums, un tā pārvietošana ar transportlīdzekli.
5. Tā kā KL 191. un 221. pantā norādīto preču uzglabāšana un pārvadāšana ir divi patstāvīgi nodarījuma objektīvās puses izpausmes veidi, vainīgā darbības, kas saistītas ar to pārvadāšanu, papildus kā to uzglabāšana nav jākvalificē.

---

¹⁸ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 28.04.2016. lēmums lietā Nr. SKK-5/2016 (11331085212). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments> [aplūkots 28.02.2020.].

NOLŪKA SATURS UN BŪTĪBA KRIMINĀLTIESĪBĀS (UZ KRIMINĀLLIKUMA 195. PANTA REGULĒJUMA PAMATA)

CONTENT AND SUBSTANCE OF PURPOSE IN CRIMINAL LAW (ON THE BASIS OF SECTION 195 OF CRIMINAL LAW)

Uldis Krastiņš, *Dr. habil. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras profesors

Summary

The article provides an analysis of the term “purpose of a criminal offence” in connection with the activities, specified in paragraph one of Section 5 of the Law on the Prevention of Money Laundering and Terrorism and Proliferation Financing, because they form the objective side of the criminal offence provided for in Section 195 of the Criminal Law.

The author proposes an idea that the requirement stipulated in paragraph one of Section 5 of the above law to establish that the “actions have been carried out for the purpose of concealing or disguising the illicit origin of funds” does not relate to the actual actions of laundering provided for in the same paragraph (the conversion of proceeds of crime into other valuables, change of their location or ownership).

Such a purpose should solely be applied to the activities that are directed to concealing or disguising the illicit origin of funds, and not to the activities legalizing the funds.

The author proposes to consider that the purpose of money laundering is to create the appearance (confidence) of the offence and the legality (lawfulness) of the funds used in it, to the persons unrelated to the criminal offence, if it is performed as described in paragraphs one and two of Section 5 of the abovementioned law.

Atslēgvārdi: Krimināllikums, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija, apzināšanās, nolūks, vaina

Keywords: Criminal Law, money laundering, awareness, purpose, guilt

Ievads

Raksta mērķis ir analizēt personas psihiskās darbības izpausmes saistībā ar noziegumu, kas paredzēts Krimināllikuma (turpmāk arī KL) 195. pantā¹ un kas objektīvi izpaužas kā noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija. Tie ir jautājumi

¹ Krimināllikums. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. 16. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018.

par personas apzināšanos, ka legalizējamie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti, un par vainīgā nolūku turpmākā laikā, rīkojoties ar noziedzīgi iegūtajiem līdzekļiem. Uz noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas psihiskās darbības teorētiskās analīzes pamata un ievērojot konkrētā nozieguma normatīvā regulējuma nostādnes, raksta autors piedāvās savu viedokli par teorētiskiem un praktiskiem risinājumiem, kvalificējot noziedzīgos nodarījumus atbilstoši Krimināllikuma 195. pantam.

Vainas psiholoģiskā koncepcija un nodarījuma subjektīvā puse

Latvijas krimināltiesības tradicionāli balstās uz vainas psiholoģiskās koncepcijas pamatnostādnēm,² kas normatīvi nostiprinātas Krimināllikuma 8. panta otrajā daļā, kurā pateikts, ka, nosakot noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā tieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm. Uz Krimināllikuma 8. panta otrajā daļā nostiprinātās vainas psiholoģiskās koncepcijas pamata teorētiski izstrādāta un praksē aprobēta mācība par vienu no obligātajiem noziedzīga nodarījuma sastāva elementiem – subjektīvo pusi.

Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ir noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas (nodarījuma subjekta) psihiskā darbība, kas tieši saistīta ar viņas reāli izdarīto (nodarījuma objektīvās puses pazīmēm), un tā apvieno vienotā veselumā personas psihiskās darbības intelektuālos un gribas procesus virzībā uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse atspoguļo saistību starp personas apziņu un gribu un viņas izdarīto nodarījumu.³ Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ir visciešākajā veidā saistīta ar vainas jēdzienu krimināltiesībās, kuras pazīmes nostiprinātas KL 9. un 10. pantā, formulējot divas vainas formas – nodomu un neuzmanību, kā arī to veidus – tiešu un netiešu nodomu un attiecīgi – noziedzīgu nevērību un noziedzīgu pašpaļāvību.

Iepriekšminētās nostādnes ir svarīgi atzīmēt tādā ziņā, ka kriminālatbildības pamatnosacījumos (KL 1. panta pirmā daļa) iekļauta prasība konstatēt personas vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, lai būtu pamats viņas saukšanai pie kriminālatbildības.

Rezumējot kopumā iepriekš minētās krimināltiesību normatīvās un teorētiskās nostādnes, varam teikt, ka ikvienā konkrētā gadījumā, risinot jautājumu par personas vainu viņas izdarītajā nodarījumā, jāanalizē un jāpierāda tās psihiskā attieksme ne tikai pret konkrētā noziedzīgā nodarījuma pamatpazīmēm (darbību, bezdarbību un ar tām cēloņsakarīgi saistītajām sekām, ja tās iekļautas sastāva pazīmju skaitā, kā arī vainas formu un tās veidu), bet arī pret

² Vairāk sk.: Krastiņš U. Vainas psiholoģiskā koncepcija. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 49.–57. lpp.

³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. 3. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 154. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I–VIII² nodaļa). 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 60. lpp.

papildpazīmēm, piemēram, saistībā ar šī raksta tēmu – tādām noziedzīga nodarījuma sastāva subjektīvās puses pazīmēm kā nolūks, mērķis, motīvs.⁴

Krimināllikuma 195. pantā paredzētā nozieguma pazīmju normatīvais regulējums

Krimināllikuma 195. pantā paredzētā nozieguma sastāvs pēc pazīmju apraksta ir vienkāršs, jo tajā nosaukts tikai šā nodarījuma priekšmets – noziedzīgi iegūti finanšu līdzekļi vai cita manta – un noziedzīgās darbības apzīmējums – legalizēšana. Tajā pašā laikā šī panta dispozīcijas satura izpratne ir visai sarežģīta kā attiecībā uz nozieguma priekšmetu, tā uz noziedzīgo darbību, kā arī subjektīvās puses pazīmēm, jo šajā pantā paredzētā nozieguma objektīvo un subjektīvo pazīmju apraksts atrodams citā normatīvā aktā un tieši to izpratne rada gan teorētiska, gan praktiska rakstura problēmas.

Tāds tiesību normatīvais akts nacionālā līmenī, balstoties uz starptautiskajos tiesību aktos nostiprinātajām atziņām, ir Saeimas 2008. gada 17. jūlijā pieņemtais likums – Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas likums (turpmāk arī Likums) 2019. gada 13. jūnija redakcijā.⁵ Šā likuma 5. panta pirmās daļas trijos punktos norādītas triju grupu faktiskās noziedzīgās darbības, kas raksturo noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas objektīvo pusi: 1) noziedzīgi iegūtu līdzekļu pārvēršana citās vērtībās, to atrašanās vietas vai piederības mainīšana; 2) noziedzīgi iegūtu līdzekļu patiesā rakstura, izcelsmes, atrašanās vietas, izvietojuma, kustības, piederības slēpšana vai maskēšana; 3) citas personas noziedzīgi iegūtu līdzekļu iegūšana īpašumā, valdījumā vai lietojumā vai to realizēšana.

Daudz sarežģītāks ir Likumā reglamentētais noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas subjektīvās puses risinājums.

Šā likuma 5. panta pirmās daļas 1. un 2. punktā minētās darbības attiecas uz personu, kura legalizē pašas noziedzīgi iegūtos līdzekļus, bet 3. punktā minētās darbības saistāmas ar personu, kura legalizē citas personas noziedzīgi iegūtos līdzekļus. Šis atšķirīgais subjektu raksturojošais faktors ietekmē vainīgā subjektīvās attieksmes risinājumu, jo visas legalizācijas darbības saistītas ar apzināšanos, ka līdzekļi, kas tiek legalizēti, ir iegūti noziedzīgi.

Gadījumos, kad persona legalizē pašas noziedzīgi iegūtos līdzekļus, pārsvarā gadījumu vainīgais ne tikai apzinās līdzekļu noziedzīgo izcelsmi, bet nepārprotami par to zina.

Citādāka situācija rodas tādos gadījumos, kad legalizēti tiek citas personas noziedzīgi iegūti līdzekļi, jo legalizētājs nav ieinteresēts atklāt patieso izpratni par to, kādā ceļā viņa rīcībā nonākušie līdzekļi ir tikuši iegūti (5. panta pirmās daļas 3. punkts).

Iepriekšminētās situācijas risinājumu atvieglo Likumā izdarītais grozījums, ka personas psihiskā attieksme pret apstākli, ka legalizētie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti, var izpausties arī apzināta pieļāvuma veidā. Šis nosacījums iekļauts Likuma pirmajā prim pantā.

⁴ Vairāk par noziedzīga nodarījuma sastāva pamatpazīmēm un papildpazīmēm sk.: Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. 2008, 78.–80. lpp.

⁵ Latvijas Vēstnesis, 28.06.2019., Nr. 129.

Personas apzināšanās limenis attiecībā pret līdzekļu noziedzīgo izcelsmi

Tā kā personas psihiskā attieksme pret apstākli, ka legalizētie līdzekļi iegūti noziedzīgi, var izpausties vairākos veidos – kā zināšana, apzināšanās vai apzināta pieļaušana –, jānorāda uz šo jēdzienu krimināltiesību teorijā izstrādātajām nostādnēm.

Zināšana ir nepārprotama apzināšanās par kāda apstākļa esamību – konkrēti, ka līdzekļi, kas tiek legalizēti, ir iegūti noziedzīgi. Darbības vai bezdarbības apzināšanās (plašākā izpratnē) nozīmē to, ka persona noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā, balstoties uz dzīves pieredzi, izglītību, profesionālajām iemaņām, intelektuālo limeni un citām īpašībām, saprot sava nodarījuma faktiskos apstākļus un to, ka viņa rīcība apdraud citas personas likumīgās intereses vai tām nodara kaitējumu. Apzināts pieļāvums (apzināšanās šaurākā izpratnē) nozīmē to, ka konkrēts apstākļis saistībā ar personas reālu rīcību noteiktos apstākļos ir bijis iespējams, ka tas ir varbūtējs.⁶ Attiecībā uz pieļāvumu jāatzīmē, ka krimināltiesībās pieļāvums kā personas psihiska darbība nav abstrakts jēdziens. Pieļāvuma saturs atklājas personas tīšas darbības un bezdarbības vai kaitīgo seku rašanās apstākļos ārējā (reālajā) pasaulē, tāpēc pieļāvuma reālā izpausme, tāpat kā citos kāda apstākļa apzināšanās gadījumos (zināšana, apzināšanās plašākā nozīmē), ļauj secināt par pieļāvumu kā personas psihiskās darbības saturu un apjomu.

Tajā pašā laikā, novērtējot pirmstiesas procesā un tiesā iegūtos pierādījumus, ir svarīgi ievērot, ka noteikta apstākļa pieļaušanu kā personas psihisko darbību un kā cilvēka domāšanas rezultāta konstatējumu nedrīkst balstīt vienīgi uz loģiskiem vai subjektīviem pieņēmumiem. Pieņēmumi, kas nebalstās uz reāliem faktiskiem apstākļiem, var novest pie subjektīvās pieskaitāmības, kas nozīmē noziedzīga nodarījuma izdarīšanas inkriminēšanu bez vainas. Tikai rūpīgi un vispusīgi noskaidrojot un kopsakarībā neitrāli novērtējot nodarījuma faktiskos apstākļus, ir iespējams noskaidrot nodarījumu izdarījušās personas patieso psihisko attieksmi pieļāvuma veidā attiecībā pret reāli pastāvošu apstākli, tas ir, ka ar konkrētajām darbībām līdzekļi ir iegūti noziedzīgi.

Šajā personas psihiskās darbības izvērtēšanas procesā daudz var palīdzēt jau esošās tiesu prakses apkopojumi un veidojusies judikatūra, kas atspoguļota arī Krimināllikuma komentāros.⁷

Nolūks kā personas psihiskās attieksmes pret nodarījumu papildpazīme

Viens no KL 195. pantā paredzētā nozieguma subjektīvās puses aspektiem ir nolūks, kura saistības izpratne ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju kā

⁶ Krastiņš U., Liholaja V. 2018, 61.–62. lpp.; Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi. Problēmas. Risinājumi (2015–2017). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 100. lpp.; Krastiņš U. Novitātes Krimināllikuma 195. un 314. panta regulējumā. Jurista Vārds, 28.11.2017., Nr. 49; Krastiņš U. Tiesā nodoma tvērums krimināltiesībās. Krimināllikuma 9. panta otrās daļas paplašināts komentārs ar teorētiskām nostādnēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 25.–26. lpp.

⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa (XVIII–XXV nodaļa). 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 126. lpp.

kriminālsodāmu nodarījumu ir visvairāk apspēlēta dažādos pārspriedumos gan krimināltiesību teorijā, gan praktiskajos risinājumos.

Runa ir par Likuma 1. panta pirmās daļas 1. punktā iekļauto KL 195. pantā paredzētā nozieguma subjektīvās puses papildpazīmi – nolūku. Šajā punktā ir paredzēts, ka legalizācijas objektīvās puses darbības – noziedzīgi iegūtu līdzekļu pārvēršana citās vērtībās, to atrašanās vietas vai piederības mainīšana – tiek veiktas nolūkā slēpt vai maskēt līdzekļu noziedzīgo izcelsmi vai palīdzēt citai personai, kura iesaistīta noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, izvairīties no juridiskās atbildības. Turpretī šā panta pirmās daļas 2. punktā minētās darbības – noziedzīgi iegūtu līdzekļu patiesā rakstura, izcelsmes, atrašanās vietas, izvietojuma, kustības, piederības slēpšana vai maskēšana – ar iepriekšminēto nolūku netiek saistītas.

Tāds atšķirīgs nolūka traktējums gan netiek uzsvērts Krimināllikuma komentāru pēdējos izdevumos,⁸ bet par to īpaši norādīts Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta senatoru kopsapulces 2019. gada 19. jūnija lēmuma lemjošās daļas 1. punktā.⁹ Šajā aspektā ir vērts atzīmēt, ka nolūka atšķirīgais skaidrojums attiecībā uz noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju lielā mērā skaidrojams ar likuma izmaiņām samērā īsā laika posmā.

Saeimas 2008. gada 17. jūlija likuma – Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma – 5. panta pirmajā daļā visos trīs punktos minētās darbības bija saistītas ar nolūku: slēpt vai maskēt līdzekļu noziedzīgo izcelsmi vai palīdzēt citai personai, kura iesaistīta noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, izvairīties no juridiskās atbildības.¹⁰ Ar Saeimas 2011. gada 31. marta grozījumiem¹¹ iepriekšminētā likuma 5. pantā norāde uz legalizēšanas nolūku tiek attiecināta tikai uz darbībām, kas minētas šā panta pirmās daļas 1. punktā.

Pēc mana ieskata īpaša nolūka atšķirīgā sasaiste tikai ar daļu no legalizēšanas objektīvajām darbībām, kas minētas Likuma 5. panta pirmās daļas 1. un 2. punktā, teorētiski nav attaisnojamas, bet praksē rada neattaisnojamu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas izpratni jautājumā par KL 195. pantā paredzētā nozieguma subjektīvo pusi.

Tam, ka likumdevējs atteicies no īpaša nolūka sasaistes ar Likuma 5. panta pirmās daļas 3. punktā paredzētajām darbībām, nosakot atbildību par citas personas noziedzīgi iegūtu līdzekļu iegūšanu īpašumā, valdījumā vai lietojumā vai to realizēšanu, saistot šīs darbības tikai ar apzināšanās nosacījumu, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti (Saeimas 2017. gada 22. jūnija grozījumu redakcijā),¹² ir teorētiski attaisnojams risinājums.

Likuma 5. panta pirmās daļas 3. punktā paredzētās darbības ir piesaistības citas personas izdarītam noziedzīgam nodarījumam gadījumos, kas nav līdzdalība KL 20. panta izpratnē, jo nav iepriekš apsoltas, tomēr likumdevējs tās atzina par kriminālā kārtā sodāmām.¹³

⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. 2019, 129. lpp.

⁹ Tiesnešu kopsapulču lēmumi. Krimināllietu departaments. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesnesu-kopsapulcu-lemumi/kriminallietu-departaments>

¹⁰ Latvijas Vēstnesis, 30.07.2008., Nr. 116.

¹¹ Latvijas Vēstnesis, 15.04.2011., Nr. 60.

¹² Latvijas Vēstnesis, 05.07.2017., Nr. 132.

¹³ Piesaistība noziedzīgam nodarījumam ir tāda tiša darbība vai bezdarbība, kas saistīta ar citas personas izdarītu noziedzīgu nodarījumu, bet tā nav to izraisījusi vai palīdzējusi nodarījumu izdarīt.

Tātad tas ir patstāvīgs noziedzīgs nodarījums un nav saistāms ar Likumā paredzēto īpašo nolūku. Līdzdalības nosacījumi attiecas arī uz legalizēšanas nolūka daļu, kas formulēta kā “[..] palīdzēt citai personai, kura iesaistīta noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, izvairīties no juridiskās atbildības” (Likuma 5. panta pirmās daļas 1. punkts). Tas nolūka formulējumā ierakstīts lieki. Ja konkrētās darbības iepriekš apsolītas, tā ir līdzdalība, bet, ja tāda apsolījuma nav, tad tā ir piesaistība citas personas izdarītam noziedzīgam nodarījumam.

Turpmāk par nolūku, kas formulēts kā “[..] slēpt vai maskēt līdzekļu noziedzīgo izcelsmi [..]”. Uzskatu – ja šis nolūks īpaši iekļaujams KL 195. pantā paredzētā nozieguma subjektīvajā pusē kā papildpazīme, tad tas attiecināms uz Likuma 5. panta pirmās daļas visām 1. un 2. punktā norādītajām darbībām, jo noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizēšanas objektīvās darbības pēc to izpausmes ir līdzīgas un atbilst KL 195. pantā paredzētā nozieguma – noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas – jēgai, tāpēc likumā noteiktajam nolūkam ir jābūt līdzīgam. Taču tajā pašā sakarībā jānorāda, ka iepriekš minētais nolūks, kaut arī ir saistīts ar legalizācijas procesu, neattiecas uz tām darbībām, kas norādītas Likuma 5. panta pirmās daļas 1. un 2. punktā, tas ir, uz darbībām, ar kuru palīdzību noziedzīgi iegūtie līdzekļi faktiski (objektīvi) tiek legalizēti.

Krimināltiesībās ar nolūku saprot personas psihisko darbību, kas personai rada vēlmi sasniegt noteiktu mērķi reālajā dzīvē, nolūks aktivizē personas gribu uz izvēlēta mērķa sasniegšanu, tas ir, izdarīt kādu prettiesisku darbību vai sasniegt konkrētu noziedzīgu rezultātu.¹⁴ Ikviens noziedzīgs nodarījums, kas tiek izdarīts ar tiešu nodomu, un tāds ir arī KL 195. pantā paredzētais noziegums, tiek realizēts nolūkā sasniegt noteiktu rezultātu, konkrētajā gadījumā – legalizēt noziedzīgi iegūtus līdzekļus. Saistībā ar noziedzīga nodarījuma sastāvu nolūks var būt paredzēts kā subjektīvās puses obligāta pazīme. Tad tas tiek iekļauts konkrētā noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses pazīmju skaitā un ir pierādāms. Citos gadījumos nolūkam var būt nozīme, lai konstatētu, ka noziedzīgais nodarījums ir izdarīts ar tiešu nodomu.

Krimināllikuma 195. pantā paredzētais noziegums izpaužas kā noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija un ir pabeigts ar Likuma 5. panta pirmajā daļā paredzēto darbību izdarīšanu (formāls sastāvs). Kas attiecas uz legalizēšanas nolūku, tad tādas darbības ir: noziedzīgi iegūtu līdzekļu pārvēršana citās vērtībās, to atrašanās vietas vai piederības mainīšana (1. punkts), noziedzīgi iegūtu līdzekļu patiesā rakstura, izcelsmes, atrašanās vietas, izvietojuma, kustības, piederības slēpšana vai maskēšana (2. punkts). Par 3. punktā minēto darbību juridisko izvērtējumu jau runāts iepriekš.

Nolūka jēga saistībā ar Krimināllikuma 195. pantā paredzētā nozieguma objektīvajām līdzekļu legalizēšanas izpausmēm

Pamatjautājums ir par to, kāds ir personas patiesais nolūks gadījumos, kad tiek izdarīta noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana. Visu Likuma 5. panta pirmās daļas 1. un 2. punktā paredzēto darbību aptverošais nolūks ir ietverts

¹⁴ Vairāk sk.: Krastiņš U. Nolūka (mērķa) saistība ar vainu krimināltiesībās. Grām.: Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 243.–249. lpp.

KL 195. pantā formulētā noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses apzīmējumā – noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana.

Ko nozīmē vārds “legalizācija”? Šis vārds cēlies no latīņu valodas vārda *legalis* ar nozīmi ‘likumīgs’.¹⁵

Krimināllikuma 195. pantā paredzētais noziegums ir formāla sastāva nodarījums, jo tas skaitās pabeigts ar brīdi, kad vainīgais ir izdarījis tādas darbības, kas paredzētas Likuma 5. panta pirmajā daļā.

Apzīmējot KL 195. pantā paredzēto noziegumu ar vārdu “legalizēšana”, likumdevējs ir norādījis uz pabeigtu personas darbības procesu, kas noslēdzies ar tādas konkrētas darbības izdarīšanu, kuras norādītas Likuma 5. panta pirmajā daļā: noziedzīgi iegūtu līdzekļu **pārvēršana citās vērtībās, to atrašanās vietas vai piederības maiņa** (1. punkts), noziedzīgi iegūtu līdzekļu patiesā rakstura, izcelsmes, atrašanās vietas, izvietojuma vietas, izvietojuma, kustības, piederības **slēpšana vai maskēšana** (2. punkts).

Te nu esam nonākuši pie jautājuma, kāpēc likumdevējs vienu grupu darbību saista ar īpašu nolūku: slēpt vai maskēt legalizēto līdzekļu noziedzīgo izcelsmi (1. punkts), bet attiecībā uz otras grupas darbībām (2. punkts) tādas prasības nav?

Teorētisku skaidrojumu tādām risinājumiem neesmu atradis. Konsekventa Likuma 5. panta pirmās daļas 1. punktā iekļautā tur minēto darbību nolūka tekstuāla atkārtošana atbildi nedod. Likuma 5. panta pirmās daļas abos punktos norādītās darbības pēc savas faktiskās un juridiskās būtības neatšķiras, ja runa ir par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, jo darbību raksturs norāda uz viena un tā paša rezultāta sasniegšanu, tāpēc personas psihiskai attieksmei pret vēlamu rezultātu, kas krimināltiesībās tiek nosaukta par nolūku, būtu jābūt vienādei.

Ar to gribu teikt, ka patiesais legalizēšanas nolūks būtu jāattiecinā uz visām tām darbībām, kas norādītas Likuma pirmās daļas 1. un 2. punktā. Tad kāds ir noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas nolūks? Kaut arī Likumā tas nav pateikts un teorētiskajās izstrādēs ir apiets, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas nolūks ir izkristalizējies tiesu praksē. Par šī nolūka saturu ir teikts Augstākās tiesas 2013. gada tiesu prakses apkopojuma “Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas” rezumējumā.¹⁶

Iepriekšminētajā tiesu prakses apkopojumā ir sargrupētas tiesu nolēmumos konstatētās faktiskās darbības, kas norāda uz legalizēšanas objektīvo izpausmi, un ir izteikts secinājums, ka šīs personas darbības, kas ārēji atbilst likumīgām, ir izdarītas nolūkā radīt ar noziedzīgo nodarījumu nesaistītajām personām šķietamību par darījumu un tajā izmantoto līdzekļu legalitāti.

Manuprāt, Augstākās tiesas prakses apkopojumā ir pietiekami precīzi izteikts KL 195. pantā paredzētā nozieguma – noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas – nolūks.

No iepriekš teiktā var izdarīt secinājumu, ka Likuma 5. panta pirmās daļas 1. punktā iekļautā norāde uz īpašu nolūku, pirmkārt, sašaurina KL 195. pantā

¹⁵ Fr. *legalisation* < lat. *legalis*, bet latviešu valodā – ‘nelegālu darbību atzīt par likumīgu’. Svešvārdu vārdnīca. J. Baldunčika red. Rīga: Jumava, 1999, 428. lpp.

¹⁶ Tiesu prakses apkopojumi. Krimināltiesības. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>

paredzētā nozieguma nolūka jēgu, tāpēc tā no Likuma 5. panta būtu izslēdzama, un, otrkārt, tāds nolūks attiecas tikai uz noziedzīgi iegūto līdzekļu noziedzīgo izcelsmi, tāpēc ir tikai viens no noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizēšanas nosacījumiem. Pati noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizēšana kā darbība seko pēc tam, kad persona līdzekļus jau ir noziedzīgi ieguvusi.

Ja persona pati līdzekļus ieguvusi noziedzīgi un tos pēc tam tikai glabā, bet neveic tādas darbības, kas paredzētas Likuma 5. panta pirmās daļas 1. vai 2. punktā, tad nav notikusi noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizēšana KL 195. panta izpratnē. Tādi līdzekļi ir konfiscējami kā noziedzīgi iegūti Krimināllikumā vai Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā.

Vērtējot to, vai tās darbības, kas paredzētas Likuma 5. panta pirmās daļas 1. un 2. punktā, ir izdarītas nolūkā radīt šķietamību (ticamību) par darījumu un tajā izmantoto līdzekļu legalitāti (likumību), ir pierādīšanas priekšmets. Legalizēšanas nolūka pierādīšanu var atvieglot darbību faktiskā izpausme, kā arī tas apstākļi, ka līdzekļi ir iegūti nelikumīgi, ko legalizētājs apzinās, tāpēc šādu līdzekļu legalizēšana Likuma 5. panta pirmās daļas 1. un 2. punktā paredzētajā veidā jau objektīvi liecina par iepriekš minēto nolūku. Tāda nostādne izriet no noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas novēršanas mērķa satura – noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem ir jānonāk valsts īpašumā. Teiktais neizslēdz, ka, piemēram, atsavinot vai citādā veidā nododot noziedzīgi iegūtus līdzekļus citām personām, nevar būt vēl kāda blakus interese, tajā skaitā nemateriāls labums, piemēram, dāvinājuma gadījumā panākt draudzīgu vai labvēlīgu attieksmi pret dāvinātāju. Taču tas neizslēdz legalizēšanas nolūku, kas izpaužas faktiskajās darbībās, jo līdzekļi ir iegūti noziedzīgi, ko vainīgais apzinās.

Kopsavilkums

1. Noziegums, kas paredzēts KL 195. pantā – noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizēšana –, tiek izdarīts ar tiešu nodomu, jo noziegums ir pabeigts ar legalizējošo darbību izdarīšanu konkrētā nolūkā.
2. Nolūks ir noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas psihiskā darbība, kas reālajā dzīvē tiek realizēta kā viņas gribas virzīta rīcība uz nolūkā ietvertās darbības (formālos sastāvos; tāds ir KL 195. pantā paredzētais noziegums) izdarīšanu vai kaitīgo seku nodarīšanu (materiālos sastāvos).
3. Nozieguma, kas paredzēts KL 195. pantā, nolūks ir radīt ar noziegumu ne-saistītajām personām šķietamību (ticamību) par nodarījumu un tajā izmantoto līdzekļu legalitāti (likumību), izdarot darbības, kas paredzētas Noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas un terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas likuma 5. panta pirmās daļas 1. un 2. punktā.
4. Tā kā legalizētie līdzekļi ir iegūti noziedzīgi, ko vainīgais apzinās, tad to realizācija un Likuma 5. panta pirmās daļas 1. un 2. punktā norādīto darbību izdarīšana jau liecina par legalizēšanas nolūku.
5. Iepriekš formulētais noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizēšanas nolūks vienādā mērā attiecas kā uz Likuma 5. panta pirmās daļas 1. punktā, tā 2. punktā norādītajām darbībām.
6. Likuma 5. panta pirmās daļas 1. punktā norādītais nolūks – slēpt vai maskēt līdzekļu noziedzīgo izcelsmi – neatklāj legalizēšanas nolūka saturu un jēgu,

jo attiecas vienīgi uz līdzekļu noziedzīgās izcelsmes faktu, bet ne uz līdzekļus legalizējošajām darbībām, tāpēc no likuma izslēdzams.

7. Ja persona līdzekļus ieguvusi noziedzīgā ceļā, piemēram, izdarījusi mantiska rakstura noziedzīgu nodarījumu vai citādi, un tos paturējusi (glabājusi), nav izdarīts noziegums, kas paredzēts KL 195. pantā. Tādi noziedzīgi iegūti līdzekļi ir konfiscējami Krimināllikuma vai Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā kā noziedzīgi iegūti.

SVEŠA MAKSĀŠANAS LĪDZEKĻA NELIKUMĪGAS IZMANTOŠANAS KVALIFIKĀCIJAS JAUTĀJUMI

ISSUES RELATING TO QUALIFICATION OF ILLEGAL USE OF MEANS OF PAYMENT OF ANOTHER PERSON

Diāna Hamkova, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras docente

Summary

The analysis of the case law leads to the conclusion that today the predominating way of using means of payment of another person manifests itself as illegal use of internet banking by taking the so-called fast loans on behalf of another person. The qualification of such offences in the court practice is rather inconsistent: in comparable factual circumstances, these offences are qualified both as a real corollary of several independent criminal offences under the second paragraph of the Section 193 of the Criminal Law, as well as a separate continued criminal offence. Besides, the prevailing opinion in the case law holds that such an offence can only be qualified in accordance with the second paragraph of the Section 193 of the Criminal Law, and this position is rather debatable.

Atslēgvārdi: maksāšanas līdzeklis, internetbanka, ātro kredītu izkrāpšana, turpināts noziedzīgs nodarījums, noziedzīgu nodarījumu kopība

Keywords: means of payment, internet banking, defrauding of fast loans, continuous criminal offence, aggregation of criminal offences

Ievads

Likumdevējs atbildību par sveša maksāšanas līdzekļa nelikumīgu izmantošanu ir noteicis Krimināllikuma¹ (turpmāk arī KL) 193. panta otrajā daļā. Aplūkojot tiesu praksi saistībā ar KL 193. panta otrās daļas piemērošanu, jāteic, ka situācija kopš 2006. gada, kad tika veikts tiesu prakses apkopojums “Tiesu prakse par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem”,² ir būtiski mainījusies. Laikā, kad tika veikts tiesu prakses apkopojums, galvenokārt izplatīta bija svešas maksājumu kartes nelikumīga izmantošana, kas izpaudās kā skaidras naudas noņemšana bankomātā no

¹ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998.

² Tiesu prakse par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem, 2006. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/info/summary/kriminaltiesibas/> [aplūkots 19.02.2020.].

maksājumu kartei piesaistītā konta, kā arī norēķināšanās par pirkumiem vai pakalpojumiem. Šodien ir aktualizējies cits sveša maksāšanas līdzekļa nelikumīgas izmantošanas aspekts, proti, sveša maksāšanas līdzekļa – internetbankas – nelikumīga izmantošana, ņemot tā saucamos ātros kredītus citas personas vārdā. Šādu nodarījumu kvalifikācija tiesu praksē ir visai nevienveidīga. Ievērojot raksta ierobežoto apjomu, autores mērķis ir pievērsties diviem problēmjautājumiem saistībā ar ātro kredītu izkrāpšanu, izmantojot svešu maksāšanas līdzekli – internetbanku: 1) vai gadījumos, kad ātrie kredīti izkrāpti no dažādām kapitālsabiedrībām, izmantojot vienas personas maksāšanas līdzekli ar salīdzināmi nelielu starplaiku, nodarījums kvalificējams kā atsevišķs turpināts noziedzīgs nodarījums vai arī kā vairāku noziedzīgu nodarījumu reālā kopība; 2) vai ātro kredītu izkrāpšana, izmantojot svešu maksāšanas līdzekli – internetbanku –, ņemot kredītus citas personas vārdā, kvalificējama tikai saskaņā ar KL 193. panta otro daļu vai arī šāds nodarījums papildus kvalificējams saskaņā ar KL 177. pantu vai 180. pantu.

Ieskats tiesu praksē

No tiesu nolēmumu apskata secināms, ka virknē gadījumu, kad persona, izmantojot citas personas lietošanā nodoto maksāšanas līdzekli – internetbanku –, pieprasījusi aizņēmumus vairākās kredītesānas kompānijās, nodarījums tiek kvalificēts kā vairāku patstāvīgu noziedzīgu nodarījumu reālā kopība saskaņā ar KL 193. panta otro daļu. Tā ar Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2018. gada 17. janvāra spriedumu par vainīgu 28 noziegumu izdarīšanā saskaņā ar KL 193. panta otro daļu atzīta persona A, kura, nelikumīgi izmantojot svešu personas C maksāšanas līdzekli, bija ņēmusi personas C vārdā kredītus dažādos kredītesānas uzņēmumos laika posmā no 2017. gada 30. janvāra līdz 2017. gada 3. februārim.³ Līdzīgs kvalifikācijas risinājums lasāms arī Gulbenes rajona tiesas 2016. gada 10. novembra spriedumā.⁴

Pastāvot ļoti līdzīgiem faktiskajiem apstākļiem, ar Tukuma rajona tiesas 2016. gada 16. decembra spriedumu persona A atzīta par vainīgu KL 193. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kvalificējot to kā atsevišķu turpinātu noziedzīgu nodarījumu. No sprieduma teksta izriet, ka persona A no 2015. gada 27. oktobra līdz 2016. gada martam nelikumīgi izmantoja personas B lietošanā nodoto maksāšanas līdzekli, pieprasot aizņēmumus dažādās kapitālsabiedrībās.⁵ Kā turpināts noziedzīgs nodarījums kvalificēts arī personas D nodarījums, kura no 2015. gada jūlija līdz 2017. gada jūnijam, izmantojot personas F maksāšanas līdzekli – internetbanku –, ne mazāk kā 89 reizes noformēja ātros kredītus uz personas F vārda.⁶

Kā redzams, pastāvot salīdzināmiem faktiskajiem apstākļiem, kvalifikācija ir kardināli atšķirīga. Tā kā šo lietu kategorijā pamatā ir saīsinātie spriedumi un kriminālprocesi, kuros noslēgta vienošanās par vainas atzīšanu un sodu, – argumenti vienam vai otram kvalifikācijas risinājumam diemžēl izpaliek. Viens no

³ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 17.01.2018. spriedums krimināllietā Nr. 11310010817.

⁴ Gulbenes rajona tiesas 10.11.2016. spriedums krimināllietā Nr. 11170004616.

⁵ Tukuma rajona tiesas 16.12.2016. spriedums krimināllietā Nr. 11390045616.

⁶ Daugavpils tiesas 21.02.2019. spriedums krimināllietā Nr. 11320011518.

kritērijiem, kas, iespējams, ietekmē procesa virzītāja izšķiršanos par labu vienam vai otram kvalifikācijas variantam, ir laika intervāls starp nodarījumiem.

Atsevišķa turpināta noziedzīga nodarījuma izpratne

Turpināta noziedzīga nodarījuma pazīmes ir normatīvi nostiprinātas KL 23. panta trešajā daļā, likumdevējam nosakot, ka atsevišķu turpinātu noziedzīgu nodarījumu veido vairākas savstarpēji saistītas tādas pašas noziedzīgas darbības, kas vērstas uz kopēju mērķi, ja tās aptver vainīgās personas vienots nodoms, tāpēc savā kopumā tās veido vienu noziedzīgu nodarījumu.

Turpināta noziedzīga nodarījuma kritēriji savā laikā jau tika ietverti Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 2001. gada 14. decembra lēmuma Nr. 3 "Likuma piemērošana krimināllietās par svešas mantas nolaupīšanu" 7.5. punktā, kurā skaidrots, ka par turpinātu nolaupīšanu uzskatāma tāda svešas mantas vairākkārtēja nelikumīga paņemšana no viena un tā paša īpašnieka vai valdītāja valdījuma, kas sastāv no vairākām vienveidīgām noziedzīgām darbībām, kurām ir vienots nodoms un kopējs galamērķis – nolaupīt mantu noteiktā daudzumā vai apmērā – un kuras savā kopībā izveido vienotu noziedzīgu nodarījumu. Tāpat tiek norādīts, ka par turpinātu nevar uzskatīt mantas nolaupīšanu, ja tā izdarīta dažādās vietās, no dažādiem avotiem, ar atšķirīgu nolaupīšanas veidu vai atšķirīgos apstākļos vai ja sekojošā mantas nolaupīšana notikusi pēc ilgāka laika ar atsevišķi radušos nodomu, kaut arī nolaupīšanas veids ir bijis viens un tas pats.⁷ Augstākās tiesas plēnuma lēmums nav zaudējis savu aktualitāti arī šodien, turklāt, izvērtējot to, vai nodarījums atbilst turpināta noziedzīga nodarījuma pazīmēm, uzskaitītie kritēriji tiek ņemti vērā ne vien mantas nolaupīšanas lietās, bet arī citu lietu kategorijās. Jautājumi, kas skar turpinātu noziedzīgu nodarījumu, ir aplūkoti arī judikatūrā.⁸

Turpināta noziedzīga nodarījuma izpratne nostiprināta arī tiesu prakses apkopojumā "Tiesu prakse par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem", kurā skaidrots, ka par turpināta maksāšanas līdzekļa nelikumīgu izmantošanu uzskatāma vairākkārtēja citai personai piederošu naudas līdzekļu izņemšana un/vai izlietošana, norēķinoties par pirkumiem vai pakalpojumiem, kas izdarīta ar nelielu starplaiku no viena un tā paša avota (konta) ar vienveidīgām darbībām, kurām ir vienots nodoms un kopējs galamērķis – iztukšot kontu vai iegūt maksimāli iespējamo summu, iegādāties preces līdz brīdim, kamēr darījumam kontā ir pietiekams segums.⁹

Māris Leja pamatoti akcentējis, ka, orientējoties vienīgi pēc tiesu nolēmumos vai apkopojumos norādītajām pazīmēm, faktiski notiek attālināšanās no likuma, aizmirstot tajā norādīto, ka turpinātu noziedzīgu nodarījumu veido 1) vairākas

⁷ Likuma piemērošana krimināllietās par svešas mantas nolaupīšanu: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 2001. gada 14. decembra lēmums Nr. 3, 7.5. punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002, 76. lpp.

⁸ Sk., piemēram: Augstākās tiesas 14.04.2015. lēmums lietā Nr. SKK-0089-15; Augstākās tiesas 28.02.2013. lēmums lietā Nr. SKK-76/2013; Augstākās tiesas 13.09.2011. lēmums lietā Nr. SKKJ-509/2011; Augstākās tiesas 19.12.2011. lēmums lietā Nr. SKK-671/2011; Augstākās tiesas 17.04.2009. lēmums lietā Nr. 155-/2009.

⁹ Tiesu prakse par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem, 2006.

savstarpēji saistītas tādas pašas noziedzīgas darbības, 2) kas vērstas uz kopēju mērķi, ja 3) tās aptver vainīgās personas vienots nodoms.¹⁰

Tas, ka turpināta noziedzīga nodarījuma izpratne šodien ir problemātiska un atsevišķas turpināta noziedzīga nodarījuma pazīmes mūsdienu apstākļos ir visai diskutablas, izriet no atsevišķu autoru atziņām.¹¹ Ievērojot raksta ierobežoto apjomu, autore īpaši vēlas pakavēties pie *laika intervāla* kā vienas no pazīmēm, kam tiek pievērsta uzmanība turpināta noziedzīga nodarījuma gadījumā. Laika intervāls neapšaubāmi varētu būt nozīmīgs, lai atzītu, ka starp vairākām vienveidīgām darbībām pastāv savstarpēja saistība, tas varētu arī liecināt par personas subjektīvo ievirzi. Domājams, ka noziedzīga nodarījuma objektīvo pazīmju īpatnības var būtiski ietekmēt to, vai noziedzīgs nodarījums atzīstams par turpinātu vai nav. Tā, piemēram, laika intervāls vienas kategorijas nodarījumu objektīvi var būt ar lielāku atstarpi nekā citos.¹² Tiesību literatūrā pamatoti akcentēts, ka noziedzīga nodarījuma turpinātais raksturs nemainās no tā, vai starp vairākiem nodarījumiem pagājis nosacīti ilgāks laika posms.¹³ Arī Vācijas Federālā Augstākā tiesa ir atzinusi, ka konkrēts laika intervāls, kas būtu uzskatāms par pietiekamu, lai nodibinātu turpinātam noziedzīgam nodarījumam nepieciešamo saistību starp noziedzīgām darbībām, nav nosakāms visiem gadījumiem vienoti. Šeit ir nepieciešams visu nozīmīgo faktoru kopvērtējums.¹⁴

Profesors Uldis Krastiņš pamatoti norādījis, ka, izlemjot jautājumu par to, vai izdarīts turpināts noziedzīgs nodarījums vai arī vairāki tādi paši noziedzīgi nodarījumi veido nodarījumu reālo kopību, katrs gadījums jāvērtē individuāli, atbilstoši konkrētajiem reālajiem apstākļiem.¹⁵ Šādu viedokli būtībā paudis arī Māris Leja, norādot, ka likumā doto turpināta noziedzīga nodarījuma definīciju nav iespējams precizēt ar iepriekš jau gatavu un detalizētu pazīmju sarakstu.¹⁶

Analizējot turpināta noziedzīga nodarījuma kritērijus, profesors Uldis Krastiņš akcentē vienotu nolūku kā vienu no galvenajiem saistelementiem turpinātā noziedzīgā nodarījumā. Par vienoto nolūku profesora ieskatā var liecināt sistemātiska prettiesisko darbību izdarīšana. Krimināltiesībās ar sistemātiskumu saprot personas izdarītas vismaz trīs tādas pašas prettiesiskas darbības.¹⁷

Ievērojot iepriekš teikto, gadījumos, kad persona vairākkārt izmanto vienas personas maksāšanas līdzekli ar nelielu laika intervālu un ātrie kredīti tiek ņemti dažādās kapitālsabiedrībās, nodarījums ir kvalificējams kā atsevišķs

¹⁰ Leja M. Krimināltiesību aktuālie jautājumi un to risinājumi Latvijā, Austrijā, Šveicē, Vācijā. Noziedzīga nodarījuma uzbūve; cēloņsakarība; vaina; krimināltiesību normu interpretācija un spēks laikā. I daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 867.–868. lpp.

¹¹ Sk.: Krastiņš U. Turpināta noziedzīga nodarījuma problemātika krimināltiesībās. Grām.: Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019; Leja M. 2019, 861.–883. lpp.

¹² Лихолая В., Хамкова Д. О понятии и признаках продолжаемого преступного деяния. Сборник XVI Международной научно-практической конференции «Уголовное право: стратегия развития в XXI веке» 24–25 января 2019 года. Москва: МГЮА, с. 574.

¹³ Козлов А., Севастьянов А. Единичные и множественные преступления. СПб: Издательство Юридический центр-Пресс, 2011, с. 57.

¹⁴ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 07.04.1993., Str. 517/92, 32. rdk; Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 19.05.1993., Str.645/92, 15. rdk. Citēts pēc: Leja M. 2019, 861.–883. lpp.

¹⁵ Krastiņš U. 2019, 348. lpp.

¹⁶ Leja M. 2019, 868. lpp.

¹⁷ Krastiņš U. 2019, 350. lpp.

turpināts noziedzīgs nodarījums. Ja laika intervāls ir lielāks starp sveša maksāšanas līdzekļa izmantošanas reizēm, katrā gadījumā būtu individuāli izvērtējams, kādi tam ir cēloņi, vai persona šādi ir rīkojusies drošības nolūkos u. tml.

Internetbankas izmantošana ātro kredītu izkrāpšanā – Krimināllikuma 193. panta otrā daļa vai arī kopība ar Krimināllikuma 177. vai 180. pantu

Pievēršoties otram jautājumam, proti, vai ātro kredītu izkrāpšana, izmantojot svešu maksāšanas līdzekli – internetbanku –, ņemot kredītus citas personas vārdā, kvalificējama tikai saskaņā ar KL 193. panta otro daļu un vai šāds nodarījums satur arī krāpšanas pazīmes, jānorāda, ka arī šis jautājums tiesu praksē tiek risināts nevienveidīgi, neraugoties uz to, ka Augstākā tiesa ir skaidri paudusi savu nostāju, norādot, ka “mantas nolaupišana un maksāšanas līdzekļa nelikumīga izmantošana nav jākvalificē kā noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība. Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā norādītā maksāšanas līdzekļa izmantošana uzskatāma par speciālo normu attiecībā pret normām, kurās paredzēta atbildība par mantas nolaupišanu”.¹⁸ Pēc Augstākās tiesas lēmuma publicēšanas Ģenerālprokuratūra izsūtīja visām Latvijas prokuratūrām informatīva rakstura vēstuli, akcentējot, ka gadījumos, kad izmantots citas personas maksāšanas līdzeklis – internetbanka –, lai noformētu un saņemtu aizdevumu citas personas vārdā, darbības ir jākvalificē tikai saskaņā ar KL 193. panta otro daļu.¹⁹ Tomēr, neraugoties uz Augstākās tiesas atziņām un Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras norādēm, tiesu prakse šajā jautājumā vēl joprojām nav vienveidīga.

Tiesu prakses apkopojumā “Tiesu prakse par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem” tika norādīts, ka KL 193. panta otrās daļas izpratnē maksāšanas līdzekļa izmantošana ietver sevī jebkuru rīcību ar maksājumu kartei piesaistītajā kontā esošajiem naudas līdzekļiem un papildu kvalifikācija saskaņā ar citiem Krimināllikuma pantiem nav nepieciešama.²⁰ Šī atziņa konsekventi tika nostiprināta arī vairākos Augstākās tiesas nolēmumos.²¹ Akcentējams, ka tieši uz šo tēzi atsaucas gan aizstāvība, gan tiesas, gan atsevišķos gadījumos apsūdzības uzturētāji, lūdzot tiesu izslēgt krāpšanu no sākotnējās apsūdzības.²²

Kā jau tika norādīts, neskatoties uz judikatūras atziņām, tiesu praksē ir gadījumi, kad joprojām tiek veidota noziedzīgu nodarījumu kopība.²³ Judikatūrā nostiprināto pozīciju ir apšaubījis arī Ģenerālprokuratūras krimināltiesiskā departamenta Tiesās izskatāmo krimināllietu nodaļas virsprokurors

¹⁸ Augstākās tiesas 16.11.2015. lēmums lietā Nr. SKK-542/2015; Augstākās tiesas 08.08.2017. lēmums lietā Nr. SKK-J-405/2017.

¹⁹ Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras 04.12.2015. informatīvā vēstule Nr. 1/1-11-145-15.

²⁰ Tiesu prakse par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem, 2006.

²¹ Sk.: Augstākās tiesas 19.11.2016. lēmums lietā Nr. SKK-496/201; Augstākās tiesas 16.11.2015. lēmums lietā Nr. SKK-542/2015.

²² Sk., piemēram: Zemgales tiesas 14.03.2018. spriedums krimināllietā Nr. 11370048214. Pirmstiesas izmeklēšanā personai B apsūdzība celta gan saskaņā ar KL 193. panta otro daļu, gan 177. panta pirmo daļu. Zemgales tiesa, atsaucoties uz 2006. gada tiesu prakses apkopojumā un judikatūrā paustajām atziņām, personu B viņam celtajā apsūdzībā saskaņā ar KL 177. panta pirmo daļu attaisnoja.

²³ Sk., piemēram: Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas 09.03.2018. spriedums krimināllietā Nr. 11091053316; Rīgas rajona tiesas 04.01.2018. spriedums krimināllietā Nr. 11351012415.

Alēns Mickevičs, paužot viedokli lietā Nr. SKK-197/2017,²⁴ kā arī Rīgas apgabaltiesa, akcentējot, ka internetbanka kā maksāšanas līdzeklis tiek izmantota ne tikai naudas operācijām, bet arī attālinātai personības apliecināšanai un aizdevuma līguma noslēgšanai ar kredītdevējiem, vainīgajam uzdodoties par citu personu.²⁵ Arī raksta autore ieskatā uzskats, ka personas nodarījums šādos gadījumos kvalificējams tikai saskaņā ar KL 193. panta otro daļu, ir visai diskutabls.

Sākotnēji būtu noskaidrojams jautājums, vai tēze – *KL 193. panta otrās daļas izpratnē maksāšanas līdzekļa izmantošana ietver sevī jebkuru rīcību ar maksājumu kartei piesaistītajā kontā esošajiem naudas līdzekļiem un papildu kvalifikācija saskaņā ar citiem Krimināllikuma pantiem nav nepieciešama* – vispār ir attiecināma uz tiem gadījumiem, kad kā maksāšanas līdzeklis tiek izmantota internetbanka. No tēzes teksta skaidri izriet, ka šī atziņa tiek attiecināta tikai uz vienu no maksāšanas līdzekļa veidiem – maksājumu karti, savukārt internetbanka kā maksāšanas līdzeklis, ievērojot gan tās fiziskos parametrus, gan funkcionālās iespējas, kardināli atšķiras no maksājumu kartes.

Kredītiestāžu likuma 1. panta 38. punktā tiek skaidrots, ka maksāšanas līdzeklis ir līdzeklis (atsevišķi vai kopā ar citu maksāšanas līdzekli) vai maksājuma instruments, kurš ļauj tā lietotājiem saņemt skaidru naudu vai citas lietas, saņemt vai veikt maksājumus, dot rīkojumu naudas līdzekļu pārvedumam vai apstiprināt naudas līdzekļu pārvedumu un kuru kā maksāšanas līdzekli pieņem arī tās personas, kas nav laidošas apgrozībā šo maksāšanas līdzekli. Par maksāšanas līdzekļiem uzskata skaidru naudu, čekus, maksājumu kartes (kredītkartes, debetkartes un citas tamlīdzīgas kartes), bankomātu kartes, maksājuma dokumentus, elektronisko naudu, attālinātu elektronisko kredītiestāžu operāciju (globālajā datortīklā vai izmantojot datoru vai tālruni) programmatūru un citus tamlīdzīgus līdzekļus.²⁶

No dotā definējuma secināms, ka internetbanka ir attālināta elektronisko kredītiestāžu operāciju (globālajā datortīklā vai izmantojot datoru vai tālruni) programmatūra. Internetbankas specifika atšķirībā no maksājumu kartes ir tā, ka internetbanka nav materializēts priekšmets, turklāt to funkcionāli var izmantot ne tikai maksājumu veikšanai, bet arī attālinātai personības identificēšanai. Pateicoties šim aspektam, internetbanka kā maksāšanas līdzeklis tiek izmantota kā personības identifikācijas līdzeklis, personai noslēdzot ar kapitālsabiedrību distances līgumu un uzdodoties par citu personu. Savukārt ātro kredītu izsniegšanas kompānijas pārstāvis, būdams maldināts par tās personas identitāti, kura pieprasa kredītu, piešķir aizdevumu attālināti.

Tādējādi internetbankai kā maksāšanas līdzeklim raksturīgas visai specifiskas pazīmes, kas tās lietotājam paver iespējas plašam darbību spektram. Tā rezultātā arī kvalifikācijas risinājumam vajadzētu būt atšķirīgam. Persona nelikumīgu internetbankas izmantošanu var izdarīt, pārskaitot tai piesaistītajā kontā esošos naudas līdzekļus uz savu vai citas personas kontu dažādu maksājumu veikšanai u. tml. Šādā gadījumā, pēc autore domām, nodarījums kvalificējams tikai saskaņā ar KL 193. panta otro daļu, jo persona, izmantojot citas

²⁴ Augstākās tiesas 31.05.2017. lēmums lietā Nr. SKK-197/2017.

²⁵ Rīgas apgabaltiesas 05.10.2017. spriedums krimināllietā Nr. 11517093014.

²⁶ Kredītiestāžu likums: LV likums. Pieņemts 05.10.1995.

personas maksāšanas līdzekli – internetbanku –, rikojas ar internetbankai pie-
saistītajā kontā esošajiem naudas līdzekļiem.²⁷

Kā izriet no tiesu prakses, svešs maksāšanas līdzeklis – internetbanka – gal-
venokārt tiek izmantots ātro kredītu izkrāpšanai. Un tā jau ir specifiska situācija,
kas prasa arī atšķirīgu kvalifikācijas risinājumu. Ātro kredītu izkrāpšanas gadī-
jumā, izmantojot svešu maksāšanas līdzekli – internetbanku –, rīcība nenotiek
ar kontā jau esošiem naudas līdzekļiem, bet gan, slēdzot distances līgumu, per-
sona izkrāpj no kredītkompānijas naudas līdzekļus, kas tiek ieskaitīti personas
kontā, pēc tam vainīgā persona šos naudas līdzekļus pārskaita uz savu kontu vai
citas personas kontu. Tādējādi tie ir nevis kontā jau esoši naudas līdzekļi, bet
gan naudas līdzekļi, kas tiek iegūti krāpniecisko darbību rezultātā. Šāds faktisko
apstākļu kopums nosaka nepieciešamību nodarījumu kvalificēt saskaņā ar KL
193. panta otro daļu un KL 177. vai 180. pantu.

Turklāt bez ievēribas nevar atstāt faktu, uz kuru pamatoti vērs uzmanību
Alēns Mickevičs: “Šādos gadījumos nav pamata konstatēt tiesību normu kon-
kurenci, jo KL 193. pantā ir paredzēta atbildība par paša maksāšanas līdzekļa
nelikumīgu izmantošanu un tas neaptver krāpšanu, ar kuru tiek apdraudēts cits
noziedzīga nodarījuma objekts, – ātro aizdevumu sabiedrību mantiskās inte-
reses, savukārt maksāšanas līdzekļa nelikumīga izmantošana, identificējoties
dažādu ātro aizdevumu sabiedrību elektroniskajās sistēmās un noslēdzot dis-
tances līgumus cietušo vārdā, ir tikai veids, kādā izpaužas krāpšanas objektīvā
puse.”²⁸

Tāpat jānorāda, ka internetbanka kā personības identifikācijas līdzeklis tiek
izmantota ne vien maksājumu veikšanai, bet arī autorizējoties tādās vietnēs kā
www.latvija.lv, *www.datamed.lv*, *www.manabalss.lv* u. c.

No Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2019. gada 12. februāra
sprieduma²⁹ izriet, ka laika posmā no 2011. gada 29. septembra līdz 2012. gada
28. maijam persona A, droši zinot, ka viņa vecāmāte, persona B, ir mirusi,
vairākkārt pieslēdzās personas B norēķinu konta internetbankai un veica
pārskaitījumus gan uz saviem kontiem, gan personas B kontiem, gan arī
citu personu kontiem. Tādā veidā persona A nelikumīgi izmantoja perso-
nas B maksāšanas līdzekli. Turklāt persona A nelikumīgi izmantoja svešu
maksāšanas līdzekli: 2012. gada 23. decembrī ap plkst. 16.23 persona A nolūkā
attālināti parakstīties par iniciatīvu “Noteikt pazemināto PVN likmi pārtikai”
interneta vietnē *www.manabalss.lv* pieslēdzās personas B norēķinu konta
internetbankai un personas B vārdā veica balsojumu par iniciatīvu “Noteikt
pazemināto PVN likmi pārtikai” interneta vietnē *www.manabalss.lv*. 2013. gada
5. janvārī nolūkā attālināti parakstīties par iniciatīvu “Samazināt PVN likmi
apkurei” interneta vietnē *www.manabalss.lv* pieslēdzās personas B norēķinu
konta internetbankai un personas B vārdā veica balsojumu par iniciatīvu
“Samazināt PVN likmi apkurei” interneta vietnē *www.manabalss.lv*. 2013. gada
14. maijā ap plkst. 19.57 persona A nolūkā attālināti parakstīties par iniciatīvu
“Rīgas istā uzvaras laukuma atjaunošana” interneta vietnē *www.manabalss.lv*
pieslēdzās personas B norēķinu konta internetbankai un personas B vārdā veica

²⁷ Tiri teorētiski nav izslēgts, ka persona, izmantojot svešu maksāšanas līdzekli – internetbanku –, pār-
skaita tai piesaistītajā kontā esošos naudas līdzekļus, piemēram, terorisma finansēšanai; pastāvot šādiem
apstākļiem, būtu izvērtējams, vai nodarījums nesatur arī terorisma finansēšanas pazīmes.

²⁸ Augstākās tiesas 31.05.2017. lēmums lietā Nr. SKK-197/2017.

²⁹ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 12.02.2019. spriedums krimināllietā Nr. 11092060814.

balsojumu par iniciatīvu “Rīgas istā uzvaras laukuma atjaunošana” interneta vietnē *www.manabals.lv*.

Kā redzams, svešs maksāšanas līdzeklis – internetbanka – šajā kriminālprocesā izmantots, personai autorizējoties interneta vietnē *www.manabals.lv*, lai veiktu balsojumu citas personas vārdā. Lai arī konkrētajā gadījumā maksāšanas līdzeklis – internetbanka – faktiski pilda personības identifikācijas funkciju, nevis savu pamatfunkciju – maksājumu veikšanu –, formāli šāds nodarījums satur KL 193. panta otrās daļas pazīmes.

Kopsavilkums

1. Tiesu prakses analīze ļauj secināt, ka šodien aktualizējusies tāda sveša maksāšanas līdzekļa kā internetbanka izmantošana, ņemot tā saucamos ātros kredītus citas personas vārdā. Šādi nodarījumi tiesu praksē tiek kvalificēti divējādi: gan kā vairāku patstāvīgu noziedzīgu nodarījumu reālā kopība saskaņā ar KL 193. panta otro daļu, gan kā atsevišķs turpināts noziedzīgs nodarījums, atzīstot personu par vainīgu viena noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.
2. Gadījumos, kad persona vairākkārt nelikumīgi izmanto vienas personas maksāšanas līdzekli – internetbanku –, turklāt tas notiek ar nelielu starplaiku, nodarījums būtu kvalificējams kā atsevišķs turpināts noziedzīgs nodarījums. Tas, vai laika intervāls starp atsevišķām maksāšanas līdzekļa izmantošanas reizēm ir neliels, katrā gadījumā būtu izvērtējams individuāli.
3. Izvērtējot, vai vairāki nodarījumi veido atsevišķu turpinātu noziedzīgu nodarījumu, tiesību normas piemērotājam primāri būtu jāievēro KL 23. panta trešajā daļā nostiprinātās turpināta noziedzīga nodarījuma pamatpazīmes.
4. Judikatūrā nostiprinājies uzskats, ka personas nodarījums gadījumos, kad tiek izmantots svešs maksāšanas līdzeklis – internetbanka –, ņemot ātros kredītus citas personas vārdā, kvalificējams tikai saskaņā ar KL 193. panta otro daļu, ir visai diskutabls.
  - 4.1. Ņemot vērā, ka šādos gadījumos internetbanka kā maksāšanas līdzeklis tiek izmantota ne tikai naudas operācijām, bet arī attālinātai personības identifikācijai un distances līguma noslēgšanai ar kredīdevējiem, vainīgajam uzdodoties par citu personu, šāds nodarījums satur gan 193. panta otrās daļas pazīmes, gan arī krāpšanas pazīmes, tāpēc tas būtu kvalificējams kā noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība.
5. Situācijās, kad persona, izmantojot citas personas maksāšanas līdzekli – internetbanku –, rīkojas ar internetbankai piesaistītajā kontā esošajiem naudas līdzekļiem, kvalifikācija būtu veicama saskaņā ar KL 193. panta otro daļu.
6. Kā rāda tiesu prakse, citas personas maksāšanas līdzeklis – internetbanka – var tikt izmantots, personai autorizējoties dažādās interneta vietnēs, lai, piemēram, veiktu balsojumu, un formāli šāds nodarījums arī satur KL 193. panta otrās daļas pazīmes.

CĒĻŅSAKARĪBAS NOZĪME UN RADĪTĀ KAITĒJUMA IZVĒRTĒŠANA SODA VEIDA NOTEIKŠANĀ UN ATBRĪVOŠANĀ NO SODA

RELEVANCE OF CAUSAL RELATIONSHIP AND ASSESSMENT OF HARM IN DETERMINATION AND REMISSION OF PENALTY

Evija Vīnkalna, Mg. soc.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras lektore

Summary

Causal relationship as a link between the offence (act or failure to act) and the following (in terms of time) harmful consequences is the confirmed feature of material criminal offences' *corpus delicti*. Nevertheless, causal relationship can have a significance also in cases when legislator has included in the Criminal Law regulations, indicating evaluation of harm caused, for example, the Criminal Law Section 46 paragraph 2, where the harm caused has to be taken into account in determination of penalty, as well as Section 58, paragraph 1, where the harm caused has to be taken into account in release from punishment during evaluation that aspires to determine whether the criminal offence has not caused harm that would warrant the application of a criminal penalty.

The article draws attention to the evaluation of caused harm in substantiation for determining the type of punishment and release from punishment.

Atslēgvārdi: cēloņsakarība, kaitējums, Krimināllikums, soda noteikšana

Keywords: causal relationship, harm, the Criminal Law, determination of penalty

Ievads

Cēloņsakarība kā objektīvā saikne starp prettiesisko darbību vai bezdarbību un to radītajām laika ziņā sekojošām kaitīgajām sekām (kur darbība vai bezdarbība sagatavo un nosaka seku iestāšanās iespēju un ir galvenais noteicošais faktors, kas neizbēgami radījis kaitīgās sekas)¹ atzīta par materiālo noziedzīgo nodarījumu sastāvu pazīmi. Raksta mērķis ir, pievēršoties cēloņsakarības nozīmei arī tajos gadījumos, kad likumdevējs Krimināllikuma² normās ietvēris norādi uz radītā kaitējuma izvērtēšanu, vērst uzmanību radītā kaitējuma

¹ Sk., piemēram: Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I–VIII² nodaļa). 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 64. lpp.

² Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [27.02.2020. red.].

izvērtējumam soda veida noteikšanas un personas atbrīvošanas no soda pamatojumā. Sašaurinot pētījuma robežas, analizēta pēdējo gadu prakse par noziedzīgiem nodarījumiem tautsaimniecībā – par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem (Krimināllikuma 193. pants) un par izvairīšanos no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas (Krimināllikuma 218. pants).

Cēloņsakarības un radītā kaitējuma izpratnes

Cēloņsakarība un kaitīgās sekas Latvijas krimināltiesībās atzītas par materiālo noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm. Šajā aspektā nav pamata paplašināt cēloņsakarības un kaitīgo seku kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju noteikšanas nepieciešamību, pamatoti atzīstot, ka tās ir materiālo sastāvu pamatpazīmes jeb obligātās pazīmes, tādējādi arī materiālos noziedzīgu nodarījumu sastāvus nošķirot no formāliem un nošķeltiem. Tomēr cēloņsakarībai var būt nozīme arī tajos gadījumos, kad likumdevējs Krimināllikuma normās ietvēris norādi uz radītā kaitējuma izvērtēšanu,³ piemēram, Krimināllikuma 46. panta otrajā daļā, kur kaitējums ņemams vērā, nosakot soda veidu; Krimināllikuma 58. panta pirmajā daļā – lemjot jautājumu par personas atbrīvošanu no kriminālatbildības, izvērtējot, ka ar noziedzīgu nodarījumu radītais kaitējums nav tāds, lai vajadzētu piespiest kriminālsodu, nosacīti notiesājot (saskaņā ar Krimināllikuma 55. panta pirmajā daļā noteikto), kā arī citos gadījumos.

Pamatojot cēloņsakarības konstatēšanas nepieciešamību kaitējuma izvērtēšanā iepriekš minētajos gadījumos, jānorāda, ka, vērtējot ar noziedzīgu nodarījumu radīto kaitējumu plašākā nozīmē, katrs nodarījums objektīvi atstāj noteiktas sekas ārējā pasaulē, kas izpaužas noteiktu ar Krimināllikumu aizsargātu interešu apdraudējumā. Krimināltiesību doktrīnā pamatoti atzīts, ka šādas kaitīgās sekas var izpausties gan kā kaitējums, kurš pakļaujas izvērtēšanai un salīdzinājumam, piemēram, fizisks kaitējums, materiāls zaudējums (kas raksturīgs materiāliem noziedzīgu nodarījumu sastāviem), gan morāla, politiska vai organizatoriska u. tml. rakstura kaitējums, nesaistot to ar kādu konkrētu seku iestāšanos, ko būtu iespējams izteikt salīdzināmās vienībās⁴ (raksturīgs formāliem, kā arī nošķeltiem noziedzīgu nodarījumu sastāviem).

Jāatzīst, ka ne vienmēr pastāvējusi vienota izpratne, vai kaitējums iespējams jebkura noziedzīga nodarījuma sastāva gadījumā, ņemot vērā tā konstruktīvās īpatnības (materiāls, formāls, nošķelts). Ir izteikts gan atzinums, ka kaitējums iespējams tikai materiālos noziedzīgu nodarījumu sastāvos,⁵ gan pamatota

³ Музыка А. А., Багиров С. Р. Учение о причинной связи в уголовном праве: пробелы традиционного подхода. Противодействие преступности: уголовно – правовые, криминологические и уголовно – исполнительные аспекты. Материалы III Российского Конгресса уголовного права. Москва: Издательство Проспект, 2008, с. 635–637; Винкална Э. Вред, его значение в определении наказания. Противодействие преступности: уголовно – правовые, криминологические и уголовно – исполнительные аспекты. Материалы III Российского Конгресса уголовного права. Москва: Издательство Проспект, 2008, с. 582–583.

⁴ Krastiņš U., Liholaja V. 2018, 47.–48., 196.–197. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. 3. papild. izd. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 62., 83., 123.–126. lpp.

⁵ Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 29.08.2002. rīcības sēdes lēmums lietā Nr. SKK-322/01. Pieejams: at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturasnolemumi-arhivs [aplūkots 10.03.2020.].

norāde, ka nav izslēdzama radītā kaitējuma izvērtēšana arī noziedzīgos nodarījumos ar nošķeltu vai formālu sastāvu.⁶ Vērtējot pēdējos gados paustās atziņas, secināms, ka jautājums vairs nav uzskatāms par diskutablu, atzīstot, ka ikviens nodarījums rada kaitējumu ar Krimināllikumu aizsargātām interesēm.⁷ Arī pētītajos tiesu nolēmumos vērojams, ka formāla noziedzīga nodarījuma sastāva gadījumā tiek norādīts uz radīto kaitējumu (Krimināllikuma 193. panta ietvaros – daļā par sveša maksāšanas līdzekļa nolaupīšanu, kas ir pabeigta ar darbības izdarīšanas brīdi neatkarīgi no sekām, kādas iestājušās tās rezultātā).⁸ Pie tam radītā kaitējuma apmērs palīdz novērtēt arī nodarījuma raksturu (cik smags pēc klasifikācijas ir noziedzīgais nodarījums, tā izdarīšanas apstākļus, personas lomu nodarījumā u. c.), kā arī konkrētā nodarījuma kaitīgumu.

No iepriekš minētā secināms, ka likumdevēja prasība vērtēt radīto kaitējumu gan soda veida noteikšanā, gan atbrīvošanā no kriminālatbildības un soda attiecināma uz jebkuru sastāvu tā konstruktīvo īpatnību ziņā.

Radītā kaitējuma izvērtēšana soda veida noteikšanā

Veiktā pētījuma rezultātā secināms, ka visai bieži taisīti saīsinātie spriedumi, kuri nesatur pamatojumu par soda veida (un mēra) izvēli (atbilstoši Kriminālprocesa likuma 530. pantam saīsinātajā spriedumā nav jāietver motīvu daļa, kas ietvertu arī motīvus par konkrētā soda piemērošanu), kā arī izmantota iespēja slēgt vienošanos par vainas atzīšanu un sodu⁹ (atbilstoši Kriminālprocesa likuma 539. pantam tiesnesis vērtē noslēgtās vienošanās paredzēto soda veidu tikai tad, ja konstatē, ka izraudzītais sods nav samērīgs ar izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu). Pārsvārā¹⁰ spriedumi satur norādi, ka tiesa apstiprina prokurora vienošanos par vainas atzīšanu un sodu, piespriežot tajā norādīto sodu un atzīstot, ka noslēgtā vienošanās ir pamatota un atbilst

⁶ Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006, Nr. 49. Pieejams: juristavards.lv [aplūkots 10.03.2020.].; Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances sodu piemērošanas prakse. Apstiprināts ar Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu kopsapulces 01.07.2008. lēmumu. 2007/2008, 54. lpp. Pieejams: at.gov.lv/lvjudikatura [aplūkots 10.03.2020.].

⁷ Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 19.09.2014. lēmumā pamatoti atzīta arī radītā kaitējuma izvērtēšana, nosakot sodu formālos sastāvos un norādot, "ja izdarītais noziedzīgais nodarījums ir ar formālu sastāvu, tas nenozīmē, ka kaitējums netiek nodarīts vispār, ņemot vērā Krimināllikuma 6. panta pirmajā daļā noteikto, ka par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tiši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums, tāpēc atbilstoši Krimināllikuma 46. panta otrajai daļai jāizvērtē radītais kaitējums". Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 19.09.2014. lēmums lietā Nr. SKK-417/2014. Pieejams: at.gov.lv/lvjudikatura/judikaturasnolemumi-arhivs [aplūkots 10.03.2020.].

⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa (XVIII–XXV nodaļā). 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 109. lpp.

⁹ Uz to, ka šādas iespējas tiek izmantotas visai bieži, savā pētījumā norāda arī prof. V. Liholaja. Sk.: Liholaja V. Ieskats sodu piemērošanas praksē. Jurista Vārds, 2020, Nr. 6. Pieejams: juristavards.lv [aplūkots 10.03.2020.].

¹⁰ Piemēram, arī norādīts, ka tiesa apstiprina apsūdzētā un prokurora noslēgto vienošanos, kāds sods par katru no izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem piespriežams, spriedumā nekonkretizējot, vai tas atbilst Krimināllikuma 46. pantā noteiktajiem soda noteikšanas principiem. Daugavpils tiesas 05.07.2019. spriedums lietā Nr. 11181060218. Pieejams: manas.tiesas.lv [aplūkots 12.02.2020.].

arī Krimināllikuma 46. pantā norādītajiem soda noteikšanas vispārīgajiem principiem (tajā skaitā radītajam kaitējumam).

Tomēr ir konstatējams, ka, tiesai apstiprinot vienošanos par vainas atzīšanu un sodu, nav norādes uz radītā kaitējuma ņemšanu vērā (vienlaikus pastāvot norādei uz noziedzīgā nodarījuma rakstura un apsūdzētā personības ņemšanu vērā). Tā persona B atzīta par vainīgu Krimināllikuma 218. panta otrajā daļā (par izvairīšanos no nodokļu nomaksas un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas lielā apmērā) paredzētā nozieguma izdarīšanā, kopumā valsts budžetā nenomaksājot 32 804,79 eiro (iedzīvotāju ienākuma nodokli 4453,72 eiro apmērā, valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas 9399,75 eiro apmērā, uzņēmuma riska valsts nodevu 118,53 eiro apmērā, kā arī uzņēmuma ienākuma nodokli 14 379,07 eiro apmērā un valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas 4453,72 eiro apmērā). Sprieduma aprakstošajā daļā norādīts, ka persona B piekrit radītā kaitējuma novērtējumam (nodevu un iemaksu novērtējumam); kaitējums cietušajam ir atlīdzināts, to atzīstot par atbildību mīkstinošu apstākli saskaņā ar Krimināllikuma 47. panta pirmās daļas punktu (kam ir nozīme soda mēra noteikšanā).¹¹ No iepriekš minētā varētu izdarīt secinājumu, ka veiktais atlīdzinājums atzīts par tādu, kas padara par neesošu ar nodarījumu radīto kaitējumu. Šāds atzinums nebūtu uzskatāms par pamatotu, jo tas, ka kaitējums ir ticis atlīdzināts, neizslēdz ar nodarījumu radītā kaitējuma izvērtēšanu, lemjot jautājumu par soda veida noteikšanu.

Savukārt pirmās instances tiesas spriedumā attiecībā uz personu C, kura atzīta par vainīgu saskaņā ar Krimināllikuma 193. panta otro daļu, 185. panta pirmo daļu, 176. panta otro daļu, saistībā ar soda noteikšanu apvienojot norādīts, ka ņemts vērā radītais kaitējums – izdarīti divi smagi noziegumi, viens mazāk smags noziegums, ar izdarītajiem noziegumiem cietušajai radīts mantisks un morāls kaitējums, kas nav atlīdzināts.¹² Atzīmējams, ka, izvērtējot radīto kaitējumu, tas būtu ņemams vērā saistībā ar katru no izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem;¹³ pie tam – noziedzīga nodarījuma smaguma pakāpe būtu vērtējama pie noziedzīga nodarījuma rakstura.¹⁴

¹¹ Personai piespriests sods – piespiedu darbs uz 100 stundām, atņemot tiesības ieņemt uzņēmuma valdes locekļa amatu uz diviem gadiem, bez mantas konfiskācijas. Kurzemes rajona tiesas 03.07.2019. spriedums lietā Nr. 15840047118. Pieejams: manas.tiesas.lv [aplūkots 12.02.2020.].

¹² Daugavpils tiesas 08.07.2019. spriedums lietā Nr. 11181061518. Pieejams: manas.tiesas.lv [aplūkots 12.02.2020.].

¹³ Personai C noteikts sods par Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā paredzēto noziegumu – brīvības atņemšana uz 4 mēnešiem; par Krimināllikuma 176. panta otrajā daļā paredzēto noziegumu – brīvības atņemšana uz 9 mēnešiem un probācijas uzraudzība uz 1 gadu; par Krimināllikuma 185. panta pirmajā daļā paredzēto noziegumu – īslaicīga brīvības atņemšana uz 2 mēnešiem. Izvērtējot personību, norādīts, ka persona nestrādā, nemācās, noziedzīgu nodarījumu izdarīja, būdams nepilngadīgs, iepriekš sodīts, sodāmība nav dzēsta. Galīgais sods – brīvības atņemšana uz 11 mēnešiem un probācijas uzraudzība uz 1 gadu. Pievienojot iepriekš neizciesto soda daļu – brīvības atņemšana noteikta uz 1 gadu un 7 mēnešiem ar probācijas uzraudzību uz 2 gadiem un ar piespiedu darbu uz 40 stundām (piespiedu darbs izpildāms patstāvīgi).

Atzīmējams, ka saskaņā ar Krimināllikuma 65. panta otrajā daļā noteikto – personai, kura noziedzīgu nodarījumu izdarījusi pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, par mazāk smagu noziegumu (Krimināllikuma 185. panta pirmajā daļā paredzēto) brīvības atņemšanas sods nav piemērojams (ņemams arī vērā Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta norādītais par brīvības atņemšanas soda noteikšanas neiespējamību nepilngadīgajiem par kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu). Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 11.02.2016. lēmums lietā Nr. SKK-J-94/2016. Pieejams: at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturasnolemumi-arhivs [aplūkots 10.03.2020.].

¹⁴ Krastiņš U., Liholaja V. 2018, 196. lpp.

Daļā spriedumu (vispārējā kārtībā), kur būtu jāsniedz noteiktā soda veida izvērstāks pamatojums, ņemot vērā arī Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta akcentēto, ka “tiesai ir pienākums noteikt vainīgajai personai tiesisku, pamatotu un taisnīgu sodu saskaņā ar Krimināllikuma 46. pantā norādītajiem soda noteikšanas vispārīgajiem principiem”,¹⁵ konstatējams, ka atsaukšanās uz radītā kaitējuma ņemšanu vērā (arī raksturu) vērtējama kā visai formāla (personības izvērtējums sniegts izvērstāk). Tā, piemēram, ar pirmās instances tiesas spriedumu persona D atzīta par vainīgu un notiesāta par piecu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu (par Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā, Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā, Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā, Krimināllikuma 193.¹ panta pirmajā daļā, Krimināllikuma 177. panta pirmajā daļā paredzētajiem noziegumiem). Nosakot sodu, tiesa norāda, ka ņem vērā Krimināllikuma 35. un 46. pantu, tas ir, vērtē noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību, atbildību mīkstinājošos un pastiprinošos apstākļus, neizvērtējot katru no izdarītajiem atsevišķi. Arī vairāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas gadījumā būtu veicams izvērtējums saistībā ar katru no izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem.¹⁶

Atzīmējams, ka formāla atsaukšanās uz Krimināllikuma 46. pantā noteiktajiem soda noteikšanas vispārējiem principiem, nosakot soda veidu, aktualizēta jau vairākkārt, piemēram, Augstākās tiesas 2006. gadā veiktajā apkopojumā “Tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem”,¹⁷ 2013. gada apkopojumā “Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas”.¹⁸

Vienlaikus atzīstams, ka radītais kaitējums, lemjot jautājumu par soda noteikšanu, tiek arī izvērtēts. Piemēram, ar pirmās instances tiesas spriedumu atzīts, ka persona A izdarījusi Krimināllikuma 218. panta otrajā daļā paredzēto noziegumu. Tiesa, pamatojot brīvības atņemšanas soda noteikšanu, norāda gan uz to, ka apsūdzētā izdarītais noziedzīgais nodarījums apdraud tautsaimniecības intereses, kas tiešā veidā ietekmē valsts spēju pildīt savas funkcijas, kā arī savu pienākumu pamattiesību nodrošināšanas jomā; raksturu (norādot, ka

¹⁵ Augstākās tiesas 19.06.2018. lēmums lietā Nr. SKK-J-348/2018. Pieejams: at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturasnolemumi-arhivs [aplūkots 12.03.2020.].

¹⁶ Personai D piesprieštie sodi par KL 193.¹ panta pirmajā daļā paredzēto noziegumu – īslaicīga brīvības atņemšana uz 2 mēnešiem; par 193. panta otrajā daļā paredzēto noziegumu – brīvības atņemšana uz 4 mēnešiem bez mantas konfiskācijas; par Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā paredzēto noziegumu – brīvības atņemšana uz 4 mēnešiem bez mantas konfiskācijas; par Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā paredzēto noziegumu – brīvības atņemšana uz 4 mēnešiem bez mantas konfiskācijas; par Krimināllikuma 177. panta pirmajā daļā paredzēto noziegumu – brīvības atņemšana uz 6 mēnešiem; sodus daļēji saskaitot, kā galīgo sodu nosakot brīvības atņemšanu uz 1 gadu bez mantas konfiskācijas un to nosakot nosacīti ar pārbaudes laiku uz 1 gadu. Zemgales rajona tiesas 16.07.2019. spriedums lietā Nr. K73-0138-19/22. Pieejams: manas.tiesas.lv [aplūkots 12.03.2020.].

Arī citā pirmās instances tiesas spriedumā, kur divas personas (F un G) izdarījušas divus turpinātus noziegumus, kas paredzēti Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā, lemjot jautājumu par soda veida noteikšanu, par katru no tiem nav atsevišķi izvērtēts radītais kaitējums. Abām personām sods noteikts vienāds – gan par vienu, gan par otru izdarīto noziedzīgu nodarījumu – brīvības atņemšana uz 8 mēnešiem, kā galīgo sodu nosakot brīvības atņemšanu uz 10 mēnešiem. Kurzemes rajona tiesas 22.07.2019. spriedums lietā Nr. K69-0122-19/13. Pieejams: manas.tiesas.lv [aplūkots 12.03.2020.].

¹⁷ Tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem. 2006. Pieejams: at.gov.lv/lv/judikatura [aplūkots 10.03.2020.].

¹⁸ Liholaja V. Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. 2013. Pieejams: at.gov.lv/lv/judikatura [aplūkots 10.03.2020.].

“Krimināllikuma 218. panta otrajā daļā norādīto noziedzīgo nodarījumu atbilstoši faktiskajām pazīmēm iespējams izdarīt dažādos veidos, un tiesas ieskatā noziedzīgās darbības ar vislielāko kaitīguma pakāpi ir konstatējamās gadījumos, kad tiek deklarēti fiktīvi jeb nenotikuši darījumi un tai sekojoša izvairīšanās no nodokļu nomaksas”), gan radīto kaitējumu, atzīstot: tiesa ņem vērā, ka valstij ir radīts mantisks zaudējums 94 004, 60 eiro apmērā, kas piecas reizes pārsniedz likumā noteikto lielo apmēru. Tiesa spriedumā pamatoti atzīst, ka “nesamērīga mīksta soda noteikšana, kas tiek pamatota vienīgi ar vainīgās personas pozitīvi raksturojošu ziņu izvērtējumu, acīmredzami nevar sasniegt soda mērķi; sodam jāatbilst arī izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturam un radītajam kaitējumam, tāpat arī atzīstot, ka soda mērķis nav pakļaut ilgstošam brīvības atņemšanai sodam”.¹⁹

Kaitējuma izvērtēšana atbrīvošanā no soda

Ar pirmās instances tiesas spriedumu persona A atzīta par vainīgu sveša maksāšanas līdzekļa izmantošanā saskaņā ar Krimināllikuma 193. panta otro daļu (persona A, droši zinot, ka viņa vecāmāte ir mirusi, izmantoja viņa rīcībā esošo vecāsmātes norēķinu kontam piesaistīto kodu karti, lietotājevārdu un paroli, pieslēdzoties internetbankai, veicot pārskaitījumus uz savu un citu personu kontiem, kā arī veica balsojumu vietnē *www.manabalss.lv* par iniciatīvu “Noteikt pazemināto PVN likmi pārtikai”, kā arī veica balsojumu par iniciatīvu “Samazināt PVN likmi apkurei” un balsojumu par iniciatīvu par “Rīgas īstā uzvaras parka atjaunošanu” (atzīmējams, ka balsot var tikai pilsoņi, taču persona A bija nepilsonis, kas naturalizējās)). Tiesa atzina, ka konkrētajā gadījumā ar noziedzīgu nodarījumu nav radīts tāds kaitējums, lai vajadzētu piespriest kriminālsodu, un ka krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums ir iespējams bez soda piemērošanas, lemjot par personas A atbrīvošanu no soda saskaņā ar Krimināllikuma 59. panta trešajā daļā un 58. panta pirmajā daļā noteikto.²⁰ Lai gan, ņemot vērā sprieduma aprakstošajā daļā norādīto, var secināt, ka šāds tiesas atzinums varētu būt pamatots, taču spriedumā radītā kaitējuma reāls izvērtējums nav dots, tikai norādīts uz judikatūrā paustajām atziņām (tiesai atbilstoši Krimināllikuma 46. panta otrajai daļai jāizvērtē radītais kaitējums, it sevišķi tajos gadījumos, kad jālemj jautājums par Krimināllikuma 58. panta pirmās

¹⁹ Sk. likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 20. pantu. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: LV likums. Pieņemts 15.10.1998. [15.03.2020. red.].

Tiesa norāda, ka “nav pamata piemērot Krimināllikuma 218. panta otrajā daļā paredzētos alternatīvos soda veidus – piespiedu darbu, naudas sodu, jo uzskata, ka sods, kas nav saistīts ar brīvības atņemšanu, nesasnies soda mērķi un var radīt pārliecību, ka valsts reakcija uz noziegumu, kas vērstas pret Latvijas Republiku, ir pārāk saudzējoša, kā arī neatbilstoša soda piemērošana var dot nepareizu signālu, ka apzināta izvairīšanās no nodokļu maksāšanas ir izdevīga, jo adekvāts sods nesekos”. Atzīstot, ka soda mērķis nav pakļaut ilgstošam brīvības atņemšanas sodam, to pietuvināja minimālajam sankcijā noteiktajam, nosakot brīvības atņemšanu uz 4 mēnešiem bez mantas konfiskācijas, atņemot tiesības ieņemt valdes locekļa, valdes priekšsēdētāja un prokūrista amatus komercsabiedrībās uz diviem gadiem. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 18.04.2019. spriedums lietā Nr. 15840116818. Pieejams: *manas.tiesas.lv* [aplūkots 12.03.2020.].

²⁰ Saskaņā ar Krimināllikuma 59. panta trešo daļu tiesa personu var atbrīvot no soda arī Krimināllikuma 58. pantā paredzētajos gadījumos. Saskaņā ar Krimināllikuma 58. panta pirmo daļu no kriminālatbildības var atbrīvot personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, kuram ir noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai piespriestu kriminālsodu.

daļas piemērošanu; ar noziedzīgo nodarījumu radītā kaitējuma izvērtēšanai ir būtiska nozīme, lai izlemtu jautājumu par personas atbrīvošanu no kriminālatbildības atbilstoši Krimināllikuma 58. panta pirmajai daļai. Atbrīvojot personu no soda saskaņā ar Krimināllikuma 58. panta pirmo daļu, tiesai jāvērtē radītā kaitējuma smaguma pakāpe un jāpamato, kāpēc radītais kaitējums nav tāds, lai vajadzētu piespriest kriminālsodu).²¹

Kopsavilkums

1. Cēloņsakarība un kaitīgās sekas Latvijas krimināltiesībās atzītas par materiālo noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm. Šādā aspektā nav pamata paplašināt cēloņsakarības un kaitīgo seku kā sastāva pazīmju noteikšanas nepieciešamību, pamatoti atzīstot, ka tās ir materiālo sastāvu pamatpazīmes jeb obligātās pazīmes. Tomēr cēloņsakarībai var būt zināma nozīme arī tajos gadījumos, kad likumdevējs Krimināllikuma normās ietvēris norādi uz radītā kaitējuma izvērtēšanu (to pamatotu arī lietotais termins “radīts”; piemēram, Krimināllikuma 46. panta otrajā daļā, kur kaitējums ņemams vērā, nosakot soda veidu, Krimināllikuma 58. panta pirmajā daļā – lemjot jautājumu par personas atbrīvošanu no kriminālatbildības, izvērtējot, ka ar noziedzīgo nodarījumu radītais kaitējums nav tāds, lai vajadzētu piespriest kriminālsodu).
2. Secināms, ka visai bieži tiek taisīti saīsinātie spriedumi, kuri nesatur pamatojumu par soda veida (un mēra) izvēli (atbilstoši Kriminālprocesa likuma 530. pantam saīsinātajā spriedumā nav jāietver motīvu daļa); tāpat izmantota iespēja slēgt vienošanos par vainas atzīšanu un sodu (atbilstoši Kriminālprocesa likuma 539. pantam tiesnesis vērtē noslēgtās vienošanās paredzēto soda veidu tikai tad, ja konstatē, ka izraudzītais sods nav samērīgs ar izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu). Pārsvārā pētītie spriedumi satur norādi, ka tiesa apstiprina prokurora vienošanos par vainas atzīšanu un sodu, piespriežot tajā norādīto sodu un atzīstot, ka noslēgtā vienošanās ir pamatota un atbilst arī Krimināllikuma 46. pantā norādītajiem soda noteikšanas vispārīgajiem principiem (tajā skaitā radītajam kaitējumam).
3. Atzīstams, ka notikusī kaitējuma atlīdzināšana neizslēdz ar nodarījumu radītā kaitējuma izvērtēšanu, lemjot jautājumu par soda veida noteikšanu.
4. Ja izdarīti vairāki noziedzīgi nodarījumi, radītais kaitējums būtu izvērtējams saistībā ar katru izdarīto noziedzīgo nodarījumu.
5. Atzīstot, ka radītais kaitējums soda veida noteikšanā un spriedumos tiek izvērtēts, tomēr secināms, ka vērojama arī formāla atsaukšanās uz Krimināllikuma 46. pantā noteiktajiem soda noteikšanas vispārējiem principiem (gadījumos, kad būtu jāsniedz noteiktā soda veida izvērstāks pamatojums).
6. Arī, lemjot par personas atbrīvošanu no soda saskaņā ar Krimināllikuma 59. panta trešajā daļā un 58. panta pirmajā daļā noteikto, spriedumā būtu jāveic radītā kaitējuma reāls izvērtējums.

²¹ Augstākās tiesas 19.09.2014. lēmums lietā Nr. SKK-417/2014; Augstākās tiesas 07.06.2016. lēmums lietā Nr. SKK-213/2016. Pieejams: at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturasnolemumi-arhivs [aplūkots 12.03.2020.]; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 12.02.2019. spriedums lietā Nr. 11092060814.2.S. Pieejams: manas.tiesas.lv [aplūkots 12.03.2020.].

SEKCIJA

MANTAS IZCELSMES NOZIEDZĪGUMA PIERĀDĪŠANA KRIMINĀLPROCESĀ

VISPĀRĪGS IESKATS JAUTĀJUMOS, KO RADA 21.11.2019. GROZĪJUMI KRIMINĀLPROCESA LIKUMĀ

GENERAL INSIGHT INTO ISSUES ARISING FROM 21.11.2019. AMENDMENTS TO CRIMINAL PROCEDURE LAW

Kristīne Strada-Rozenberga, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras profesore

Summary

On November 21, 2019, Latvian Parliament made further amendments to the Criminal Procedure Law. Only four articles were amended, and all the amendments relate to proof of criminal/lawful origin of property. These amendments cannot be perceived as clear. Their understanding, and, consequently, their application is the basis for discussion. This article provides a general insight into the amendments and the potential problems thereof, as well as offers a view regarding the situation that has emerged as a result of these legislative changes.

Atslēgvārdi: 21.11.2019. grozījumi Kriminālprocesa likumā, pierādīšanas pienākums, mantas noziedzīga izcelsme, mantas likumīga izcelsme, pierādīšanas standarts, fakta legālā prezumpcija

Keywords: amendments to the Criminal Procedure Law, burden of proof, criminal origin of property, lawful origin of property, standard of proof, legal presumption of fact

Ievads

21.11.2019. Saeimā tika pieņemti kārtējie grozījumi¹ Kriminālprocesa likumā² (turpmāk – KPL). Šoreiz gan tie bija mazskaitlīgi un skāra tikai četrus KPL pantus. Visi šie grozījumi attiecināmi uz mantas noziedzīgas vai likumīgas izcelsmes pierādīšanu. Izdarīto grozījumu analīze ļauj secināt, ka to saturs nav viennozīmīgs un šobrīd spēkā esošo normu redakciju nevienveidīgā izpratnē un izrietoši arī piemērošanas modelis ir pamats diskusijas aizsākšanai. Šajā rakstā sniegts vispārīgs ieskats 21.11.2019. grozījumos Kriminālprocesa likumā, problemātikā, ko šie grozījumi radījuši vai arī nav novērsuši attiecībā uz mantas noziedzīgas izcelsmes pierādīšanu, kā arī sniegts savs skatījums uz nevienveidīgi izprotamo situāciju risinājumu. Izvirzītie jautājumi aplūkoti, rakstu strukturāli

¹ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts 21.11.2019. [03.03.2020. red.].

² Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [03.03.2020. red.].

sadalot nodaļās: 1) 21.11.2019. grozījumu KPL vispārīgs apskats; 2) Mantas noziedzīga izcelsme kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstošs apstāklis un tās pierādīšanas standarts, 3) Mantas noziedzīgas vai likumīgas izcelsmes pierādīšanas pienākums, 4) Fakta legālās prezumpcijas papildinājumi attiecībā uz mantas noziedzīgu izcelsmi.

21.11.2019. grozījumi Kriminālprocesa likumā: to vispārīgs apskats

2019. gada 21. novembrī Saeimā pieņemtie KPL grozījumi ir Latvijas parlamenta pieņemtie 36. grozījumi šajā likumā. Netipiski Latvijas situācijai tie ir vienīgie, kas pieņemti 2019. gadā, tie skar tikai četrus pantus un visi attiecināmi uz mantas noziedzīgas vai likumīgas izcelsmes pierādīšanas jautājumiem. Izvērtējot šo grozījumu veikšanas iemeslus, var norādīt, ka šajā gadījumā tās pamatā bijušas t. s. “vietējās” ierosmes mantas noziedzīguma pierādīšanas efektīvizēšanai. Jautājuma tālākas apskates uzskatāmībai tabulās sniegts salīdzinošs skatījums par attiecīgo jautājumu reglamentāciju līdz 23.12.2019. un no 24.12.2019., kad stājās spēkā rakstā apskatāmie grozījumi.

Attiecībā uz pierādīšanas priekšmeta un standarta tiesisko reglamentāciju veiktas izmaiņas KPL 124. panta divās daļās – tā sestajā daļā, kurā noteikta t. s. samazinātā pierādīšanas standarta piemērošana, un septītajā daļā, kurā iekļautas īpašas norādes par pierādāmiem faktiem noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas lietās.

1. tabula.

KPL redakcija līdz 23.12.2019.	KPL redakcija no 24.12.2019.
<p>124. pants. Pierādīšanas priekšmets</p> <p>(5) Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā izslēgtas jebkādas saprātīgas šaubas par to esamību vai neesamību.</p> <p>(6) <u>Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā ir pamats atzīt, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga, nevis likumīga izcelsme.</u></p> <p>(7) <u>Lai pierādītu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, jāpierāda, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti, bet nav nepieciešams pierādīt, konkrēti no kura noziedzīgā nodarījuma līdzekļi iegūti.</u></p>	<p>124. pants. Pierādīšanas priekšmets</p> <p>(5) Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā izslēgtas jebkādas saprātīgas šaubas par to esamību vai neesamību.</p> <p>(6) <u>Kriminālprocesā un procesā par noziedzīgi iegūtu mantu pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā ir pamats atzīt, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga, nevis likumīga izcelsme.</u></p> <p>(7) <u>Lai pierādītu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, nav nepieciešams pierādīt, konkrēti no kura noziedzīgā nodarījuma līdzekļi iegūti.</u></p>

Savukārt attiecībā uz pierādīšanas subjektiem grozījumi veikti KPL 126. panta trešajā prim daļā, to papildinot ar norādi par sekām, kas personai iestājas, ja tā nepilda pienākumu pierādīt mantas izcelsmes likumību. Papildus tam grozījumi veikti KPL 356. pantā, nosakot citu, precīzi definētu brīdi, no kura personai attiecīgais pienākums rodas, un striktu termiņu pienākuma izpildīšanai.

2. tabula.

<p>126. pants. Pierādīšanas subjekti un pierādīšanas pienākums</p> <p>(3¹) Ja kriminālprocesā iesaistītā persona apgalvo, ka manta nav uzskatāma par noziedzīgi iegūtu, pienākums pierādīt attiecīgās mantas izcelsmes likumību ir šai personai.</p>	<p>126. pants. Pierādīšanas subjekti un pierādīšanas pienākums</p> <p>(3¹) Ja kriminālprocesā iesaistītā persona apgalvo, ka manta nav uzskatāma par noziedzīgi iegūtu, pienākums pierādīt attiecīgās mantas izcelsmes likumību ir šai personai. <u>Ja persona noteiktā termiņā nesniedz ticamas ziņas par mantas izcelsmes likumību, šai personai tiek liegta iespēja saņemt atlīdzību par kaitējumu, kas tai nodarīts saistībā ar kriminālprocesā noteiktajiem ierobežojumiem rīkoties ar šo mantu.</u></p>
<p>356. pants. Mantas atzišana par noziedzīgi iegūtu</p> <p>(5) <u>Ja procesa virzītājs ir izteicis pieņēmumu, ka manta ir noziedzīgi iegūta vai saistīta ar noziedzīgu nodarījumu, personai tiesības pierādīt mantas likumīgo izcelsmi rodas no brīža, kad tās tiesības rīkoties ar mantu tiek ierobežotas ar procesuālajām darbībām.</u></p>	<p>356. pants. Mantas atzišana par noziedzīgi iegūtu</p> <p>(5) <u>Ja tiek izteikts pieņēmums, ka manta ir noziedzīgi iegūta vai saistīta ar noziedzīgu nodarījumu, procesa virzītājs paziņo personai, ka šī persona 45 dienu laikā no paziņošanas brīža var iesniegt ziņas par attiecīgās mantas izcelsmes likumību, kā arī informē personu par šādu ziņu neiesniegšanas sekām.</u></p>

Visbeidzot pants par fakta legālajām prezumpcijām papildināts, ieviešot divas jaunas situācijas, kurās kādi fakti tiek pieņemti par patiesiem (pierādītiem) bez nepieciešamības konkrētajās lietās tos pierādīt atbilstoši vispārpieņemtiem standartiem.

3. tabula.

<p>125. pants. Fakta legālā prezumpcija</p> <p>(1) Bez papildu procesuālo darbību veikšanas par pierādītiem uzskatāmi šādi apstākļi, ja vien kriminālprocesa gaitā netiek pierādīts pretējais:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) vispārzināmi fakti; 2) ar spēkā stājušos tiesas spriedumu vai prokurora priekšrakstu par sodu citā kriminālprocesā konstatēti fakti; 3) likumā noteiktajā kārtībā fiksēts administratīvā pārkāpuma fakts, ja persona par to ir zinājusi; 4) fakts, ka persona zina vai tai vajadzēja zināt savus normatīvajos aktos paredzētos pienākumus;	<p>125. pants. Fakta legālā prezumpcija</p> <p>(1) Bez papildu procesuālo darbību veikšanas par pierādītiem uzskatāmi šādi apstākļi, ja vien kriminālprocesa gaitā netiek pierādīts pretējais:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) vispārzināmi fakti; 2) ar spēkā stājušos tiesas spriedumu vai prokurora priekšrakstu par sodu citā kriminālprocesā konstatēti fakti; 3) likumā noteiktajā kārtībā fiksēts administratīvā pārkāpuma fakts, ja persona par to ir zinājusi; 4) fakts, ka persona zina vai tai vajadzēja zināt savus normatīvajos aktos paredzētos pienākumus; 5) fakts, ka persona zina vai tai vajadzēja zināt savus profesionālos un amata pienākumus; 6) mūsdienu zinātnē, tehnikā, mākslā vai amatniecībā vispārpieņemtu izpētes metožu pareizība; 7) <u>ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu konstatēts fakts, ka manta ir noziedzīgi iegūta vai saistīta ar noziedzīgu nodarījumu.</u>
---	---

3. tabulas turpinājums

<p>5) fakts, ka persona zina vai tai vajadzēja zināt savus profesionālos un amata pienākumus;</p> <p>6) mūsdienu zinātnē, tehnikā, mākslā vai amatniecībā vispārpieņemtu izpētes metožu pareizība.</p> <p>(2) Ir uzskatāms par pierādītu, ka persona ir pārkāpusi tiesiskā īpašnieka autortiesības, blakustiesības vai tiesības uz preču zīmi, ja vien tā nespēj ticami izskaidrot vai pamatot šo tiesību iegūšanu vai izcelsmi.</p>	<p>(2) Ir uzskatāms par pierādītu, ka persona ir pārkāpusi tiesiskā īpašnieka autortiesības, blakustiesības vai tiesības uz preču zīmi, ja vien tā nespēj ticami izskaidrot vai pamatot šo tiesību iegūšanu vai izcelsmi.</p> <p>(3) <u>Ir uzskatāms par pierādītu, ka manta, ar kuru veiktas legalizēšanas darbības, ir noziedzīgi iegūta, ja kriminālprocesā iesaistītā persona nespēj ticami izskaidrot attiecīgās mantas likumīgo izcelsmi un ja pierādījumu kopums procesa virzītājam dod pamatu pieņemumam, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga izcelsme.</u></p>
--	--

Mantas noziedzīga izcelsme kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstošs apstāklis un tās pierādīšanas standarts

Kā uzskatāmi redzams 1. tabulā, likumdevējs ir veicis grozījumus KPL 124. panta sestajā daļā, izsakot tās sākumu citā redakcijā, proti, ja līdz grozījumu veikšanai t. s. samazinātais pierādīšanas standarts (“visticamāk, ka” “ārpus saprātīgām šaubām” vietā) bija attiecināts vienkārši uz “pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem apstākļiem attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi”, tad pēc grozījumu veikšanas norāde papildināta, to izsakot “kriminālprocesā un procesā par noziedzīgi iegūtu mantu pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi”. Likumprojekta anotācijā par šo grozījumu veikšanas nepieciešamību ir norādīts – “KPL 124. panta sestajā daļā ir nepieciešams skaidri noteikt, ka zemāks pierādīšanas standarts attiecībā uz mantas izcelsmes pierādīšanu ir piemērojams gan kriminālprocesā, kura ietvaros persona tiek saukta pie kriminālatbildības, gan arī procesā par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu. Turklāt ir jāievēro, ka zemāks pierādīšanas standarts attiecībā uz mantas izcelsmes pierādīšanu ir piemērojams ne vien gadījumos, kad nodarījums kvalificēts saskaņā ar KL 195. pantu, bet arī kvalificējot izdarīto saskaņā ar citiem Krimināllikuma pantiem, proti, paplašinot normas darbības tvērumu”.³ Atbilstīgi šajā anotācijā norādītajam ir pamats izvirzīt vairākus jautājumus, ko rada 21.11.2019. grozījumi KPL. Pirmais no tiem saistāms ar norādi, ka attiecīgais t. s. “samazinātais standarts” būtu jāattiecina gan procesā, kur tiek lemts jautājums par personas vainīgumu (turpmāk – pamatprocesā), gan arī procesā par noziedzīgi iegūtu mantu. Pamatots šķiet jautājums – vai tad līdz šim tā nebija? Līdz grozījumu spēkā stāšanās brīdim esošā redakcija paredzēja vispārīgu noteikumu, ka šis standarts attiecināms uz “pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem apstākļiem, attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi”, nekonkretizējot procesa veidu, kurā šis standarts izmantojams. Tas, ka šis standarts piemērojams gan t. s. pamatprocesā, gan procesā par noziedzīgi iegūtu mantu, kā īpaši

³ Likumprojekta (Nr. 315/Lp13) “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/975546D70032A290C22583FB00490334?OpenDocument> [aplūkots 03.03.2020.].

svarīgs aspekts ir norādīts, piemēram, Tieslietu ministrijas sagatavotajā Rokasgrāmatā rīcībai ar mantu kriminālprocesā,⁴ kura tika publicēta jau 2019. gada septembrī.⁵ Taisnības labad gan jāatzīmē, ka literatūrā ir izteikti viedokļi par šī standarta ierobežotu izmantojamību, taču tie saistīti vairāk nevis ar procesa veidu, bet gan ar to, uz kādu tieši “noziedzīgi iegūtu mantu” šis standarts tiek attiecināts,⁶ un tas jau ir cieši saistīts ar nākamo izvirzāmo jautājumu.

Proti, citētajā anotācijas tekstā norādīts, ka t. s. samazinātā pierādīšanas standarta izmantošana būtu paplašināma, attiecinot to ne tikai uz KL 195. pantu (noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija), bet arī uz citiem noziedzīgo nodarījumu sastāviem. Šeit pamatoti šķiet izvirzīt jautājumu – vai pirms grozījumu veikšanas šis “samazinātais” pierādīšanas standarts vispār bija attiecināms uz noziedzīga nodarījuma sastāva elementiem? Juridiskajā literatūrā pausta nostāja, ka noteikti ne, saskatot tur iespējamu nevainīguma prezumpcijas pārkāpumu.⁷ Šī nostāja cita starpā pamatota arī ar tā brīža tiesībpolitiskajām nostādnēm, kas uzskatāmi paustas, piemēram, 2017. gadā veikto KPL grozījumu anotācijā.⁸ Tādējādi, domājams, ir pamats uzskatīt, ka līdz grozījumu veikšanai 2019. gadā t. s. “samazinātais” pierādīšanas standarts nebija attiecināms uz noziedzīga nodarījuma sastāva pierādīšanu.

Attiecībā uz šodienu gan atzīstams, ka tiesībpolitiskā nostāja ir krasi mainījusies, tas uzskatāmi redzams nākamajā tabulā.

4. tabula.

LIKUMPROJEKTU ANOTĀCIJAS	
22.06.2017. likums	21.11.2019. likums
Tajā pašā laikā ir jāņem vērā, ka likumprojekta 4. pantā ietvertā KPL 126. panta 3. ¹ daļa attiecas tikai un vienīgi uz mantas, kuru procesa virzītājs uzskata par noziedzīgi iegūtu, likumīgo izcelsmi. Vienlaikus var būt situācijas, kad mantas vērtība ir noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme (piemēram, noziedzīgs nodarījums (kukuļdošana) izdarīts lielā apmērā). <u>Jāatzīmē, ka nav pieļaujama situācija, ka attiecībā uz kādas noziedzīgā nodarījuma sastāva objektīvās puses pazīmes pierādīšanu tiktu izmantots zemāks pierādīšanas standarts (t. i., “iespējamības pārsvars”), uzliekot personai pierādīšanas pienākumu, tādējādi radot nevainīguma prezumpcijas principa pārkāpumu.</u>	<u>Zemāks pierādīšanas (pierādījumu) standarts attiecībā uz mantas izcelsmes (legalitātes) pierādīšanu, vērtējot noziedzīgā nodarījuma sastāva elementus (pazīmes), ir pieļaujams un leģitīms risinājums, jo attiecībā uz pārējiem noziedzīgā nodarījuma sastāva elementiem (pazīmēm) vēl joprojām saglabājas KPL 124. panta piektajā daļā ietvertais pierādīšanas standarts “ārpus saprātīgām šaubām”, tādējādi nepārkāpjot nevainīguma prezumpcijas principu.</u>

⁴ Rokasgrāmata rīcībai ar mantu kriminālprocesā. Rīga, 2019, 15. lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/aktualitates/tm-informacija-presei/izstradata-rokasgramata-ricibai-ar-mantu-kriminalprocesa> [aplūkots 03.03.2020.].

⁵ Sk.: ibid.

⁶ Sk., piemēram: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2017. gada grozījumi (II). Jurista Vārds, 10.10.2017., Nr. 43 (997); Strada-Rozenberga K. KPL 124. panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 419. lpp.

⁷ Strada-Rozenberga K. KPL 124. panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 419. lpp.

⁸ Likumprojekta (Nr. 630/Lp12) “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/AB2871419A747C7FC2258011002DD2FA?OpenDocument> [aplūkots 03.03.2020.].

Tādējādi šobrīd Latvijas parlamentā ir akceptēta nostāja, ka samazinātais pierādīšanas standarts var tikt attiecināts arī uz pierādāmā noziedzīgā nodarījuma sastāva elementiem. Papildus tam, ka arī šī nostāja joprojām pati par sevi, manuprāt, ir stipri diskutējama, rodas jautājums – ko tā vispār īsti nozīmē un uz ko tieši šis “samazinātais” pierādīšanas standarts attiecas. Proti, kas tad ir “mantas noziedzīga izcelsme” kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstošs fakts.

Te rodas nepieciešamība nedaudz atgriezties pie pierādīšanas priekšmeta (īpaši pierādāmiem apstākļiem) kopējās uzbūves un savstarpējās pakārtotības. Kriminālprocesa gaitā kā pierādāmie apstākļi sākotnēji jāpierāda t. s. pamatfakti, proti, to faktu kopums, kas ļauj atzīt, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, par kuru var tikt saukta pie kriminālatbildības. Tad, kad tie ir pierādīti, var pierādīt no tiem izrietošus faktus, kas ļauj piemērot no personas atzīšanas par vainīgu izrietošus krimināltiesiskus risinājumus, tai skaitā piemērot Krimināllikuma⁹ (turpmāk – KL) īpašo mantas konfiskāciju (ieskaitot t. s. paplašināto konfiskāciju un aizstājējmantas konfiskāciju), piedzīt no viņas kompensāciju un procesuālos izdevumus utt. Nevainīguma prezumpcija klasiskā izpratnē attiecināma tieši uz t. s. pamatfaktu kategoriju. No tā izriet jautājums – cik lielā mērā šajā kategorijā ietilpināma “mantas noziedzīgā izcelsme” un, precīzāk, vai tā ir un, ja jā, cik lielā mērā ir noziedzīga nodarījuma sastāva elements.

Šādā kontekstā var atzīt, ka “mantas noziedzīga izcelsme” KL lietota un saprasta divējādi – sauksim to par nosacīti “šaurāko” un “plašāko” nozīmi. Tātad šajā “šaurākajā” izpratnē mantas noziedzīga izcelsme ir konkrētu noziedzīgu sastāvu obligāts elements. Šādi gadījumi ir tikai divi, proti, KL 195. pants, kurā paredzēta kriminālatbildība par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, un KL 314. pants, kurā savukārt paredzēta atbildība par noziedzīgā kārtā iegūtas mantas iegādāšanos, glabāšanu un realizēšanu. Attiecībā uz šo gadījumu loģiski var tikt konstruēts modelis, ka mantas noziedzīgas izcelsmes fakts pierādāms ar t. s. zemāko pierādīšanas standartu, jo šis fakts ir skaidri nodalāms un saprotams. Jau cits jautājums, vai šāds koncepts atbilst nevainīguma prezumpcijas principam. Te gan uzreiz jāatceras, ka, pat ja samazināto standartu attiecina uz mantas noziedzīgu izcelsmi, tas automātiski neattiecas un nevar tikt attiecināts uz visiem citiem pierādāmiem apstākļiem. Līdz ar to tāpat subjektīvā puse u. c. noziedzīga nodarījuma sastāva elementi ir jāpierāda atbilstoši standartam “ārpus saprātīgām šaubām”.

“Plašākā” nozīmē mantas noziedzīgā izcelsme skatāma KL 8.² nodaļā “Mantas īpašā konfiskācija” ietvertā 70.¹ panta “Noziedzīgi iegūtās mantas konfiskācija” izpratnē. Šī panta izpratnē par noziedzīgi iegūtu atzīstama manta, kura tieši vai netieši iegūta noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā (sauksim to par “pierādīto” noziedzīgi iegūto mantu (panta pirmā daļa) vai arī attiecībā uz kuru ir bijis izteikts pieņēmums, ka tā ir noziedzīgi iegūta un ieinteresētā persona nav spējusi pierādīt šīs mantas likumīgu izcelsmi (t. s. “prezumētā” noziedzīgi iegūta manta) (panta otrā un trešā daļa)).

Attiecībā uz “pierādīto” noziedzīgi iegūto mantu faktiski jāatzīst, ka šajā gadījumā pierādāmos apstākļos neietilpst kāds vispārīgs mantas izcelsmes noziedzīgums, bet gan faktiski tas, ka manta ir noziedzīgas izcelsmes, ir secinājums tam, ka tiek pierādīts konkrēts noziedzīgs nodarījums, kā rezultātā manta iegūta/izveidota/radusies utt. Tātad ņemsim par piemēru zādzību. Šajā gadījumā

⁹ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [03.03.2020. red.].

ir jāpierāda, kad, kas, kam, kādā tieši veidā neatļauti slēpti vai atklāti nolaupīja konkrētu mantu, un, kad tas viss ir izdarīts, mēs nonākam pie secinājuma, ka šī manta ir tieši vai pēcāk netieši noziedzīgi iegūta. Līdz ar to mantas noziedzīga izcelsme šajā gadījumā nav patstāvīgs pierādāms apstāklis, bet gan atzinums par to ir citu apstākļu pierādīšanas rezultāts. Tā kā rezultāts nekad nevar būt pirms darbības, tad nebūtu loģiski atzīt, ka šajā gadījumā uz mantas izcelsmes noziedzīgumu ir attiecināms samazināts pierādīšanas standarts, ja uz visiem apstākļiem, kuri tiek pierādīti pirms tam, lai secinājumu par mantas noziedzīgu izcelsmi veidotu, attiecināms standarts “ārpus saprātīgām šaubām”.

Savukārt attiecībā uz “prezumēto” mantu mantas izcelsmes noziedzīgums atkal ir vispārīgs, t. i., pirmkārt, tā netiek skatīta kā konkrēta nodarījuma rezultātā iegūta/radusies utt., un, otrkārt, šis prezumpcijas piemērošana ir pakārtota atzinumam, ka ir izdarīts konkrēts noziedzīgs nodarījums. Šajā situācijā, domājams, samazinātais standarts ir piemērojams. Ir pamats atzinumam, ka tieši šis ir tas gadījums, kad šī standarta piemērošana būtu visatbilstošākā.

Jautājuma par pierādīšanas standartu apskata noslēgumā var vispārīgi ieskicēt situāciju, kad vienā kriminālprocesā tiek piemēroti dažādi standarti. Šobrīd KPL to it kā pieļauj. Tas arī tā varētu būt, tikai ar nosacījumu, ka ir pilnīgi skaidrs un nošķirams to apstākļu loks, kuri pierādāmi atbilstoši vienam standartam un kuri – atbilstoši otram. Man nav pamata apgalvot, ka šis nošķīrums šobrīd tiešām ir pietiekami skaidrs. Tāpat var secināt, ka krimināltiesiskā joma tam īsti sistēmiski nav gatava. Tā, piemēram, nav sagatavots skaidrs normatīvais regulējums situācijām, kad persona tiek pilnībā rehabilitēta, taču pirms tam ir izlemts jautājums par rīcību ar noziedzīgi iegūtu mantu. Te jo īpaši svarīgi atcerēties, ka personas rehabilitēšana var notikt dažādi, t. sk. gan tāpēc, ka viņas vainīgums netika pierādīts “ārpus šaubām” (kas neizslēdz iespēju, ka attiecībā uz mantas noziedzīgu izcelsmi ir sasniegts līmenis “vairāk ticams nekā neticams”), gan arī tāpēc, ka gūta pilnīga pārliecība – persona nav izdarījusi ko noziedzīgu un mantas ieguvē ir rīkojusies likumīgi. Norādītais ļauj atzīt, ka šī jautājuma izpēte un diskusijas par to turpināmas, izvairoties no sasteigtiem un sistēmiski nepilnvērtīgiem risinājumiem.

Kā jau norādīts, ar 21.11.2019. KPL grozījumiem šī likuma 124. pantā notika vēl vienas izmaiņas. Proti, šī panta septītā daļa tika precizēta un šobrīd izteikta šādi: “Lai pierādītu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, nav nepieciešams pierādīt, konkrēti no kura noziedzīgā nodarījuma līdzekļi iegūti.” Likumprojekta anotācijā attiecībā uz šiem grozījumiem norādīts: “KPL 124. panta septītajā daļā ir paredzēts, ka, lai pierādītu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, ir jāpierāda, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti, bet nav nepieciešams pierādīt, konkrēti no kura noziedzīgā nodarījuma līdzekļi iegūti. Šīs tiesību normas mērķis ir noteikt, ka nav nepieciešams pierādīt, izdarot kuru konkrēto noziedzīgo nodarījumu, persona ir ieguvusi konkrētos noziedzīgi iegūtos līdzekļus. Lingvistiskā konstrukcija “lai pierādītu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, jāpierāda, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti” ir neviennozīmīgi interpretējama, kas sarežģī tās piemērošanu, jo īpaši gadījumos, kad persona tiek saukta pie kriminālatbildības pēc KL 195. pantā un 314. pantā ietvertā sastāva bez kopības ar predikatīvo noziedzīgo nodarījumu, tas ir, *stand alone* gadījumos (KL 195. panta un 314. panta piemērošanas autonomais gadījums).

Lai nodrošinātu precīzu tiesību normas piemērošanu, atbilstoši tās ieviešanas mērķim, no KPL 124. panta septītajās daļas ir piedāvāts izslēgt vārdus “jāpierāda,

ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti, bet”, tas ir, pilnveidojot normas piemērošanu arī *stand alone* gadījumos.”¹⁰

Tādējādi redzams, ka faktiski veiktie grozījumi neko nemaina, jo likumdevēja griba bijusi vien precizēt normas redakciju, lai izslēgtu lingvistiskās konstrukcijas “nevienveidīgu interpretējumu”. Līdz ar to, pierādot KL 195. un 314. panta sastāvu esamību, joprojām ir jāpierāda, ka darbības ir notikušas ar “noziedzīgi iegūtiem” līdzekļiem, taču nav noteikti jāpierāda, tieši kura precīzi noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā šie līdzekļi iegūti.

Mantas noziedzīgas vai likumīgas izcelsmes pierādīšanas pienākums

21.11.2019. grozījumi paši par sevi pēc būtības neievieša lielas tekstuālas izmaiņas KPL tekstā. Tā KPL 126. panta trešā prim daļa tika papildināta ar norādi par konkrētām sekām, kas rodas, ja persona noteiktā termiņā nesniedz ziņas par mantas izcelsmes likumību. Proti, tiek precīzi noteikts, ka sekas ticamu ziņu nesniegšanai ir liegums saņemt atbildību par kaitējumu, kas tai nodarīts saistībā ar kriminālprocesā noteiktajiem ierobežojumiem rīkoties ar šo mantu. Savukārt 356. pantā ir noteikts termiņš – 45 dienu laikā no paziņojuma saņemšanas par to, ka ir izteikts pieņēmums, ka manta ir noziedzīgi iegūta vai saistīta ar noziedzīgu nodarījumu. Pirmšķietami var šķist, ka veiktās izmaiņas ir tikai “kosmētiskas”, tomēr, tajās iedziļinoties nedaudz vairāk, jāatzīst, ka tās rada pāris būtiskus jautājumus, secinājumus, kā arī joprojām ļauj uzturēt atklātu diskusiju par pāris nozīmīgiem aspektiem, kuri bija problemātiski jau līdz grozījumu izdarīšanai un nav zaudējuši aktualitāti arī pēc grozījumu izdarīšanas.

Varam redzēt, ka līdz ar grozījumu veikšanu par termiņa paredzēšanu pienākumam iesniegt ziņas par mantas likumīgo izcelsmi faktiski nostiprināta personas disciplinēšana, jo šī termiņa neievērošanas sekas ir tikai zaudētas tiesības saņemt kaitējuma atbildību. Tiktāl viss ir skaidrs un šādai nostājai varētu pievienoties. Tāpat visai interesanti redzēt, ka faktiski ar attiecīgā papildinājuma ieviešanu KPL 126. panta trešajā prim daļā likumdevējs, iespējams, apzināti, bet, iespējams, ne, noteica saturu tam, ko īsti saprast ar “pienākumu pierādīt” KPL 126. panta trešās prim daļas izpratnē. Proti, ar to jāsaprot “ticamu ziņu iesniegšana” un nekas vairāk, t. i., tā nav pierādīšana tās “pilnā apmērā”¹¹ KPL 123. panta izpratnē.¹² Arī tas ir visai pamatoti.

Tomēr ir vairākas lietas, kas dod pamatu izvīrīt vai turpināt attīstīt visai nopietnu diskusiju. Pirmā un, iespējams, nozīmīgākā ir tā, ka nav skaidri noteiktas robežas pierādīšanas pienākuma, lai arī daļēja, pārņemšanai. Proti, ja šāds “pārņemums” tiek īstenots ikvienā situācijā, tas var vainagoties ar nevainīguma prezumpcijas pārkāpumu. Lai uzskatāmi demonstrētu tā iespējamību, visai viegli var konstruēt piemēru – teiksim, persona tiek atzīta par aizdomās turētu zādzības izdarīšanā. Tverot KPL 126. panta trešajā prim daļā paredzēto pienākumu pārāk plaši, varētu atzīt, ka līdz ar to viņai jāpierāda, ka konkrēto mantu nav zagusi un, ja viņa to nedara, tad pieņemams, ka zādzība notikusi.

¹⁰ Likumprojekta (Nr. 315/Lp13) “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotācija.

¹¹ Sīkāk sk.: Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga: Biznesa augstskola “Turība”, 2002, 10.–48. lpp.

¹² Strada-Rozenberga K. KPL 123. panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 413. lpp.

Tomēr tā būtu kļūdaina, nevainīguma prezumpcijai pretēja pieeja. Līdz ar to joprojām saskatu pamatu palikt pie iepriekš izteiktā viedokļa, ka pierādīšanas pienākuma pārņemšana nav attiecināma uz jautājuma lemšanu par personas vainīgumu vai nevainīgumu konkrēta noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, bet gan var tikt izmantota tikai attiecībā uz t. s. prezumētās noziedzīgi iegūtās mantas institūtu¹³ (kādu tieši šo prezumpciju veidot, tas, protams, ir likumdevēja ziņā – pašreiz mantas noziedzīguma prezumpcija ietverta KL 70.¹¹ pantā un jaunieviestajā KPL 125. panta trešajā daļā).

Nākamais jautājums, ko rada veiktie grozījumi, ir, no kura īsti brīža personai rodas pienākums “pierādīt” mantas likumīgo izcelsmi. KPL 126. panta trešajā prim daļā šis brīdis nav norādīts. Talkā nāk jaunā redakcijā izteiktā KPL 356. panta piektā daļa, kurā norādīts, ka personai šis pienākums rodas no brīža, kad tā saņēmusi procesa virzītāja paziņojumu par pieņēmuma par mantas izcelsmes noziedzīgumu izteikšanu. Tādā veidā ir aizvietota nostāja, ka šis pienākums rodas no brīža, kad personas tiesības rīkoties ar mantu ir ierobežotas, kas bija spēkā līdz grozījumu spēkā stāšanās brīdim. Skaidrs un pozitīvi vērtējams ir tas, ka šobrīd pienākuma rašanās saistīta ar konkrēta paziņojuma saņemšanu. Tādējādi, lai personai attiecīgais pienākums rastos, procesa virzītājam ir jāizveido un jānosūta personai paziņojums par to, ka par konkrētu mantu ir izteikts pieņēmums, ka tā ir, iespējams, noziedzīgi iegūta. Tomēr lielāku skaidrību šie grozījumi nerada. Ja līdz šim varēja teikt, ka pieņēmums par mantas izcelsmes iespējamu noziedzīgumu rodas ar brīdi, kad ierobežota personas brīva rīcība ar to, t. i., personai ir pienākums pierādīt pamatā arestētās mantas¹⁴ izcelsmes likumību, tad šobrīd pienākuma rašanās brīdis ir neskaids. Ir pamats uzskatīt, ka likumdevējam nav bijusi vēlme paplašināt normas piemērošanas robežas. Uz to netieši norāda likumprojekta anotācijā rakstītais: “KPL 356. panta piektajā daļā šobrīd ir noteikts, ka termiņa tecējums sākas no brīža, kad personas tiesības rīkoties ar mantu tiek ierobežotas. Persona par tās mantai uzlikto ierobežojumu uzzina tikai pēc tam, kad tā saņem paziņojumu. Paziņošanas likuma 8. panta trešajā daļā noteikts, ka dokuments, kas paziņots kā ierakstīts pasta sūtījums, uzskatāms par paziņotu septītajā dienā pēc tā nodošanas pastā. Savukārt, ja dokuments tiek paziņots uz Eiropas Savienības dalībvalstīm vai citām valstīm, paziņošanas laiks var ilgt no septiņām dienām līdz trim nedēļām pēc sūtījuma nodošanas pastā. No minētā izriet, ka šādā situācijā faktiskais dokumentu iesniegšanas termiņš personai būtu mazāks nekā likumā noteiktās 45 dienas un persona var nespēt iesniegt nepieciešamo informāciju likumā noteiktajā termiņā.”¹⁵ Redzam, ka tajā joprojām jautājums saistīts ar ierobežojumiem rīcībai ar mantu. Tomēr normas vārdiskā tekstā tas vairs neparādās. Tā kā tur nav sasaistes ar aresta uzlikšanu mantai u. tml., tad normas teksts formāli ļauj procesa virzītājam izsniegt personai paziņojumu par jebkāda pieņēmuma izteikšanu par iespējamu mantas noziedzīgumu. Visai kriminālprocesa gaitai raksturīga dažādu pieņēmumu izteikšana. Tā, uzsākot kriminālprocesu, tiek izteikts pieņēmums, ka noticis noziedzīgs nodarījums; personu aizturot, tiek izteikts pieņēmums, to turot aizdomās un apsūdzot, – tie visi ir pieņēmumi. Arī, piemēram,

¹³ Strada-Rozenberga K. KPL 126. panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 427. lpp.

¹⁴ Savukārt, lai uzliktu mantai arestu, ir jāpiepildās noteiktiem priekšnoteikumiem – sk. KPL 361. pantu.

¹⁵ Likumprojekta (Nr. 315/Lp13) “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotācija.

lēmumā par kratīšanas veikšanu var tikt izteikts pieņēmums, ka kādā objektā atrodas, iespējams, noziedzīgi iegūtas vērtības. Taču visi šie pieņēmumi nevarētu radīt KPL 126. panta trešajā prim daļā norādīto pienākumu. Vienlaikus jānorāda, ka koncentrēšanās uz aresta uzlikšanu mantai kā šī pienākuma rašanās pamatu arī nebūtu atzīstama par pamatotu, jo piešķirtu mantas arestam neatbilstošu tiesisku nozīmi.¹⁶ Domājams, ka visatbilstošāk būtu noteikt to pierādījumu apjomu, pie kura savākšanas procesa virzītājs ir tiesīgs izteikt tādu pieņēmumu par mantas iespējamu noziedzīgumu,¹⁷ kas rada personai pienākumu pamatot mantas izcelsmi ar šī pienākuma nepildīšanas negatīvajām sekām. Protams, atceroties, ka šī pienākuma uzlikšanai ir savas robežas, ko primāri nosaka nevainīguma prezumpcija. Tai pašā laikā, jebkādas kriminālprocesuālus pienākumus uzliekot, jāatceras KPL 1. pants un no tā izrietošais kriminālprocesa mērķis – efektīva KL normu piemērošana un taisnīgs krimināltiesisko attiecību risinājums bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Līdz ar to pamatā mantas noziedzīga izcelsme saistāma ar KL noteiktiem gadījumiem,¹⁸ savukārt pienākuma uzlikšana bez stingriem priekšnoteikumiem var tikt skatīta kā neatbilstoša iejaukšanās personas dzīvē.

Papildus norādītajam kā aspektus, kas saglabā savu aktualitāti arī pēc rakstā apskatāmo grozījumu veikšanas, var minēt krimināltiesiskās jomas normatīvo aktu sistēmisko jēdzienisko nesakārtotību. Tā, piemēram, KPL joprojām norādīts pienākums pierādīt t. s. saistītās mantas likumīgo izcelsmi u. tml. (sk. 356. panta piekto daļu). Vietā atgādināt, ka kopš 2017. gada augusta KL ir papildināts ar 70.¹³ pantu, kurā sniegta precīza ar noziedzīgu nodarījumu saistītās mantas izpratne: “Ar noziedzīgu nodarījumu saistīta manta ir apgrozībā aizliegtas lietas vai lietas, kuru izcelsme vai piederība konkrētajā krimināllietā nav noskaidrota, vai tāda noziedzīgu nodarījumu izdarījušai personai piederoša manta, kas sakarā ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu nav atstājama personas īpašumā.” Tādējādi, pirmkārt, ir novērsta līdz tam esošā situācija, kad saistītās mantas izpratne nebija noteikta, un, otrkārt, ir skaidri saprotams, ka saistītai mantai nav jābūt noziedzīgas izcelsmes. Līdz ar to pienākums pierādīt tās likumīgu izcelsmi ir absolūti lieks.

Fakta legālās prezumpcijas papildinājumi attiecībā uz mantas noziedzīgu izcelsmi

Ar 21.11.2019. KPL grozījumiem tika papildināts KPL 125. pants, konstruējot divas jaunas legālās prezumpcijas. Pirmā no tām iekļauta panta pirmās daļas septītajā punktā, proti, turpmāk bez papildu procesuālo darbību veikšanas par pierādītu, ja vien kriminālprocesa gaitā netiek pierādīts pretējais, būs

¹⁶ Mantas aresta tiesiskais institūts būtu būtiski tiesiski reformējams, no vienas puses, ierobežojot tā patvaļīgu izmantošanu, no otras puses, padarot to efektīvāku, piemēram, tiesiski ļaujot īstermiņā arestēt mantu, kuras izcelsme ir sākotnēji neskaidra utt.

¹⁷ Līdzības sk., piemēram, KPL 59. pantu, kur attiecībā uz personu izteiktie pieņēmumi tiek skatīti noteiktos “līmeņos” atkarībā no to pierādītības pakāpes.

¹⁸ Tieši šī iemesla pēc, domājams, nav atbalsta t. s. “neizskaidrojamas labklājības” gadījumu risināšanai kriminālprocesuālā veidā. Kriminālprocess nevar tikt uzskatīts par visu nelaimju vai sociāli negatīvo parādību risināšanas modeli. Ja kāda situācija nav skaidri saistāma ar noziedzīgu nodarījumu, tad tai risinājums jāmeklē ārpus krimināltiesiskās sfēras.

uzskatāms ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu konstatēts fakts, ka manta ir noziedzīgi iegūta vai saistīta ar noziedzīgu nodarījumu. Ņemot vērā jau esošo KPL 125. panta pirmās daļas otro punktu (attiecas uz spēkā stājušos tiesas spriedumu vai prokurora priekšrakstu par sodu citā kriminālprocesā konstatētiem faktiem), papildinājums skar KPL 59. nodaļā pieņemtu tiesas lēmumu un tiesas lēmumus par procesa izbeigšanu, kur konstatēts mantas iegūšanas noziedzīgums vai saistība ar noziedzīgu nodarījumu (par pēdējās norādes neatbilstību rakstīts jau iepriekš). Prezumpcijas galvenā būtība – atkārtoti “pamatprocesā” vai citā procesā nav jāpierāda fakts, ka manta ir noziedzīgi iegūta, jo tas jau ir izdarīts iepriekš, tai pašā laikā šo pieņēmumu atļauts atspēkot. Ņemot vērā, ka kopējais pierādīšanas standarts attiecībā uz mantas noziedzīgu izcelsmi visos procesa veidos (t. s. pamatprocesā vai procesā par noziedzīgi iegūtu mantu) šobrīd nostiprināts vienāds, šādai nostādnei varētu arī neiebilst (protams, atgādinot t. s. zemākā pierādīšanas standarta ierobežoto pielietojuma jomu). Taču var gan izteikt mudinājumus šo normu piemērot piesardzīgi. Jaunievietās prezumpcijas tāpat kā citu piemērošanā nevar ignorēt tiesības uz taisnīgu tiesu. Šajā situācijā īpaši būtiski saprast, ka prezumpcijas piemērošana var potenciāli aizskart tādu personu tiesības, kuras iepriekšējā procesā nebija iesaistītas vispār un/vai kurām nebija pieeja lietas materiāliem, uz kuriem balstoties tika pieņemts tiesas nolēmums. Tāpat īpaši svarīgi izvērtēt, cik nozīmīgs un izšķirošs ir prezumētais fakts tajā apsūdzībā, kuras pamatošanai tas tiek izmantots, un vai tā izmantošana saglabā efektīvas tiesības uz aizstāvību.¹⁹

Lielāku interesi izraisa KPL 125. panta papildināšana ar trešo daļu: “Ir uzskatāms par pierādītu, ka manta, ar kuru veiktas legalizēšanas darbības, ir noziedzīgi iegūta, ja kriminālprocesā iesaistītā persona nespēj ticami izskaidrot attiecīgās mantas likumīgo izcelsmi un ja pierādījumu kopums procesa virzītājam dod pamatu pieņējumam, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga izcelsme.” Jaunās prezumpcijas analizē nav iespējams izvairīties no jau šajā rakstā iepriekš ietvertā apskata attiecībā uz t. s. samazinātā pierādīšanas standarta “visticamāk, ka” ieviešanas attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi.

Skatot jautājumu sistēmiski, nākas atzīt, ka KPL 125. panta trešās daļas jaunievēdumam nav nekādas tiesiskas nozīmes. Pamats šādam atzinumam slēpjas tālāk apskatītajos apstākļos. Pirmkārt, kas tad ir likuma prezumpcijas – tie ir pieņēmumi, ka kaut kas ir paties bez pierādīšanas veikšanas.²⁰ Otrkārt, ko paredz šī prezumpcija? Tā paredz, ka kaut kas tiek prezumēts ar priekšnoteikumu – pierādījumu kopums dod pamatu pieņējumam, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga izcelsme, t. i., prezumpcijas piemērošanas priekšnoteikums ir prezumētā fakta pilnīga pierādītība atbilstoši KPL 124. panta sestajai daļai: “Kriminālprocesā un procesā par noziedzīgi iegūtu mantu pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā ir pamats atzīt, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga, nevis likumīga izcelsme.” Tātad mēs prezumējam, ka kaut kas ir, visticamāk, tā, jo esam pierādījuši, ka tas, visticamāk, tā ir. Faktiski šis absurds ir redzams jau likumprojekta anotācijā,²¹ kurā norādīts: “Proti, izpildoties būtiskiem

¹⁹ Sīkāk sk.: Strada-Rozenberga K. KPL 125. panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. 2019, 423.–424. lpp.

²⁰ Sīkāk sk.: *ibid.*, 420.–421. lpp.

²¹ Likumprojekta (Nr. 315/Lp13) “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotācija.

priekšnosacījumiem – procesa virzītājs [..] vienlaikus ir pierādījis visticamāk mantas (tostarp noziedzīgi iegūtu līdzekļu) noziedzīgo izcelsmi, un ja vien persona ticami neizskaidro vai nepamato finanšu līdzekļu vai citas mantas likumīgo izcelsmi, tiek uzskatīts (presumēts) par pierādītu, ka finanšu līdzekļiem vai citai mantai visticamāk ir noziedzīga izcelsme.” Tas, ka nav nepieciešams prezumēt to, kas jau ir pierādīts, laikam nav apstākļi, kas ir skaidrs ikvienam, un šajā gadījumā acīmredzot likumdevējs izvēlējās izveidot normu, pasakot – “ja ir pierādīts, ka kaut kas ir melns, tad mums ir pamats pieņēmumam, ka tas ir melns”.

Secinājumi

1. 21.11.2019. grozījumi Kriminālprocesa likumā ir mazskaitlīgi un skar tikai mantas noziedzīgas vai likumīgas izcelsmes pierādīšanu. Tomēr tie gan rada, gan atstāj joprojām neatbildētus vairākus jautājumus par attiecīgo jomu.
2. Kriminālprocesa mērķis ir Krimināllikuma normu efektīva piemērošana un taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums, un tas nebūtu paplašināms. T. s. neizskaidrojamas labklājības jautājumi nebūtu risināmi kriminālprocesuālā kārtībā. Viss, kas nav noziedzīgs un saistāms ar noziedzīgumu, risināms citiem, ne krimināltiesiskās jomas līdzekļiem.
3. Kriminālprocess veicams bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē, tāpēc jebkādiem personai uzliekamiem pienākumiem jābūt skaidriem, saprātīgiem un reāli izpildāmiem. To uzlikšana bez skaidriem priekšnoteikumiem un izpildes iespējamības būtu atzīstama par neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē.
4. Mantas izcelsmes noziedzīgums kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstošs apstākļis var tikt skatīts dažādās izpratnēs. Kā noziedzīga nodarījuma sastāva elements tas ir tikai divu KL pantu – 195. un 314. panta – inkriminēšanas gadījumā. Citu noziedzīgu nodarījumu gadījumā mantas ieguves noziedzīgums ir rezultāts konkrēta noziedzīga nodarījuma izdarīšanai, kas pierādāma atbilstoši vispārīgām prasībām. Kā patstāvīgs pierādāmais apstākļis mantas noziedzīgums var būt arī t. s. mantas noziedzīgas izcelsmes prezumpcijas piemērošanas gadījumā.
5. Gan pierādīšanas pienākuma “pārņemšanā”, gan samazināta pierādīšanas standarta piemērošanā ievērojamas tiesības uz taisnīgu procesu, arī nevainīguma prezumpcija, tai skaitā tie nevar tikt piemēroti personas vainīguma pierādīšanā.
6. Pieņēmums, kas rada personai pienākumu pierādīt mantas likumīgo izcelsmi, šobrīd nav konkretizēts. Tas būtu novēršams, nosakot konkrētu pieņēmumu par mantas noziedzīgu izcelsmi pierādītības līmeni, kas radītu valstij tiesības uzlikt personai pienākumu pierādīt mantas likumīgu izcelsmi.
7. Pienākums pierādīt ar noziedzīgu nodarījumu saistītās mantas likumīgo izcelsmi nav pamatots, jo saskaņā ar Krimināllikumā ietvertu saistītās mantas definējumu tai nav nepieciešama noziedzīga izcelsme.
8. KPL 125. panta pirmās daļas papildinājums ir piemērojams, ievērojot prasību pēc taisnīga tiesas procesa, tai skaitā ievērojot nevainīguma prezumpciju un tiesības uz efektīvu aizstāvību.

9. KPL 125. panta trešajā daļā iekļautā jaunā prezumpcija ir pretrunā ar prezumpciju būtību un ir bezjēdzīga, jo paredz prezumēt par patiesu to, kas jau ir pierādīts.
10. Dažādu pierādīšanas līmeņu vai standartu esamība vienā kriminālprocesā nav izslēgta, taču vērtējama piesardzīgi. Pirmkārt, ir jābūt skaidri un saprotami nošķirti tiem apstākļiem, kas pierādāmi vienā līmenī, un tiem, kas pierādāmi citā. Otrkārt, jomai jābūt sistēmiski sakārtotai. Krimināltiesiskā joma šobrīd nav uzskatāma par pietiekami tiesiski sistēmiski sakārtotu dažādu pierādīšanas standartu vienlaicīgai piemērošanai.

NOZIEDZĪGI IEGŪTĀ KONFISKĀCIJAS IESPĒJAS UN PAMATS

POSSIBILITIES AND GROUNDS FOR CONFISCATION OF CRIME PROCEEDS

Gunārs Kūtris, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras lektors

Summary

Crime proceeds must be confiscated. There is no discussion about it. The article deals with situations where a criminal origin of property has not been proven but is presumed, and, consequently, the property is subject to confiscation. This is particularly relevant in the process *in rem* or in the special process for the crime proceeds. Here, the decision of confiscation takes place before the criminal proceedings on the person's fault have been completed. Therefore, it is important to respect the preconditions for initiating this process, that must be established: firstly, whether there is a set of evidence on the criminal origin of the property. In this process, the fault of the person may not be assessed, but only the evidence of the origin of the property. The analysis of the acceptable behaviour in the confiscation process provides the basis for proposals aiming to improve legislative enactments.

Atslēgvārdi: noziedzīgi iegūtais, konfiskācija

Keywords: crime proceeds, confiscation

Ievads

Ikviens saprātīgi domājošs cilvēks piekritīs tēzei, ka noziedzīgi iegūtais ir jāatņem. Pirmkārt, taisnīguma vārdā. Nav pieļaujams, ja kāds iedzīvojas, pārkāpjot sabiedrībā pieņemtās visiem saistošās uzvedības normas. Turklāt tas notiek negodīgi, uz citu cilvēku rēķina, ļoti bieži – radot zaudējumu un pārdzīvojumus konkrētam cietušajam. Otrkārt, tas nepieciešams, lai atņemtu mērķi pašai noziedzīgajai darbībai un finansējumu tās turpināšanai. Riskam zaudēt iegūto jābūt patiesi reālam, lai cilvēku piespiestu padomāt, vai vispār ir vērts pārkāpt likumu.

Noziedzīgi iegūto atņemot, turpmākā rīcība ar šo mantu var notikt divos veidos. Ja manta savulaik bija noziedzīgi atsavināta tās īpašniekam vai likumīgajam valdītājam, tā ir jāatdod šim cilvēkam, kas kriminālprocesā parasti ir cietušais. Atdošanu īpašniekam vajadzētu saukt par restitūciju. Otrs risinājums – noziedzīgi iegūtā konfiskācija, kas nozīmē tā bezatlīdzības atsavināšanu valsts labā.

Tā izmantojama procesos, kuros noziedzīgi iegūtā manta nav jāatdod vai to dažādu iemeslu dēļ nedrīkst atdot īpašniekam.

Šajā rakstā analizēšu tikai konfiskācijas iespējas un pamatu.

Konfiskācijas iespējas

Latvijas likumi dod samērā plašu iespēju konfiscēt noziedzīgi iegūto gan no materiālo, gan procesuālo tiesību aspekta.

Ir tradicionālā jeb **pierādītās noziedzīgi iegūtās mantas** konfiskācija, kad kriminālprocesā tiek pierādīta konkrētās mantas noziedzīgā izcelsme. Krimināllikuma 70.¹¹ panta pirmajā daļā tas noteikts nepārprotami: “manta, kas personas īpašumā vai valdījumā tieši vai netieši nonākusi noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā”.

Otra iespēja Latvijas likumos parādījās šā gadsimta sākumā. Sākotnēji Kriminālprocesa likums (turpmāk arī KPL) no 2005. gada paredzēja, ka ar konkrētiem noziedzīgiem nodarījumiem saistītu personu manta var tikt uzskatīta par noziedzīgi iegūtu. Norma tālāk tika attīstīta 2017. gadā, to pārceļot uz Krimināllikumu. Likuma 70.¹¹ panta otrā daļa ļauj par noziedzīgu atzīt arī tādu mantu, kas pieder personai, kurai ir zināma saistība ar konkrētiem noziegumiem (izdarījusi noziegumu, kas pēc sava rakstura ir vērsti uz materiāla vai citāda labuma gūšanu; ir organizētas grupas dalībnieks vai atbalsta to; ir saistīta ar terorismu) un kuras mantas vērtība nav samērīga ar personas likumīgajiem ienākumiem, ja persona nepierāda, ka manta ir iegūta likumīgā ceļā. Savukārt panta trešā daļa ļauj par noziedzīgi iegūtu atzīt arī tādu mantu, kas atrodas citas tādas personas rīcībā, kura uztur pastāvīgas ģimenes, saimnieciskas vai citādas mantiskas attiecības ar šā panta otrajā daļā minēto personu, ja šīs personas rīcībā esošās mantas vērtība nav samērīga ar tās likumīgajiem ienākumiem un ja persona nepierāda, ka manta ir iegūta likumīgā ceļā. Teorijā šo konfiskāciju dēvē par **prezumētu noziedzīgi iegūtu mantu**, jo mantas noziedzīgā iegūšana netiek tieši pierādīta.

Jāatzīst, ka arī Eiropas Padomes dalībvalstīm ar Padomes Pamatlēmumu 2005/212/TI (2005. gada 24. februāris) par noziedzīgi iegūtu līdzekļu, nozieguma rīku un īpašuma konfiskāciju¹ tika noteikta vienota noziedzīgi iegūtas mantas konfiskācijas izpratne. Pamatlēmuma 3. pants paredz **paplašinātās konfiskācijas** pilnvaras, kas pēc būtības attiecas uz prezumētu noziedzīgi iegūtu mantu, tostarp arī uz tuviniekam piederošu mantu.

Arī Kriminālprocesa likums paredz vairākas iespējas, kad un kādā kārtībā noziedzīgi iegūto var konfiscēt. Šeit ir visiem vienkārši saprotamā jeb tradicionālā noziedzīgi iegūtā **konfiskācija kriminālprocesa noslēgumā**, kad ir pierādīta nodarījumā vainojamās personas vaina. Tā paredz likuma 356. panta pirmā daļa: “Mantu par noziedzīgi iegūtu var atzīt ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu vai prokurora lēmumu par kriminālprocesa pabeigšanu.” Šis nolēmums var ietvert kā pierādītas, tā arī prezumētas noziedzīgi iegūtas mantas konfiskāciju. Vienīgi prokurora lēmums nevar attiekties uz mantu, uz kuru tiesības reģistrācijas publiskajā reģistrā.

¹ Padomes Pamatlēmums 2005/212/TI (24.02.2005.) par noziedzīgi iegūtu līdzekļu, nozieguma rīku un īpašuma konfiskāciju. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A32005F0212> [aplūkots 01.03.2020.].

Likums Latvijā paredz iespēju noziedzīgi iegūtu mantu konfiscēt jau pirms tiesas procesa laikā. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 626. panta pirmo daļu procesa virzītājs var izdalīt no krimināllietas materiālus par noziedzīgi iegūtu mantu un uzsākt procesu, ja pierādījumu kopums dod pamatu uzskatīt, ka manta ir noziedzīgi iegūta, un objektīvu iemeslu dēļ krimināllietas nodošana tiesai tuvākajā laikā nav iespējama vai tas var radīt būtiskus neattaisnotus izdevumus. Šā procesa rezultātā tiesa vērtē, vai mantas noziedzīgā izcelsme ir pierādīta un kāda būtu turpmākā rīcība ar to. Tas nozīmē, ka manta var tikt **konfiscēta sevišķā procesa kārtībā** jeb, kā praksē mēdz teikt, 59. nodaļas kārtībā. Jāpiebilst, ka šo nodaļu var izmantot arī mantas atzišanai par noziedzīgu, ja izmeklētājs vai prokurors (attiecībā uz publiskā reģistrā reģistrētu mantu) izbeidz kriminālprocesu ar nereabilitējošu lēmumu.

Minētais procesa veids ir ļoti progresīvs, taču tas veidots konkrētām procesuālām situācijām, un tas nozīmē, ka šo procesu var īstenot, ievērojot konkrētus likumā ietvertus priekšnosacījumus. To ignorēšana un sevišķā procesa izmantošana jebkuras mantas konfiscēšanai var novest pie Satversmē nostiprināto cilvēktiesību pārkāpšanas.²

Ja par noziedzīgu atzīst un konfiscē pierādītu noziedzīgi iegūtu mantu, tas ne teorijā, ne praksē nerada diskusijas. Tāpat saprotams ir arī konfiscēšanas lēmums, kas ietverts galīgajā nolēmumā, kurā tiek pierādīta kādas personas vainojama rīcība un attiecīgi arī mantas noziedzīgā izcelsme. Tātad teorētiskās un praktiskās problēmas rada mantas atzišana par noziedzīgu un konfiscēšana pirmstiesas procesa laikā sevišķā procesa kārtībā, it īpaši ja to attiecina uz prezumētu noziedzīgi iegūtu mantu.

Konfiskācijas pamats

Analīze gan nebūs par materiālajās tiesībās noteikto īpašās konfiskācijas pamatu, jo nav jau strīdu, ka noziedzīgi iegūtais būtu konfiscējams. Reālajā dzīvē aktuālākais jautājums ir par to, vai ir pamatota tieši konkrētās mantas konfiscēšana tieši konkrētajam cilvēkam. Citiem vārdiem, kā tiek pamatota jeb pierādīta konkrētās mantas noziedzīgā izcelsme, lai attiecībā uz to varētu piemērot konfiskāciju. Galveno uzmanību veltīsim sevišķajam procesam.

Kā jau tika norādīts, Kriminālprocesa likuma 626. pants ļauj uzsākt procesu par noziedzīgi iegūtu mantu, ja ir divi priekšnosacījumi. Pirmkārt, pierādījumu kopums dod pamatu uzskatīt, ka manta ir noziedzīgi iegūta vai saistīta ar noziedzīgu nodarījumu. Otrkārt, objektīvu iemeslu dēļ krimināllietas nodošana tiesai tuvākajā laikā nav iespējama vai tas var radīt būtiskus neattaisnotus izdevumus.

Otrais priekšnosacījums ir vieglāk analizējams, jo realitātē ir viegli saprotamas situācijas, kad mantas glabāšana ir dārgs pasākums (rodas **nevajadzīgi un neattaisnojami izdevumi**). Par profesionālu dīvainību varētu saukt tādu lēmumu, kurā šo kritēriju piemin lietās par iespējami noziedzīgi iegūtās mantas

² Sīkāk sk.: Kūtris G. Tiesības uz īpašumu un īpašuma konfiskācija. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 81.–90. lpp.; Kūtris G. Mantas konfiskācija un nevainīguma prezumpcija. Grām.: Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās I. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 353.–365. lpp.

konfiskāciju. Ja par arestētas naudas nodošanu glabāšanā depozītā kādam tiešām rodas grūtības vai papildu izdevumi, tad Finanšu ministrijai būtu jāparūpējas par normatīvo aktu sakārtošanu attiecībā uz šādu līdzekļu uzglabāšanu. Bet kopumā attiecībā uz šī kritērija pieminēšanu lēmumā par sevišķā procesa uzsākšanu būtu vēlams, ja tiesa no procesa virzītāja pieprasītu iespējamo izdevumu izskaidrojumu.

Tikpat loģiski varētu izprast arī norādi uz neiespējamību krimināllietu nodot tiesai **saprātīgā laika posmā**. It īpaši kriminālprocesos, kuros veicama starptautiskā sadarbība. Tomēr patiesībā šis kritērijs ir galvenais “dzinējspēks” sevišķo procesu uzsākšanai. Pirmstiesas kriminālprocesi notiek nepamatoti ilgi,³ un līdz ar to procesos izņemtās un arestētās mantas uzglabāšanas termiņi (KPL 389. pants) reiz beidzas. Lai nebūtu jāatdod iespējami noziedzīgi iegūta manta aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, procesa virzītājs cenšas pierādīt mantas saistību ar noziedzīgo nodarījumu.

Par pierādīšanas pienākumu runāts pirmajā priekšnosacījumā. Likumā visai nepārprotami norādīts: **“pierādījumu kopums dod pamatu uzskatīt, ka manta [...]”**. Tātad tiek prasīts pierādījumu kopums, ka manta ir “netīra”. Cita starpā teorijā un daudzas ārvalstīs šādu sevišķo procesu tieši tāpēc arī sauc “process par lietu” jeb “process *in rem*”.⁴

Procesā par noziedzīgi iegūtu mantu pēc būtības pat nav svarīgi, kas ir izdarījis noziegumu. Šeit akcents tiek likts uz konkrētas mantas saistību ar konkrētu noziegumu. Tas ir jāpierāda valstij, ja grib šo mantu konfiscēt. Lai atvieglotu pierādīšanas pienākumu, likumdevējs pat ir pazeminājis kriminālprocesam tradicionālo pierādīšanas sliekšni no “ārpus saprātīgām šaubām” uz “visticamāk, ka”. Kriminālprocesa likuma 124. panta sestajā daļā atrunāts, ka “procesā par noziedzīgi iegūtu mantu pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā ir pamats atzīt, ka mantai, visticamāk, ir noziedzīga, nevis likumīga izcelsme”.

Saistībā ar šo pierādīšanas standarta maiņu, kas savulaik netika zinātniski izvērtēta, veidojas tiesiskuma problēmas. Piemēram, ja personas vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā ir jāpierāda ārpus saprātīgām šaubām, tad ir pietiekami pierādīt “visticamāk, ka” finanšu līdzekļi ir noziedzīgas izcelsmes, lai varētu apgalvot, ka personas darbības, kas biznesa pasaulē ir pilnīgi normālas finanšu operācijas, ir kvalificējamās kā noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija. Tādējādi vaina noziegumā būvēta uz pierādījumiem, ka nozieguma priekšmets, visticamāk, ir noziedzīgs. Ja priekšmets nebūtu noziedzīgs, nebūtu paša nozieguma. Iznāk, ka visa apsūdzība un arī notiesājošs spriedums var balstīties uz secinājumu, ka, visticamāk, ir noticis noziegums. Šādu pierādījumu konstrukciju varētu pieļaut jautājumā par mantas atzīšanu par noziedzīgu un attiecīgi – tās konfiskāciju, bet to nedrīkst izmantot jautājumā par personas vainu.

Otrs piemērs no cita aspekta. Kriminālprocesā uzsākts process par kādas mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu. Mantas īpašnieks jūtas aizskarts un apgalvo, ka mantu viņš ir ieguvis legāli. Procesā gaitā viņam ir tiesības savu apgalvojumu pierādīt. Neapšaubāmi personai savu civilo tiesību pierādīšanai ir

³ Sk.: Vai pirmstiesas izmeklēšana Valsts policijā ir efektīva. Valsts kontroles revīzijas ziņojums. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads//reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-6_2016/rz_vp_20.09.2017_bez-ip.pdf [aplūkots 01.03.2020.].

⁴ ECT 26.09.2018. spriedums lietā *Telbis and Viziteu v. Romania* (pieteikums Nr. 47911/15); ECT 12.05.2015. spriedums lietā *Gogitidze and others v. Georgia* (pieteikums Nr. 36862/05).

civiltiesiskais pierādīšanas standarts “visticamāk, ka” (manta viņam pieder likumīgi). Tomēr arī procesa virzītājam ir tas pats standarts “visticamāk, ka” (mantai ir noziedzīga izcelsme). Tikai spēku samērs abām pusēm šajā “sacīkstē” ir dažāds. Valsts pārstāvis sava apgalvojuma pierādīšanai izmanto valsts pieejamos resursus (kā kriminālprocesā), bet indivīds – savus (kā civilprocesā). Turklāt Latvijā ir konkrēti tiesas lēmumi, kuros redzams, ka tiesa no personas nepieņem (vai atzīst par apšaubāmiem) civiltiesiski iegūtus pierādījumus. Risinājums būtu šo jautājumu par mantas izcelsmi un piederību **izskatīt civilprocesuālā kārtībā**. Ne velti dažas valstis tā ir rīkojušās un arī starptautiskie dokumenti tā rekomendē.

Prezumpcija kā konfiskācijas pamats

Krimināllikuma norma, kas paredz iespēju mantu prezumēt kā noziedzīgu, to attiecina uz mantu, kas pieder personai, par kuras noziedzīgo darbību nav šaubu. Likums nepārprotami nosaka – **“persona, kura izdarījusi noziegumu, kas pēc sava rakstura ir vērsts uz materiāla vai citāda labuma gūšanu”**. Tātad primāri ir jābūt pierādītam, ka 1) konkrētā persona to ir izdarījusi, turklāt 2) tas nav kriminālpārkāpums un 3) ir vērsts uz labuma gūšanu. Atcerēsimies, ka Kriminālprocesa likumā pierādīšanas standarts ir pazemināts attiecībā uz mantu, nevis personas noziedzīgo darbību.

Arī otram likuma normā ietvertajam nosacījumam – mantas vērtība nav samērīga ar personas likumīgajiem ienākumiem – jābūt pierādītam. Vismaz fiksētam, kādi ir personas oficiāli zināmie ienākumi, lai varētu salīdzināt divus apmērus.

Tikai pēc primāri izpildītā apsūdzības puses pienākuma seko personas tiesības pierādīt pretējo. Kriminālprocesa likumā ir iestrādāts princips, ka tam, kurš kaut ko apgalvo, tas ir arī jāpierāda. Ja persona izvēlas cīnīties par savām tiesībām uz mantu un apgalvo, ka tā ir legāli iegūta, tad tai arī rodas pienākums savu apgalvojumu pamatot. Protams, svarīgi atcerēties, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir neapšaubāmas tiesības klusēt (sevi neapsūdzēt). Ja apsūdzības puse savu pierādīšanas pienākumu ir izpildījusi, bet aizstāvības puse klusē, lai gan varētu bez īpašas piepūles sniegt izskaidrojumu, nenoliedzami gala nolēmums būs par labu apsūdzības apgalvojumam. Šādi secinājumi ir izdarīti arī vairākos Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos, proti, dažkārt personai ir pienākums neklusēt.⁵

Ievērojot minētās likuma normas un ar tām saistītos apsvērumus, mantas prezumēšana par noziedzīgi iegūtu varētu notikt tikai ar galīgo nolēmumu kriminālprocesā. Tas it īpaši saistīts ar faktu, ka ir **jābūt pierādītai personas saistībai ar noziegumu**.

Protams, Kriminālprocesa likuma 59. nodaļu ir iespējams izmantot arī citā situācijā, proti, kad process tiek izbeigts uz nereabilitējoša lēmuma pamata (respektīvi, tiek atzīta personas vaina), persona to neapstrīd, bet procesā ir fiksēta manta, kuras vērtība būtiski pārsniedz personas legālos ienākumus. Taču šī iespēja ir vairāk teorētiska, jo maz ticams, ka tiks izbeigti kriminālprocesi ar ievērojamām noziedzīgi iegūtās mantas vērtībām.

⁵ ECT 07.10.1988. spriedums lietā Salabiaku v. France (pieteikums Nr. 10519/83).

Šeit nepieciešams vēlreiz uzsvērt, ka sevišķā procesa kārtībā (KPL 59. nodaļa) nedrīkst prezumēt, ka personai piederošā manta ir noziedzīgi iegūta. Pirmkārt, to nepieļauj jau minētais Kriminālprocesa likuma 626. pants, kurš prasa pierādījumu kopumu par **mantas** noziedzīgo izcelsmi. Otrkārt, šajā procesā netiek vērtēta **personas**, kurai pieder manta, vaina kāda nozieguma izdarīšanā. Pat tad, ja ir kāds agrāks tiesas spriedums par personas izdarīto noziegumu, piemēram, par krāpšanu, sevišķā procesa kārtībā nevar tikt vērtēti pierādījumi, vai krāpšanas darbības iegūto labumu vērtība nav bijusi lielāka. Tas jau attiektos uz personas vainas izvērtēšanu (ko un cik daudz izdarīja). Vēl vairāk, pati sevišķā procesa uzsākšana šādos gadījumos izskatītos tiesiski apšaubāma.

Analizējot minētos jautājumus, teorijā un praksē nereti tiek piesaukts jēdziens “predikatīvais noziegums”. Vai tam ir jābūt fiksētam, lai mantu varētu atzīt par noziedzīgi? Viennozīmīgi – jā. Nevar taču atzīt mantu par noziedzīgu, ja nav zināms, kāds noziegums vispār ir izdarīts (kāda noziegumā iesaistīta persona, kuras mantu vēlamies konfiscēt). Dažkārt diskutējās tiek pieminēta Eiropas Cilvēktiesību tiesā izskatītā lieta *Čušens (Zschüschen) pret Beļģiju*,⁶ no kuras izriet, ka nacionālā tiesa nav pārkāpusi Eiropas Cilvēktiesību konvenciju, notiesājot personu par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un konfiscējot mantu, lai gan persona nav tiesāta par predikatīvo noziegumu. Taču jāievēro, ka, pirmkārt, tas bija galīgais tiesas nolēmums par personas vainu noziegumā, otrkārt, tiesa norādīja uz vairākiem faktiem, kas izskaidroja konkrētās naudas izcelsmi no darbībām ar narkotiskām vielām (personas agrākā saistība ar tām ir bijusi zināma), treškārt, personai nebija legālu ienākumu un tā nespēja izskaidrot līdzekļu izcelsmi, un, ceturtkārt, netika piemērota paplašinātā konfiskācija.

Vairāki praksē redzētie tiesas lēmumi un rīcība dod pamatu pievērst uzmanību aplūkotajam jautājumam, kas nākotnē var radīt būtiskas problēmas valstij. Īpaši aktuāli tas ir saistībā ar uzsākto bezkompromisa cīņu pret noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizāciju, kur mērķa sasniegšanai ne pārāk tiek pievērsta vērība līdzekļu tiesiskumam jeb, precīzāk, to tiesiskai piemērošanai.

Piemēram, tiek atrasti neskaidras izcelsmes naudas līdzekļi, un, ja īpašnieks nespēj vai negrib (dažkārt – tiesa pat neatzīst par pamatotu) izskaidrot to izcelsmi, tiek uzsākts kriminālprocess par noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizēšanu. Apzinoties, ka šo noziegumu “saprātīgā laika posmā” neizdosies pierādīt, jo visbiežāk darbības ir saistītas ar citām valstīm, procesa virzītājs uzsāk procesu par noziedzīgi iegūto mantu un materiālus nodod tiesai. Tiesas mēdz atzīt, ka naudas līdzekļi “visticamāk” ir noziedzīgi iegūti, un nolemj tos konfiscēt. Turklāt nav pat svarīgi, ka citā valstī kriminālprocess par iespējamo predikatīvo noziegumu pret naudas īpašnieku ir izbeigts vai nav vēl nodots tiesai (prokuratūras informācija tiek uzskatīta par pierādījumu personas vainai), vai arī persona jau bijusi notiesāta par noziedzīgi iegūta legalizēšanu (tiek ignorēts *ne bis in idem* princips!). Konfiskācija notiek.

Šajos procesos neviens nerisina jautājumu, vai kādam cietušajam nebūtu tiesības uz šo mantu. Tāpēc praksē valstij ir jācieš samaksāt no līdzekļiem neparedzētiem gadījumiem vēlāk noskaidrotajam cietušajam. Šajos procesos netiek domāts, kas atlīdzinās zaudējumus īpašniekam, ja pamata kriminālprocesā netiks pierādīta personas vaina. Pat tad, ja būs attaisnojošs jeb reabilitējošs nolēmums, jo likums jau neparedz, ka procesa virzītājam ir pienākums vai tiesības

⁶ ECT 02.05.2017. spriedums lietā *Zschüschen v. Belgium* (pieteikums Nr. 23572/07).

pārvērtēt pirmstiesas procesa laikā sevišķā procesa kārtībā pieņemtā lēmuma, pēc būtības starplēmuma, pamatotību. Var jau, protams, norādīt, ka ir Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums, taču tas neparedz atlīdzību pat pilnā apmērā, nerunājot nemaz par neiegūtā labuma atlīdzināšanu.

Noslēgumā varētu tikai uzsvērt, ka no daudzām norādītajām problēmām izvairīsimies, ja praksē tiesību normas tiks piemērotas prasmīgi, apzinoties atbildību par tiesiskuma nodrošināšanu. Savukārt likumdevējam tiesību sistēmas sakārtošanā būtu jāieklaušas tiesību zinātnes atziņās, kas palīdz saskatīt atšķirību starp vēlamo un pieļaujamo.

Kopsavilkums

1. Diskutējot par noziedzīgi iegūtas mantas konfiskāciju, nepieciešams norobežot konfiskāciju, kas ir mantas bezatlīdzības atsavināšana valsts labā, no restitūcijas, kas ir mantas atdošana tās sākotnējam (patiesajam) īpašniekam.
2. Nav diskusijas par pierādītas noziedzīgi iegūtas mantas konfiscēšanu, it īpaši ja tas notiek ar galīgo nolikumu kriminālprocesā.
3. Sevišķā procesa uzsākšanas priekšnosacījumu ignorēšana un šā procesa izmantošana jebkuras mantas konfiscēšanai var novest pie Satversmē nostiprināto cilvēktiesību pārkāpšanas.
4. Pierādīšanas standarta maiņa no “ārpus saprātīgām šaubām” uz “visticamāk, ka” radījusi vairākas tiesiskuma problēmas. Vaina noziegumā var tikt balstīta uz pierādījumiem, ka nozieguma priekšmets, visticamāk, ir noziedzīgs. Ja priekšmets nebūtu noziedzīgs, nebūtu paša nozieguma. Līdz ar to visa apsūdzība un pat notiesājošs spriedums var balstīties uz secinājumu, ka, visticamāk, ir noticis noziegums. Pazeminātais pierādīšanas standarts kaut vai uz vienu no apsūdzības elementiem nav pieļaujams jautājumā par personas vainu.
5. Jautājumi par kādas mantas patieso dabu – vai tā ir noziedzīgas izcelsmes vai ar noziegumu saistīta, vai arī tiesiski pieder kādai personai – būtu izskatāmi civilprocesuālā kārtībā, ievērojot Civilprocesa likumā noteiktos pierādīšanas standartus un izmantojot tajā pieļautos pierādījumus.
6. Mantas prezumēšana par noziedzīgi iegūtu var notikt tikai ar galīgo nolikumu kriminālprocesā, jo tas ir saistīts ar mantas piederību konkrētai personai, savukārt personas saistībai ar noziegumu ir jābūt pierādītai.

PERSONAS, KURU MANTISKĀS INTERESES AIZSKARTAS KRIMINĀLPROCESA GAITĀ VAI REZULTĀTĀ: TO TIESISKĀ AIZSARDZĪBA

LEGAL PROTECTION OF PERSONS WHOSE ECONOMIC INTERESTS HAVE BEEN INFRINGED IN THE COURSE OF CRIMINAL PROCEEDINGS OR AS A RESULT OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Ārija Meikališa, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras profesore

Summary

Today's criminal proceedings are characterised by a potential serious breach of economic interest, both in the course of criminal proceedings and as a result of such proceedings. This offence may also be extended to persons who have no direct connection with the criminal offence committed, such as family members of the accused, creditors, owners of the offence tools and others. The article deals with the question of whether a sufficient and effective legal protection of these persons is provided in Latvia.

Atslēgvārdi: mantisko interešu aizskārums kriminālprocesā, kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks, aizsardzība kriminālprocesā

Keywords: infringement of property interests in criminal proceedings, owner of property infringed during criminal proceedings

Ievads

Mūsdienu kriminālprocesam raksturīga iezīme ir potenciāls mantisko interešu aizskārums, kas var notikt gan kriminālprocesa gaitā, gan tā rezultātā un skart arī personas, kuras tiešā veidā nav saistītas ar noziedzīgo nodarījumu, kā, piemēram, apsūdzētā ģimenes locekļus, kreditorus, noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas priekšmeta īpašniekus utt. Jebkuram aizskārumam no valsts puses jābūt tiesiskam, savukārt aizskartajai personai jānodrošina efektīva tās interešu aizsardzības iespēja, kā arī tiesības saņemt kaitējuma atlīdzību, ja aizskārums no valsts puses bijis nelikumīgs vai nepamatots. Šī raksta uzdevums ir aplūkot, vai Latvijā ir nodrošināti pietiekami priekšnoteikumi to personu aizsardzībai, kuru ekonomiskās intereses ir skartas kriminālprocesa gaitā vai rezultātā. Šim nolūkam uzmanība galvenokārt pievērsta attiecīgo jautājumu tiesiskā regulējuma izpētei, nākotnes prognozēm un diskusijām, kas raksturo attiecīgā tiesiskā

regulējuma tapšanu un saturu, kā arī kriminālprocesā nelikumīgi vai nepamatotī nodarītā kaitējuma atlīdzības problemātikai.

Mantisko interešu aizskārums kriminālprocesā un aizskarto personu procesuālie statusi: vispārīgs raksturojums

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL)¹ 1. pantu kriminālprocesa mērķis ir efektīva Krimināllikuma (turpmāk arī KL) normu piemērošana un taisnīgs krimināltiesisko attiecību risinājums bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Kriminālprocesa mērķa sasniegšana nozīmē skart ne tikai iespējami vainīgo un cietušo, bet plašāku personu loku, ietekmējot tās gan procesa norises gaitā, gan tā rezultātā. Tas gan darāms bez neattaisnotas (nevajadzīgas un nesamērīgas) iejaukšanās personas dzīvē.

Situācijas, kad mantisko interešu aizskārums saistāms ar ko noziedzīgi izdarītu, nosacīti var iedalīt divās lielās grupās: aizskārums, kas radies noziedzīgas darbības rezultātā, un aizskārums, kas rodas kriminālprocesa gaitā vai rezultātā. Šajā rakstā uzmanība veltīta aizskārumam, kas rodas kriminālprocesā, tātad, procesuāli pilnvarotām personām īstenojot procesuālās darbības un pieņemot kriminālprocesuālos lēmumus.

Mantiskās intereses kriminālprocesā var tikt tieši² skartas kā procesa rezultātā, tā arī tā gaitā. Tā mantisko interešu aizskārums, kas var rasties, kriminālprocesam noslēdzoties,³ ir:

- Krimināllikumā⁴ noteikto mantiska rakstura sodu vai krimināltiesisko piespiedu līdzekļu piemērošana;
- noziedzīgi iegūtas mantas atdošana vai konfiskācija (KL VIII.² nodaļa, KPL 27. nodaļa);
- tāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanas priekšmeta konfiskācija, kurš var būt un var arī nebūt lietiskais pierādījums (KL VIII.² nodaļa, KPL 12. nodaļa);
- NIM aizstājējmantas piedziņa (KL VIII.² nodaļa, KPL 27. nodaļa);
- rīcība ar lietisko pierādījumu (KPL 12. nodaļa);
- kompensācijas segšanas pienākums (KPL 26. nodaļa);
- procesuālo izdevumu segšanas pienākums (KPL 29. nodaļa).

Savukārt vēl procesa gaitā aizskārums var rasties, veicot šādas darbības:

- kādas vērtības izņemšana (ar izņemšanu saprotot ne tikai atsevišķu izmeklēšanas darbību, bet faktisko darbību, kas var notikt kā izņemšanas,

¹ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [03.03.2020. red.].

² Šajā rakstā netiek skatīti gadījumi, kad kriminālprocesa rezultāts vai gaita var skart personas mantiskās intereses netieši, piemēram, situācijas, kad aizdomās turētā ievietošanas cietumā gadījumā tiek skartas viņa darba devēja mantiskās intereses vai kad darba devējam rodas izdevumi sakarā ar viņa darbinieka izsaukumu dalībai kriminālprocesā utt. Tāpat arī netiek skatīti personu labprātīgi “uzņemtie” mantiskie zaudējumi, piemēram, brīvprātīgi piesaistīta advokāta apmaksā. Tāpat apskatīti tie gadījumi, kad aizskārums cēlies no kriminālprocesuālas darbības saistībā ar izmeklējamu utt. noziedzīgu darbību, bet netiek skatīti tie gadījumi, kur aizskārums nav ar to saistīts, piemēram, mantas bojāšana vai iznīcināšana izmeklēšanas darbību laikā, kas ir atsevišķa pētījuma vērts jautājums.

³ Šajā rakstā ar “kriminālprocesa noslēgšanos” saprasta arī jautājuma galīga izlemšana par noziedzīgi iegūtu mantu, kas var notikt arī procesa gaitā KPL 59. nodaļas kārtībā vai arī uz KPL 356. panta otrās daļas 2. punkta pamata.

⁴ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [03.03.2020. red.].

tā arī citu izmeklēšanas darbību, piemēram, kratīšanas, apskates, utt. laikā) un neatdošana, t. sk. atzīstot to par lietisko pierādījumu u. tml. (KPL 10.–12. nodaļa);

- aresta uzlikšana mantai (KPL 28. nodaļa).

Personas, kuru mantiskās intereses aizskartas kriminālprocesā: to procesuālie statusi

Ja kriminālprocess notiek tāpēc, ka kādas personas mantiskās intereses ir skartas ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, aizskartā persona kriminālprocesā var ieņemt cietušā procesuālo statusu un aktīvi piedalīties kriminālprocesā, lai tā rezultātā gūtu savu mantisko interešu aizskārums atļūdzinājumu. Šādas personas mantisko interešu piespiedu aizskārums kriminālprocesa gaitā, lai arī ne bieži, taču var rasties. Tomēr cietušā statusa esamība ir gana efektīvs savu interešu aizsardzības mehānisms, jo paredz salīdzinoši plašas pilnvaras kriminālprocesā.

Savukārt jau kriminālprocesa gaitā var notikt citu personu mantisko interešu aizskārums. Ja kriminālprocesa gaitā un rezultātā tiek skartas tādas personas intereses, par kuru izteikts pieņēmums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, šai personai ir personas, kurai tiesības uz aizstāvību, procesuālais statuss, kas atkal paredz plašas iespējas iesaistīties kriminālprocesā un aizsargāt savas intereses.

Taču kriminālprocesa gaitā un/vai rezultātā var tikt aizskartas citu personu, kuras nav ne cietušie, ne personas, kurām tiesības uz aizstāvību, intereses. KPL neparedz “trešo” personu institūtu (sal. skatīt Administratīvā procesa likuma⁵ (turpmāk – APL) 28. pantu, Civilprocesa likuma⁶ (turpmāk – CPL) 11. nodaļu). Daļa no aizskartajām personām var piedalīties kriminālprocesā kā kriminālprocesā aizskartie mantas īpašnieki, daļai statusa nav. Atbilstoši šī raksta tematikai tuvāk tiks apskatīta tieši to personu aizsardzība, kuras nav nedz cietušie, nedz personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību.

Kriminālprocesuālais statuss personām, kuru mantiskās intereses aizskartas kriminālprocesā, bet kuras nav nedz cietušie, nedz personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību

Jau iepriekšējās publikācijās⁷ esmu norādījusi, ka t. s. kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka definējums KPL ir nepārdomāts un būtu pilnveidojams. Neatkarotot izvērstu argumentāciju, kura rodama šajās publikācijās, jānorāda, ka joprojām šo statusu raksturo nepārdomāts terminu lietojums (“manta”,

⁵ Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2001. [03.03.2020. red.].

⁶ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [03.03.2020. red.].

⁷ Sk., piemēram: Meikališa Ā. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā problemātika. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 81.–99. lpp.; Meikališa Ā. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā aktuālā problemātika. Grām.: Juridisko personu publiski tiesiskā atbildība. Zina. red. Ā. Meikališa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 275.–294. lpp.; Meikališa Ā. KPL 111.¹ panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 379.–385. lpp.

“īpašnieks” / “valdītājs” / “lietotājs” u. c.), kas var izraisīt nevajadzīgas diskusijas, kā arī absolūti nepamatota koncentrēšanās tikai un vienīgi uz jau esošu aizskārumu kā pamatu aizskartā mantas īpašnieka statusa piešķiršanai. Statusa piešķiršana tikai tādai personai, kurai aizskārumus jau ir radies, bet nepiešķiršana tām, kurām tas ir potenciāli iespējams, būtiski ierobežo šo personu tiesību aizsardzību: 1) liedz izteikties pirms lemtā par aizskārumu, 2) liedz aktīvi piedalīties un 3) liedz efektīvi aizstāvēties pēc nolēmuma pieņemšanas. Kā īpaši spilgtus piemērus situācijām, kad aizskārumus kriminālprocesā ir neesošs, taču potenciāli iespējams, var minēt kompensācijas un procesuālo izdevumu piedziņu no vecākiem vai personām, kas tos aizvieto (KPL 353. un 368. pants), kā arī nearestētas “aizvietotājmantas” konfiskāciju (KL 70.¹⁴ panta ceturtais daļa).

Šajā situācijā joprojām uzturams priekšlikums par aktīva kriminālprocesuāla statusa piešķiršanu ne tikai personām, kurām aizskārumus ir jau esošs, bet arī tādām, kurām tas ir iespējams (dēvējot, piemēram, par mantisko jautājumu risinājumā ieinteresētām personām vai citādi). Šajā kontekstā daļēja līdzība saskatāma ar “trešo personu” institūtu civilprocesā un administratīvajā procesā, kur aktīva procesa dalībnieka tiesības tiek piešķirtas personām, kuru intereses varētu tikt aizskartas procesa gaitā vai rezultātā, vai arī ar Latvijas Kriminālprocesa kodeksa⁸ spēkā esamības laikā pazīstamo civilatbildētāja statusu. Jāatzīst gan, ka neviens no šiem institūtiem nevarētu tikt pārņemts nemainītā formā, jo neapvertu visus šodien pazīstamos aizskāruma gadījumus kriminālprocesā.

Paralēli gan risināms jautājums par to, vai un cik daudz vispār kriminālprocesā būtu jārisina tādi mantiski jautājumi, kuri skar ne tikai cietušā un noziedzīgā nodarījuma izdarītāja mantiskās intereses, bet tieši vai netieši attiecas arī uz citām personām. Sākotnēji, pieņemot KPL, varbūt bija pamats uzskatīt, ka mantiskās attiecības ir iespējams risināt, neiesaistot un nevērtējot citu, vienīgi iesaistīto personu intereses, bet, laikam ritot, redzam, ka tas nebūt tā nav. Spilgts apliecinājums tam ir judikatūras nolēmumi, piemēram, saistībā ar noziedzīgiem nodarījumiem ceļu satiksmes jomā, kuros atzīts: “No vispārējās kārtības, kāda noteikta Kriminālprocesa likuma 26. nodaļā, būtiski atšķiras kaitējuma kompensācijas saņemšanas kārtības regulējums cietušajiem, kas par tādiem atzīti Krimināllikuma 260. pantā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā, jo šajos gadījumos kaitējuma kompensācijas veidu, apmēru un saņemšanas kārtību bez Kriminālprocesa likuma 26. nodaļā ietvertajām normām, Civillikuma 1635. panta (2006. gada 26. janvāra likuma redakcijā) regulē arī speciālais likums (Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums) un saskaņā ar to izdotie Ministru kabineta noteikumi.” Tā, piemēram, judikatūras nolēmumu bāzē ietverts 2017. gada Augstākās tiesas lēmums, kurā norādīts: “Turklāt, izlemjot jautājumu par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesos par Krimināllikuma 260. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu, apspriežams jautājums, vai konkrētajā lietā nav jāpiemēro Ceļu satiksmes likuma normas, jo saskaņā ar šā likuma 1. panta 24., 25., 29. punktā, 44. panta otrajā un trešajā daļā noteikto par transportlīdzekļa ekspluatācijas rezultātā nodarīto zaudējumu atbild transportlīdzekļa īpašnieks, valdītājs vai

⁸ Latvijas Kriminālprocesa kodekss: LPSR likums. Pieņemts 01.04.1961. Zaudējis spēku 01.10.2005. Konsolidētā redakcijā uz spēka zaudēšanas brīdi pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=90971>

turētājs,”⁹ savukārt divos 2020. gada lēmumos Augstākās tiesas tiesneši atzinuši: “Kriminālprocesā no vainīgā var tikt piedzīti tie zaudējumi, kuri netiek atlīdzināti saskaņā ar Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumu vai kuri pārsniedz šajā likumā un saskaņā ar to izdotajos normatīvajos aktos noteikto apdrošinātāja atbildības limitu. Pārējos gadījumos kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā nenoteic.”¹⁰ Protams, var norādīt, ka no apdrošinātājiem kriminālprocesa gaitā nekas netiek piedzīts, līdz ar to viņus kriminālprocesā nav pamata iesaistīt, tomēr ir redzams, ka tiesām, lai saprastu, kādā apmērā piedzīt kompensāciju no apsūdzētā, ir jāizvērtē, cik tad būtu jāmaksā apdrošinātājam, līdz ar to nevar teikt, ka viņu intereses skar tas netiek. No tā izriet secinājums, ka vai nu potenciāli aizskartajiem ir jāpiešķir kāds procesuāls statuss, vai arī jautājumi, kas ir saistīti ar kompensācijām, kuras paredzētas speciālajos likumos, atstājami kriminālprocesa gaitā bez izskatīšanas. Tāpat nevar nenorādīt, ka šis jautājums savu aktualitāti prognozējami paaugstinās, kaut vai attīstoties un rodoties arvien jauniem profesionālās darbības apdrošināšanas veidiem. Bez tam nevar neatzīt, ka zināmu soli tajā virzienā, ka kriminālprocesa gaitā kādas tiesības piešķiramas ne tikai mantas “īpašniekam” utt., bet arī citiem, likumdevējs jau spēra 2017. gadā,¹¹ kad ar grozījumiem KPL tā 361. pants tika papildināts ar septīto prim daļu: “Ja attiecībā uz mantu, kurai tiek uzlikts arests, ir reģistrēta hipotēka vai komercķīla, procesa virzītājs par pieņemto lēmumu informē hipotekāro kreditoru vai komercķīlas ņēmēju. Saņemot informāciju par aresta uzlikšanu mantai, hipotekārajam kreditoram vai komercķīlas ņēmējam ir tiesības iesniegt dokumentus par mantas izcelsmi.”

Neskatoties uz to, ka šobrīd KPL nepamatoti liegta tādu personu interešu aizsardzība, kurām mantisko interešu aizskārums ir tikai iespējams, bet vēl nav esošs, pat tām, kuru intereses jau ir aizskartas, aizsardzība nav pilnīga. Joprojām kā aktuāls jautājums skatāma KPL paredzētā nepamatotā t. s. aizskartā mantas īpašnieka statusa dališana tādos, kuru mantai ir uzlikts arests, un tādos, kuru mantai arests nav uzlikts.¹² Redzam, ka saskaņā ar KPL 111.¹ pantu tām personām, kuru mantai arests uzlikts nav, kādas tiesības piešķirtas tikai pirmstiesas kriminālprocesā, bet ne iztiesāšanā. Jau esmu norādījusi iepriekš un savu viedokli nemainu arī šobrīd, ka šāda pieeja nav atbalstāma, jo liedz personai efektīvu savu tiesību aizsardzību. Tā ļoti spilgti izpaužas, piemēram, attiecībā uz citam, ne apsūdzētajam piederoša lietiskā pierādījuma konfiskāciju. Rīcība ar lietisko pierādījumu kriminālprocesa gaitā nav saistāma ar aresta uzlikšanu tam. Līdz ar to, ja par lietisko pierādījumu atzīta manta nepieder apsūdzētajam, tad pirmstiesas kriminālprocesā tās īpašniekam kā kriminālprocesā aizskartās mantas īpašniekam ir noteikts tiesību loks, savukārt iztiesāšanā vairs nav

⁹ 24.08.2017. Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-488/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminalprocesa-likums/26nodala-ar-noziedzigo-nodarijumu-radita-kaitejuma-atlidzinasana-350-354pants> [aplūkots 03.03.2020.].

¹⁰ 21.01.2020. Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-1/2020; 18.02.2020. Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-93/2020. Pieejami: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminalprocesa-likums/26nodala-ar-noziedzigo-nodarijumu-radita-kaitejuma-atlidzinasana-350-354pants> [aplūkots 03.03.2020.].

¹¹ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts 22.06.2017.

¹² Tika ieviesta ar 22.06.2017. gada grozījumiem KPL: Grozījumi Kriminālprocesa likumā: LV likums. Pieņemts 22.06.2017.

(sk. KPL 111.¹ pantu). Savulaik, motivējot, kāpēc lietiskā pierādījuma īpašniekiem nav nepieciešams piešķirt jebkādu kriminālprocesuālu statusu iztiesāšanā, Tieslietu ministrija norādīja: “Vienlaikus personām, kurām manta ir izņemta kā lietiskie pierādījumi, būtu saglabājamā kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesības pirmstiesas kriminālprocesā. KPL (tajā skaitā plānotie grozījumi KPL 240. pantā) paredz, ka lietiskie pierādījumi, kas nepieder noziedzīgā nodarījuma izdarītājam, ir atdodami to īpašniekiem vai likumīgajiem valdītājiem. Turklāt KPL un Ministru kabineta 2011. gada 27. decembra noteikumi Nr. 1025 “Noteikumi par rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem un arestēto mantu” paredz, ka gadījumos, ja lietiskais pierādījums ir jāatdod tā īpašniekam vai likumīgajam valdītājam, bet to izdarīt nav iespējams, īpašniekam atlīdzina ar tās pašas sugas un tādas pašas kvalitātes priekšmetu vai samaksā to vērtību, kāda pastāv atlīdzināšanas dienā. Tādējādi nav saskatāms personas, kuras manta kriminālprocesa ietvaros izņemta kā lietiskais pierādījums, tiesību uz īpašumu apdraudējums.”¹³ Acīmredzami tika ignorēts fakts, ka lietiskais pierādījums var vienlaikus būt arī, piemēram, noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rīks, kurš saskaņā ar KPL 240. pantu var tikt konfiscēts. Latvijas likumdevēja nepārdomāto un netālredzīgo rīcību uzskatāmi demonstrē ne tikai nevēlēšanās sekot pašmāju zinātniekiem, bet arī neatbilstība jau tajā brīdī starptautisko cilvēktiesību institūcijās un Latvijas Augstākajā tiesā lemtajam. Uz to, ka personai, kuras manta (lietiskais pierādījums) kriminālprocesa gaitā var tikt konfiscēta, jāpiešķir aktīvas dalības tiesības arī iztiesāšanā, uzskatāmi norāda Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse.¹⁴ Arī mūsu vietējā judikatūrā šī nostāja, cita starpā atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesā lemtu, tikusi nostiprināta jau 2016. gadā.¹⁵

Šis raksta sadaļas noslēgumā var izvirzīt vēl kādu līdz šim neizskanējušu atziņu – proti, ir pamats atzīt, ka teorētiskas un praktiskas problēmas izraisa visu “aizskarto” kopēja reglamentācija, kā arī to (vismaz lielākās daļas) atrašanās grupā “citi procesa dalībnieki”. Pilnīgi iespējams, ka paralēli ieteikumam paplašināt to personu loku, kurām kriminālprocesā piešķirams atbilstošs statuss savu mantisko interešu efektīvai aizsardzībai, ir pamats izvirzīt priekšlikumu šos dalībniekus grupēt, ja ne likumā, tad vismaz teorijā. Pat šādam atzinumam ir ļoti dažāda to jautājumu daba, kuru dēļ attiecīgās personas var tikt iesaistītas kriminālprocesā (ir acīmredzami, ka, piemēram, kompensācijas maksāšanas pienākums ir stipri atšķirīgs no, teiksim, prezumēti noziedzīgas mantas vai konfiscējamās mantas aizstājējamās konfiskācijas vai lietiskā pierādījuma konfiskācijas). Tāpat veiksmīga nešķiet šobrīd KPL redzamā pieeja kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku ievietot grupā “Citi procesa dalībnieki”, kas rada priekšstatu, ka tam nav patstāvīgu interešu kriminālprocesa rezultātā (kā, piemēram, lieciniekam vai speciālistam) un secīgi ka tā dalībai piešķirama vien

¹³ Likumprojekta (Nr. 630/Lpl2) “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotācija. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/AB2871419A747C7FC2258011002DD2FA?OpenDocument> [aplūkots 03.03.2020.].

¹⁴ Sk., piemēram: Lietas ĪNSPED PAKET SERVISI SAN. VE TIC. A. S. v. Bulgārija, pieteikums Nr. J503/08 (sk. <http://hudoc.exec.coe.int/eng/?i=004-3914>) un Denisova and Moiseyeva v. Russia, pieteikums Nr. 16903/03 (sk. <http://hudoc.exec.coe.int/eng/?i=004-13757>).

¹⁵ Sk. 20.04.2016. Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-110/2016. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminalprocesa-likums/12nodala-riciba-ar-lietiskajiem-pieradijumiem-un-dokumenti-235-240pant> [aplūkots 03.03.2020.].

epizodiska, ne patstāvīga un nozīmīga loma. Aicinājuma pārskatīt šo nostāju un salīdzinājuma ilustrācijai var noderēt pieeja, kas redzama citos procesuālajos likumos – tā, piemēram, CPL un APL “trešās personas” iekļautas sadaļā “Lietas dalībnieki”, pagaidām vēl spēkā neesošajā (paredzamais spēkā stāšanās datums 01.07.2020.) Administratīvās atbildības likumā¹⁶ aizskartās mantas īpašnieks ierindots pie lietas dalībniekiem un nevis pie “citām personām” (sk. šī likuma 39. pantu).

Secinājumi

1. KPL esošais “kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka” procesuālais statuss, no vienas puses, neaptver visas tās personas, kuru mantiskās intereses tieši var skart kriminālprocesa gaitā un rezultātā, tai pašā laikā, no otras puses, aptver procesa dalībniekus ar būtiski atšķirīgām iezīmēm. Tas ļauj atzīt, ka šī institūta izveide nav bijusi veiksmīga un tā tālākas ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai nepieciešama kardināla tā reforma.
2. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka iekļaušana procesa dalībnieku klasifikācijas kategorijā “citi procesa dalībnieki” teorētiski var tikt apšaubīta un var radīt maldīgu priekšstatu par šī dalībnieka procesuālo nozīmi, ņemot vērā šī dalībnieka būtisko procesuālo ieinteresētību kriminālprocesa rezultātā.
3. Esošais kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku iedalījums tādos, kuru mantai ir, un tādos, kuru mantai nav uzlikts arests, nav uzskatāms par pamatotu. Tiesību uz aktīvu dalību tiesā (kā arī no tām izrietošo pārsūdzības tiesību) nepiešķiršana tām personām, kuru mantai arests nav uzlikts, taču kuru mantiskās intereses potenciāli var tikt tieši skartas ar tiesas nolēmumu, nenodrošina šo personu interešu pilnvērtīgu tiesisko aizsardzību.

---

¹⁶ Administratīvās atbildības likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2018.

SEKCIJA

CIVILTIESĪBAS UN TO NOZĪME NĀKAMAJĀ DEKĀDĒ

PRIEKŠLĪGUMA SAISTOŠAIS SPĒKS

BINDING FORCE OF THE PRELIMINARY CONTRACT

Erlens Kalniņš, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras docents

Summary

The article explores the legal nature and legal consequences of the preliminary contract, which is regulated in Article 1541 of the Civil Law. Furthermore, it encompasses a rather critical assessment of a number of findings in the recent practice of the Senate of the Supreme Court, taking into consideration not only other findings and opinions that have been expressed in Latvian legal literature and case law, but also the understanding of the preliminary contract and its consequences in other similar legal systems, such as Swiss, German and Austrian law.

The article justifies why the jurisprudence of the Latvian courts should implement the solutions that have already been accepted in other similar legal systems, according to which the claimant in one legal proceeding may claim not only the execution of the preliminary contract, but also the execution of the main contract to be entered into under the preliminary contract.

Atslēgvārdi: priekšlīgums, līgumslēgšanas brīvības ierobežojums, tiesība prasīt priekšlīguma reālu izpildi, “viena soļa teorija” un prasījumu apvienošana

Keywords: preliminary contract (pre-contract), limitation of the freedom to conclude a contract, right to claim real execution of the preliminary contract, “one step theory” and merging of claims

Ievads

[1] Civillikuma (turpmāk – CL) 1541. pantā paredzēts, ka “priekšlīgums, kura mērķis ir nākoša līguma noslēgšana, ir spēkā, tiklīdz ar to nodibinātas līguma būtiskās sastāvdaļas”.¹

Šajā normā pirmām kārtām akcentēts priekšlīguma mērķis – cita līguma noslēgšana nākotnē, un arī Augstākās tiesas Senāta (turpmāk – Senāts) jaunākajā praksē priekšlīgums visupirms raksturots kā “līgums par cita līguma

¹ CL 1541. panta norma ar nelieliem redakcionāliem grozījumiem ir pārņemta no 1864. gada Vietējo civillikumu kopojuma 3140. panta normas (“iepriekšējas norunas, kuru nolūks ir turpmākā līguma noslēgšana, atzīstamas par pilnīgā spēkā esošām, tiklīdz ar tām nodibināti līguma būtiskie piederumi”). Sk.: Vietējo civillikumu kopojums (Vietējo likumu kopojuma III daļa). Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valtera un Rapas akciju sab. izdevums, 1928, 360. lpp.

slēgšanu nākotnē”² jeb kā “pušu vienošanās par nākotnē noslēdzamu citu līgumu”.³

[I.1] Attiecībā uz CL 1541. pantā regulētā priekšlīguma juridisko raksturu un tiesiskajām sekām Senāta jaunākajā (pēdējo triju gadu) praksē – no sprieduma uz spriedumu – tiek “atkārtotas” šādas juridiskajā literatūrā⁴ paustās atziņas.

Pirmkārt, “ja Civillikuma 1541. panta formulējumu “nodibinātas līguma būtiskās sastāvdaļas” salīdzina ar Civillikuma 1533. pantā norādīto pietiekamo pamatu līguma noslēgšanai, tad varam secināt, ka priekšlīgumā gan ir šīs būtiskās sastāvdaļas, bet nav gribas tūlīt saistīties”, paskaidrojot, ka “tam var būt ārēji šķēršļi (nav nokārtotas formalitātes par nekustamo īpašumu, ko gatavojas pārdot) vai arī pušu vēlēšanās vienoties vēl par dažādām nejausām sastāvdaļām”.⁵

Otrkārt, tiek īpaši uzsverts, ka gadījumā, “ja priekšlīgums noslēgts par nekustamā īpašuma pirkumu, tad tas nevar radīt tiesības prasīt nodot īpašumu vai samaksāt cenu”; “tomēr viena puse ir tiesīga prasīt sarunu turpināšanu un, kā atzīts tiesu praksē, attiecīgā līguma noslēgšanu, bet ja otra puse izvēlās – atlidzināt radušos izdevumus”.⁶ Pašos jaunākajos spriedumos norādīts, ka “priekšlīgums nerada tiesības, piemēram, prasīt lietu, par kuru un tās cenu ir panākta vienošanās priekšlīgumā, bet gan tikai prasīt noslēgt līgumu par šo lietu un par šādu cenu”; “atbilstoši tam atbildība par priekšlīguma neievērošanu var iestāties nevis par lietas nenodošanu, bet par līguma nenoslēgšanu, un šī atbildība var izpausties zaudējumu atlīdzībā”.⁷

Treškārt, divos spriedumos citēta juridiskajā literatūrā paustā kategoriskā tēze, ka “priekšlīgums nedod tiesības obligāti prasīt iecerētā līguma noslēgšanu, tas būtu pretrunā ar līdzēju autonomijas principu”.⁸ Tajā pašā laikā citā, jaunākā spriedumā norādīts, ka “pirkuma līgums un pirkuma priekšlīgums ir atšķirīgi līguma veidi”, tostarp “atšķirīgas ir minēto darījumu slēgšanas sekas”, proti, “ja no pirkuma līguma izriet pircēja tiesība prasīt īpašuma nodošanu, tad pirkuma priekšlīguma gadījumā – tikai prasīt attiecīga līguma noslēgšanu”.⁹

² Sk.: Senāta 23.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-353/2017 (C02038912), 5.2. punkts; Senāta 20.12.2017. spriedums lietā Nr. SKC-290/2017 (C02045714), 7.1. punkts; Senāta 14.09.2018. spriedums lietā Nr. SKC-245/2018 (C20186514), 15.2. punkts; Senāta 21.02.2019. spriedums lietā Nr. SKC-36/2019 (C02043013), 8.1. punkts. Pieejami: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>

³ Sk.: Senāta 28.06.2019. spriedums lietā Nr. SKC-184/2019 (C26178716), 6. punkts; Senāta 28.06.2019. spriedums lietā Nr. SKC-241/2019 (C39082716), 6. punkts. Pieejami: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>

⁴ Turpmāk citētajos Senāta spriedumos ir izdarītas norādes uz šādiem juridiskās literatūras avotiem: 1) Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 96.–97. lpp. un 2) Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 55.–56. lpp.

⁵ Sk.: Senāta 23.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-353/2017 (C02038912), 5.2. punkts; Senāta 20.12.2017. spriedums lietā Nr. SKC-290/2017 (C02045714), 7.1. punkts; Senāta 14.09.2018. spriedums lietā Nr. SKC-245/2018 (C20186514), 15.2. punkts; Senāta 21.02.2019. spriedums lietā Nr. SKC-36/2019 (C02043013), 8.1. punkts.

⁶ Sk.: Senāta 23.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-353/2017 (C02038912), 5.2. punkts; Senāta 20.12.2017. spriedums lietā Nr. SKC-290/2017 (C02045714), 7.1. punkts; Senāta 14.09.2018. spriedums lietā Nr. SKC-245/2018 (C20186514), 15.2. punkts; Senāta 21.02.2019. spriedums lietā Nr. SKC-36/2019 (C02043013), 8.1. punkts.

⁷ Sk.: Senāta 28.06.2019. spriedums lietā Nr. SKC-184/2019 (C26178716), 6. punkts; Senāta 28.06.2019. spriedums lietā Nr. SKC-241/2019 (C39082716), 6. punkts.

⁸ Sk.: Senāta 23.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-353/2017 (C02038912), 5.2. punkts; Senāta 14.09.2018. spriedums lietā Nr. SKC-245/2018 (C20186514), 15.2. punkts.

⁹ Sk.: Senāta 21.02.2019. spriedums lietā Nr. SKC-36/2019 (C02043013), 8.1. punkts.

[1.2] Nav šaubu, ka tiesību zinātnei kā tiesību palīgavotam ir nozīmīga loma tiesību normu iztulkošanā un piemērošanā, un tiesību zinātnes atziņas jau labu laiku tiek plaši izmantotas arī Latvijas tiesu, tostarp Senāta, nolēmumu argumentācijā,¹⁰ kas uzskatāmi liecina par to, ka praksē *tiesas rēķinās ar tiesību zinātņi*.

Taču jāņem vērā: “rēķināšanās” ar tiesību zinātņi nozīmē to, ka tiesa, izspriežot konkrētu strīdu, nedrīkst nedz vienkārši atstāt bez ievērības (ignorēt) tiesību zinātnes atziņas, nedz arī tās nekritiski, t. i., bez dziļākas analīzes un izvērtējuma, pārņemt sava nolēmuma argumentācijā. Šajā ziņā izšķiroša nozīme ir vienas vai otras atziņas “pārliecināšanas spējai”,¹¹ kas pieprasa, lai attiecīgā atziņa balstītos uz atbilstošiem juridiskiem argumentiem, kuros ņemti vērā taisnīguma, tiesiskās drošības un lietderības apsvērumi. Ja par vienu un to pašu tiesību jautājumu tiesību zinātnē izteikti dažādi viedokļi (kā tas nereti arī ir), tiesai šie viedokļi ir kritiski jāizvērtē un savstarpēji jāizsver, lai izraudzītos pārliecinošāko un iekšēji pareizāko atziņu.¹²

Turklāt pietiekami pārliecinošs izšķiršanās kritērijs var būt (un bieži vien arī ir) tas, kā attiecīgais tiesību jautājums tiek risināts ārvalstu tiesībās, t. i., citās līdzīgās tiesību sistēmās.¹³

[1.3] Šī raksta uzdevums ir *kritiski izvērtēt* iepriekš citētās – juridiskajā literatūrā paustās¹⁴ un Senāta spriedumos pārņemtās – atziņas par priekšlīguma juridisko raksturu un tiesiskajām sekām, ņemot vērā pārējos viedokļus par šo tiesību institūtu, kas izteikti Latvijas juridiskajā literatūrā un tiesu praksē, kā arī ņemot vērā priekšlīguma un tā seku izpratni citu ģermāņu tiesību sistēmas valstu (Šveices, Vācijas, Austrijas) tiesībās.¹⁵

Priekšlīgums un privātautonomijas princips

[2] No visām aplūkojamām atziņām uzmanību visupirms piesaista apgalvojums, ka “priekšlīgums nedod tiesības obligāti prasīt iecerētā līguma

¹⁰ Sk., piemēram: Strada-Rozenberga K. Latvijas tiesībzinātnieku atziņas Latvijas Augstākās tiesas nolēmumos. Augstākās Tiesas Biļetens, 2010, Nr. 1, 60.–62. lpp.

¹¹ Sk.: Kalniņš E. Privāttiesību teorija un prakse. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 372. lpp.; Hürlimann-Kaup B., Schmid J. Einleitungsartikel des ZGB und Personenrecht. 3. Aufl. Zürich, Basel, Genf: Schulthess, 2016, N 229a, 230 ff; Riemer H. M. Die Einleitungsartikel des Schweizerischen Zivilgesetzbuches (Art. 1 – 10 ZGB). 2. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag, 2003, § 4 N 159.

¹² Sal.: Hürlimann-Kaup B., Schmid J. 2016, N 229a.

¹³ Uzskatāms piemērs no jaunākās tiesu prakses ir Senāta dotais CL 1546. panta 1. punkta iztulkojums par solidāras līdzatbildības vēlāku uzņemšanos kā patstāvīgu līdzekli saistību izpildīšanas nodrošināšanai, kas cita starpā balstīts uz apsvērumu, ka šāds tiesību institūts ir pazīstams arī Vācijas, Šveices un Austrijas tiesībās. Sk.: Senāta 18.12.2018. spriedums lietā Nr. SKC-150/2018 (C29851012), 11.4.2. punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs>

¹⁴ Minētās atziņas ir atkārtotas arī attiecīgā juridiskās literatūras avota turpmākajos izdevumos. Sk.: Torgāns K. Saistību tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 56. lpp.; Torgāns K. Saistību tiesības. 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 54. lpp.

¹⁵ Jāpiebilst, ka – atšķirībā, piemēram, no CL 1541. panta, Šveices Saistību tiesību likuma 22. panta un Austrijas Civilkodeksa 936. paragrāfa – Vācijas Civilkodeksā priekšlīgums nav tieši noregulēts. Taču, kā vienprātīgi atzīts Vācijas tiesu praksē un tiesību doktrīnā, šāda veida līguma noslēgšanas iespēja izriet no līguma satura izvēles brīvības. Sk.: Schubert C. (Red.). Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 1. Allgemeiner Teil. §§ 1–240. AllgpersönlR. ProstG. AGG. 8. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2018, vor § 145 Rn. 60.

noslēgšanu”, kas argumentēts tādējādi, ka “tas būtu pretrunā ar līdzēju autonomijas principu” (sk. iepriekš 1.1 punktu).

Tāpēc iesākumā nepieciešams noskaidrot, kāds patiesībā ir juridiskais kopsakars starp 1) priekšlīgumā uzņemtu pienākumu noslēgt citu līgumu un 2) privātautonomijas principu.

[2.1] Privātautonomijas princips ir viens no būtiskākajiem privāttiesību principiem. Atbilstoši šim principam (kas nav absolūts) tiesību subjekti var *brīvi, pēc savas izvēles un ieskatiem* veidot savstarpējās tiesiskās attiecības. Proti, privāttiesību jomā subjekts var patstāvīgi izlemt, vai izlietot savas subjektīvās tiesības vai neizlietot, paturēt tās sev vai nodot citam subjektam, slēgt līgumu ar citu personu vai atturēties no līguma slēgšanas.¹⁶

Privātautonomijas principa nozīmīgākā izpausme ir līgumu brīvības princips, kas savukārt izpaužas līguma noslēgšanas, līgumpartnera izvēles, līguma satura izvēles un līguma formas izvēles brīvībā. Līguma noslēgšanas un līgumpartnera izvēles brīvība, kuras abas kopā dēvē arī par *līgumslēgšanas brīvību*, nozīmē to, ka ikviens tiesību subjekts var brīvi izlemt, vai vispār un ar kuru tieši subjektu noslēgt līgumu, un, protams, arī šī brīvība nav absolūta, jo izņēmuma kārtā var būt pakļauta zināmiem ierobežojumiem.¹⁷

[2.2] Runājot par līgumslēgšanas brīvības ierobežojumiem, parasti tiek norādīts uz *likumā* paredzētiem gadījumiem, kad tiesību subjektam ir pienākums noslēgt līgumu ar personu, kura izteic šādu gribu. Kā pamatpiemērs noder līgumslēgšanas pienākums, kas saskaņā ar likumu ir tiem komersantiem, kuri noteiktā teritorijā sniedz sabiedriskos pakalpojumus, piemēram, veic pasažieru pārvadājumus, nodrošina elektroenerģijas, siltumenerģijas vai gāzes piegādi, sniedz ūdenssaimniecības vai sadzīves atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumus.¹⁸

Taču vienlaikus jāņem vērā, ka līgumslēgšanas brīvība var tikt ierobežota ne tikai ar likumu, bet arī ar *līgumu*, jo līgumslēgšanas brīvību principā var izmantot arī pašas šīs brīvības ierobežošanai, tiesību subjektam līgumiski uzņemoties pienākumu noslēgt kādu noteiktu līgumu vai arī neslēgt noteikta veida līgumus.¹⁹ Proti, līgumslēgšanas brīvību iespējams ierobežot arī *privātautonomi*, t. i., pašam subjektam līgumiski uzņemoties atbilstošu saistību.²⁰

Šajā ziņā Šveices un Vācijas tiesību doktrīnā tieši priekšlīgums tiek minēts kā *pamatpiemērs* līgumiski nodibinātam līgumslēgšanas pienākumam, kas vienlaikus izpaužas kā līgumiski nodibināts līgumslēgšanas brīvības ierobežojums.²¹

¹⁶ Sk.: Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 21. lpp.

¹⁷ Sk.: *ibid.*, 176.–177. lpp.; sal.: Schwenger I. Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 7. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2016, N 25.01 f, 26.01 ff; Brox H., Walker W. D. Allgemeiner Teil des BGB. 42. Aufl. München: Verlag Franz Vahlen, 2018, § 4 Rn. 6; Bydliński P. Bürgerliches Recht. Allgemeiner Teil. 8. Aufl. Wien: Verlag Österreich, 2018, Rz 5/20 ff.

¹⁸ Sk.: Balodis K. 2007, 177.–178. lpp.; sal.: Brox H., Walker W. D. 2018, § 4 Rn. 6, § 8 Rn. 31; Bydliński P. 2018, Rz 5/22.

¹⁹ Sk.: Medicus D., Lorenz S. Schuldrecht I. Allgemeiner Teil. 21. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2015, § 9 Rn. 70.

²⁰ Sk.: Huguenin C. Obligationenrecht. Allgemeiner un Besonderer Teil. 3. Aufl. Zürich, Basel, Genf: Schulthess, 2019, N 152.

²¹ Sk.: *ibid.*, N 153; Koller A. Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 4. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2017, N 22.01; Gauch P., Schlupe W. R., Schmid J. Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 10. Aufl. Zürich, Basel, Genf: Schulthess, 2014, N 1076; Medicus D., Lorenz S. 2015, § 9 Rn. 70; Schubert C. 2018, vor § 145, Rn. 65.

Atbilstoši šādai izpratnei arī Latvijas juridiskajā literatūrā ticis norādīts, ka priekšlīguma noslēgšanas rezultātā līgumiski tiek ierobežota saistītās puses līgumslēgšanas brīvība, jo tiesīgā puse iegūst tiesību prasīt, lai saistītā puse pieņemtu (akceptētu) atbilstoši priekšlīgumam izdarīto tiesīgās puses priekšlikumu noslēgt galveno līgumu.²²

[2.3] Tādējādi ar priekšlīgumu uzņemtais saistībtiesiskais pienākums nākotnē noslēgt citu līgumu un no priekšlīguma izrietošā tiesība prasīt minētā līgumiskā pienākuma izpildi (t. i., cita līguma noslēgšanu) nepārkāpj privātautonomijas principu, respektīvi, pušu līgumslēgšanas brīvību.

Glūži pretēji, no priekšlīguma izrietošā tiesība prasīt cita līguma noslēgšanu balstās uz līgumiski nodibinātu līgumslēgšanas brīvības ierobežojumu, par ko, noslēdzot priekšlīgumu, paši līdzēji ir labprātīgi vienojušies.

Priekšlīgums kā īsts saistībtiesisks līgums

[3] Nākamais aspekts, kuram jāvelta uzmanība, ir jautājums par to, vai priekšlīgums ir uzskatāms par īstu saistībtiesisku līgumu, proti, vai arī priekšlīgums atbilstoši CL 1511. pantam ir kvalificējams kā “vairāku personu savstarpējs ar vienošanos pamatots gribas izteikums, kura mērķis ir nodibināt saistību tiesību” (sk. CL 1401. pantu).

Šajā ziņā vairākos Senāta spriedumos norādīts, ka, salīdzinot CL 1541. panta formulējumu ar CL 1533. panta noteikumiem, “priekšlīgumā gan ir šis [t. i., nākotnē slēdzamā līguma] būtiskās sastāvdaļas, bet nav gribas tūlīt saistīties” (sk. iepriekš 1.1 punktu).

[3.1] Taču jau romiešu tiesībās priekšlīgums (*pactum de contrahendo*) tika uzskatīts par “īstu līgumu”, kas paredz saistību noslēgt nākotnē citu līgumu ar iepriekš noteiktu saturu.²³ Citiem vārdiem, priekšlīgums tika uzskatīts par “pilnīgu līgumu”, taču ar īpašu saturu, jo tas ir vērst uz otra līguma noslēgšanu, kā rezultātā priekšlīguma izpilde izpaužas kā šī otra līguma noslēgšana.²⁴

Tādējādi atbilstoši romiešu tiesībām no priekšlīguma izrietēja saistībtiesisks un tiesas ceļā realizējams prasījums par otra līguma noslēgšanu vai par zaudējumu (intereses) atlīdzināšanu, ja šī otra līguma noslēgšana kļuvusi neiespējama.²⁵

[3.2] Skaidrojot 1864. gada Vietējo civillikumu kopoījuma (turpmāk – VCL) 3140. panta normu (kas ar nelieliem redakcionāliem grozījumiem pārņemta CL 1541. pantā), juridiskajā literatūrā un tiesu praksē savulaik paustas šādas atziņas.

Proti, kā atzīts juridiskajā literatūrā, nereti jau pirmslīgumisko sarunu stadijā starp līdzējiem tiek noslēgts īsts, ar saistošu spēku apveltīts priekšlīgums, kura mērķis ir cita līguma noslēgšana nākotnē (*pactum de contrahendo*). Šāds līgums iegūst pilnu spēku, kolīdz ar to ir noteiktas nākotnē slēdzamā līguma būtiskās

²² Sk.: Kalniņš E. Senāta prakse strīdos, kas saistīti ar priekšlīgumu. Jurista Vārds, 23.12.2014., Nr. 50 (852); sk. arī: Kalniņš E. 2005, 176. lpp.

²³ Sk.: Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 134. lpp.

²⁴ Sk.: Барон Ю. Система римского гражданского права. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005, с. 535.

²⁵ Sk.: Windscheid B., Kipp T. Lehrbuch des Pandektenrechts. Bd. 2. 8. Aufl. Frankfurt am Main: Literarische Anstalt Rütten & Loenig, 1900, S. 251; Барон Ю. 2005, с. 535.

sastāvdaļas (sk. VCL 3140. pantu), tomēr no priekšlīguma izrietošā prasība var tikt vērsta vienīgi uz līguma noslēgšanu. Tāpēc šī cita līguma noslēgšana var tikt piespriesta, respektīvi, aizstāta ar tiesas spriedumu.²⁶

Krievijas impērijas Senāta 19. gadsimta beigu praksē atzīts, ka VCL 3140. pantā regulētā priekšlīguma mērķis ir nodibināt līdzēju *savstarpēju saistību* noslēgt nākotnē citu līgumu atbilstoši iepriekš pieliktiem noteikumiem.²⁷ Turklāt Latvijas Senāta 1939. gada 27. janvāra spriedumā Nr. 18 īpaši akcentēts tas, ka “*priekšlīgums līgumslēdzējiem ir saistošs tāpat kā galīgs līgums* (1864. gada CL 3140. pants) un izbeidzas ar tā pilnīgu izpildīšanu vai atcelšanu likumā paredzētā kārtībā (Sen. CKD spr. 29/593; 29/1251; 31/910)”.²⁸ Šī Senāta atziņa ir citēta arī tālaika juridiskajā literatūrā.²⁹

Jāpiebilst, ka vienā no minētajiem citiem Senāta spriedumiem, t. i., 1929. gada 31. maija / 7. jūnija spriedumā Nr. 1251, priekšlīguma saistošais spēks traktēts tādējādi, ka VCL 3878. pants (respektīvi, CL 2031. pants), kas regulē vienas un tās pašas lietas divkārtas pārdošanas sekas, ir piemērojams ne tikai tad, ja nekustamais īpašums ticis pārdots uz galīga pirkuma līguma pamata, bet arī tad, ja par nekustamā īpašuma pārdošanu līdzēji noslēguši vienīgi pirkuma priekšlīgumu. Proti, kā atzinis Senāts, arī šādā gadījumā atstumtais pircējs principā ir tiesīgs prasīt no pārdevēja atlīdzību par zaudējumiem, kuri pirmajam radušies tādēļ, ka ar priekšlīgumu jau “aizpārdoto” nekustamo īpašumu pārdevējs vēlāk pārdevis citai personai, kura to savukārt atsavinājusi tālāk. Turklāt atstumtais pircējs kā zaudējumu atlīdzību var prasīt visu savu interesi jeb to, ko viņš būtu ieguvis, ja pārdevējs būtu izpildījis pirkuma priekšlīgumu, t. i., prasīt atlīdzināt “nopirktā un samaksātā” nekustamā īpašuma vērtību, kāda tā bija prasības celšanas laikā.³⁰

No iepriekš citētajām atziņām uzskatāmi izriet, ka priekšlīgums ir īsts saistībtiesisks līgums CL 1511. panta izpratnē, jo tā mērķis ir nodibināt saistību tiesību, t. i., tādu kreditora tiesību prasīt no parādnieka cita līguma noslēgšanu nākotnē, kurai atbilst parādnieka līgumisks pienākums noslēgt šādu citu līgumu (par kura būtiskajām sastāvdaļām līdzēju starpā jau panākta vienošanās priekšlīgumā). Ar priekšlīgumu viena vai abas puses uzņemas saistību, iestājoties zināmiem priekšnoteikumiem vai noteiktā laikā, noslēgt citu saistībtiesisku līgumu (piemēram, pirkuma līgumu). Priekšlīguma spēkā esībai nepieciešams, lai ar to būtu “nodibinātas līguma būtiskās sastāvdaļas” (sk. CL 1541. pantu), kas, piemēram, pirkuma līguma gadījumā ir pirkuma priekšmets un maksa

²⁶ Sk.: Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Bd. IV. Obligationenrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1894, S. 125; sal.: Эрдманъ К. Обязательственное право губерний Прибалтийскихъ. Переводъ и дополнительные примечания М. О. Гредингера. Рига: Издание почетнаго мирового судьи Ф. Е. Камкина, 1908, с. 150; sk. arī: Буковский В. (сост.). Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г.г. и съ разъяснениями въ 2 томахъ). Т. II. Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1233.

²⁷ Sk.: Нолькенъ А. (сост.). Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (Ч. III. Свода местн. узак. губ. Остзейскихъ) съ разъяснениями Правительствующаго Сената. Изд. 2. Петроградъ: Издание Юридическаго книжнаго склада “Право”, 1915, с. 592.

²⁸ Sk.: XV. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sast. senators F. Konradi, Tiesu palātas loceklis A. Valters. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1939, 83. lpp.

²⁹ Sk.: Ozoliņš O. Senāta Civildepartamenta prakse 1939. gadā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1940, Nr. 2, 260. lpp.; Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 150.–151. lpp.

³⁰ Sk.: VI. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sast. senators F. Konradi, Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Rīga: autoru izdevums, 1930, 35.–36. lpp.

(sk. CL 2004. pantu). Tas nozīmē, ka no priekšlīguma satura viedokļa nepieciešams, lai nākotnē noslēdzamā līguma būtiskās sastāvdaļas būtu *pietiekami noteiktas vai vismaz nosakāmas*. Citiem vārdiem, pušu starpā jābūt panāktai tādai vienošanās, lai strīda gadījumā tiesa, pamatojoties uz priekšlīguma noteikumiem un visiem lietas apstākļiem, varētu konstatēt un noteikt galvenā līguma saturu.³¹ Vienīgi tad, ja nākotnē slēdzamā līguma priekšmets ir “pilnīgi nenoteikts”, attiecīgais priekšlīgums nav spēkā (sk. CL 1417. un 1542. pantu).

Turklāt, balstoties uz iepriekš citēto Senāta atziņu, ka “priekšlīgums līgumslēdzējiem ir saistošs tāpat kā galīgs līgums un izbeidzas ar tā pilnīgu izpildīšanu vai atcelšanu likumā paredzētā kārtībā”, jaunākajā literatūrā norādīts, ka priekšlīgums tāpat kā jebkurš cits saistībtiesisks līgums uzliek līdzējiem pienākumu izpildīt apsolīto (sk. CL 1587. pantu). Tāpēc viena puse nedrīkst atkāpties no priekšlīguma bez otras piekrišanas (sk. CL 1588. pantu), un vienpusēja atkāpšanās no priekšlīguma izņēmuma kārtā pieļaujama vienīgi tad, ja šāda tiesība ir tikusi noteikti pielīgta (sk. CL 1589. pantu).³²

[3.3] Minēto secinājumu pamatotību apstiprina arī tas, kā priekšlīguma jēdziens un šī līguma saistošais spēks tiek izprasts Šveices un Vācijas tiesībās.

Atbilstoši Šveices tiesībām priekšlīgums ir *saistībtiesisks līgums*,³³ ar ko viena vai abas puses uzņemas pienākumu noslēgt citu saistībtiesisku līgumu jeb t. s. galveno līgumu (piemēram, pirkuma, nomas vai uzņēmuma līgumu).³⁴ Tāpēc atkarībā no priekšlīguma satura vai nu vienai, vai arī abām līguma pusēm ir tiesība (kura bieži vien ir aprobežota ar nosacījumu vai termiņu) prasīt no otras puses galvenā līguma noslēgšanu.³⁵ Parasti arī galvenais līgums ir slēdzams starp tām pašām līguma pusēm, taču, noslēdzot priekšlīgumu, viena puse var uzņemties saistību noslēgt galveno līgumu ar trešo personu (šāds līgums kvalificējams kā priekšlīgums par labu trešajai personai).³⁶ Turklāt no priekšlīguma satura viedokļa nepieciešams, lai nākotnē noslēdzamā galvenā līguma būtiskās sastāvdaļas būtu *pietiekami noteiktas vai vismaz nosakāmas*.³⁷ Tādējādi priekšlīgums nodibina saistībtiesisku pienākumu noslēgt galveno līgumu, kā rezultātā kreditors ir tiesīgs prasīt priekšlīguma *reālu izpildi*, t. i., galvenā līguma noslēgšanu (ja vien līdzēji nav noteikti vienojušies citādi), un strīda gadījumā kreditors šo savu prasījuma tiesību var realizēt *prasības tiesvedības ceļā*.³⁸

Arī atbilstoši Vācijas tiesībām priekšlīgums ir *saistībtiesisks līgums*, kas nodibina vienas vai abu pušu pienākumu vēlāk, iestājoties zināmiem priekšnoteikumiem, noslēgt citu saistībtiesisku līgumu jeb t. s. galveno līgumu. Parasti priekšlīgums tiek slēgts tad, ja galvenā līguma tūlītēju noslēgšanu kavē kādi tiesiski vai

³¹ Sk.: Kalniņš E. 2014.

³² Sk.: Lošmanis A. Unternehmenskauf im deutsch-lettischen Rechtsvergleich. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, S. 258; Kalniņš E. 2014.

³³ Saistībtiesisks līgums ir tāds līgums, ar kura noslēgšanu rodas vismaz viena saistība; tās saturu veido kreditora prasījums jeb tiesas ceļā realizējama tiesība uz nolīgto izpildījumu un šai tiesībai atbilstošais parādnieka pienākums dot minēto izpildījumu. Sk.: Gauch P., Schluep W. R., Schmid J. 2014, N 25, 246.

³⁴ Sk.: Gauch P., Schluep W. R., Schmid J. 2014, N 1076; Huguenin C. 2019, N 153; Koller A. 2017, N 22.07, 22.19.

³⁵ Sk.: Gauch P., Schluep W. R., Schmid J. 2014, N 1076.

³⁶ Sk.: Koller A. 2017, N 22.16 f; Schwenger I. 2016, N 26.05.

³⁷ Sk.: Huguenin C. 2019, N 154; Schwenger I. 2016, N 26.05; Gauch P., Schluep W. R., Schmid J. 2014, N 1084; Koller A. 2017, N 22.25.

³⁸ Sk.: Gauch P., Schluep W. R., Schmid J. 2014, N 1082 f; Koller A. 2017, N 22.21, 22.32.

faktiski šķēršļi.³⁹ Priekšlīguma spēkā esībai nepieciešams, lai puses būtu vienojušās par nākotnē slēdzamā galvenā līguma būtiskajām sastāvdaļām, t. i., lai šīs sastāvdaļas būtu *noteiktas vai vismaz nosakāmas*.⁴⁰ No priekšlīguma izrietošais pienākums noslēgt galveno līgumu izpaužas kā saistītās puses pienākums izteikt otrai pusei adresētu priekšlikumu (oferti) noslēgt galveno līgumu, respektīvi, kā pienākums pieņemt (akceptēt) otras puses izteikto priekšlikumu (oferti) noslēgt galveno līgumu.⁴¹ Tāpēc prasība par priekšlīguma izpildi ir *vērsta uz galvenā līguma noslēgšanu*, t. i., uz prasītāja izteiktā un prasībā norādītā *priekšlikuma (ofertes) akceptēšanu*.⁴²

[3.4] Ņemot vērā minēto, Senāta tēze par to, ka “priekšlīgumā gan ir šis [t. i., nākotnē slēdzamā līguma] būtiskās sastāvdaļas, bet nav gribas tūlīt saistīties” (sk. iepriekš 1.1. punktu), *pieprasa šādu precizējumu*.

No vienas puses, priekšlīgumu nepieciešams *nošķirt* no galvenā līguma,⁴³ jo vienīgi galvenais līgums rada pušu saistību izpildīt no šī līguma būtiskajām sastāvdaļām izrietošos pamatpienākumus⁴⁴ (piemēram, pirkuma līguma gadījumā tie ir pircēja pienākums samaksāt pirkuma maksu un pārdevēja pienākums nodot pirkuma priekšmetu, sk. CL 2002., 2004. pantu).⁴⁵ Tādējādi priekšlīguma noslēgšana vēl nerada “tūlītēju saistību” izpildīt nākotnē slēdzamo galveno līgumu.

Taču, no otras puses, priekšlīgums – tāpat kā galvenais līgums – ir saistībtiesisks līgums, un arī priekšlīguma noslēgšanai raksturīgs līdzēju “nolūks savstarpēji saistīties” CL 1533. panta pirmās daļas izpratnē. Līdz ar to arī priekšlīguma pusēm ir “griba tūlīt saistīties”, jo šis līgums tieši un nepastarpināti rada vienas vai abu pušu saistībtiesisku pienākumu – iestājoties zināmiem priekšnoteikumiem vai noteiktā laikā – noslēgt citu saistībtiesisku līgumu atbilstoši priekšlīguma noteikumiem. Turklāt, kā trāpīgi norādīts juridiskajā literatūrā, priekšlīguma puses patiesībā vēlas nevis tikai galvenā līguma noslēgšanu (kā tādu), bet gan to, lai beigu beigās faktiski saņemtu galvenajā līgumā apsolāmos izpildījumus.⁴⁶

Priekšlīguma un galvenā līguma īstenošana

[4] Nobeigumā nepieciešams aplūkot arī jautājumu par priekšlīguma izpildes praktiskajiem aspektiem, ja, neraugoties uz priekšlīgumā paredzēto priekšnoteikumu vai izpildes termiņa iestāšanos, saistītā puse prettiesiski atsakās noslēgt galīgo līgumu, kā rezultātā tiesīgā puse, kura ir ieinteresēta priekšlīguma reālā

³⁹ Sk.: Palandt O. (Begr.). Bürgerliches Gesetzbuch. 78. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2019, vor § 145 Rn. 19; Schubert C. 2018, vor § 145 Rn. 60, 65; Wolf M., Neuner J. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. 11. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2016, § 36 Rn. 2 ff; Köhler H. BGB Allgemeiner Teil. 42. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2018, § 9 Rn. 50.

⁴⁰ Sk.: Palandt O. 2019, vor § 145 Rn. 20; Köhler H. 2018, § 9 Rn. 51.

⁴¹ Sk.: Palandt O. 2019, vor § 145 Rn. 21.

⁴² Sk.: Schubert C. 2018, vor § 145 Rn. 65, 68; Palandt O. 2019, vor § 145 Rn. 21; Wolf M., Neuner J. 2016, § 36 Rn. 4.

⁴³ Šajā ziņā arī Senāts pamatoti vērsis uzmanību uz to, ka “atšķirīgas ir minēto darījumu [t. i., pirkuma līguma un pirkuma priekšlīguma] slēgšanas sekas” (sk. iepriekš 1.1 punktu).

⁴⁴ Sal.: Wolf M., Neuner J. 2016, § 36 Rn. 2; Koller A. 2017, N 22.07.

⁴⁵ Sk.: Balodis K. 2007, 180.–181. lpp.

⁴⁶ Sk.: Koller A. 2017, N 22.29.

izpildē, spiesta prasības tiesvedības ceļā aizsargāt savu tiesību prasīt galīgā līguma noslēgšanu.

[4.1] Atbilstoši klasiskajai pieejai, ko atspoguļo arī Latvijas juridiskā literatūra un tiesu prakse, no priekšlīguma izrietošā prasība var tikt vērsta vienīgi uz galvenā līguma noslēgšanu.⁴⁷ Tāpēc, piemēram, pirkuma priekšlīgums nodibina nevis tiesību prasīt lietas nodošanu, par kuru un tās cenu ir panākta vienošanās priekšlīgumā, bet gan vienīgi tiesību prasīt noslēgt pirkuma līgumu par šo lietu un par šādu cenu.⁴⁸

Atkarībā no pieteiktā prasījuma formulējuma tiesa, apmierinot prasību par priekšlīguma izpildi, var uzlikt par pienākumu atbildētājam noslēgt galveno līgumu⁴⁹ vai arī ar spriedumu atzīt galveno līgumu par noslēgtu, kā rezultātā šāds spriedums aizstāj atbildētāja prettiesiski nedoto piekrišanu noslēgt galveno līgumu.⁵⁰ Pirmajā gadījumā ir runa par tiesas spriedumu, kas atbildētājam uzliek pienākumu izpildīt tādu darbību, kuru var izpildīt tikai pats atbildētājs personīgi un par kuras neizpildīšanu viņam draud publiski tiesiska atbildība (sk. Civilprocesa likuma 197. panta pirmo daļu, 620. panta ceturto un piekto daļu). Tāpēc no praktiskā viedokļa daudz piemērotāks un arī efektīvāks ir otrs risinājums, jo tiesas spriedums, ar kuru galvenais līgums atzīts par noslēgtu, juridiski aizstāj atbildētāja piekrišanu šim līgumam, vienlaikus izslēdzot arī nepieciešamību pēc jebkāda cita akta taisīšanas.⁵¹

[4.2] Vēl atliek atbildēt uz jautājumu, vai arguments par to, ka priekšlīgums dot tiesību prasīt vienīgi galvenā līguma noslēgšanu, bet nepiešķir iespēju vienlaikus prasīt arī galvenā līguma izpildi, visos gadījumos ir vērtējams kā *racionāls un lietderīgs*?

Šī jautājuma aktualitāti apliecina tas, ka praksē visbiežāk tiek slēgti pirkuma priekšlīgumi un strīda gadījumā pircēji, ceļot prasību par šāda priekšlīguma izpildi, visbiežāk ir ieinteresēti nevis tikai priekšlīguma reālā izpildē, bet arī attiecīgā pirkuma priekšmeta (kas parasti ir nekustams īpašums) iegūšanā, tajā pašā tiesvedības procesā lūdzot tiesu atzīt īpašuma tiesību uz to.⁵²

[4.3] Uzreiz jāteic, ka šī praktiskā problēma ir aktuāla ne tikai Latvijas, bet arī citu ģermāņu tiesību sistēmas valstu (Šveices, Vācijas, Austrijas) tiesībās, un šo valstu jaunākajā tiesu praksē un tiesību doktrīnā atzītais var lieti noderēt kā arguments minētās problēmas risinājumam arī Latvijas tiesu praksē.

⁴⁷ Sk.: Erdmann C. 1894, S. 125; Эрджманъ К. 1908, с. 150; Буковский В. 1914, с. 1233; Senāta 1924. gada 26. marta spriedums Nr. 49. Grām.: I. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sast. senators F. Konradi, Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. 2. izd. Rīga: autoru izdevums, 1929, 38. lpp.

⁴⁸ Sk.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). 1998, 96. lpp.; Lošmanis A. 2005, S. 255; Senāta 21.02.2019. spriedums lietā Nr. SKC-36/2019 (C02043013), 8.1. punkts; Senāta 28.06.2019. spriedums lietā Nr. SKC-184/2019 (C26178716), 6. punkts; Senāta 28.06.2019. spriedums lietā Nr. SKC-241/2019 (C39082716), 6. punkts.

⁴⁹ Sk.: Senāta 11.04.2007. spriedums lietā Nr. SKC-261/2007 (C04344704). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs>

⁵⁰ Sk.: Erdmann C. 1894, S. 125; Lošmanis A. 2005, S. 258; Kalniņš E. 2014; sal.: Gauch P., Schlupe W. R., Schmid J. 2014, N 1083; Schwenzer I. 2016, N 26.09; Koller A. 2017, N 22.30.

⁵¹ Līdzīgi arī tad, ja celta prasība par zemes piespiedu nomas līguma noslēgšanu, priekšroka dodama šādam sprieduma rezolutīvās daļas formulējumam – “atzīt par noslēgtu zemes nomas līgumu [...]”. Sk.: Senāta 26.10.2016. spriedums lietā Nr. SKC-336/2016 (C39057712), 10.4. punkts un rezolutīvā daļa. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs>

⁵² Sk., piemēram: Senāta 11.04.2007. spriedums lietā Nr. SKC-261/2007 (C04344704); Senāta 23.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-353/2017 (C02038912); sk. arī: Kalniņš E. 2014.

Proti, kā atzīts Šveices tiesību doktrīnā, jautājumā par priekšlīguma un galvenā līguma īstenošanu pastāv divas teorijas. Atbilstoši t. s. “*divu soļu teorijai*” strīda gadījumā visupirms jāceļ prasība par priekšlīguma izpildi, prasot galvenā līguma noslēgšanu. Ja šāda prasība tikusi apmierināta, taču atbildētājs labprātīgi nepilda no galvenā līguma izrietošo saistību, ir pamats celt otru prasību par galvenā līguma izpildi. Turpretī atbilstoši t. s. “*viena soļa teorijai*” strīda gadījumā iespējams vienlaikus prasīt arī galvenā līguma izpildi, t. i., no galvenā līguma izrietošā atbildētāja saistības izpildījuma piespriešanu prasītājam.⁵³ Pirmā teorija raksturota kā loģiskāka, bet otrā – kā *racionālāka* un *no procesuālās ekonomijas viedokļa saprātīgāka*.⁵⁴ Jaunākajā tiesu praksē dota priekšroka “viena soļa teorijai”, atzīstot “divu soļu teoriju” par novecojušu⁵⁵ un akceptējot to, ka ir pieļaujams celt prasību, kas tieši vērsta uz galvenā līguma izpildi, ja arī galvenais līgums ir slēdzams starp tām pašām līguma pusēm un noslēgtais priekšlīgums jau satur visus galvenā līguma būtiskos elementus.⁵⁶ Tāpēc gadījumā, kad ar priekšlīgumu ir uzņemta saistība noslēgt nekustamā īpašuma pirkuma līgumu, jau uz priekšlīguma pamata pircējs var prasīt ne tikai galvenā līguma noslēgšanu (respektīvi, tā atzīšanu par noslēgtu), bet arī strīdus nekustamā īpašuma piespriešanu pircējam (respektīvi, viņa īpašuma tiesības atzīšanu uz šo nekustamo īpašumu).⁵⁷ Jāpiebilst, ka šāds viedoklis ir valdošais arī Šveices tiesību doktrīnā.⁵⁸ Savukārt atbilstoši citam viedoklim iepriekš minētais risinājums tiek vērtēts kritiski, uzsverot, ka “apsolīts līgums vēl nav nekāds noslēgts līgums”,⁵⁹ taču vienlaikus atzīstot, ka procesuālās ekonomijas apsvērumu dēļ ir pieļaujama “prasību savienošana”, lai vienā procesā no atbildētāja piespriešanu ne tikai priekšlīguma, bet arī galvenā līguma izpildījumu.⁶⁰

Arī jaunākajā Vācijas tiesu praksē un tiesību doktrīnā atzīts, ka, balstoties uz procesuālās ekonomijas apsvērumiem, ir iespējama “prasību savienošana”, proti, prasība par priekšlīguma izpildi (t. i., par galvenā līguma noslēgšanu) var tikt apvienota ar prasību par tās saistības izpildījuma piespriešanu, kura izriet no pušu starpā noslēdzamā galvenā līguma (piemēram, prasība par pirkuma līguma noslēgšanu var tikt apvienota ar prasību par noligtās pirkuma maksas piedziņu).⁶¹

Visbeidzot, Austrijas tiesību doktrīnā atzīts, ka tad, ja kāda no priekšlīguma pusēm labprātīgi nepilda savas saistības, otra puse pēc vispārīgā principa visupirms var prasīt galvenā līguma noslēgšanu un jau pēc tam – galvenā līguma izpildi. Taču, ja no galvenā līguma izrietošā atbildētāja saistība kļūst izpildāma, kolīdz ticis noslēgts galvenais līgums, prasītājs var vienā procesā vienlaikus

⁵³ Sk.: Koller A. 2017, N 22.29; Huguenin C. 2019, N 155; Schwenzer I. 2016, N 26.09.

⁵⁴ Sk.: Huguenin C. 2019, N 155; Schwenzer I. 2016, N 26.09.

⁵⁵ Sk.: Kostkiewicz J. K., Wolf S., Amstutz M., Fankhauser R. (Hrsg.). OR Kommentar. 3. Aufl. Zürich: Orell Füssli Verlag, 2016, OR 22 N 6.

⁵⁶ Sk.: Schwenzer I. 2016, N 26.09; Huguenin C. 2019, N 155.

⁵⁷ Sk.: Koller A. 2017, N 22.30; Guhl T., Koller A., Schnyder A. K., Druey J. N. Das Schweizerische Obligationenrecht. 9. Aufl. Zürich: Schulthess, 2000, § 13 N 14.

⁵⁸ Sk.: Koller A. 2017, N 22.31.

⁵⁹ Sk.: Gauch P., Schlupe W. R., Schmid J. 2014, N 1087 f; Huguenin C. 2019, N 153 Fn. 25.

⁶⁰ Sk.: Gauch P., Schlupe W. R., Schmid J. 2014, N 1088a.

⁶¹ Sk.: Schubert C. 2018, vor § 145, Rn. 69; Palandt O. 2019, vor § 145 Rn. 21.

realizēt abus prasījumus, t. i., prasīt ne tikai galvenā līguma noslēgšanu, bet arī no galvenā līguma izrietošās atbildētāja saistības izpildījuma došanu.⁶²

[4.4] Šo citās līdzīgās tiesību sistēmās akceptēto risinājumu *būtu racionāli un lietderīgi pārņemt* arī Latvijas tiesu praksē. Turklāt Civilprocesa likuma 134. panta pirmajā daļā ir tiešā veidā paredzēta prasītāja tiesiska iespēja “apvienot vienā prasības pieteikumā savstarpēji saistītus prasījumus”.

Proti, ja atbilstoši priekšlīgumam, kurā panākta vienošanās par galvenā līguma būtiskajām sastāvdaļām, 1) arī galvenais līgums ir slēdzams starp tām pašām līguma pusēm un ja 2) no galvenā līguma izrietošā atbildētāja saistība kļūst izpildāma, kolīdz ticis noslēgts galvenais līgums, nav nekāda saprātīga pamata liegt prasītājam to aizsardzību, kādu piedāvā “viena soļa teorija”. Ja šādā situācijā prasītājs ir skaidri izrādījis nopietnu interesi vienā tiesvedības procesā līdz galam atrisināt pušu starpā radušos strīdu, ceļot prasību par galvenā līguma noslēgšanu un tā izpildi, būtu saprātīgi un lietderīgi sagaidīt, ka arī tiesa ņems vērā un respektēs šo interesi. Citiem vārdiem, ja tiesa, izskatot konkrēto lietu, konstatē, ka prasība daļā par priekšlīguma izpildi celta pamatoti, turklāt galvenā līguma noslēgšana kā tāda izraisa atbildētāja tūlītēju pienākumu dot no šī līguma izrietošās saistības izpildījumu, tiesai ir pamats apmierināt ne tikai prasītāja pieteikto prasījumu par galvenā līguma noslēgšanu, bet arī viņa pieteikto prasījumu par galvenā līguma izpildi (t. i., par attiecīgā izpildījuma piespriešanu prasītājam).

Kopsavilkums

1. Priekšlīgums, ar ko viena vai abas puses uzņēmušās pienākumu nākotnē noslēgt citu līgumu jeb t. s. galveno līgumu (vienojoties par šī galvenā līguma būtiskajām sastāvdaļām), vienlaikus izpaužas kā līgumiski nodibināts līgumslēgšanas brīvības ierobežojums. Tāpēc vienas puses celtā prasība, kas vērsta uz priekšlīguma izpildi (t. i., uz galvenā līguma noslēgšanu), nevis pārkāpj privātautonomijas principu vai pušu līgumslēgšanas brīvību, bet gan balstās uz viņu starpā līgumiski nodibinātu līgumslēgšanas brīvības ierobežojumu.
2. CL 1541. pantā regulētais priekšlīgums (tāpat kā galvenais līgums) ir īsts saistībtiesisks līgums CL 1511. panta izpratnē, kas tieši un nepastarpināti rada vienas vai abu pušu saistībtiesisku pienākumu – iestājoties zināmiem priekšnoteikumiem vai noteiktā laikā – noslēgt citu saistībtiesisku līgumu (jeb t. s. galveno līgumu) atbilstoši priekšlīguma noteikumiem.
3. Arī Latvijas tiesu praksē nepieciešams pārņemt citās līdzīgās tiesību sistēmās akceptēto risinājumu, kas atspoguļo t. s. “viena soļa teoriju”. Atbilstoši šādam risinājumam prasītājs vienā tiesvedības procesā var prasīt ne tikai priekšlīguma izpildi, t. i., galvenā līguma noslēgšanu, bet arī paša galvenā līguma izpildi, t. i., no galvenā līguma izrietošās atbildētāja saistības izpildījuma piespriešanu prasītājam.

Šāda “prasījumu apvienošana” ir racionāla un lietderīga tad, ja atbilstoši priekšlīgumam arī galvenais līgums ir slēdzams starp tām pašām priekšlīguma pusēm un ja no galvenā līguma izrietošā atbildētāja saistība kļūst izpildāma, kolīdz ticis noslēgts galvenais līgums.

⁶² Sk.: Bydlinski P. 2018, Rz 10/20; Koziol H., Bydlinski P., Bollenberger R. (Hrsg.). Kurzkommentar zum ABGB. 5. Aufl. Wien: Verlag Österreich, 2017, § 936 Rz 1.

KREDITORU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS PROBLĒMAS UZŅĒMUMA PĀREJAS GADĪJUMĀ

ISSUES RELATED TO CREDITORS' PROTECTION IN CASE OF BUSINESS TRANSFER

Jānis Kubilis, *Dr. iur.*

Zvērināts advokāts ZAB "Vilgerts"

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes

Civiltiesisko zinātņu katedras pasniedzējs

Summary

A business transfer to another may adversely affect the rights of creditors. By alienating assets and valuables, the transferor may face difficulties with fulfilment of the obligations towards creditors. According to Art. 20 of Commercial Law, in case of business transfer the transferee shall be liable towards the creditors. The transferor and the transferee shall be jointly liable for the obligations established before the business transfer. Due to the fact that business transfer is often used as a means to avoid fulfilment of obligations towards creditors, potential amendments to legal framework and thorough analyses of the facts, nature of the business and result of the transfer by the courts could improve the protection of the creditors, which is the main aspect addressed by this article.

Atslēgvārdi: civiltiesiskā atbildība, uzņēmums, uzņēmuma pāreja, kreditoru aizsardzība, uzņēmuma ieguvējs un nodevējs

Keywords: civil liability, business, business transfer, protection of creditors, transferee and transferor of business

Ievads

Slēdzot tiesiskus darījumus, personām ir tiesības paļauties uz to, ka nodibinātā saistība tiks pildīta. Lai civiltiesiskajā apgrozībā būtu stabilitāte un pašārvība, ka līgums tiks izpildīts, līguma saistošais spēks ir fundamentāls civiltiesību pamatprincips, no kura izņēmumi pieļaujami vien atsevišķos gadījumos.¹ Papildus kreditora aizsardzība ir nepieciešama situācijās, kurās parādnieks grasās nepildīt saistības vai nepilda tās, nododot tam piederošo mantu citām personām. Pat tad, ja šādas rīcības mērķis nav izvairīšanās no saistību izpildes, tomēr kreditora iespējas panākt savu saistību apmierinājumu tiesas ceļā var būt ierobežotas tad, ja parādnieks tās nepilda un tam vairs nav mantas un spēju turpināt gūt ienākumus, veicot komercdarbību, ko pēc uzņēmuma pārejas turpina cits

¹ Torgāns K. Saistību tiesības. 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 56.–57. lpp.

komersants. Tādējādi likumdevējs ir paredzējis dažādus tiesiskās aizsardzības līdzekļus, lai Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā nepieļautu mantas atsavināšanu, izvairoties no saistību izpildes,² noteicis tiesības vērst prasījumus pret uzņēmuma ieguvēju uzņēmuma pārejas gadījumā vai cesionāru prasījuma cedēšanas gadījumā,³ apstrīdēt fiktīvu darījumu,⁴ kā arī paredzējis krimināltbildību personām, kas ļaunprātīgi izvairās no saistību izpildes.⁵ Uzņēmuma pārejas tiesiskā regulējuma mērķis ir trešo personu (kreditoru) aizsardzība, ja uzņēmums pāriet no vienas personas citai,⁶ taču atsevišķos aspektos normatīvais regulējums un tiesību piemērošanas prakse varētu būt pilnveidojama, lai šo mērķi labāk sasniegtu, lai novērstu un nepieļautu uzņēmuma nodošanu nolūkā izvairīties no saistību pildīšanas, padarītu efektīvāku kreditoru aizsardzību uzņēmuma pārejas gadījumos, vienlaikus nepamatoti un pārmērīgi neaizskarot arī uzņēmuma ieguvēja tiesības un tiesiskās intereses.

Uzņēmuma un uzņēmuma pārejas izpratne

Atbilstoši Komerclikuma 18. pantam uzņēmums ir organizatoriski saimnieciska vienība. Uzņēmumā ietilpst komersantam piederošas ķermeniskas un bezķermeniskas lietas, kā arī citi saimnieciski labumi (vērtības), kurus komersants izmanto komercdarbības veikšanai. Koncernu likuma 1. panta 8. punktā uzņēmums definēts kā komercsabiedrība Komerclikuma izpratnē un arī kā fiziskā persona; Uzņēmumu ienākuma nodokļa likuma 1. panta 10. punktā – kā komercsabiedrība (personālsabiedrība un kapitālsabiedrība), kooperatīvā sabiedrība vai cita privāto tiesību juridiskā persona; Darba likuma 5. pantā – kā jebkura organizatoriska vienība, kurā darba devējs nodarbina savus darbiniekus. Tādējādi atkarībā no regulējuma mērķa un specifikas ar uzņēmumu tiek saprasts tiesību objekts vai tiesību subjekts. Komerclikuma noteikumi nav attiecināmi uz gadījumiem, kad ar uzņēmumu tiek apzīmēts tiesību subjekts.⁷ Lai arī darba tiesībās uzņēmuma pārejas noteikumu mērķis ir līdzīgs – aizsargāt īpašu trešo personu (darbinieku) tiesības un tiesiskās intereses,⁸ uzliekot papildu pienākumus uzņēmuma nodevējam un ieguvējam (piemēram, konsultēties ar darbinieku pārstāvjiem, informēt tos), taču šis ir speciāls uzņēmuma pārejas regulējums darba tiesisko attiecību kontekstā, un attiecībā uz to formulētās doktrīnas un judikatūras atziņas galvenokārt darbinieku īpašās tiesiskās aizsardzības dēļ nebūtu nekritiski piemērojamas citu kreditoru tiesiskajai aizsardzībai. Tiesu

² Prasības nodrošināšana prasības celšanas brīdī, pirms un pēc tam, sprieduma izpildīšanas nodrošināšana (Civilprocesa likuma 137., 139. un 207. pants).

³ Atbilstoši Civillikuma 1808. pantam savus pretprasījumus, kas parādniekam bijuši pret cedentu tajā laikā, kad viņam paziņots par cesiju, tas var vērst ieskaitam arī pret cesionāru.

⁴ Civillikuma 1438. pants, sk.: Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 246.–249. lpp.

⁵ Krimināllikuma 215.¹ pants (tiesiskās aizsardzības procesa izmantošana nolūkā izvairīties no saistību izpildes), 220. pants (mantas nobēdzināšana) u. c.

⁶ Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. A daļa. Komercdarbības vispārīgie noteikumi (1.–73. pants). Rīga: SIA "A. Strupiņa Juridiskais birojs", 2003, 113. lpp.

⁷ Atbilstoši Komerclikuma spēkā stāšanās kārtības likuma 4. panta otrajai daļai, ja citā normatīvajā aktā ir lietots termins "uzņēmums" un no šā akta terminu skaidrojuma vai normas jēgas izriet, ka šis normatīvais akts (tiesību norma) attiecināms uz uzņēmumu kā tiesību subjektu, Komerclikuma noteikums par uzņēmumu nepiemēro.

⁸ Kalniņa I. Darbinieku aizsardzība uzņēmuma pārejas gadījumā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 14.–15. lpp.

praksē arī pamatoti atzīts, ka jautājumu par darbinieku pāreju reglamentē Darba likuma 118. panta pirmā un otrā daļa un minēto normu piemērošana var būt pakārtota uzņēmuma pārejas konstatēšanai.⁹

Uzņēmums atbilstoši Civillikuma 848. pantam var tikt uzskatīts par lietu kopību, kas ietver komersanta saimnieciskajā darbībā izmantoto mantisko vērtību kopumu. Uzņēmumu kā tiesību objektu var atsevišķi no komersanta paša mantas atsavināt, iznomāt, ieķīlāt,¹⁰ taču doktrīnā norādīts, ka, atsavinot uzņēmumu, pārdevēja pienākums ir pārnest pircējam īpašuma tiesības uz katru attiecīgajā lietu kopībā ietilpstošo lietu atsevišķi.¹¹ Doktrīnā pamatoti norādīts, ka uzņēmums Komerclikuma 20. panta kontekstā ir saprotams plašāk, proti, papildus ķermeņiskām, bezķermeņiskām lietām un saistībām uzņēmums ietver arī nemateriālās vērtības, piemēram, labu reputāciju, labu klientūru, kvalificētu darbaspēku, tehnoloģijas, zinātību, atpazīstamību u. c., ko komersants izmanto vai var izmantot komercdarbībā.¹² Uzņēmuma nodošana šādā izpratnē nevar būt par prasības priekšmetu,¹³ bet tas var tikt uzskatīts par vienotu tiesību objektu, kas pieder komersantam.

Atsavināts var tikt gan uzņēmums kopumā, gan uzņēmuma patstāvīga daļa, radot Komerclikuma 20. panta pirmajā daļā noteiktās tiesiskās sekas – uzņēmuma ieguvēja atbildību par attiecīgi visām uzņēmuma vai tā patstāvīgās daļas saistībām. Doktrīnā norādīts, ka ar uzņēmuma patstāvīgu daļu saprot uzņēmuma relatīvi nošķirtu autonomu daļu, kura tiek izmantota vienotai darbībai un ir pašpietiekama šīs darbības veikšanai, un uzņēmuma patstāvīgo daļu raksturo tie paši parametri, kas raksturo uzņēmumu kopumā.¹⁴ Vienlaikus uzsverts, ka nav iespējams pasargāt kreditoru un ar normatīvo regulējumu nosegt risku, kas rodas, izpārdodot uzņēmumu pa daļām dažādiem ieguvējiem tā, ka uzņēmums vairs nevar tikt turpināts.¹⁵ Lai arī var piekrist, ka primāri jāvērtē, vai atsevišķu lietu pāreja citas personas īpašumā vai lietojumā nodrošina komercdarbības turpināšanu, nedrīkst aizmirst, ka personas, kas vēlas izvairīties no saistību izpildes, var dažādu darījumu noslēgšanas rezultātā radīt situāciju, kas līdzinās savstarpēji nesaistītai aktīvu atsavināšanai un tiesību nodošanai, lai slēptu uzņēmuma pāreju, ievērojami apgrūtinot kreditoram iespējas identificēt uzņēmuma ieguvēju, novērtēt, vai un kādā mērā uzņēmums ir pārgājis vienai vai citai personai, kā sadalīt atbildību starp šīm personām, ja ievērojami atšķiras to iesaiste komercdarbības turpināšanā, vienlaikus, piemēram, uzņēmuma nodevējam turpinot gūt peļņu no uzņēmuma darbības, piemēram, sniedzot fiktīvus pakalpojumus, saņemot neadekvāti lielu atlīdzību par kādu darbību veikšanu utt. Ņemot vērā kreditora ierobežoto informācijas apjomu, kas var būt kreditora rīcībā un kas skar uzņēmuma izmantošanu un tieša vai netieša labuma gūšanu tā

⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 15.04.2015. spriedums lietā Nr. SKC-2081-15.

¹⁰ Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Lietas. Valdījums. Tiesības uz svešu lietu (841.–926. p., 1130.–1400. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1998, 15.–16. lpp.

¹¹ Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 20. lpp.

¹² Strupiņš A. 2003, 102.–105. lpp.

¹³ Atbilstoši Civillikuma 1050. pantam par prasības priekšmetu var būt kā atsevišķa lieta, tā arī lietu kopība, kas pastāv vienīgi no ķermeņiskām lietām, bet ne tāda manta, kuras sastāvā ietilpst gan ķermeņiskas, gan bezķermeņiskas lietas.

¹⁴ Strupiņš A. 2003, 105. lpp.

¹⁵ Ibid., 116. lpp.

rezultātā, kreditora tiesības vērsties pret uzņēmuma ieguvēju var būt neiespējami sekmīgi izlietot, jo uzņēmuma vai tā patstāvīgas daļas pārejas faktu prasītājam nav iespējams pierādīt, ja uzņēmuma nodevējs un ieguvējs uzņēmuma vai tā patstāvīgas daļas pārejas faktu ir mērķtiecīgi slēpuši, aizbildinoties vien ar atsevišķu aktīvu vai prasījumu nodošanu, tiesību piešķiršanu vairākiem patstāvīgiem un nesaistītiem komersantiem. Prasītājam šādā gadījumā nebūtu nepamatoti ierobežojamas procesuālās tiesības cita starpā lūgt nodrošināt vai izprasīt no citām personām tā rīcībā neesošos, bet lietā nozīmīgus pierādījumus, nepieciešamības gadījumā nodrošinot komercnoslēpuma aizsardzību.¹⁶ Papildus tam prasītājam var būt dažādi procesuāli sarežģījumi, kas saistīti ar prasījuma par uzņēmuma pārejas vērsanu un pamatošanu, puses aizstāšanu jau celtas prasības gadījumā, kā arī citi.

Kādā lietā tiesa pamatoti secinājusi: “[.] atbildētājas apgalvojumu, ka šajā gadījumā neesot notikusi uzņēmuma pāreja, bet gan tikai SIA [.] piederošu atsevišķu mantu un nekustamā īpašuma atsavināšana, liek apšaubīt arī fakts, ka jau tajā pašā dienā, kad AS [.] tikusi reģistrēta komercreģistrā [..], tā tai nodoto keramikas ražotni /adrese/, kā patstāvīgu ekonomisku vienību, tas ir, gan ēkas, gan tajās esošo inventāru, ir nodevusi nomā SIA [..] proti, saglabājusi šī uzņēmuma kā lietu kopības identitāti un guvusi no tā ekonomisku labumu, vienlaikus nepārtraucot un arī nepārslēdzot ar prasītāju noslēgto līgumu par elektroenerģijas piegādi šim uzņēmumam,”¹⁷ taču izšķirošais apsvērums, nosakot kreditora tiesības vērst tā prasījumu pret uzņēmuma ieguvēju, ir nodoto lietu, tiesību, labumu vai citu aktīvu relatīvā vērtība uzņēmuma sastāvā un nozīme uzņēmuma izmantošanā. Arī minētajā lietā atbildētājs izteica iebildumus, ka neesot tikuši pārņemti uzņēmuma nodevēja darbinieki. Piemēram, ēkas un inventāra atsavināšana pašu uzņēmumu var nepārnest citai personai, jo komercdarbības turpināšanai var būt nepieciešami un nozīmīgi arī prasmīgi darbinieki, zinātība, klienti, piegādātāji utt. Tādēļ uzņēmuma daļas pārejas gadījumā, lai kreditors varētu vērsties pret ieguvēju, jāvērtē ir nodotās daļas nozīmīgums uzņēmuma komerciālās identitātes saglabāšanā un līdzvērtīgas saimnieciskās darbības turpināšanā. Piemēram, citām sabiedrībām uzņēmuma pārejas sekas var radīt augsti kvalificētu darbinieku pārņemšana profesionālo pakalpojumu sniegšanā, tiesību izmantot preču zīmi, nomāt nekustamo īpašumu, izmantot datubāzi utt. nodošana, turpretim konkrētu aktīvu izmantošana uzņēmuma komerciālās identitātes saglabāšanā un komercdarbības turpināšanā ir nebūtiska. Uzņēmumam var būt vairākas patstāvīgas daļas, kas katra pati par sevi spēj nodrošināt noteikta veida saimnieciskās darbības veikšanu, piemēram, preču ražošanu vai klientu apkalpošanu dažādās teritorijās vai valstīs, taču var būt situācijas, kur viena vai dažu aktīvu nodošana vai tiesību tos izmantot piešķiršana var radīt t. s. uzņēmuma kodola pāreju, ko savukārt ir pamats pielīdzināt visa uzņēmuma pārejai. Tādēļ doktrīnā pamatoti norādīts: ja ieguvējs var pēc būtības turpināt attiecīgo darbību ar uzņēmumu, tad uzskatāms, ka uzņēmums pārgājis, pat ja tā nenozīmīgas daļas palikušas nodevējam.¹⁸ Tādējādi, lai noteiktu, vai uzņēmums vai tā patstāvīga daļa ir pārgājusi, jāvērtē katra

¹⁶ Civilprocesa likuma 93. panta otrā daļa, 98. pants, 111. panta pirmā daļa, 112. panta pirmā, otrā daļa, 176. panta trešā daļa, 190. panta otrā daļa un citas normas.

¹⁷ Rīgas apgabaltiesas 10.03.2014. spriedums lietā Nr. C29715111, stājies spēkā 21.12.2015.

¹⁸ Strupiņš A. 2003, 115. lpp.

konkrētā uzņēmuma, par kura pārejas faktu ir strīds, komercdarbības specifika attiecīgajā laikā, vietā un apstākļos.

Uzņēmuma pārejas vērtēšana un noteikšana

Ar uzņēmuma pāreju ir jāsaprot lietu, tiesību, saistību, labumu un vērtību, kas nodrošina uzņēmuma komerciālās identitātes saglabāšanu un komercdarbības veikšanu līdzvērtīgā veidā, nodošana citam komersantam. Kā atzīts tiesu praksē, Komerclikuma 20. panta noteikumi uzņēmuma pārejas definīciju neietver, kā arī tajā nav norādīti uzņēmuma pārejas elementi, kurus analizējot būtu iespējams izdarīt secinājumu par uzņēmuma pārejas esamības vai neesamības faktu.¹⁹ Doktrīnā atzīts, ka uzņēmuma pāreja jāklasificē pēc pārejas fakta un rezultāta, nevis pēc pārejas formas, un uzņēmuma pārdošana pa daļām, ja rezultātā uzņēmumu iegūst viens vai vairāki subjekti, kuri darbojas kopīgi, nerada pamatu izvairīties no likumā noteiktās tiesību un saistību pārejas un līdz ar to arī no atbildības.²⁰ No minētā izriet, ka tas, vai notikusi uzņēmuma pāreja, jāvērtē neatkarīgi no tā, vai un kādas vienošanās saistībā ar to noslēgtas uzņēmuma nodevēja, ieguvēja vai citu personu starpā, ņemot vērā, kura persona turpina izmantot uzņēmumu komercdarbībā. Iespējams, ņemot vērā, ka atsevišķos gadījumos uzņēmuma pārejas fakts nav acīmredzams un tiek mērķtiecīgi slēpts, pamatotāk būtu runāt nevis tikai par uzņēmuma vai tā daļas iegūšanu īpašumā vai lietojumā, bet gan par nozīmīga labuma gūšanu uzņēmuma lietošanas komercdarbībā rezultātā kopumā, lai atbildētu par tā saistībām, kas var izpausties kā dažādu veidu mantiska vai nemantiska labuma gūšana attiecīgajos apstākļos, šādai personai ne obligāti esot tieši iesaistītai uzņēmuma izmantošanā. To var noteikt, ņemot vērā uzņēmuma izmantošanā iesaistīto sabiedrību naudas plūsmu, izejmateriālu vai preču, pakalpojumu iegādes, pārdošanas cenu un noteikumus, atlīdzību valdes, padomes locekļiem, citiem pārstāvjiem, darbiniekiem, uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā ekonomisko būtību (no uzņēmuma darbības labumu gūt var kāds cits, piemēram, ietekmējot konkurenci) un citus apsvērumus.

Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā arī nostiprinājušies vispārīgi kritēriji, ko Latvijas tiesas izmanto uzņēmuma pārejas vērtēšanai un noteikšanai, un atbilstoši tiem nepieciešama uzņēmuma veida vai rakstura izvērtēšana, jāņem vērā ķermenisku (nekustamais īpašums, kustamas lietas) un bezķermenisku lietu, kā arī labumu (zinātība, izgudrojumi) pāreja, tas, vai lielākā daļa darbinieku ir pārņemti, vai klienti ir pārņemti, uzņēmējdarbības funkciju līdzība pirms un pēc pārejas. Taču papildus šo apstākļu vērtēšanai izšķiroši būtiski ir vērtēt arī katru gadījumu individuāli,²¹ jo minētie vispārīgie kritēriji var atsevišķos gadījumos nebūt pietiekami vai nebūt izmantojami vispār, lai vērtētu un noteiktu, vai ir notikusi uzņēmuma pāreja. Uzņēmuma pārejas brīdis arī var nebūt nosakāms, ja uzņēmuma nodevējs un ieguvējs izmantojuši uzņēmumu paralēli un pakāpeniski nodevuši uzņēmumu veidojošos aktīvus un vērtības.

Piemēram, tiesu praksē ņemti vērā šādi apstākļi un apsvērumi, kas var liecināt par uzņēmuma nodošanu, uzņēmuma pārejas noteikšanā: nodoms turpināt

¹⁹ Rīgas apgabaltiesas 20.06.2017. spriedums lietā Nr. C30737911.

²⁰ Strupiņš A. 2003, 115. lpp.

²¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 09.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-340/2017.

komercdarbību un visu tam nepieciešamo līdzekļu kopuma nodošana;²² aktīvu un saistību nodošana bez atlīdzības; saistību, kas izriet no darba un nomas tiesiskajam attiecībām, faktiska pārņemšana; ar pieprasījumu nodrošināta tirgus segmenta daļas iegūšana; apzinātas un saskaņotas darbības, kuru patiesais mērķis ir aktīvu, saistību un tirgus segmenta pārņemšana;²³ situācija, kad ar vienas sabiedrības saimnieciskās darbības rezultātu pieaugumu novērojama krasa otras sabiedrības finansiālās darbības lejupslīde, kaut abos uzņēmumos šajā laikā strādāja vieni un tie paši darbinieki, sabiedrības sadarbojās ar vieniem un tiem pašiem klientiem, kā arī tās sniedza identiskus pakalpojumus; klientu pārņemšana; darbošanās vienā adresē; identisku kontaktu izmantošana; darbošanās vienā jomā un ar identiskām funkcijām;²⁴ darījuma tiesisko attiecību uzturēšana ar piegādātājiem; aktīvu pārņemšana; tāda paša saimnieciskās darbības veida turpināšana tajā pašā vietā; darba tiesisko attiecību pārtraukšana un uzsākšana ar citu (iegūstošo) sabiedrību;²⁵ darbinieku pāreja īsā laikā; pamatlīdzekļu un krājumu nemainīga atrašanās vieta; valdes locekļa pāreja uz tuviniekam piederošu sabiedrību; konkrētu saistību pārņemšana;²⁶ būtisku priekšrocību iegūšana saimnieciskās darbības uzsākšanā;²⁷ veikalos un noliktavās esošo preču, kases aparātu, veikalu un noliktavu aprīkojuma iegādāšanās; tas, ka preces nav tikušas pārvietotas; tas, ka cita (iegūstošā) sabiedrība turpina saimniecisko darbību bijušajās noliktavās un veikalos, noslēdzot jaunus telpu nomas vai pārjaunojuma līgumus; tas, ka vienas sabiedrības saimnieciskā darbība tiek faktiski izbeigta un pasludināts maksātnespējas process, bet otra sabiedrība pārņemto uzņēmumu var izmantot saimnieciskajā darbībā bez būtiskām izmaiņām²⁸ u. c.

No minētā izriet, ka var būt ļoti daudzi un būtiski atšķirīgi apstākļi, kuros uzņēmuma pāreju ir pamats konstatēt, un aspekti, kas var būt nozīmīgi vienā gadījumā, bet citā – nav. Uzņēmuma pārejas noteikšanā izšķiroša nozīme ir konkrētā to apstākļu kopuma izvērtēšanai, kas liecina par uzņēmuma pāreju, kontekstā ar to, vai kāda sabiedrība (vai vairākas sabiedrības) tieši vai netieši no cita komersanta (nodevēja) ir ieguvusi īpašumā, lietojumā uzņēmumu vai tā būtisku, atsevišķu daļu (vai citādi gūst labumu no uzņēmuma vai tā būtiskas, atsevišķas daļas izmantošanas komercdarbībā, ņemot vērā komercdarbības veidu, specifiku, laiku, apstākļus) un faktiski, saglabājot uzņēmuma komerciālo identitāti, turpina komercdarbības veikšanu bez būtiskām izmaiņām. Nozīmīgāka par noteikta veida tiesību (īpašuma, lietošanas tiesību) uz uzņēmumu iegūšanu ir iespēja gūt labumu no uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā, kas var attaisnot atbildības par uzņēmuma saistībām uzlikšanu. Vērtējamo apstākļu daudzveidību, lai noteiktu, vai faktiski uzņēmums ir pārgājis no nodevēja ieguvējam, ievērojami ietekmē tas, ka uzņēmumu pārejas mērķis var būt mērķtiecīga un apzināta izvairīšanās no saistību izpildes, veicot saskaņotas darbības, lai aktīvus

²² Administratīvās apgabaltiesas 14.01.2016. spriedums lietā Nr. A420493311.

²³ Administratīvās apgabaltiesas 14.02.2017. spriedums lietā Nr. A420330015.

²⁴ Rīgas apgabaltiesas 20.06.2017. spriedums lietā Nr. C30737911.

²⁵ Administratīvās apgabaltiesas 08.11.2018. spriedums lietā Nr. A420146717.

²⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 09.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-340/2017.

²⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 15.12.2017. spriedums lietā Nr. SKC-330/2017.

²⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 21.05.2019. spriedums lietā Nr. SKA-631/2019.

un vērtības nodotu citam komersantam, saistības un pienākumus pret kreditoriem saglabājot uzņēmuma nodevējam, kas rada ievērojamu kreditora tiesību vērsties pret uzņēmuma ieguvēju izlietošanas apdraudējumu. Tādēļ tiesību piemērotājam uzņēmuma pārejas vērtēšanā un noteikšanā var zināmas vadlīnijas sniegt Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā formulētie vispārīgie kritēriji vai citās lietās vērtētie aspekti un apsvērumi, bet tas pats par sevi var nebūt pietiekami, lai noteiktu, vai notikusi uzņēmuma pāreja.

Atbildība uzņēmuma pārejas gadījumā

Atbilstoši Komerclikuma 20. panta pirmajai daļai uzņēmuma pārejas gadījumā uzņēmuma ieguvējs atbild par visām uzņēmuma vai tā patstāvīgās daļas saistībām, ko papildina panta otrajā daļā atspoguļotais princips, ka uzņēmuma pārejas gadījumā uzņēmumā vai tā daļā ietilpstošie prasījumi un citas tiesības arī pāriet uz uzņēmuma ieguvēju. Atšķirīgi vienošanās noteikumi atbilstoši panta trešajai daļai nav spēkā attiecībā uz trešajām personām. Pēc būtības situācija, kurā persona, kas nav attiecīgās saistības dalībnieks (uzņēmuma ieguvējs), atbild par citas personas (uzņēmuma nodevēja) uzņemtajām saistībām, ir vērtējama kā izņēmums no civiltiesību principa, ka vienošanās pastāv tikai starp tās dalībniekiem un citām personām saistības nerada (Civillikuma 1520.–1522., 1546. pants u. c.). Šāda regulējuma mērķis ir trešo personu (kreditoru) aizsardzība, nosakot uzņēmumā ietilpstošo saistību nedalāmību no tiesībām²⁹ un novēršot tās situācijas, kurās komercsabiedrība tiek “iztīrīta” no aktīviem, neatstājot tās kreditoriem cerības saņemt tiem pienākošos samaksu.³⁰ Tādēļ, no vienas puses, ir būtiski, lai kreditoriem būtu iespējas efektīvāk izlietot to tiesības vērsties pret uzņēmuma ieguvēju, saņemot savas saistības izpildījumu. Atsevišķos gadījumos būtu attaisnojama atbildības par uzņēmuma saistībām uzlikšana personai, kura gūst nozīmīgu labumu no komercdarbības veikšanas neatkarīgi no tā, uz kāda tiesiskā pamata un kādā veidā tai radīta iespēja gūt labumu no uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā. Proti, var būt prezumējams, ka uzņēmuma ieguvējs ir komersants, kas tieši vai netieši gūst labumu no uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā neatkarīgi no tiesību uz uzņēmumu iegūšanas pamata un formālā satura, tādējādi aizsargājot kreditoru no uzņēmuma pārejas apzinātas un mērķtiecīgas slēpšanas. No otras puses, lai arī nereti strīdi tiesā saistībā ar uzņēmuma pāreju skar negodprātīgu izvairīšanos no saistību izpildes, taču var būt situācijas, kad uzņēmuma ieguvējs ticis maldināts par saistību neesamību vai arī par to nav uzzinājis, attaisnojami maldoties. Šādā situācijā būtu apsverams, vai uzņēmuma ieguvēja atbildība nebūtu ierobežojama, piemēram, ar uzņēmuma sastāvā ietilpstošo un uz ieguvēju pārgājušo aktīvu kopuma vērtību, tādējādi meklējot līdzsvaru starp godprātīga uzņēmuma ieguvēja un kreditoru interešu aizsardzību.

Komerclikuma 20. panta pirmajā daļā arī noteikts, ka par tām saistībām, kuras radušās pirms uzņēmuma vai tā patstāvīgās daļas pārejas citas personas īpašumā vai lietošanā un kuru izpildes termiņš vai nosacījums iestājies piecu gadu laikā pēc uzņēmuma pārejas, uzņēmuma nodevējs un uzņēmuma ieguvējs

²⁹ Strupiņš A. 2003, 113., 144. lpp.

³⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 09.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-340/2017.

atbild solidāri. Šajā gadījumā uzņēmuma nodevējam un ieguvējam nav viens un tas pats saistības pamats (Civillikuma 1671. pants), bet solidāra saistība nodibinās, jo to īpaši noteicis likumdevējs, aizsargājot kreditoru tiesības un tiesiskās intereses. Šādā gadījumā aktuāls jautājums varētu būt arī godprātīga uzņēmuma ieguvēja tiesisko interešu aizsardzība, ņemot vērā, ka kreditoram ir izvēles iespēja vērsties pret jebkuru no solidāri atbildīgajām personām arī tad, ja uzņēmuma nodevējs kļuvis maksātnespējīgs,³¹ kā arī vērtējamās būtu tiesiskās sekas, kas rodas, ja uzņēmuma ieguvējs pilnībā apmierinājis kreditora prasījumu. Saskaņā ar Civillikuma 1686. pantu tādā gadījumā ieguvējs var prasīt no pārējiem atbilstošu atlīdzību, ja tam nav sevišķu šķēršļu, un savstarpējie norēķini pēc kreditora apmierināšanas izdarāmi pēc vienādu daļu principa, ja no apstākļiem neizriet citāds sadalījums.³² Iespējams, ka normatīvais regulējums būtu jāpapildina, nosakot – ja uzņēmuma atsavinātājs ir maldinājis uzņēmuma ieguvēju par uzņēmumā ietilpstošajām saistībām un to apmēru, noteikti apgalvojot, ka tādu nav, neatkarīgi no tā, vai saistību izpildes termiņš vai nosacījums iestājies uzņēmuma pārejas brīdī vai pēc tam, tad uzņēmuma nodevējs atlīdzina ieguvējam visus tā rezultātā nodarītos zaudējumus,³³ lai novērstu iespējamās pretrunas un neskaidrības starp uzņēmuma ieguvēja un atsavinātāja tiesisko attiecību regulējumu un solidāras saistības kopparādnieku savstarpējā norēķina regulējumu pēc saistības apmierināšanas. Tiesību doktrīnā arī norādīts, ka Komerclikuma 20. panta pirmajā daļā minētais piecu gadu termiņš ir uzskatāms par noilgumu, uz kura apturēšanu, pagarināšanu un pārtraukšanu attiecināmi Civillikuma 1893.–1911. panta noteikumi,³⁴ kam nevar piekrist, jo Komerclikuma 20. panta pirmās daļas otrajā teikumā ir norāde uz atbildību par saistībām, kuru izpildes termiņš vai nosacījums iestājies piecu gadu laikā pēc uzņēmuma pārejas un kuru izpildei termiņš vai nosacījums vēl tikai iestāsies turpmāko piecu gadu laikā pēc uzņēmuma pārejas. Savukārt noilgums attiecīgai saistībai sāks tecēt tikai pēc tam, jo atbilstoši Civillikuma 1896. pantam noilguma tecējuma iesākumam nosacītiem prasījumiem vajadzīgs, lai nosacījums jau būtu noskaidrojies, bet terminētiem prasījumiem – lai termiņš jau būtu notecējis. Attiecīgi izpildes termiņa iestāšanos kreditors nevar ietekmēt tādā pašā veidā kā noilguma tecējumu (Civillikuma 1902.–1905. pants), un saistībai, par kuru atbild uzņēmuma nodevējs un ieguvējs solidāri, pēc izpildes termiņa vai nosacījuma iestāšanās piemērojams uz to attiecināmais noilguma termiņš (Civillikuma 1895. pantā, Komerclikuma 406. pantā vai citā normā noteiktais).

Secinājumi

1. Judikatūrā formulētie uzņēmuma pārejas noteikšanas vispārīgie kritēriji un citās lietās vērtētie aspekti un apsvērumi var būt noderīgi tiesību piemērotājam, bet paši par sevi var nebūt pietiekami, lai noteiktu, vai notikusi uzņēmuma pāreja. Kreditoru tiesiskās aizsardzības nodrošināšanai nepieciešamo

³¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 15.12.2017. spriedums lietā Nr. SKC-330/2017.

³² Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 171. lpp.

³³ Sal.: atbildība par lietas īpašībām un trūkumiem – Civillikuma 1612.–1620. pants.

³⁴ Strupiņš A. 2003, 115. lpp.

rezultātu var sasniegt, katrā gadījumā atsevišķi un individuāli vērtējot katra konkrētā uzņēmuma, par kura pārejas faktu ir strīds, komercdarbības specifiku attiecīgajā laikā, vietā un apstākļos, kā arī nodotās daļas nozīmīgumu uzņēmuma komerciālās identitātes saglabāšanā un līdzvērtīgas saimnieciskās darbības turpināšanā.

2. Nosakot uzņēmuma ieguvēja atbildību, būtu ņemama vērā nevis tikai uzņēmuma vai tā daļas iegūšana īpašumā vai lietojumā, bet arī nozīmīga labuma gūšana uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā rezultātā kopumā. Varētu tikt prezumēts, ka komersants atbild kā uzņēmuma ieguvējs, ja tas tieši vai netieši gūst nozīmīgu labumu no uzņēmuma izmantošanas komercdarbībā, kas ir salīdzināms ar to vai lielāks par to, ko vidēji guvis vai būtu varējis gūt uzņēmuma nodevējs, tādējādi aizsargājot kreditoru no uzņēmuma pārejas apzinātas un mērķtiecīgas slēpšanas.
3. Lai nepamatoti un nesamērīgi neaizskartu godprātīga uzņēmuma ieguvēja tiesiskās intereses, būtu pieļaujams atsevišķos gadījumos ierobežot tā atbildību ar iegūtā uzņēmuma aktīviem un vērtībām. Šādā gadījumā būtu arī skaidri nosakāma tā tiesība vērsties pret uzņēmuma nodevēju, prasot visu zaudējumu atlīdzināšanu, kas tam nodarīti sakarā ar nepatiesi, nepilnīgi sniegto vai apzināti noklusēto informāciju par uzņēmuma saistībām, kā arī minētajā gadījumā uzņēmuma nodevējam uzņēmuma pārejas gadījumā būtu saglabājama atbildība pret kreditoru arī par saistībām, kurām izpildes termiņš vai nosacījums iestāties līdz uzņēmuma pārejas brīdim.

MĀKSLĪGAIS INTELEKTS UN CIVILTIESISKĀ ATBILDĪBA

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CIVIL LIABILITY

Jānis Kārklīņš, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras asociētais profesors

Ritvars Purmalis, *Mg. iur.*

Summary

Although modern innovations already provide the capability of artificial intelligence-driven device or software to function fully autonomously without the involvement of any person, the issue of the specificity of applying civil liability is, *inter alia*, weighed at the European Union level. This is linked to the current legal framework of the European Union and its Member States, which has been developed and adopted over the period of time when the operation of devices or software required at least an indirect involvement of a person in order to execute a specific task. In contrast, the contemporary technological achievements in the design of artificial intelligence provide the ability of an artificial intelligence-driven device and software to take independent decisions regarding the conduct of a particular activity, or, on the contrary, on abstaining from carrying out a particular activity, without any person's involvement. In such circumstances, there is a need to review and reassess the content of the existing regulation with regard to the application of civil liability both in the fault liability and in the model of strict liability (including product liability), and to establish certainty in the conceptual understanding of artificial intelligence and its isolation from simple process automation.

Atslēgvārdi: mākslīgais intelekts, vispārējās atbildības modelis, stingrā atbildība, kaitējums, cēloņsakarība

Keywords: artificial intelligence, fault-based liability, strict liability, damage, causation

Ievads

Aktuālo ziņu virsrakstos arvien vairāk tiek pieminēta vārdkopa “mākslīgais intelekts”¹ un apcerēta gan tā ietekme uz tautsaimniecības nozari, gan ar to

---

¹ Sk., piemēram: Marr B. Is Artificial Intelligence (AI) A Threat To Humans? Forbes, 2020. Pieejams: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2020/03/02/is-artificial-intelligence-ai-a-threat-to-humans/#5a406685205d> [aplūkots 05.03.2020.]; Open Future. Don't trust AI until we build systems that earn trust. The Economist, 2019. Pieejams: <https://www.economist.com/open-future/2019/12/18/dont-trust-ai-until-we-build-systems-that-earn-trust> [aplūkots 05.03.2020.]; Kirkland R. The economics of

saistītās ekonomiskās perspektīvas.² Vienlaikus ekonomiskās prognozes paredz, ka mākslīgā intelekta programmatūru tirgus peļņa 2025. gadā varētu pārsniegt 100 miljardu eiro robežšķirtni,³ kas savukārt visai uzskatāmi ilustrē sabiedrībā nostiprinājušos mērķi sasniegt jaunu tehnoloģisku izrāvienu, līdzīgi kā tas savulaik bija, piemēram, ar iekšdedzes dzinēja radīšanu. Lai arī vēsturiski personas atbildība saistībā ar trešajai personai nodarīto kaitējumu tika vērtēta jau ar romiešu tiesībās atzīto vispārējās atbildības modeli jeb atbildību par vainojamību (angļu val. – *fault-based liability*), industriālā revolūcija un tās laikā radītie mehāniskie risinājumi tās piemērošanas iespējamību izaicināja. Proti, tvaika dzinēju, dzelzceļu, paaugstinātas bīstamības avotu pielietojums un klātesamība ikdienā radīja pamatu konkrētas personas civiltiesiskās atbildības noteikšanai stingrās atbildības (angļu val. – *strict liability*) jeb t. s. “bezvainas atbildības” modeli. Ņemot vērā vēsturisko notikumu gaitu kopsakarā ar līdzšinējiem tehnoloģiju nozares sasniegumiem, par pamatotu var atzīt viedokli, ka turpmāka mākslīgā intelekta attīstība varētu rezultēties ar ceturto industriālo revolūciju, kas, savukārt, radītu izmaiņas ne tikai pasaules ekonomikā, sabiedrībā kopumā, bet arī tiesību zinātnē.⁴ Līdz ar to nevar izslēgt, ka arvien plašāks mākslīgā intelekta pielietojums ikdienā būs pamats, lai pilnveidotu pašreizējo tiesisko regulējumu, tādējādi sekmējot korektu civiltiesiskās atbildības piemērošanu par mākslīgā intelekta darbības rezultātā nodarītu kaitējumu.

Mākslīgā intelekta jēdzieniskā izpratne un tā izpausmes formas

Ievērojot to, ka jau šobrīd ar programmatūru starpniecību tiek īstenota kritisku funkciju izpilde, par pirmšķietami pamatotu var atzīt Eiropas Komisijas norādi, ka mākslīgais intelekts jau tagad ir daļa no mūsu ikdienas.⁵ Tā, piemēram, ar noteiktu programmatūru starpniecību tiek vadīti bezpilota gaisa

---

artificial intelligence. McKinsey & Company, 2018. Pieejams: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-analytics/our-insights/the-economics-of-artificial-intelligence#> [aplūkots 05.03.2020.].

² Sk., piemēram: Artificial Intelligence in the Real World. The business case takes shape. The Economist Intelligence Unit, 2016. Pieejams: https://eiperspectives.economist.com/sites/default/files/Artificial_intelligence_in_the_real_world_1.pdf [aplūkots 03.03.2020.].

³ Sk., piemēram: Statista. Revenues from the artificial intelligence (AI) software market worldwide from 2018 to 2025. Pieejams: <https://www.statista.com/statistics/607716/worldwide-artificial-intelligence-market-revenues/> [aplūkots 05.03.2020.]; Abdallat A. From ROI To RAI (Revenue From Artificial Intelligence). Forbes, 2020. Pieejams: <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2020/01/15/from-roi-to-rai-revenue-from-artificial-intelligence/#63fdb8001fcc> [aplūkots 05.03.2020.].

⁴ Sk.: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Informatīvs ziņojums “Par mākslīgā intelekta risinājumu attīstību”. 2019, 6. lpp. Pieejams: http://www.varam.gov.lv/lat/likumdosana/normativo_aktu_projekti/publiskas_parvaldes_joma/?doc=27521 [aplūkots 14.02.2020.].

⁵ European Commission. Communication from the commission: Artificial Intelligence from Europe. Brussels, 2018, p. 1. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0237&from=EN> [aplūkots 02.02.2020.].

kuģi, veiktas ķirurģiskas operācijas,⁶ aprēķināta radiācijas deva,⁷ diagnosticēta melanoma,⁸ kā arī īstenotas operācijas ar akciju iegādi un atsavināšanu biržā.⁹ Turklāt Amerikas Savienotajās Valstīs ar algoritma starpniecību pat ir vērtēta iespējamība, vai konkrēta persona īstēnos noziedzīga nodarījuma recidīvu.¹⁰ Tāpat nesēn publicētā Eiropas Komisijas ziņojumā “Par mākslīgo intelektu un Eiropas pieeju izcilībai un uzticamībai” pausts pieņēmums, ka mākslīgais intelekts spēs mainīt ikviena dzīvi ar uzlabojumiem vairākās nozarēs.¹¹ Tomēr, pirms sniegt turpmāku izvērtējumu par civiltiesiskās atbildības piemērošanas iespējamību mākslīgā intelekta nodarīta kaitējuma gadījumā, nepieciešams konkretizēt mākslīgā intelekta jēdzienisko izpratni.

Jāņem vērā, ka mākslīgā intelekta jēdziena definēšanas pirmsākumi ir saistīti ar 20. gadsimta otrajā pusē sniegto britu kriptogrāfa Alana Tēringa (*Alan Turing*) skaidrojumu – saskaņā ar to jebkura ierīce var tikt atzīta par “inteliģentu”, ja tās izpaušme ir pielīdzināma citai personai vai ir grūti nošķirama no tās.¹² Vispārīgi atzīts, ka mākslīgais intelekts ir cieši saistīts ar datorzinātnes jomu, kurā ar inteliģentu programmatūru starpniecību tiek automatizēta intelektuālu procesu norise.¹³ Savukārt intelektuālo procesu automatizācijas aspektā jāņem vērā, ka tā izpaužas gan kā attiecīgās programmatūras spēja *mašīnmācības*¹⁴ jeb pašmācības ceļā iegūt un apstrādāt nepieciešamo informāciju

⁶ Vladeck D. C. *Machines without Principals: Liability Rules and Artificial Intelligence*. Washington Law Review, 2014, Vol. 89, Issue 1, p. 118.

⁷ Chagal K. *Am I an Algorithm or a Product? When Products Liability Should Apply to Algorithmic Decision-Makers*. The 46th Research Conference on Communication, Information and Internet Policy. 2018, p. 32. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3241200 [aplūkots 01.03.2020.]; sk. arī: Lenardon J. P. A. *The Regulation of Artificial Intelligence*. Tilburg, 2017, p. 43. Pieejams: <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=142832> [aplūkots 02.02.2020.].

⁸ Sk. sīkāk: Lappuķe R. *Mākslīgais intelekts kā cilvēces darbarīks*. Jurista Vārds, 2019, Nr. 38 (1096), 13. lpp.

⁹ Sk.: European Commission. *Commission Staff Working Document: Liability for Emerging Digital Technologies*. Brussels, 2018, p. 11. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018SC0137&from=en> [aplūkots 02.02.2020.]; sk. arī: Chagal K. *Am I an Algorithm or a Product?* 2018, pp. 3–5.

¹⁰ Stankovic M., Gupta R., Rossert B. A., Mayers G. I., Nicoli M. *Exploring Legal, Ethical and Policy Implications of Artificial Intelligence*. White Paper, 2017, p. 28. Pieejams: <http://globalforumljd.com/new/sites/default/files/documents/resources/Artificial-Intelligence-White-Paper-Draft-5Oct2017.pdf> [aplūkots 30.01.2020.]; sk. arī: Kucina I. *Mākslīgais intelekts (algoritmi) tiesās un prognostisku lēmumu taisnīgums*. Jurista Vārds, 2019, Nr. 38 (1096), 14.–15. lpp.

¹¹ European Commission. *White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust*. Brussels, 2020, p. 1. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf [aplūkots 23.02.2020.].

¹² Sk.: Turing A. *Computing Machinery and Intelligence*. *Mind*, 1950, Vol. LIX, Issue 236.

¹³ Sk.: Bathaee Y. *The Artificial Intelligence Black Box and the Failure of Internet and Causation*. *Harvard Journal of Law & Technology*, 2018, Vol. 31, Issue 2, p. 898. Pieejams: <https://jolt.law.harvard.edu/assets/articlePDFs/v31/The-Artificial-Intelligence-Black-Box-and-the-Failure-of-Intent-and-Causation-Yavar-Bathaee.pdf> [aplūkots 08.02.2020.].

¹⁴ Mākslīgajam intelektam pielietojot t. s. mašīnmācības spējas (angļu val. – *machine learning*) un dziļās mašīnmācības spējas (angļu val. – *deep learning*). Sk. sīkāk: Nguyen G., Dlugolinsky S., Bobak M., Tran V., Lopez G., Heredia I., Malík P., Hluchý L. *Machine Learning and Deep Learning frameworks and libraries for large-scale data mining: a survey*. *Artificial Intelligence Review*, 2019, No. 52, pp. 80–85. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/329990977_Machine_Learning_and_Deep_Learning_frameworks_and_libraries_for_large-scale_data_mining_a_survey [aplūkots 08.02.2020.].

noteikta lēmuma pieņemšanai vai sākotnēji nezināma iznākuma paredzēšanai,¹⁵ gan arī kā mākslīgā intelekta vadītas sistēmas spēja atdarināt cilvēkam raksturīgu intelektuālo kapacitāti.¹⁶

Līdzīgi arī savulaik Stenfordas Universitātes profesors Džons Makārtijs (*John McCarthy*) mākslīgo intelektu ir raksturojis kā inteligentu programmatūru izstrādāšanas zinātni,¹⁷ kas, savukārt, rezultējās ar diskusijām sabiedrībā par to, vai intelekts var būt vairāk nekā bioloģiskas būtnes iezīme, t. i., vai to vispār var mākslīgi radīt.¹⁸ Vienlaikus mākslīgā intelekta teorētiķu uzturētā pilnīgas autonomijas paradigma paredz, ka “gudrie” algoritmi ir spējīgi “sajust – domāt – rīkoties” bez citas personas iesaistes. Šāda nostāja, cita starpā, korelē ar Oksfordas Universitātes profesora Nika Bostroma (*Nick Bostrom*) savulaik pausto viedokli, ka atšķirībā no citām tehnoloģijām mākslīgais intelekts nav uzskatāms vienīgi par instrumentu, bet gan tas ir potenciāli neatkarīgs personas aģents.¹⁹

Kā izriet no Eiropas Komisijas 2018. gada 25. aprīļa ziņojuma “Par mākslīgo intelektu”, tad jēdziens “mākslīgais intelekts” ir attiecināms uz “[...] automatizētām sistēmām, kas spēj demonstrēt inteligentu rīcību, veicot nepieciešamo apkārtējās vides analīzi un darbojoties autonomi, tādējādi sasniedzot noteiktu mērķi [...] mākslīgā intelekta vadītas sistēmas var būt gan tādas, kas izriet no programmatūras, darbojoties vienīgi virtuālajā vidē (piemēram, balss asistenti, attēla analizēšanas programmatūras, meklētāja programmatūras, runas un sejas atpazīšanas sistēmas), gan tādas, kas var būt iestrādātas citās ierīcēs (piemēram, modernizētos robotos, autonomos transportlīdzekļos, bezpilota gaisa kuģos u. c.)”.²⁰ Līdzīgi arī Eiropas Komisijas īpaši izveidota ekspertu grupa atzinusi, ka mākslīgais intelekts būtu jāsaista ar tādām cilvēku radītām programmatūrām, kuras ir spējīgas ne tikai patstāvīgi interpretēt pieejamo informācijas kopu noteikta lēmuma pieņemšanai, bet arī nepieciešamības gadījumā ieviest korekcijas un pielāgot tās turpmāko darbību atbilstoši izvērtējumam par tās darbības rezultātā radītajām sekām.²¹

¹⁵ Artificial Intelligence and Human Development: Toward a research agenda. International Development Research Centre. Canada, 2018, p. 10. Pieejams: https://www.idrc.ca/sites/default/files/ai_en.pdf [aplūkots 10.02.2020.]; sk. arī: Smith C., McGuire B., Huang T. The History of Artificial Intelligence. University of Washington, 2006, p. 4. Pieejams: <https://courses.cs.washington.edu/courses/csep590/06au/projects/history-ai.pdf> [aplūkots 01.01.2020.].

¹⁶ Kingston J. K. C. Artificial Intelligence and Legal Liability. 2016. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/309695295_Artificial_Intelligence_and_Legal_Liability [aplūkots 10.01.2020.].

¹⁷ Smith C., McGuire B., Huang T. 2006, p. 4.

¹⁸ Sk.: Cerka P., Grigiene J., Sirbikyte G. Liability for damages caused by artificial intelligence. 2015. Pieejams: https://is.muni.cz/el/1422/podzim2017/MV735K/um/ai/Cerka_Grigiene_Sirbikyte_Liability_for_Damages_caused_by_AI.pdf [aplūkots 10.02.2020.].

¹⁹ Bostrom N. When Machines Outsmart Humans. *Futures*, 2000, Vol. 35:7, pp. 759–764. Pieejams: <https://nickbostrom.com/2050/outsmart.html> [aplūkots 20.01.2020.].

²⁰ European Commission. Communication from the Commission: Artificial Intelligence from Europe. 2018, p. 1.

²¹ European Commission. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. A Definition of AI: Main Capabilities and Disciplines. Brussels, 2018, p. 6. Pieejams: <https://ec.europa.eu/futurium/en/ai-alliance-consultation> [aplūkots 10.01.2020.]; sk. arī: Chagal K. The Reasonable Algorithm. *Journal of Law, Technology & Policy*, Forthcoming, 2018, p. 117. Pieejams: <http://cyber.haifa.ac.il/images/Publications/THE%20REASONABLE%20ALGORITHM.pdf> [aplūkots 23.02.2020.].

No sniegtajiem skaidrojumiem izriet, ka mākslīgo intelektu raksturo ne tikai zināma autonomijas pakāpe, bet arī spēja mainīt tā darbību. Citiem vārdiem, mākslīgo intelektu vispārīgi raksturo četri būtiski elementi, proti, sistēmas spēja

- ar *mašīnmācības* starpniecību mainīt tās sākotnējo algoritmu,
- pielāgoties situācijām, kas iepriekš nav bijušas zināmas,
- patstāvīgi interpretēt pieejamo informācijas kopu noteikta lēmuma pieņemšanai,
- īstenot darbību kopumu, ko nav spējīga sasniegt tradicionālā datorizētā sistēma.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta priekšsēdētājs Aigars Strupišs ir paudis viedokli, kas paredz, ka par jebkāda veida “intelektu” var runāt vienīgi gadījumā, ja programmatūras (t. sk. ierīces) darbība nav atkarīga no konkrētas personas izstrādāta algoritma.²² Sniegtajam skaidrojumam var piekrist, tā kā mākslīgā intelekta darbība primāri nav atkarīga no vienotas lineāras kodu rindas, bet gan no sistēmai pieejamās pieredzes konkrētu problēmu risināšanai, kas, savukārt, mākslīgo intelektu atšķir no tradicionālām datorizētām sistēmām (vienkāršas procesu automatizācijas jeb datu apstrādes).²³

Mākslīgā intelekta jēdzieniskās izpratnes aspektā jāņem vērā mākslīgā intelekta attīstības stadijas, kas, lai arī saistītas, tomēr ir savstarpēji nošķiramas.²⁴

- Mākslīgais *šaurais* intelekts (angļu val. – *artificial narrow intelligence*), kura pamatdarbība lielākoties ir paredzēta viena šauri definēta vai ierobežota uzdevuma veikšanai. Kā piemēru var minēt balss asistentus, kas apkopo un pielāgo nepieciešamo informāciju, lai sniegtu iespējami precīzas atbildes uz uzdotajiem jautājumiem. Tomēr jāņem vērā, ka mākslīgā šaurā intelekta izpausmes forma balss asistenta veidā nespēs patstāvīgi īstenot operācijas ar akciju iegādi un atsavināšanu biržā, un otrādi. Lai arī mākslīgā *šaurā* intelekta vadītas programmatūras ar t. s. *mašīnmācības* starpniecību ir spējīgas ieviest izmaiņas gan informācijas apstrādes veidā, gan lēmumu pieņemšanas procesā, tās nav spējīgas funkcionēt ārpus konkrētas personas sākotnēji noteiktās darbības jomas (algoritma ietvara). Minētais ļauj atzīt, ka mākslīgā šaurā intelekta vadīta programmatūra zināmā mērā ir atkarīga no tās izstrādātāja. Piemēram, pēc ekspertu

²² Sk.: Strupišs A. No diskusijas konferencē “Komerctiesības un mākslīgais intelekts: Quo vadis?”. Augstākās Tiesas Biļetens, 2018, Nr. 16, 111. lpp. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Informativie_materiali/BILETENS16_WEB.pdf [aplūkots 31.01.2020.].

²³ Cole G. S. Tort Liability for Artificial Intelligence and Expert Systems. 10 Computer L. J., 1990, No. 10 (2), p. 145. Pieejams: <https://repository.jmls.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1416&context=jitpl> [aplūkots 03.03.2020.].

²⁴ Sk. arī: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Informatīvs ziņojums “Par mākslīgā intelekta risinājumu attīstību”. 2019, 4. lpp. Pieejams: http://www.varam.gov.lv/lat/likumdosana/normativo_aktu_projekti/publiskaš_parvaldes_joma/?doc=27521 [aplūkots 14.02.2020.]; sk. arī: Terjuhana J. Mākslīgā intelekta trenēšana, izmantojot personas datus. Jurista Vārds, 2019, Nr. 38 (1096), 31. lpp.; Kaplan A., Haenlein M. Siri, Siri in my Hand, who's the Fairest in the Land? On the interpretations, illustrations and Implications of artificial intelligence. Business Horizons, 2019, No. 62 (1). Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0007681318301393> [aplūkots 31.01.2020.].

domām, mākslīgā šaurā intelekta attīstības stadijā ietilpst tādas mūsdienu modernākās datorsistēmas kā *Watson*²⁵ un *AlphaGo*.²⁶

- Mākslīgais *vispārīgais* intelekts (angļu val. – *artificial general intelligence*), kura pamatdarbība paredz cilvēka lēmumu procesu imitāciju plaši definētā “uzdevumu” laukā.²⁷ Kā piemēru var minēt Īlona Maska (*Elon Musk*) dibinātās bezpeļņas organizācijas līdzšinējās iestrādes mākslīgā *vispārīgā* intelekta radīšanā.²⁸ Mākslīgā *vispārīgā* intelekta pamatdarbība atšķirībā no mākslīgā *šaurā* intelekta nav limitēta ar viena konkrēta uzdevuma izpildi, tā kā ar mākslīgā *vispārīgā* intelekta starpniecību ir paredzēts atdarināt cilvēkam raksturīgu prasmju kopumu vairākās situācijās,²⁹ vienlaikus nodrošinot šādas sistēmas spēju nepārtraukti pilnveidot tās darbību.³⁰ Citiem vārdiem, mākslīgais *vispārīgais* intelekts nodrošinās programmatūras spēju funkcionēt vairākos (t. sk. savstarpēji nesaistītos) uzdevumu laukos neatkarīgi no tai pieejamās informācijas kopas.

Aplūkojot minētos mākslīgā intelekta iedalījumus pēc tā attīstības stadijām, secināms, ka senatora A. Strupiša sniegtais “mākslīgā intelekta” jēdzieniskais skaidrojums raksturo mākslīgo *vispārīgo* intelektu, kura autonomo darbību un turpmāko attīstību jebkādā veidā neietekmē nedz cita persona, nedz sistēmai sākotnēji definētā uzdevuma saturs. Lai arī var atzīt, ka mākslīgais *vispārīgais* intelekts ir saistāms ar nākotnes tehnoloģijām,³¹ vairums nozares pārstāvju pauž uzskatu, ka mākslīgā *vispārīgā* intelekta attīstības stadija pilnībā varētu tikt sasniegta jau 21. gadsimta pirmajā pusē.³² Neatkarīgi no tā, vai šādas prognozes ir pareizas vai ne, ir pamats rosināt diskusijas par civiltiesiskās atbildības piemērošanas jautājumiem, tā kā vienkāršas procesu automatizācijas gadījumā civiltiesiskā atbildība, visticamāk, iestātos attiecīgā algoritma izstrādātājam (ja vien

²⁵ *Watson* datorsistēma ar kognitīvās skaitļošanas starpniecību nodrošina, lai pieejamās informācijas interpretācijas rezultātā tiktu sniegta visatbilstošākās atbildes. Sk. sīkāk: International Business Machines Corporation. *Watson Anywhere*. Pieejams: <https://www.ibm.com/watson> [aplūkots 09.02.2020.]. Būtiski arī minēt, ka *Watson* datorsistēmas nozīmētais ārstēšanās plāns vēza pacientiem saskan ar to, ko nosaka 99% kvalificētu ārstu. Sk. sīkāk: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Informatīvs ziņojums “Par mākslīgā intelekta risinājumu attīstību”. 2019, 8. lpp.

²⁶ *AlphaGo* ir pirmā datorprogramma, kas uzvarējusi *Go* galda spēles pasaules čempionātā. Sk. sīkāk: DeepMind AlphaGo. Pieejams: https://deepmind.com/research/case-studies/alphago-the-story-so-far#what_is_go_ [aplūkots 09.02.2020.]; sk. arī: Yu R., Ali G. What's Inside the Black Box? AI Challenges for Lawyers and Researchers. *Legal Information Management*, 2019, Vol. 19, Issue 1, p. 5. Pieejams: <https://www.cambridge.org/core/journals/legal-information-management/article/whats-inside-the-black-box-ai-challenges-for-lawyers-and-researchers/8A547878999427F7222C3CEFC3CE5E01> [aplūkots 11.02.2020.].

²⁷ Sk. sīkāk: Chagal K. *The Reasonable Algorithm*. 2018, pp. 115–118.

²⁸ Ī. Maska dibinātā bezpeļņas organizācija *OpenAI* sadarībā ar citiem nozares uzņēmumiem ir apņēmusies nodrošināt, ka mākslīgais vispārējais intelekts dod labumu visai cilvēcei. Atsevišķi *OpenAI* līdzšinēji īstenotie projekti ir redzami interneta vietnē: <https://openai.com/progress/>

²⁹ Rosa M., Feyereisl J. *A Framework For Searching For General Artificial Intelligence*, p. 6. Pieejams: <https://arxiv.org/pdf/1611.00685.pdf> [aplūkots 05.03.2020.].

³⁰ Yampolskiy R., Fox J. *Artificial General Intelligence and the Human Mental Model. Singularity Hypotheses: A Scientific and Philosophical Assessment*. Springer, 2012, p. 8. Pieejams: <http://intelligence.org/files/AGI-HMM.pdf> [aplūkots 05.03.2020.].

³¹ Terjuhana J. 2019, 32. lpp.

³² Mack E. *These 27 Expert Predictions About Artificial Intelligence Will Both Disturb and Excite You*. Pieejams: <https://www.inc.com/eric-mack/heres-27-expert-predictions-on-how-youll-live-with-artificial-intelligence-in-near-future.html> [aplūkots 21.02.2020.].

nevarētu konstatēt citus apstākļus, kuri izslēdz attiecīgā algoritma izstrādātāja atbildību).

Pirmšķietami vērtējot, varētu atzīt, ka mākslīgā *šaurā* intelekta gadījumā atbildība par kaitējuma nodarīšanu trešajai personai iestātos attiecīgās sistēmas “izveidotājam”, tā kā mākslīgā *šaurā* intelekta pamatdarbība, lai arī autonoma un neparedzama, zināmā mērā ir atkarīga no tās izstrādātāja (piemēram, attiecībā uz to, kādu funkciju konkrētajai sistēmai tiek atvēlēts īstenot). Tomēr, neskatoties uz to, šajā rakstā paustie apsvērumi attiecībā uz mākslīgo *vispārīgo* intelektu var tikt attiecināti arī uz mākslīgā *šaurā* intelekta vadītām programmatūrām, jo to darbības laikā pieņemtie lēmumi var būt objektīvi neparedzami tās izstrādātājam, kā arī šādu sistēmu lēmumu pieņemšanas process var ierobežot cēlonības konstatēšanas iespējamību.

Rezumējot minēto, šajā rakstā jēdziens “mākslīgais intelekts” tiek attiecināts uz mākslīgā *vispārīgā* intelekta attīstības stadiju, ar to saprotot cilvēka radītas sistēmas, kuru autonomā darbība var tikt patstāvīgi mainīta un pilnībā atšķirties no to sākotnējā algoritma uzbūves, kā rezultātā šī cilvēka intelektam līdzīgā sistēma *mašīnmācības* ceļā ir spējīga pieņemt patstāvīgus, iepriekš neparedzamus lēmumus bez citas personas iesaistes vairākos savstarpēji nesaistītos uzdevumu laukos.

Spēkā esošā regulējuma atbilstība un iespējamā analogija

Cilvēcei attīstoties, vienmēr ir pastāvējuši kaitējuma nodarīšanas riski, kuri var iestāties mehānisko ierīču ekspluatācijas rezultātā, tomēr lielākoties šo risku iestāšanās iespējamību izraisījusi konkrētas personas iesaiste.³³ Turpretim mākslīgā intelekta gadījumā situācija ir citāda – riska iestāšanās iespējamība ir atkarīga nevis no konkrētas personas iesaistes, bet gan no mākslīgā intelekta autonomās darbības laikā patstāvīgi pieņemtiem lēmumiem. Turklāt jāņem vērā, ka, noteiktai automatizētai sistēmai kļūstot sarežģītākai, tās darbība un pat tās traucējumi laika gaitā var būt ne tikai neprognozējami, bet arī neizbēgami.

Tiesiskā vakuuma iespaidā Eiropas Parlaments savulaik pat ir ierosinājis konceptuāli izvērtēt, vai, piemēram, autonomiem robotiem nebūtu pamats piešķirt “elektroniskās personas” statusu un noteikt nepieciešamību pēc obligātās apdrošināšanas.³⁴ Tomēr relatīvi neseno publicētā Eiropas Komisijas ekspertu grupas ziņojumā visai pamatoti atzīts, ka šāds ierosinājums kopumā vērtējams kā pretrunīgs un ētisko dimensiju izaicinošs.³⁵ Vienlaikus jāatzīst, ka, pirmšķietami vērtējot, šāds risinājums pēc būtības ierobežotu jebkāda veida atbildības

³³ Sk.: Asaro P. M. The Liability Problem for Autonomous Artificial Agents. 2016, p. 190. Pieejams: <https://www.aaai.org/ocs/index.php/SSS/SSS16/paper/download/12699/11949> [aplūkots 10.01.2020.]; sk. arī: Abbott R. The Reasonable Computer: Disrupting the Paradigm of Tort Liability. University of Surrey School of Law. Geogre Washington Law Review, 2018, No. 86, Issue 1, p. 2. Pieejams: <http://epubs.surrey.ac.uk/821098/> [aplūkots 10.01.2020.].

³⁴ European Parliament. Report with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics. 2017, p. 18. Pieejams: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_EN.pdf [aplūkots 23.02.2020.].

³⁵ European Commission. Liability for Artificial Intelligence and other emerging digital technologies. Report from the Expert Group on Liability and New Technologies – New Technologies Formation. 2019, p. 38. Pieejams: <https://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupMeetingDoc&docid=36608> [aplūkots 08.02.2020.]; sk. arī: Lappuķe R. 2019, 14.–15. lpp.

piemērošanu fiziskām un juridiskām personām, kurām attiecīgā “elektroniskā persona” būtu piekritīga,³⁶ nemaz nerunājot par veidu un kārtību, kādā tiktu nodrošināta cietušās personas spēja vērst savu prasījumu par nodarītā kaitējuma kompensāciju pret “elektronisku personu”. Līdzīgi arī Latvijas Universitātes un Tieslietu ministrijas 2017. gada konferences “Komerctiesības un mākslīgais intelekts: quo vadis” apkopotie secinājumi paredz, ka atbildība par mākslīgā intelekta nodarīto kaitējumu būtu prasāma nevis no “sintētiska radījuma”, bet gan no konkrētas personas,³⁷ un tam viennozīmīgi var piekrist.

Jau vispārīgi atzīts, ka civiltiesiska atbildība ir saistība, kas rodas neatļautas darbības rezultātā, papildina vai aizstāj citu, jau pārkāptu saistību vai rodas no jauna sakarā ar deliktu un kas izpaužas tiesību aizskārēja pienākumā novērst vai mazināt neatļautās darbības rezultātā nodarīto kaitējumu cietušajam.³⁸ Līdz ar to civiltiesisko atbildību var izprast kā tiesību aizskārēja pienākumu iepretim cietušajai personai attiecībā uz nodarītā kaitējuma kompensāciju. Savukārt prettiesiska rīcība privāttiesībās ir konstatējama vienīgi tad, ja ir noticis tiesību aizskārums.³⁹ Minētais, cita starpā, izriet jau no Civillikuma 1635. panta saturā ietvertās “rezultāta teorijas”, tas nozīmē, ka prettiesiskas rīcības konstatēšanas priekšnoteikums ir tiesību aizskārums (un nevis plīks vērtējums, vai attiecīgās personas īstenotā darbība atbilst saprātīgas personas standartam).⁴⁰

Tiktāl šaubas nerodas un varētu pamatoti atzīt, ka atbildība par mākslīgā intelekta autonomās darbības rezultātā nodarīto kaitējumu būtu saistāma ar konkrēta tiesību subjekta rīcības atbilstības izvērtējumu. Tomēr jāņem vērā, ka vispārējās atbildības modeļi vispirms ir nepieciešams konstatēt neuzmanību vai ļaunu nolūku, kā ietvaros neuzmanība tiek konstatēta pēc objektīviem, ārpus psihes pastāvošiem kritērijiem (saprātīgas personas standarts), savukārt ļauns nolūks – pēc personas psihiskās attieksmes pret savu prettiesisko rīcību,⁴¹ turpretī stingrās atbildības modeļi – noteikta riska materializēšanos, kas ir atzīstams par cēloni nodarītajam kaitējumam.

Saskaņā ar Civillikuma 1649. pantu prasījumos, kas izriet no neatļautas darbības, tiesību aizskārējs atbild par katru, pat vieglu neuzmanību. Tas savukārt nozīmē, ka par “vieglas neuzmanības” mērauklu ir atzīstams “krietna un rūpīga saimnieka” jeb “saprātīgas personas”⁴² rūpības standarts. Tātad, lai konstatētu personas civiltiesisko atbildību par deliktu, ir jākonstatē, ka tā attiecīgajos apstākļos nav rīkojusies kā saprātīga persona. Tomēr var uzdot retorisku jautājumu – kā konkrētas personas rīcībā var konstatēt prasītās rūpības standarta

³⁶ European Commission. Liability for Artificial Intelligence and other emerging digital technologies. 2019, p. 38.

³⁷ Lielkalne B., Cehanoviča A. Komerctiesības un mākslīgais intelekts: quo vadis? Jurista Vārds, 2017, Nr. 50 (1004), 6.–8. lpp.

³⁸ Sk.: Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 205. lpp.

³⁹ Kārklīšs J. Vainas, prettiesiskas rīcības un atbildības ideja privāttiesībās. LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 8. sēj. Rīga: LU, 2015, 170. lpp.

⁴⁰ Sk.: *ibid.*, 171. lpp.

⁴¹ Sk.: Torgāns K., Kārklīšs J. Civiltiesiskās atbildības modeļi pēc vainojamības pazīmes. Jurista Vārds, 2015, Nr. 35 (887). Pieejams: www.juristavards.lv; sk. arī: Kārklīšs J. 2015, Nr. 8, 156. lpp.; sk. arī: Buls L. Vainas nozīme deliktu tiesībās. Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. Latvijas Universitātes 72. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 198. lpp.

⁴² Von Bar C., Clive E., Schulte-Nölke H. (ed.). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). New York: Oxford University Press, 2010, p. 3275.

neievērošanu atbilstoši Civillikumā regulētajām vainas pakāpēm (neuzmanības vai nodoma veidā), ja mākslīgā intelekta autonomā darbība iziet ārpus jebkādas personas kontroles. Cita starpā publiski arī pausts viedoklis, kas paredz, ka vietās, kur tehnoloģija darbojas autonomi, konkrētas personas rīcību nebūtu pamata atzīt par neatbilstošu saprātīgas personas standartam.⁴³ Vienlaikus tiesību doktrīnā atzīts: ja reiz mākslīgā intelekta izstrādātājs nav spējīgs paredzēt iespējamo negatīvo seku iestāšanās iespējamību, tad vēl jo vairāk šādu seku iestāšanās iespējamību nevar paredzēt kāda cita trešā persona.⁴⁴

Tāpat jāņem vērā, ka līdzšinējo mākslīgā intelekta programmatūru pamatā ir komplicēti neironu tīkli (angļu val. – *neural networks*) un tās sastāv no vairākiem elektroniskās sinapses slāņiem, kā rezultātā tiek ievērojami ierobežotas vai pat izslēgtas iespējas iegūt informāciju par mākslīgā intelekta lēmumu pieņemšanas procesu.⁴⁵ Jau mūsdienā inovācijas nodrošina mākslīgā šaurā intelekta spēju *mašīnmācības* ceļā iegūt pieredzi no līdzšinējiem mēģinājumiem un pieļautajām kļūdām, līdzīgi kā tas ir bioloģisku būtņu gadījumā, vienlaikus pieņemtā lēmuma pamatu citiem atstājot nezināmu. Minētais savukārt var ierobežot civiltiesiskās atbildības piemērošanas iespējamību, jo cēloniskais sakars ir viens no civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem, kas pastāv gan līgumu, gan deliktu tiesībās un attiecināms kā uz zaudējumu, tā nemantiskā kaitējuma atlīdzības priekšnoteikumiem.⁴⁶ Līdzīgi arī profesors Kalvis Torgāns nesen aizvadītajā Latvijas Universitātes 78. starptautiskajā konferencē atzinis, ka cēloņsakarības aspekts ir atsevišķi izvērtējams jautājums.⁴⁷

Mākslīgā intelekta spēja darboties autonomi rada nepieciešamību pārskatīt cēloņsakarības noteikšanas metodiku mākslīgā intelekta nodarīta kaitējuma gadījumā, un tā, piemēram, cēloņa intervences doktrīnas ietvaros mākslīgā intelekta autonomajā darbībā pieņemts lēmums varētu tikt atzīts par “ārēju cēloni”, kā rezultātā cēloņsakarības ķēde pārtrūkst un civiltiesiskās atbildības piemērošanas iespējamība tiek izslēgta. Tāpat arī Eiropas Komisijas 2020. gada ziņojums “Par mākslīgo intelektu” paredz, ka šobrīd spēkā esošā regulējuma piemērošana potenciāli var tikt apgrūtināta, tā kā mākslīgā intelekta vadītu programmatūru lēmumu pieņemšanas procesa izsekošanas iespējamība ir relatīvi limitēta,⁴⁸ kas, savukārt, var apgrūtināt cietušo personu iespējas saņemt nodarītā kaitējuma kompensāciju atbilstoši Eiropas Savienības un dalībvalstu tiesiskajam regulējumam.⁴⁹

Līdz ar to ir nepieciešams rast alternatīvus tehnoloģiskus risinājumus, ar kuru starpniecību būtu iespējams izsekot mākslīgā intelekta lēmumu pieņemšanas procesam, tādējādi nosakot, cik ļoti un kādā apmērā konkrēta persona

⁴³ Borges G. Liability for machine-made decisions: gaps and potential solutions. Saarland University. Pieejams: <https://www.rechtsinformatik.saarland/images/pdf/news/2017-10-27-OECD-AI-Conf-Borges-position-paper.pdf> [aplūkots 03.09.2018.].

⁴⁴ Sk.: Bathae Y. 2018, p. 924; sk. arī: Yu R., Ali G. 2019, p. 5.

⁴⁵ Sk.: Yu R., Ali G. 2019, p. 5.

⁴⁶ Torgāns K. Līgumu un deliktu tiesību problēmas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 185. lpp.; sk. arī: Torgāns K. Saistību tiesības. 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 170. lpp.

⁴⁷ Civiltiesības un to nozīme nākamajā dekādē. Latvijas Universitātes 78. starptautiskā zinātniskā konference. Latvijas Universitāte, 2020. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=OzwLUff-Bw0> [aplūkots 04.03.2020.].

⁴⁸ European Commission. White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust. 2020, p. 10.

⁴⁹ Ibid., p. 12.

vai citi apstākļi ir ietekmējuši mākslīgā intelekta autonomo darbību. Ar šādu pieeju tiktu nodrošināta iespēja nodalīt mākslīgā intelekta sākotnējo algoritmu no mākslīgā intelekta *mašīnmācības* ceļā akumulētās informācijas kopas, kā arī noteikt, vai mākslīgā intelekta autonomo darbību ir ietekmējuši citi, sākotnēji nezināmi faktori. Tā, piemēram, jau šobrīd minētā mērķa sasniegšanai tiek veidotas iestrādes sistēmām, kas spēs identificēt un sniegt izsmeltošu informāciju par mākslīgā intelekta lēmumu pieņemšanas procesu.⁵⁰ Attiecīgā informācija savukārt varētu tikt izmantota, lai korekti piemērotu civiltiesisko atbildību un tās sadalījumu starp iesaistītajām personām, kas būs ietekmējušas mākslīgā intelekta vadītas programmatūras vai ierīces darbību. Ievērojot to, ka šī raksta mērķis nav veikt padziļinātu analīzi par visiem līdz šim konstatētajiem problēmjautājumiem (par saprātīgas personas klauzulas izpratni, cēloņsakarības konstatēšanu un stingrās atbildības piemērošanas iespējamību), turpmāk īsumā tiks izgaismotas atsevišķas nianšes, kas kopumā liek apšaubīt pašreiz spēkā esošā regulējuma atbilstību civiltiesiskās atbildības piemērošanai par mākslīgā intelekta nodarītu kaitējumu.

Vispārējā atbildības modelī problēmas jau ir konstatējamas Civillikuma 1635. panta piemērošanas iespējamībā, tā kā saskaņā ar minētās normas gramatisko konstrukciju cietusī persona ir tiesīga prasīt apmierinājumu “[..] no aizskārēja [tiesību subjekta – autoru piebilde], ciktāl viņu par šo darbību var vainot”. Ievērojot apstākli, ka mākslīgā intelekta autonomās darbības rezultātā izraisīta kaitējuma gadījumā par aizskārēju būtu jāatzīst tieši šis “autonomi darbojošais kaitējuma avots”, nevis tā īpašnieks, un to, ka pašreiz spēkā esošais normatīvais regulējums neparedz mākslīgā intelekta atzīšanu par tiesību subjektu, secināms, ka civiltiesiskās atbildības piemērošana, pamatojoties uz Civillikuma 1635. pantu, nav realizējama, nemaz nerunājot par iespējam konstatēt programmatūras vainojamību, tā kā to īstenotajām darbībām pēc būtības nav un nevar būt neuzmanības vai nodoma.⁵¹

Lai arī pirmšķietami varētu piekrist tiesību doktrīnā paustajam viedoklim, ka vispārējais atbildības modelis nav paredzēts atbildības noteikšanā par tādas ierīces nodarītu kaitējumu, kurai piemīt *mašīnmācības* spējas,⁵² tomēr ir arī izvērtējama iespējamība civiltiesisko atbildību noteikt par tās īpašumā vai valdījumā esošas lietas īpašību radītu kaitējumu trešajai personai. Proti, viens no deliktu atbildības veidiem, kad atbildība neiestājas par savu vainu, ir atbildība par lietu – par dzīvniekiem, nekustamā īpašuma drošumu u. c.⁵³

Atbildība par mākslīgā intelekta nodarītu kaitējumu vistuvāk pēc uzbūves pirmšķietami varētu atbilst atbildībai par dzīvnieka nodarītu kaitējumu. Arī tiesību doktrīnā pausti viedokļi, ka piemērojamo atbildību par mākslīgā intelekta autonomās darbības rezultātā nodarīto kaitējumu trešajai personai varētu saistīt

⁵⁰ Sk., piemēram: Wiltz C. DeepMind Is Working on a Solution to Bias in AI. 2019. Pieejams: <https://www.designnews.com/design-hardware-software/deepmind-working-on-solution-bias-ai/114545260161648> [aplūkots 14.02.2020.]; sk. arī: Microsoft. Causality and Machine Learning. Pieejams: <https://www.microsoft.com/en-us/research/group/causal-inference/> [aplūkots 14.02.2020.].

⁵¹ Bathae Y. 2018, p. 906.

⁵² Hilgendorf E., Uwe S. Robotics, Automatics, and the Law: Legal issues arising from the Autonomics for Industry 4.0 Technology Programme of the German Federal Ministry for Economic Affairs and Energy. Nomos, 2017, p. 17.

⁵³ Sk.: Torgāns K., Kārklīņš J. 2015, Nr. 35 (887); sk. arī: Torgāns K., Kārklīņš J., Bitāns A. Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā. Prof. K. Torgāna zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 311.–315. lpp.

ar gadījumiem, kad kaitējumu ir radījis kustoņš,⁵⁴ tā kā mākslīgā intelekta vadīta ierīce nebūtu atzīstama par lietu tās klasiskajā izpratnē.⁵⁵ Tāpat tiek atzīts, ka mākslīgā intelekta un dzīvnieka starpā pastāv zināma līdzība, tā kā tiem var būt zināma apziņas forma un spēja reaģēt ar apkārtējo pasauli, kā arī spēja rīkoties autonomi⁵⁶ un neparedzami.⁵⁷ Minētais ļauj pieņemt, ka konkrētas personas civiltiesiskā atbildība varētu tikt noteikta pēc analogijas ar piemērojamo atbildību par kustoņu nodarītu kaitējumu.

Tā, piemēram, Civillikuma 2363. pants paredz, ka “par mājas kustoņa vai meža dzīvnieka nodarītiem zaudējumiem atbild kustoņa vai dzīvnieka turētājs, ja viņš nepierāda, ka viņš spēris visus pēc apstākļiem nepieciešamos drošības soļus, vai ka zaudējums būtu noticis, neraugoties uz visiem drošības soļiem”. Jāņem vērā, ka civiltiesiskā atbildība saskaņā ar Civillikuma 2363. pantu ir nosakāma vispārējās atbildības modelī ar vainas prezumpcijas palīdzību. Ja persona nespēj pierādīt, ka tā bija spērusi visus drošības soļus kaitējuma novēršanai, tā ir atbildīga par kaitējumu.⁵⁸ Tas, savukārt, nozīmē, ka, līdzīgi kā Civillikuma 1635. panta gadījumā, neatrisināts paliek jautājums par vainojamības konstatēšanas kritēriju noteikšanu mākslīgā intelekta īpašniekam, t. i., kāda darbība ir atzīstama par pietiekami saprātīgu, lai atbildība neiestātos. Tiesību doktrīnā pausts viedoklis, ka, piemēram, automatizētu ierīču gadījumā būtu pamats vērtēt nevis konkrētas personas darbības atbilstību saprātīgas personas standartam, bet gan to, vai attiecīgās ierīces darbība ir bijusi pietiekami “atbilstoša”, t. i., vai ierīces darbība atbilst standartam, kuru spēj sasniegt vairums šāda veida ierīču, kā arī vai ir tikušas ievērotas tās izstrādātāja noteiktās prasības.⁵⁹ Ņemot vērā, ka atbildība par kustoņu nodarītiem kaitējumiem ir izvērtējama vispārējā atbildības modelī, mākslīgā intelekta īpašniekam būtu iespēja aizstāvēties, norādot, ka ir sperti visi nepieciešamie drošības soļi. Tā kā mākslīgais intelekts darbojas autonomi, tad pārbaudāma būtu tikai sākotnējā algoritma drošība, taču tas savukārt varētu ierobežot civiltiesiskās atbildības piemērošanas iespējamību kopumā.

No minētā secināms, ka neviens no aplūkotajiem civiltiesiskās atbildības modeļiem nav piemērojams, tā kā Civillikuma 1635. pantā ietvertā atbildība nevar tikt piemērota pēc būtības, savukārt iespējama analogija ar Civillikuma 2363. pantā ietverto atbildības piemērošanu nerisina jau iepriekš ilustrēto problemātiku attiecībā uz cēloņsakarības konstatēšanas iespējamību, kā arī mākslīgā intelekta īpašnieka spēju atsaukties uz visu nepieciešamo drošības soļu ievērošanu. Tāpat problēmsituāciju nerisinātu civiltiesiskās atbildības noteikšana stingrās atbildības modelī, tā kā stingrā atbildība par programmatūras darbības rezultātā nodarītu kaitējumu Eiropas Savienībā nav plaši pazīstama, lai arī atsevišķos gadījumos šāds civiltiesiskās atbildības modelis tiek piemērots šauri definētu datorsistēmu operatoriem.⁶⁰ Vēl jo vairāk, mākslīgā intelekta autonomā

⁵⁴ Sk. sīkāk: Chessman C. F. Not Quite Human: Artificial Intelligence, Animals, And the Regulation of Sentient Property. University of California, 2018, p. 7; sk. arī: Asaro P. M. 2016, p. 193.

⁵⁵ Vladeck D. C. 2014, p. 121; sk. arī: Lenardon J. P. A. 2017, p. 29.

⁵⁶ Chessman C. F. 2018, p. 7.

⁵⁷ Turner J. Robot Rules: Regulating Artificial Intelligence. Palgrave Macmillan, 2018, p. 56.

⁵⁸ Sk.: Torgāns K., Kārklīņš J., Bitāns A. 2017, 314. lpp.; sk. arī: Torgāns K. (zin. red.). Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: saistību tiesības (1401.–2400. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1998, 643. lpp.

⁵⁹ Sk.: Vladeck D. C. 2014, p. 132.

⁶⁰ European Commission. Liability for Artificial Intelligence and other emerging digital technologies. 2019, p. 26; sk. arī: European Commission. White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust. 2020, p. 13.

daba izaicina produktatbildības regulējuma piemērošanas iespējamību, tā kā līdz šim pastāv nenoteiktība attiecībā uz to, vai mākslīgais intelekts kā algoritmu kopa vispār var tikt aptverts ar jēdzienu “produkts”,⁶¹ kā arī vai mākslīgā intelekta autonomās darbības ietvaros neparedzamie lēmumi var tikt atzīti par “defektu”.⁶²

Visbeidzot, civiltiesiskās atbildības sistēma ir vērsta uz trešo personu aizsardzību pret kaitējumu, tāpēc pamatots ir jautājums, vai mākslīgais intelekts ir trešā persona, kuru likumdevējs aizsargā pret kaitējumu? Neskaids ir jautājums par to, kurš atbild un pret ko par kaitējumu, ko viens mākslīgais intelekts ir nodarījis otram mākslīgajam intelektam? Tā kā civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi ir vērsti uz mantisko un nemantisko labumu aizsardzību, tad mākslīgais intelekts kā aizsargājams objekts būtu jāklasificē kādā no šīm grupām. Ja tas ir uzskatāms par mantisku labumu, tad šo labumu saņem tā īpašnieks. Taču, ja īpašnieks neatbildētu par mākslīgā intelekta radīto kaitējumu, vai ir pamatoti viņam piešķirt zaudējumu atlīdzību, ja viņa mākslīgo intelektu kāds sabojā vai iznīcina? Iespējams, viņam ir vien tiesības uz nemantisku (morālā) kaitējuma atlīdzinājumu?

Alternatīvas un nākotnes perspektīvas

Lai arī šajā darbā nav paredzēts aplūkot un sniegt izvērstu vērtējumu par visām publiski izskanējušajām alternatīvām līdz šim konstatēto problēmu risināšanā, ilustratīvos nolūkos autori norāda uz atsevišķiem viedokļiem, kuri ir pieminēšanas vērti. Tā, piemēram, Eiropas Parlaments savulaik ierosinājis civiltiesiskās atbildības apmēru noteikt atkarībā no mākslīgā intelekta vadītai sistēmai sniegtā instrukciju līmeņa un tās kopējās autonomijas pakāpes, tādējādi atbildības apmēru nosakot proporcionāli starp mākslīgā intelekta vadītas sistēmas izstrādē iesaistītajiem subjektiem.⁶³ Tāpat Eiropas Komisija piedāvā ievērot “uz risku balstītu pieeju”, kā rezultātā īpašs regulējums būtu izstrādājams vienīgi atsevišķām nozarēm, ņemot vērā konkrētās nozares specifiku un paredzēto mākslīgā intelekta pielietojumu.⁶⁴ Tā, piemēram, Eiropas Komisijas ieskatā mākslīgā intelekta pielietojums ir potenciāli saistāms ar augstu riska pakāpi gadījumā, ja kumulatīvi izpildās turpmāk minētais: 1) mākslīgais intelekts tiek pielietots nozarē, kurā parasti veiktās darbības var radīt būtiskus riskus (piemēram, veselības aprūpe, transports, enerģētika u. c.); 2) mākslīgā intelekta pielietojums konkrētajā nozarē tiek īstenots veidā, kas ievērojami veicina būtiska riska iestāšanās iespējamību (tomēr, lai arī veselības aprūpe pēc būtības ietilpst 1) punktā ietvertajā “riskā nozarē”, kļūda slimnīcas laika plānošanas sistēmā

⁶¹ European Commission. Liability for Artificial Intelligence and other emerging digital technologies. 2019, pp. 26–29.

⁶² Sk., piemēram: Barfield W. Liability for autonomous and artificially intelligent robots. Paladyn. Journal of Behaviour of Robotics, 2018, Vol. 9, Issue 1, p. 196. Pieejams: <https://www.degruyter.com/view/j/pjbr.2018.9.issue-1/pjbr-2018-0018/pjbr-2018-0018.xml> [aplūkots 20.03.2019.].

⁶³ European Parliament. Report with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics. 2017, p. 17.

⁶⁴ European Commission. White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust. 2020, p. 17.

normālos apstākļos neradīs tādas pakāpes risku, lai īpaša regulējuma izstrāde tiktu attaisnota).⁶⁵

Tāpat arī ir apcerēta iespēja ieviest obligāto apdrošināšanas sistēmu, un saskaņā ar to mākslīgā intelekta vadītas ierīces ražotājam būtu pienākums apdrošināt tā izstrādātās ierīces, vienlaikus izveidojot papildu atlīdzības fondu, ar kura starpniecību tiktu nodrošināta nodarītā kaitējuma kompensācija gadījumos, kad nepastāvētu nepieciešamais apdrošināšanas segums⁶⁶ vai arī būtu konstatējama problemātika ar spēkā esošā regulējuma piemērošanas iespējamību.⁶⁷ Vienlaikus norādīts, ka atlīdzības fonds potenciāli varētu tikt finansēts no attiecīgo tehnoloģiju industrijas pārstāvjiem, bet tā administrēšanas funkciju varētu izpildīt neatkarīgs subjekts vai valsts iestāde.⁶⁸ Interesanti minēt, ka Latvijas Universitātes profesors Vasilijš Sinaiskis jau 1928. gadā paudis tālredzīgu viedokli, ka “[.]” gadījumos, kur tehniska nepilnība ir par iemeslu cilvēku zaudējumiem un kur nav un nevar būt cilvēka vaina, tur, kā redzams, jārunā nevis par bezvainas atbildību tiesību pārkāpumu gadījumā, jo tāda atbildība neeksistē, bet par tādu institūtu, kuram nav nekā kopīgs ar tiesību pārkāpumiem. Šis institūts ir legālais solidarās palīdzības institūts”.⁶⁹

Profesora Vasilija Sinaiska ieskatā “legālais solidarās palīdzības institūts” izpaustos kā obligātā apdrošināšana, kā rezultātā cilvēkiem uz likuma pamata tiktu noteikts pienākums “[.] rūpēties par tiem, kuri kādā veidā saistīti pie viņiem [.]”.⁷⁰ Lai arī profesors V. Sinaiskis attiecīgo institūtu ir attiecinājis uz “darba un nomas devējiem”, kā arī uz “personām, kurām nav sociālās nodrošināšanas”, ar šāda veida pieeju profesors V. Sinaiskis jau savulaik visnotaļ skaidri ilustrējis nepieciešamību rast risinājumu gadījumos, kad nodarītā kaitējuma pamatā nevar konstatēt konkrētas personas vainojamību. Jāatzīst, ka šāda pieeja līdzinās iepriekš aplūkotajam Eiropas Parlamenta ierosinājumam par kolektīvā “atlīdzinājuma fonda” izveidi, ar kura starpniecību ir iecerēts rast noregulējumu gadījumos, kad tiktu konstatēts, ka normatīvie akti pietiekami nerisina mākslīgā intelekta izdarīta kaitējuma atlīdzinājuma jautājumu. Pavisam iespējams, ka šāda alternatīva institūta pastāvēšana mūsdienu tehnoloģiju laikmetā ir pat nepieciešama, tā kā nevar noliegt, ka ar normatīvā regulējuma starpniecību ir teju neiespējami priekšlaicīgi paredzēt visus dzīves gadījumus (attiecībā uz mākslīgā intelekta turpmākajām attīstības stadijām un vēl nezināmajām izpausmes formām), bet tas savukārt varētu rezultēties ar tiesību aizskārumu konkrētai personai.

⁶⁵ European Commission. White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust. 2020, p. 17.

⁶⁶ Sk.: European Parliament. Report with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics. 2017, p. 20.

⁶⁷ Van Rossum C. Liability of robots: legal responsibility in cases of errors or malfunctioning. Ghent University, 2017, p. 43. Pieejams: https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/479/449/RUG01-002479449_2018_0001_AC.pdf [aplūkots 23.02.2020.].

⁶⁸ Yeung K. A Study of the Implications of Advanced Digital Technologies (Including AI Systems) for the Concept of Responsibility Within a Human Rights Framework. Council of Europe, 2019, p. 62. Pieejams: <https://rm.coe.int/responsability-and-ai-en/168097d9c5> [aplūkots 03.03.2020.].

⁶⁹ Sinaiskis V. Tiesību pārkāpuma ideja senatnes un tagadnes civiltiesiskā sabiedrībā. Jurists, 1928, 144.–150. lpp. Pieejams: http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#issueType:P|issue:p_001_juri1928n05|article:DIVL136|panel:pa [aplūkots 01.03.2020.].

⁷⁰ Ibid.

Aplūkotās alternatīvas rada vienīgi vispusīgu priekšstatu par iespējamajiem risinājuma modeļiem, ir nepieciešams veikt turpmāku izvērtējumu saistībā ar civiltiesiskās atbildības piemērošanas specifiku mākslīgā intelekta nodarīta kaitējuma gadījumā. Turklāt jāņem vērā, ka mākslīgais intelekts rada nepieciešamību pārvērtēt virkni citu ar civiltiesībām saistītu aspektu, kā, piemēram, patstāvīgi mainīga algoritma patentēšanu,⁷¹ autortiesību noteikšanu uz mākslīgā intelekta rezultātā radītu darbu, mākslīgā intelekta neatļautu reputācijas aizskārumu u. c. Lai arī līdzšinējie tehnoloģiskie risinājumi ir bijuši vienīgi pamats diskusijas aizsākšanai par konstatētajām problēmām šī brīža normatīvajā regulējumā, nevar izslēgt iespējamību, ka arvien jaunas mākslīgā intelekta izpausmes formas būs pamatā nepieciešamībai radīt pavisam jaunu, mākslīgajam intelektam piemērotu regulējumu.

Kopsavilkums

1. Mākslīgā intelekta jēdzienisko tvērumu nepieciešams aplūkot kopsakarā ar mākslīgā intelekta klasifikāciju pēc tā attīstības stadijām, nodalot mākslīgo šauru intelektu (angļu val. – *artificial narrow intelligence*) un mākslīgo vispārīgo intelektu (angļu val. – *artificial general intelligence*). Mākslīgā intelekta klasifikācija atbilstoši tā attīstības stadijām ir jo īpaši svarīga, lai izvērtētu piemērojamās civiltiesiskās atbildības tvērumu.
2. Mūsdienu tehnoloģijas ir attīstījušās vienīgi mākslīgā šaurā intelekta līmenī, kā rezultātā programmatūru autonomā darbība aprobežojas vienīgi ar šauri definētu uzdevumu izpildi, piemēram, kā informācijas aprīte ar balss asistentu starpniecību vai arī kā transportlīdzekļu spēja limitētā apmērā funkcionēt bez personas iesaistes un tam pielīdzināmiem procesiem. Lai arī mākslīgā šaurā intelekta vadīta programmatūra zināmā mērā ir atkarīga no tās izstrādātāja, tā izmanto jau minēto *mašīnmācību*, kas to padara nošķiramu no tradicionālās datorizētās sistēmas.
3. Lai ieviestu noteiktību mākslīgā intelekta jēdzieniskajā izpratnē un tā nošķirtībā no vienkāršu procesu automatizācijas, ar mākslīgo intelektu būtu jāsaprot cilvēka radīta sistēma, kuras autonomā darbība var tikt patstāvīgi mainīta un pilnībā atšķirties no tās sākotnējā algoritma uzbūves, kā rezultātā šī cilvēka intelektam līdzīgā sistēma *mašīnmācības* ceļā ir spējīga pieņemt patstāvīgus, iepriekš neparedzamus lēmumus bez citas personas iesaistes vairākos, savstarpēji nesaistītos uzdevumu laukos. Autonomija un patstāvīgums ir fundamentālas pazīmes, kas mākslīgo intelektu ļauj nošķirt no vienkāršas procesu automatizācijas.
4. Vienkāršas procesu automatizācijas nodarīta kaitējuma gadījumā civiltiesiskā atbildība, visticamāk, iestātos attiecīgā algoritma izstrādātājam, ja vien nevarētu konstatēt citus attiecīgā algoritma izstrādātāja atbildību izslēdzošus

⁷¹ Sal.: Intellectual Property Office. Artificial Intelligence – a worldwide overview of AI patents and patenting by the UK AI sector. 2019, p. 4. Pieejams: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/817610/Artificial_Intelligence_-_A_worldwide_overview_of_AI_patents.pdf [aplūkots 05.03.2020.]; European Patent Office. Patenting Artificial Intelligence. Conference summary. 2018. Pieejams: [http://documents.epo.org/projects/babylon/acad.nsf/0/D9F20464038C0753C125829E0031B814/\\$FILE/summary_conference_artificial_intelligence_en.pdf](http://documents.epo.org/projects/babylon/acad.nsf/0/D9F20464038C0753C125829E0031B814/$FILE/summary_conference_artificial_intelligence_en.pdf) [aplūkots 05.03.2020.].

apstākļus. Savukārt mākslīgā intelekta nodarīta kaitējuma gadījumā civiltiesiskās atbildības piemērošana tiek izaicināta, tā kā minēto sistēmu autonomās darbības ietvaros pieņemtā lēmuma pamats un attiecīgais cēloniskais sakars var būt neizsekojams, tādējādi ierobežojot cēloņsakarības konstatēšanas iespējamību.

5. Civiltiesiskās atbildības piemērošana par mākslīgā intelekta nodarītu kaitējumu rada problemātiku, tā kā vispārējā atbildības modeli vispirms ir nepieciešams konstatēt konkrētas personas neuzmanīgu rīcību (vismaz vieglas neuzmanības formā) vai nodomu, kas turklāt ir bijis tiešā cēloniskā sakarā ar trešajai personai nodarīto kaitējumu. Savukārt stingrās atbildības modeli atbildības par produktu gadījumā – attiecīgā produkta defektu, kas ir atzīstams par cēloni nodarītajam kaitējumam, vai paaugstināta bīstamības avota gadījumā – paaugstināta bīstamības avota riska materializēšanos, kas ir atzīstams par cēloni nodarītajam kaitējumam.
6. Līdzšinējās mākslīgā intelekta vadītās programmatūras arvien vairāk tiek veidotas no komplikētiem neironu tīkliem (angļu val. – *neural networks*) un sastāv no vairākiem elektroniskās sinapses slāņiem, kas, savukārt, mākslīgā intelekta lēmumu pieņemšanas procesa izsekošanu var padarīt neiespējamu. Minētais savukārt rada nepieciešamību pārskatīt cēloņsakarības noteikšanas metodiku mākslīgā intelekta nodarīta kaitējuma gadījumā, tā kā, piemēram, cēloņa intervences doktrīnas ietvaros mākslīgā intelekta autonomajā darbībā pieņemts lēmums varētu tikt atzīts par ārēju cēloni (cēloņsakarības ķēde pārtrūkst un civiltiesiskās atbildības piemērošanas iespējamība tiek izslēgta).
7. Lai sekmētu cēloņsakarības konstatēšanas iespējamību, nepieciešams rast alternatīvus tehnoloģiskus risinājumus, ar kuru starpniecību būtu iespējams izsekot mākslīgā intelekta lēmumu pieņemšanas procesam, tādējādi nosakot, cik ļoti un kādā apmērā konkrēta persona ir ietekmējusi mākslīgā intelekta darbību. Minētās pieejas rezultātā ne tikai tiktu nodrošināta iespēja nodalīt mākslīgā intelekta sākotnējo algoritmu no mākslīgā intelekta *mašīnmācības* ceļā akumulētās informācijas, bet arī noteikt, vai mākslīgā intelekta darbību ir ietekmējuši citi nezināmi faktori. Jau šobrīd minētā mērķa sasniegšanai ir radītas iestrādes sistēmām, kas potenciāli spēs identificēt un analizēt mākslīgā intelekta autonomās darbības ietvaros pieņemtā lēmuma pamatu. Šādu informāciju savukārt potenciāli iespējams izmantot, lai korekti noteiktu civiltiesiskās atbildības apmēru un to sadalījumu starp iesaistītajām personām, kas ir ietekmējušas mākslīgā intelekta darbību.
8. Civillikuma 1635. pants neatrisina problēmu attiecībā uz civiltiesiskās atbildības noteikšanu par mākslīgā intelekta nodarītu kaitējumu, tā kā konkrēto tiesību aizskārums darbības vai bezdarbības veidā, kas ir radījis kaitējumu trešajai personai, būs īstenojis mākslīgais intelekts, nevis konkrēta persona. Bez tam Civillikuma 1635. panta piemērošanu ierobežo tas, ka programmatūrām attiecībā uz to īstenotajām darbībām pēc būtības nav un nevar būt neuzmanības vai nodoma.
9. Lai arī Civillikuma 2363. pants mākslīgā intelekta nodarīta kaitējuma gadījumā varētu tikt piemērots pēc analogijas, tas jebkādā veidā neierobežotu mākslīgā intelekta īpašnieka iespējas atsaukties uz “objektīvi nepieciešamo drošības soļus” īstenošanu un “kaitējuma paredzēšanas neiespējamību”, tādējādi ierobežojot civiltiesiskās atbildības piemērošanu pēc būtības. Minētais

savukārt rada nepieciešamību pārskatīt saprātīgas personas rīcības standartu gadījumā, ja kaitējumu ir radījis mākslīgais intelekts.

10. Stingrās atbildības piemērošanas iespējamība ir apšaubāma, tā kā stingrā atbildība par programmatūras darbības rezultātā nodarītu kaitējumu Eiropas Savienībā nav plaši pazīstama, lai arī atsevišķos gadījumos šāds civiltiesiskās atbildības modelis tiek piemērots šauri definētu datorsistēmu operatoriem. Vienlaikus arī mākslīgā intelekta autonomā daba izaicina produktatbildības regulējuma piemērošanas iespējamību, tā kā līdz šim pastāv nenoteiktība attiecībā uz to, vai mākslīgais intelekts kā algoritmu kopa vispār var tikt aptverts ar jēdzienu “produkts”, kā arī vai mākslīgā intelekta autonomās darbības ietvaros pieņemtie neparedzamie lēmumi var tikt atzīti par “defektu”.

GALVINIEKA UN ĶĪLAS DEVĒJA REGRESA TIESĪBU REGULĒJUMS LATVIJAS CIVILTIESĪBĀS

RIGHTS OF RECOURSE OF SURETIES AND SECURITY PROVIDERS IN LATVIAN CIVIL LAW

Aleksandrs Fillers, *Dr. iur.*, LL.M

Rīgas Juridiskās augstskolas docents

Summary

The Latvian Civil Law allows a person to provide security rights in movable and immovable assets to secure a debt of another person. However, the Civil Law does not give any guidance on the security provider's rights of recourse against the principal debtor, once the creditor obtains satisfaction of his/her claims from the encumbered asset. The Latvian Supreme Court has ruled that, in fact, the security provider has no rights of recourse. The author opposes this approach, arguing that the security provider must have a right of recourse that should be construed using an analogy of the rights of recourse granted to the surety. This approach is justified by the striking similarity between a third-party security provider and a surety.

Atslēgvārdi: galvojums, regresa tiesības, ķīlas tiesības, subrogācija

Keywords: suretyship, rights of recourse, pledge, subrogation

Ievads

Civillikuma (turpmāk – CL) normas par ķīlas tiesībām pietiekami skaidri nenodala gadījumus: 1) kad parādnieks ieķīlā savu lietu un 2) kad lietu par svešu parādu ieķīlā trešā persona. Taču šie gadījumi prasa atšķirīgu regulējumu. Tieši pēdējā gadījumā rodas pamatots jautājums, kādas ir ķīlas devēja tiesības pēc tam, kad ķīlas objekts ir ticis pārdots un no šī darījuma ieņemtā summa ir izmantota, lai pilnībā vai daļēji nolīdzinātu nodrošināto prasījumu?

Šis jautājums ir aktualizējies sakarā ar Augstākās tiesas spriedumu, kurā tā norādīja, ka “[g]alvojumā galvnieks pilda akcesoru saistību, kas ļauj izlietot regresa prasību, turpretim ķīlas devējam Civillikums neparedz tiesības vērst regresa prasību pret galveno parādnieku”.¹ Šī Augstākās tiesas tēze dod pamatu vispusīgāk apskatīt jautājumu par ķīlas devēja tiesībām uz regresa tiesībām.

Saskaņā ar CL 1704. pantu, kādā apmērā galvnieks apmierina kreditoru, tādā uz viņu pāriet šā pēdējā prasījumi pret galveno parādnieku. Taču CL nevar atrast analogisku normu gadījumam, kad ķīla tiek dota sveša parāda

¹ Augstākās tiesas 05.06.2017. spriedums lietā Nr. SKC-76/2017. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlaw-file/5160> [aplūkots 10.03.2020.].

nodrošināšanai. CL klusēšana dod pamatu jautājumam, vai ķīlas devējam ir regresa tiesības pret parādnieku? Lai atbildētu uz šo jautājumu, sākumā ir jāizvērtē, ko CL saprot ar galvnieka regresa tiesībām.

Galvnieka divi regresa prasījumi

Kā jau minēts, CL 1704. pantā ir paredzēts, ka galvniekam ir regresa prasība pret galveno parādnieku. Proti, CL 1704. pants noteic: “kādā apmērā galvnieks apmierina kreditoru, tādā uz viņu pāriet šā pēdējā prasījumi pret galveno parādnieku. Prasības un ierunas no tās tiesiskās attiecības, kas pastāv starp galvnieku un galveno parādnieku, paliek negrozītas”. CL 1704. pantā nav lietots termins “regress”, bet jau CL 1705. pantā ir teikts, ka “galvnieks var vērst savu regresa prasību [...]”.² Tātad ir acīmredzami, ka CL 1704. pantā ir runa par tādu civiltiesisku mehānismu, kas citās normās apzīmēts kā “regresa prasība”. CL 1704. panta pirmā teikuma nozīme tiek skaidrota doktrīnā: tajā ir runa par subrogāciju (*cessio legis*),³ proti, automātisku kreditora prasījuma pāreju uz galvnieku.⁴

Taču par ko ir runa CL 1704. panta otrajā teikumā? Andris Grūtups savulaik norādīja, ka CL 1704. panta otrajā teikumā “ar jēdzienu “no tās tiesiskās attiecības” [esot] jāsaprot galvenā parāda saistība ar visām no tās izrietošām un ar to saistītām tiesībām, kurā nešaubīgi ietilpst[ot] arī ķīlas tiesība, ja tā kalpojusi par nodrošinājumu galvenajai parāda saistībai”.⁵ Tomēr viņš nebija ņēmis vērā, ka CL 1704. panta otrajā teikumā ir runa nevis par tiesisko attiecību starp kreditoru un galveno parādnieku, bet starp galvnieku un galveno parādnieku. Proti, starp galvnieku un galveno parādnieku pastāv vēl kāda cita tiesiskā attiecība, kas var radīt prasījumus un ierunas.

Šādas tiesiskās attiecības bija zināmas jau romiešu tiesībās. Pirmkārt, galvnieks var galvot, parādniekam nezīnot, un tādā gadījumā viņam būs prasījums no neuzdotas lietvedības. Otrkārt, parādnieks var lūgt kādu personu par viņu galvot, tādā gadījumā galvniekam būs prasījums no pilnvarojuma līguma. Abos gadījumos galvnieks var atprasīt izmaksāto summu kā savus izdevumus, kas ir nākuši par labu parādniekam, ja visi pārējie priekšnoteikumi prasījumam no neuzdotas lietvedības/pilnvarojuma līguma ir izpildīti.⁶ Tieši šie divi prasījumi sākotnēji ļāva galvniekam atgūt to, ko viņš bija samaksājis kreditoram; vēl pirms romiešu tiesībās tika attīstīts īpašs subrogācijas mehānisms.⁷

² Termini “regresa prasība” un “regresa tiesība” tiek minēti arī citās normās, kas attiecas uz galvojumu: CL 1706., 1708., 1709. un 1711. pants.

³ Turpmāk šajā rakstā autors izmantos tieši terminu “subrogācija”, lai apzīmētu automātisku prasījuma pāreju no kreditora galvniekam, proti, kā sinonīmu “likumiskai cesijai”. Raksta ierobežotais apjoms neļauj apskatīt plašāk jēdziena “subrogācija” lietojumu citās tiesību sistēmās.

⁴ Latvijas Republikas Civiltiesību komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 207.–208. lpp.

⁵ *Ibid.*, 208. lpp.

⁶ Piemēram, CL 2331. pants paredz, ka persona, kas ved svešas lietas, kuras tai vest bija noteikti aizliegts, nevar prasīt izdevumu atlīdzināšanu. Šī norma ir attiecināma arī uz galvojumu, kas dots pretēji parādnieka aizliegumam. Zimmermann R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town: Juta & Co, Ltd, 1992, pp. 133–134.

⁷ *Ibid.*

Šādu CL 1704. panta izpratni netieši apstiprina arī citi apsvērumi. Baltijas vietējo likumu kopojums (turpmāk – BVLK) paredzēja divu veidu tiesības galvniekam sakarā ar parāda nomaksu. Pirmkārt, BVLK 4531. pants paredzēja tā saucamo piespiedu cesiju jeb galvnieka tiesības nepildīt savu saistību, pirms kreditors nebija piekritis līgumiskai cesijai.⁸ Taču, ja reiz galvnieks bija samaksājis, nesaņemot šādu piekrišanu, tad viņš “nepārņēma” kreditora prasījumus.⁹ Savukārt BVLK 4537. pants paredzēja, ka neatkarīgi no cesijas galvniekam bija tiesības prasīt no galvenā parādnieka atlīdzināt viņam samaksāto parādu. Interpretējot BVLK 4537. pantu, Karls Erdmans (*Carl Erdmann*) norādīja, ka tajā esot piešķirtas tiesības, kas nav tieši pamatotas ar tiesiskajām attiecībām starp galvnieku un galveno parādnieku.¹⁰ Šāds secinājums ir kļūdains. Izpētot BVLK 4537. panta romiešu tiesību avotus, var skaidri redzēt, ka tie atsaucās tieši uz pilnvarojumu vai neuzdotu lietvedību kā prasījumu pamatiem.¹¹

Galvnieka regresa tiesības CL 1704. pantā ir būtiski modernizētas salīdzinājumā ar BVLK, pirmkārt, jau ar pāreju uz subrogācijas modeli. CL 1704. pants būtiski līdzinās Šveices Saistību tiesību kodeksa 507. panta pirmajai un trešajai daļai. 507. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka “galvnieks iestājas kreditora tiesībās tādā apmērā, kādā tas ir to apmierinājis [...]”.¹² Savukārt tā paša panta trešajā daļā ir noteikts, ka “īpaši prasījumi un ierunas, kas izriet no tiesiskās attiecības starp galvnieku un galveno parādnieku, tiek saglabātas”. Šveices tiesību literatūrā norādīts, ka saskaņā ar 507. pantu galvniekam ir divi paralēli regresa veidi: 1) subrogācijas regress – galvnieks pārņem kreditora prasījumu uz likuma pamata (to dēvē arī par “vispārīgo regresu”); 2) prasījums, kas izriet no tās tiesiskās attiecības, kas pastāv starp galvnieku un parādnieku (to dēvē arī par “speciālo regresu”), kas parasti ir pilnvarojuma līgums vai neuzdota

⁸ Līdzīgu terminoloģiju lietoja Aleksandrs Būmanis. Sk.: Būmanis A. Galvojums civiltiesībās. [B. v.]: [B. i.], 1933, 157. lpp.

⁹ Буковский В. Сводъ гражданских узаконеній губерній Прибалтійских. Томъ II. Рига: Типография Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 2002. Šāds regulējums bija saistīts ar tīri tehnisku apsvērumu: ja prasījums bija izpildīts, tad tas bija izbeidzies un tā pāreja vairs nebija iespējama – nebija pārejas objekta. Sk.: Zimmermann R. 1992, p. 134.

¹⁰ Эрдман К. Обязательственное Право Губерній Прибалтійскихъ. Рига: Издание почетного мирового судьи Ф. Э. Камкина, 1908, с. 548. Sk. arī: Буковский В. 1914, с. 2004.

¹¹ BVLK 4537. panta avoti ir atrodami: Нолькен А. М. Свод гражданских узаконеній губерній Прибалтійских (Часть III). Петроград: Издание Юридического книжного склада “Право”, 1915, с. 877. Viens no šiem avotiem ir Ulpiāna (*Ulpianus*) digesta, kas angļu valodas tulkojumā skan šādi: “A surety can be taken in an action on mandate, or in one for business transacted, which I am about to bring against the person for whom I became surety.” Sk.: The Enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XLVI. Pieejams: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D46_Scott.htm [aplūkots 10.03.2020.]. Salīdzinot angļu valodas versiju ar latīņu valodas oriģinālu, kļūst skaidrs, ka termins “business transacted” apzīmē neuzdotu lietvedību. Minētā digesta liecina, ka BVLK 4537. pants neradīja patstāvīgu regresa mehānismu, bet tikai apstiprināja tiesības uz izdevumu atlīdzināšanu no pilnvarojuma līguma/neuzdotas lietvedības.

¹² Sk.: Šveices Saistību tiesību kodeksa tulkojums angļu valodā: 1) 507. panta pirmā daļa: “The surety is subrogated to the creditor’s rights to the extent that he has satisfied him. The surety may exercise these as soon as the obligation falls due.” 2) 507. panta trešā daļa: “Special claims and defences arising from the legal relationship between the surety and the principal debtor are reserved.” Pieejams: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19110009/202001010000/220.pdf> [aplūkots 10.03.2020.].

lietvedība.¹³ Jānorāda, ka šāds risinājums pastāv arī Francijā, Vācijā, Austrijā un citās valstīs.¹⁴

Ir vērts īpaši uzsvērt, ka Šveices tiesības tika uzskatītas par būtisku avotu, sastādot CL.¹⁵ Tāpēc ir pamats hipotēzei, ka tieši Šveices saistību tiesību kodeksa 507. pants varēja noderēt par iedvesmu CL 1704. panta formulējumam. Tas dotu vēl papildu argumentu apgalvojumam, ka CL 1704. pants ļauj galvniekam saņemt atlīdzinājumu no parādnieka uz diviem pamatiem: subrogācijas un prasījuma no konkrētās tiesiskās attiecības.

Līdz ar to autora secinājums ir tāds, ka CL 1704. pants ļauj galvniekam izvēlēties vienu no diviem prasījumiem. Pirmkārt, galvnieks var izvirzīt to pašu prasījumu, kas bija kreditoram pirms samaksas. Otrkārt, viņš var izvēlēties arī izvirzīt prasījumu par izdevumu atlīdzināšanu, kas parasti būs pamatots vai nu ar pilnvarojuma līgumu, vai arī ar neuzdotu lietvedību. No CL terminoloģijas izriet, ka abi šie prasījumi tiek apzīmēti kā regresa prasība jeb regresa tiesība.

Liettiesiskā galvnieka (ķīlas devēja) regresa tiesības

Kā jau minēts iepriekš, ķīlu var dot gan pats parādnieks, gan arī trešā persona. CL *expressis verbis* ļauj trešajai personai dot ķīlu,¹⁶ taču faktiski nesatur normas, kas specifiski regulētu šādu ķīlas veidu. Jānis Rozenfelds ir norādījis, ka “[ķ]īlas nodibināšanai par labu citas personas uzņemtai saistībai ir liettiesiska galvojuma raksturs, t. i., tāds galvojums, kas aprobežojas tikai ar ieķīlātās mantas apjomu [...]”.¹⁷ Šis ir ļoti trāpīgs raksturojums, un tam ir praktiskas sekas.

Būtiska līdzība starp galvojuma un ķīlas institūtu (ja ķīlu dod trešā persona) neizbēgami noved pie galvnieka un ķīlas devēja tiesisko statusu pielīdzināšanas. Proti, galvnieks apņemas nodrošināt citas personas parādu, tādā veidā sekmējot civiltiesisko apgrozību un atvieglējot kredīta pieejamību. Liettiesiskais galvnieks dara tieši to pašu: viņš dod savu mantu ķīlā un uzņemas risku, ka attiecīgā manta tiks atsavināta un ieguvumi no atsavināšanas nonāks kreditora mantā, tādējādi sedzot parādnieka saistību. Vēl jo vairāk, kā ir norādījis Aigars Strupišs, “hipotēka tiek uzskatīta par visdrošāko prasības nodrošinājuma līdzekli privāttiesībās. [...] Līdz ar to jebkura iespēja padarīt hipotēkas institūtu mazāk drošu [nozīmē] būtisku tiesiskās drošības principa nozīmes samazināšanu privāttiesību sistēmā un kopumā negatīvu ietekmi uz privāttiesisko apgrozību valstī”.¹⁸ Tādējādi, ja jau likumdevējs ir vēlējis veicināt galvojumu došanu, sniedzot viņam iespēju vērst regresa prasījumu pret galveno parādnieku uz diviem alternatīviem pamatiem, tad šādas privilēģijas *a fortiori* ir piešķiramas liettiesiskam galvniekam.

¹³ Thévenoz L., Werro F. (ed.). Commentaire Romand: Code des obligations I. Bâle: Helbing, 2012, p. 3014.

¹⁴ Sk.: Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR), pp. 2660–2664 (komentārs IV.G.–2:113. pantam). Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf [aplūkots 10.03.2020.].

¹⁵ Švarcs F. Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 164. lpp.

¹⁶ CL 1306. panta otrā daļa.

¹⁷ Rozenfelds J. Lietu tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 174. lpp.

¹⁸ Satversmes tiesas 07.10.2013. lēmums lietā Nr. 2012-25-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/260763-par-tiesvedibas-izbeigšanu-lieta-nr-2012-25-01> [aplūkots 10.03.2020.].

Turklāt atšķirībā no “personiskā” galvojuma¹⁹ CL 1319. un 1320. pants nepiešķir ķīlas devējam “subsidiaritātes” ierunu, proti, kreditors var vērst piedziņu pret ieķīlāto mantu, lai arī tas nemaz nav mēģinājis saņemt parāda apmierinājumu no parādnieka. Līdz ar to “personiskā” galvojuma gadījumā bieži galvnieka atbildība būs subsidiāra un iestāsies tikai tad, kad galvenais parādnieks objektīvi nebūs spējīgs saistību izpildīt. Šajā gadījumā arī regresa prasījumiem būs salīdzinoši maza praktiska nozīme, jo no šāda parādnieka arī galvniekam būs grūti iegūt apmierinājumu. Turpretim “liettiesiska” galvojuma gadījumā regresa tiesībām var būt lielāka loma tajā, lai maksātspējīgs parādnieks neiedzīvotos uz ķīlas devēja rēķina.

Ņemot vērā minētos apstākļus, būtu pamatots uzskats, ka CL 1704. pants visā tā pilnībā ir *mutatis mutandis* pēc analogijas piemērojams arī “liettiesiskā galvojuma” gadījumā. Citiem vārdiem, ķīlas devējam ir jābūt iespējai izmantot divu veidu regresa prasījumus: vienu subrogācijas ceļā un otru, pamatojoties uz to tiesisko attiecību, kas pastāv starp ķīlas devēju un parādnieku. Šāda CL normu piemērošana pēc analogijas būtu teleoloģiski pamatota; to stiprina arī tas apstāklis, ka citās kontinentālās Eiropas valstīs galvnieka regresa tiesības tiek piemērotas pēc analogijas ķīlas devējam.²⁰ Arī Kopējais modelis (*Common Frame of Reference*) norāda, ka ķīlas devēja tiesības ir identiskas galvnieka tiesībām.²¹ Latvijas tiesām būtu jāiztulko CL normas saskaņā ar to mērķiem un arī pēc iespējas ņemot vērā citu vadošo jurisdikciju pieredzi.

Tomēr arī neatkarīgi no CL 1704. panta piemērošanas pēc analogijas ķīlas devējam būtu tiesības uz “personisko” regresu, ja viņa rīcība atbilstu priekšnoteikumiem prasījumam no neuzdotas lietvedības vai pilnvarojuma līguma. Kādēļ? Tāpēc, ka neatkarīgi no CL 1704. panta piemērošanas CL nav atrodamas normas, kas noteiktu, ka ķīlas devējam nebūtu tiesību saņemt izdevumu atlīdzināšanu kā pilnvarniekam vai svešu lietu lietvedim. Tātad šādas tiesības viņam pastāv. Līdz ar to pretēji Augstākās tiesas tēzei, kas ir minēta šī raksta sākumā, ķīlas devējam principā ir regresa tiesības CL 1704. un 1705. panta izpratnē pat tad, ja tiktu pieņemts (nepamatoti), ka pats CL 1704. pants nav attiecināms uz ķīlas devēju pēc analogijas.

Šajā vietā ir svarīgi norādīt uz vienu iespējamo pretargumentu. CL 1797. pants noteic: “kas apmierina kreditoru parādnieka vietā, tam pirms apmierinājuma vai apmierinājuma laikā jāpielīgst, lai kreditors viņam cedē prasījumu, un ja tas izdarīts, tad prasījums pats par sevi uzskatāms par cedētu viņam apmierinājuma brīdī”. Piemērojot šo normu, varētu veidot sekojošu argumentu ķēdi: ja kreditors vērs prasījumu pret ķīlas devēja (trešās personas) lietu un tādējādi panāk prasījuma apmierinājumu, tad ķīlas devējs ir pielīdzināms trešajai personai, kas ir apmierinājusi kreditoru parādnieka vietā. Tātad, lai šādam

¹⁹ CL 1702. pants.

²⁰ Šāds risinājums pastāv Francijā. Sk.: Bourassin M., Brémond V., Jobard-Bachelier M.-N. Droit des sûretés. Paris: Dalloz, 2012, p. 627. Vācijas Civillikuma (BGB) 1143. pantā ir noteikts, ka ķīlas īpašnieks, kurš nav parādnieks, iegūst tādas pašas regresa tiesības kā galvnieks, ja viņš sedz parādnieka parādu. Pēc analogijas šī norma tiek piemērota arī gadījumā, kad kreditors vērs prasību pret ieķīlāto lietu un no tās iegūst apmierinājumu. Sk.: Stürner R. (Hrsg.). Jauernig BGB: Bürgerliches Gesetzbuch. München: C. H. Beck, 2018, 1143. § komentārs, 1. rindkopa.

²¹ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR), p. 4705 (komentārs IX.-7:109. pantam). Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf [aplūkots 10.03.2020.].

ķīlas devējam būtu kāda regresa tiesība, viņam ir jāpanāk prasījuma brīvprātīga cesija.²²

Šāda argumentu ķēde ir atspēkojama. CL 1797. pants atbilst BVLK 3466. pantam. BVLK 3466. panta romiešu tiesību avoti norāda, ka tajā bija runa tieši par automātiskās subrogācijas neiespējamību, ko pamatoja tehniski apsvērumi. Proti, romiešu jurists Modestīns (*Herennius Modestinus*) apgalvoja: ja kāds nomaksā cita parādu, tad ar to parāds tiek dzēsts, un, ja tas netiek iepriekš cedēts (faktiski izpirkts), tad tā maksātājam nav prasījuma tiesības, jo tā ir dzēsta.²³ BVLK 3466. panta avoti nenorāda, ka šie tīri tehniskie apsvērumi kaut kādā veidā ietekmētu trešās personas prasījumus, kuru pamatā ir pilnvarojuma līgums vai neuzdota lietvedība. Uz CL 1797. panta tehnisko dabu norāda arī tā atrašanās vieta CL sistēmā. CL 1797. pants ir ievietots nodaļā par “Cesijas tiesisko pamatu”. Šādas normas nevar atrast CL nodaļās par pilnvarojuma līgumu vai neuzdotu lietvedību, un tieši šīm normām visbiežāk ir nozīme gadījumos, kad persona veic maksājumu citas personas interesēs. Piemēram, blakus esoša nekustamā īpašuma īpašnieks samaksā sava kaimiņa vietā par viņam piegādāto malku, lai novērstu kaimiņa praktiskos riskus (piemēram, risku palikt bez kurināmā) un tiesiskos riskus (nokavējumu). Šāds maksātājs neiegūst kreditora prasījumu uz subrogācijas pamata, bet viņam noteikti būs tiesības uz izdevumu atlīdzināšanu saskaņā ar CL 2339. pantu. To apstiprina arī CL 2341. pants, kurā ir noteikts, ka tas, “kas, domādams samaksāt savu parādu, samaksā svešu, tas var, pēc sava ieskata, vai nu prasīt atpakaļ no saņēmēja tam samaksāto neesošo parādu, vai kā īstā parādnieka lietvedis griezties pie tā ar prasījumu”. Šī norma tikai precizē, ka trešā persona, kas maldīgi nomaksā citas personas parādu, iegūst divus alternatīvus prasījumus: vienu pret naudas saņēmēju un citu pret īsto parādnieku. *A contrario*, tam, kas apzināti samaksājis svešu parādu, var būt tikai prasījums pret parādnieku – kā tā lietvedim.

No iepriekšminētā var izdarīt sekojošus secinājumus. Pirmkārt, autora skatījumā CL normu loģika un mērķi pamato CL 1704. panta piemērošanu pēc analogijas ķīlas devējam. Otrkārt, arī gadījumā, ja tiktu uzskatīts, ka CL 1704. pants nav piemērojams ķīlas devējam, tad ķīlas devējam būtu regresa prasījums no personiskām attiecībām ar parādnieku, kas parasti būtu balstīts uz pilnvarojuma līgumu vai neuzdotu lietvedību.

²² Te gan ir jāatzīmē, ka CL 1797. panta piemērošana šajā gadījumā varētu radīt grūtības. Ja kreditors cedē prasījumu ķīlas devējam, tad prasījums vairs nepieder kreditoram. Tad uz kāda pamata viņš varēs meklēt apmierinājumu no ķīlas objekta? Savukārt, ja kreditors jau ir apmierinājis savu prasījumu, atsavinot lietu, tad prasījums jau ir izbeidzies (vismaz daļā) un to nevar cedēt. Šo problēmu var atrisināt, tieši piemērojot pēc analogijas CL 1704. panta pirmo teikumu.

²³ BVLK 3466. panta avotus sk.: Нолькен А. М. 1915, с. 659. Galvenais avots bija šāda Modestīna digesta: “[...] payment having been made of everything that was due on a tutelary account without any agreement, if, after a certain interval, the rights of action are assigned, the assignment is void, because no such right remains. If, however, this was done before payment, or if it was agreed between the parties that the rights of action should be assigned, and payment is made, and the assignment afterwards takes place, the rights of action will remain unimpaired; as, even in the last instance, the price of those which were assigned seems rather to have been paid than that the right which existed at the time has been extinguished.” *The Enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XLVI.* Pieejams: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D46_Scott.htm [aplūkots 10.03.2020.].

Kopsavilkums

1. Galvnieka regresa prasība aptver divus dažādus prasījumus: prasījumu, ko galvnieks iegūst subrogācijas ceļā, un prasījumu, kas galvniekam pieder saskaņā ar to civiltiesisko attiecību, kas pastāv starp viņu un galveno parādnieku.
2. Ķīlas devējam, tāpat kā galvniekam, ir regresa prasījums pret parādnieku saskaņā ar to civiltiesisko attiecību, kas pastāv starp viņu un parādnieku. Parasti šāds regresa prasījums izrietēs no pilnvarojuma līguma vai neuzdotas lietvedības. Jau šī iemesla dēļ nevar piekrist Augstākās tiesas praksei, kurā tā ir pretstatījusi galvojuma un ķīlas institūtu, uzsverot, ka pēdējais neparedz regresa prasību pret parādnieku.
3. Tomēr autora skatījumā ķīlas devējam, tāpat kā galvniekam, ir jābūt arī prasījumam, kas iegūts subrogācijas ceļā. Proti, CL 1704. pants būtu pilnā mērā *mutatis mutandis* piemērojams ķīlas devējam, kas ir devis ķīlu par svešu saistību, jo nepastāv saprātīgs izskaidrojums, kādēļ persona, kas dod ķīlu par svešu saistību, būtu nostādāma sliktākā stāvoklī par galvnieku.

NEKUSTAMS ĪPAŠUMS KĀ VISAS MANTAS DĀVINĀJUMA PRIEKŠMETS

IMMOVABLE PROPERTY AS SUBJECT-MATTER OF DONOR'S ENTIRE PROPERTY

Jānis Rozenfelds, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras profesors

Summary

Someone's "entire property" may be regarded as a subject matter of a gift, and it may also be a donor's entire property. Property is considered to be gifted only insofar as the donor's debts have been deducted from it. In cases where a donor is unable to pay debts outstanding at the time of making the gift, the creditors may demand satisfaction from the donor's gift. Granting the creditors the right to seek satisfaction from the assets of the recipient of a gift resembles what was known in Roman law as *actio Pauliana*. Case law tends to interpret the right of a creditor to seek satisfaction from assets, which have been received as a gift of "entire property" more broadly than follows from the wording of the law. Due to outdated terminology used by Civil Law, it is sometimes difficult to make a clear distinction between insolvency of the donor and his or her actual inability to repay debts, which could entitle creditors of the donor to recover their debts from the donated immovable property.

Atslēgvārdi: visa manta, dāvinātājs, kreditori, dāvinājuma priekšmets, *actio Pauliana*, maksātnespēja

Keywords: entire property, donor, creditors, subject-matter of a gift, *actio Pauliana*, insolvency

Ievads

Dāvinātāja kreditora prasījums pret apdāvināto sakarā ar to, ka dāvinātājs dāvinājuma brīdī nav spējis samaksāt parādus (Civillikuma (turpmāk – CL) 1927. pants), sastopams bieži. Tas aprakstīts literatūrā.¹ Ir stabila judikatūra.² Prasības pamats: "dāvinātājs nespēj samaksāt parādus, kuri viņam bijuši dāvināšanas laikā".

¹ Torgāns K. Saistību tiesības. II daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 67.–68. lpp.

² Gan 2007. gada spriedumā lietā Nr. SKC-590/2007, gan 19.02.2014. spriedumā lietā Nr. SKC-590/2014 ietvertie vārdi "dāvinātājs nespēj samaksāt parādus, kuri viņam bijuši dāvināšanas laikā". Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi. 2007. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 249.–254. lpp. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatūra/judikaturas-nolemmu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2014>; lieta Nr. C-113/2019, [1.2]. Nav publicēts.

Šī ziņojuma mērķis ir apzināt CL 1927. panta saikni ar radniecisko institūtu – prasījumiem par darījumu atzīšanu par spēkā neesošiem kā noslēgtiem par ļaunu kreditoriem (latīņu val. – *in fraudem creditorum*) –, kas starptautiski pazīstams ar nosaukumu *actio Pauliana*, kā arī izvērtēt šo divu prasījumu vietu civiltiesību sistēmā kontekstā ar maksātnespējas regulējumu CL un Maksātnespējas likumā (turpmāk arī MNL).

Dāvinājuma jēdziens

Dāvinājums raksturots kā vienpusējs³ bezatlīdzības līgums, kas “vienmēr vērsts uz līguma objekta pāreju citas personas īpašumā”.⁴ Objekts saprotams ne tikai kā ķermeņa lieta, bet arī kā prasījums (CL 1914. pants).⁵

Divpusēja jeb sinallagmatiska (atlīdzības) līguma izpildījuma neekvivalents raksturs (piemēram, acīmredzami nesamērīgi zemas cenas samaksa) parasti netiek kvalificēts kā dāvinājums.

Tieši otrādi, pret izpildījumu acīmredzams nesamērīgums parasti ir pamats paša darījuma anulēšanai.

Francijas civillikoda (turpmāk – FCK)⁶ 1674. pants paredz: “Ja pārdevējs cietis zaudējumus apmērā, kas pārsniedz septiņas divpadsmitdaļas no nekustamā īpašuma cenas, viņam ir tiesības prasīt pirkuma-pārdevuma līguma atcelšanu, kaut arī viņš būtu tieši līgumā atrunājis, ka atsakās no savām tiesībām prasīt šādu līguma atcelšanu, un kaut arī tas būtu apgalvojis, ka dāvina maksas starpību.”

Vācijas Civillikums (turpmāk – BGB) šo regulējumu nepārņēma. Tā vietā 19. gadsimta vidū pandektu tiesībās tika izstrādāta norma, kas vēlāk kļuva par BGB 138. §.⁷

Romiešu tiesībās izšķir vairākus dāvinājuma tipus. Ja kāds dāvina nolūkā nekavējoties nodot dāvinājuma priekšmetu dāvinājuma saņēmēja īpašumā un šis darījums neparedz nosacījumus, kuriem iestājoties īpašuma tiesības varētu tikt atjaunotas dāvinātājam, un ja dāvinātājs īpašumu nodod bez jebkāda cita iemesla kā vien aiz laipnības un dāsnuma, tad tas ir dāvinājums īstajā nozīmē. Ja kāds dāvina ar noteikumu, ka dāvinājuma priekšmets kļūst dāvinājuma saņēmēja īpašums tikai pēc tam, kad iestāsies vēl kāds cits notikums, tad tas nebūs dāvinājums īstajā nozīmē, bet nosacīts dāvinājums. Tāpat, ja kāds dāvina ar nosacījumu, ka dāvinājuma priekšmets gan nekavējoties pāriet dāvinājuma saņēmēja īpašumā, taču, ja kaut kas notiek vai, tieši otrādi, neiestājas un ja, šim notikumam iestājoties vai neiestājoties, dāvinājuma priekšmets pāriet atpakaļ dāvinātāja īpašumā, tad tas nav dāvinājums īstajā nozīmē. Dāvinājums

³ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 181. lpp.

⁴ Torgāns K. Saistību tiesības. 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 295. lpp.

⁵ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 368. lpp.; komentāra autors – K. Torgāns.

⁶ Simmermana citētais FCK 1674. panta teksts salīdzināts pēc: Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) (Code civil des Français) Перевод с французского Предисловие, комментарии, примечания В. Н. Захватаева. Москва, Берлин: Инфотропик Медиа, 2012, с. 432.

⁷ Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Clarendon Press. Oxford (ISBN 0 7021 2347 1 (HB)), New York, 1996, pp. 259–261, 267–268.

dāvinātāja nāves gadījumam (*donatio mortis causa*)⁸ ir viens no šādiem nosacītiem dāvinājumiem.⁹

Pretstatā darījuma anulēšanai gribas defektu dēļ romiešu tiesībās liela uzmanība tiek pievērsta tādiem darījumiem, kuri vērsti uz šī aizlieguma apiešanu, kad puses centušās piešķirt darījumam, kas pēc savas būtības ir dāvinājums, atlidzības darījuma veidolu vai arī ietvert atlidzības darījumā dāvinājuma elementus. Piemēram, par dāvinājumu Papiniāns (*Papinian*) atzīst darījumu, uz kura pamata vīrs piešķir sievai īres tiesības par nesamērīgi zemu cenu.¹⁰

Dāvinājumu romiešu juristi saprot plašā nozīmē – kā jebkuru dāvinātāja mantas samazinājumu, kas attiecīgi izraisījis pieaugumu dāvinājuma saņēmēja mantā. Tas var būt lietošanas tiesību piešķirums, kas izpaužas kā dzīvokļa tiesība (latīņu val. – *habitatio*),¹¹ tiesība ievākt augļus no nekustama īpašuma (latīņu val. – *usus fructus*, latv. val. – lietošanas tiesība), bet ne jebkāda cita veida ienākumi no īpašuma.¹² Lietišķs (latīņu val. – *negotium*, latv. val. – biznesa) darījums, pat ja tas ietver dāvinājuma elementus, netiek kvalificēts kā dāvinājums.¹³

Baltijas vietējo likumu kopojuma (turpmāk – VLK) 2951. pantam, kas pēc satura pilnībā sakrīt ar CL 1438. pantu, pievienota norāde uz romiešu jurista Paula (*Paul*) sacerējuma fragmentu D. 18, 1, 55: “Pilnīgi šķietams pārdevums (*imaginaria venditio*) nepavisam nav pārdevums, un attiecīgi īpašumtiesības netiek nodotas.”

Minētais citāts lietots kontekstā ar romiešu tiesībām raksturīgu īpatnību, no kuras izriet, ka ar likumu bija aizliegti noteikta veida darījumi, proti, dāvinājumi laulāto starpā. Tādēļ viens no romiešu tiesību mērķiem bija nodrošināt, ka šis aizliegums netiktu apiets, noslēdzot fiktīvus darījumus, kuriem tika piešķirta šķietamība, ka noslēgtais dāvinājums it kā ir atlidzības darījums. Piemēram, kā norādīts Ulpiāna (*Ulpian*) sacerējuma fragmentā D. 19, 2, 46: “Ja persona izirē par vienu vienīgu monētu, netiek nodibinātas nomas attiecības, jo tas vairāk atgādina dāvinājumu.”

Latvijas normatīvie akti nesatur citvalstu likumos paredzēto regulējumu attiecībā uz tādu darījumu tiesiskajām sekām, kuri paredz acīmredzamu nevienlīdzību pret izpildījumu. Izņēmums ir vienīgi noteikumi par pirkuma līguma atcelšanu pārmērīga zaudējuma dēļ (CL 2042. pants). Taču arī šādā gadījumā, atšķirībā, piemēram, no iepriekš minētā FCK regulējuma, CL līguma atcelšanu pārmērīga zaudējuma dēļ saista ar nosacījumu, ka zaudējumu nodarījusī puse rīkojusies ļaunprātīgi (CL 2043. pants).

Latvijas tiesu praksē nepastāv vienoti kritēriji tādu darījumu identificēšanai, kuri, kaut gan formāli atbilst divpusēja jeb sinallagmatiska līguma prasībām, tomēr, pastāvot acīmredzamai cenas nesamērībai ar atsavinātās lietas vērtību, pēc būtības atbilst dāvinājuma līguma pazīmēm. Sastopami spriedumi, kuros

⁸ Šeit un turpmāk juridisko terminu lietojums latīņu valodā pēc: *Corpus Iuris Civilis. Editio stereotypa tertia. Volumen primum. Institutionas. Recognovit. Paulus Krueger. Digesta. Recognovit. Theodorus Mommsen. Berolini. Apud Weidmannos. MDCCCLXXXII.*

⁹ D. 39, 5, 1. Šeit un turpmāk romiešu tiesību avoti norādīti pēc: *The Digest Justinian. Translation ed. by A. Watson. Vol. 1–4. Philadelphia: Penn. University of Pennsylvania Press, 1998.*

¹⁰ D. 24, 1, 52.

¹¹ D. 39, 5, 9.

¹² D. 39, 5, 9, 1.

¹³ D. 39, 5, 18.

bankas vairuma akciju iegāde par vienu latu kvalificēta kā “pirkums”.¹⁴ Tomēr atzīts arī, ka nesamērīgi dāsnas saistības uzņemšanās (piemēram, acīmredzama nesamērība starp nodrošināmās saistības apmēru un to nodrošinošās ķīlas vērtību) var būt pamats, lai vērtētu, vai šāds darījums neietver šķietama (fiktīva) darījuma pazīmes.¹⁵

Dāvinātāja nespēja samaksāt parādus

Dāvinātāja nespēja samaksāt parādus var attiekties uz prasījumiem, kuriem iestājies termiņš dāvinājuma izpildes brīdī, vai arī uz visiem prasījumiem, tostarp – arī uz tiem, kuriem vēl nav iestājies izpildes termiņš.

Var izdarīt pieņēmumu, ka nespēja samaksāt parādus, kuriem iestājies termiņš, CL izpratnē kvalificējama kā dāvinātāja faktiskā maksātnespēja (ši termina lietojums CL nav sīkāk paskaidrots), turpretim nespēja samaksāt parādus, kuriem vēl nav iestājies termiņš, kvalificējama kā priekšnoteikums dāvinātāja formālai atzišanai par maksātnespējīgu (maksātnespējas jēdzienu CL neietver) atbilstoši pazīmēm, kas noteiktas Maksātnespējas likumā.

Parādnieka ierosināts tiesiskās aizsardzības process (MNL 33. pants) acīmredzami uzskatāms par viņa faktiskās maksātnespējas atzišanas un CL 1927. pantā norādīto seku piemērošanas pamatu.

Domājams, ka Maksātnespējas likumā norādītās dāvinātāja maksātnespējas pazīmes ņemamas vērā, izlemjot jautājumu par visas mantas dāvinājuma sekām, kaut arī CL nesatur atsauces uz Maksātnespējas likumu (sk. 5. apakšnodaļu CL un MNL).

Visas mantas dāvinājuma iztulkojums tiesu praksē

Nevienā no atrodamajiem spriedumiem prasība nav pamatota ar līgumu, kas *expressis verbis* ietvertu formulu “visas mantas dāvinājums”. Lielākoties¹⁶ dāvinātāja kreditora prasījums pret apdāvināto pamatots ar atsevišķas lietas dāvinājumu. Vairumā gadījumu dāvinājuma līguma priekšmets ir nekustamais īpašums. Tiesa tādā situācijā spriedumu, ar kuru prasība apmierināma (vai arī Senāta spriedumu par zemākas instances tiesas sprieduma par prasības noraidīšanu atcelšanu), pamato ar to, ka dāvinātā nekustamā īpašuma vērtība pārsniedz dāvinātāja atlikušās mantas vērtību, kā rezultātā dāvinātājs nespēj samaksāt parādus.

Lietā Nr. SKC-590/2014 Augstākā tiesa citējusi starpkaru perioda, proti, 1931. gada 25. novembra, spriedumu “Edas Blūmbergs prasībā pret Jāni Blūmbergu un Līzi Blūmbergs (L. Nr. 2033)”.¹⁷ Latvijas Senāts atzina par pareiziem

¹⁴ Lietas Nr. C04213412, lietas arhīva Nr. PAC-0444-16. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 13.03.2020.].

¹⁵ LR Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā SKC-259/2019. Senāta Civillietu departamenta blakus lēmums lietā SKC-259 2019. gada 17. decembrī. Jurista Vārds, 28.01.2020. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/275968-netaisnpratiga-prasiba-par-kopipasuma-izbeigšanu-senata-spridums-un-blakuslemums/> [aplūkots 10.03.2020.].

¹⁶ Lietās Nr. SKC-176/2015; SKC-249/2016; SKC-315/2017; SKC-170/2018; SKC-113/2019.

¹⁷ Senāta Civilā kasācijas departamenta 1931. g. spriedumi, 1937, 148.–149. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/vesturiska-judikatura-lidz-1940gadam/senata-civila-kasacijas-departamenta-spridumi>

apgabaltiesas secinājumus, ka Civillikuma 4494. pants (CL 1927. panta analogs) uzliek apdāvinātajam par pienākumu atbildēt par dāvinātāja parādiem tajās robežās, par cik viņš iedzīvojies, un izdot dāvinātajam vai viņa kreditoram tādu daļu no saņemtā dāvinājuma, kāda prasītājam vajadzīga parāda segšanai saskaņā ar Civillikuma 4494. pantu. Starpkaru laikā 1931. gada spriedumā uzsvērts, ka nav nozīmes dāvinājuma līguma pušu nolūkiem.

Tiesu praksē jautājums par prasījuma priekšmetu lietās, kurās piemērotas CL 1927. pantā paredzētās sekas, ir neskaidrs. No vienas puses, konstatējot, ka atsevišķa nekustama īpašuma dāvinājums iztulkojams kā visas mantas dāvinājums sakarā ar to, ka dāvinātājs nevar norēķināties ar kreditoriem, tiesa ņemusi vērā dāvinātās lietas vērtību, samērojot to ar dāvinātāja mantas kopumu dāvinājuma izpildes laikā. No otras puses, sprieduma rezolutīvajā daļā norādīts nevis CL 1927. panta likumiskais pamats, t. i., piedziņa veicama tādā apmērā, kādā apdāvinātais iedzīvojies no dāvinātās lietas vērtības, bet gan tieši nekustamais īpašums.¹⁸ Šāda pieeja ir pretrunā ar iepriekš minēto dāvinājuma seku interpretāciju. Ja piedziņas priekšmets ir mantas apjoms, kādu apdāvinātais ieguvis dāvinājuma rezultātā un tā iedzīvojies no dāvinātāja mantas samazināšanās, tad piedziņas priekšmets ir nevis pats dāvinātais nekustamais īpašums, bet gan iegūtās īpašuma tiesības naudas izteiksmē. Atšķirība pastāv ne tikai prasījuma būtībā, jo prasība, kuras priekšmets ir noteikta lieta, nav tas pats, kas prasība par noteiktas mantas vērtības atlīdzināšanu.¹⁹

Praktiskā atšķirība starp piedziņas vēršanu uz noteiktu nekustamo īpašumu un mantisko vērtību, kuras apmērā apdāvinātais iedzīvojies, būs skaidri saskatāma tādā gadījumā, ja apdāvinātais līdz kreditora prasības celšanai jau būs atsavinājis viņam dāvināto nekustamo īpašumu tālāk. Piedziņas vēršana uz dāvināto nekustamo īpašumu šajā gadījumā kļūs neiespējama, ja vien nebūs pierādīts, ka trešā persona rīkojusies ļaunā ticībā. Turpretim mantisko vērtību, kuras apmērā apdāvinātais iedzīvojies, joprojām ir pamats piedzīt no apdāvinātā. Piedzenamās summas apmērs šādā gadījumā var izpausties kā pirkuma cena, ko apdāvinātais ieguvis, atsavinot dāvināto lietu tālāk. Pieļāvums, ka dāvinātāja kreditoriem var būt prasījums šādas cenas apmērā, izdarīts vienā no atrodamajiem tiesas nolēmumiem. Kā pamatojumu tiesa norādījusi: “No Civillikuma 849. panta otrās daļas izriet vispārīgs princips, atbilstoši kuram naudā novērtējama tiesība vai mantas objekts, ar ko saimnieciskā ziņā tikusi atvietota kāda cita attiecīgajā mantā ietilpstošā tiesība vai šīs mantas objekts, uz likuma pamata un neatkarīgi no atbilstošas darījuma tiesiskās gribas arī nonāk šajā mantā (t. s. surogācijas princips). Tā kā dāvināto īpašumu /pers. C/ aizstājusi ar citu mantas objektu – naudas līdzekļiem [...], prasītājam ir tiesības prasīt apmierinājumu no mantas, ko /pers. B/ ir uzdāvinājis saistību pastāvēšanas laikā, un atzīt tiesības vērst piedziņu uz /pers. C/ piederošiem naudas līdzekļiem [...]”²⁰

Ja apdāvinātais atbrīvojas no dāvinātās mantas ar bezatlīdzības darījumu, tad šāds prasījums atkrīt. Tādā gadījumā varētu apspriest iespējamību celt netaisnas iedzīvošanās prasību. Šāda prasība var tikt celta jebkurā gadījumā kā alternatīva prasībai uz CL 1927. panta pamata. Publicētajos spriedumos nav atrodams

¹⁸ Civillietā Nr. C04538410. Nav publicēts.

¹⁹ Kalniņš E. Mantas jēdziens civiltiesībās. LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 1. sēj. Rīga: LU, 2010, 146. lpp.; Kalniņš E. Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 30. lpp.

²⁰ AT Senāta spriedums lietā Nr. SKC-113/2019, [1.2]. Nav publicēts.

gadījums, kad atsavinājums noformēts kā draudzības pirkums, piemēram, pārdo dot nekustamo īpašumu par vienu eiro, kas pēc būtības ir šķietams darījums.

Ģenēze: visas mantas dāvinājums un *actio Pauliana*

Kā norādījis Vladimirs Bukovskis, komentējot romiešu tiesībās sastopamo *actio Pauliana* (kreditora prasījums pret maksātnespējīgo parādnieku), vietējos likumos iekļuvusi (VLK 4494. pants)²¹ tikai tā *actio Pauliana* daļa, kas attiecas uz visas mantas dāvinājuma sekām.

Šī prasījuma īpatnība ir tā, ka kreditors var celt prasību par piedziņas vēršanu pret apdāvinātā mantu, neprasot dāvinājuma līguma atzīšanu par spēkā neesošu.

Savukārt, ja pret dāvinātāju uzsākts maksātnespējas process, tad dāvinājuma līgums var tikt atzīts par spēkā neesošu kā noslēgts *in fraudem creditorum* tāpat kā jebkurš cits maksātnespējīgā parādnieka noslēgts darījums, ko maksātnespējīgais parādnieks noslēdzis viena gada laikā pirms konkursa pasludināšanas, ja pastāv šādi nosacījumi:

1) darījums noslēgts nolūkā kaitēt kreditoriem,

2) persona, kas iedzīvojusies no šī darījuma, zinājusi par parādnieka nolūku.

Bukovskis uzsver, ka šādā gadījumā dāvinājums atzīstams par spēkā neesošu pēc tiem pašiem noteikumiem kā jebkurš cits darījums, jo Krievijas konkursa likumi neparedz nekādu izņēmumu attiecībā uz dāvinājumiem.²²

Tam nevar piekrist. Pastāv acīmredzama atšķirība. Prasība, kas pamatota ar CL 1927. pantu, nav vērsta uz dāvinājuma atzīšanu par spēkā neesošu. Darījuma noslēgšanas mērķim (vai tas ir pretējs likuma prasībām) šajā gadījumā nav nozīmes.

Frīdriha Bunges norādītās atsauces uz romiešu tiesību pirmavotiem pie VLK 4494. panta attiecas uz diviem dažādiem romiešu tiesībās zināmiem prasījumiem. Viens no tiem balstīts uz mehānismu, kas atgādina CL 1927. pantā norādīto (D. 39, 5, 12). Otrs – uz darījumiem *in fraudem creditorum* (D. 42, 8, 17,1).

Pandektu tiesību literatūrā Juliuss Barons (*Julius Baron*), aplūkojot visas mantas dāvinājuma sekas un atsaucoties uz citu fragmentu,²³ kura autors ir romiešu jurists Papiniāns, raksta, ka apdāvinātais neatbild par dāvinātāja parādiem, taču pats dāvinātājs var prasīt, lai apdāvinātais samaksā dāvinātāja parādu.²⁴ Frīdrihs Karls fon Savinji (*Friedrich Carl von Savigny*) norāda: visas mantas dāvinājuma gadījumā tiek pieņemts, ka apdāvinātais klusējot piekritis samaksāt dāvinātāja parādu. Pretstatā tam, ja dāvinājuma priekšmets ir atsevišķa lieta, kas varētu veidot lielāko daļu no dāvinātāja mantas, pieņemums par šādu klusēšanas ceļā noslēgtu vienošanos nepastāv. Šādā gadījumā nepieciešams atsevišķs

²¹ Bunges norādes uz romiešu tiesību avotiem salīdzinātas ar Baltijas vietējo likumu kopojuma jeb VLK 1864. gada izdevuma krievu valodā digitalizēto versiju. Pieejams: <https://www.lndb.lv/Search/Search?FreeFormQuery=1864&PageIndex=2&PageSize=12&SearchEndpointID=0&SearchResultViewMode=List&IsCustomViewMode=False&SortingField=Relevance&IsStopwordRemovalDisabled=False&IsDuplicateCollapsingDisabled=False&SelectedDocumentSets=DOM> [aplūkots 20.12.2019.].

²² Буковский В. Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских с продолжением 1912–1914 г.г. и с разъяснениями в 2 томах. Т. II. Рига: Гемпель и Ко, 1914, с. 1980.

²³ D. 39, 5, 12.

²⁴ Барон Ю. Система Римского Гражданского права. Выпуск второй. Перевод Л. Петражицкого. Третье издание. С.-Петербург: Склад издания в книжном магазине Н. К. Мартынова, 1909. Книга первая. Раздел первый, V, § 70, с. 161.

līgums, kas tieši vērstas uz šādas apdāvinātā apņemšanās nodibināšanu. Ja šāds līgums ir noslēgts, tad dāvinātājs var panākt, ka apdāvinātais samaksā dāvinātāja parādu ar *actio praescriptis verbis*.²⁵

Karla Erdmana (*Carl Erdmann*) nostāja šajā jautājumā ir pretrunīga. No vienas puses, atsaucoties uz pandektu tiesībām (*Windscheid*), viņš norāda: visas mantas dāvinājums nenozīmē, ka dāvinātāja parādi *ipso iure* pāriet apdāvinātajam. Lai nodibinātu apdāvinātā atbildību par dāvinātāja parādiem, nepieciešams, lai apdāvinātājs tieši būtu uzņēmies šādu atbildību.²⁶ No otras puses, visa manta uzdāvināta tikai tiktāl, ciktāl no tās atvilkti visi parādi. Tāpēc kreditori var katrā laikā prasīt apmierinājumu no uzdāvinātajiem objektiem.²⁷ Tādējādi, lai arī citādi aprakstot tiesisko attiecību, Erdmana secinājumi par visas mantas dāvinājuma sekām sakrīt ar Savinji viedokli. Savinji analizēto gadījumu, kad uzdāvināta atsevišķa lieta, kuras vērtība pārsniedz dāvinātāja mantas lielāko daļu, Erdmans nemaz neiztirzā.

Sinaiskis savā divsējumu civiltiesību kursa otrajā laidienā, kas publicēts 1926. gadā, norāda, ka apdāvinātais neatbild par dāvinātāja parādiem pēc tiem pašiem noteikumiem, pēc kādiem atbild mantinieks.²⁸

Reinhardis Cimmermanis (*Reinhard Zimmermann*) kā visas mantas dāvinājuma galveno problēmu saskata dāvinātāja aizsardzību pret dāvinātāja pauperizēšanos visas mantas dāvinājuma rezultātā – tā viduslaikos kļuvusi pazīstama ar apzīmējumu *beneficium competentiae*, kas, savukārt, pēc R. Cimmermaņa domām, radusi atspoguļojumu BGB 528. §.²⁹

Visas mantas dāvinājuma sekas Latvijas tiesībās ietver pazīmes, kas ir kopīgas ar pandektu tiesībās sastopamo regulējumu. Taču no salīdzinājuma izriet, ka, pirmkārt, gan dāvinājuma vieta tiesību sistēmā, gan tā seku tiesiskais regulējums var ievērojami atšķirties, otrkārt, Latvijas tiesībās visas mantas dāvinājums kļūdaini identificēts ar darījumiem *in fraudem creditorum*, pret ko kreditorus aizsargā *actio Pauliana*, treškārt, veidojas neattaisnojams paralēlisms, kas izpaužas kā viena un tā pati situācija, kad dāvinātājs nespēj norēķināties ar kreditoriem, ar divām atšķirīgām tiesiskajām metodēm: visas mantas dāvinājuma sekām un maksātnespēju. Līdztekus tam pastāv arī terminoloģijas problēma: CL lieto terminoloģiju, kas neatbilst Maksātnespējas likumā un citos likumos, piemēram, Kredītiestāžu likumā, lietotajai.

Civillikums un Maksātnespējas likums

Salīdzinot to, kas vispār atrodams Civillikumā attiecībā uz maksātnespēju, no vienas puses, un Maksātnespējas likuma normas un to pielietošanas praksi,

²⁵ Савиньи Ф. К. Фон. Система современного римского права: В 8 т. Т. III. Пер. с нем. Г. Жигулина. Под ред. О. Кутагеладзе, В. Зубаря. Москва: Статут, 2013, с. 84.

²⁶ Обязательственное Право Губерний Прибалтийских. Изъ куса проф. Эрмана. Переводъ и дополнительныя примечария М. О. Гребингера. Издание почетного мирового судьи Ф. Э. Камкинаю 1008, § 53, с. 532, 5. vēre.

²⁷ Ibid., с. 533.

²⁸ Синайский В. И. Основы гражданского права в связи с частью III Свода узаконений действующих в Латвии и Эстонию Выпуск II. Вещное право. Обязательственное право. Наследственное право. Рига, 1926, с. 210.

²⁹ Zimmermann R. 1996, p. 498.

no otras puses, jākonstatē, ka gan šajos avotos, gan to piemērošanas praksē lietota pilnīgi atšķirīga terminoloģija un jēdzienu sistēma.

CL paredzētais regulējums nevienā punktā nesaskaras ar Maksātnespējas likumā noteikto. CL neietver atsauci uz Maksātnespējas likumu. Maksātnespējas apzīmēšanai lietoti divi jēdzieni: “faktiskā maksātnespēja” vai arī attiecībā uz formāli pasludinātu maksātnespēju – “konkurss”, kas tiešā veidā pārņemts no romiešu tiesībām.

Maksātnespējas likums savukārt neietver maksātnespējas definīciju, kas atbilstu tai faktiskās maksātnespējas situācijai, kas raksturota CL, – “nespēj samaksāt parādus”.

CL izšķir gadījumus, kad kāds ir (CL 134., 204., 205., 320., 322., 712., 2366. pants) vai “vēlāk kļūst” (CL 1877. pants) “maksātnespējīgs”, ja ir “pierādīta” (CL 1703. pants) vai “zināma” (CL 1810. pants) parādnieka “faktiskā maksātnespēja” un “kad par mantu atklāts konkurss” (CL 1365., 1703. pants).

CL neietver ne maksātnespējas, ne faktiskās maksātnespējas definīciju, vien norāda uz nespēju samaksāt parādus (CL 1927. pants), neminot neko par maksājumu termiņiem. Savukārt Maksātnespējas likuma normas (MNL 57. pants juridiskām personām, 129. pants fiziskām personām) noteic, ka, nosakot, vai attiecīgā persona atzīstama par maksātnespējīgu, ņemams vērā, cik ilgā laika posmā būtu jāapmierina prasījumi, kuriem vēl nav iestājies termiņš. Maksātnespējas likumā norādīts arī prasījumu apmērs fiziskām un juridiskām personām, kas ņemams vērā, lemjot par personas atzīšanu par maksātnespējīgu.

CL nekur nesatur atsauci uz MNL, un otrādi.

Kopsavilkums

1. Prasījumi, kas pamatoti ar visas mantas dāvinājuma līgumu, ir samērā izplatīts individuāla kreditora prasījuma apmierināšanas veids.
2. Prasības, kas pamatotas ar visas mantas dāvinājuma līguma sekām, ceļ arī maksātnespējas administratori.
3. Neskaidrības sakarā ar CL 1927. panta piemērošanu ir par
  - 1) kreditoru prasījumu termiņiem,
  - 2) prasījuma personisko vai lietu tiesisko raksturu,
  - 3) dāvinājuma būtību (vai par dāvinājumu atzīstams simboliskas cenas pirkums).
4. Vēlams precizēt CL terminoloģiju, aizstājot novecojušo jēdzienu “konkurss” ar “atzīts par maksātnespējīgu vai ir tiesiskās aizsardzības procesa subjekts”.
5. Dāvinātāja faktiskā maksātnespēja, kas ir pamats CL 1927. pantā paredzēto seku piemērošanai, jāsaprot kā stāvoklis, kad personai ir pamats lūgt ierosināt tiesiskās aizsardzības procesu vai arī pienākums ierosināt maksātnespēju.

VAINAS ELEMENTI LĪGUMISKĀS ATBILDĪBAS PIEMĒROŠANĀ

ELEMENTS OF FAULT IN APPLICATION OF CONTRACTUAL LIABILITY

Edijs Brants, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

In this paper, the author concludes that fault – a compliance of the debtor’s factual conduct with the required standard of care – of the debtor should be analysed not only in cases prescribed by the law, but also when it arises from the content or from the legal nature of the agreement. In contract law, the test of a reasonable person applies in a modified way – the average debtor in particular circumstances should be considered. The author concludes that the current law requires clarifications regarding the burden of proof concerning debtor’s fault in a breach of a contractual obligation, which is not fully clear in Latvian contract law.

Atslēgvārdi: līgumiskas saistības pārkāpums, neuzmanība, vainojamība, līgumiskā atbildība, pierādīšanas nasta

Keywords: breach of a contractual obligation, negligence, culpability, contractual liability, burden of proof

Ievads

Pēdējā piecgadē privāttiesību literatūrā salīdzinoši ievērojama uzmanība veltīta vainas pakāpes – neuzmanības – jēdzienam un tā saturam deliktu tiesībās.¹ Tomēr to pašu nevarētu teikt par neuzmanības jēdzienu līgumtiesībās. Iespējams, minēto varētu izskaidrot ar pēdējā laikā tiesību literatūrā atrodamiem viedokļiem: atbilstoši tiem pēc vispārējā principa vainas pamatformai – neuzmanībai – līgumtiesībās izšķirīgas nozīmes nav. Tā, piemēram, atsevišķi autori uzskata, ka līgumtiesībās valda stingrās atbildības koncepcija.² Šie autori kā vienu no galvenajiem argumentiem min Civillikuma (turpmāk – CL)

¹ Sk.: Kārklīņš J. Vainas, prettiesiskas rīcības un atbildības ideja privāttiesībās. LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 8. sēj. Rīga: LU, 2015; Kārklīņš J. Vainojamas darbības konstatēšanas priekšnoteikumi. Grām.: Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā. I. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 410.–421. lpp.; Kārklīņš J. Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās. Grām.: Latvijas Republikas Saeimas 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 43.–53. lpp.

² Sk., piemēram: Strazdiņš Ģ. Vispārējais zaudējumu atlīdzības prasījuma pamats delikta un saistības pārkāpuma gadījumā. Jurista Vārds, 06.02.2018., Nr. 6 (1012).

1587. pantu, kas paredz *pacta sunt servanda* principu. Vienlaikus tiesību literatūrā parādās arī termins “kvazistingrā atbildība”, mīkstinot iepriekš minēto pieeju un uzsverot, ka zināmos gadījumos neuzmanības jēdzienam var būt nozīme arī līgumtiesībās, vērtējot personas civiltiesisko atbildību par līguma neizpildes rezultātā nodarīto kaitējumu.³

Attiecīgi turpmākajās rindkopās autors mēģinās rast atbildes (vai vismaz uzsākt juridisku diskusiju) šādiem jautājumiem:

- 1) Vai un kādos gadījumos līgumiskās atbildības piemērošanā varētu būt nozīme līgumslēdzēja rīcības neatbilstībai saprātīgas (nepieciešamās) rīcības standartam jeb prasītajai rūpībai, proti, neuzmanības pieļāvumam?
- 2) Ja atbilde uz pirmo jautājumu ir apstiprinoša – vai tādā gadījumā līgumtiesībās varētu būt pamats runāt par vispārēju principu vai tomēr tikai izņēmuma gadījumiem, kuros būtu analizējama līgumslēdzēja rīcības atbilstība prasītajai rūpībai? Šeit ir būtiski uzsvērt, ka deliktu tiesībās neuzmanības pieļāvums ir vainojamas rīcības konstatēšanas (un līdz ar to arī civiltiesiskās atbildības piemērošanas) fundamenti.⁴
- 3) Ja atbilde uz pirmo jautājumu ir apstiprinoša – kādi elementi veido neuzmanības jēdziena saturu līgumtiesībās? Vai neuzmanības saturs līgumtiesībās un deliktu tiesībās atšķiras? Te savukārt jānorāda uz praksē nereti novērotām situācijām, proti, kurās mēģina deliktu tiesībās atzīt tos neuzmanības kritērijus tiešā un nepastarpinātā veidā piemērot arī līgumtiesībās.

Noskaidrot atbildes uz minētajiem jautājumiem ir svarīgi arī citu juridiski teorētisku apsvērumu, tostarp prasījumu konkurences, kontekstā, jo nereti izveidojas situācijas, kurās cietušajam (līgumslēdzējam) piemīt prasījums kā uz līguma, tā arī uz delikta pamata.⁵ Pēc vispārējā principa abi prasījumu veidi viens otru savstarpēji neizslēdz, līdz ar to cietušajam (līgumslēdzējam) piemīt izvēles tiesība attiecībā uz izvirzāmo prasījuma pamatu. Šajā ziņā visai trāpīga ir bijusi šāda profesora Konstantīna Čakstes tēze: “ja ir šie [...] nepieciešamie rekvizīti, kas vajadzīgi, lai iestātos atbildība, tad ir atbildība uz tiesību pārkāpuma [delikta – autora piebilde] pamata, bet, ja kāds no tiem iztrūkst, tad nav atbildības, vismaz uz tiesību pārkāpuma [delikta – autora piebilde] pamata nē (varbūt ir pietiekoši rekvizīti atbildībai uz līguma pamata)”.⁶ Prasījumu konkurences aspekts varētu kļūt būtisks, ja neuzmanības saturs un tās konstatēšanas kritēriji deliktu tiesībās un līgumtiesībās atšķiras, jo tādā gadījumā cietušajam varētu būt (piemēram, no pierādīšanas viedokļa) izdevīgāk celt prasību uz viena no šiem diviem juridiskajiem pamatiem.

Noslēdzot ievaddaļu, jāatzīmē, ka autors šajā rakstā ar terminu “līgumiska atbildība” apzīmē tādu civiltiesisko atbildību, kas rodas uz līguma pārkāpuma pamata. Šeit būtu nepieciešamas pāris atrunas. Pirmkārt, juridiskajā literatūrā norādīts, ka civiltiesiskā atbildība līgumtiesībās galvenokārt izpaužas trīs veidos:

- 1) zaudējumu atlīdzināšanas (turpmāk – ZA) pienākumā,

³ Kārklīšs J. 2017, 43.–53. lpp.

⁴ Kārklīšs J. 2016, 410.–421. lpp.

⁵ Sk., piemēram: Burrows A. Remedies for Torts and Breach of Contract. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 5.

⁶ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 194. lpp.

2) līgumsoda⁷ samaksas pienākumā,

3) tiesas uzliktā pienākumā veikt noteiktu rīcību (darbību vai bezdarbību).⁸

Šajā rakstā autors pamatā aplūkos ZA pienākumu, kas tiek atzīts par universālu civiltiesiskās aizsardzības līdzekli.⁹ Vienlaikus jānorāda, ka nedaudz tiks aplūkots arī līgumsoda samaksas aspekts, ciktāl tas ir saistīts ar minēto ZA pienākumu.

Otrkārt, kā var noprast no līdz šim izvirzītajiem jautājumiem, raksta fokusā būs tieši civiltiesiskā atbildība (precīzāk – ZA pienākums), savukārt, kā zināms, civiltiesiskā atbildība un prasījums par līguma izpildi ir divi atšķirīgi civiltiesiskās aizsardzības līdzekļi.¹⁰ Attiecīgi rakstā ietvertās autora idejas attiecināmas tikai uz civiltiesiskās atbildības aspektu, lai gan nevar pilnībā izslēgt šo ideju nosacītu attiecināšanu arī uz pieminēto prasījumu par līguma izpildi.

Treškārt, autors nepretendē uz visaptverošu un izsmēlošu iepriekš izvirzīto jautājumu aplūkošanu, bet šis drīzāk būtu uztverams kā galveno problemātisko aspektu apskats minētajos jautājumos un aicinājums turpmāk par tiem diskutēt detalizētāk.

Līgumiskas atbildības pamats atbilstoši Civillikumam – līgumiskas saistības pārkāpums

Vispārējais ZA pienākuma pamats noteikts CL 1779. pantā, kuru mēdz piemērot vienlaikus ar CL 1635. pantu.¹¹ Abas CL normas piemērojamas kā deliktu tiesībās, tā arī līgumtiesībās. Savukārt tieši līgumiskās atbildības kontekstā būtisks ir CL 1785. pants: “ja zaudējumu atlīdzības pienākums izriet no līgumiskas saistības pārkāpuma, tad atlīdzības apmēru noteic šā līguma saturs [autora pasvītrojums]”. Tātad no CL viedokļa ZA pienākuma priekšnoteikums līgumtiesībās ir līgumiskas saistības pārkāpums. Šeit varētu rasties jautājums: kurā brīdī, vērtējot personas iespējamo atbildību par līgumiskas saistības pārkāpumu, dienas gaismu ierauga vainas pamatforma – neuzmanība?

Šeit palīgā nāk CL 1649. panta otrā daļa: “noteikumi par to, kāda neuzmanības pakāpe atzīstama par vainu no līguma izrietošās attiecībās [...] norādīti attiecīgās vietās [autora pasvītrojums]”. Attiecīgi varētu rasties nākamais jautājums – vai šī “neuzmanības pakāpe, kas atzīstama par vainu no līguma izrietošās attiecībās”, vērtējama tikai CL īpaši noteiktajos gadījumos? Par to varētu liecināt iepriekš citētajā normā iekļautā vārdkopa “norādīti attiecīgās vietās”, uz ko norādījuši arī atsevišķi tiesību zinātnieki.¹² Šo aspektu autors aplūkos turpmākajās sadaļās. Taču šeit jāatzīmē, ka iepriekš citētā CL 1649. panta otrā daļa apstiprina: arī līgumtiesībās (tāpat kā deliktu tiesībās) vainas pakāpes neuzmanības konstatējums ne vienmēr automātiski nozīmē arī līdzēja vainu. Tā, piemēram,

⁷ Autora ieskatā pie civiltiesiskās atbildības izpausmēm pieskaitāms būtu arī vēl cits saistību pastiprināšanas līdzeklis – rokas naudas samaksas pienākums, ņemot vērā, ka šī pienākuma priekšnoteikums ir attiecīgs līguma pārkāpums.

⁸ Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. Rīga: AGB, 1997, 97. lpp.

⁹ Torgāns K. Saistību tiesības. 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 199. lpp.

¹⁰ Kārklīšs J. Latvijas līgumtiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: LU, 2006. Pieejams: http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/290/Karklins_J_Latvijas_ligumtiesibu_modernizācijas_2006.pdf;jsessionid=A05AA1DD0AD253BAF80542923959A630?sequence=1

¹¹ Čakste K. 2011, 192. lpp.

¹² Straziņš G. 2018; Kārklīšs J. 2017, 43.–53. lpp.

viegli neuzmanīga rīcība no glabātāja puses bezatlīdzības glabājuma gadījumā nerada pamatu civiltiesiskajai atbildībai, jo šādu vainas pakāpi par atļautu faktiski pasludina likums.¹³ Secīgi tādā gadījumā nav arī pamata runāt par tādu līgumiskas saistības pārkāpumu, kas varētu būt par pamatu atbildības piemērošanai. Citiem vārdiem, arī līgumtiesībās būtu jāizšķir jēdzienu “atļauta vainas pakāpe” un “neatļauta vainas pakāpe”, jo tikai pēdējā gadījumā var būt runa par *neatļautu jeb vainojamu* līdzēja rīcību un līdz ar to arī par *līgumiskas saistības pārkāpumu, kas ir pamats atbildības piemērošanai* CL izpratnē.¹⁴

Arī juridiskajā literatūrā faktiski valda vienprātība, ka līgumiskas saistības pārkāpuma jēdziens sevī ietver vainas dimensiju. Tā, piemēram, profesors Vasilijš Sinaiskis visai kategoriskā formā norādījis, ka “parādnieks atbild tikai tad, ja viņš ir vainīgs (vainas princips) [autora pasvītrojums]. Tikai izņēmuma gadījumos parādnieks atbild arī par nejašu gadījumu [...]”.¹⁵ Tāpat arī starpkaru perioda Latvijas Senāta praksē, analizējot Baltijas vietējo civillikumu kopojuma (turpmāk – BVLK) 3450. pantu (CL 1785. panta priekštecis), īpaši tika uzsvērts vainas princips, nereti pat izmantojot Vācijas civiltiesībās lietoto terminu *Schuldprinzip* (vācu val.).¹⁶

Šāda izpratne saglabājusies arī mūsdienās. Profesors Kalvis Torgāns atzīmējis, ka atbildībā par līguma pārkāpumiem valda “[...] atbildība par vainu; jāuzrāda attaisnojumi prezumpcijas atspēkošanai, ja tādu nav, aizskārēju atzīst par vainīgu. Šādi līdz šim traktēta līgumiskā atbildība Latvijā [autora pasvītrojums]”.¹⁷ Šo tēzi profesors K. Torgāns uztur arī turpmākajos savos darbos, norādot, ka “[...] līguma nepienācīga pildīšana ir neatļauta darbība, ar līgumu nodibināto tiesisko attiecību izkropļojums [autora pasvītrojums]”.¹⁸ Vienlaikus profesors uzsver, ka “[...] vainas jautājumu nevajag atdalīt no tiesību pārkāpuma jēdziena un atcerēties par to tikai tad, kad jālemj par atbildību. Vainojamība ir nepieciešams elements tiesību pārkāpuma (neatļautas darbības) jēdzienā [autora pasvītrojums]”.¹⁹

Bez CL 1785. panta zināma uzmanība būtu veltāma arī CL 1657. pantam, kas regulē konkrētu saistības pārkāpuma veidu – parādnieka nokavējumu jeb saistības neizpildi laikā. CL 1657. pants noteic, ka “tiesa **var** atsvabināt parādnieku no viņam neizdevīgām nokavējuma sekām arī citos gadījumos, kad viņu nevar

¹³ Civillikuma 1972. panta otrā daļa: “Ja glabātājs uzņemas lietu glabāt bez atlīdzības, tad viņš atbild tikai par ļaunprātību vai rupju neuzmanību”

¹⁴ Līdzīgu skaidrojumu par vainas pakāpi un neatļautas rīcības mijiedarbību sk.: Kārkliņš J. 2017, 43.–53. lpp.

¹⁵ Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1996, 142. lpp.

¹⁶ VIII. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VII. Turpinājums līdz 1932. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sast. senators F. Konradi, Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Rīga: autoru izdevums, 1933, 48. lpp.; (X). Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII. Turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sast. senators F. Konradi, Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Rīga: Jūrists, 1933, 4. lpp.; (XIII). Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem. Sast. senators F. Konradi, Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936/1937, Nr. 1, 479. lpp.; Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem. Sast. senators F. Konradi, Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, Nr. 1, 348. lpp.

¹⁷ Torgāns K. Līgumu un deliktu tiesību problēmas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 134. lpp.

¹⁸ Torgāns K. 2018, 154. lpp.

¹⁹ Ibid., 147. lpp.

vainot ne uzmanības trūkumā, ne vispār vieglprātībā vai nolaidībā, vai kad izpildīšana nav notikusi nepārvaramas varas dēļ [autora izcēlums un pasvītrojums]”. Uzreiz jāatzīmē, ka CL ar nokavējuma sekām saprot tostarp arī ZA pienākumu.²⁰ Analogu normu CL 1657. pantam saturēja arī BVLK 3311. pants, kas, tāpat kā CL 1657. pants, paredzēja tiesas tiesības noteiktos gadījumos atsvabināt parādnieku no tam nelabvēlīgām nokavējuma sekām.

Lai arī CL 1657. pants operē ar tiesas tiesībām, nevis pienākumu, īpatnēji, ka starpkaru perioda tiesību doktrīnā tika īpaši uzsvērts: par nokavējuma sekām atbild tikai vainīgs parādnieks.²¹ Tā, piemēram, profesors V. Sinaiskis, tāpat kā par līguma pārkāpumu vispār, tā arī nokavējuma kontekstā atzīmējis, ka “bez vainas nav nokavējuma”.²² Līdzīgi arī starpkaru perioda Senāts atzinis, ka “nokavējums kā tāds paredz parādnieka vainu, kā tas redzams jau no pašas nokavējuma definīcijas 3305. pantā, pēc kura nokavējums ir pretlikumīga prasības izpildīšanas aizkavēšana [autora pasvītrojums] [..]”.²³ Lai arī starpkaru perioda tiesību zinātnieki un Senāts īpaši izcēla vainas nozīmi parādnieka nokavējuma konstatēšanā, vienlaikus kā šie autori, tā arī Senāts nereti aprobežojās tikai ar piebildi, ka ikkatrā gadījumā tās ir tikai tiesas tiesības izlemt – atsvabināt vai neatsvabināt pie konkrētajiem apstākļiem parādnieku no nokavējuma sekām. Šajā kontekstā vēl mulsiņošāka varētu šķist tikai prof. Vladimira Bukovska tēze, ka pēc Baltijas tiesībām vainai ir tāda pati nozīme kā pie saistības izpildes nokavējuma, tā arī pie jebkura cita veida līguma neizpildes.²⁴

Likumsakarīgi varētu rasties jautājums, kāpēc nokavējuma gadījumā CL 1657. pantā ir (un attiecīgi BVLK 3311. pantā bija) paredzētas tiesas tiesības atbrīvojot parādnieku no nokavējuma sekām – tā vietā, lai šādi apstākļi parādnieku automātiski atbrīvotu no ZA pienākuma? Autora ieskatā ZA pienākumu nevar ielasīt CL 1657. panta vārdkopas “neizdevīgas nokavējuma sekas” saturā, jo, ja nav konstatējama parādnieka neuzmanība, līdz ar to arī nav konstatējama parādnieka vainojama (neatļauta) rīcība, kas ir ZA pienākuma priekšnoteikums. Attiecīgi būtu nelogiski vēl vērtēt, vai parādnieks būtu vai nebūtu atbrīvojams no ZA pienākuma, ja nav konstatēta parādnieka neuzmanība, jo tādā gadījumā

²⁰ Civillikuma 1662. pants: “Nokavējums uzliek parādniekam pienākumu pilnā mērā atlīdzināt kreditoram visus zaudējumus. Ja jāatdod priekšmeta vērtība, tad tā aprēķināma pēc viņa augstākās cenas kopš nokavējuma laika.”

²¹ Tartu Universitātes profesors Igors Tjutrumovs gan piezīmējis, ka vaina nokavējuma gadījumā tiek prezumēta, un attiecīgi parādnieks šo prezumpciju var atspēkot. Тютрюмов И. Гражданское право. Второе, исправленное и значительно дополненное издание. Тарту: Типография Г. Лаакманъ, 1927, с. 333; arī prof. K. Torgāns, analizējot CL 1657. pantu, norādījis, ka gadījumā, ja parādnieks šādus normā norādītos attaisnojumus uzrāda, parādnieku nokavējumā vainot nevar. Torgāns K. 2018, 190. lpp.

²² Sinaiskis V. 1996, 241. lpp.; sk. arī: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. Turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sast. Latvijas Tiesu palātas loceklis F. Konradi, Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Rīga: autoru izdevums, 1926, 44. lpp.; VII. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VI. Turpinājums līdz 1931. g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sast. senators F. Konradi, Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Rīga: autoru izdevums, 1931, 178. lpp.

²³ Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Par laiku no 1919. g. līdz 1. jūlijam 1925. g. Sast.: senators F. Konradi, Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. 2. izd. Rīga: autoru izdevums, 1929, 41. lpp.

²⁴ Буковский В. (сост.). Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II, содержащий Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1319.

parādnieks par nodarītajiem zaudējumiem gluži vienkārši neatbild, ievērojot, ka nav iestājušies visi nepieciešamie atbildības priekšnoteikumi.

Turpinot aplūkot CL 1657. panta saturu, jānorāda uz jau iepriekš minēto, ka arī pienākums maksāt līgumsodu ir viena no civiltiesiskās atbildības izpausmēm, turklāt līgumsodam kā viena no funkcijām tiek piedēvēta tieši zaudējumu atlīdzināšana.²⁵ Taču vienlaikus starp līgumsoda samaksas pienākumu un ZA pienākumu pastāv būtiska nianse – pienākuma maksāt līgumsodu konstatēšanai, atšķirībā no ZA pienākuma, pēc vispārējā principa nepieciešams konstatēt nodarītā kaitējuma apmēru un cēloņsakarību starp parādnieka līguma pārkāpumu un nodarīto kaitējumu. Turklāt tiesību literatūrā atrodams uzskats, ka līgumsoda samaksas pienākuma konstatēšanai nav nepieciešama arī parādnieka vaina.²⁶ No tāda viedokļa varētu teikt, ka būtu tikai loģiski, ka parādnieka vainas neesamība pie saistības izpildes kavējuma pati par sevi neatbrīvo parādnieku no pienākuma maksāt līgumsodu, bet katrā ziņā tiesai ir piešķirtas tiesības šādā gadījumā atsvabināt parādnieku no minētajām nokavējuma sekām.

Vēl, pakavējoties pie CL 1657. panta, acīs duras šīs normas kolīzija ar CL 1774. pantu, kura 1. teikums paredz, ka nejaušs zaudējums nevienam nav jāatlīdzina. Proti, ja zaudējumus kreditoram izraisījis parādnieka nokavējums, kura iemesls ir nepārvarama vara,²⁷ tad atbilstoši CL 1657. pantam šādā gadījumā parādnieks par šādiem zaudējumiem būs atbildīgs, ja vien tiesa no šim nelabvēlīgajām nokavējuma sekām parādnieku neatbrīvos, savukārt atbilstoši CL 1774. pantam parādnieks par šādiem zaudējumiem neatbild automātiski. Turklāt šo divu normu kolīzija var būt aktuāla ne tikai gadījumā, kad parādnieks ir kavējis saistības izpildīšanu. Šajā ziņā nozīmīga ir šāda profesora K. Torgāna izteikta atziņa: “var rasties grūtības nošķirt saistības neizpildīšanu vispār no nokavējuma vai nepienācīgas izpildīšanas”.²⁸

Ja šo kolīziju risinātu pēc tiesību teorijā atzītajām juridiskajām metodēm,²⁹ būtu jāsecina, ka CL 1774. pants ir speciālā tiesību norma iepretim CL 1657. pantam, jo CL 1774. pants īpaši regulē ZA jautājumu, savukārt CL 1657. pants regulē dažādas nelabvēlīgas nokavējuma sekas, tostarp ZA jautājumu. Lai novērstu šo normu kolīziju un secīgi jebkādas šaubas šo divu tiesību normu piemērošanā, te būtu vēlamas attiecīgas izmaiņas CL, konkrēti, CL 1657. pantā būtu nepieciešams precizējums attiecībā uz “neizdevīgo nokavējuma seku” saturu, izslēdzot no tā zaudējumu atlīdzināšanas pienākumu. Šāds regulējums saskanētu, cita starpā, ar iepriekš aplūkotajām tiesību doktrīnas atziņām, kas reducējas

²⁵ Bundesgerichtshof, Urteil vom 01/31/1985, Ref. III ZR 105/83, NJW, 1986, S. 376; Bundesgerichtshof, Urteil vom 08/02/2000, Ref. XI ZR 313/98. Pieejams: http://www.recht-in.de/urteil/a_urteil_mittellang_leits_xi_zr_313_98_bgh_urteil_113118.html

²⁶ Torgāns K. 2013, 135. lpp.

²⁷ CL 1774. pantā lietotais jēdziens “nejaušs šķērslis” aptver kā “nejaušu notikumu” (latīņu val. – *cas fortuit*), tā arī “nepārvaramu varu” (latīņu val. – *vis maior*). Kārklīšs J. Nejaušs notikums, vainojamība un civiltiesiskā atbildība. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 502.–513. lpp.

²⁸ Torgāns K. 2018, 96. lpp.; citēts pēc: Kārklīšs J., Buls L. Līgumsoda reforma. Jurista Vārds, 03.12.2013., Nr. 49 (800).

²⁹ Kolīzijas risināšanā būtu jāapstājas pie soļa *lex specialis derogat legi generali* (latīņu val.) jeb vispārējās tiesību normas (CL 1657. pants) kolīzijas gadījumā ar speciālo tiesību normu (CL 1774. pants) jāpiemēro vispārējā tiesību norma, ciktāl to neierobežo speciālā tiesību norma. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Renovata, 2004, 167. lpp.

uz tēzi, ka zaudējumu atlīdzināšanas pienākums var iestāties tikai vainīgam parādniekam.

Ievērojot minēto, secināms, ka no CL un tiesību doktrīnas viedokļa arī līgumtiesībās, līdzīgi kā deliktu tiesībās, vainas pamatformai – neuzmanībai – ir nozīmīga loma, vērtējot līgumiskas atbildības piemērošanu (precīzāk to, kā un kad šī neuzmanība būtu vērtējama, autors analizēs aiznākamajā raksta sadaļā). Taču vienlaikus norādāms, ka Latvijas līgumtiesībās no teorijas viedokļa visai maz ir analizēts neuzmanības jēdziena saturs. Nākamajā sadaļā autors sniegs pārskatu par Latvijas civiltiesībām radniecīgo Vācijas un Šveices civiltiesību regulējumiem līgumiskās atbildības kontekstā, kā arī dos savu vērtējumu par šo valstu līgumtiesību atziņu iespējamo izmantojamību, tostarp analizējot neuzmanības saturu līgumtiesībās no CL viedokļa.

Līgumiskās atbildības pamats un neuzmanības jēdziena saturs Vācijas un Šveices līgumtiesībās

Kā deliktu tiesībās, tā arī līgumtiesībās pēc vispārējā principa civiltiesiskā atbildība iestājas par vainojamu rīcību, proti, jākonstatē vismaz neuzmanība (vācu val. – *Fahrlässigkeit*), kas, tāpat kā deliktu tiesībās, ir objektīva kategorija. Tikai izņēmumu gadījumos atbildība iestājas bez vainas.³⁰ Taču vienlaikus jāatzīmē, ka Vācijas līgumtiesībās parādnieka neuzmanības (un līdz ar to vainas) pieļāvums tiek prezumēts, kas netieši izriet no Vācijas Civilkodeksa 280. panta pirmās daļas teksta (par neuzmanības prezumpciju Latvijas līgumtiesībās sk. aiznākamā sadaļu).³¹ Attiecīgi parādnieks šādu vainas prezumpciju var atspēkot, pierādot, ka tas ievērojis visu prasīto rūpību, proti, nav pieļāvis neuzmanību.

Stingrāku vai, tieši pretēji, mazāk stingru atbildību puses var paredzēt līgumā (tieši vai netieši, proti, to var izsecināt līguma noteikumu interpretācijas ceļā³²), vai arī šāda veida vispārējā atbildības modeļa maiņa izriet no likuma, kā arī tā var izrietēt no uzņemtās līgumiskās saistības rakstura.³³ Atbildības pastiprināšanas ziņā Vācijas līgumtiesībās īpaša nozīme ir līgumiskajai garantijai, kas *expressis verbis* pieminēta arī Vācijas Civilkodeksa 276. pantā.³⁴ Šādas garantijas sevišķi izplatītas ir pirkuma, nomas un uzņēmuma (būvniecības) līgumos, piemēram, pirkuma darījumā pārdevējam sniedzot garantiju (apliecinājumu), ka pirkuma objektam piemīt noteiktas īpašības. Ja šāda garantija sniegta, tās devējs

³⁰ Brox H., Walker W. D. Allgemeines Schuldrecht. 43., aktualisierte Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2019, S. 209; Looschelders D. Schuldrecht. Allgemeiner Teil. 16., neu bearbeitete Aufl. Academia Iuris. Lehrbücher der Rechtswissenschaft. München: Verlag Franz Vahlen, 2018, S. 181; Medicus D., Lorenz S. Schuldrecht I. Allgemeiner Teil. Ein Studienbuch. 21., neu bearbeitete Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2015, S. 153; Schulze R. (Schriftleitung). Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. 10. Aufl. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2019, S. 66.

³¹ Looschelders D. 2018, S. 181; Medicus D., Lorenz S. 2015, S. 154; Schulze R. 2019, S. 366.

³² Kötz H. European Contract Law. 2nd ed. Translated from the German by G. Mertens, G. Weir. Oxford: Oxford University Press, 2017, p. 246.

³³ Brox H., Walker W. D. 2019, S. 214; Looschelders D. 2018, S. 181, 185, 188; Schulze R. 2019, S. 370.

³⁴ "(1) Der Schuldner hat Vorsatz und Fahrlässigkeit zu vertreten, wenn eine strengere oder mildere Haftung weder bestimmt noch aus dem sonstigen Inhalt des Schuldverhältnisses, insbesondere aus der Übernahme einer Garantie oder eines Beschaffungsrisikos zu entnehmen ist. Die Vorschriften der §§ 827 und 828 finden entsprechende Anwendung. (2) Fahrlässig handelt, wer die im Verkehr erforderliche Sorgfalt außer Acht lässt." (Vācu val.)

atbild neatkarīgi no vainas. Vēl jāatzīmē, ka šāda atbildības pastiprināšana (ar to pašu garantiju) vai mikstināšana var izrietēt arī netieši no līguma satura.³⁵ Tāpat parādnieka pienākums rīkoties ar atbilstošu rūpību var izrietēt no t. s. drošības pienākumiem (vācu val. – *Verkehrspflicht*), kas atzīti arī deliktu tiesībās un kam ir īpaša nozīme, ja likums un līguma noteikumi attiecīgo stridīgo situāciju neregulē.

Atgriežoties pie neuzmanības jēdziena satura, Vācijas līgumtiesībās neuzmanības pamatelementi ir līdzīgi kā deliktu tiesībās – kaitējuma briesmu “paredzamība” un “novēršamība”. Tos pašus neuzmanības pamatelementus pazīst arī Latvijas deliktu tiesības. Minēto elementu izvērtēšanā Vācijā tiek izmantots faktiski tas pats deliktu tiesībās vispārztītais saprātīgas personas tests, kurš līgumtiesībās tiek reducēts uz “vidusmēra parādnieku konkrētajā situācijā”,³⁶ piemēram, tiek analizēts, kādas prasmes un zināšanas piemīt vidusmēra amatniekam, vidusmēra tirgotājam utt.

Svarīgi atzīmēt, ka šādus neuzmanības pamatelementus līgumtiesībās – paredzamību un novēršamību – atzina arī pirmskara laika tiesību zinātnieki, tostarp profesori Igors Tjutrjumovs (*Игорь Тютрюмов*) un Karls Erdmans (*Carl Erdmann*).³⁷ Vienīgi no CL viedokļa jāpiebilst, ka Latvijā paredzamības kritērijs līgumtiesībās ir plašāks nekā deliktu tiesībās. Līgumtiesību kontekstā 2009. gadā CL tika papildus ieviests 1779.¹ pants,³⁸ kurš paredz zaudējumu apmēra paredzamību. Savukārt tiesību aizskāruma paredzamība, kas izriet no CL 1646. pantā nostiprinātā krietna un rūpīga saimnieka klauzulas, darbojas gan līgumtiesībās, gan deliktu tiesībās.

Secīgi no šāda vidusmēra parādnieka attiecīgajā jomā kreditors ir tiesīgs sagaidīt arī attiecīgas spējas un zināšanas.³⁹ Subjektīvam spēju un zināšanu trūkumam nav nozīmes. Reizēm neuzmanības vērtēšanā nozīme var būt situācijas īpašajiem apstākļiem un noslēgtā darījuma tipam.⁴⁰

Ņemot vērā minētās līgumtiesību teorijas atziņas, varētu rasties maldīgs priekšstats, ka atbilstoši Vācijas līgumtiesībām parādnieks varētu samērā viegli “ekskulpēties” no atbildības par līguma pārkāpumu, vien uzrādot, ka tas rīkojies, ievērojot visu nepieciešamo rūpību, ko varētu prasīt no attiecīga vidusmēra parādnieka. Tā, piemēram, uzņēmējs varētu norādīt pasūtītājam, ka tas ir pieļicis visas saprātīgās pūles, ko varētu prasīt no vidusmēra uzņēmēja konkrētajā situācijā, tomēr tam galu galā nav izdevies izgatavot pasūtīto iekārtu, kas nepieciešama pasūtītāja rūpnīcai, jo, kā izrādījies vēlāk pēc līguma noslēgšanas, šādas iekārtas izgatavošana un savietošana ar pasūtītāja rūpnīcu prasa tādu tehnoloģiju iestrādi izgatavojamā iekārtā, kādas līguma izpildes laikā vēl nemaz tirgū nebija objektīvi pieejamas. Attiecīgi uzņēmējam nebūtu jāatbild par pasūtītāja zaudējumiem (negūto peļņu) saistībā ar rūpnīcas dīkstāvi. Taču šāda pieeja būtu

³⁵ Looschelders D. 2018, S. 189.

³⁶ Ibid., S. 183, 184; Medicus D., Lorenz S. 2015, S. 157; Schulze R. 2019, S. 366.

³⁷ Тютрюмов И. 1927, с. 366; Эрдман К. Обязательственное Право Губерний Прибалтийскихъ. [S. l.]: Издание почетного мирового судьи Ф. Э. Камкина, 1908, с. 194.

³⁸ CL 1779.¹ pants: “Zaudējumu nodarītājs atlīdzina zaudējumus tādā apmērā, kādu varēja saprātīgi paredzēt darījuma noslēgšanas laikā kā neizpildīšanas sagaidāmās sekas, ja vien neizpildīšana nav notikusi ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ.”

³⁹ Stadler A. im: Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar. Herausgegeben von Stürner R. 17. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2018, S. 332.

⁴⁰ Ibid.

atzīstama par nepamatotu. Tieši tāpēc Vācijas līgumtiesību doktrīnā attīstījusies atziņa, ka saistība izgatavot noteiktu priekšmetu ietilpst stingrās atbildības grupā,⁴¹ un tas savukārt nozīmē, ka uzņēmējs nevarēs atsaukties uz savas neuzmanības neesamību. Līdzīga atziņa radusies arī maksāšanas saistību sakarā, kur “maksāšanas saistības” jēdziens tiek tulkots plaši.⁴² Ne velti tiesību doktrīnā radās izteiciens “naudai ir jābūt” (vācu val. – *Geld muss man haben*).⁴³ Šādā veidā, bez jau minētās vainas prezumpcijas vēl arī radot vairākas t. s. “stingrās atbildības grupas”, Vācijas līgumtiesībās ir krietni sašaurināta nepieciešamība vērtēt parādnieka neuzmanības pieļāvumu, lemjot par līgumiskās atbildības piemērošanu.

Šveices līgumtiesībās līgumiskā atbildība funkcionē līdzīgi kā Vācijā, proti, pēc vispārējā principa parādnieka atbildība iestājas par vainojamu rīcību (kas arī tiek prezumēta), ja vien noslēgtais līgums vai likums neparedz citādu atbildības modeli.⁴⁴ Atbildībai bez vainas ir izņēmuma raksturs (piemēram, pusēm pielīgnot garantiju). Tāpat kā Vācijā, arī Šveices līgumtiesībās neuzmanība ir objektīva kategorija, kur neuzmanības elementi konkrētajos apstākļos tiek analizēti caur vidusmēra parādnieku prizmu.⁴⁵

Autora ieskatā iepriekš aplūkotās Vācijas un Šveices līgumtiesību doktrīnas atziņas būtu ņemamas vērā, analizējot neuzmanības saturu līgumtiesībās no CL viedokļa – ne tikai tāpēc, ka Latvijas un Vācijas civiltiesību sistēmas ir ļoti radniecīgas,⁴⁶ bet arī ievērojot to, ka neuzmanības pamatelementi ir būtībā tie paši, kādus pazīst Latvijā (ar minēto niansi attiecībā uz paredzamības kritēriju). Attiecīgi nākamajā raksta sadaļā autors atgriezīsies pie pirmajā sadaļā ieskicētā jautājuma – vai neuzmanība līgumiskās atbildības kontekstā ir vērtējama tikai CL īpaši noteiktajos gadījumos?

Neuzmanības vērtēšanas nepieciešamība līgumiskās atbildības piemērošanā – tikai likumā noteiktajos gadījumos vai tomēr atkarībā no līguma satura un uzņemtās līgumiskās saistības juridiskās dabas

Salīdzinoši bieži parādnieks nevis uzņemas tādu saistību, kuras izpildīšana ir padarīta atkarīga no (vidusmēra) parādnieka spējām šo saistību izpildīt vai arī kuras izpildīšana ir padarīta atkarīga no tā apstākļa, ka parādniekam neradīsies kāds objektīvs šķērslis šīs saistības izpildīšanas gaitā, bet gan uzņemas šo saistību vienkārši izpildīt.⁴⁷ Ar minēto izejas tēzi juridiskajā literatūrā mēģina skaidrot līgumtiesību teorijā plaši pazīstamo saistību dalījumu: 1) *pienākumu*

⁴¹ Markesinis B., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract. A Comparative Treatise. 2nd ed. Oxford, Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p. 449; Stadler A. 2018, S. 335.

⁴² Looschelders D. 2018, S. 191; Medicus D., Lorenz S. 2015, S. 175; Stadler A. 2018, S. 334.

⁴³ Kötz H. 2017, p. 245.

⁴⁴ Schwenzler I. Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 7. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2016, S. 148, 151.

⁴⁵ Ibid., S. 155.

⁴⁶ Švarcs F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 164. lpp.

⁴⁷ Hogg M. Promises and Contract Law. Comparative Perspectives. New York: Cambridge University Press, 2011, p. 376.

pielikt visas saprātīgās pūles (angļu val. – *duty of best efforts*); 2) *pienākumu sasniegt (nodrošināt) noteiktu rezultātu* (angļu val. – *duty to achieve a specific result*).

Ar *pienākumu pielikt visas saprātīgās pūles* faktiski saprot atbildību par vainu, jo šādu līgumisku pienākumu izpildē tiek vērtēta parādnieka rīcības atbilstība saprātīgas personas testam. Citiem vārdiem, tiek vērtēta neuzmanība. Šāda tipa līgumiski pienākumi ir populāri anglosakšu tiesību zemēs (tos dēvē par *non-absolute obligations* (angļu val.), ievērojot, ka anglosakšu tiesību zemēs līgumtiesībās izteikti dominē stingrās atbildības koncepcija⁴⁸). Šī pienākuma kontekstā zināmos gadījumos nozīme var būt arī labas ticības principam, piemēram, t. s. “sekundārajās saistībās”, tostarp pienākumā sniegt informāciju otrai pusei, pienākumā sadarboties ar otru pusi u. tml.⁴⁹

Visvienkāršāk šo saistību varētu raksturot ar ārstniecības pakalpojumu piemēru, kurā ārstam, veicot pacientam operāciju, ir pienākums ievērot visu no viņa prasīto rūpību. Ārsts parastos apstākļos civiltiesiski neatbildēs, ja, neraugoties uz šīs rūpības ievērošanu, pacients operācijas rezultātā tomēr neizvesēļots. Tāpat, piemēram, var iztēloties situāciju, kurā kāda populārzinātniskas izdevniecības žurnālistu grupa nolīgst profesionālu gidu nedēļu garai ekspedīcijai pa kalnu grēdas takām, lai atrastu un iemūžinātu tur mītošo, bet vienlaikus reti sastopamo kalna leopardu; šāda gida saistība parastos apstākļos nozīmēs, ka gidam jāpieliek visas saprātīgās pūles, lai šo dzīvnieku atrastu. Ja minēto dzīvnieku ekspedīcijas noslēgumā atrast neizdos, tad attiecīgā pakalpojuma pasūtītāji nevarēs pārmest gidam, ka līgums nav izpildīts un sekojoši mēģināt apgalvot, ka ir pamats atbildības piemērošanai. Šajā ziņā tiesību doktrīnā norādīts, ka gadījumos, ja saistības priekšmets ir tikai “tīra” pakalpojuma sniegšana (juristi, grāmatveži, ārsti u. tml.), tad pēc vispārējā principa darbosies iepriekš minētais parādnieka pienākums pielikt visas saprātīgās pūles jeb atbildības par vainojamu rīcību modelis.⁵⁰ Autors pie abiem iepriekš minētajiem piemēriem apzināti lieto piebildi par “parastiem apstākļiem”, jo šāda tipa saistības pakalpojumu līgumos, lai gan retos gadījumos, bet tomēr līdzēji privātautonomijas ietvaros (ciktāl to ļauj imperatīvās tiesību normas) var padarīt arī par stingrāka rakstura saistībām.

Savukārt ar *pienākumu sasniegt (nodrošināt) noteiktu rezultātu* faktiski saprot stingro atbildību, jo šādu pienākumu izpildē nav juridiskas nozīmes parādnieka rīcības atbilstībai saprātīgas personas testam. Šāda tipa līgumiski pienākumi ir populāri kontinentālajā Eiropā, tostarp Vācijā un Šveicē, līgumos pielīgstot noteiktas garantijas,⁵¹ ar kurām parādnieks apņemas nodrošināt noteiktu

⁴⁸ Sk.: Hillman R. A. *The Future of Fault in Contract Law*. Cornell Law Faculty Publications. 2014, Paper 1454. Pieejams: https://scholarship.law.cornell.edu/facpub/1454/?utm_source=scholarship.law.cornell.edu%2Ffacpub%2F1454&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages; Scott R. E. In (Partial) Defence of Strict Liability in Contract. November 2008, Working Paper No. 341; Kötz H. 2017, p. 252.

⁴⁹ Fauvarque-Cosson B., Mazeaud D. (ed.). *European Contract Law. Materials for a Common Frame of Reference. Terminology, Guiding Principles, Model Rules*. Munich: Sellier, European Law Publishers, 2008, p. 187.

⁵⁰ Treitel G. *The Law of Contract*. 11th ed. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 840.

⁵¹ Jāatzīmē, ka Francijas līgumtiesībās līdzās *obligation de moyens* (franču val.) un *obligation de resultat* atsevišķi izšķir *obligation de garantie*, kas, atšķirībā no Vācijas un Šveices līgumtiesībām, faktiski paredz absolūto atbildību – parādnieks šādā gadījumā nevarēs atsaukties pat uz nepārvaramu varu kā saistību neizpildes attaisnojumu. Beatson J., Friedmann D. (ed.). *Good Faith and Fault in Contract law*. Oxford: Oxford University Press, 1995, p. 339; sk. arī: Kötz H. 2017, p. 248.

rezultātu (piemēram, ka pārdotajai lietai noteiktu laiku pēc līguma noslēgšanas un lietas nodošanas piemītis noteiktas īpašības), ievērojot, ka Vācijā dominē atbildības par vainu koncepcija. Protams, šāda atbildība nav absolūta un parādnieks pēc vispārējā principa kā uz saistības neizpildes attaisnojumu varēs norādīt nepārvaramas varas apstākļus.⁵²

Tā, piemēram, var iztēloties gadījumu, kurā uzņēmējs – graudu uzglabāšanas rezervuāru ražotājs – dod garantiju pasūtītājam – lauksaimniekam –, ka izgatavotajai lietai – graudu glabātuvei – piecus gadus kopš tās nodošanas nepiemītis nekādi faktiski trūkumi. Ja trešajā gadā graudu glabātuvei tomēr atklājas kāds faktiskais trūkums, piemēram, lauksaimnieka uzglabātajos graudos ieviesies pelējums, jo vēlāk izrādījies, ka uzņēmējs glabātuvē iestrādājis nekvalitatīvu ventilācijas sistēmu, kuras komponentus uzņēmējam savukārt piegādāja citas trešās personas, tādā gadījumā uzņēmējs nevarēs atsaukties uz savas neuzmanības (vainas) neesamību, jo ir taču paļāvies uz trešo personu (ražotāju) izsniegtiem atbilstības sertifikātiem attiecībā uz minētajiem sistēmas komponentiem. Proti, šeit uzņēmējs pret pasūtītāju būs uzņēmies saistību nodrošināt noteiktu rezultātu – lietas trūkumu neesamību pārdotajai lietai piecu gadu garumā. Varbūt uzņēmējs līguma izpildes gaitā būs pielietojis visas tās prasmes un zināšanas, ko attiecīgos apstākļos no tā varētu prasīt (proti, nebūs konstatējama uzņēmēja neuzmanība), taču ar to nepietiks, lai izvairītos no civiltiesiskās atbildības. Tāpat šajā saistības grupā ietilps iepriekš pieminētās maksāšanas saistības (aizdevuma atmaksas saistība, pirkuma cenas samaksas saistība utt.). Šķiet, būtu lieki piebilst, ka viens līgums var saturēt (un bieži vien arī satur) abu veidu saistības, tāpēc ir svarīgi, izmantojot līgumu iztulkošanas principus, prast nošķirt minētos saistības veidus.

Zīmīgi, ka šādu saistību dalījumu būtībā pazīst arī Kopējā modeļa projekts.⁵³ Lai arī Kopējā modeļa projekta III. grāmatas 3:701. pants, kas regulē ZA pienākuma pamatu, tik tiešām neoperē ar jēdzieniem “vaina”, “vainojama rīcība” vai “neuzmanība” (tā vietā lietojot jēdzienu “attaisnojumi” (angļu val. – *excuses*)),⁵⁴ tomēr šajā kontekstā ir būtiski norādīt uz šī panta komentāros minēto tēzi: ja parādnieks uzņēmies saistību sasniegt noteiktu rezultātu, tad šāda rezultāta nesasniegšana rada kreditora tiesības prasīt zaudējumu atlīdzināšanu neatkarīgi no tā, vai pie zaudējumu nodarīšanas ir konstatējama parādnieka vaina, ja vien šāda neizpilde ir attaisnojama (piemēram, nepārvaramas varas dēļ). Savukārt, ja parādnieks nav uzņēmies saistību sasniegt noteiktu rezultātu, bet gan tikai saistību pielikt saprātīgas rūpes un prasmes, tādā gadījumā parādnieks atbild tikai tad, ja šī saistība kā tāda nav izpildīta, t. i., ja parādnieks savā rīcībā nav ievērojis šo prasīto rūpību un prasmes. Tas ir ekvivalents parādnieka vainai.⁵⁵ Turklāt arī UNIDROIT Starptautisko komerclīgumu principi⁵⁶ satur īpašu 5.1.4 pantu ar nosaukumu “Duty to achieve a specific result. Duty of best efforts”. Bez tam

⁵² Kötz H. 2017, p. 249.

⁵³ Draft of Common Frame of Reference. Pieejams: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf

⁵⁴ Torgāns K. 2018, 163. lpp.

⁵⁵ Von Bar C., Clive E. (ed.). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, p. 934.

⁵⁶ UNIDROIT principles of international commercial contracts, 2016. Pieejams: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>

arī Vīnes 1980. gada ANO konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem,⁵⁷ lai gan, kā norāda vācu tiesību zinātnieki, pēc noklusējuma modeļa paredz t. s. “garantijas tipa” atbildību jeb atbildību neatkarīgi no vainas, tomēr doktrinārā līmenī atzīst minēto saistību dalījumu un līdz ar to arī vainas nozīmi līgumiskās atbildības piemērošanā.⁵⁸

Secīgi varētu izvirzīt jautājumu – vai caur šo divu terminu prizmu iespējams aplūkot mūsu CL? Vismaz daļēju atbildi uz šo jautājumu varētu sniegt pāris CL normu aplūkošana. Tā, piemēram, CL 2217. panta otrā daļa noteic: “ja pasūtījums paliek vai nu pavisam neizpildīts vai vismaz nepabeigts, vai ir izpildīts slikti vai citādi nekā pasūtītājs norādījis, vai nav ticis laikā gatavs, kā arī ja apstrādāšanai doto lietu pēc darba pabeigšanas neatdod, tad uzņēmējam jāatlīdzina pasūtītājam nodarītie zaudējumi”. Savukārt minētā panta otrā daļa noteic, ka “uzņēmējam jāatlīdzina zaudējumi arī tad, kad vaina ir viņa paša neprašānā vai arī tajā apstākļi, ka viņš nodarbinājis nepratējus, vieglprātīgus vai ļaunprātīgus palīgus [autora pasvītrojums]”. Šajās normās iestrādātā uzņēmēja saistība būtībā atbilst pienākumam sasniegt noteiktu rezultātu, ko apstiprina, cita starpā, arī šāda starpkaru perioda Senāta atziņa CL 2217. panta priekšteča BVLK 4234.–4236. panta kontekstā: “[.] viņam tikai jāizpilda darbs kā gatavs rezultāts un jānodod tas prasītājam attiecīgā kārtībā un laikā [autora pasvītrojums] [..]”.⁵⁹ Tātad te ir pamats runāt par uzņēmēja stingro atbildību, kas atbilst arī iepriekš apskatītajām Vācijas civiltiesību doktrīnas atziņām.

Aplūkosim vēl CL 2022. pantu: “Abām pusēm savstarpēji cieši jāievēro savi pienākumi; sevišķi pārdevējam līdz pārdotās lietas nodošanai tā jāglabā ar lielāko rūpību un jāatbild šajā ziņā arī par katras neuzmanības sekām. Bet ja pircējs vilcinās pirkto lietu saņemt, tad pārdevējs atbild tikai par ļaunprātību un rupju neuzmanību.” Kā atzīmējis profesors I. Tjutrjumovs, pārdevējam lietas glabāšanas pienākuma izpildē jāievēro pilna rūpība.⁶⁰ Šeit varētu arī teikt, ka pārdevējam lietas glabāšanā jāievēro visas saprātīgās pūles. Līdzīgs princips darbojas arī glabātāja atbildības jomā, ja noslēgts atlīdzības darījums, un šāda pieeja glabāšanas pienākuma kontekstā pazīstama arī Vācijas civiltiesībās.

Šādu saistību dalījumu var konstatēt arī mūsdienu Senāta judikatūrā. Tā, piemēram, lietā Nr. SKC-259 tika analizēts iepriekš apskatītais CL 1785. pants. Lietas fabula šāda: pēc basketbola klubu “Barons/LU” un “Ventspils” finālspēles notika apbalvošana, un basketbolisti dāvanā saņēma arī šampanieti, kuru komandas un to pārstāvji atvēra; šampanietis svinību laikā zināmos apmēros izlija uz grīdas, attiecīgi grīda tika sabojāta; iznomātājs lūdza tiesu no nomnieka piedzīt zaudējumus, kas radušies sakarā ar grīdas sabojāšanu; nomnieks norādīja, ka tam atbildība neiestājas, jo CL 2129. pants izvirza prasību konstatēt nomnieka vainu. Šajā lietā Senāts secināja, ka puses līgumiskā ceļā bija

⁵⁷ Vīnes 1980. gada ANO konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem (angļu val. – *The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*): starptautisks līgums. Latvijā stājās spēkā 1997. gada 3. jūlijā ar likumu “Par Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem”. Sk.: Latvijas Vēstnesis, 03.07.1997., Nr. 170 (885).

⁵⁸ Liu C. Remedies for non-performance. Perspectives from CISG, UNIDROIT Principles & PECL, 2003. Part IV. Damages. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/biblio/chengwei-74.html>; Beatson J., Friedmann D. 1995, p. 352.

⁵⁹ Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Par laiku no 1919. g. līdz 1. jūlijam 1925. g. 1929, 64. lpp.

⁶⁰ Тютрюмов И. 1927, с. 356.

modificējušas CL 2129. pantā noteikto likumisko atbildības modeli, kas paredz nomnieka atbildību par vainu, proti, nomnieks par trešo personu rīcību atbild tikai tad, kad nomnieks pats devis iespēju tām šo zaudējumu nodarīt vai kad nomniekam bijuši līdzekļi to novērst (jeb tas nav pielicis visas saprātīgās pūles). Konkrētajā gadījumā līgumslēdzēji līgumā iekļāva noteikumu, ka nomnieks atbild par ikvienas trešās personas darbībām nomas objektā, kuru rezultātā iznomātājam radušies zaudējumi.⁶¹ Šīs lietas kontekstā arī varētu teikt, ka atbilstoši pušu noslēgtajam līgumam te ir runa par nomnieka pienākumu *nodrošināt noteiktu rezultātu* attiecībā uz trešo personu rīcību nomas objektā. Secīgi šeit puses bija līgumiski mainījušas likumā noteikto pienākumu ievērot prasīto rūpību (jeb pielikt saprātīgās pūles) uz pienākumu nodrošināt noteiktu rezultātu, kas atbilst stingrās atbildības koncepcijai.

Tāpat Senāta judikatūrā var atrast piemērus *saistībai pielikt saprātīgās pūles*. Tā, piemēram, lietā Nr. SKC-484 pilnvarotājs cēla prasību tiesā pret pilnvarnieku, jo pēdējais pieļāva kļūdu, veicot muitas formalitātes, kā rezultātā pilnvarotājam radies muitas parāds. Parāds no pilnvarnieka tika atprasīts kā zaudējumi. Apelācijas instances tiesa noraidīja pilnvarotāja celto prasību, ievērojot, ka tiesa nekonstatēja prettiesisku rīcību, jo formāli pilnvarojuma līguma noteikumi tika izpildīti. Senāts šajā lietā secināja, ka “saskaņā ar Civillikuma 2295. pantu, uz kuru atsaucies kasators, pilnvarniekam jādarbojas, izpildot viņam doto uzdevumu, ar lielāko rūpību, un viņš atbild pilnvarotājam par katru neuzmanību. Šis likuma normas izpratnē, ja pilnvarnieks nav ievērojis nepieciešamo rūpību, tad pilnvarotājs var prasīt visu ar to nodarīto zaudējumu atlīdzību. Tiesa šo likuma normu nav ievērojusi, lai gan prasītāja [...] uz to atsaukusies [autora pasvītrojums]”.⁶² Proti, pilnvarniekam pēc vispārējā principa nav jāsasniedz noteikts rezultāts viņam dotā uzdevuma izpildē, bet jāpieliek tikai nepieciešamā rūpība jeb saprātīgās pūles šī uzdevuma izpildes gaitā. Minēto ideju varētu ilustrēt vēl ar šāda piemēra palīdzību – klients nevarētu pārņemt savam advokātam, ka tam uzticēta tiesvedība ir noslēgusies ar klientam nelabvēlīgu tiesas nolēmumu (proti, advokāts nav panācis noteiktu rezultātu), ja vien advokāts, protams, būs pielicis visas saprātīgās pūles un prasmes, ko no viņa attiecīgajos apstākļos varētu prasīt.

Atgriežoties pie CL 1649. panta otrās daļas – “noteikumi par to, kāda neuzmanības pakāpe atzīstama par vainu no līguma izrietošās attiecībās [...] norādīti attiecīgās vietās [autora pasvītrojums]” –, autors izvirza domu, ka parādnieka rīcības atbilstība saprātīgās personas testam jeb neuzmanības izvērtējums būtu veicams ne tikai CL noteiktos gadījumos. Nereti šādu izvērtējumu pieprasa pušu noslēgtais līguma saturs vai arī līgumiskās saistības priekšmeta juridiskā daba, jo sevišķi ņemot vērā, ka puses privātautonomijas ceļā var mainīt likumisko atbildības modeli (kas, piemēram, pēc noklusējuma principa paredz atbildību par neuzmanīgu rīcību), ciktāl šāda atbildības modificēšana nenonāk pretrunā

⁶¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 11.06.2008. spriedums lietā Nr. SKC-259; sk. arī: Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 29.11.2018. spriedums lietā Nr. SKC-209/2018.

⁶² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 20.09.2006. lēmums lietā Nr. SKC-484, 3. lpp.; sk. arī Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 16.10.2019. spriedumu lietā Nr. SKC-248/2019, kur 7.2 punktā Senāts secināja: “kā iepriekš jau norādīts, pārvaldnieks būtu atbrīvots no atbildības, ja viņš no savas puses būtu rīkojies ar pienācīgu rūpību savu pielīgto pienākumu izpildē”.

imperatīvajām tiesību normām. Tāpēc apgalvot, ka parādnieka neuzmanība būtu analizējama tikai likumā noteiktos gadījumos, būtu pat kļūdaini.

Nākamais būtiskais jautājums, kas šajā kontekstā kļūst aktuāls, ir pierādīšanas nastas sadale gadījumos, kad nepieciešams izvērtēt parādnieka rīcības atbilstību saprātīgas personas testam, kas noteikti pelna izvērstatu pētījumu, tāpēc nākamajā sadaļā autors ieskicēs galveno problemātiku, kas skar pierādīšanas nastas jautājumu.

Dažas piezīmes par pierādīšanas nastas sadali

Kā redzams no līdzšinējā izklāsta, Latvijas un Vācijas (un arī Šveices) līgumtiesībām atbildības piemērošanas jomā ir vairākas kopīgas iezīmes. Vēl viena šāda kopīga iezīme ir atrodama pierādīšanas nastas sadalē – kā Vācijā, tā Šveicē un arī Latvijā deliktu tiesībās pierādīšanas pienākums (arī attiecībā uz atbildības priekšnoteikumu “tiesību aizskārējā neatļauta rīcība”) gulstas uz cietušo, savukārt līgumtiesībās darbojas vainas prezumpcija, kuru parādnieks var atspēkot. Tomēr ir viena svarīga nianse – Vācijas un Šveices līgumtiesībās nav nekādu saprātīgu šaubu par šādas prezumpcijas pastāvēšanu, taču Latvijas līgumtiesībās par šāda veida šaubām ir pamats runāt, ievērojot tostarp to apstākli, ka tiesu praksē līgumiskos strīdos minētā prezumpcija visai reti tiek piemērota. Pat vēl vairāk – Latvijas tiesu praksē atrodami piemēri, kur šāda vainas prezumpcija tiek piemērota deliktu tiesībās (!), neraugoties uz šajā jautājumā it kā pastāvošo vienprātību tiesību doktrīnā.⁶³ Šeit jāatzīmē, ka šī vienprātība attiecas uz vispārējo atbildības modeli. Pastāv atsevišķi izņēmuma gadījumi, kur deliktu tiesībās tik tiešām darbojas vainojamas rīcības prezumpcija (sk., piemēram, CL 2363. pantu⁶⁴).

Latvijā šī vainas prezumpcija nereti tiek izsecināta no CL 1644. panta pirmās daļas: “kas otram nodara kaitējumu bez ļauna nolūka, ja viņš par šo kaitējumu ir vainojams, pielaiž neuzmanību”. Profesors K. Torgāns šo normu apzīmē kā “īpatnēju noteikumu”, piebilstot, ka šī prezumpcija nav droša, jo nav tieši ierakstīta likumā.⁶⁵ Šajā aspektā var tikai piekrist profesora K. Torgāna norādītajam, un šeit būtu vērā ņemama šāda Senāta kādā pavisam nesenā lietā pausta tēze: “lai atzītu, ka pastāv likumiska prezumpcija, šādam civillietā nozīmīga fakta esības pieņēmumam ir jābūt tieši noteiktam likumā [autora pasvītrojums]”.⁶⁶ Noteikti dziļāku diskusiju vērts ir jautājums, vai tik tiešām no šīs tiesību normas izriet vainas prezumpcija.

⁶³ Torgāns K., Kārklīņš J. Civiltiesiskās atbildības modeļi pēc vainojamības pazīmes. Jurista Vārds, 08.09.2015., Nr. 35 (887); Ose D. Pierādīšanas process un tā izņēmumi civilprocesā. Jurista Vārds, 15.12.2015., Nr. 49 (901).

⁶⁴ CL 2363. pants: “Par mājas kustoņa vai meža dzīvnieka nodarītiem zaudējumiem atbild kustoņa vai dzīvnieka turētājs, ja viņš nepierāda, ka viņš spēris visus pēc apstākļiem nepieciešamos drošības soļus, vai ka zaudējums būtu noticis, neraugoties uz visiem drošības soļiem.”

⁶⁵ Torgāns K. 2018, 162. lpp.

⁶⁶ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 09.12.2019. spriedums lietā Nr. SKC-318/2019.

Tomēr vēl nozīmīgāks ir jautājums, vai šajā normā nereti “ielasītā” prezumpcija būtu piemērojama arī deliktu tiesībās? Lai arī tiesību doktrīnā nostiprināties viedoklis, ka deliktu tiesībās tiesību aizskārēja vainojama (neatļauta) rīcība ir jāpierāda cietušajam,⁶⁷ tiesu praksē joprojām atrodami gadījumi, kuros šī prezumpcija tiek piemērota arī delikta gadījumā, tiesām atsaucoties uz minēto CL 1644. panta pirmo daļu.⁶⁸ Asociētais profesors Jānis Kārklīšs norāda, ka šī viedokļa par vispārējo vainojamas rīcības prezumpciju civiltiesībās sakne meklējama padomju laika civiltiesībās, kur šāda prezumpcija tika paredzēta LPSR Civilt kodeksa 229. panta pirmajā daļā (līgumtiesību kontekstā) un 465. pantā (deliktu tiesību kontekstā).⁶⁹ Kā J. Kārklīšs norāda tālāk, pēc CL spēka atjaunošanas citi autori šo pozīciju ir nekritiski pārņēmuši, lai arī iepriekš piesauktajām LPSR Civilt kodeksa normām līdzīgas normas CL nav iestrādātas.⁷⁰

Apļūkojot CL 1644. panta priekšteci – BVLK 3294. pantu –, redzam, ka attiecīgais BVLK pants saturēja šādu normu: “ikviena nelikumīga darbība, kas izdarīta bez ļauna nolūka (3290. p.) atzīstama, ciktāl to var pieskaitīt tās izdarītājam par vainu, tikai par neuzmanību (culpa), neizšķirot, vai tā notikusi aiz draiskulības vai pārgalvības, bez ļauna nolūka, vai aiz vieglprātības, paviršības, slinkuma vai nepieskaitāmas nezināšanas [autora pasvītrojums]”.⁷¹ Tiktāl varētu arī apgalvot, ka CL 1644. panta pirmā daļa pirmšķietami ir vienkārši neveiksmīgi formulēta, jo vēsturiskajā normā šāda prezumpcijas ielasīšana ir pat sarežģītāks uzdevums. Taču šāds secinājums varētu būt krietni pārsteidzīgs. Bez BVLK 3294. panta nodaļā “Neatļauta darbība vispār un vainas pakāpes” vēl bija atrodamas šādas normas: 1) BVLK 3293. pants: “Kas otru apsūdz par ļaunprātību, tam tā jāpierāda”;⁷² 2) BVLK 3304. pants: “Pierādījumi par to, ka tiesību aizskārums vispār izdarīts, jāsniedz tam, kas kaitējumu cietis; bet pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, piekrit atbildētājam [autora pasvītrojums]”.⁷³ Abas šīs normas nav pārņemtas CL. Kā redzams, BVLK pierādīšanas pienākuma kontekstā saturēja daudz skaidrāku regulējumu, nosakot vispārēju vainas prezumpciju, kas darbojās kā deliktu tiesībās, tā arī līgumtiesībās.

Tomēr, neraugoties uz šo nepārprotamo vainas prezumpciju BVLK, starpkaru perioda Senāta judikatūra šajā jautājumā nav tik viennozīmīga. Lai arī vairumā līgumtiesību un deliktu tiesību strīdos Senāts atsaucās uz minēto BVLK 3304. pantu un tajā ietvertu vainas prezumpciju, kas atbildētājam ir jāatspēko,

⁶⁷ Torgāns K., Kārklīšs J. 2015; Ose D. 2015; šāda tēze, piemēram, Šveices juridiskajā literatūrā tiek pamatota ar domu, ka delikta gadījumā puses ir vienlīdzīgas, tās vienlīdz labi zina lietas apstākļus. Līgumtiesībās līguma pārkāpuma apstākļi atrodas parādnieka sfērā, nevis kreditora. Sk.: Schwenzer I. 2016, S. 155.

⁶⁸ Sk., piemēram: Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 18.05.2018. spriedums civillietā Nr. C39119515, stājies likumīgā spēkā.

⁶⁹ Kārklīšs J. Idea of Strict Liability in Private Law. LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 10. sēj. Rīga: LU, 2017, 182. lpp.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Vietējo likumu kopoījuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 379. lpp.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid., 380. lpp.

tostarp iesniedzot attiecīgus “ekskulpācijas pierādījumus”,⁷⁴ tomēr ir atrodami arī pretēji Senāta secinājumi. Tā, piemēram, kādā līgumtiesību strīdā Senāts secināja, ka “vaina nav prezumējama, bet tā jāpierāda tam, kas uz to atsaucas. Tādēļ atbildētājas pienākums bija pierādīt prasītāja vainu [...]”⁷⁵ Turklāt arī profesors I. Tjutrumovs ZA pienākuma kontekstā ir norādījis, ka tieši prasītājam (cietušajam) ir jāpierāda atbildētāja vainojama rīcība, proti, ka neatļautā rīcība notikusi ļauna nolūka vai neuzmanības formā, kur savukārt atbildētājam ir iespēja pierādīt, ka konkrētās sekas tas nevarēja novērst.⁷⁶

Jebkurā gadījumā CL 1644. panta pirmā daļa prasa precizējumus, pirmkārt, attiecībā uz vainas prezumpcijas pastāvēšanu, un, otrkārt, attiecībā uz šādas prezumpcijas piemērošanas sfēru, proti, vai šāda prezumpcija darbojas tikai līgumtiesībās vai arī deliktu tiesībās. Autora ieskatā līgumtiesībās būtu jāpiemēro vainas prezumpcijas princips, kuru atbildētājam būtu iespēja atspēkot, savukārt delikta gadījumā pierādīšanas nasta būtu atstājama uz prasītāja (cietušā) pleciem. Šeit ir būtiski vēlreiz atzīmēt, ka šī vainojamas rīcības prezumpcija līgumtiesībās būtu attiecināma tikai uz civiltiesiskās atbildības (ZA pienākuma) jautājumu, bet nevis uz līguma izpildes pienākumu. Šāda izpratne atbilstu Latvijas privāttiesībām radniecīgo valstu (Vācijas un Šveices) regulējumiem, kā arī vispārējiem principiem par pierādīšanas nastas sadali, tostarp galvenajai tēzei, ka pierādīšanas pienākumam būtu jāgulstas uz to pusi, kuras sfērā atrodas strīdīgie apstākļi.

Kopsavilkums

1. Latvijas līgumtiesībās civiltiesiskā atbildība iestājas par parādnieka līgumiskās saistības pārkāpumu, kas zināmos gadījumos pieprasa vainojamības izvērtēšanu, proti, analīzi, vai parādnieks rīkojies atbilstoši nepieciešamās rīcības standartam jeb prasītājai rūpībai. Minētais izvērtējums būtu veicams ne tikai CL 1649. panta otrajā daļā noteiktajos gadījumos (proti, kad to tieši nosaka likums), bet arī gadījumos, kad tas izriet no pušu pieligtajiem līguma noteikumiem (tā satura) vai noslēgtā līguma (saistības priekšmeta) juridiskā rakstura (CL 1785. pants).
2. Šajā ziņā noderīgas ir Vācijas un Šveices līgumtiesību teorētiskās atziņas un atzītā doktrīna par *duty of best efforts* un *duty to achieve a specific result*. Tā, piemēram, maksājumu saistībās, uzņēmēja saistībās izgatavot noteiktu lietu darbojas stingrās atbildības koncepcija. Jāatzīmē, ka šajā ziņā Vācijas līgumtiesības un Eiropas kopējās līgumtiesību tendences (attaisnojumu doktrīnas

⁷⁴ Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. Turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. 1926, 15.–16., 34. lpp.; (X) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII. Turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. 1933, 11., 59.–60. lpp.; XI. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem. X. Turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sast. senators F. Konradi, Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1934, 210.–211. lpp.; Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem. 1938, Nr. 1, 77.–80., 368.–369., 673.–674. lpp.

⁷⁵ IV. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sast. senators F. Konradi, Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1939, Nr. 1, 270. lpp.

⁷⁶ Тютрюмов И. 1927, с. 139.

kontekstā) būtiski neatšķiras. Vācijas un Šveices līgumtiesību atziņu izmantojamību pamato ne tikai šo privāttiesību sistēmu savstarpējā radniecība, bet tostarp arī pirmskara tiesību zinātnieku analogiskās atziņas un starpkaru perioda Senāta judikatūra, kur bieži vien bija atsauce uz Vācijā pastāvošo *Schuldprinzip*.

3. Būtiska loma ir pušu privātautonomijai, atbilstoši tai līdzīgi definē izpildāmo saistību, no kuras savukārt izriet nepieciešamās rīcības standarta jeb prasītās rūpības saturs. Puses var līgumiski pastiprināt vai mīkstināt likumā noteikto atbildības modeli, tostarp pieligt stingrās atbildības režīmu, ievērojot imperatīvo normu prasības. Šajā ziņā svarīga nozīme ir līgumiskās garantijas institūtam.
4. Minēto apsvērumu dēļ nav un nevar būt sekmīga diskusija par to, vai līgumtiesībās no CL viedokļa valda stingrās atbildības koncepcija vai tomēr atbildības par vainu koncepcija – drīzāk jāatzīst, ka neviena no abām koncepcijām nedominē un tā vietā pastāv “jaukta atbildības sistēma”. Jo sevišķi ņemot vērā to, ka abu koncepciju robežšķirtne ir ļoti trausla (adekvātās cēloņsakarības kontekstā, nejauša šķēršļa kā atbildības izslēdzošā apstākļa kontekstā u. tml.). Drīzāk diskusiju fokusā būtu jābūt neuzmanības satura elementiem līgumtiesībās (sk. nākamās tēzes).
5. Gadījumos, kad izvērtējama parādnieka vainojama rīcība, darbojas saprātīgas personas tests, kas līgumtiesībās darbojas līdzīgi kā deliktu tiesībās, bet noteikti ne identiski. Līgumtiesībās izmanto šādu ģenerālklausulu – vidusmēra parādnieks konkrētajā situācijā (piemēram, vidusmēra glabātājs konkrētajos apstākļos). Neuzmanības pamatkritēriji ir līdzīgi kā deliktu tiesībās (paredzamība un novēršamība). Lai arī pamatkritēriji jēdzieniski ir tie paši, tomēr saturiski tie nav identiski (piemēram, paredzamības kontekstā sk. CL 1779.¹ pantu, kas limitē zaudējumu apmēru). Tāpēc nebūtu pamatoti līgumtiesību strīdā tieši un nepastarpināti piemērot visus deliktu tiesībās atzītos neuzmanības kritērijus. Tiesību zinātnei ir uzdevums izstrādāt šādus kritērijus neuzmanības konstatēšanai līgumtiesībās.
6. Diskutabls ir jautājums par vainojamas rīcības prezumpciju līgumtiesībās (gadījumos, kad darbojas vainas princips) – pirmkārt, vai tāda tik tiešām izriet no CL 1644. panta pirmās daļas, un, otrkārt, vai šādu prezumpciju, ko (ne vienmēr) piemēro līgumtiesībās, ir pamatoti attiecināt arī uz deliktu gadījumiem. Autora ieskatā līgumtiesībās būtu jāpiemēro vainas prezumpcijas princips, kuru atbildētājam būtu iespēja atspēkot, savukārt delikta gadījumā pierādīšanas nasta būtu atstājama uz prasītāja (cietušā) pleciem. Attiecīgi nepieciešami atbilstoši precizējumi CL.

PĒDĒJĀS GRIBAS RĪKOJUMI MANTOJUMA TIESĪBĀS

DISPOSITIONS OF PROPERTY UPON DEATH IN INHERITANCE LAW

Alise Reide, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

Article 389 of the Civil Law of Latvia provides that the basis for the invitation to inherit is the lawfully expressed will by the deceased or the law. The person leaving the estate may express his or her will either in a testament or an inheritance contract. Thus, the notion of the “lawfully expressed will” shall be considered as the invitation to inherit that is established in the testament or inheritance contract as dispositions of property upon death. However, the concept of the “disposition of property upon death” should not only be regarded as “lawfully expressed will”, because it might not provide the invitation to inherit. The author proposes that dispositions of property upon death include not only testaments and inheritance contracts but also inheritance waiver contracts.

Atslēgvārdi: pēdējās gribas rīkojums, testaments, mantojuma līgums, mantotāja atteikšanās līgums

Keywords: disposition of property upon death, testament, inheritance contract, inheritance waiver contract

Ievads

Mantojuma tiesībās pēdējās gribas rīkojums tiek uzskatīts par vienu no veidiem, kā mantojuma atstājējs var lemt par savas mantas, tiesību un saistību pēctecību. Saskaņā ar Civillikuma (turpmāk – CL) 389. panta pirmo daļu: “Aicinājums mantot iestājas mantojumam atklājoties (655. p.). Aicinājuma pamati ir mantojuma atstājēja tiesīgi izteikta griba vai likums.”¹ Tomēr CL 389. panta pirmajā daļā minētie vārdi “tiesīgi izteikta griba” var raisīt neskaidrības – kas ir tiesīgi izteikta griba? Vai šie vārdi “tiesīgi izteikta griba” ir sinonīms vārdiem “pēdējās gribas rīkojums”? Vai par pēdējās gribas rīkojumu būtu uzskatāms tikai testaments un mantojuma līgums? Atbildes uz šiem un arī citiem jautājumiem tiek rastas raksta turpinājumā.

¹ Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [09.01.2020.].

Jēdzienu “pēdējās gribas rīkojums” un “tiesīgi izteikta griba” nošķiršana

Tulkojot pētāmo tiesību normu gramatiski, var secināt, ka ar vārdiem “tiesīgi izteikta griba” ir saprotams gribas izteikums likumā noteiktajā pēdējās gribas rīkojuma formā.² Jēdziens “gribas izteikums” nozīmē savas vēlēšanās izpaušmi, piekrišanu,³ izsakot uz āru iekšējo gribu veikt darījumu.⁴ Tātad atbilstoši CL 389. panta pirmajai daļai mantojuma atstājēja tiesīgi izteikta griba jeb savas vēlēšanās izpaušme vai piekrišana, kas izteikta uz āru un ietverta pēdējās gribas rīkojuma formā kā tiesiskā darījumā, ievērojot likuma prasības, rada aicinājumu mantot. Savukārt jēdziens “pēdējās gribas rīkojums” tā plašākajā izpratnē ir attiecināms uz ikvienu mantojuma atstājēja norādījumu, kas var radīt aicinājumu mantot un var arī to neradīt. Aptaujājot respondentus, norādāms, ka arī katram piektajam respondentam vārdi “pēdējās gribas rīkojums” asociējas ar jebkādu personas pēdējo vēlēšanos, gribu pirms nāves. Piemēram, doti norādījumi par personas apbedīšanu un bērnu norisi.⁵ Līdz ar to jēdzieni “tiesīgi izteikta griba” un “pēdējās gribas rīkojums” mantojuma tiesībās ietver juridiski niansētas atšķirības, tādēļ šie jēdzieni nav uzskatāmi par sinonīmiem.

Aplūkojot pārējās analizējamās tiesību normas daļas, secināms, ka CL 389. panta otrā daļa atļauj mantojuma atstājējam savu gribu izteikt testamentā vai mantojuma līgumā. Tāpēc ar jēdzienu “tiesīgi izteikta griba” saprotams tāds aicinājums mantot, kuru mantojuma atstājējs ir paudis testamentā vai mantojuma līgumā kā pēdējās gribas rīkojuma veidos,⁶ jo, lai gribai rastos tiesiskas sekas, tai ir jābūt izteiktai objektīvi uztveramā veidā un jāatbilst likumā izvirzītajiem noteikumiem.⁷ Testamentā vai mantojuma līgumā ietvertais aicinājums mantot ir adresēts noteiktām personām pēc mantojuma atstājēja izvēles. Ja šādu aicinājumu mantojuma atstājējs savas dzīves laikā nav izteicis, aicinājums mantot iestājas likumā paredzētajā kārtībā, pamatojoties uz radniecības attiecībām un laulību.⁸ Jāatzīst, ka nereti pēdējās gribas rīkojums netiek sagatavots, jo mantojuma atstājēju apmierina likumiskā mantošanas kārtība. Šādu atbildi aptaujā

² Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=gribas%20izteikums%20p%C4%93d%C4%93j%C4%81s%20gribas%20r%C4%ABkojuma%20form%C4%81&list=gribas%20izteikums&lang=LV> [aplūkots 09.01.2020.].

³ Jakubaņecs V. Juridiski terminoloģiskā, skaidrojošā vārdnīca. Trešais paplašinātais un papildinātais izd. Rīga: P & K, 2001, 72. lpp.

⁴ Krastiņš U., Šulcs V. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998, 76. lpp.

⁵ Aptaujā tika anketēti 149 respondenti, no kuriem 99 bija LU JF bakalaura un maģistra līmeņa studiju studenti un 50 vidusskolēni, kuri bija LU JF Jauno juristu universitātes dalībnieki, lai uzzinātu topošo juristu izpratni un zināšanas par pēdējās gribas rīkojumiem mantojuma tiesībās. Pieejams: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSemdFQSu07MoNcM3Lckvx1m87Ds5q-HYDHL4A7um6HnFHQM-VQ/viewform?usp=sf_link un https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSf8a75S-nhR0mf5t9ZE-uKa4ZvfM3TNI56xLoGgQNcHGJjAg/viewform?usp=sf_link [aplūkots 12.01.2020.].

⁶ Damane L. Notariālais akts kā mantisko un nemantisko tiesību garants. Promocijas darbs. Rīga: [b.i.], 2011, 121. lpp. Pieejams: https://dSPACE.lv/dSPACE/bitstream/handle/7/5092/2020-Linda_Damane_2012.pdf?sequen=ce [aplūkots 15.01.2020.].

⁷ Torgāns K. Komentārs Civillikuma 1427. pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 2000, 37. lpp.

⁸ Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1997, 21.–22. lpp.

sniedza arī 14% Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes studentu.⁹ Turklāt vairāk nekā puse visu respondentu uzskata, ka pēdējās gribas rīkojums ir jāsagatavo vien tad, kad personai ir daudz mantu, tiesību vai saistību. Var piekrist zvērinātas advokātes, lektores Kristīnes Ziles paustajam, ka ne visi pēdējās gribas rīkojumi rada tiesiskas sekas un pēdējās gribas rīkojums kļūst par tiesīgi izteiktu gribu CL 389. panta pirmās daļas izpratnē tikai tad, kad zvērināts notārs atbilstoši Notariāta likuma 284. pantam¹⁰ (turpmāk – NL) attiecīgo pēdējās gribas rīkojuma aktu atzīst par spēkā stājušos.¹¹

CL 389. panta trešā daļa pieļauj trīs mantošanas pamatus – mantojuma līgumu, testamentu un likumu. Izpētot citu valstu mantojuma tiesību regulējumu,¹² jāatzīst, ka ne visās valstīs pastāv šie trīs mantojuma tiesību veidi. Lietuvā ir tikai divi mantošanas pamati: likums vai testaments,¹³ jo Lietuvas mantojuma tiesībās nav mantojuma līguma.¹⁴ Lai izprastu jēdzienu “pēdējās gribas rīkojums”, detalizētāk aplūkojami mantojuma līgums un testaments kā tiesīgi izteiktās mantojuma atstājēja gribas formas jeb pēdējās gribas rīkojumu veidi, jo likumiskā mantošana ir likuma prezumētā, nevis mantojuma atstājēja izteiktā griba.¹⁵

Testaments kā pēdējās gribas rīkojums

Testamenta legāldefinīcija atrodama CL 418. pantā: “Katru vienpusēju rīkojumu, ko kāds dod savas nāves gadījumam par visu savu mantu, vai par kādu mantas daļu, vai par atsevišķām lietām vai tiesībām, sauc par testamentu.” No šīs definīcijas izriet jēdziens “rīkojums nāves gadījumam”. Lai gan Latvijas CL termins “rīkojums nāves gadījumam” tiek izmantots nekonsekventi, tas tomēr būtu lietojams tā visšaurākajā nozīmē, apzīmējot tikai testamentu. Proti, aplūkojot CL 427. panta pirmo daļu kopsakarā ar CL 639. panta trešo daļu, izriet, ka atstumt mantinieku var tikai rīkojumā nāves gadījumā, tātad – testamentā, jo mantojuma līgumā atstumšana no mantojuma nav atļauta. Arī Latvijas tiesu praksē jēdziens “rīkojums nāves gadījumam” ir lietots, lai apzīmētu tikai testamentu.¹⁶ Savukārt citās valstīs, piemēram, Vācijā, “rīkojums nāves gadījumam”

⁹ No aptaujātajiem 149 respondentiem tikai viens ir sagatavojis savu pēdējās gribas rīkojumu. Gandrīz puse respondentu skaidroja, ka savu pēdējās gribas rīkojumu nav sagatavojuši, jo viņiem nav savu īpašumu, vērtīgu mantu vai ievērojamu saistību. Turklāt katrs ceturtais respondents atzina, ka par to vēl nemaz nav domājis.

¹⁰ Notariāta likums: LV likums. Pieņemts 01.06.1993. [14.01.2020.].

¹¹ Intervija ar Kristīni Zili Rīgā 27.11.2019. Alises Reides personiskā arhīva materiāli.

¹² Law of Succession Act [Igaunijas Mantojuma likums]. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/5280320_16001/consolide/current [aplūkots 20.01.2020.]; Bürgerliches Gesetzbuch [Vācijas Civillikums]. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BjNR001950896.html#BjNR001950896BjNR001950896> [aplūkots 20.01.2020.].

¹³ Civil Code of the Republic of Lithuania [Lietuvas Civilkodekss]. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245495> [aplūkots 20.01.2020.].

¹⁴ Grigienė J., Pasvenskienė A. Family and Inheritance Law. In: The Law of the Baltic States. T. Kerikmäe, K. Joamets, J. Pleps, A. Rodiņa, T. Berkmanas, E. Gruodyte (eds.). Cham: Springer International Publishing, 2017, p. 516.

¹⁵ Sinaiskis V. Mantojuma tiesības. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1940, Nr. 1, 17. lpp.

¹⁶ Vidzemes apgabaltiesas 30.04.2019. spriedums lietā Nr. C14034716. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/384446.pdf> [aplūkots 25.03.2020.].

jeb *Verfügung von Todes wegen*¹⁷ ir virsējdzieni, kas tiek izmantots plašākā nozīmē, apzīmējot gan testamentu, gan mantojuma līgumu.¹⁸ Vācijas Civillikums (turpmāk – BGB) izdala testamentu kā vienpusēju rīkojumu nāves gadījumam.¹⁹ Tomēr attiecībā uz jēdzienu “pēdējās gribas rīkojums” jeb *letztwillige Verfügung* Vācijas tiesību doktrīnā nepastāv vienprātības, vai tas aptver tikai testamentu vai arī mantojuma līgumu. Ir avoti, kuros ar pēdējās gribas rīkojumu apzīmē tikai testamentu,²⁰ tāpat ir avoti, kuros ar pēdējās gribas rīkojumu apzīmē gan testamentu, gan mantojuma līgumu.²¹ Autoresprāt, viedokļu atšķirības rodas apsvērumā, vai par nošķiršanas kritēriju tiek izmantots tiesisko darījumu iedalījums vienpusējos un daudzpusējos tiesiskos darījumos.

No CL 418. pantā ietvertās testamenta legaldefinīcijas izriet šādas testamenta pamatpazīmes. Testaments ir vienpusējs tiesisks darījums, kurā izteikta mantojuma atstājēja (testatora) patiesa un brīva griba. Turklāt “prasība, lai griba taisīt testamentu būtu radusies brīvi, attiecināma gan uz testamentu taisīšanu vispār, gan uz konkrētiem novēlējumiem testamentā īpaši”.²² Testaments ir testatora pēdējās gribas rīkojums savam, ne citu personu nāves gadījumam, un ar testamentu tiek noteikta mantojuma atstājēja mantas, tās daļas, lietu un tiesību pēctecība.²³ Testators savu pēdējo gribu var paust privātajā vai publiskajā testamentā, bet neatkarīgi no testamentu formas testaments ir uzskatāms par vienpusēju tiesisku darījumu, kas ietver vienas personas gribas izteikumu.²⁴ Testamentam kā vienpusējam tiesiskam darījumam ir jāatbilst likuma prasībām, kas ietvertas ne tikai CL Mantojuma tiesību daļā (CL 382.–840. p.), bet arī Saistību tiesību daļā (CL 1401.–2400. p.), it sevišķi attiecībā uz testatora paustās gribas īstumu un tiesiska darījuma formu. Tiesiskas sekas rada tikai tāds testatora pēdējās gribas izteikums, kas ietverts likumam atbilstošā formā, jo, atsaucoties uz tiesu praksi, testatora vienkārši izteikumi vai publiski paustais nodoms par viņa mantas pēctecību bez attiecīga izteiktās gribas nostiprinājuma CL noteikumiem atbilstošā formā mantojuma tiesības nerada.²⁵

Izpētot mantojuma tiesību vēsturisko attīstību, secināms, ka, attīstoties privātpašumam, attīstījās arī testamentārā mantošana,²⁶ kas mūsdienās ir viens

¹⁷ Schaffert I., Niedre L. Vācu-latviešu / latviešu-vācu juridiskā vārdnīca. Rechtswörterbuch Deutsch-Lettisch / Lettisch-Deutsch. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 461. lpp.

¹⁸ Creifelds C., Weber K. Rechtswörterbuch. München: C. H. Beck, 2000, S. 1420; Olzen D. Erbrecht. 3. Aufl. Berlin: De Gruyter Recht, 2009, S. 75.

¹⁹ Bürgerliches Gesetzbuch [Vācijas Civillikums], 1937. pants. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BjNR001950896.html#BjNR001950896BjNG017302377> [aplūkots 20.01.2020.].

²⁰ Köbler G. Juristisches Wörterbuch. Für Studium und Ausbildung. 14. Aufl. München: Verlag Franz Vahlen, 2007, S. 445.

²¹ Staupe B., Storck C. Recht. Das Recht verstehen, seine Rechte kennen. Mannheim: F. A. Brockhaus, 2002, S. 454.

²² Augstākās tiesas 14.12.2005. spriedums lietā Nr. SKC-760/2005. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/otra-dala-mantojuma-tiesibas-382-840pant/tresa-nodala-testamentara-mantosana-418-638pant> [aplūkots 22.01.2020.].

²³ Krauze R., Gencs Z. 1997, 48. lpp.

²⁴ Kalniņš E. Tiesisks darījums. Grām.: Privāttiesību teorija un prakse. Raksti privāttiesībās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 139. lpp.; Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 169.–170. lpp.

²⁵ Rīgas apgabaltiesas 18.04.2018. spriedums lietā Nr. C33714916. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/363889.pdf>; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 11.05.2017. spriedums lietā Nr. C32286016. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/323308.pdf> [aplūkots 21.01.2020.].

²⁶ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. 2. izd. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 176. lpp.

no populārākajiem veidiem, kā manta tiek nodota nākamajām paaudzēm.²⁷ Testamentārā mantošana kā galvenais mantošanas pamats tika atzīts jau romiešu tiesībās,²⁸ kur par testamentu dēvēja tikai tādu pēdējās gribas rīkojumu, kurā testators iecēla vienu vai vairākus mantiniekus. Savukārt pēdējās gribas rīkojumu, kurā nebija mantinieka iecēluma, bet tika ietverti citi rīkojumi personas nāves gadījumam, dēvēja par kodicilu.²⁹ Tāpēc nozīmīgākais testamenta elements bija mantinieka iecēlums, bez kura testaments nebija spēkā.³⁰ Arī CL priekštecī, Baltijas Vietējo likumu kopojumā (turpmāk – BVLK),³¹ tika ietverta romiešu tiesībās pastāvošā testamenta izpratne.³² Piemēram, BVLK 1982. pants noteica, ka Kurzemē par testamentu sauc tikai tādu pēdējās gribas izteikumu, kurā mantojuma atstājējs iecēl vienu vai vairākus tiešus mantiniekus, bet pēdējās gribas izteikumu, kurā bez tiešo mantinieku iecēšanas atrodas arī citi rīkojumi nāves gadījumam, sauc par kodicilu.³³ Savukārt CL ir notikusi testamenta un kodicila jēdzienu saplūšana.³⁴ Līdz ar to mūsdienās testamentu saprot daudz plašākā nozīmē un par testamentu uzskatāmi arī tādi pēdējās gribas rīkojumi, kuros netiek iecēlts neviens mantinieks.

Proti, CL 229. panta pirmā daļa atļauj vecākiem testamentā iecelt aizbildņus saviem bērniem – kā jau esošiem, tā arī gaidāmiem.³⁵ Turklāt no CL 242. panta 1. punkta izriet, ka vecākiem ir tiesības testamentā arī noraidīt attiecīgu personu no aizbildnības. Pamatojoties uz CL 229. panta otro daļu, rīkojums par aizbildnību paliek spēkā arī tādā testamentā, kura citi noteikumi atzīti par spēkā neesošiem. Tādēļ vecāka pēdējās gribas rīkojums, kurā par mantinieku netiek iecēlta neviena persona, bet tikai dots rīkojums par aizbildņa iecēšanu vai noraidīšanu, arī ir uzskatāms par testamentu. Šāds secinājums atbilstu testamenta legāldefīnijai – vienpusējs rīkojums, kuru vecāks dod savas nāves gadījumam par savām aizgādības tiesībām. Līdzīgi risināmas situācijas, kad mantojuma atstājējs vēlas noslēgt mantojuma līgumu, vienlaikus atstumjot likumiskos mantiniekus. Tā kā CL 639. panta trešā daļa noteic, ka mantojuma līgumā atstumšana no mantojuma nav atļauta, tad vienīgā iespēja, kā mantojuma atstājējs var atstumt neatņemamās daļas tiesīgos, ir taisīt atsevišķu pēdējās gribas rīkojumu – testamentu. Tātad arī šādā testamentā nebūs mantinieka iecēluma, jo tas atbilstoši mantojuma atstājēja gribai jau būs ietverts mantojuma līgumā.

²⁷ Latvijas Zvērinātu notāru padome. Testaments un savlaicīga īpašumu pārņemšana – populārākie veidi mantas atstāšanai nākamajām paaudzēm. Pieejams: <https://www.latvijasnotars.lv/articles/testaments-un-savlaiciga-ipasumu-parnehmensana-popularakie-veidi-mantas-atstasanai-nakamajam-paaudzem> [aplūkots 25.01.2020.].

²⁸ Čakste K. Civiltiesības. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 233. lpp.

²⁹ Kalniņš V. 2010, 173.–176. lpp.

³⁰ Rūfner T. Testamentary formalities in Roman law. In: Comparative succession law. Testamentary Formalities. Reid K., Wall M. de, Zimmermann R. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 9.

³¹ Lazdiņš J. Baltijas Civillikums laikmetu griežos: likuma pieņemšanas 150 gadu jubilejas atcerei. Jurista Vārds, 2014, Nr. 44/45, 18. lpp.; Bukovskis V. Latvijas mantojumu tiesību projekts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1929, Nr. 11/12, 373. lpp.

³² Kā norādījusi profesore Sanita Osipova, BVLK romiešu tiesības tika iekļautas izteiktā pārākumā pār citiem avotiem. Sk.: Osipova S. Nacionālo tiesību nenacionālie avoti. Jurista Vārds, 2011, Nr. 51, 13. lpp.

³³ Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 1982. pants, 219. lpp.

³⁴ Krauze R., Gencs Z. 1997, 49. lpp.

³⁵ Jau Latvijas valsts pirmās neatkarības posmā šāda iespēja praksē tika izmantota. Piemēram, Antons un Emilija Benjamiņi testamentā iecēla pat trīs aizbildņus savam dēlam. Sk.: Antona un Emilijas Benjamiņu testaments. LNA LVA, 2595. f., 2. apr., 173. l., p. 69.

Mantojuma līgums un mantotāja atteikšanās līgums kā pēdējās gribas rīkojums

Mantojuma līgums tiek definēts CL 639. panta pirmajā daļā, kas noteic, ka mantojuma līgums ir līgums, ar kuru viens līdzējs otram vai vairāki līdzēji cits citam piešķir tiesību uz savu nākamo mantojumu vai tā daļu. Tātad atšķirībā no testamenta mantojuma līgums ir daudzpusējs tiesisks darījums, kas ietver vismaz divu personu gribas izteikumus.³⁶ Romiešu tiesībās vienošanās jeb daudzpusējs tiesisks darījums par nākamo mantojumu bija aizliegts, tādēļ romiešu tiesībās līgumiskā mantošana nepastāvēja. Līdz ar to BVLK līgumiskā mantošana tikusi pārņemta no ģermāņu tiesībām un tā aizvien ir atrodama CL Mantojuma tiesību daļā.³⁷

Tiesu praksē ar vārdiem “pēdējās gribas rīkojums” tiek apzīmēts ne tikai testaments, bet arī mantojuma līgums.³⁸ Tiesību zinātnieki, ievērojot testamentu un mantojuma līgumu iedalījumu pēc tiesisko darījumu veidiem, skaidro, ka jēdziens “pēdējās gribas rīkojums” ir plašāks par terminu “testaments”, jo tas daļēji attiecināms arī uz mantojuma līgumu. Tomēr tiek atzīts, ka mantojuma līgums nav identificējams tikai kā pēdējās gribas rīkojums tā šaurākajā izpratnē, jo tas ietver arī līgumiskā mantinieka kā otras līgumslēdzējas puses gribas izpaudumu, bet testaments visos gadījumos ir tikai vienpusējs darījums, kas izsaka testatora pēdējo gribu un kas nesaista testamentāro mantinieku.³⁹ Salīdzinot testamentu un mantojuma līgumu, secināms, ka testamentu mantojuma atstājējs var vienpusēji atsaukt, bet mantojuma līgums ir vienpusēji neatsaucams darījums. Tādēļ mantojuma līgums tiek uzskatīts par visstabilāko no visiem trim mantošanas pamatiem.⁴⁰ Secīgi izdalāma vēl viena būtiska testamentu un mantojuma līguma atšķirība – mantojuma līgumā obligāti ir jāieceļ mantinieks, jo tieši mantinieka iecelšana ir mantojuma līguma juridiskā daba, kas ir pamats nākamam acinājumam mantot, mantojuma atstājēja tiesību un saistību pārejai uz iecelto mantinieku.⁴¹

Netrēti jēdziena “mantinieks” vietā tiek lietots jēdziens “mantotājs”, jaucot mantojuma līgumu ar mantotāja atteikšanās līgumu un neizprotot to atšķirības.⁴² Mantotāja atteikšanās līgums rada pretējas tiesiskās sekas nekā mantojuma līgums.⁴³ CL 766. panta pirmā daļa nosaka: “Mantotāja atteikšanās līgums ir tāds līgums, ar ko viena puse atsakās no mantošanas tiesības, kas viņai būtu piederējusi pēc otras puses nāves.” Tādēļ mantotājs jeb persona, kas ir noslēgusi mantotāja atteikšanās līgumu ar mantojuma atstājēju, no mantojuma atstājēja

³⁶ Balodis K. 2007, 171. lpp.; Kalniņš E. 2005, 140. lpp.

³⁷ Gencs Z. Mantojumu kārtošana. Rīga: Mans Īpašums, 1996, 52. lpp.

³⁸ Rīgas apgabaltiesas 07.08.2018. spriedums lietā Nr. C30656716. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/389955.pdf> [aplūkots 23.03.2020.].

³⁹ Krauze R., Gencs Z. 1997, 47. lpp.

⁴⁰ Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.–840. pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 357. lpp.

⁴¹ Sinaiskis V. Sukcesija un mantojuma līgums. Jurists, 1939, Nr. 1/2, 3.–8. lpp.

⁴² Sk.: Kurzemes apgabaltiesas 22.11.2018. spriedums lietā Nr. C19038117. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/374020.pdf>; Gulbenes rajona tiesas 23.08.2016. spriedums lietā Nr. C23051114. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/280710.pdf> [aplūkots 25.03.2020.].

⁴³ Zemgales apgabaltiesas 26.05.2016. spriedums lietā Nr. C06036714. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/310440.pdf> [aplūkots 27.03.2020.].

nemantos, un tāpēc šāda persona nav uzskatāma par mantinieku, jo ar mantotāja atteikšanos izbeidzas viņa mantošanas tiesība.⁴⁴ Savukārt saskaņā ar CL 769. pantu mantojuma atstājējs, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu, atbrīvojas no visiem aprobežojumiem noteikšanā par savu mantojumu, arī par neatņemamo daļu. Līdz ar to, ja “mantiniekam” ir tiesības mantot, tad “mantotājs” no savām tiesībām mantot ir labprātīgi atteicies jau pirms mantojuma atklāšanās.⁴⁵ Šāda izpratne atbilst arī CL Mantojuma tiesību daļas sistēmiskajam izvietojumam, un atbilstoši tam mantojuma līgums ir regulēts ceturtajā nodaļā pie līgumiskās mantošanas, savukārt mantotāja atteikšanās līgums ir ietverts astotajā nodaļā pie mantojuma tiesības izbeigšanās un zaudēšanas.

Jāatzīst, ka tiesību pētniekiem ir dažādi viedokļi par mantojuma līguma un mantotāja atteikšanās līguma tiesisko dabu. Piemēram, profesors Vasilijš Sinaiskis ir paudis, ka mantojuma līgums nav vienīgais līgums par mantojumu, skaidrojot, ka par mantojuma līgumu var uzskatīt arī mantotāja atteikšanās līgumu.⁴⁶ Savukārt citi tiesību zinātnieki ir norādījuši, ka mantotāja atteikšanās līgums nav atzīstams par mantojuma līguma veidu.⁴⁷ Autores ieskatā, lai arī mantojuma līgums ir nošķirams no mantotāja atteikšanās līguma un nav uzskatāms par mantojuma līgumu vai atsevišķu mantojuma līguma veidu, tomēr arī mantotāja atteikšanās līgums varētu tikt atzīts kā pēdējās gribas rīkojums. Proti, lai gan ar mantotāja atteikšanās līgumu netiek nodibināts aicinājums mantot, taču tajā mantojuma atstājējs izsaka savu pēdējo gribu par to, lai tiesiskā darījuma otra puse, mantotājs, nemantotu. Tātad mantojuma atstājējs arī šādā pēdējās gribas rīkojumā realizē tiesības lemt par savas mantas, tiesību un saistību pēctecību. Arī tiesību praktiķi ir atzinuši, ka mantotāja atteikšanās līgums ir pielīdzināms mantojuma atstājēja pēdējās gribas rīkojumam, rosinot, ka uz mantotāja atteikšanās līgumu būtu attiecināmas formas prasības un procesuālie noteikumi, kas paredzēti attiecībā uz mantojuma līgumiem kā pēdējās gribas rīkojumiem, nodrošinot arī šādu pēdējās gribas rīkojumu pievienošanu mantojuma lietai.⁴⁸

Katra tiesību norma ir vērsta uz kāda mērķa sasniegšanu, un CL 389. panta mērķis ir nodibināt aicinājumu mantot. Tāpēc ar jēdzienu “tiesīgi izteikta griba” saprotami tikai tādi pēdējās gribas rīkojuma veidi kā testaments un mantojuma līgums, kuri sagatavoti, ievērojot likuma noteikumus, un kuri stājas spēkā attiecīgajā mantojuma lietā, radot aicinājumu mantot. Tomēr, lai īstenotu mantojuma atstājēja gribu visplašākajā tās izpausmē, mantojuma tiesībās pastāv arī citi pēdējās gribas rīkojumu veidi. Piemēram, mantotāja atteikšanās līgums, ar kuru netiek nodibināts aicinājums mantot, bet tiek realizētas mantojuma atstājēja tiesības atbrīvoties no visiem ierobežojumiem noteikšanā par savu mantojumu, arī par neatņemamo daļu. Līdz ar to secināms, ka jēdziens “pēdējās gribas rīkojums” varētu apzīmēt dažādus pēdējās gribas rīkojumu veidus – testamentu,

⁴⁴ Augstākās tiesas 28.02.2014. spriedums lietā Nr. SKC-114/2014 (C04336008). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/148739.pdf> [aplūkots 25.01.2020.].

⁴⁵ Intervija ar Kristīni Zili Rīgā 27.11.2019. Alises Reides personiskā arhīva materiāli.

⁴⁶ Sinaiskis V. 1939, 8. lpp.

⁴⁷ Sk.: Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band. Erbrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1892, S. 388–389; Буковский В. Свод Гражданских Указаний Губерний Прибалтийских съ продолжением 1912–1914 г. г. и с разъяснениями въ 2 томах. Томъ I. Рига: Г. Гемпель и Ко., 1914, с. 1055; Krauze R., Gencs Z. 1997, 327. lpp.

⁴⁸ Latvijas Zvērinātu notāru padome. Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība. Rīga, 2017, 119.–120. lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/nozares-politika/petijumi> [aplūkots 28.01.2020.].

mantojuma līgumu un arī mantotāja atteikšanās līgumu. Turpretim ar jēdzienu “tiesīgi izteikta griba” būtu apzīmējami tikai divu veidu pēdējās gribas rīkojumi – testaments un mantojuma līgums –, kas rada CL 389. panta pirmajā daļā noteikto aicinājumu mantot. Savukārt CL lietotais jēdziens “rīkojums nāves gadījumam” būtu izprotams ļoti šauri, un ar to būtu jāapzīmē tikai testaments.

Kopsavilkums

1. Latvijas mantojuma tiesībās jēdzieni “tiesīgi izteikta griba” un “pēdējās gribas rīkojums” nav uzskatāmi par sinonīmiem, jo pēdējās gribas rīkojums ne vienmēr rada CL 389. panta pirmajā daļā noteikto aicinājumu mantot, tāpēc ar jēdzienu “pēdējās gribas rīkojums” varētu apzīmēt dažādus pēdējās gribas rīkojumu veidus – testamentu, mantojuma līgumu un arī mantotāja atteikšanās līgumu, ar kuru arī tiek realizētas mantojuma atstājēja tiesības lemt par savas mantas, tiesību un saistību pēctecību.
2. Ar jēdzienu “tiesīgi izteikta griba” būtu apzīmējami tikai divu veidu pēdējās gribas rīkojumi – testaments un mantojuma līgums –, kas rada CL 389. panta pirmajā daļā noteikto aicinājumu mantot, turklāt CL nekonsekventi lietotais jēdziens “rīkojums nāves gadījumam” būtu izprotams ļoti šauri, un ar to būtu jāapzīmē tikai testaments.
3. Lai gan mantojuma līgums un mantotāja atteikšanās līgums varētu tikt uzskatīti par pēdējās gribas rīkojumiem, tomēr tiem ir pretējas tiesiskās sekas, tādēļ šie līgumi, kā arī jēdzieni “mantinieks” un “mantotājs” būtu nošķirami, proti, ja ar mantojuma līgumu mantiniekam tiek piešķirtas tiesības mantot, tad ar mantotāja atteikšanās līgumu mantotājs jau pirms mantojuma atklāšanās labprātīgi atsakās no savām tiesībām mantot.

PATĒRĒTĀJU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS IZAICINĀJUMI DIGITALIZĀCIJAS LAIKMETĀ: TEHNOLOĢISKAIS TOTALITĀRISMS

CHALLENGES FOR CONSUMER PROTECTION IN THE DIGITAL AGE: TECHNOLOGICAL TOTALITARIANISM

Zanda Dāvida, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

As long as trading exists, traders attempt to study consumers in order to maximize their profits. Consumer profiling is not a new phenomenon and can be traced all the way back to different media, including press, television and radio. Today's digitalisation introduces to the European Common market new technologies, such as artificial intelligence, big data, digital tools of data gathering and knowledge generation. Personalized advertising can be one form of consumers' technological totalitarianism. Therefore, the aim of the article is to explore the legal issues surrounding the collision phenomenon of consumer trust and personalized advertising. The author suggests that, generally, offering personalized advertising to consumers is not an unfair commercial practice, however, offering it in combination with other factors may be recognized as an unfair commercial practice.

Atslēgvārdi: tehnoloģiskais totalitārisms, personalizēta reklāma, negodīga komercprakse, patērētājs

Keywords: technological totalitarianism, personalized advertising, unfair commercial practice, consumer

Ievads

Interneta parādīšanās un iespēja to izmantot ir būtiski manījusi mūsu pasauli – to, kā mēs strādājam, pavadām brīvo laiku, audzinām bērnus, mācāmies un iepērkamies. Dažādos avotos šis spilgti redzamais sabiedrības pārmaiņu laiks tiek dēvēts par interneta revolūciju jeb jauno industriālo revolūciju, saskatot vēsturiskas kopsakarības ar industriālās revolūcijas norises pazīmēm.¹

---

¹ Sk., piemēram: Kaufman M. The Internet Revolution is the New Industrial Revolution. Available at: <https://www.forbes.com/sites/michakaufman/2012/10/05/the-internet-revolution-is-the-new-industrial-revolution/#5a5a715047d5> [17.03.2020.].

Digitālā ekonomika ir kļuvusi par nozīmīgu “klasiskās ekonomikas” daļu.² Līdz ar to digitālās ekonomikas lokālās nepilnības būtiski ietekmē nacionālo valstu kopējās ekonomikas attīstību un samazina to konkurētspēju pasaulē. Īpaši uzraucošs ir nacionālo valstu “dažāda skrējiena ātrums” līdzīgi digitāli attīstīto valstu progresam. Digitālās attīstības un pratības plaisas valstu starpā palielina un rada krasu nevienlīdzību. Savukārt tas attiecīgi palielina disbalansu valstu politiskās un ekonomiskās ietekmes jomā.

Pasaulē ir izkristalizējušies divi galvenie digitālās ekonomikas izaicinājumi – vispārējās piekļuves internetam un patērētāju uzticības digitālajai videi nodrošināšana.³ *Omobola Johnson* secina, ka vēl joprojām pārāk liekam skaitam cilvēku, tas ir, apmēram 50% pasaules iedzīvotāju, internets nav pieejams vispār.⁴ Nav noslēpums, ka lielākoties tā ir ekonomiski mazaizsargātākā un nabadzīgākā iedzīvotāju daļa, piemēram, Āfrikas iedzīvotāji. Neskatoties uz to, ka Latvijā lēnām, bet katru gadu pieaug mājsaimniecību īpatsvars, kurām ir pieejams internets, vēl joprojām Latvijā ir reģioni un īpašas patērētāju grupas, kurām nav interneta piekļuves dažādu apstākļu dēļ. Piemēram, sabiedrības aptauja liecina, ka 2019. gadā 14,3% Latvijas mājsaimniecību internets netiek izmantots. Interneta neizmantošanas iemesli, cita starpā, ir iemaņu trūkums (36,2%), pārāk augstās iekārtu izmaksas (24,8%) un platjoslas interneta fiziska nepieejamība vietās, kur atrodas mājsaimniecība (7%).⁵ Minētie dati iezīmē kopējo interneta piekļuves ainu Latvijā, norādot, ka vispārējās piekļuves trūkumu novēršanā Latvijai ne tik ļoti ir jāstrādā pie interneta fiziskas pieejamības, cik pie palīdzības sniegšanas, lai patērētājs saprastu, nebaidītos un spētu atļauties lietot, nebūdoties izmantot turpmāk minētos vārdus, vienu no mūsdienu cilvēces pamatpakalpojumiem – internetu. Proti, interneta nodrošināšanas pakalpojums mūsdienās ir līdzvērtīgs elektrības, siltuma nodrošināšanas u. tml. pakalpojumiem. Tomēr šī raksta mērķis ir nevis analizēt interneta vispārējās piekļuves problemātiku, bet gan aplūkot otru digitālās ekonomikas izaicinājumu – patērētāju uzticības digitālajai videi nodrošināšanu, kas skaitliski lielākajai Latvijas sabiedrības daļai ir aktuālāks jautājums.

Tā kā uzticības digitālajai videi nodrošināšanas problemātika var tikt vērtēta no daudziem dažādiem tiesību aspektiem, tad, ievērojot šī raksta ierobežoto apjomu, autore par raksta objektu izvirza patērētājiem adresētas personalizētas reklāmas. Līdz ar to raksta mērķis ir atklāt patērētāju uzticības un personalizētu reklāmu fenomenu sadursmes tiesisko problemātiku un, analizējot atklāto problemātiku, sniegt ieteikumus tās novēršanā vai samazināšanā. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, darbā ir izmantotas šādas zinātniski pētnieciskās metodes: gramatiskā, teleoloģiskā, sistemātiskā, analītiskā, deduktīvā un induktīvā. Secinājumos tiek konstatēts, ka kopumā personalizētu reklāmu piedāvāšana patērētājiem

² Omobola Johnson's speech at the G20 Consumer Summit, 2017: Connection and Innovation: making digital work for consumers. Available at: http://www.bmjv.de/G20/DE/ConsumerSummit/_documents/Downloads/07_Omobola_Johnson.pdf?__blob=publicationFile&v=1 [aplūkots 17.03.2020.].

³ Riefa C. G20 Consumer Summit on building a digital world consumers can trust. EuCML, 2017, issue 3, p. 127.

⁴ Omobola Johnson's speech at the G20 Consumer Summit, 2017: Connection and Innovation: making digital work for consumers. Available at: http://www.bmjv.de/G20/DE/ConsumerSummit/_documents/Downloads/07_Omobola_Johnson.pdf?__blob=publicationFile&v=1 [aplūkots 17.03.2020.].

⁵ Centrālās statistikas pārvaldes preses relīze: Turpina pieaugt interneta izmantošana mājsaimniecībās. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/statistika/statistikas-temas/zinatne-ikt/datori-internets/mekletema/2580-iedzivotaju-interneta-lietosanas-paradumi> [aplūkots 17.03.2020.].

nav vērtējama kā negodīga komercprakse, tomēr to piedāvāšana kombinācijā ar citiem apstākļiem var ietekmēt patērētāju uzticību digitālajai videi, kā arī radīt patērētāju un citu tiesību subjektu tiesību pārkāpumus.

Tehnoloģiskais totalitārisms

Pēdējā desmitgadē starptautiskajos un nacionālajos dokumentos dažādās jomās kā viena no galvenajām prioritātēm tiek izvirzīta digitalizācija,⁶ taču veselīgas digitalizācijas attīstība nav iespējama bez sabiedrības, tai skaitā patērētāju, uzticības.⁷ 75% cilvēku visā pasaulē ir noraizējušies par to, kā komersanti izmanto viņu datus, kas iegūti tiešsaistē.⁸ Tas rada jautājumu – kādu cenu patērētāji maksā par piekļuvi internetam, piemēram, konkrētām mājaslapām un patērētāja izvēlētajam digitālajam saturam?

Dažādi tehnoloģiskās prakses pētījumi atklāj, kādā veidā komersanti iegūst un izmanto patērētāju tiešsaistē atrodamos datus. Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija patērētāju datus pēc to iegūšanas metodes ir iedalījusi trīs kategorijās. Proti, patērētāju brīvprātīgi nodotie dati, komersantu novērotie dati un komersantu izsecinātie dati.⁹ Pie patērētāju brīvprātīgi nodotajiem datiem pieder tādi dati kā, piemēram, personas vārds, telefona numurs, elektroniskā pasta adrese, dzimšanas dati, piegādes adrese, atbildes uz aptaujām, informācija par profesiju un izglītību. Komersantu novērotie dati ir tādi dati, ko patērētājs pats parasti nenodod komersantam, bet komersants tos redz, izmantojot tehnoloģijas iespējas. Turklāt šādam novērojumam netiek prasīta patērētāja atļauja, līdz ar to patērētājs to nevar ietekmēt. Piemēram, IP adrese, operētājsistēma, patērētāja iepriekšējie pirkumi, mājaslapu apmeklējumi, peles klikšķu ātrums, lietotāja atrašanās vieta, meklēšanas vēsture, “Patīk” (*Like*) sociālajos tīkos. Tehnoloģiski progresīvākie patērētāji apzinās, ka komersanti spēj šos datus novērot, taču, ja vēlas apmeklēt konkrētu mājaslapu, būtiski neko ietekmēt nevar. Autores ieskatā, vissatraucošākā ir trešā datu iegūšanas metode. Proti, komersantu izsecinātie dati. Piemēram, lietotāju ienākumi, veselības stāvoklis, patērētāja riska profils, atsaucība uz reklāmām, patērētāja lojalitāte, politiskie uzskati, uzvedības aizspriedumi, vaļasprieki. Ja komersanta novērotie dati ir balstīti uz objektīviem faktiem, piemēram, izdarīto pirkumu skaitu, tad izsecinātie dati var būt arī nepatiesi un neobjektīvi. Piemēram, lietotājam veicot daudz vai dārgus pirkumus, tiek noteikts viņa ienākumu apjoms. Tas attiecīgi kalpo par izejas punktu, personalizējot viņam adresētās reklāmas un preces cenas. Piemēram, konkrētam lietotājam tiek piedāvātas dārgākas lidojuma biļetes nekā vidusmēra patērētājam, jo algoritms ir aprēķinājis, ka viņš to var atļauties. Izsecinātie dati ne vien var būt neobjektīvi, bet arī rada pamatotu risku attiecībā uz

⁶ Sk., piemēram: Eiropas Komisijas 6 prioritātes 2019.–2024. gadam. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/priorities_lv [aplūkots 17.03.2020.]; Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. Pieejams: https://mk.gov.lv/sites/default/files/editor/kk-valdibas-deklaracija_redgala.pdf [aplūkots 17.03.2020.].

⁷ Sk., piemēram: European Commission: Excellence and trust in artificial intelligence. Available at: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/excellence-trust-artificial-intelligence_en [aplūkots 17.03.2020.].

⁸ Riefa C. 2017, issue 3, p. 128.

⁹ OECD: Background Note by the Secretariat, Personalised Pricing in the Digital Era, DAF/COMP (2018) 13, p. 11.

to, ka patērētājs var tik diskriminēts. Vienlaikus šāda prakse komersantiem dod iespēju izmantot patērētāja vājās rakstura īpašības, aizspriedumus, politiskos uzskatus, veselības problēmas u. tml. Neskatoties uz Latvijas privāttiesībās valdošo labas ticības principu un krietna un kārtīga komersanta rūpības konceptu, kas dažāda veida formās un izpratnē ir sastopams arī citu Eiropas valstu nacionālajās tiesībās, patērētāja digitālo datu izmantošanai praksē nepastāv labticīguma rāma kontrole. *Forbrukerrådet* (Norvēģijas patērētāju tiesību uzraudzības iestāde) apjomīgā pētījumā secināts, ka digitālā mārketinga un reklāmas tehnoloģiju industrija, apstrādājot patērētāju datus un daloties ar tiem, darbojas ārpus jebkādas kontroles.¹⁰ Tiesību doktrīnā šo situāciju mēdz dēvēt dramatiskos, bet reālo situāciju precīzi raksturojošos vārdos – tehnoloģiskais totalitārisms.¹¹ Ar tiem tiek saprasta visaptveroša sabiedrības un cilvēku dzīves aspektu kontrole, kas tiek panākta, izmantojot tehnoloģisko praksi (mašīnmācīšanos, algoritmus, lielus datu apjomus).

Apskatot tehnoloģiskā totalitārisma (attiecībā uz patērētājiem) tiesisko problemātiku, secināms, ka praksē un tiesību doktrīnā viedokļi atšķiras. Tiesību piemērotāji, īpaši nacionālo valstu patērētāju tiesību uzraudzības iestādes, uzskata, ka pašlaik Eiropas Savienībā nav atbilstoša normatīvā regulējuma šim fenomenam. Tas saistīts ar normatīvo aktu praktiskās piemērojamības jautājumu – no vienas puses, uz principiem balstīti normatīvie akti dod plašas iespējas, taču, no otras puses, būtiski apgrūtina pārkāpumu juridisko pamatošanu. Eiropas nacionālo valstu prakse liecina, ka uzraudzības iestādēm ir jāpiemīt lielai drosmei, lai vērstos pret pārkāpumiem, izmantojot vispārīgos tiesību principus, direktīvu mērķus un normatīvajos aktos pieejamās ģenerālklauzulas.¹² Savukārt tiesību zinātnieki argumentē, ka, lai gan Eiropas Savienības patērētāju tiesību normatīvajos aktos pamatā nav iekļauts specifisks regulējums, tie satur vispārīgus noteikumus, kas balstīti uz tiesību principiem.¹³ Tomēr visi piekrīt, ka tehnoloģiskā totalitārisma apkarošanai ir daudz specifisku nianšu, kas prasa normatīva regulējuma un tā izpratnes uzlabošanu ilgtspējīgā posmā.¹⁴ Proti, normatīvais regulējums un tā izpratne ir jāpielāgo nākotnei – tam, ka tehnoloģijas turpinās attīstīties, tiks ieviesti jauni tehnoloģijas prakses veidi, un tam, ka sekos nebijuši tiesiski izaicinājumi. Līdz ar to autore izvirza tēzi, ka Eiropas Savienībā ir normatīvais regulējums, kas nosaka mūsdienu sabiedrības vērtību, principu un ētiskuma vispārīgo rāmi patērētāju tehnoloģiskā totalitārisma tiesiskai ierobežošanai, tomēr atsevišķi aspekti ir jāpārskata, kā arī jāmaina tiesiskā

¹⁰ Forbrukerrådet study Out of Control, How consumers are exploited by online advertising industry, 2020. Available at: <https://fil.forbrukerradet.no/wp-content/uploads/2020/01/2020-01-14-out-of-control-final-version.pdf> [aplūkots 17.03.2020.].

¹¹ Domurath I. Technological totalitarianism: Data, Consumer Profiling, and the Law. In: Almeida L. de, Gamito M. C., Durovic M. and Purnhagen K. P. (ed.). *The Transformation of Economic Law. Essays in Honour of Hans-W. Micklitz*. London, 2019, p. 65.

¹² Sk., piemēram: Italian Competition Authority's press realize, Facebook fined 10 million Euros by the ICA for unfair commercial practices for using its subscribers' data for commercial purposes. Available at: <https://en.agcm.it/en/media/press-releases/2018/12/Facebook-fined-10-million-Euros-by-the-ICA-for-unfair-commercial-practices-for-using-its-subscribers%E2%80%99-data-for-commercial-purposes> [aplūkots 17.03.2020.].

¹³ Piemēram, attiecībā uz cenas personalizēšanas jautājumu sk.: Graaf de T. Consequences of Nullifying an Agreement on Account of Personalised Pricing. *EuCML*, 2019, issue 5, p. 186.

¹⁴ Piemēram, attiecībā uz personalizēšanas jautājumu patērētāju tiesību aizsardzības kontekstā sk.: Mak V. *Gedachten bij een gepersonaliseerd consumentenrecht*. Tijdschrift voor consumentenrecht & handelspraktijken, 2018 (6), p. 274.

izpratne, jāpielāgojas interneta revolūcijas attīstības straujuma un jāuzsāk diskusija par atsevišķu normatīvo aktu precizēšanu. Ņemot vērā minēto, šī raksta turpinājumā autore apskatīs vienu no tehnoloģiskā totalitārisma fenomena iespējamās izpausmes veidiem – personalizētu reklāmu.

Personalizēta reklāma

Personalizētas reklāmas digitālajā vidē jēdziena satura atklāšanai var vēltīt plašu pētījumu, jo personalizētas reklāmas vēsturiskā attīstība ir aizsākusies jau daudz agrāk, nekā tika radīts internets. Līdz ar to tā ir komplicētu un krāšņu vēstures momentu ietekmēta.¹⁵ Neiedziļinoties personalizētas reklāmas jēdziena niansēs, vispārīgi ar personalizētu reklāmu digitālajā vidē saprot lietotājam pielāgotas informācijas izrādīšanu¹⁶ tiešsaistē. Personalizētai reklāmai ir daudz pozitīvu aspektu visām iesaistītajām pusēm. Piemēram, patērētājam ir iespēja bez sava personīgā laika un enerģijas tērēšanas saņemt potenciāli atbilstošāko saturu. Tas savukārt rada potenciāli mazākas izmaksas darījumam un meklēšanas procesam, turklāt patērētājs iztērē mazāk sava laika. Komersantam ir iespējas izstrādāt efektīvāku reklāmas saturu, efektīvāk izplatīt reklāmas. Tas rada lielāku iespēju noslēgt darījumu. Neskatoties uz pozitīvo ieguvumu, autore secina, ka personalizētas reklāmas negatīvie aspekti ir daudz iespaidīgāki. Proti, ja patērētājam būtu jāizvēlas starp pozitīvo ieguvumu un negatīvajām sekām (tas ir, viņš par tām zinātu), diez vai patērētājs būtu gatavs maksāt tik augstu cenu. Spilgtākie personalizētas reklāmas radītie riski patērētājam ir šādi: 1) agresīvas reklāmas risks (komersants izmanto patērētāja vājās puses jeb ievainojamību konkrētā jomā); 2) diskriminācijas risks; 3) risks palaist garām patērētājam būtisku informāciju (jo personalizēšanas pamats bieži vien ir patērētāja vēsturiskās darbības tīmekļa vietnē izpēte un novērošana); kā arī 4) personalizētas reklāmas bieži vien izjauc līdzsvaru starp patērētāju un komersantu (jo komersantam par patērētāju ir daudz dažādas informācijas, bet patērētājs pat bieži vien nemaz nezina, ka viņa dati tiek ievākti un attiecīgi izmantoti, vienlaikus patērētājam nav pieejama līdzvērtīga informācija par komersantu). Savukārt attiecībā uz komersantiem autorei neizdevās konstatēt būtisku negatīvu ietekmi, ko varētu radīt personalizētas reklāmas, bet cita aina atklājās, pētot trešo personu ieguvumus. Proti, līdz ar personalizētu reklāmu plašu attīstību un izmantošanu neizbēgami pieaug personalizētu reklāmu pakalpojumu sniedzēju ietekme tirgū un veidojas liela datu koncentrācija jeb datu monopols (ko tagad spilgti var novērot *Facebook* u. c. lielo pārnacionālo kompāniju gadījumos). Raugoties tiesību teorijas virzienā, autore secina, ka izplūst robežas starp reklāmu, piedāvājumu (*oferti*) un darījumu. Tas rada tiesisko nenoteiktību civiltiesiskajā apgrozībā.

Minētais apstiprina neviennozīmīgo situāciju. No vienas puses, nevajadzētu normatīvi bremsēt tehnoloģisko un ekonomisko attīstību, kā arī aplāpēt pozitīvos ieguvumus, bet, no otras puses, nekontrolētas tehnoloģiskās prakses

¹⁵ Sk., piemēram: Draper N. A., Turow J. Audience Constructions, Reputations, and Emerging Media Technologies: New Issues of Legal and Social Policy. In: Brownsword R., Scotford E. & Yeung K. (eds.). *The Oxford Handbook of Law, Regulation and Technology*. Oxford University Press, 2017.

¹⁶ Mik E. The erosion of autonomy in online consumer transactions. *Law, Innovation and Technology*, 2016, 8 (1), p. 1.

izmantošana var novest pie cilvēces pamatvērtību un principu pārkāpšanas. “Mēs priecājamies par tehnoloģiju attīstību, bet ir apņēmīgi jāvēršas pret šīs attīstības blakusefektiem, manipulācijām, kas apdraud cilvēka privātumu un brīvo gribu. Mēs latvieši, attīstītas un stabilas valsts pārstāvji, esam vienlīdz atbildīgi meklēt, un esam arī vienlīdz spējīgi atrast nepieciešamos risinājumus,” tā Latvijas tautu 2019. gada nogalē uzrunāja valsts prezidents E. Levīts.¹⁷ Arī I. Ziemele ir norādījusi, ka analītiskās sistēmas vāc informāciju par mūsu personīgo izvēli, paradumiem, interesēm un vēlmēm. Tas rada tiešu ietekmi uz tiesībām uz privātumu, privāto telpu, izvēles brīvību un brīvo gribu, kas ir būtisks cilvēka cieņas elements. Algoritmu pasaulē, kur tiek izmantoti personas dati, rodas jautājumi par tiesību uz privātumu izmainīto apjomu. Tādējādi domājams, ka mēs redzam smalkas izmaiņas cilvēka cieņas konceptā.¹⁸

Jau tagad tehnoloģiskās prakses tiesiskā regulējuma problemātika klauvē pie konstitucionālo tiesību durvīm, taču attiecībā uz personalizētām reklāmām kā vienu no tehnoloģiskās prakses izpausmes veidu primāri ir apskatāms cits – specifiskāks – tiesību ietvars, tas ir, negodīgas komercprakses aizlieguma regulējums.

Negodīga komercprakse un personalizēta reklāma

Saskaņā ar Negodīgas komercprakses direktīvu,¹⁹ kas savu atspoguļojumu Latvijas tiesībās rod Negodīgas komercprakses aizlieguma likumā, kopumā personalizētu reklāmu piedāvāšanu nevar atzīt par negodīgu komercpraksi.²⁰ Tomēr personalizētu reklāmu piedāvāšana kombinācijā ar citiem apstākļiem var tikt vērtēta kā negodīga komercprakse. Piemēram, turpmāk minētajos gadījumos: 1) personalizēta reklāma balstās uz diskrimināciju; 2) personalizēta reklāma balstās uz patērētāja vājo pušu / ievainojamības / aizspriedumu izmantošanu vai manipulācijām; 3) personalizēta reklāma un tās piedāvāšanas process ir necaurspīdīgs un vidusmēra patērētājam neizsekojams, nesaprotams; 4) patērētājam nav izvēles iespējas – izslēgt personalizētu reklāmu piedāvāšanas opciju vai izvēlēties informācijas nodošanas apjomu; 5) personalizētas reklāmas radīšana un piedāvāšana tiek balstīta uz nesamērīgām komersanta priekšrocībām, piemēram, komersanta monopola stāvokli patērētāju datu jomā. Autores atklāto pazīmju uzskaitījums nav izsmelošs. Vienlaikus, autores ieskatā, katrs gadījums ir vērtējams autonomi, tas ir, atsevišķi, jo situācijas var būt dažādas. Piemēram, patērētājs pats nodod komersantam informāciju par savu seksuālo orientāciju, jo vēlas saņemt attiecīgu, komersanta pielāgotu informāciju, tai skaitā reklāmas. Pretējs

¹⁷ Valsts prezidenta Egila Levita uzruna Vecgada vakarā. Publicēts 01.01.2019. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/jaunumi/zinas/valsts-prezidenta-egila-levita-uzruna-vecgada-vakara-26082> [aplūkots 23.02.2020.].

¹⁸ Ziemele I. Speech at European Court of Human Rights Judicial Seminar, 2020. Available at: <https://vodmanager.coe.int/cedh/webcast/cedh/2020-01-31-1/lang/3> [aplūkots 17.03.2020.].

¹⁹ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council [2005] OJ L149/22.

²⁰ Mak V. Gedachten bij een gepersonaliseerd consumentenrecht. Tijdschrift voor consumentenrecht & handelspraktijken, 2018 (6), p. 274.

gadījums – komersants pats, bez patērētāja piekrišanas, nesniedzot skaidru informāciju vai nedodot patērētājam iespēju atteikties no attiecīgo datu ievākšanas (*an option to optout*), ievāc datus par personas seksuālo orientāciju, piemēram, izsecinot to no patērētāja paradumiem digitālajā vidē. Pēc tam komersants izmanto šos izsecinātos datus, piedāvājot personalizētas reklāmas. Šis pazīmes jau spilgti liecina par iespējamu negodīgu komercpraksi.

Iepriekš minētā kontekstā norādāms, ka patērētājiem ir tiesības un pat pienākums darboties digitālajā vidē. Līdz ar to patērētājam ir tiesības uz uzticamu digitālo vidi, kurā nav vietas nevēlamai diskriminācijai, manipulācijām un nelabticīgai izmantošanai. ES nostādnes izvirza skaidrus mērķus par nepieciešamību attīstīt un veidot vienotu Eiropas Savienības digitālo tirgu. Tā veselīga attīstība nav iedomājama bez patērētāju uzticības veicināšanas, tādējādi patērētājiem ir jādod iespēja izvēlēties to, kādus datus komersanti par viņiem ievāc, jādod iespēja izslēgt nevēlamas personalizētas reklāmas, mainīt datu ievākšanas saturu un apjomu. Disbalansu starp komersantu un patērētāju nebūs iespējams panākt, ja patērētājam nebūs iespējas ietekmēt pašam savu datu nodošanu un izmantošanu. Tomēr minētais neietekmēs faktu, ka daudzi patērētāji savu uzvedību nemainīs pat tad, ja zinās, ka viņiem tiek piedāvāta personalizēta reklāma vai cena. Līdz ar to ir pamats uzsākt diskusiju par nepieciešamību stingrāk aizsargāt patērētājus konkrētās jomās. Piemēram, finanšu, apdrošināšanas un veselības jomā, kur negodīga komercprakse var nodarīt būtisku ekonomisku kaitējumu ne vien konkrētiem patērētājiem, bet arī visai sabiedrībai un valstij kopumā. Personalizētu reklāmu problemātikā svarīgs ir Vācijas Augstākās tiesas secinājums. Proti, bez atbilstošas informācijas un izpratnes patērētājs nevar apstrīdēt veidu, kā pret viņu izturējās, izvēršot attiecīgo piedāvājumu vai reklāmu.²¹ Līdz ar to uz patērētāju vērsta tehnoloģiskajai praksei ir jābūt caurspīdīgai un skaidrai.

Ņemot vērā minēto, autore izvirza tēzi, ka personalizētu reklāmu piedāvāšana vispārīgi nav aizliegta, taču kombinācijā ar citiem apstākļiem tā var tikt vērtēta kā negodīga komercprakse. Pašlaik Eiropas Savienības un nacionālo valstu likumdevējiem un tiesību piemērotājiem ir jāstrādā pie precizējoša regulējuma un tiesību izpratnes modernizēšanas, lai praksē esošie gadījumi nepārvērstos par patērētāju tehnoloģisko totalitārismu.

Papildu ierosinājumi tiesiskās situācijas uzlabošanai

Personalizētu reklāmu tiesiskās problemātikas izpratnē svarīgi ir identificēt uzraudzības aspektus. Proti, pašlaik datu aizsardzības regulējums vairāk sacenšas ar patērētāju tiesību aizsardzības regulējumu nekā sadarbojas.²² Lai gan abām tiesību jomām būtu jāstrādā viena mērķa virzienā. Ne velti daudzas Eiropas Savienības dalībvalstis ir izvēlējušās apvienot patērētāju tiesību uzraudzības iestādi un datu aizsardzības uzraudzības iestādi vienā iestādē. Praksē ir jābūt drosmīgākiem. Ir jāattīsta un aktīvi jālieto negodīgas komercprakses aizlieguma regulējuma iespējas, jo tās ir plašas, elastīgas un parocīgas straujai tehnoloģiskās prakses maiņai. Ņemot vērā līdzšinējo Eiropas Savienības

²¹ Domurath I. 2019, p. 70.

²² Goanta C., Mulders S. "Move Fast and Break Things": Unfair Commercial Practices and Consent on Social Media. EuCML, 2019, issue 4, pp. 145–146.

likumdevēja praksi, rosināms būtu papildināt Negodīgas komercprakses direktīvas melno sarakstu ar konkrētiem gadījumiem, kad personalizētas reklāmas būtu uzskatāmas par negodīgu komercpraksi (maldinošu vai agresīvu) jebkuros apstākļos. Tādējādi atsvabinot uzraudzības iestādes no papildu argumentācijas un pierādīšanas pienākuma. Jāstiprina Eiropas Savienības dalībvalstu uzraudzības iestāžu starptautiskā sadarbība, jo pārrobežu pārkāpuma gadījumu skaits, autores ieskatā, tikai turpinās pieaugt un tie kļūs komplicētāji. Jau pētījumos ir norādīts, ka komersantiem ir jāmaina tehnoloģiskā prakse pret alternatīviem risinājumiem, kuros netiek izmantotas tehnoloģijas, kas balstās uz visaptverošu patērētāju datu ievākšanu un dalīšanos ar tiem.²³ Savukārt patērētāju datu koncentrāciju viena komersanta rokās var risināt ne tikai ar “klasiskajiem patērētāju tiesību aizsardzības normatīvajiem aktiem”, bet arī konkurences tiesībām.²⁴ Autores ieskatā, ideju un iespējamo risinājumu ir daudz un tie ir dažādi, atliek tos iedzīvināt praksē, sākot pastiprināti vērsties pret patērētāju tehnoloģisko totalitārismu arī personalizētu reklāmu jomā.

Kopsavilkums vai secinājumi

1. Eiropas Savienībā ir normatīvais regulējums, kas nosaka mūsdienu sabiedrības vērtību, principu un ētiskuma vispārīgo rāmi patērētāju tehnoloģiskā totalitārisma tiesiskai ierobežošanai, tomēr atsevišķi aspekti ir jāpārskata, kā arī jāmaina tiesiskā izpratne, jāpielāgojas interneta revolūcijas attīstības straujuma un jāuzsāk diskusija par atsevišķu normatīvo aktu precizēšanu.
2. Personalizētu reklāmu piedāvāšana vispārīgi nav aizliegta, taču kombinācijā ar citiem apstākļiem tā var tikt vērtēta kā negodīga komercprakse.
3. Pie šādiem apstākļiem var pieskaitīt to, ja 1) personalizēta reklāma balstās uz diskrimināciju; 2) personalizēta reklāma balstās uz patērētāja vājo pušu / ievainojamības / aizspriedumu izmantošanu vai manipulācijām; 3) personalizēta reklāma un tās piedāvāšanas process ir neaurspīdīgs un vidusmēra patērētājam neizsekojams, nesaprotams; 4) patērētājam nav izvēles iespējas – izslēgt personalizētu reklāmu piedāvāšanas opciju vai izvēlēties informācijas nodošanas apjomu; 5) personalizētas reklāmas radišana un piedāvāšana tiek balstīta uz nesamērīgām komersanta priekšrocībām, piemēram, komersanta monopola stāvokli patērētāju datu jomā.
4. Šajā rakstā identificēto apstākļu uzskaitījums nav izsmeļošs. Vienlaikus katrs gadījums ir vērtējams autonomi, tas ir, atsevišķi, jo situācijas var būt dažādas.
5. Rakstā minēto ideju un iespējamo risinājumu ir daudz, un tie ir dažādi, atliek tos iedzīvināt praksē, sākot pastiprināti vērsties pret patērētāju tehnoloģisko totalitārismu arī personalizētu reklāmu jomā.

---

²³ Forbrukerrådet study Out of Control, How consumers are exploited by online advertising industry, 2020. Available at: <https://fil.forbrukerradet.no/wp-content/uploads/2020/01/2020-01-14-out-of-control-final-version.pdf> [aplūkots 17.03.2020.].

²⁴ Mak V. 2018 (6), p. 274.

LEGALITĀTES PIENĀKUMA PĀRKĀPUMS UN KAPITĀLSABIEDRĪBAI NODARĪTO ZAUDĒJUMU NOTEIKŠANAS PROBLEMĀTIKA PRASĪBĀ PRET VALDES LOCEKLI

VIOLATION OF DUTY OF LEGALITY AND PROBLEMATICS OF COMPANY'S LOSS DETERMINATION IN CLAIM AGAINST A MANAGEMENT BOARD MEMBER

Evija Novicāne, *Dr. iur. cand.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

In the article, the author analyses the problematic aspects of determination of losses in a situation where a management board member has failed to ensure the lawfulness of company's activities (including a management board member's liability for economically "profitable" violation of the law and liability for sanctions imposed upon the company). The author concludes that in the claim against a management board member, the point of reference for the loss calculation is the reduction of company's property, which is determined using the so-called difference theory. In addition, when calculating the loss, the financial benefit that the company has gained from the violation of the law should be taken into account. The author emphasizes that the liability of a management board member for the sanctions (fines, penalties) imposed to the company must be balanced with general principles of law (in particular – the principle of good faith) and the concept of limited liability.

Atslēgvārdi: valdes locekļa civiltiesiskā atbildība, legalitātes pienākums, korporatīvā plīvura pacelšana, starpības teorija, zaudējumi

Keywords: civil liability of the management board member, duty to obey the law, piercing the corporate veil, difference theory, losses

Ievads

Latvijas līdzšinējā tiesu praksē valdes locekļa pienākums rīkoties kā krietnam un rūpīgam saimniekam lielā mērā ir ticis saistīts ar legalitātes pienākumu.¹ Tomēr nedz tiesu praksē, nedz arī tiesību literatūrā nav detalizētāk iztirzāts

¹ Sk.: Augstākās tiesas Civillietu departamenta 04.07.2018. spriedums lietā Nr. SKC-155/2018 (C30609515), 6.1. punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 29.12.2017. spriedums lietā Nr. SKC-351/2017 (C04254513), 7.3. punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 27.10.2017. spriedums lietā

jautājums, kā noteikt atlīdzināmo zaudējumu apmēru situācijā, ja valdes loceklis nav nodrošinājis kapitālsabiedrības (turpmāk – sabiedrība) darbības tiesiskumu. Un šajā ziņā izaicinājumu netrūkst.

Piemēram, komercietību doktrīnā tiek diskutēts par to, kā noteikt atlīdzināmo zaudējumu apmēru, ja likuma pārkāpums sabiedrībai ir bijis ekonomiski izdevīgs (tas ir, nav radījis zaudējumus, bet gan gluži pretēji – vairojis peļņu²). Diskusijas nerimst arī par jautājumu par to, vai valdes loceklim pilnā mērā jāatbild par soda sankcijām, kas sabiedrībai piemērotas par normatīvo aktu pārkāpumiem. Turklāt, ņemot vērā līdzšinējo tiesu praksi, rodas jautājums, kas ir atlīdzināmo zaudējumu noteikšanas atskaites punkts – sabiedrības mantas samazinājums vai kapitāla daļu vērtības kritums.

Tādējādi šī raksta mērķis ir iztirzāt zaudējumu noteikšanas problemātiskos aspektus legalitātes pienākuma pārkāpuma gadījumā, tādējādi veicinot tiesiskās domas un tiesu prakses tālāktīstību.

Sabiedrības mantas samazinājums vai kapitāla daļu vērtības kritums?

No vienas puses, Komerclikuma 169. panta otrā daļa nepārprotami noteic, ka valdes locekļi solidāri atbild par zaudējumiem, ko tie nodarījuši sabiedrībai. No otras puses, Latvijas tiesu praksē novērojams konsekvences trūkums jautājumā par to, vai prasībā pret valdes locekli ir vērtējams sabiedrības mantas samazinājums vai kapitāla daļu vērtības kritums.

Piemēram, Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 29. decembra spriedumā lietā Nr. SKC-351/2017 (C04254513) norādīts: “Kamēr kapitālsabiedrība ir maksātspējīga, galvenās tās finansiālajā darbībā ieinteresētās personas ir sabiedrības dalībnieki (akcionāri). Šādā situācijā valdes loceklis atbild sabiedrībai par tai nodarītajiem zaudējumiem. Tā kā komercsabiedrība ir juridiska fikcija un pastāv tikai tās dalībnieku interesēs, faktiski valdes locekļi atbild par dalībnieku mantas (kapitāla daļu) vērtības samazināšanos.”³ Identiska atziņa pausta arī par Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 7. jūnija spriedumā lietā Nr. SKC-7/2016 (C39072411).⁴

Minētā atziņa par atlīdzināmo zaudējumu apmēra samērošanu ar kapitāla daļu vērtības samazinājumu ir pretrunā ar mūsdienu komercietību doktrīnas izpratni par to, ka valdes loceklim amata pienākumi jāpilda nevis sabiedrības dalībnieku, bet gan sabiedrības interesēs, nodrošinot pēc iespējas efektīvu

---

Nr. SKC-322/2017 (C28338914), 10. punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 29.08.2017. spriedums lietā Nr. SKC-177/2017 (C28466811), 8.1. punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 15.06.2017. spriedums lietā Nr. SKC-108/2017 (C02022712), 8.2. punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 07.06.2016. spriedums lietā Nr. SKC-7/2016 (C39072411), 7.2. punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 12.11.2014. spriedums lietā Nr. SKC-676/2014 (C31405211), 9.2. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.02.2020.].

² Piemēram, ekonomiski izdevīgi parasti ir konkurences noteikumu pārkāpumi.

³ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 29.12.2017. spriedums lietā Nr. SKC-351/2017 (C04254513), 7. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 11.02.2020.].

⁴ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 07.06.2016. spriedums lietā Nr. SKC-7/2016 (C39072411), 10. punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/komercietibas/valdes-locekla-atbildiba> [aplūkots 11.02.2020.].

komercedarbību un sekmīgu sabiedrības ilgtermiņa attīstību.⁵ Tas savukārt nozīmē, ka valdes loceklim primāri jā rūpējas par sabiedrības kā patstāvīga tiesību subjekta interesēm un attiecīgi – jāsedz zaudējumi, kas ir nodarīti tieši sabiedrībai kā patstāvīgam tiesību subjektam, nevis tās dalībniekiem. Tādējādi jāpiekrit Latvijas tiesību literatūrā paustajai atziņai, ka, nosakot zaudējumu apmēru, tiek ņemts vērā tikai pašas sabiedrības mantiskais stāvoklis, kuru neietekmē kapitāla daļu vērtības sarukums valdes locekļa pieļautā pārkāpuma dēļ.⁶ Turklāt minētais princips pilnībā ir attiecināms arī uz viena dalībnieka sabiedrību.⁷

Ekonomiski izdevīgs pārkāpums

Atbilstoši komercietisību doktrīnai valdes locekļa civiltiesiskās atbildības kontekstā zaudējumi ir starpība starp sabiedrības faktisko mantisko stāvokli, kāds radies valdes locekļa pieļautā pārkāpuma rezultātā, un paredzamo (hipotētisko) mantas stāvokli, kāds sabiedrībai būtu, ja valdes loceklis būtu rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks (tā dēvētā starpības teorija).⁸ Taču, pamatojoties uz starpības teoriju, nākas secināt, ka nav pamata Komerclikuma 169. pantā paredzētās atbildības piemērošanai, ja likuma pārkāpums sabiedrībai ir bijis ekonomiski izdevīgs, tas ir, nav radījis zaudējumus, bet gan gluži pretēji – vairojis peļņu.

Diemžēl šāda nostāja var veicināt to, ka valdes locekļi, cenšoties gūt pēc iespējas lielāku peļņu, rīkojas pretēji normatīvo aktu prasībām. Tādējādi komercietisību doktrīnā tiek diskutēts par to, kā nodrošināt legalitātes pienākuma izpildi ekonomiski izdevīgu likuma pārkāpumu gadījumā. Pamatā minētā problemātika rodas tāpēc, ka izdevīgu likuma pārkāpumu gadījumā cietušais ir nevis sabiedrība, bet gan tās personas vai intereses, kuru aizsardzības nolūkā ir pieņemts pārkāptais likums.⁹ Tomēr šīm personām nav prasījuma tiesību pret valdes locekli, pamatojoties uz Komerclikuma 169. pantu, jo tas regulē tikai un vienīgi valdes locekļa atbildību par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem.

Nenoliedzami, pieļautā pārkāpuma ekonomiskais izdevīgums neatbrīvo valdes locekli no kriminālatbildības vai administratīvi tiesiskās atbildības. Ja zaudējumus no likuma pārkāpuma ir cietušas trešās personas, valdes loceklim var tikt piemērota arī delikttiesiskā atbildība, pamatojoties uz vispārējām civiltiesību normām. Tomēr, kā rāda pieredze, šie atbildības veidi nav pietiekami, lai nodrošinātu legalitātes pienākuma izpildi korporatīvajā pārvaldībā. Tādēļ starptautiskajā praksē arvien vairāk tiek diskutēts arīdzan par korporatīvā plīvura pacelšanu (angļu val. – *piercing the corporate veil*) kā instrumentu netaisnprātīgu

⁵ Sk., piemēram: Keay A. Ascertaining the Corporate Objective: An Entity Maximisation and Sustainability Model. *Modern Law Review*, September 2008, Vol. 71 (5), pp. 685–688, 691–694.

⁶ Rudāns S. Valdes locekļa atbildība par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem. Grām.: *Komercietisību aktuālie jautājumi Latvijā un Eiropā*. Komercedarījumi. Atbildība. Komerccīrīdi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 207. lpp.

⁷ Fleischer H. in: *Münchener Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung - GmbHG*. Band 2: §§ 35–52. München: Verlag C. H. Beck, 2016, § 43, Rn. 264.

⁸ Sk.: Rauter R., Ratka T. in: Ratka/Rauter (Hg). *Handbuch Geschäftsführerhaftung mit Vorstandshaftung*. 2. Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels, 2011, Rn. 2/5; arī Kalniņš E. Jēdziena “zaudējumi” izpratnes tālākas attīstīšanas nepieciešamība. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95*. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 54.–61. lpp.

⁹ Rosenberg D. Delaware's Expanding Duty of Loyalty and Illegal Conduct: A Step Towards Corporate Social Responsibility. *Santa Clara Law Review*, 2012, Vol. 52, No. 1, p. 99.

pārkāpumu apkarošanai gadījumos, kad valdes loceklis vienlaikus ir arī sabiedrības dalībnieks. Ņemot vērā mūsdienām raksturīgo ekonomiskās aprites globalizāciju un komercietisību harmonizācijas iniciatīvas,¹⁰ ārvalstu tiesu prakses un tiesību zinātnes atziņas par korporatīvā plīvura pacelšanu ir izmantojamas kā iedvesmas avots arī Latvijā.¹¹

Korporatīvā plīvura pacelšanas doktrīna pamatā ir vērsta uz kapitālsabiedrības ierobežotās atbildības privilēģijas zaudēšanu, paredzot iespēju panākt kapitālsabiedrības saistību izpildījumu no tās dalībniekiem. Tomēr jāatzīst, ka praksē ar šīs doktrīnas piemērošanu rodas ievērojamas grūtības, jo trūkst vienotas nostājas jautājumā par to, kad korporatīvā plīvura pacelšana ir tiesiski attaisnojama, kā arī – pastāvot kādiem priekšnoteikumiem un kādā apmērā atbildība par sabiedrības pieļautajiem pārkāpumiem var tikt prasīta tieši no tās dalībniekiem.¹²

Piemēram, Vācijas tiesību literatūrā ir atzīts, ka korporatīvā plīvura pacelšana kā atkāpe no nošķirtās atbildības principa var apdraudēt tiesisko drošību.¹³ Minētā apsvēruma dēļ Vācijas tiesu praksē priekšroka tiek dota delikttiesiskās atbildības piemērošanai, nevis korporatīvā plīvura pacelšanas doktrīnai.¹⁴ Savukārt Šveicē ir citāda pieeja – tur tiesu praksē un tiesību zinātnē korporatīvā plīvura pacelšana ir atzīta kā patstāvīgs tiesību institūts, kas kā tiesību normu koriģējošs instruments tiek piemērots acīmredzami netaisnprātīgas rīcības gadījumā, gan norādot, ka tas ir pieļaujams tikai kā galējais līdzeklis.¹⁵

Latvijā korporatīvā plīvura pacelšanas doktrīna ir tikai tās attīstības sākumposmā un pagaidām priekšroka tiek dota delikttiesiskās atbildības piemērošanai, nevis pastāvīga tiesību institūta attīstīšanai.¹⁶ Šādu pieeju, iespējams, mainīs Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2020. gada 30. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-466/2020 (C29250718), kurā, no vienas puses, atzīts, ka “korporatīvais plīvurs ir ar likumu noteiktais kapitālsabiedrības un tās dalībnieka atbildības norobežojums. Tas ir fundamentāls princips, jo mērķis šāda kooperatīvā plīvura radīšanai ir veicināt komercietisisko darījumu apriti, komercdarbības ātrumu un efektivitāti, lai fiziskām personām nebūtu jābaidās

¹⁰ Šajā aspektā ir minami, piemēram, OECD G20/OECD Korporatīvās pārvaldības principi (G20/OECD Principles of Corporate Governance). Pieejams: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/2615021e.pdf?expires=1519294226&tid=id&accname=guest&checksum=4705231873227BB6FF5C595F88C65C> [aplūkots 29.03.2020.], kā arī tiesību zinātnieku izstrādātais Eiropas sabiedrību likuma modelis (European Model Company Act). Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2929348 [aplūkots 29.03.2020.].

¹¹ Sal.: Levits E. Judikatūra – pamati, problēmas, piemērošana. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, 2010, Nr. 1/2010, 34. lpp.

¹² Millon D. Piercing the Corporate Veil, Financial Responsibility, and the Limits of Limited Liability. Emory Law Journal, 2007, Vol. 56, No. 5, pp. 1305–1382.

¹³ Sk.: Fastrich L. in: Baumbach/Hueck, GmbHG. 20. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2013, § 13 Rn. 57 f.; Rabensdorf R. Die Durchgriffshaftung im deutschen und russischen Recht der Kapitalgesellschaften. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2009, S. 89.

¹⁴ Michalski L., Funke I. in: Michalski, GmbHG. 2. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2010, § 13 Rn. 400 f.; Rabensdorf R. 2009, S. 80.

¹⁵ Sk.: Kobierski M. Der Durchgriff im Gesellschafts- und Steuerrecht. Schritten zum Steuer- und Wirtschaftsrecht. Band 22. Bern: Stämpfli Verlag, 2012, S. 111 ff.

¹⁶ Sk., piemēram: Augstākās tiesas Civillietu departamenta 15.06.2017. spriedums lietā Nr. SKC-108/2017 (C02022712), 8.1. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.02.2020.].

no ikkatras komerciālas neveiksmes, kas varētu radīt mantiskas sekas".¹⁷ No otras puses, spriedumā pamatoti secināts, ka Komerclikuma 137. panta mērķis nav un nevar būt aizsargs dalībniekiem apzinātu darbību veikšanai, kas rada zaudējumus kreditoriem, iespēju izvairīties no saistībām, apiet likumu.¹⁸

Jāpiekrit Latvijas tiesību literatūrā paustajai tēzei, ka dalībnieks nevar atsaukties uz atbildības nošķirtību, ja viņš pats pārkāpj nošķirtās atbildības principu (piemēram, nerespektē sabiedrību kā patstāvīgu tiesību subjektu). Attiecīgi, ja dalībnieks pārkāpj noteikumus, kas nodrošina sabiedrības autonomiju un neatkarību, trešo personu tiesību un likumisko interešu nodrošināšanai korporatīvais plīvurs var tikt pacelts, piemērojot dalībniekam atbildību par sabiedrības saistībām.¹⁹ Tomēr būtiski ņemt vērā, ka komercietiskā apgrozība tiktu apdraudēta, ja tiktu veiktas nepietiekami izsvērtas atkāpes no nošķirtās atbildības principa.²⁰ Tādējādi korporatīvā plīvura pacelšanas institūta piemērošanai jābūt ļoti pamatotiem apsvērumiem, kas attaisno ierobežotās atbildības privilēģijas zaudēšanu.

Nodarīto zaudējumu izlīdzinājums ar gūtajiem labumiem

Pat tad, ja sabiedrībai par likuma pārkāpumu ir piemērotas mantiskas sankcijas (naudas sods, soda nauda), tas pats par sevi nesamazina ekonomiskos ieguvumus, kas radušies pārkāpuma (piemēram, aizliegtās vienošanās, karteļa, negodīgas konkurences, kukuļošanas u. c.) rezultātā. Raugoties no tā dēvētās starpības teorijas, atlīdzināmo zaudējumu summa ir nosakāma, ņemot vērā sabiedrības ekonomiskos ieguvumus no pārkāpuma. Tomēr šāda pieeja var veicināt likuma pārkāpumus korporatīvajā pārvaldībā situācijās, kad sagaidāmais labums no likuma pārkāpuma ir lielāks par potenciāli iespējamo sodu (jo īpaši tas attiecināms uz vides aizsardzības aspektiem). Tādējādi, piemēram, vadošie Amerikas Savienoto Valstu korporatīvo tiesību zinātnieki uzskata, ka atlīdzināmo zaudējumu summa nevar tikt samazināta ar sabiedrības ekonomiskajiem ieguvumiem no likuma pārkāpuma.²¹

Jāņem gan vērā, ka Amerikas Savienotajās Valstīs liela ietekme ir tā dēvētajai dalībnieku interešu teorijai, kuras pamatdoma ir tāda, ka valdes loceklim amata pienākumi jāpilda tās dalībnieku labā, pamatā ar to domājot pēc iespējas lielāku peļņas gūšanu.²² Atbilstoši minētajai teorijai korporatīvajā pārvaldībā nav jārēķinās ar citu grupu (piemēram, darbinieku, kreditoru, klientu) interesēm, ja tas nedod labumu sabiedrības dalībniekiem.²³ Taču, burtiski pieturoties pie šādas

¹⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 30.01.2020. spriedums lietā Nr. SKC-466/2020 (C29250718), 10.2. punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2020> [aplūkots 04.03.2020.].

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Lielkalne B. Atkāpe no komercietisību pamatprincipiem: korporatīvā plīvura jeb ierobežotās atbildības atcelšana. *Jurista Vārds*, 2020, Nr. 9 (1119), 29. lpp.

²⁰ Līdzīgi: Fastrich L. in: Baumbach/Hueck, GmbHG. 20. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2013, § 13 Rn. 43 f.; Wagner G. in: Münchener Kommentar zum BGB. Buch 2, 5. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2009, § 826 Rn. 119.

²¹ Sk., piemēram: Rosenberg D. 2012, p. 103.

²² Sk. plašāk: Brandt F., Georgiou K. *Shareholders vs Stakeholders Capitalism*. University of Pennsylvania Law School: Comparative Corporate Governance and Financial Regulation, 2016, pp. 38–43.

²³ Sealy L. S. *Directors' Wider Responsibilities – Problems Conceptual, Practical and Procedural*. Monash University Law Review, 1987, Vol. 13, p. 187.

pamatnostādnes, pastāv liels risks, ka korporatīvajā pārvaldībā netiek nodrošināta likuma prasību izpilde situācijās, kad likuma neievērošana ir sabiedrībai ekonomiski izdevīga. Tādējādi nostādne, ka likuma pārkāpuma gadījumā valdes loceklim pilnā mērā jāatbild par sabiedrībai piemērotajām sankcijām, neļaujot atlīdzināmo zaudējumu summu samazināt ar sabiedrības gūto ekonomisko labumu, zināmā mērā darbojas kā dalībnieku interešu teorijas līdzsvara mehānisms.

Savukārt kontinentālajā Eiropā būtiska ietekme ir tā sauktajai *stake-holding* (objektīvo interešu) teorijai, kuras pamatideja ir tāda, ka korporatīvā pārvaldība ir nodrošināma, ņemot vērā ne tikai tās dalībnieku intereses, bet arī plašāku interešu loku, tostarp darbinieku, kreditoru, piegādātāju, klientu, vides un vispārējās sabiedrības intereses.²⁴ Šāda nostādne principiāli izslēdz iespēju attaisnot likuma pārkāpumu ar peļņas gūšanas vai ekonomiskā izdevīguma apsvērumiem. Tādējādi kontinentālajā Eiropā ir raksturīga pielaidīgāka nostāja jautājumā par valdes locekļa tiesībām izvirzīt ierunu par to, ka sabiedrība no likuma pārkāpuma ir ne vien cietusi zaudējumus, bet arī guvusi ekonomiskus labumus.

Piemēram, Vācijas tiesību literatūrā un tiesu praksē ir atzīts, ka, nosakot atlīdzināmo zaudējumu apmēru, jāņem vērā arī ieguvumi, ko sabiedrība guvusi no likuma pārkāpuma, gan norādot, ka katrs gadījums ir vērtējams individuāli, par mērauklu izmantojot zaudējumu atlīdzināšanas mērķi.²⁵ Vienlaikus jāatzīst, ka komerciesību doktrīnā trūkst vienprātības jautājumā par izlīdzinājuma veikšanu – daži tiesību zinātnieki uzskata, ka šāds “izlīdzinājums” principiāli nav iespējams, citi – ka nav iespējams tikai tad, ja tas ir pretrunā ar pārkāpto priekšrakstu, bet citi – ka gūto labumu vērā neņemšana būtu pretrunā ar taisnīguma apsvērumiem.²⁶

Tomēr, ņemot vērā zaudējumu atlīdzināšanas mērķi, kā arī saskaņā ar tā saukto starpības teoriju, ir pamats secināt, ka zaudējumu summa, par kuru valdes loceklim jāatbild legalitātes pienākuma pārkāpuma gadījumā, ir nosakāma, ņemot vērā sabiedrības ekonomiskos ieguvumus. Pretējā gadījumā sabiedrība faktiski iegūtu iespēju iedzīvoties uz normatīvo aktu pārkāpuma rēķina, ja valdes loceklim būtu pienākums atlīdzināt pilnā mērā sabiedrībai piemērotās sankcijas, neņemot vērā labumus, ko sabiedrība guvusi no pieļautā pārkāpuma.²⁷ Respektīvi, neveicot “izlīdzinājumu”, sabiedrības mantiskais stāvoklis pēc normatīvo aktu pārkāpuma būtu labāks nekā tad, ja likuma prasības tiktu ievērotas.²⁸

Grūtības noteikt paredzamo (hipotētisko) mantas stāvokli

Likuma pārkāpuma gadījumā nereti ir visnotaļ sarežģīti noteikt to, kāds būtu sabiedrības hipotētiskais mantiskais stāvoklis, ja likuma prasības būtu ievērotas.

²⁴ Marshall Sh., Ramsay I. Stakeholders and Directors' Duties: Law, Theory and Evidence. University of New South Wales Law Journal, 2012, Vol. 35 (1), pp. 292–293.

²⁵ Binder U., Kraayvanger J. Regress der Kapitalgesellschaft bei der Geschäftsleitung für gegen das Unternehmen verhängte Geldbußen. Betriebs-Berater, 2015, Heft 21, S. 1228; Binder S. Grenzen der Vorstandshaftung. Berlin: Duncker & Humblot, 2016, S. 233.

²⁶ Haas/Ziemons in: Beck'scher Online-Kommentar GmbHG. 29. Edition, Stand: 01.06.2016, § 43, Rn. 310.1.

²⁷ Binder U., Kraayvanger J. 2015, S. 1228.

²⁸ Fleischer 2016, § 43, Rn. 263c.

Piemēram, ja uz sabiedrību ir attiecināms Publisko iepirkumu likums un tā prasības iepirkuma procedūrā nav izpildītas (ietekmēta brīva konkurence, ierobežotas iespējas iepirkuma rezultātā saņemt un izvēlēties saimnieciski visizdevīgāko piedāvājumu u. tml.), sabiedrības hipotētiskais mantiskais stāvoklis ir atkarīgs no daudziem grūti prognozējamiem apstākļiem (tostarp pieņēmuma par iespējamām piedāvājumu alternatīvām), kā rezultātā sabiedrībai nodarīto zaudējumu apmērs var tikt noteikts tikai varbūtības formā.

Varbūtības formā noteikts zaudējumu apmērs savukārt nav pietiekams pamats prasības celšanai pret valdes locekli, jo, ceļot prasību pret valdes locekli, prasītājam ir jāpierāda nodarīto zaudējumu apmērs un tiesai, ievērojot Civilprocesa likuma 97. panta trešās daļas, 183. panta pirmās daļas un 193. panta piektās daļas noteikumus, jāizvērtē prasītāja iesniegtie pierādījumi, novērtējot, vai tie apliecina prasības pieteikumā norādītos faktus.²⁹

Latvijas tiesu praksē vērojama stingra tiesu nostāja jautājumā par prasītāja pienākumu pierādīt nodarīto zaudējumu apmēru. Piemēram, Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 30. jūnija spriedumā lietā Nr. SKC-182/2017 (C04332612) uzsvērts: "Vainojamības prezumpcija, pārliedot pierādīšanas pienākumu no prasītāja uz atbildētāju (valdes locekli), sāk darboties, kad prasītājs atbilstoši sacikstes principam un Civilprocesa noteikumiem par pierādījumiem un pierādīšanu, ir pierādījis zaudējumu esamību, kas radušies kā amatpersonas rīcības (darbības vai bezdarbības) sekas, kā arī cēlonisko sakaru starp amatpersonas rīcību un zaudējumiem."³⁰ Līdzīga nostāja pausta arī Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 24. novembra spriedumā lietā Nr. SKC-207/2015 (C28331110): "Prasot atlīdzināt sabiedrības valdes locekļa rīcības rezultātā radušos zaudējumus, prasītājam jāpierāda ar valdes locekļa rīcību saistītais sabiedrības mantas samazinājums (peļņas atrāvums). Ja nav zaudējumu, tad atbildība neiestājas un atkrīt nepieciešamība vērtēt valdes locekļa rīcību."³¹

Tādējādi jāsecina, ka, stingri pieturoties pie starpības teorijas kā zaudējumu noteikšanas metodikas, likuma pārkāpuma rezultātā sabiedrībai nodarīto zaudējumu apmēra noteikšana un pierādīšana var izrādīties ļoti komplicēta vai pat neiespējama. Vācijā šī problemātika tiek risināta ar Vācijas Civilprocesa likuma 287. paragrāfa pirmās daļas palīdzību, kas paredz tiesai tiesības noteikt atlīdzināmo zaudējumu apmēru pēc sava ieskata, ja jautājums par nodarīto zaudējumu apmēru ir strīdīgs.³² Arī Latvijas tiesībās savulaik bija vācu Civilprocesa likuma 287. paragrāfam līdzīga tiesību norma. Proti, Civilprocesa nolikuma³³ 809. pants paredzēja: "Ja prasībā par naudas prasījumiem tiesa atzīst, ka prasītājam ir tiesības uz atlīdzību, bet ieskata, ka tās lieluma noteikšanā, pēc prasījuma rakstura,

²⁹ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 30.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-343/2017 (C04209810), 9.2.2. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.02.2020.].

³⁰ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 30.06.2017. spriedums lietā Nr. SKC-182/2017 (C04332612), 8. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.02.2020.].

³¹ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 24.11.2015. spriedums lietā Nr. SKC-207/2015 (C28331110), 6.2. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.02.2020.].

³² § 287 (1) ZPO: "Ist unter den Parteien streitig, ob ein Schaden entstanden sei und wie hoch sich der Schaden oder ein zu ersetzendes Interesse belaufe, so entscheidet hierüber das Gericht unter Würdigung aller Umstände nach freier Überzeugung. Ob und inwieweit eine beantragte Beweisaufnahme oder von Amts wegen die Begutachtung durch Sachverständige anzuordnen sei, bleibt dem Ermessen des Gerichts überlassen." Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/_287.html. [aplūkots 11.02.2020.].

³³ Civilprocesa nolikums. Rīga: Saeimas Kodifikācijas nodaļa, 1928.

nav piemērojams vispārējais noteikums par prasības apstiprināšanu ar pierādījumiem, tad viņa var noteikt atlīdzību pēc sava taisnīgā ieskata, kas pamatots uz visu apstākļu apsvērumu.” Analogiska norma Civilprocesa likumā nav ietverta, taču tiesības noteikt atlīdzību pēc tiesas ieskata ir noteiktas vairākās materiālo tiesību normās (piemēram, Konkurences likuma 21. pantā).

Lai palielinātu valdes locekļa atbildības institūta efektivitāti, arī Komerclikuma 169. pantu būtu vēlams papildināt ar tiesību normu, kas paredzētu tiesai tiesības, pamatojoties uz vispusīgu apstākļu novērtējumu, noteikt atlīdzināmo zaudējumu apmēru pēc sava ieskata, ja valdes loceklis amata pienākumus nav pildījis kā krietns un rūpīgs saimnieks, taču nav iespējams vai ir pārmērīgi grūti precīzi noteikt sabiedrībai nodarīto zaudējumu apmēru.

Valdes locekļa atbildība par sabiedrībai piemērotajām soda sankcijām

Pēdējo desmitgažu laikā tiek paredzētas arvien bargākas sankcijas par likuma prasību neizpildi, un tas ir radījis pamatu diskusijām par to, kā atrast saprātīgu līdzsvaru un taisnīgu rezultātu, kas nodrošinātu atbildīgu korporatīvo pārvaldību, bet neuzliktu nesamērīgu atbildības slogu uz valdes locekļu pleciem. Jāatzīst, ka jautājums par to, ciktāl valdes loceklim ir jāatbild par zaudējumiem, kas sabiedrībai radušies sakarā ar likuma pārkāpumu, ir viens no korporatīvo tiesību sarežģītākajiem aspektiem, un starptautiskajā praksē par to nav vienotas nostājas – dažās valstīs tiek atzīta pilnīga valdes locekļa atbildība, citās novērojama atturīga nostāja.³⁴

Piemēram, Lielbritānijas tiesu praksē ir atzīts, ka prasība pret valdes locekli sakarā ar sabiedrībai piemērotajām sankcijām par likuma pārkāpumu ir vērtējama, pamatojoties uz *ex turpi causa* principu, atbilstoši kuram ir aizliegts gūt tiesisku labumu no paša prettiesiskas rīcības.³⁵ Savukārt Vācijas tiesu praksē, no vienas puses, jau izsenis nostiprinājusies atziņa, ka valdes loceklis atbild par sabiedrības darbības tiesiskuma nodrošināšanu. No otras puses, tiesu prakse jautājumā par valdes locekļa pienākumu atbildēt par sabiedrībai piemērotajām sankcijām nebūt nav vienota. Piemēram, *ThyssenKrupp Group* lietā prasība pret valdes locekli, kas tika celta sakarā ar sabiedrībai piemērotajām sankcijām par Konkurences likuma pārkāpumiem, tika noraidīta, norādot, ka šādas atbildības piemērošana valdes loceklim būtu netaisnīga un nesamērīga un faktiski uzliktu uz valdes locekli atbildību risku, kas atbilstoši likumam jāuzņemas pašai sabiedrībai.³⁶

Tiesību literatūrā tiek diskutēts arī par citiem apsvērumiem, kuru dēļ valdes locekļa atbildība par sabiedrībai piemērotajām likuma pārkāpuma sankcijām nav pieļaujama vispār vai tikai ierobežotā apmērā. Piemēram, tiek norādīts uz to, ka valdes locekļa atbildības pienākums ir jāsamēro ar labas ticības principu, ja par likuma pārkāpumu sabiedrībai ir piemērotas sankcijas, kuru apmērs ir noteikts, ņemot vērā sabiedrības mantisko stāvokli (piemēram, par atskaites punktu izmantojot noteiktus procentus no sabiedrības finanšu apgrozījuma). Proti, piemērotās sankcijas neapšaubāmi var radīt būtisku ietekmi uz sabiedrības

³⁴ Nietsch M. Corporate Illegal Conduct and Directors' Liability: an Approach to Personal Accountability for Violations of Corporate Legal Compliance. *Journal of Corporate Law Studies*, 2018, Vol. 18, No. 1, pp. 151–153.

³⁵ *Ibid.*, pp. 158–159.

³⁶ *Ibid.*, pp. 163–165.

mantisko stāvokli, taču pilnas summas regresa prasība pret valdes locekli visdrīzāk novestu viņu līdz pilnīgam finansiālam kraham.³⁷

Turklāt starptautiskajā praksē, vērtējot valdes locekļa atbildību par sabiedrībai piemērotajām sankcijām, būtiska loma tiek piešķirta valdes locekļa vainojamībai. Piemēram, tiek atzīts, ka valdes loceklis nav vainojams par sabiedrībai piemērotajām soda sankcijām, ja pieļāvis atvainojumu maldību (pamatā runa ir par gadījumiem, kad ir pārkāpts neskaidrs tiesiskais regulējums) vai pamatoti paļāvis uz speciālista atzinumu.³⁸ Latvijas līdzšinējā tiesu praksē nav atrodams neviens publiski pieejams kasācijas instances tiesas spriedums, kurā būtu konstatēts, ka valdes loceklim par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem nav jāatbild, jo valdes loceklis nav vainojams zaudējumu nodarīšanā. Tomēr, kā norādījis Egils Levits, Latvijas tiesas kā iedvesmas avotu savai argumentācijai var izmantot ārvalstu judikatūru, jo īpaši to valstu, kuru tiesību sistēma ir tuva Latvijas tiesību sistēmai.³⁹ Tādējādi starptautiskā pieredze var noderēt kā izziņas palīgavots Komerclikuma 169. panta piemērošanā, vērtējot to, vai valdes loceklis ir vainojams par legalitātes pienākuma pārkāpumu.

Kopsavilkums

1. Nosakot atlīdzināmo zaudējumu apmēru, vērtējams ir tas, ciktāl valdes locekļa pārkāpuma rezultātā noticis sabiedrības mantas samazinājums, nevis tas, kā valdes locekļa pārkāpums ietekmējis sabiedrības kapitāla daļu vērtību.
2. Lai aprēķinātu sabiedrībai nodarīto zaudējumu apmēru, jānosaka starpība starp sabiedrības faktisko mantisko stāvokli, kāds radies valdes locekļa pieļautā pārkāpuma rezultātā, un paredzamo (hipotētisko) mantas stāvokli, kāds sabiedrībai būtu, ja valdes loceklis būtu rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks.
3. Aprēķinot zaudējumus, jāņem vērā sabiedrības ekonomiskie ieguvumi no valdes locekļa pieļautā pārkāpuma. Tomēr, ja valdes loceklis negodprātīgi pārkāpis nošķirtās atbildības principu, viņam atbildība var tikt piemērota, paceļot korporatīvo plīvuru (angļu val. – *piercing the corporate veil*).
4. Jautājums par valdes locekļa atbildību par sabiedrībai piemērotajām soda sankcijām ir aplūkojams ārpus Komerclikuma 169. panta rāmjiem, vērtējot katru gadījumu individuāli. Jo īpaši būtiski ir samērot valdes locekļa atbildības pienākumu ar labas ticības principu un nošķirtās atbildības principu, lai valdes loceklim netaisnīgi vai nesamērīgi netiktu piemērota atbildība, kas atbilstoši komercdarbības būtībai jāuzņemas pašai sabiedrībai.
5. Lai palielinātu valdes locekļa atbildības institūta efektivitāti, Komerclikuma 169. pantu būtu vēlams papildināt, paredzot tiesai tiesības, pamatojoties uz vispusīgu apstākļu novērtējumu, noteikt atlīdzināmo zaudējumu apmēru pēc sava ieskata, ja valdes loceklis amata pienākumus nav pildījis kā krietns un rūpīgs saimnieks, taču nav iespējams vai ir pārmērīgi grūti precīzi noteikt sabiedrībai nodarīto zaudējumu apmēru.

³⁷ Binder U., Kraayvanger J. 2015, S. 1226 f.

³⁸ Sk.: Fleischer H. 2016, § 43, Rn. 255; Koch in: Hüffer/Koch, Aktiengesetz. 12. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2016, § 93, Rn. 44; Hölters W. in: Hölters/Bearbeiter, Aktiengesetz: AktG. Kommentar. München: Verlag C. H. Beck/Verlag Franz Vahlen, 2014, § 93, Rn. 249.

³⁹ Levits E. 2010, Nr. 1/2010, 34. lpp.

ELEKTRONISKO PIERĀDĪJUMU VĒRTĒŠANAS LĪKLOČI

ZIGZAGS OF ELECTRONIC EVIDENCE EVALUATION

Mārcis Krūmiņš, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras lektors

Summary

A great part of electronic services does not apply and use electronic signatures or other forms of personal identification. A more frequent use of meta-data analysis can be observed in court process. They provide prompt answers regarding the amount of electronic evidence, the time it was created, the time it took to make changes, and other relevant aspects. Several aspects of the presentation and evaluation of evidence change when it comes to the evaluation of evidence in the context of electronic evidence.

Most importantly, when thinking, writing, and talking about electronic evidence, we must not think of paper. The integrity of the evidence, the security of the evidence and the original of the electronic document shall be assessed at all stages of recording of electronic documents. An individual may be identified by a secure electronic signature, email address and other electronic tools made available to that individual. When evaluating electronic documents, the natural person's link to the electronic document must be assessed and provided.

Atslēgvārdi: elektroniskie dokumenti, elektroniskie pierādījumi, elektronisko pierādījumu vērtēšana

Keywords: electronic documents, electronic evidence, evaluation of electronic evidence

Aizvien vairāk civillietās tiek iesniegti elektroniskie pierādījumi, kurus puses izmanto pierādīšanas procesā. Bieži tas notiek atvasinājumu veidā. Ir ļoti labi, ka personas, kuras iesniedz pierādījumus elektroniskā veidā, tos iesniedz elektroniskā formātā. Tas dod iespēju tiesai un pusēm nepastarpināti iepazīties ar iesniegto pierādījumu saturu. Tomēr tas lielā daļā gadījumu var izrādīties par maz, lai konkrētos pierādījumus, kas iesniegti atvasinājuma formā, atzītu par pierādījumiem. It īpaši tajos gadījumos, kad otra puse apstrīd pierādījumā atrodamo informāciju, tās rašanās brīdi vai sūtīšanas laiku. Visos šajos gadījumos būtiski ir vērtēt elektronisko pierādījumu tapšanas laiku un apjomu no tehniskā skatu punkta, lai noskaidrotu iesniegto elektronisko dokumentu un elektronisko pierādījumu atbilstību lietas faktiskajiem apstākļiem. Elektroniskajā vidē visiem minētajiem jautājumiem ir būtiska nozīme, kas gala rezultātā var skart pierādījuma pieļaujamību vai attiecināmību konkrētajā procesā. Lielākai

daļai elektronisku pakalpojumu netiek piemēroti un izmantoti elektroniskie paraksti, kā arī citi apliecinājumi, kas identificētu konkrētu personu. Minētais daudz būtiskāku lomu piešķir Civilprocesa likuma¹ (turpmāk – CPL) 97. panta 1. daļas piemērošanai, kas nosaka: “.. Tiesa novērtē pierādījumus pēc savas iekšējās pārliecības, kas pamatota uz tiesas sēdē vispusīgi, pilnīgi un objektīvi pārbaudītiem pierādījumiem, vadoties no tiesiskās apziņas, kas balstīta uz loģiskas likumiem, zinātnes atziņām un dzīvē gūtiem novērojumiem.” Pusēm procesā un tiesnešiem daudz vairāk jāseko jauno tehnoloģiju attīstībai, lai spētu orientēties jaunajos apstākļos, ja puses sāks analizēt elektronisko pierādījumu metadatus. Metadatos ir iespējams atrast elektroniskā pierādījuma raksturojošos datus – apjomu, radīšanas laiku, izmaiņu veikšanas laiku un citas būtiskas lietas, kas var atklāties, pārbaudot elektronisko pierādījumu. Tieši šī iemesla dēļ ir tik būtiski, ka elektroniskie pierādījumi tiek iesniegti elektroniskā formātā, tos nosūtot elektroniski ar interneta starpniecību uz tiesu. Tādā veidā tiks izslēgts vēl viens datu pārvešanas starpposms, kas izpaužas kā informācijas ievadišana zibatmiņā un tās iesniegšana tiesā.

Ir vairāki aspekti, kas ir maināmi pierādījumu vērtēšanas jautājumā par elektroniskajiem pierādījumiem. Būtiskākais ir tas, ka, domājot, rakstot un runājot par elektroniskajiem pierādījumiem, nedrīkstam domāt par papīra formu. Papīrs un e-pierādījumi ir divas atšķirīgas lietas, kas tā arī vērtējamas. Papīra formāta dokumentu vērtēšana un iepriekš gūtā pieredze tiešā veidā izmantojama ierobežotā apjomā. Apstrīdot vai pat neapstrīdot saturu, ja to veic viena no pusēm, tiesai ir jābūt pārliecībai, ka e-pierādījums iesniegts tā sākotnēji radītā formā un apjomā un nav izmainīts.

“Elektronisks dokuments” ir jebkāds saturs, kas tiek glabāts elektroniskā formātā, jo īpaši teksta vai skaņas, vizuāls vai audiovizuāls ieraksts.² Ievērojot Regulas tiešo piemērojamību, Elektronisko dokumentu likums³ noteic, ka “Elektroniskais dokuments uzskatāms par pašrocīgi parakstītu, ja tam ir drošs elektroniskais paraksts”. Pie šādiem apstākļiem vērtēšana ir attiecināma kā uz elektroniskajiem dokumentiem, kuri ir parakstīti ar drošu elektronisko parakstu, tā arī uz tiem elektroniskajiem pierādījumiem, kuri ir pievienoti lietas materiāliem un kurus tiesa atzinusi par pieļaujamiem un attiecināmiem. Tie var nebūt parakstīti ar drošu elektronisko parakstu. Pamatnoteikums – elektroniskajam dokumentam (Regulas Nr. 910/2014 izpratnē) jābūt ticamam un pie nepieciešamības arī pārbaudāmam. Te gan ir jāatceras, ka ne visi elektroniski dokumenti būs pārbaudāmi brīdī, kad tos vērtīs tiesas procesā. Tas saistīts ar laika nobīdi attiecībā uz strīdu skatīšanas un elektroniskā dokumenta izcelsmes laiku. Ja skatīsim elektroniski parakstītu dokumentu, tad tam nebūs tik liela nozīme, jo elektroniskais paraksts norāda uz tā parakstīšanas laiku. Attiecībā

¹ Civilprocesa likums: LV likums. Spēkā no 01.03.1999. Latvijas Vēstnesis, Nr. 326/330. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> [aplūkots 15.03.2020.].

² Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 910/2014 par elektronisko identifikāciju un uzticamības pakalpojumiem elektronisko darījumu veikšanai iekšējā tirgū un ar ko atceļ Direktīvu 1999/93/EK, 3. panta 35. apakšpunkts. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=LV> [aplūkots 15.03.2020.].

³ Elektronisko dokumentu likums: LV likums. Spēkā no 01.01.2003. Latvijas Vēstnesis, Nr. 169. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=68521> [aplūkots 15.03.2020.].

uz citiem elektroniskiem dokumentiem tā tapšanas laiks, apstākļi un citi būtiski jautājumi ir jāpierāda pierādījumam iesniedzējam. Šajā gadījumā Latvijas Republikā, tāpat kā Vācijas Federatīvajā Republikā,⁴ darbojas brīvās pierādījumu vērtēšanas princips. Pie pierādījuma apstrīdēšanas no otras puses elektroniskā pierādījuma iesniedzējam jāspēj pierādīt iesniegtā pierādījuma rašanās laiku, vietu, kā arī citus jautājumus, kas saistīti ar konkrēto elektronisko pierādījumu.

Kā piemēru ilustrācijai var minēt situāciju, kad persona tiesā iesniedz digitālo fotogrāfiju, uz kuras redzams datums. Fotogrāfijā redzamas ne tikai personas, bet arī konkrētie laika apstākļi konkrētajā vietā. Tā kā fotogrāfijas uzņemšanas vieta un laiks iesniedzējam noteikti ir zināmi, tad otrai pusei ir tiesības uzņemto fotogrāfiju apstrīdēt no laika apstākļu skatu punkta. Viens no veidiem, kā to izdarīt, ja nav vairs pieejams pats nesējs, ir noskaidrot laika apstākļus, kas varētu norādīt uz fotogrāfijā redzamajiem laika apstākļiem un tiem, kuri patiesi valdīja noteiktajā teritorijā konkrēti norādītajā laikā. Ja oficiālajā informācijā, kas saņemta no institūcijām, ir redzams, ka tādi laika apstākļi tur nevarēja būt, jo iesniegtajā pierādījumā ir redzama saulaina diena, bet saņemtā oficiālā informācija rāda, ka saules tajā dienā tur nemaz nebija, tad rodas jautājums, vai datums un laiks, kas redzams uz fotogrāfijas, nav mainīts, un tas tad jau ir jāpierāda tam, kurš iesniedz konkrēto fotogrāfiju.

Literatūrā tiek atzīts,⁵ ka tiesas, vērtējot pierādījumus lietās, piemēro brīvās pierādījumu vērtēšanas principu. Uz brīvās pierādījumu vērtēšanas principu norāda arī V. Bukovskis, sniedzot atziņu, ka “No vienas puses tā neierobežo tiesu pierādījumu vērtēšanu, bet no otras puses, uzliek tiesai pienākumu sīki iedziļināties katra pierādījuma būtībā, salīdzinot to ar citiem un piešķir tam to nozīmi, kādu tas pelna pēc savas iekšējās vērtības”.⁶

Lai vispusīgi un objektīvi varētu novērtēt elektronisko dokumentu iespējamo izmantošanu konkrētās lietas izskatīšanā, sākotnēji ir izvērtējami galvenie priekšnoteikumi elektronisko dokumentu un “dokumentu” radīšanā, uzglabāšanā, vākšanā un apstrādāšanā. Visos nosauktajos elektronisko dokumentu fiksēšanas posmos ir vērtējama pierādījumu integritāte, pierādījumu drošība un elektroniskā dokumenta oriģināls. Visi šie jautājumi ir izvērtējami tiesas procesā, ja otrai pusei rodas pamatoti iebildumi par iesniegtajiem elektroniskajiem pierādījumiem un tie ir pamatoti ar konkrētiem argumentiem par e-dokumenta tapšanas laiku, apjomu un savietojamību ar konkrēto programnodrošinājumu. Tas ir jauns izaicinājums kā pusēm, tā arī tiesai. Minētais norāda uz to, ka pusēm un tiesai aizvien vairāk ir jābūt izglītotām attiecībā uz tehniskiem jautājumiem, bez kuriem šajās lietās būs grūti iztikt.

Aizvien biežāk tiesu praksē ir sastopami gadījumi, kad minētie aspekti ir būtiski konkrēta jautājuma izlemšanā. Tā lietā tiesa ir konstatējusi, ka “.. [6.2.3] Apelācijas instances tiesa atzina par nepierādītu prasītāja apgalvojumu, ka elektroniskā pasta vēstules sūtīja atbildētāja [pers. B]. Taču šāds tiesas secinājums izdarīts, vispār nevērtējot iesniegtos pierādījumus par elektroniskā pasta

⁴ Thomas Trautwein. Prütting/Gehrlein, ZPO Kommentar, ZPO § 371a – Beweiskraft elektronischer Dokumente. Pieejams: <https://www.haufe.de/suche/?category=Recht&page=&query=ZPO%20Komentar&resultSetLimit=15&sort=date> [aplūkots 15.03.2020.].

⁵ Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 271.–272. lpp.

⁶ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 349. lpp.

vēstulēm. .. Ja, izskatot lietu no jauna, tiesa secinās, ka atbildētāja ir sūtījis elektroniskā pasta vēstules ar negatīva rakstura informāciju par prasītāju, tiesai jāvērtē attiecīgo vēstuli saturs – vai tajās ir ziņas, kas aizskar prasītāja godu un cieņu”.⁷ Tiesa ir atzinusi, ka zemākas instances tiesa nav pat pārbaudījusi, vai elektroniska vēstule vispār ir sūtīta. Ja dotajam jautājumam tiek pievērsta tik liela vērība, tad noteikti ir pārbaudāmi vairāki aspekti. Lai to varētu pārbaudīt, nepietiek tikai ar vienas vai otras puses sniegtajiem paskaidrojumiem un, iespējams, iesniegto e-pasta sūtījumu, kas izdrukāts papīra formātā. Ja kāda no pusēm iebilst, noteikti ir vērtējami sniegtās vēstules metadati, kas ietver informāciju par rakstītāja IP adresi, laiku, kad e-pasta vēstule ir sastādīta un nosūtīta. Visa minētā informācija var palīdzēt tiesai precīzāk un objektīvāk izskatīt un novērtēt konkrēto pierādījumu saistībā ar citiem lietā esošajiem konstatētajiem lietas apstākļiem. Pierādīšanas pienākums par konkrēto e-pasta sūtījumu gulstas uz to pusi, kas to iesniedz.

Nākamais jautājums, kas aplūkojams lielā daļā gadījumu, kad tiesā tiek analizēti elektroniskie dokumenti, ir to drošība. Regulā Nr. 910/2014 ir norādīti vairāki drošības līmeņi, kuri var pastāvēt atšķirīgiem dokumentiem un kuri strīdīgās situācijās var izrādīties noderīgi viena vai otra jautājuma izlemšanā. Analizējot jautājumu par konkrēto elektronisko dokumentu drošību, ir vērtējami dažādi elektroniskā dokumenta aspekti, un tie ir: elektroniskais paraksts, elektroniskais zīmogs, elektroniskais laika zīmogs, elektroniskais dokuments, elektroniski reģistrēti piegādes pakalpojumi, sertifikācijas pakalpojumi, tīmekļa vietņu autentifikācija. Katrs no šiem jautājumiem var izrādīties nozīmīgs gadījumos, kad pastāv strīds starp pusēm par elektronisko dokumentu drošību un radīšanas apstākļiem. Katrā konkrētajā gadījumā ir jābūt pārliecībai par iesniegtā elektroniskā dokumenta atbilstību. Atbilstība ir sasaistīta ar personu. Galvenais noteikums, kas ir konstatējums, ir saikne: konkrētais cilvēks – elektroniskais dokuments. Latvijas Republikas Augstākās tiesa judikatūrā ir iekļāvusi lēmumu, kurā 6.2.2 punktā citu starpā ir atzīmēts: balstoties uz Elektronisko dokumentu likuma 1. panta 2. punkta b) apakšpunktu, ir noteikts, ka elektroniskais paraksts nodrošina tikai parakstītāja identifikāciju.⁸ Minētais attiecināms kā uz personas saistību ar konkrētu elektronisku dokumentu, tā arī elektroniska dokumenta nemainīgumu, kaut arī tas nav bijis tieši saistīts ar konkrēto personu. Minētie jautājumi ir vērtējami saistībā ar konkrēto elektronisko pierādījumu.

Vēl viens piemērs, kas norāda uz personas identifikāciju un personas iespējām piekļūt atšķirīgām vietnēm, atrodams valsts institūcijas sniegtajā informācijā: “E-parakstu var izmantot gan autorizācijai mājaslapās (piemēram, piekļūt iedzīvotāja profilam portālā www.latvija.lv), gan personības apliecināšanai e-pakalpojumos (piemēram, Iesniegums par dzīvesvietas reģistrēšanu ārvalstīs), gan arī piekļuvei informācijas resursiem (piekļuvei datoram ar paroli un

⁷ Civillietu departamenta 06.03.2017. spriedums lietā Nr. SKC-98/2017. Pieejams: <http://31.24.192.35/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/ceturta-dala-saistibu-tiesibas-1401-2400pants/devinpadsmita-nodala-prasijumi-nodazadiem-pamatiem-2347-2392pants> [aplūkots 16.03.2020.].

⁸ Civillietu departamenta 02.02.2016. lēmums lietā Nr. SKC-1406/2016. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/nolemumi-citu-kategoriju-lietas/dazadi> [aplūkots 14.03.2020.].

lietotārvārdu aizstājot ar e-paraksta viedkartes PIN koda ievadi).⁹ No publiski pieejamā teksta ir redzams, ka valsts institūcija norāda, ka e-pasta adrese tiek izmantota personības apliecināšanai. Tā dod iespēju piekļūt dažādiem elektroniskiem pakalpojumiem, ievērojot konkrētos izmantošanas noteikumus. No tā var secināt, ka valsts akceptē personas iespējamo identifikāciju ar e-pasta adresi kā personas identifikācijas apliecinājumu. Tas ir ņemams vērā, analizējot un novērtējot lietā iesniegtos elektroniskos pierādījumus.

Fiziskas personas var tik identificētas pēc droša elektroniskā paraksta un arī e-pasta adreses, kā arī pēc citiem elektroniskiem rīkiem, kas ir nodoti personas rīcībā, bet kam ar elektronisko parakstu ir samērā nosacīta līdzība. Tā ir pašas personas atbildība, un tikai persona pati var rūpēties par to, kurš tiek pie viņas elektroniskajiem rīkiem. Fiziskas personas rīcībā banka nodod banku “kalkulatoru” (turpmāk – rīks). Par konkrētā rīka izmantošanu ir atbildīga tā persona, kuras rīcībā banka ir nodevusi konkrēto elektronisko rīku. Persona nodošanas faktu var pierādīt ar konkrētās personas parakstu. Banku neinteresē, kurš lieto konkrēto rīku. Galvenais ir atbildības sadalījums starp banku un personu, kurai rīks ir nodots. Par rīku atbildīga ir tā persona, kuras rīcībā banka ir nodevusi elektronisko rīku, un tas ir drošības jautājums. Elektroniskais pierādījums neatraujami saistāms un vērtējams tikai kopā ar drošības jautājumiem un personas faktisko rīcību. Drošības jautājums saprotams visplašākā izpratnē.

Jautājums, kas neatraujami ir saistīts ar elektronisko pierādījumu vērtēšanu, ir e-pasta adrese un tās lietošana. Ievērojot jauno tehnoloģiju attīstību, visi viedtālruni un citas elektroniskās ierīces pamatā tiek piesaistītas pie noteiktas e-pasta adreses. Lai varētu veikt dažādas darbības – iegādāties aplikācijas, piekļūt sociāliem tīkliem vai e-vidē izvietotiem veikaljiem, saņemt noteiktus pakalpojumus, sazināties elektroniski ar valsts institūcijām un iestādēm, nepieciešama e-pasta adrese. E-pasta adrese tiek sasaistīta (identificēta) ar konkrētu personu. Konkrēta e-pasta lietošana notiek ar konkrētas personas līdzdalību. Gadījumā, ja tiesas procesā tiek izmantots arguments, ka persona nav rakstījusi un sūtījusi konkrēto e-pastu, tad pierādīšanas pienākums ir tai personai, kura to apgalvo. Tāpēc katram ir pienākums rūpēties pašam par sava e-pasta drošību kā izmantotājam. Tehniskā e-pasta daļa tiek aizsargāta saskaņā ar noslēgto rakstveida līgumu, kas noslēgts ar tā uzturētāju. Visi minētie jautājumi ir vērtējami savstarpējā saistībā, nevis katrs atsevišķi.

Ieteikums tiem, kuri konstatē, ka e-pasts tiek izmantots bez personas atļaujas, – nekavējoties vērsties CERT,¹⁰ lai pēc tam varētu gūt pierādījumus minētajam iebildumam.

Vēl viens jautājums, kas vērtējams saistībā ar elektroniskajiem pierādījumiem, ir par personas faktisko rīcību pēc nelikumīgo darbību konstatēšanas. Katrai personai ir pienākums darīt visu iespējamo, lai ziņotu par konstatētajām nelikumībām ar tās e-pastu. Lietojot dažādus elektroniskos rīkus, tai skaitā e-pastu, elektroniskajā vidē tiek atstātas pēdas, kuras kompetentām iestādēm ir iespējams fiksēt. Tiesai ir jāvērtē ne tikai elektroniskie pierādījumi, bet arī

⁹ Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Drošs elektroniskais paraksts. Pieejams: http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/e_parv/Epakalp/?doc=12695 [aplūkots 14.03.2020.].

¹⁰ Informācijas tehnoloģiju drošības incidentu novēršanas institūcija. Pieejams: <https://www.cert.lv/> [aplūkots 16.03.2020.].

personas rīcība attiecībā uz ikvienu no tiem, lai īstenotu CPL 97. panta 1. daļā minēto tiesību normu.

Paļaušanās uz e-parakstu ir iespējama līdz zināmai pakāpei. Ja viena persona atsaucas uz e-parakstu, kas redzams elektroniskajā pierādījumā, bet otra tam iebilst, tad personai, kura atsaucas, būtu jānorāda uz tiem apstākļiem, kas ļāva viņai paļauties uz e-parakstu. Viens no tādiem pierādījumiem ir paraksta izsniedzēja apliecinājums par e-paraksta izsniegšanu konkrētai personai. To ikviens, kurš vēlas pārliecināties par paraksta īstumu, ir tiesīgs pieprasīt no dokumenta parakstītāja. Dokumenta parakstītājam ir jāspēj iesniegt apstiprinājumu, kas saņemts no e-paraksta izsniedzēja. Pierādot konkrēto apstākli, ir pierādīta saikne "persona – e-paraksts", un pierādīšanas pienākums pāriet uz iebildumu iesniedzēju. Minētais apstāklis ir izvērtējams tiesas procesā. Tiesneša izvērtēšanā tiek atstāts jautājums par iesniegtā elektroniskā pierādījuma ticamību un personas faktisko rīcību, vērtējot konkrēto situāciju un ar to saistītos apstākļus.

Viens no jautājumiem, kas apskatāms elektronisko pierādījumu vērtēšanas procesā, ir to autentifikācija. Iesniegtā elektroniskā pierādījuma autentifikācijas pārbaude ir viens no apstākļiem, kurš var tikt apstrīdēts tiesas procesā un kuru pusei ir jāspēj pierādīt. Vērtējot elektroniskā dokumenta autentifikāciju, ir jāpārbaudāmi šādi apstākļi: autentificējamo pierādījumu raksturs, pierādījumu atrašanās vieta vai vietas, vietējie likumi un regulējums, kas nosaka elektronisko dokumentu apriņķi, izņemot ar e-parakstu parakstītus dokumentus.

Pierādījumu atrašanās vieta ir būtiska, ja ir jānovērtē teksts, video vai audio materiāls. Kā viens no jautājumiem, kas būtu jāpārbauda un jāvērtē, ir elektroniskā dokumenta viengabalainība. Ar to saprotot konstatējumu, ka dotajā dokumentā neviens nav iejaucies, nav daļēji to dzēsis vai sagrozījis. Elektroniskā dokumenta raksturs vērtējams saistībā ar citiem lietā esošajiem pierādījumiem, ja tādi ir. Minētie apstākļi ir būtiski un vērtējami to savstarpējā sasaistē, apjomā un fiksēšanā. Izvērtējot visus šos jautājumus, ir iespējams salīdzinoši precīzi konstatēt vienu vai otru pušu paskaidrojumu vai iebildumu, veiktās darbības un secību. Vērtējot no aprakstītajiem aspektiem, ir iespējams konstatēt iesniegto elektronisko pierādījumu autentiskumu, kas ir būtisks viena vai otra secinājuma pamatošanai tiesas spriedumā. Iespējas, ka minētās darbības var tikt veiktas ar mūsdienu tehnoloģijām, ir ļoti plašas, tāpēc tiks apskatīts viens piemērs. Tiek veikts video ieraksts. Tas pēc kāda laika tiek pārkopēts uz cita nesēja ar datorprogrammas starpniecību un tad kā elektronisks pierādījums tiek iesniegts tiesā. Personai, kura šo pierādījumu iesniedz, ir jābūt gatavai pierādīt ne tikai pašu informāciju, ko satur konkrētais video ieraksts, bet arī pārneses programmatūras atbilstību, ieraksta tehniskos rādītājus un citus parametrus, kas liecina par ieraksta autentiskumu. Tiesiski iegūtiem, fiksētiem, pārnestiem, pavairotiem elektroniskiem pierādījumiem, kas tiek iesniegti tiesā, ir jābūt identificējamiem un jāpārbaudāmiem. Ja to nav iespējams izdarīt un pierādījumu iesniedzējs par to nav parūpējies, tiesas darbības pierādījumu vērtēšanas procesā un lēmuma pieņemšanā tiek apgrūtinātas. Elektronisko pierādījumu integritāte ir būtiska to vērtēšanas procesā. Personai, kura iesniedz elektroniskos pierādījumus, ir jāvar pierādīt iegūto pierādījumu nepārtrauktību no brīža, kad informācija tika iegūta, līdz brīdim, kad tie tika iesniegti kā pierādījumi tiesas procesā. Minētās kārtības ievērošana liecina par to, ka saglabātās informācijas (datu) integritāte ir uzticama, tādēļ tie uzskatāmi par uzticamiem elektroniskiem pierādījumiem vērtēšanas procesā.

Secinājumi

1. Elektronisks dokuments saprotams kā datu kopums, kas var tikt radīts, saglabāts un pārvietots atšķirīgos veidos, ievērojot noteiktu izsekojamu informācijas pārvešanas secību, lai to būtu iespējams ne tikai izmantot tiesu procesā kā pierādījumu, bet arī lai to spētu pārbaudīt trešā persona.
2. Vērtējot elektronisku dokumentu, ievērojami trīs būtiski elementi: pierādījumu integritāte, pierādījumu drošība un elektroniska dokumenta oriģināls (metadati un to fiksēšana).
3. Izvērtējot elektroniskos dokumentus, kas iesniegti kā pierādījumi lietā, tiesai jānovērtē un jāsniedz atbilde uz jautājumu, vai ir konstatējama saikne starp fizisku personu ar elektronisko dokumentu kā tā radītāju, ja elektroniskais dokuments tiek saistīts ar personu.

JAUNĀ PATĒRĒTĀJA PIRKUMA DIREKTĪVA (DIREKTĪVA 2019/771): IZAICINĀJUMI UN IESPĒJAS LATVIJAS LIKUMDEVĒJAM

NEW CONSUMER SALES DIRECTIVE (DIRECTIVE 2019/771): CHALLENGES AND POSSIBILITIES FOR LATVIAN LEGISLATOR

Vadims Mantrovs, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras docents

Summary

The present article addresses the impact of the recently adopted Consumer Sales Directive (Directive 2019/771) on Latvian consumer protection law and discusses the potential scenarios for the Latvian legislator. At the outset, the article provides a comparative overview of regulation for consumer sale of things (goods) within the framework of the new Directive and the previous Directive (Directive 1999/44/EC) by discussing the main differences of the new Directive compared with the previous Directive. This comparative analysis is conducted in conjuncture with the Consumer Rights Protection Act effective in Latvia, which transposes the norms included in the previous Directive. Furthermore, the article provides an overview of the necessary amendments, on the one hand, and possible amendments, on the other, within the framework of the new Directive. Accordingly, the article suggests several possibilities for the Latvian legislator, considering mandatory amendments to be introduced, as well as the options allowed by the new Directive itself. The article concludes with the summary of the discussion reflected in the article and suggestions for the Latvian legislator during the transposition process of the new Directive into Latvian law, namely, the Consumer Rights Protection Act.

Atslēgvārdi: Direktīva 2019/771, Direktīva 1999/44/EK, patērētājs, pirkuma līgums, lietas (preces) atbilstība līgumam, garantija

Keywords: Directive 2019/771, Directive 1999/44/EC, consumer, contract of sale, conformity of a thing (good) with the contract of sale, guarantee

Ievads

Viena no patērētāja aizsardzības tiesību formām attiecas uz patērētāja aizsardzību lietas (jeb preces patērētāju aizsardzības tiesību, tostarp *Patērētāju*

*tiesību aizsardzības likuma*¹ (turpmāk – PTAL) terminoloģijā²) pirkumā, nodrošinot to, ka patērētājs iegūs tādu lietu,³ kādu viņš (-a) ir vēlējis (-usies) un kura atbilst vidusmēra patērētāja sagaidāmām lietas īpašībām, saglabājot šīs īpašības noteiktā termiņā. Kā akcentēts patērētāju aizsardzības tiesību literatūrā, patērētāja pirkuma regulējumā ir vismaz paredzēts pienākums pārdevējam attiecībā uz lietas kvalitāti vai standartu, kādu varētu sagaidīt vidusmēra patērētājs, ņemot vērā to, kā pārdevējs ir raksturojis vai pārdevis lietu.⁴ Šāds lietas īpašību minimuma standarts kontinentālās Eiropas valstīs saistīts ar vispārējo prasību patērētāja pirkumā nodrošināt lietas atbilstību līgumam.⁵

Harmonizācijas sākums ES tiesībās patērētāju aizsardzības tiesību nodrošināšanai lietas atbilstībā līgumam **aizsākās ar 1999. gadu**, kad tika pieņemta un spēkā stājās 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīva (turpmāk – arī iepriekšējā Direktīva).⁶ Šī Direktīva ieviesa ES tiesībās lietas atbilstības līgumam jēdzienu, formulēja lietas atbilstības līgumam gadījumus un piešķīra patērētājam noteiktus tiesiskās aizsardzības līdzekļus lietas neatbilstības līgumam gadījumā.⁷ Pagājušajā gadā tika pieņemta jaunā Direktīva 2019/771⁸ (turpmāk – 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīva jeb jaunā Direktīva), kura aizstās iepriekš pieminēto direktīvu ar 2022. gada 1. janvāri.⁹ Salīdzinot ar iepriekšējo 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvu, jaunā Direktīva ievieša vairākus būtiskus jauninājumus, kaut iepriekšējās Direktīvas regulējums pēc būtības palika negrozīts. Izņēmums no šī secinājuma attiecas uz direktīvas raksturu,¹⁰ to grozot no neizsmelošās direktīvas, kāda bija iepriekšējā Direktīva,¹¹ uz izsmelošo direktīvu, kāda ir jaunā Direktīva.¹² Kaut jaunās Direktīvas transponēšanas termiņš ir 2021. gada

¹ Patērētāju tiesību aizsardzības likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 01.04.1999., Nr. 104/105.

² Termina “prece” leģāldefinīcija sniegta PTAL 1. panta 6. punktā, un šis termins lietots citās likuma normās. Šajā rakstā atbilstoši Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma terminoloģijai lietots termins “lieta”, ņemot vērā to, ka patērētāju aizsardzības tiesības satur speciālas normas patērētāja kā speciālā subjekta aizsardzībai iepretim Civillikumā ietvertajām vispārīgajām normām. Tas nozīmē, ka patērētāju aizsardzības tiesību regulējumam būtu jāpamatojas uz Civillikuma terminoloģiju, kas arī ievērots šajā rakstā.

³ Jāņem vērā, ka PTAL regulē arī pakalpojuma atbilstību līgumam (PTAL 14.¹ pants), kas rakstā nav aplūkots. Izņēmums ir vien gadījums, kad raksta tālākajā tekstā lietas atbilstības līgumam regulējuma pilnveidošana aplūkota kopsakarā ar pakalpojuma atbilstības līgumam regulējuma pilnveidošanu, ņemot vērā abu šo jautājumu ciešo saistību.

⁴ Hawes C., Twigg-Flesner C. Sales and guarantees. In: Howells G., Ramsay I., Wilhelmsson T., Kraft D. (eds.). Handbook of Research on International Consumer Law. Cheltenham, UK; Northampton, USA: Edward Elgar Publishing, 2011, p.198.

⁵ Ibid., p.199.

⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 1999/44/EK par dažiem patēriņa preču pārdošanas aspektiem un saistītajām garantijām. OV, L 171, 7.7.1999., 12./16. lpp. Īpašais izdevums latviešu valodā: 15. nod., 4. sēj., 223.–227. lpp. [1999. gada Patērētāja pirkuma direktīva].

⁷ Par šo direktīvu sk., piemēram: Micklitz H.-W., Reich N., Rott P. EU consumer law. 2nd ed. Antwerpen; Portland, Oregon: Intersentia, 2014, Chapter 4; Schulte-Nölke H. (ed.). EC Consumer Law Compendium: Comparative Analysis. Bielefeld, 2007, pp. 611–670. Available at: http://ec.europa.eu/consumers/archive/cons_int/safe_shop/acquis/comp_analysis_en.pdf.

⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2019/771 par atsevišķiem preču pārdošanas līgumu aspektiem, ar kuru groza Regulu (ES) 2017/2394 un Direktīvu 2009/22/EK un atceļ Direktīvu 1999/44/EK. OV, L 136, 22.05.2019., 28./50. lpp. [2019. gada Patērētāja pirkuma direktīva].

⁹ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 23. panta pirmā rindkopa.

¹⁰ Par neizsmelošās un izsmelošās direktīvas raksturu sk. Micklitz H.-W., Reich N., Rott P. EU consumer law. 2nd ed. Antwerpen; Portland, Oregon: Intersentia, 2014, pp. 40–42.

¹¹ 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 8. panta otrā daļa.

¹² 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 4. pants.

1. jūlijs,¹³ būtiski jau pašlaik saprast, vai Latvijas pašreizējais regulējums prasa kādas izmaiņas saistībā ar šo Direktīvu un kādas ir Latvijas likumdevēja iespējas jaunās – tagad jau izsmēļošās – Direktīvas ietvarā. Abi šie jautājumi tiks tālāk aplūkoti atsevišķi.

Jaunās Direktīvas raksturojums

Kā norādīts iepriekšējā šī raksta nodaļā, jaunā 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīva ir uztverama par izsmēļošu direktīvu, kas liedz Latvijas likumdevējam grozīt šajā Direktīvā ietvertu o nacionālajās tiesībās transponējamo regulējumu. Izņēmums no šī noteiktuma pastāv tikai tad, ja šī Direktīva pati paredz iespēju paredzēt atšķirīgu regulējumu vai konkrētā jautājuma regulējums iziet ārpus Direktīvas piemērošanas jomas.¹⁴ Tāpat, kā akcentēts iepriekšējā šī raksta nodaļā, jaunā Direktīva pamatojas uz 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvas regulējumu, saturot atsevišķus **papildinājumus** un **pilnveidojumus**, bet ne pēc būtības pārgrāza lietas atbilstības līgumam regulējumu, kas tika ietverts iepriekšējā Direktīvā.

Jāņem vērā, ka jaunā Direktīva ir cieši saistīta¹⁵ ar otru vienlaicīgi pieņemto Direktīvu 770/2019 saistībā ar digitāliem pakalpojumiem jeb 2019. gada Digitālo pakalpojumu direktīvu.¹⁶ 2019. gada Digitālo pakalpojumu direktīva nav šajā rakstā aplūkota šī raksta apjoma un rakstura dēļ, tāpēc par tās transponēšanas jautājumiem Latvijas tiesībās nepieciešams atsevišķs pētījums.

Jaunajā Direktīvā saglabāta iepriekšējās Direktīvas piemērošanas joma. Līdzīgi kā iepriekšējā Direktīvā, arī jaunā Direktīva attiecas uz jebkuru¹⁷ kustamu lietu¹⁸ (jeb “preci” abu šo Direktīvu terminoloģijā), tostarp vēl ražojamu vai izgatavojamu kustamu lietu,¹⁹ un “preci, kurai ir digitāli elementi”²⁰ (pēdējais lietu (preču) veids regulēts kopsakarā ar iepriekš pieminēto Direktīvu 2019/770, kura nav šajā rakstā aplūkota).

Tā kā jaunā Direktīva **neparedz kardinālas izmaiņas** lietas atbilstības līgumam regulējumā, salīdzinot ar iepriekšējo Direktīvu, nav nepieciešamības izstrādāt atsevišķu likumu jaunās Direktīvas pārņemšanai Latvijas patērētāju aizsardzības tiesībās. Tā rezultātā būtu pietiekami izdarīt izmaiņas atsevišķās PTAL normās, lai PTAL ietvertais regulējums par lietas atbilstību līgumam un saistītajiem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem pārņemtu jaunās Direktīvas normas. Tas nozīmētu izmaiņu veikšanu PTAL III nodaļā (lietas atbilstība līgumam) un VII nodaļā saistībā ar patērētājam piešķirto tiesiskās aizsardzības

¹³ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 24. panta pirmā daļa.

¹⁴ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 4. pants.

¹⁵ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 2. panta 5. punkts (sal. ar 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 1. panta otrās daļas b) punktu).

¹⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2019/770 par dažiem digitālā satura un digitālo pakalpojumu piegādes līgumu aspektiem. OV, L 136, 22.05.2019., 1./27. lpp.

¹⁷ Ar atsevišķiem izņēmumiem, kuri norādīti pašā 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvā (sk. šīs direktīvas 2. panta 5. punktu; 3. panta ceturto un piekto daļu) un kuri ir līdzīgi atbilstošam 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvas regulējumam.

¹⁸ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 3. panta pirmā daļa kopsakarā ar 2. pantā paredzētajām terminu legaldefinīcijām (sal. ar 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 1. pantu).

¹⁹ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 3. panta otrā daļa (atbilst 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 2. panta ceturtajai daļai).

²⁰ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 3. panta trešā daļa.

līdzekļu regulējumu, kas ietverts PTAL 27.–28. pantā. Tā kā jaunā Direktīva neattiecas uz pakalpojumiem, jo tie nav uzskatāmi par “kustamu ķermenisku lietu” (ar atsevišķiem izņēmumiem), nav nepieciešamības izdarīt grozījumus normās, kas tieši attiecas uz pakalpojuma atbilstību līgumam, kuras regulējums iziet ārpus iepriekšējās un jaunās Direktīvas regulējuma ietvara. Tomēr no labas likumdošanas standarta viedokļa būtu lietderīgi apsvērt pakalpojuma atbilstības līgumam regulējuma pilnveidošanu jaunās Direktīvas normu pārņemšanas gaitā, nodrošinot integrētu un savstarpēju saskanīgu regulējumu patērētāja slēgto līgumu regulējumā.²¹

Tāpat lietas atbilstības līgumam izpratne jaunajā Direktīvā ir palikusi negrozīta, kaut strikti nodalīti objektīvi un subjektīvi lietas atbilstības līgumam gadījumi. Šāds jaunās Direktīvas regulējums neglābjami novedīs pie nepieciešamības veikt PTAL ietvertajā regulējumā noteiktas izmaiņas, kuras aplūkotas šī raksta apakšnodaļā “Regulējuma struktūras izmaiņas”.

Latvijas likumdevēja iespējas jaunās Direktīvas transponēšanas gaitā

Kaut jaunā Direktīva ir izsmelošā direktīva, Latvijas likumdevējam ir noteiktas iespējas reglamentēt lietas atbilstību līgumam jaunajā Direktīvā pieļautajās rīcības brīvības robežās. Šīs iespējas skatāmas no divu skatu punktu viedokļa: pašreizējā lietas atbilstības līgumam regulējuma struktūras izmaiņas un šī regulējuma satura izmaiņas. Katrs izmaiņu veids tālāk šajā nodaļā tiks aplūkots atsevišķi, sākot ar pirmo.

Regulējuma struktūras izmaiņas

Ieviešot jauno Direktīvu, Latvijas likumdevējam paveras nozīmīga iespēja izdarīt strukturālas izmaiņas saistībā ar lietas atbilstības līgumam regulējumu Latvijā kopumā, novēršot esošās *Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma* (turpmāk – Civillikuma) un PTAL savstarpējās neatbilstības. Šīs neatbilstības saistītas ar to, ka kustamas lietas pirkumā (proti, iepriekšējās un jaunās Direktīvu piemērošanas jomas ietvarā) Civillikums un PTAL paredz dažādas pieejas pārdevēja atbildībai atkarībā no tā, vai pircējs ir patērētājs.

Tā Civillikumā regulējumā atsavinātāja atbildība par atsavinātās lietas trūkumiem nepārsniedz gadu,²² kamēr PTAL gadījumā – 2 gadus.²³ Tāpat tiesiskās aizsardzības līdzekļi pārdevēja kā atsavinātāja atbildībā Civillikumā saistīti ar pirkuma maksas samazinājumu vai līguma atcelšanu²⁴ (neskaitot zaudējumu atlīdzības pienākumu ļauna nolūka gadījumā²⁵ un nokavējuma sekas, kā, piemēram, līgumsods vai nokavējuma procenti). Tai pašā laikā Civillikums tieši neparedz²⁶ tādus tiesiskās aizsardzības līdzekļus saistībā ar pirkuma objekta trūkumiem, kuri pazīstami patērētāju aizsardzības tiesībās, kā pirkuma (jeb Civillikuma gadījumā – atsavinātā) objekta neatbilstības līgumam novēršana

²¹ Sk. tālāk šī raksta apakšnodaļu “Regulējuma struktūras izmaiņas”.

²² Civillikuma 1633. un 1634. pants.

²³ PTAL 27. panta pirmās daļas 1. teikums.

²⁴ Civillikuma 1620. panta otrā daļa.

²⁵ Civillikuma 1620. panta pirmā daļa.

²⁶ Kaut netieši šie tiesiskās aizsardzības līdzekļi var izrietēt no līguma izpildes prasījuma, kurš vispārīgā veidā paredzēts Civillikuma 1590. pantā.

(jeb pirkuma objekta remonts) vai tā apmaiņa pret tādu objektu, kas atbilst līgumam.²⁷

Tai pašā laikā no mūsdienu civiltiesiskās apgrozības viedokļa nav nepieciešams strikti nodalīt lietas atbilstības līgumam (atsavinātāja atbildības Civillikuma terminoloģijā) regulējumu atkarībā no tā, vai pircējs ir patērētājs. Šī atziņa pamatojas uz apsvērumu, ka pārdevējam jāatbild par pirkuma objekta atbilstību līgumam vienādā mērā neatkarīgi no pircēja statusa, proti, vai pircējs ir uztverams par patērētāju (šo sarakstu var turpināt: vai tas ir valsts vai atsavinātā publiskā persona, komersants utt.). Tas nozīmē, ka nav nepieciešams pircējam, kurš nav patērētājs, paredzēt atšķirīgu – īsāku – prasījuma pieteikšanas termiņu un nabadzīgākus tiesiskās aizsardzības līdzekļus, salīdzinot ar patērētāju, kā tas ir pašreiz Latvijā.

Tomēr modernā pieeja, kas tiek aizvien vairāk izmantota Eiropā, vairs neparedz atšķirīgu regulējumu par pirkuma objekta trūkumiem atkarībā no tā, vai pircējs ir atzīstams par patērētāju (kaut var paredzēt patērētāja pirkumam paaugstinātu aizsardzību). Atbilstoši šai pieejai pirkuma objekta trūkumu jeb lietas neatbilstības līgumam gadījumā tiek paredzēti tādi tiesiskās aizsardzības līdzekļi un termiņi, kuri vienlīdz attiecas uz pircēju, kurš ir patērētājs, un pircēju, kurš nav par tādu uzskatāms. Šāda pieeja tiek izmantota abās pārējās Baltijas valstīs,²⁸ Nīderlandē,²⁹ Vācijā³⁰ u. c. ES dalībvalstīs, kurās šāds regulējums ietverts šo valstu civilkodeksos (civillikumos). Vienlaikus šo valstu nacionālie normatīvie akti patērētāju aizsardzības tiesībās neparedz lietas atbilstības līgumam regulējumu,³¹ kas skaidrojams ar to, ka šāds regulējums ietverts šo valstu civilkodeksos (civillikumos).

Tā rezultātā jaunās Direktīvas pārņemšanas laikā Latvijas likumdevējs atradīsies izšķiršanās priekšā – saglabāt samākslotu Civillikuma un PTAL regulējuma nošķiršanu lietas atbilstībā līgumam (atsavinātāja atbildībā) vai ieviest

²⁷ PTAL 28. panta pirmā daļa.

²⁸ Igaunija: Igaunijas Saistību tiesību likuma 217.–218. pants (Igaunijas Saistību tiesību likums. Pieejams angļu val.: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013011/consolide>); sk.: Schulte-Nölke H. (ed.). EC Consumer Law Compendium: Comparative Analysis. Bielefeld, 2007, pp. 69–70. Available at: http://ec.europa.eu/consumers/archive/cons_int/safe_shop/acquis/comp_analysis_en.pdf. Lietuva: Lietuvas Civillikodeksa 6.333. pants *et seq*, kaut patērētāju pirkumam vienlaikus paredzēts speciāls regulējums ar paaugstinātu patērētāja aizsardzību, kas noteikts Lietuvas Civillikodeksa 6.350. pantā *et seq* (Lietuvas Civillikodekss. Pieejams angļu val.: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245495>); sk.: Schulte-Nölke H. (ed.). EC Consumer Law Compendium: Comparative Analysis. Bielefeld, 2007, p. 114. Available at: http://ec.europa.eu/consumers/archive/cons_int/safe_shop/acquis/comp_analysis_en.pdf.

²⁹ Schulte-Nölke H. (ed.). EC Consumer Law Compendium: Comparative Analysis. Bielefeld, 2007, p. 127. Available at: http://ec.europa.eu/consumers/archive/cons_int/safe_shop/acquis/comp_analysis_en.pdf. Šāds secinājums apstiprināts arī EST praksē, kurā norādīts, ka 1999. gada Patērētāju pirkuma direktīvas normas pārņemtas Nīderlandes Civillikodeksā (sk.: EST lieta C-497/13 Froukje Faber v. Autobedrijf Hazet Ochten BV - Faber, ECLI: EU:C:2015:357, 10. rindkopa).

³⁰ Vācijas Civillikuma 434. pants *et seq* (Vācijas Civillikums. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html>); sk.: Schulte-Nölke H. (ed.). EC Consumer Law Compendium: Comparative Analysis. Bielefeld, 2007, p. 84. Available at: http://ec.europa.eu/consumers/archive/cons_int/safe_shop/acquis/comp_analysis_en.pdf. Šāds secinājums apstiprināts arī EST praksē, kurā norādīts, ka 1999. gada Patērētāju pirkuma direktīva pārņemta, grozījumus izdarot Vācijas Civillikumā (sk.: EST lieta C-52/18 Christian Füllä v Toolport GmbH - Füllä, ECLI: EU:C:2019:447, 8. rindkopa).

³¹ Sk., piemēram: Igaunijas Patērētāju aizsardzības likums [Consumer Protection Act]. Available at: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/515032016002/consolide>; Lietuvas Patērētāju aizsardzības likums [Law on Consumer Protection]. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?fwid=18117lifma&documentId=e86e8310231911e6acbed8d454428fb7&category=TAD>.

mūsdienīgu pieeju šī regulējuma vienotībā neatkarīgi no tā, vai pircējs bauda patērētāja statusu. Tipisks piemērs šādai samākslotai pieejai Latvijas tirdzniecības praksē ir pārdevēja jautājums pircējam nepārtikas preču pirkuma (piemēram, sadzīves tehnikas) gadījumā: “Vai jūs pārkat šo preci kā fiziska vai juridiska persona?” (pareizāk jau būtu jautāt, vai pirkuma objektu pārka kā patērētājs), kas nozīmē dažādu regulējuma piemērošanu lietas atbilstībā līgumam atkarībā no tā, vai pircējs ir patērētājs.

Latvijas likumdevēja izšķiršanās gadījumā par labu modernajai pieejai lietas atbilstības līgumam regulējumā³² nav saistīts ar kardinālu grozījumu veikšanu normatīvajos aktos. Šī mērķa sasniegšanai būtu nepieciešams grozīt PTAL 4.¹ panta pirmo daļu, paredzot to, ka ne vien PTAL III un IV nodaļa, bet arī PTAL 27.–28. pants attiektos arī uz pircēju, kas nav patērētājs.

Cita strukturāla rakstura izšķiršanās attiecas uz pakalpojuma atbilstību līgumam, kas tieši regulēta PTAL.³³ Kaut pakalpojuma atbilstība līgumam neietilpst šī raksta tematā, jo pakalpojumi ir ārpus gan iepriekšējās, gan jaunās Direktīvas piemērošanas jomas, lietas atbilstības līgumam regulējuma pilnveidošana nevar tikt veikta atrauti no pakalpojuma atbilstības līgumam regulējuma pilnveidošanas, ņemot vērā abu šo regulējuma veidu ciešo saistību. Līdz ar to jaunās Direktīvas pārņemšanas laikā Latvijas likumdevējam pastāv izšķiršanās, vai šo regulējumu saglabāt, atteikties no tā vai to paplašināt. Tas jo sevišķi saistīts ar iepriekš pieminētās 2019. gada Digitālo pakalpojumu direktīvas pārņemšanu, kas attiecas uz atsevišķu pakalpojumu – digitālo pakalpojumu – veidu (kā jau iepriekš atzīmēts, šī direktīva un tās pārņemšana nav šajā rakstā aplūkota). Būtu vien saprātīgi turpināt PTAL regulēt arī pakalpojuma atbilstību līgumam līdztekus lietas atbilstībai līgumam, kā tas ir pašreizējā PTAL ietvertajā regulējumā. Vienlaikus varētu apsvērt, vai šo regulējumu attiecināt arī uz pircējiem, kuri nav patērētāji, no pakalpojuma atbilstības līgumam termiņa un tiesiskās aizsardzības līdzekļu viedokļa. Tāpat būtu jāapsver pakalpojumu loka, uz kuru attiecas šis regulējums, paplašināšana (kā tas jau bija pirms 2014. gada) arī citiem pakalpojumu veidiem,³⁴ nevis tikai tādiem “pakalpojumiem, kuru rezultātā tiek uzlabota vai pārveidota kustama ķermeniska lieta vai tās īpašības”.³⁵

Regulējuma satura izmaiņas

Kā jau iepriekš norādīts, 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīva pēc būtības saglabājusi iepriekšējās Direktīvas regulējumu lietas atbilstībā līgumam, tomēr ieviesusi atsevišķas izmaiņas. Šādu izmaiņu esamība rada nepieciešamību Latvijas likumdevējam apsvērt grozījumu izdarīšanu PTAL, kas attiecas gan uz lietas atbilstību līgumam (PTAL III nodaļa), gan uz termiņiem un tiesiskās aizsardzības līdzekļiem, proti, PTAL VII nodaļā ietvertos 27. pantu (termiņi) un 28. pantu (tiesiskās aizsardzības līdzekļi). Šajā situācijā jānošķir tās izmaiņas, kuras nepieciešams obligāti veikt PTAL jaunās Direktīvas pārņemšanas gaitā, proti,

³² Līdzīgu secinājumu varētu izdarīt arī par citiem patērētāju aizsardzības tiesību institūtiem, kurus varētu attiecināt uz nepatērētājiem, kā tas ir izdarīts dažādās Eiropas valstīs, piemēram, iepriekš sastādīta līguma gadījumā (sk. pl.: Mantrov V. Necessity for the improvement of the regulation of standard contractual terms in Latvia. Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 33.–44. lpp.).

³³ PTAL 14.¹ pants kopsakarā ar 29. pantu.

³⁴ Pakalpojuma veidi tieši norādīti termina “pakalpojums” leģaldefinīcijā (PTAL 1. panta 2. punkts).

³⁵ PTAL 4.¹ panta ceturtā daļa.

obligātās izmaiņas, no tām izmaiņām, kuras Latvijas likumdevējs var izdarīt pēc savas izvēles. Katrs šo izmaiņu veids tālāk tiks aplūkots atsevišķi.

No nepieciešamo izmaiņu viedokļa Latvijas likumdevējam būs jāizdara atsevišķas izmaiņas, galvenās no tām ir aplūkotās tālākajās šī raksta rindkopās.

Vispirms būtu jāgroza PTAL ietvertā termina “prece” legāldefinīcija,³⁶ pārņemot jaunajā Direktīvā ietvertajā šī termina legāldefinīcijā esošo formulējumu “preces ar digitāliem elementiem”. Pašlaik PTAL paredzētā šī termina legāldefinīcijā ietvertā norāde uz digitālo saturu nav pietiekama, jo ar šo norādi nav aptverti digitālie pakalpojumi, kuri izmantojami kopsakarā ar konkrēto kustumo lietu, piemēram, datoru, televizoru vai viedtālruni. Tas nenozīmē, ka būtu jāgroza visa PTAL ietvertā termina “prece” legāldefinīcija: pietiktu vien šī termina legāldefinīcijā ietvertā norādi uz digitālo saturu aizstāt ar terminu “preces ar digitāliem elementiem”.³⁷ Vienlaikus lietas atbilstības līgumam regulējums PTAL 14., 27.–28. pantā būtu papildināms ar atsevišķām normām, kuras jaunā Direktīva tieši attiecinā uz “precēm ar digitāliem elementiem”, kā, piemēram, turpinoša digitālā pakalpojuma sniegšana.³⁸

Tāpat jaunā Direktīva ievieš striktāku nodalījumu lietas atbilstības līgumam gadījumiem pēc to rakstura, izšķirot subjektīvos un objektīvos lietas atbilstības līgumam gadījumus.³⁹ Šāda pieeja neizbēgami novedīs pie grozījumu izdarīšanas PTAL 14. pantā, it sevišķi šī panta pirmajā daļā, kurā pašlaik ietverti četri lietas atbilstības līgumam gadījumi atbilstoši iepriekšējai Direktīvai, nešķirojot tos objektīvos un subjektīvos gadījumus.⁴⁰

Tāpat jaunajā Direktīvā lietots termins “**komercgarantija**”,⁴¹ kas iepriekšējai Direktīvai nav bijis pazīstams. Tomēr Eiropas patērētāju aizsardzības tiesību literatūrā šis termins ir pazīstams (kaut ne vienmēr tas literatūrā ticis atsevišķi izdalīts⁴²) un ticis vērtēts kontekstā ar t. s. paplašināto garantiju.⁴³ No komerciālās garantijas viedokļa regulējuma jaunajā Direktīvā maz ticams, ka PTAL ietvertais garantijas regulējums⁴⁴ būtu jāgroza.

Turklāt PTAL 28. pantā būtu jāiestrādā normas attiecībā uz detalizētāku regulējumu atsevišķiem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem, kuri jaunajā Direktīvā ir plašāk regulēti, kā remonts vai apmaiņa,⁴⁵ pirkuma maksas (jeb preces cenas PTAL terminoloģijā) samazināšana⁴⁶ un pirkuma līguma atcelšana.⁴⁷ Šāds

³⁶ PTAL 1. panta 6. punkts.

³⁷ Proti, PTAL 1. panta 6. punkta pēdējo teikumu izteikt tādā redakcijā, kāda ietverta 2019. gada Patērētāju pirkuma direktīvas 2. panta 5. punkta b) apakšpunktā.

³⁸ 2019. gada Patērētāju pirkuma direktīvas 10. panta otrā daļa kopsakarā ar 11. panta trešo daļu.

³⁹ 2019. gada Patērētāju pirkuma direktīvas 6.–7. pants. Šāds lietas atbilstības līgumam gadījumu iedalījums nav nekas jauns Latvijas situācijā, jo šādā veidā lietas atbilstība līgumam ilggadēji docēta Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē mācību priekšmetā “Patērētāju aizsardzības tiesības”.

⁴⁰ 1999. gada Patērētāju pirkuma direktīvas 2. panta otrā daļa.

⁴¹ 2019. gada Patērētāju pirkuma direktīvas 17. pants (sal. ar 1999. gada Patērētāju pirkuma direktīvas 6. pantu).

⁴² Sk., piemēram: Hawes C., Twigg-Flesner C. Sales and guarantees. In: Howells G., Ramsay I., Wilhelmsen T., Kraft D. (eds.). Handbook of Research on International Consumer Law. Cheltenham, UK; Northampton, USA: Edward Elgar Publishing, 2011, pp. 208–220.

⁴³ Micklitz H.-W., Reich N., Rott P. EU consumer law. 2nd ed. Antwerpen; Portland, Oregon: Intersentia, 2014, Chapter 4.

⁴⁴ PTAL 16. pants.

⁴⁵ 2019. gada Patērētāju pirkuma direktīvas 14. pants.

⁴⁶ 2019. gada Patērētāju pirkuma direktīvas 15. pants.

⁴⁷ 2019. gada Patērētāju pirkuma direktīvas 16. pants.

plašāks regulējums neizbēgami novedīs pie atsevišķu grozījumu izdarīšanas PTAL 28. pantā. Maz ticams tomēr, ka būtu nepieciešams šos atsevišķos tiesiskās aizsardzības līdzekļus regulēt atsevišķos pantos, kas var izjaukt PTAL VII nodaļas struktūru.

Vēl vairāk, viens no galvenajiem jaunās Direktīvas jauninājumiem attiecas uz lietas neatbilstības līgumam prezumpciju, kas cieši saistīta ar pierādīšanas nastas sadali lietas neatbilstības līgumam gadījumā.⁴⁸ Ja iepriekšējā Direktīva lietas neatbilstības līgumam prezumpciju saistīja ar sešu mēnešu termiņu,⁴⁹ jaunā Direktīva to pagarina līdz vienam gadam,⁵⁰ ļaujot ES dalībvalstīm saglabāt (tām, kurām tas ir jau pašlaik paredzēts) vai ieviest divu gadu termiņu.⁵¹ Pašlaik PTAL 13. panta trešā daļa (kopsakarā ar iepriekšējās Direktīvas 5. panta trešo daļu) paredz: ja preces neatbilstība līguma noteikumiem atklājas sešu mēnešu laikā pēc preces iegādes, uzskatāms, ka tā eksistēja preces iegādes dienā, izņemot gadījumu, kad šāds pieņēmums ir pretrunā ar preces raksturu vai neatbilstības veidu. Tas nozīmē, ka šajā gadījumā tieši pārdevējam, nevis patērētājam jāpierāda, ka lieta atbilda līgumam, proti, konstatējami visi PTAL 14. panta pirmajā daļā norādītie lietas atbilstības līgumam gadījumi. Kā šajā saistībā secinājusi Eiropas Savienības Tiesa (turpmāk – EST) *Faber* lietā, “ja neatbilstība izpaužas tikai pēc preces piegādes datuma, iesniegt pierādījumus tam, ka šī neatbilstība izpaudās piegādes dienā, var izrādīties “nepārvarams šķērslis patērētājam”, savukārt komersantam parasti ir daudz vieglāk pierādīt, ka neatbilstība piegādes brīdī nepastāvēja un ka tā ir radusies, piemēram, patērētājam to neatbilstoši izmantojot”.⁵²

Ja lietas neatbilstība līgumam atklājas šo sešu mēnešu laikā no pirkuma objekta nodošanas dienas, patērētājam ir jāpierāda divi fakti: pirmkārt, pirkuma objekta neatbilstības līgumam fakts (taču ne neatbilstības cēlonis) un, otrkārt, pirkuma objekta neatbilstības līgumam rašanās fakts, atklāts sešu mēnešu laikā no šī pirkuma objekta nodošanas dienas patērētājam.⁵³ Savukārt jaunā Direktīva, kā iepriekš norādīts, šo termiņu un līdz ar to arī pierādīšanas nastas sadali pagarina līdz vienam gadam. Līdz ar to Latvijas likumdevējam ir jāgroza iepriekš minētajā PTAL 13. panta trešajā daļā ietvertais sešu mēnešu termiņš, tā vietā (kā norādīts iepriekš) nosakot vienu gadu (jaunās Direktīvas minimuma prasība) vai divus gadus (jaunās Direktīvas piedāvātā iespēja). Būtu atbilstoši, ja šajā gadījumā Latvijas likumdevējs pilnībā nodrošinātu patērētāja kā ekonomiski vājākas puses aizsardzību un paredzētu stingrāku aizsardzību, kas nozīmētu divu gadu termiņa ieviešanu lietas neatbilstības līgumam prezumpcijā.

No iespējamo izmaiņu viedokļa lietas atbilstības līgumam termiņš atbilstoši jaunajai Direktīvai var tikt noteikts garāks par diviem gadiem.⁵⁴ Šajā situācijā Latvijas likumdevējam būtu jāapsver, vai saglabāt divu gadu termiņu, kas

⁴⁸ Par šo jautājumu Latvijas kontekstā sk.: Schewe C. Samesame but different? Consumer Sales Contracts and Burden of Proof Regarding the Damage in EU Member States. Juridiskā zinātne / Law, 2017, No. 10, pp. 104–111. Available at: https://www.journaloftheuniversityoflatvia.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/journaloftheuniversityoflatvia.lv/No10/Christoph_Schewe.pdf.

⁴⁹ 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 5. panta trešā daļa.

⁵⁰ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 11. panta pirmā daļa.

⁵¹ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 11. panta otrā daļa

⁵² EST lieta C-497/13 Froukje Faber v. Autobedrijf Hazet Ochten BV – Faber, ECLI: EU:C:2015:357, 52. rindkopa.

⁵³ *Ibid.*, 68.–72. rindkopa.

⁵⁴ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 10. panta trešā daļa.

noteikts pašlaik PTAL 27. panta pirmās daļas pirmajā teikumā, vai to pagarināt. Jāņem vērā, ka gan iepriekšējās, gan jaunās Direktīvas problēma saistās ar to, ka tā neidentificē tādu lietu veidus, uz kurām šis termiņš nevar attiekties. Šis jautājums ir jau iepriekš aktualizēts Eiropas patērētāju aizsardzības tiesību literatūrā,⁵⁵ taču jaunajā Direktīvā nekādas izmaiņas saistībā ar šī termiņa diferencēšanu dažādiem lietu veidiem nav izdarītas.

Vienlaikus Latvijas likumdevējs varētu apsvērt noilguma termiņa ieviešanu prasījuma izlietošanai lietas neatbilstības līgumam gadījumā. Jāņem vērā, ka gan iepriekšējā Direktīva,⁵⁶ gan jaunā Direktīva⁵⁷ pieļauj ES dalībvalstīm pakļaut noilguma tecējumam prasījuma pieteikšanu par lietas neatbilstību līgumam. Tas saprotams tādā nozīmē, ka gadījumā, ja patērētājs divu gadu termiņā no pirkuma objekta nodošanas dienas atklāj neatbilstību līgumam, viņš vai viņa var pieteikt savus prasījumus tādā noilguma termiņā, kas paredzēts nacionālajās tiesībās. Taču šī pati Direktīvas norma noteic, ka šāds noilguma termiņš nevar notecēt pirms divu gadu prasījuma pieteikšanas termiņa notecēšanas. EST šo situāciju skaidroja *Ferenschild* lietā, atzīstot par šai normai neatbilstošu Beļģijas nacionālo normu, saskaņā ar kuru noilguma termiņš prasījuma izlietošanai lietas neatbilstības līgumam gadījumā bija viens gads, kas varēja notecēt pirms divu gadu prasījuma pieteikšanas termiņa izbeigšanās.⁵⁸ Latvijā šāds noilguma termiņš, kādā patērētājam jāpiesaka prasījums par pirkuma objekta neatbilstību līgumam, nav paredzēts,⁵⁹ tāpēc patērētājs var pieteikt prasījumu par pirkuma objekta neatbilstību PTAL 27. panta pirmās daļas pirmajā teikumā paredzētajā divu gadu prasījuma pieteikšanas termiņa laikā.

Tajā pašā laikā noilguma jautājums būtu jāaplūko kopsakarā ar prasījuma pieteikšanas termiņu, proti, termiņu, kādā patērētājam jāpaziņo par konstatēto lietas neatbilstību līgumam, kas ir divi mēneši no neatbilstības atklāšanas dienas prasījuma pieteikšanas termiņa laikā. Gan iepriekšējā,⁶⁰ gan jaunā⁶¹ Direktīva paredz ES dalībvalstu iespējas ieviest šādu termiņu, taču tā nav obligāta prasība. Latvijas likumdevējs ir izmantojis šī termiņa paredzēšanas iespēju.⁶² Saistībā ar šo termiņu Latvijas likumdevējam būtu jāapsver, vai to saglabāt vai aizstāt ar noilguma termiņu, kas aplūkots iepriekšējā šī raksta rindkopā. Būtu vien atbilstoši šo termiņu saglabāt, neieviešot noilguma termiņu, kas atbilstu gan vidusmēra patērētāja principam, gan pušu līdzsvara principam patērētāja pirkuma līgumā.

Tāpat Latvijas likumdevēja izšķiršanās saistās ar to, vai divu gadu termiņu par prasījuma pieteikšanu par lietas neatbilstību līgumam saglabāt arī attiecībā uz lietotām lietām vai to saīsināt līdz vienam gadam, kā to pieļauj jaunā

⁵⁵ Schulte-Nölke H. (ed.). *EC Consumer Law Compendium: Comparative Analysis*. Bielefeld, 2007, pp. 641–642. Available at: http://ec.europa.eu/consumers/archive/cons_int/safe_shop/acquis/comp_analysis_en.pdf.

⁵⁶ 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 5. panta pirmās daļas 2. teikums.

⁵⁷ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 10. panta ceturtais daļa.

⁵⁸ EST lieta C-133/16 *Christian Ferenschild v JPC Motor SA - Ferenschild*, ECLI:EU:C:2017:541.

⁵⁹ Sal.: PTAL 27. panta pirmo daļu ar *Ferenschild* lietā EST vērtēto attiecīgo Beļģijas nacionālo normu, kas paredzēja šādu noilguma termiņu (EST lieta C-133/16 *Christian Ferenschild v JPC Motor SA - Ferenschild*, ECLI:EU:C:2017:541, 13. rindkopā).

⁶⁰ 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 5. panta otrā daļa.

⁶¹ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 12. pants.

⁶² PTAL 27. panta pirmās daļas otrais teikums.

Direktīva.⁶³ Jāņem vērā, ka līdzīga iespēja bija paredzēta iepriekšējā Direktīvā,⁶⁴ taču Latvijas likumdevējs, kā redzams no PTAL ietvertā regulējuma, to neizmantoja.⁶⁵ Tas nozīmē jaunu Latvijas likumdevēja izšķiršanos, vai šādu termiņu ieviest Latvijas patērētāju aizsardzības tiesībās attiecībā uz lietotām lietām. Ja Latvijas likumdevējs apsvērtu šāda termiņa ieviešanu attiecībā uz lietotām lietām, būtu vienlaikus jāapsver šī termiņa attiecināšana nevis uz visām lietotām lietām, bet uz to noteiktiem lietotu lietu veidiem, kuru gadījumā būtu tomēr saprātīgi šādu termiņu paredzēt.

Kopsavilkums

Šis raksts aplūko jaunās 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas (Direktīvas 771/2019) ieviestās izmaiņas lietas (jeb preces šīs Direktīvas un PTAL terminoloģijā) atbilstībā līgumam kopsakarā ar PTAL ietverto regulējumu. Jaunā Direktīva pēc būtības pamatojas uz iepriekšējās 1999. gada Patērētāju pirkuma direktīvas (Direktīvas 1999/44/EK) regulējumu, taču ievieš vairākus būtiskus jauninājumus patērētāja pirkuma regulējumā. Taču šie jauninājumi būtu jāšķiro atkarībā no tā, vai tie ir obligāti pārņemami nacionālajās tiesībās vai pamatojas uz jaunajā Direktīvā tieši paredzēto nacionālā likumdevēja izvēles brīvību. Tāpēc jaunās Direktīvas ieviestās izmaiņas būtu jāskata gan no nepieciešamo izmaiņu viedokļa, kad Latvijas likumdevējam ir jāizdara grozījumi esošajā lietas atbilstības līgumam regulējumā, lai tas atbilstu jaunajai Direktīvai, gan no iespējamo izmaiņu perspektīvas, kuru gadījumā Latvijas likumdevējs var apsvērt jaunajā Direktīvā paredzētos rīcības brīvības gadījumus.

Tā rakstā secināts, ka no nepieciešamo izmaiņu viedokļa būtu jāpapildina termina “prece” legāldefinīcija (PTAL 1. panta 6. punkts), tajā ietverot norādi uz “precēm ar digitāliem elementiem” atbilstoši jaunajai Direktīvai. Vienlaikus lietas atbilstības līgumam regulējums PTAL 14., 27.–28. pantā būtu papildināms ar atsevišķām normām, kuras jaunā Direktīva tieši attiecina uz “precēm ar digitāliem elementiem”, kā, piemēram, turpinoša digitālā pakalpojuma sniegšana. Tāpat atbilstoši jaunajai Direktīvai būtu jāizdara grozījumi PTAL 14. pantā, ieviešot subjektīvos un objektīvos lietas atbilstības līgumam gadījumus (četrus lietas atbilstības līgumam gadījumu vietā, kā tas ir pašlaik PTAL 14. panta pirmajā daļā atbilstoši iepriekšējai Direktīvai). Tāpat Latvijas likumdevējam būs jāgroza PTAL 13. panta trešajā daļā ietvertais sešu mēnešu termiņš lietas neatbilstības līgumam prezumpcijai, tā vietā nosakot viena gada termiņu, kas ir jaunajā Direktīvā paredzētais minimālais termiņš, vai divus gadus, kas ir šajā Direktīvā paredzētā izvēles iespēja. Kā rakstā secināts, būtu ieteicams ieviest divu gadu termiņu saistībā ar lietas neatbilstības līgumam prezumpciju.

Vienlaikus no iespējamo izmaiņu viedokļa būtu ieteicams saglabāt divu gadu termiņu lietas atbilstībai līgumam, kas noteikts pašlaik PTAL 27. panta pirmās daļas pirmajā teikumā, nevis to pagarināt, kā to tieši pieļauj jaunā Direktīva. Būtu arī mērķtiecīgi nesaisināt šo termiņu lietotu lietu gadījumā, kā tas ir pašlaik spēkā esošajā PTAL regulējumā. Tāpat būtu ieteicams saglabāt divu mēnešu lietas neatbilstības līgumam atklāšanas termiņu, neaizstājot to ar noilgumu, kā

⁶³ 2019. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 10. panta sestā daļa.

⁶⁴ 1999. gada Patērētāja pirkuma direktīvas 7. panta pirmās daļas otrā rindkopa.

⁶⁵ Sk. īpaši PTAL 27. pantu, kurā ievietoti termiņi lietas atbilstības līgumam regulējuma ietvaros.

tas ir pašreizējā PTAL regulējumā, kas atbilstu gan vidusmēra patērētāja principam, gan pušu līdzsvara principam patērētāja pirkuma līgumā.

Tomēr iepriekš raksturoto izmaiņu izdarīšana PTAL jāveic kopsakarā ar lietas atbilstības līgumam regulējuma strukturālām izmaiņām, novēršot samākslotu šī regulējuma nošķiršanu Civillikumā un PTAL atkarībā no tā, vai pircējs ir patērētājs. Tāpēc rakstā izvirzīts un pamatots priekšlikums sekot modernajām tendencēm Eiropā un ieviest tādas tiesiskās aizsardzības līdzekļus un termiņus par pirkuma objekta (vai pakalpojuma) trūkumiem, kuri attieksies uz jebkuru kustamas lietas pirkumu neatkarīgi no tā, vai pircējs ir vai nav patērētājs. Šī mērķa sasniegšanai būtu nepieciešams grozīt PTAL 4.¹ panta pirmo daļu, paredzot to, ka ne vien PTAL III un IV nodaļa, bet arī PTAL 27.–28. pants attiektos arī uz pircēju, kas nav patērētājs. Tāpat būtu vien saprātīgi turpināt PTAL regulēt arī pakalpojuma atbilstību līgumam līdztekus lietas atbilstībai līgumam, kā tas ir pašreizējā PTAL ietvertajā regulējumā. Vienlaikus varētu apsvērt, vai šo regulējumu attiecināt arī uz pakalpojuma saņēmējiem, kuri nav patērētāji, no pakalpojuma atbilstības līgumam termiņa un tiesiskās aizsardzības līdzekļu viedokļa. Tāpat būtu jāapsver atgriezties pie pakalpojumu loka paplašināšanas arī uz citiem pakalpojumu veidiem, nevis tikai uz tādiem “pakalpojumiem, kuru rezultātā tiek uzlabota vai pārveidota kustama ķermeniska lieta vai tās īpašības”.

SEKCIJA

BRĪVĪBA: VALSTS MĒRĶIS, VĒRTĪBA
UN PAMATTIESĪBAS

BRĪVĪBA – TIESĪBU NORMĀS UN TIESISKAJĀ APZIŅĀ

FREEDOM – IN LEGAL NORMS AND LEGAL CONSCIOUSNESS

Sanita Osipova, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras profesore

Summary

The freedom of the individual and the rights guaranteeing it are fundamental values of modern liberal democracy. In the presence of two mutually exclusive concepts of freedom, the positive, which enables the state to interfere in a person's life, and the negative, which minimizes the state's ability to interfere in a person's private autonomy, it is very important to have a clear understanding of what freedom is. In Latvia, the concept of freedom is not clearly defined in the legislation or legal doctrine. In addition, there is a lack of adequate public debate on this issue, including the argumentation within the legislative process, when laws restricting person's fundamental rights are passed. The lack of a clear concept of freedom also affects an understanding of the content of a person's fundamental rights and freedoms.

Atslēgvārdi: tiesības, juridiskā kultūra, brīvība, personas pašnoteikšanās

Keywords: law, legal culture, freedom, self-determination

Ievads

Personas brīvība un tiesības, kas garantē tās ievērošanu, bija galvenais iemesls, kāpēc Džons Loks uzstāja, ka nepieciešams nodalīt likumdevējuvaru no izpildvaras, jo tieši likums ir instruments, kas liek pamatu personas brīvībai.¹ Arī Šarls Luijs Monteskjē uzsvēra, ka pie varas esošo patvaļas ierobežošana, varas dalīšanas principu ievērojot, ir galvenais priekšnoteikums personas brīvībai.² Tātad tieši personas brīvības kritērijs ir likts pamatā modernai tiesiskai demokrātiskai valstij. Arī Latvijas Republikas dibināšanas aktos ir uzsvērtā brīvība kā valsts pamats un aizsargājama vērtība. Visupirms tautas brīvība un

¹ Locke J. Problems and Perspectives: A Collection of New Essays. Ed. John W. Yolton. Cambridge University Press, 1969, p. 7.

² Plašāk sk.: Monteskjē Š. L. Par likuma garu. 11. grāmata, 4. nodaļa. In: Modern History Sourcebook: Montesquieu: The Spirit of the Laws, 1748. Available at: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/montesquieu-spirit.asp> [aplūkots 27.12.2019.].

tās tiesības uz pašnoteikšanos,³ tad personas brīvības, tādas kā preses, vārda, sapulču un biedrošanās brīvība, kas tika noteiktas jau Tautas padomes politiskajā platformā.⁴

Apzinoties brīvības nozīmi mūsu dzīvē, nepieciešams pētījums par to, kāds ir brīvības jēdziena saturs mūsdienu Latvijā. Lai to īstenotu, ir jādefinē brīvība kā filozofiska kategorija un tas, cik bieži un kādā kontekstā mūsdienu Latvijas juridiskā kultūrā tiek lietots jēdziens “brīvība”. Pētījums par jēdziena “brīvība” lietojumu tiesību normās un sabiedriskā diskusijā tiek sašaurināts līdz Latvijas Republikas Satversmes un Civillikuma teksta analīzei, juridiskajām vārdnīcām, kā arī 11. un 12. Saeimas debašu runām.⁵ Pētījums šajā daļā tiks veikts, izmantojot diskursa analīzi, proti, detalizēti izpētot avotos lietoto valodu, lai izprastu konkrētu valodas lietojumu.⁶ Papildus tiks izmantota arī valodas lietojuma kvantitatīvā analīze.⁷

Brīvības jēdziena divas izpratnes

Ābrahams Linkolns uzrunā Baltimorā 1864. gadā teica: “Pasaulē nekad nav bijis precīzas vārda brīvība definīcijas... Mēs visi aicinām uz brīvību, taču, lietojot vienu un to pašu vārdu, mēs katrs iedomājamies kaut ko savu [...] Pastāv divas, ne tikai atšķirīgas, bet pat nesavienojamas parādības, kas tiek dēvētas vienā vārdā – brīvība un tirānija.”⁸ Linkolns iezīmēja jēdziena “brīvība” duālo izpratni sabiedrībā un politikā. Filozofijā, lai nodalītu šīs izpratnes, Augusts Fridrihs fon Hajeks ieviesa divus brīvības konceptus: pozitīvā brīvības izpratne un negatīvā brīvības izpratne.⁹

Pozitīvajam brīvības konceptam pamatus likuši Tomass Hobss¹⁰ un Džons Loks. Viņu idejas tālāk attīstīja Žans Žaks Ruso, Deivids Hjūms,¹¹ Ādams Smits u. c.¹² Saskaņā ar šo konceptu brīvs ir tikai tāds cilvēks, kas savu darbību

³ 1918. gada 18. novembra Latvijas Tautas padomes uzsaukumā Latvijas pilsoņiem skaidri iezīmējas koncepts par nācijas brīvību dibināt savu valsti. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 54. lpp.

⁴ 1918. gada 18. novembra Latvijas Tautas padomes politiskā platforma. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 55. lpp.

⁵ Izvēli noteica apstākļi, ka tiešraidē pieejamajā Saeimas stenogrammu analīzes programmā līdz šim ir ievadītas Saeimas stenogrammas līdz 12. Saeimai (ieskaitot). Proti, 11. un 12. Saeimas stenogrammas ir jaunākās šādai analīzei pieejamas. Sk.: Saeimas debašu korpuss. Pieejams: <http://saeima.korpuss.lv/index.php> [aplūkots 29.01.2020.].

⁶ Romanovska A. Diskursa analīze. No: Nacionālās enciklopēdijas digitālā versija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/8056-diskursa-anal%C4%ABze> [aplūkots 29.01.2020.].

⁷ Auziņa I. Latvijas Republikas Saeimas sēžu stenogrammu datorizēta apstrāde un analīze. Pieejams: http://saeima.korpuss.lv/documents/Auzina-Stenogrammu_apstrade.pdf [aplūkots 26.02.2020.].

⁸ Lincoln A. Address at a Sanitary Fair. April 18, 1864. Available at: <https://teachingamericanhistory.org/library/document/address-at-a-sanitary-fair/> [aplūkots 03.01.2020.].

⁹ Hayek F. A. Die verhängnisvolle Anmaßung. Die Irrtümer des Sozialismus. Tübingen: Mohr Siebeck, 2011, S. 69.

¹⁰ Valda viedoklis, ka Hobsa mācībā atrodami abu brīvības konceptu – pozitīvās un negatīvās brīvības – apstiprinoši argumenti. Sk. piemēram: Hirschmann N. J. Gender, Class, and Freedom in Modern Political Theory. Princeton University Press, 2009, pp. 29, 30.

¹¹ Bricke J. Hume, Freedom to act and personal evaluation. In: Davide Hume Ethics, passions, sympathy, Is and Ought. Ed. Tweyman St. London, New York: Taylor & Francis, 1995, p. 175.

¹² Gerken L. Von Freiheit und Freihandel: Grundzüge einer ordoliberalen Aussenwirtschaftstheorie. Tübingen: Mohr Siebeck, 1999, S. 136.

pakārto prasībām, kuras izvirza morāles un tiesību normas. Piemēram, Loks bija pārliecināts, ka cilvēka brīvību nosaka dabiskās tiesības.¹³ Loka izpratnē brīvība nav nodalāma no tiesībām, kuras garantē brīvu personu vienlīdzību savās tiesībās. Brīvība īstenojas kā likumpaklausība, personai ievērojot dabiskās tiesības.¹⁴ Šāda brīvība nav sinonīms personas neierobežotai neatkarībai, jo cilvēks ir atkarīgs no tiesībām.¹⁵ Ruso rakstīja par personas morālo brīvību, kas pastāv vien tad, ja persona ir tik apzinīga, ka, kontrolējot savas kaislības un iegribas, spēj savu gribu un darbības pakārtot saprātīgām sabiedrības prasībām.¹⁶ Pozitīvā brīvības izpratne tiek dēvēta arī par metafizisko jeb iekšējo brīvību.¹⁷ Tā raksturo pakāpi, kādā personas rīcību nosaka tās brīvā griba, kas balstīta uz saprātu, nevis īslaicīgiem impulsiem, neracionālām iegribām vai uz citiem mainīgiem apstākļiem.¹⁸ Šī brīvības izpratne ļauj sabiedrībai piespiest personu "atbrīvoties", ja tā ir iekritusi, piemēram, atkarību gūstā.

Lai gan var pieminēt, ka jau Loks savos darbos sāka iezīmēt brīvības jēdziena duālo dabu, tomēr negatīvās brīvības konceptam pamatus lika Šarls Luijs Monteskjē, bet tālāk attīstīja Džeremijs Bentams, Ādams Fērgusons u. c.¹⁹ Šī koncepta ietvaros brīvība tiek aplūkota kā personas pašnoteikšanās tiesības, kuras ir īstenojamas bez ārējas iejaukšanās. Imanuela Kanta mācībā pausta doma, ka persona bauda ētisku autonomiju. Šīs ideja ietekmē Frīdrihs Savinji pamatoja, ka pilsonis privāttiesībās bauda privātautonomiju jeb pašnoteikšanos.²⁰ Savukārt valsts pienākums, saskaņā ar negatīvās brīvības konceptu, ir neiejaukties personas pašnoteikšanās tiesībās, radot garantijas to īstenošanai. Valsts nedrīkst ierobežot personas privātautonomiju, nosakot, kā tieši personai rīkoties, un ierobežojot tās izvēles iespējas.²¹ Sākotnēji privātautonomijas princips tika izprasts visai šauri, proti, tas darbojās privāttiesībās kā personas tiesības "slēgt citāda veida darījumus un līgumus, nekā paredzēti likumā, un līdz ar to pašiem radīt, pārveidot un izbeigt savus pienākumus un tiesības".²²

Fon Hajeks pētīja personas brīvību sociālo attiecību tīklā, minot, ka brīvība pastāv tikai cilvēku savstarpējo attiecību formā, komunicējot sabiedrībā.²³ Fon Hajeka idejas par negatīvo brīvību kā personas privātautonomijas pamatu tiesiskā demokrātiskā valstī tālāk attīstīja Jesaja Berlins.²⁴ Berlins uzdod negatīvās brīvības eksistencei svarīgāko jautājumu: "Kāpēc vienam cilvēkam būtu

¹³ Locke J. 1969, p. 7.

¹⁴ Tarcov N. *Locke's Education for Liberty*. New York, Oxford: Lexington Books, 1999, p. 9.

¹⁵ Apelt E. *Fr. Metaphysik*. Leipzig: Engelmann, 1857, S. 329. Available at: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10042606_00005.html [aplūkots 03.01.2020.].

¹⁶ Simpson M. *Rousseau's Theory of Freedom*. London, New York: A & C Black, 2006, pp. 2, 3.

¹⁷ Stadter E. *Psychologie und Metaphysik der menschlichen Freiheit: die ideengeschichtliche Entwicklung zwischen Bonaventura und Duns Scotus*. München, Paderborn, Wien: F. Schöningh, 1971, S. 325.

¹⁸ Scholtes F. *Umweltherrschaft und Freiheit*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2015, S. 107.

¹⁹ Gerken L. 1999, S. 136.

²⁰ Horn N. *Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie*. Heidelberg: C. F. Müller, 2007, S. 202.

²¹ Scholtes F. 2015, S. 121.

²² Viļums R. Bibliogrāfija. Hans Charmatz "Zur Geschichte und Konstruktion der Vertragstypen im Schuldrecht mit besonderer Berücksichtigung der gemischten Verträge". Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.05.1939., Nr. 3, 851. lpp.

²³ Hayek F. A. *The Constitution of Liberty*. London, New York: Routledge, 2014, p. 12.

²⁴ Reick R. *Freiheit und Pluralismus: Isaiah Berlins zentrale Ideen als Material fuer die heutige Philosophie*. Karlsruhe: KIT Scientific Publishing, 2016, S. 91.

jāpakļaujas citam?”²⁵ Negatīvā brīvība ir personas neierobežota pašnoteikšanās tiktāl, ciktāl tā neapdraud citu personu brīvību. Proti, katram ir tiesības izvēlēties sev tikamāko ceļu. Negatīvā brīvība, pēc Berlina domām, citastarp ietver aizsardzību pret personas pašnoteikšanos ierobežojošu sabiedriskās domas ietekmi.²⁶ Negatīvā brīvība paģērē no valsts noteikt tiesības, taču nevis kā personas rīcības striktu regulatoru, bet gan kā brīvības garantu, kas ierobežo citus iejaukties personas privātautonomijas īstenošanā, vienlaikus ikvienu sabiedrības locekli padarot atbildīgu par savu izvēli, rīcību un citu personu brīvības cienīšanu un ievērošanu.

Brīvības jēdziens latviešu mūsdienu juridiskajā doktrīnā

Niklass Lūmans rakstīja, ka “sabiedrība nav spējīga iziet ārpus tām robežām, kuras tiek nospraustas valodā”.²⁷ Emīls Dirkems ieviesa socioloģijas pamatprincipu: “skatīt sociālus fenomenus sociālā sistēmā”.²⁸ Tāpēc šī pētījuma kontekstā izvirzīta tēze, ka persona bauda tādu brīvību, kāda konkrētā sabiedrībā ir izpratne par jēdzienu “brīvība”. Šo izpratni visupirms var atrast tekstos.

Brīvības jēdzienu latviešu tiesiskajā apziņā jāsāk pētīt ar juridiskajām vārdnīcām, kurām būtu jāietver tiesiskā apziņā valdošie uzskati. 2004. gadā izdotajā Likumu terminu vārdnīcā šķirkļa “brīvība” nav. “Brīvībai” nav ierādīta pienācīga alfabētiska vieta starp “Brīvās zonas režīmu” un “brīvostas pārvaldi”.²⁹ Savukārt 1998. gada Juridisko terminu vārdnīcā šķirklis “brīvība” aizņem gandrīz divas trešdaļas lapas. Tas sākas ar apgalvojumu: “Brīvība – termina lietojums tiesību sistēmā ir atvasināts un cieši piesaistīts tā skaidrojumiem un pamatojumiem filozofiskajā, reliģiskajā un sociāli politiskajā jomā.”³⁰ Taču skaidrojuma, kāds tad ir jēdziena “brīvība” saturs Latvijas tiesību sistēmā, nav. Tiek uzskatīts, ka juridiskie termini ir precīzi, taču, pētot šķirkli “brīvība”, var manāmi apjukt. Arī Nacionālās enciklopēdijas digitālā versija pētījuma brīdī nesatur šķirkli ar jēdzienu “brīvība”. Vienīgā “brīvība”, kas 2020. gada janvārī ir atrodamā šajā enciklopēdijā, ir “pārvietošanās brīvība”.³¹ Latviešu valodā publicētās vārdnīcās nav skaidras atbildes par jēdziena saturu līdz brīdim, kad tas tiek sašaurināts, definējot konkrētas personas brīvību nodrošinošas pamattiesības: apziņas brīvību, runas brīvību, pārvietošanās brīvību.³² Proti, mūsu juridiskajā literatūrā var atrast publikācijas par vārda, apziņas, preses, pārvietošanās un citām brīvībām.³³ Taču ir jāapzinās, ka pamattiesību brīvības ir tieši pakārtotas izpratnei par personas brīvību, kas valda sabiedrības juridiskajā kultūrā.

²⁵ Berlin I. Freedom and Its Betrayal. London: Random House, 2012, p. 8.

²⁶ Ibid.

²⁷ Луман Н. Общество как система. Москва: Логос, 2004, с. 45.

²⁸ Durkheim E. Regeln der soziologischen Methode. Neuwied und Berlin: Luchterhand, 1965, S. 21.

²⁹ Likumu terminu vārdnīca. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 47. lpp.

³⁰ Juridisko terminu vārdnīca. Zin. red. U. Krastiņš, V. Šulcs. Rīga: Nordik, 1998, 40. lpp.

³¹ Dimitrovs A. Pārvietošanās brīvība. No: Nacionālās enciklopēdijas digitālā versija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/6044-p%C4%81rvieto%C5%A1an%C4%81s-br%C4%ABv%C4%ABba> [aplūkots 23.01.2020.].

³² Ibid., 41. lpp.

³³ Visupirms jāmin Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.

Salīdzinājumam vācu juridiskās vārdnīcas tradicionāli ietver šķirkli “brīvība”.³⁴ Vācu juridiskajā kultūrtelpā³⁵ personas brīvība kā personas privātautonomija likta gan privāttiesību, gan pamattiesību pamatos.³⁶ “Ikvienam ir tiesības uz brīvību un drošību (personas brīvību),” noteikts Austrijas federālajā konstitucionālajā likumā, kurš veltīts valsts garantijām personas brīvības aizsargāšanai.³⁷ Savukārt valsts uzbūve Vācijā un Austrijā ir veidota, īstenojot liberālās (brīvās) demokrātijas principu (*Freiheitlich-demokratische Grundordnung*).³⁸ Galvenā nozīme vācu juridiskajās vārdnīcās tiek pievērsta indivīda brīvības skaidrojumam: “Brīvība, personas (*Freiheit, persönliche*) [brīvība] visupirms ir pamattiesība, kas izriet no personas vispārējām tiesībām uz brīvību, ko garantē konstitūcija.” Tālāk seko sīks brīvību garantējošo pamattiesību uzskaitījums un definīcijas: brīva personības attīstība, stājoties attiecībās ar citām personām, brīvība kā personas privātās dzīves un ķermeņa integritāte u. c.³⁹ Tas atbilst Eiropas tiesību tradīcijai, kurā valda uzskats, ka personas brīvība ir modernās valsts pamatā.⁴⁰ Vācu juridiskajā doktrīnā uzsvērts, ka valsts pienākums ir veidot tādu tiesisko kārtību, kas garantē personas privātautonomijas aizsardzību.⁴¹ No tā savukārt izriet atziņa, ka valsts drīkst vērsties tikai pret tādām personas darbībām, kas tieši un nepastarpināti skar citu personu tiesības.⁴² Vai līdzīga izpratne par personas brīvību kā konstitucionālu vērtību un valsts pilnvarām valda arī Latvijā? Latviešu juridiskā literatūrā minētas šādas “brīvības”: pārvietošanās, vārda, ticības, preses, sapulču un biedrošanās utt. Taču jānoskaidro, vai likumi un parlamenta debates atpazīst “brīvību” kā no cilvēka cieņas principa izrietošu prasību pēc personas privātautonomijas jeb pašnoteikšanās tiesībām, kas no valsts visupirms prasa neiejaukšanos.

Brīvības jēdziens Latvijas Republikas Satversmē, Civillikumā un Saeimas debatēs

Likums, kurš analizējams kā pirmais, ir Civillikums, jo jau no 19. gadsimta skaidri iezīmējas pārliecība, ka persona bauda privātautonomiju visupirms privāttiesībās. Civillikumā jēdziens “brīvība” lietots, nosakot tiesības uz atbildību par nodarījumiem pret personisko brīvību, godu, cieņu un pret sieviešu nevainību.⁴³ Vārds “brīvība” šeit lietots šaurākā nozīmē nekā personas privātautonomija. 2006. gada grozījumos iekļauts jau jēdzieniski atšķirīgs uzskaitījums: “noziedzīgs nodarījums pret personas dzīvību, veselību, tikumību, dzimumneaizskaramību, brīvību, godu, cieņu vai pret ģimeni, [..]” (1635. pants).⁴⁴

³⁴ Rechtswörterbuch. Ed. C. Creifelds, H. Kauffmann. München: Beck, 1994, S. 439, 440.

³⁵ Pētījumā skatītas Vācija un Austrija.

³⁶ Horn N. 2007, S. 22.

³⁷ Die österreichische Bundesverfassung. Hrsg. Ch. Grabenwarter, B. Ohms. Wien: Manzsche Verlag, 2014, S. 371.

³⁸ Degenhart Ch. Staatsrecht I. Staatsorganisationsrecht. Heidelberg: C. F Müller, 2017, S. 100.

³⁹ Rechtswörterbuch 1994, S. 439, 440.

⁴⁰ Vildbergs H. J., Messersmits K., Niedere L. Pilsonis tiesiskā valstī. Rīga: EuroFaculty, 2004, 29. lpp.

⁴¹ Horn N. 2007, S. 22.

⁴² Ibid.

⁴³ Tas ir 1992. gada grozījums Civillikumā (2352. pants). Latvijas Republikas Civillikums: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=225418> [aplūkots 28.01.2020.].

⁴⁴ Ibid.

Savukārt 428. p. 1. daļa “izdarījis noziedzīgu nodarījumu pret testatora, viņa laulātā vai viņa augšupējā dzīvību, veselību, brīvību vai godu” satur vēsturisko 1937. gada tekstu. Civillikums, lietojot vārdu “brīvība”, nosaka ne tikai personas brīvību, bet arī dzīvnieku “staigāšanu brīvībā” un “izsprukšanu brīvībā” (899., 933. pants), kam nav sakara ar personas privātautonomiju. Civillikums nedefinē personas brīvības saturu privāttiesībās. Vārds “brīvība” pamatā lietots krimināltiesiskā izpratnē kā sodāms citas personas brīvības ierobežojums, par ko citastarp pienākas civiltiesiska atlīdzība. Arī jēdziens “brīva griba” nav īpaši izvērts Civillikumā, lai gan tās paušana atzīta par juridiski būtisku. Piemēram, var minēt 1463. pantu: “Lietojot fizisku varu nav brīva gribas izteikuma ..” Lielākoties Civillikumā lietoti citi jēdzieni: “tiesīgi izteikta griba” (389. pants), “patiesa griba” (463. pants), “sava griba” (525. pants), “privāta griba” (847. pants). Piemēram, “Testamenta saturam jāizteic mantojuma atstājēja patiesa griba. Testaments taisāms bez spaidiem, maldības vai viltus.” (463. pants) Tātad tā griba, kas izteikta bez spaidiem, maldības, viltus, ir patiesa personas brīvā griba. Personas brīvība Civillikumā visbiežāk noteikta ar atļauju personai “brīvi rīkoties” (1306. pants) un “brīvi noteikt” (610. pants). Kopumā var secināt, ka Civillikumā ir maz “brīvības”! Jāņem vērā, ka Civillikums netiek analizēts no satura aspekta, bet gan no valodas lietojuma. Secināms, ka ne tikai vārdnīcās, bet arī Civillikumā nav atrodams personas brīvības kā privātautonomijas satura skaidrojums. Tas atstāts judikatūras veidotāju ziņā. Tā ir milzīga atbildība tiesām. Savukārt vārds “brīvība” lietots praktiski tikai krimināltiesiskā izpratnē. Likumdevēja izpratne par personas brīvību privāttiesībās atklāta citos jēdzienos, bieži lietojot sakni “brīv-”, lai veidotu īpašības vārdu (brīva rīcība) vai apstākļa vārdu (brīvi rīkoties). Te Latvija būtiski atšķiras, piemēram, no Francijas, kura jau 1804. gadā Civillikuma 9. pantā noteica personas privātautonomijas pamatus.⁴⁵

Ievērojami biežāk vārds “brīvība” ir minēts Satversmē: ievadā piecas reizes, nodaļā “Saeima” vienu reizi – krimināltiesiskā izpratnē, pamattiesību katalogā septiņas reizes. “Pašnoteikšanās tiesības” minētas vienu reizi Satversmes ievadā kā nācijas tiesības. Savukārt personas privātums, formulēts kā “privāta dzīve”, tiek aizsargāts 28. un 96. pantā.⁴⁶ Pamattiesību “brīvības” noteikti ir garantējamas negatīvās brīvības koncepta izvirzīto prasību ietvaros, visupirms kā valsts neiejaukšanās noteiktā sfērā. Ja valsts tomēr iejaucas, tam ir jābūt attaisnojamam personas privātuma traucējumam.

Satversme Latvijā nosaka personas privātuma aizsardzību. Taču tas, vai par to diskutē likumdevējs, nosakot personas tiesību ierobežojumus, skaidrojams, analizējot Saeimas debates. Tīks analizētas 11. un 12. Saeimas debates, lai noskaidrotu, cik bieži un kādā kontekstā tajās lietots vārds “brīvība” un ar to saistītie jēdzieni: “personas pašnoteikšanās”, “privātums”, “privātautonomija”. Vispirms analīze skaitļos. 11. Saeima visās sēdēs ir minējusi jēdzienu “brīvība” 24 reizes jeb 0,01% no runu fragmentiem. Par brīvību ir runājuši desmit deputāti (tostarp juristi I. Čepāne, I. Lībiņa-Egnere, S. Āboltiņa, I. Bite, A. Judins, I. Parādnieks). Runātāji pārstāv plašu politisko spektru, taču visvairāk – deviņas reizes – par brīvību ir runājuši frakcijas “Saskaņa” deputāti. Pamatā vārds “brīvība” ir lietots konkrētas pamattiesības kontekstā: piemēram, “vārda brīvība”

⁴⁵ Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона). Захватин В. Н. (ред.). Москва, Берлин: Инфотропик Медиа, 2012, с. 7.

⁴⁶ Latvijas Republikas Satversme. Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=57980> [aplūkots 28.01.2020.].

minēta 10 reizes. Minētas arī “pulcēšanās brīvība”, “darbaspēka kustības brīvība” un “deputāta personas brīvība”. Par “personas brīvību” arī kā “izvēles brīvību”, “rīcības brīvību” ir runāts 10 reizes. Minēta arī “mazākumtautību brīvība”, “tautas brīvība”, kas, lai gan ir cieši saistītas ar personas brīvību, tomēr skatāmas citā diskursā. Brīvība kā konstitucionāla vērtība minēta četras reizes. Imants Parādnieks ir teicis: “Mūsu sabiedrības galvenās pamatvērtības ir brīvība, godīgums, taisnīgums, solidaritāte, vienlīdzība, ģimene un darbs.”⁴⁷ Taču neviens deputāts debatēs 11. Saeimā netika uzsācis diskusiju par jēdziena “brīvība” saturu. Jēdzieni “personas pašnoteikšanās”, “privātums” un “privātautonomija”, kas raksturo negatīvās brīvības izpratni sabiedrībā, netika minēti. Jēdziens “pašnoteikšanās” lietots 11 reizes, vienmēr saistībā ar nācīgas tiesībām.⁴⁸

Analizējot 12. Saeimas debates, secināms, ka vārds “brīvība” lietots 19 reizes jeb 0,01% no runu fragmentiem. To minējuši desmit deputāti (tostarp juristes I. Lībiņa-Egnere, S. Āboltiņa, I. Bite). Nemainīgi jēdziens “brīvība” lielākoties ir lietots “vārda brīvības” kontekstā. Šai sakarā ir minēta arī “preses un mediju” brīvība. Diskusijas par brīvību kā vērtību ir bijušas ierobežotas. Solvita Āboltiņa ir minējusi: “Nu, galu galā demokrātijā ir divi svarīgākie principi – vienlīdzība un brīvība –, un pēc tam tālāk seko tur vēl visas šīs interpretācijas, ka visi pilsoņi ir brīvi, vienlīdzīgi un var īstenot savas tiesības [...] Nu, tad kādā veidā visi realizēs brīvi un vienlīdzīgi tās savas tiesības, ja mēs ar likumu noteiksim, ka mums kādi citi ir vienlīdzīgāki?”⁴⁹ Filozofisku atziņu, diskutējot par partiju brīvību, pauda Ivars Brīvers: “Manuprāt, brīvība vai nu ir, vai tās nav. Un paliecināt brīvību tik un tā tomēr nozīmē lielāku vai mazāku nebrīvību.”⁵⁰ Tas, ka šī deputāta aizstāvētā ir pozitīvā brīvība, secināms no viņa vārdiem, debatējot par t. s. “tikumības grozījumiem” Vispārējās izglītības likumā: “Ja cilvēks ir spēcīgs savā garā, tad šāds cilvēks ir brīvs. Tikumiskā audzināšana veido brīvus cilvēkus.”⁵¹ Jēdzieni “personas pašnoteikšanās”, “privātums” un “privātautonomija” arī 12. Saeimā netika minēti. Jēdziens “pašnoteikšanās” lietots trīs reizes, nemainīgi saistībā ar nācīgas tiesībām. Skatot dinamiku divu Saeimas sasaukumu deputātu lietotajā valodā un tēmās, par kurām tika runāts, var secināt, ka jēdzienu “brīvība” visbiežāk lietojuši politiķi ar jurista izglītību, kuri ir atgādinājuši par brīvību kā vērtību demokrātiskā valstī. Taču debates par jēdziena saturu nav izvērtušās. Nemainīgi aktuāla abos sasaukumos ir bijusi “vārda brīvība”, kamēr personas brīvības izpratne kā personas tiesības uz privātautonomiju nav bijušas deputātu debašu objekts. Tieši otrādi, Saeimas deputāti ir runājuši par to, kā jāveido brīva persona ar likuma palīdzību.

⁴⁷ Parādnieks I. Saeimas 2014/03/27 kārtējās sēdes stenogramma. Pieejams: <http://saeima.korpus.lv/index.php/search/results/5e32d95f7ae92> [aplūkots 30.01.2020.].

⁴⁸ Pašnoteikšanās. Saeimas debašu korpus. Pieejams: <http://saeima.korpus.lv/index.php/search/results/5e32e1eb1fee7> [aplūkots 30.01.2020.].

⁴⁹ Āboltiņa S. debatēs 12. Saeimas 2016/11/10 kārtējā sēdē. Pieejams: <http://saeima.korpus.lv/index.php/search/results/5e32e2bc9d9ea> [aplūkots 30.01.2020.].

⁵⁰ Brīvers I. debatēs 12. Saeimas 2015/04/30 kārtējā sēdē. Pieejams: <http://saeima.korpus.lv/index.php/search/results/5e32e2bc9d9ea> [aplūkots 30.01.2020.].

⁵¹ Brīvers I. debatēs par “tikumības grozījumiem” Izglītības likumā Saeimas kārtējā sēdē 2015/04/23. Pieejams: <http://saeima.korpus.lv/index.php/search/results/5e1f04d79934b> [aplūkots 15.01.2020.].

Kopsavilkums

1. Brīvība vienlaikus ir gan juridiska kategorija, kas atklājas citastarp caur virkni pamattiesību, gan filozofiska kategorija, gan kultūras fenomens, kas dzīvo sabiedrības kolektīvajā apziņā.
2. Personas brīvība un tiesības, kas garantē tās ievērošanu, ir modernās liberālās demokrātijas pamatvērtības. Pastāvot diviem savstarpēji izslēdzošiem brīvības konceptiem, pozitīvajam, kas pieļauj valsts tiesības iejaukties personas dzīvē, un negatīvajam, kas minimalizē valsts iespējas iejaukties personas privātautonomijā, būtiska ir juridiskā kultūrā valdošā izpratne par brīvības jēdziena saturu. Tā tieši skar personas pamattiesību saturu konkrētajā sabiedrībā.
3. Latviešu juridiskās vārdnīcas neietver jēdziena “brīvība” skaidrojumu Latvijas tiesību sistēmā. Savukārt tiesību doktrīnā pamatā analizētas no personas brīvības izrietošās pamattiesības. Tas atšķir Latviju no kontinentālās Eiropas, piemēram, Vācijas un Austrijas, tiesību kultūras tradīcijas.
4. Pētot Civillikuma valodas lietojumu, secināms, ka privāttiesību “pamatlikumā” nav lietots jēdziens “brīvība” privātautonomijas kontekstā, turklāt nav dots brīvības kā tiesības satura skaidrojums. Personas privātautonomija nostiprināta, lietojot citus vārdus, tostarp no saknes “brīv-” atvasinātus apstākļa un īpašības vārdus. Savukārt, ar to pašu metodi pētot Latvijas Republikas Satversmi, secināms, ka tā ietver jēdzienu “brīvība”, kurš lietots gan nācījas pašnoteikšanās nozīmē, gan personas pamattiesību nozīmē. Jēdzieni “personas pašnoteikšanās” un “privātautonomija” nav ietverti nevienā no analizētajiem tiesību avotiem.
5. 11. un 12. Saeimas deputātu debašu valodas lietojuma kvantitatīvā analīze liecina, ka likumdevējs par brīvību ir runājis reti un praktiski vispār nav diskutējis par brīvības koncepta saturu tiesībās. Atsevišķu deputātu lietotās frāzes liecina, ka viņu apziņā valdošā ir pozitīvā brīvības izpratne, kas pieļauj valsts iejaukšanos personas tiesībās. Tas savukārt var ietekmēt personai Satversmē garantēto pamatbrīvību īstenošanu.

BRĪVĪBAS ATBILDĪBA. MINTAUTA ČAKSTES ĪPAŠĀ DOKTRĪNA

RESPONSIBILITY OF FREEDOM. SPECIAL DOCTRINE OF MINTAUTS ČAKSTE

Diāna Apse, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras docente

Summary

The purpose of the article is to investigate and analyse Mintauts Čakste's most important activities in certain areas of law and the significance of his scientific heritage in the development of the Latvian legal system, as well as to examine the importance of personal aspects and characteristics in the most significant stages of our country's development, duties brought about by freedom, importance of responsibility ethics in the work of a judge and a lawyer. Three aspects of the doctrine created by Mintauts Čakste: the interaction of the case law conclusions with the doctrine in his judgments, legal science conclusions in the field of international law, and special doctrine – judge's dissenting opinions.

Atslēgvārdi: vērtības, nepārtrauktība, tiesiskā sistēma, tiesību zinātne, tiesneša atsevišķās domas

Keywords: values, continuity, legal arrangement, legal science, judge's dissenting opinions

Ievads

Raksta mērķis ir turpināt aplūkot un analizēt svarīgākos Mintauta Čakstes darbības veidus atsevišķās tiesību nozarēs un viņa zinātniskā mantojuma nozīmi Latvijas tiesiskās sistēmas pilnveidē, kā arī personības nozīmes aspektus mūsu valsts attīstības svarīgākajos posmos, brīvības atbildības, atbildības ētikas nozīmi tiesneša un tiesībzinātnieka darbībā. Mintauta Čakstes radītajai doktrīnai ir trīs aspekti: judikatūras atziņas mijiedarbībā ar doktrīnas atziņām viņa spriedumos, tiesību zinātnes atziņas starptautisko tiesību jomā, īpašā doktrīna – tiesneša atsevišķās domas.

Jurista uzdevums ir nerimstoši pētīt dižu juristu personības nozīmi un zinātnisko pienesumu mūsu valsts attīstības svarīgākajos posmos, jo viņu nopelni mūsu valsts demokrātijas pamatu izveidē un valsts tiesībspējas uzturēšanā svešas varas apstākļos ir nenovērtējami.

Brīvība

Mintauts Čakste bija atbildīgs un brīvs cilvēks. Tāds cilvēks, kas dzīvo sev atvēlēto laiku atbildīgi un cilvēciski. Cilvēciskums cilvēkā ir saprātīgas brīvības izpratnes auglis. Cilvēcisks cilvēks cildina taisnību un nokļūst pie patiesības. Brīvs cilvēks ievēro taisnīgumu un pievēršas gudrībai.

Patiesa brīvība ir spēja uzņemties atbildību. Tas nozīmē – izaugt sevī, līdz kļūstam pietiekami atbildīgi, lai spētu veikt savu izvēli. Viņa dzīve un darbi izpaudās kā brīvības un atbildības samērs, kas noturēja Latviju pasaulē!

Mēs neļaujam bērniem būt brīviem, kamēr neesam, tāpat kā valstī, nodibinājuši viņiem noteiktu kārtību, atbalstīdami pie viņiem, tāpat kā pie mums pašiem, to labāko. Jaunā kārtība būs viņiem vadītājs un sargs, un tikai tad mēs viņiem dosim brīvību.

Netaisnīgs cilvēks ļauj sevī vaļu (iekšējam) nezvēram un lauvai, tie ņem pārsvaru un uzveic cilvēcisko cilvēkā. Taisnīgs turpretim savalda un pakļauj saprātam gan nezvēru, gan lauvu. Turklāt lauva palīdz cilvēkam rūpēties par vispārēju labklājību un harmoniju.¹

Čakstu ģimenē “Audzināšanā nebija pārāk stingrs režīms, bet, sekodams katra bērna dabai, tēvs prata viņus vadīt pēc sava prāta, neierobežojot bērna brīvību. Viņš necieta bezdarbību un tāpēc atbalstīja ikkuru darba lauku, kādu to katrs bērns bija izvēlējis,” atcerējās Jāņa Čakstes laikabiedri. “Mācieties un krājiet zinības, tā ir manta, ko jums neviens nevar atņemt,” mēdzis teikt Jānis Čakste.² Tēvs Jānis Čakste kā valstsvīra etalons, apveltīts ar plašu redzesloku, visus lauku darbus pārzināja tikpat labi kā diplomātiskās etiķetes smalkumus. Tēvs ļoti ietekmēja Mintauta uzskatus. Kārlis Skalbe atceras, ka “Jānis Čakste darbojās laikmetā, kad varēja gūt vieglus panākumus ar demagoģiju. Bet tā nebija Čakstes dabā. Viņš bija par daudz sabiedrības cilvēks, lai tiktāl nolaistos. Vienkāršāk un siltāk viņš prata pieiet tautai”.³ Mintauts izvēlējās bailes pārvērst drosmē, bezatbildību – atbildībā, pakļaušanos – pretestībā, nedomāšanu – kritiskā domāšanā, apātiju – valstsgribā. Ar saviem darbiem viņš palīdzēja veidot reālpolitiku un tiesisko domu.

M. Čakste pieredzēja Pirmā pasaules kara ikdienu, Latvijas valsts izveidi, tās tiesību sistēmas radīšanu un piedalījās tās pilnveidē, ietekmējot tiesiskās domas veidošanos. Pēc viņa tēva Jāņa Čakstes nāves bija nepieciešamība būtiski stiprināt demokrātijas principus Latvijā. M. Čakste, būdams patiesi brīvs un atbildīgs cilvēks, piederēja pie tiem, kas varēja būt iespējamie Latvijas valsts vadītāji, ja nebūtu noziedzīgā Hitlera un Staļina Eiropas sadalīšanas plāna, tam sekojošās okupācijas, milzīgo cilvēkzaudējumu un ar cilvēka cieņu nesamērojamo ciešanu.⁴ To noteica viņa raksturs – nepakļaušanās svešai varai, dziļais profesionālisms, augstā politiskā morāle un personības harisma. No ētikas teoriju aspekta viņš

¹ Platons. Valsts. Devītā grāmata. Sērija “Avots” b.i.g. Rīga: Zvaigzne ABC, 168.–169. lpp.

² Kasparāns Ģ. Viņa ne tikai izaudzināja deviņus bērnus, bet arī... Ko zinām par Latvijas “pirmo lēdiju”? Pieejams: <https://www.la.lv/ko-zinam-par-latvija-pirmo-lediju>. [aplūkots 21.02.2020.].

³ Kasparāns Ģ. Prezidents no zemnieku cilts. Pie nācijas šūpuļa. Mājas Viesis, Nr. 3, 39. lpp. Pieejams: <https://www.la.lv/prezidents-no-zemnieku-cilts> [aplūkots 02.03.2020.].

⁴ Plašāk sk.: Apse D. Profesors Konstantīns Čakste. Ziedojums uz tautas brīvības altāra. Personības, kas savieno laikus. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 407.–417. lpp.

bija tikumības un atbildības ētikas sintezētājs – ētiski domājošs un ētiskus lēmumus pieņemošs. Viņa rakstura īpašības noteica rīcību, jo viņš bija bezkompromisu cilvēks – pret varu, pret slavu, pret tukšu karjerismu, viņš bija nelokāms.⁵

Atbildības ētika ietver teleoloģijas un deontoloģijas uzskatus, kā svarīgus komponentus respektējot arī faktus un vērtējumus, prasa jaunu viedokļu formulējumu, balstītu plašās zināšanās. Bez tam jaunu faktu konstatācija jāaplūko kopsakarā ar vērtējumiem par cilvēka uztveri, autonomiju, taisnību.⁶ Deontoloģijas tradīcijai ir nozīmīga loma, risinot jautājumus par pienākumu un tiesību līdzsvarojumu. M. Čakstem izdevās sakausēt brīvības perfekcionisma un brīvības autonomijas doktrīnu principus, ņemot vērā cilvēku vērtību atkarību no sociālām formām, tostarp tiesībām un pienākumiem, atbildību un rīcības seku izvērtēšanu.

Pārdomas, kas noved mūs līdz rīcībai, vienmēr ir saistītas ar izvēles nepieciešamību, nevis ar mērķi. Mērķi mēs uztveram kā iepriekš noteiktu – laimīga dzīve vai tikumība – un apsveram, kā un kādiem līdzekļiem mēs to varam sasniegt.⁷ Morāle, kas balstās uz autonomiju, ir ne vien savienojama ar šiem priekšrakstiem, – tā iet tālāk, prasīdama, lai cilvēkiem tiktu brīvi ļauts radīt pašiem savu dzīvi. Tā ir ne tikai savienojama ar perfekcionismu. Tā to pieprasa. Tā liek radīt vērtīgas autonomijas nosacījumus, īstenojot perfekcionistu politiku.⁸

Atbildība

Atbildība ir tikumiska un tiesiska spēja apzināties savas darbības sekas – atbildīgi dzīvot sev atvēlēto laiku. Atbildības līmeni un kvalitāti nosaka apziņa un morālais briedums. Palielinoties brīvībai, palielinās spēja par to atbildēt sabiedriski atzīstamu mērķu sasniegšanai.

Spēja domāt un izdarīt brīvu izvēli padara mūs morāli autonomus mūsu rīcībā un lēmumos. Mēs esam atbildīgi par to, ko mēs darām un kas mēs esam.⁹ Atbildīgs profesionālis rūpīgi pārdomā visus iespējamus rīcības veidus, jo saprot, ka – vara izmantojama saprātīgi un atbildīgi.

Morālā rakstura svarīgākās iezīmes ir godprātība, drosme, cieņa, neatlaidība, taisnīgums, atklātība. Šīs iezīmes raksturo cilvēka kā personības morālo briedumu.

Morālā brieduma kategorijas (attiecinot uz tiesneša profesionālo darbību), pēc Lorenca Kolberga teorijas, ir sešas. Tās balstās uz imanento cilvēka cieņu. Līdz ar to morālā autonomija ir viens no tiesneša sociālā statusa elementiem. Piektajai morālā brieduma pakāpei atbilst spēja izvērtēt, vai likuma normas atbilst morāles principiem, kas balstās uz attiecīgajā sabiedrībā atzītajām vērtībām. Sestā kategorija jau piederīga morālās autonomijas otrajai augstākai pakāpei, ko sasniedz vien 5% cilvēku, kas orientējas uz universālām

⁵ No Augstākās tiesas muzeja materiāliem. Sk. arī: Augstākajā tiesā ciemojas senatora Mintauta Čakstes meita. Pieejams: [http://at.gov.lv/lv/jaunumi/par-notikumiem/augstakaja-tiesa-ciemojas-senatora-mintauta-cakstes-meita-846?year=2009&month=3&archive=true&\[aplūkots 15.07.2018.\]](http://at.gov.lv/lv/jaunumi/par-notikumiem/augstakaja-tiesa-ciemojas-senatora-mintauta-cakstes-meita-846?year=2009&month=3&archive=true&[aplūkots 15.07.2018.])

⁶ Kamergrauzis N. Ētikas dimensijas. Ievads mūsdienu kristīgajā ētikā. Rīga: Svētdienas Rīts, 1997, 156.–157. lpp.

⁷ Aristotelis. Nikomaha ētika. Rīga: Zvaigzne, 1985, 62. lpp.

⁸ Razu Dž. Brīvības morāle. Rīga: Madris, 2001, 377. lpp.

⁹ Josephson M. Making Ethical Decision (rev. ed.). Los Angeles: Josephson Institute of Ethics, 2002. Available at: <http://www.charactercounts.org>, p. 11 [aplūkots 15.07.2019.].

vispārcilvēciskām vērtībām un uz tām balstītiem ētiskiem principiem.¹⁰ Ja likums nonāk konfliktā ar ētikas principiem, pie sestās kategorijas piederošie indivīdi rikojas saskaņā ar taisnīgumu, vienlīdzību, cilvēka cieņu.

Pamatojot vērtību īstenošanas apjomu katrā konkrētā gadījumā, jāatceras, ka, vērtējot valsts noteikto brīvības un citas vērtības līdzsvara modeli, par saturiska taisnīguma kritēriju var tikt atzīta cilvēka cieņa kā absolūta vērtība.¹¹

Mūsos ir pa daļiņai auglīgas zemes, ērkšķu, ceļmalas, akmenāja, protams, dievišķās dzirksts. Brīvības atbildība ir gādāt par proporcijām!

Mintauta Čakstes doktrīnas trīs aspekti

M. Čakstes darbības rezultātā tapušais ir īpašs. Tas vērtējams no trīs aspektiem: senatora atziņas mijiedarbībā ar tiesību doktrīnu, tiesību zinātnieka atziņas, tiesneša atsevišķās domas – īpašā doktrīna.

Senatora M. Čakstes atziņas būtiski ietekmēja tiesību prakses pēctecību civiltiesībās. Starpkaru Latvijā 30. gadu beigās bija uzkrājušies pietiekami nozīmīga tiesību prakse daļa, īpaši civiltiesībās.

Aplūkojot Latvijas Senāta atziņas par Civillikuma normu piemērošanu,¹² no 368 spriedumiem civillietās M. Čakste referējis un radījis tēzes 76 lietās par dažādiem civiltiesību jautājumiem, ietekmējot turpmāko tiesību doktrīnu un prakses pēctecību.

Atbildēto tiesību jautājumu loks skāris plašu tiesīblauku – tostarp bērna tiesības uz uzturu, aizbildņa saistību attiecības ar aizbilstamo, legāta jēdzienu, testamentu saturu, mantojuma iegūšanas sekas, atņemtu valdījumu, tiesiska darījuma rakstiskās formas, nejausu zaudējumu, noilgumu, maiņas līgumu, uztura līgumu, nomu, īres līguma izbeigšanos, darba un uzņēmumu līguma noteikumu piemērošanu, pilnvardevēja attiecības, norēķināšanās pienākumu un iedzīvošanās pierādīšanas aspektus. Piemēram, spriedumā CKD 1939. gada 23. februāra lietā Nr. 110 izceļama senatora M. Čakstes tēze, ka ģimenes nodibinājuma labdarīgiem mērķiem pārreģistrēšanās laikā nodibinājumam ir tikai ierobežota darbība, tam ir aizliegts bez sabiedrisko lietu ministra piekrišanas slēgt līgumus, pārdot, ieķīlāt, dāvināt vai citādi atsavināt savu mantu, apgrūtināt to ar parādiem vai citādām saistībām. Nevar būt šaubas, ka ar pabalstu izmaksu nodibinājumam piederošais naudas fonds samazināsies, tādēļ ģimenes nodibinājuma administrācija nevar piešķirt no šī nodibinājuma naudas summām pabalstus bez sabiedrisko lietu ministra piekrišanas.¹³

¹⁰ Levits E. Par dažiem tiesneša neatkarības aspektiem. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, 2018, Nr. 16, 67.–71. lpp. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Informativie_materiali/BILETENS16_WEB.pdf [aplūkots 15.01.2020.]. Plašāk sk.: Kohlberg L. Stage and Sequences: The Cognitive Developmental Approach to Socialization. In: Handbook of Socialization Theory and research. Ed. By D. A. Goslin. Chicago: Rand McNally, 1960, pp. 347–480.

¹¹ Grigore-Bāra E. Brīvības un vienlīdzības līdzsvarošana tiesībās. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 353. lpp.

¹² Latvijas Senāta Spriedumu birojs. Latvijas Senāta atziņas par Civillikuma normu piemērošanu (1938–1940). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 104.–335. lpp.

¹³ LVVA, 1535. f., 8. apr., 41. l., 62. l.

Augstākās tiesas sagatavotajā Latvijas Senāta nolēmumu krājumā¹⁴ var rast visai daudz Mintauta Čakstes (kā lietas referenta, tiesas sastāva locekļa) atziņu. Tās palīdz iepazīt vēstures notikumus un attiecīgā laikmeta tiesību kultūru. Tā, piemēram, par likuma ievērošanas principa piemērošanu tiesiskās kārtības vārdā lasāms V. Zāmuela sūdzības lietā: zvērinātu advokātu padomes lēmumi disciplinārlietās kā galīgi nav pārsūdzami un tādēļ nav pārsūdzami arī uzraudzības kārtībā; pieļaut pretējo nozīmētu padarīt likumā paredzēto aizliegumu par tukšu burtu un dot iespēju sūdzētājam tieši apiet likumu.¹⁵

Spriedumos, kuros M. Čakste bijis lietas referents, saista viņa juridiskā argumentācija. Piemēram, lietā par kasācijas sūdzības termiņa aprēķināšanu saistībā ar faktu, kad personai kļuvis zināms Tiesu palātas spriedums, secināts, ka aicinājuma neizsniegšana uz tiesas sēdi nevar būt par iemeslu nedz paredzētās ārkārtējās apelācijas iesniegšanai, nedz arī paredzētās ārkārtējās kasācijas iesniegšanai saistībā ar spēkā esošo tiesisko regulējumu. Ja aicinājums nav ticis izsniegts uz pirmās instances tiesas sēdi, kurā taisīts spriedums, šāds spriedums pārsūdzams ar apelācijas sūdzību.¹⁶ Minētajās lietās vērtēta atsaukšanās uz doktrīnu (Vladimira Bukovska darbiem). Tas apliecina, ka civiltiesībām piemīt izteiktāka pēctecība saistībā ar prakses un tiesību zinātnes mijiedarbību.¹⁷

Spriedumā lietā par piekritības noteikšanas aspektiem 1940. gada 14. martā Senāta Civilā kasācijas departamenta atklātā kopsēdē secināts – ja lietā nav konstatējams neviens no apstākļiem, kas pēc atbilstošā tiesiskā regulējuma ir noteicošs lietas piekritībai, pats prasītājs varēja noteikt lietas piekritību pēc sava ieskata.¹⁸

Mūsdienās aktuāls tiesību jautājums saistāms ar īpašuma atdošanu reliģiskajām organizācijām jaunu draudžu veidošanās gadījumos, kas varētu raisīt īpašuma tiesību strīdus. Tos risinot, joprojām noder senatora M. Čakstes secinātais, ka baznīca turpina pastāvēt un patur arī savu mantu, kamēr nodibinās jauna draudze, baznīcas mantas lietošanas tiesības pāriet uz baznīcas virsvaldi.¹⁹

Tiesu autoritāti sabiedrībā veido divi galvenie faktori. Pirmais ir tiesu un tiesneša darba saturs jeb kvalitāte, un otrais ir – vērtības, kas ir tiesu nolēmumu pamatā. Attiecībā uz pirmo – tas ir pilnīgi kolēģu ziņā, lai viņu darbs būtu attiecīgi kvalitatīvs, savukārt attiecībā uz otro – par vērtībām, kas ir tiesu nolēmumu pamatā, ir atbildīgi ne tikai tiesneši, bet arī likumdevējs un sabiedrība kopumā. Tiesu vara izpilda un īsteno dzīvē sabiedrības kopējās vērtības, kas vistiešākā veidā izpaužas likumdošanā. Savukārt tiesnesim, piemērojot likumu, ir vienmēr

¹⁴ Latvijas Senāta nolēmumu atziņas: vēsturiskais mantojums. Spriedums V. Zāmuela disciplinārlietā. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2019.

¹⁵ *Ibid.*, 120.–121. lpp. Minētajā krājumā ievietotas Senāta Apvienotās sapulces sprieduma atziņas zvērināta advokāta Voldemāra Zāmuela disciplinārlietā 8/1939 1939. gada 12. oktobrī un pievienotie materiāli, arī V. Zāmuela paskaidrojumi. Tiesas sastāvā bija arī senators M. Čakste. Minētajā spriedumā tiesas sastāvs lēma, ka principiālus juridiskus jautājumus nevar izskatīt uzraudzības kārtībā, jo pārbaudīt tiesu zemākās instances lēmumu pareizību pēc būtības ir tiesas augstākās instances uzdevums tikai lietās parastās pārsūdzības kārtībā.

¹⁶ LVVA, 1535. f., 8. apr., 329. l.

¹⁷ Sk. plašāk: Latvijas Senāta nolēmumu atziņas: vēsturiskais mantojums, op. cit., ievads, 7. lpp.

¹⁸ LVVA, 1535. f., 8. apr., 306. l.

¹⁹ LVVA, 1535. f., 12 III apr., 1834. l.

jābūt skaidrām šīm vērtībām un jāredz cauri likuma tekstam, lai ar likuma tekstu spētu saskatīt šīs vērtības. Tas pieder pie tiesneša kvalifikācijas.²⁰

M. Čakste allaž pamanīja negodprātīgu tiesību izmantošanu un rikojās atbilstoši tiesiskas valsts principiem, gan novēršot zemāku instanču tiesu kļūdas, gan atbalstot pareizu juridisko metodoloģiju.

Tiesību zinātnieka M. Čakstes publikācijās izteiktās atziņas ir ietekmējušas starptautisko tiesību attīstību un konsolidāciju, parādot, ka Latvijas valstiskums un starptautiskā tiesībsubjektība turpināja pastāvēt pēc piecdesmit okupācijas gadiem. Vēsturiskās netaisnības izjūta tika pārvērsta skaidrā vēsturiskā apziņā.

M. Čakstes darbību ietekmēja tēvs Jānis Čakste, kas bija starptautisko tiesību un attiecību eksperts, kurš domāja par starptautisko tiesiskumu un kolektīvo drošību, šo tiesību saistību ar pienākumiem. J. Čakste spēja vienlaicīgi apbrīnot Tautu Savienības veidošanas ideālus un kritiski vērtēt to ieviešanai radītās institūcijas saistībā ar karu novēršanu un drošības ieviešanu. J. Čakstes ideālistiskais pragmatisms starptautisko attiecību jautājumos atspoguļojas divās bieži atkārtotās tēzēs: "Tiesības ir savienotas ar pienākumiem" un "Gribēt, ko var – varēt, ko grib".²¹

Visplašākais M. Čakstes apcerējums, kas kļuvis par stūrakmeni Latvijas neatkarības prasības pamatojumam: Latvijas iekļaušanas PSRS norise un tās juridiskā un politiskā analīze. Rakstu izmantojusi arī Kerstena komisija savā ziņojumā.²² Rakstu par PSRS suverenitātes jēdzienu Rietumos joprojām uzskata par temata klasisku iztirzājumu. M. Čakste arī turpmāk pievērsa savu vērību padomju tiesībām un padarīja bagātāku šo pētīšanas lauku ar vairākiem sacerējumiem. Nodarbojoties ar agresijas problēmu, viņš tematu iztirzāja vispusīgi, neaprobežojoties ar juridisko analīzi, bet meklējot arī tās vēsturiskās saknes un atklājot tās politisko nozīmi, iztirzājot arī "mierīgas koeksistences" jautājumus.²³

Par Mintautu Čaksti kā tiesībzinātnieku starptautisko tiesību jomā vēsta viņa bibliogrāfija, kas aptver žurnālos un grāmatās publicētos rakstus. To sastādījis Dītrihs Andrejs Lēbers.²⁴

²⁰ Levits E. Uzruna Latvijas tiesnešu konferencē. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/jaunumi/zinas/valsts-prezidenta-egila-levita-uzruna-latvijas-tiesnesu-ikgadeja-konference-26005>. [aplūkots 19.02.2020.].

²¹ Paporinskis M. Jānis Čakste kā starptautisko tiesību un attiecību domātājs. Jurista Vārds, 05.11.2019., Nr. 44 (1102), 27.–30. lpp.

²² Čakste A. Mintauts Čakste. Publikācijas. Stokholma, 1994, 13. lpp., sk. arī: Zunda A. Zem politisko lielvaru riteņiem. Baltijas valstu jautājums starptautiskajās attiecībās 1940.–1991. gadā. Šo darbu sūtnis Alfrēds Bilmanis 1947. gadā vēl pirms iespiešanas Amerikā bija iesniedzis Apvienoto Nāciju delegācijām kā memorandu par Latvijas tiesisko stāvokli. "Senatora Kerstena komisijas aktivitāšu pamatmērķis ir izvērtēt komunistu režīma mērķus, metodes, sagrābjot varu un anektējot Austrumeiropas valstis, kā arī atklāt noziegumus, ko šī vara ir pastrādājusi. Č. Kerstens ar atsevišķiem komisijas locekļiem ieradās Anglijā 1954. gada jūnija sākumā un tikās ar latviešu trimdas pārstāvjiem, tajā skaitā sūtni K. Zariņu..." Latvijas Vēstnesis, 15.09.2005., Nr. 147 (3305). Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/116661>.

²³ Čakste A. 1994, 13. lpp.

²⁴ M. Čakstes bibliogrāfija:

Is the Soviet Union a Federal State. *Baltic Review*, 1947, Vol. 2, No. 1, pp. 42–45.

Justice and Law in the Charter of the United Nations. *American Journal of International Law*, 1948, Vol. 42, pp. 590–660.

Two Aggressions Compared. *Baltic Review*, 1948, Vol. 2, No. 2, pp. 31–39.

Latvia and the Soviet Union. *Journal of Central European Affairs*. Colorado, 1949, Vol. 9, pp. 32–60, 173–211.

Latvija kā starptautiska problēma. *Tiesībnieks*, 1949, Nr. 7, 137.–147. lpp.

Nozīmīgākās publikācijas: *Latvia and the Soviet Union; Justice and Law in the Charter of the United Nations; Two Aggressions Compared* un “Latvijas starptautiski tiesiskā atzišana”, kurā analizēta Stimsona doktrīna starptautisko tiesību kontekstā, *Is the Soviet Union a Federal State* un *Soviet Concepts of the State?*²⁵ Apstākļi, ka valstu vairākums nav atzinis *de jure* tagadējo *status quo* Latvijā un ka ASV konsekventi turpina turēties pie Stimsona doktrīnas, liecina, ka atzišanai ceļā stāv ļoti nopietni šķēršļi. Tā tika pamatota starptautisko tiesību principa *Ex injuria jus non oritur* izpausme.

Mintauts Čakstes publikācijās paustās atziņas sasaucas ar mūsdienu nostāju par valsts iesaistīšanos globālās vienībās, jo lielāku vienību apjomi veicina neprovocējošu aizsardzību un integrējošu drošību agresijas gadījumā. Jo vairāk subjektu jebkurā līmenī saglabā kādu kontroli pār savu drošību, jo stabilāka būs sistēma, tāpēc ka sabrukums vienā punktā neradīs visas drošības sistēmas sabrukumu.²⁶

Sevišķa nozīme ir trimdā esošo senatoru atzinumam (tam pievienojās arī M. Čakste) par ārpus okupācijas varas ietekmes esošo Saeimas locekļu kā likumīgi ievēlētu brīvās Latvijas tautas pārstāvju pilnvarām aizstāvēt Latvijas intereses. Šis atzinums par 1922. gada Satversmes spēkā esamību okupācijas apstākļos skaidri un nepārprotami formulēja Latvijas valsts nepārtrauktību.²⁷

Publikāciju saturs norāda uz M. Čakstes darbu zinātnisko kvalitāti.²⁸ Mintauts Čakstes īpašā doktrīna ir viņa kā senatora tiesneša atsevišķās domas.

Soviet Aggression and Its Historical and Ideological Background. *Baltic Review*, 1949, Vol. 2, No. 3, pp. 9–17.

Soviet Concepts of the State, *International Law and Sovereignty*. *American Journal of International Law*, 1949, Vol. 43, pp. 21–36.

The Development of Public Law in Latvia. In: *International Congress of Jurists West Berlin 1952. Complete Report*. The Hague, 1952, pp. 26–27.

Sovjetrysk nationalitetspolitik. *Samtid och Framtid*. Stockholm, Nr. 10, s. 564–569.

De baltiska staterna under sovjetrysk valdsvalde. In: *Hundra miljoner fangar*. Stockholm, 1953, s. 135–148.

The Gardioan Knot. *East and West*. London, 1954, No. 1, pp. 12–17.

Peaceful Co-Existence. *East and West*. London, 1955, No. 4, pp. 3–7.

Latvijas starptautiski tiesiskā atzišana. *LRJ*, 1959, Nr. 1, 3.–11. lpp. (English summary: pp. 45–46).

Okupētas Latvijas agrārā iekārta, tās maiņas un pārvērtības. *LRJ*, 1959, Nr. 2, 23.–32. lpp.; 1960, Nr. 3, 18.–29. lpp.; 1960, Nr. 4, 20.–32. lpp. (English summary: pp. 43–47); 1961, Nr. 6, 18. lpp.

Lielbritānija un Baltijas valstis. *LJR*, 1961, Nr. 6, 20. lpp.; Čakste A., 1994, 14. lpp.

²⁵ Čakste M. Latvijas starptautiski tiesiskā atzišana. *Latviešu Juristu Raksti*, 1959, Nr. 1, 13. lpp. Rakstā “Latvijas starptautiski tiesiskā atzišana” M. Čakste aplūko Latvijas neatkarības starptautiski tiesisko atzišanu pēc valsts nodibināšanas 1918. gadā, arī no Krievijas puses. Viņa secinājums: jaunu suverenitātes titulu Krievija varētu iegūt tikai ar atļautiem līdzekļiem, kas aizliedz agresiju un bruņotu intervenci, ar kurām Krievija 1940. gadā panāca Latvijas okupāciju un savas varas nodibināšanu mūsu zemē.

²⁶ Buzans B. *Cilvēki, valstis un bailes*. Rīga: AGB, 2000, 352. lpp., sk. arī: Simon H. A. *The architecture of complexity*. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 1962, p. 106.

²⁷ Apse D. Mintauts Čakstes zinātniskais mantojums. Tā nozīme Latvijas valstsgribas turpinātībā / *Scientific Legacy or Mintauts Čakste. Its standing in Continuity of Will for Latvian Statehood*. Grām.: *Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās*. Latvijas Universitātes 7. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 471. lpp.

²⁸ Viņa publikāciju sarakstam jāpieskaita senatoru atzinums un viņa aktīvā sabiedriski politiskā darbība. M. Čakstes publikācijās dominē analītiskā, salīdzinošā un vēsturiskā izpētes metode, palīdzot pareizi analizēt, sintezēt un formulēt tiesības. Tas liecina par zinātnieka prasmi iekļaut pašā pētnieka zinātniskās kvalitātes juridiskajā metodē un lasītāja patstāvīgās domāšanas attīstībā. Plašāk sk.: Apse D. 2019, 473. lpp.

Ja mazākums būs gana ciets savā pārliecībā, savukārt vairākums – gatavs pielāgoties, tad mazākuma viedoklis neizbēgami kļūs par noteicošo. No tā jāmacās abām pusēm!

Vairākums ir gatavs pielāgoties labi argumentētam viedoklim un to vēlāk, iespējams, pieņemt par valdošo.

M. Čakstes atsevišķās domas vērtējamas kā atbildīga rīcība (atbilstoši sirdsapziņai un personiskai integritātei), kas kalpo dziļākas tiesību izpratnes veidošanai sarežģītos tiesību jautājumos un tiesību zinātnes attīstībai, sniedzot papildu skaidrojumus par pamatspriedumu. Paradoksāli, bet “sabiedrībai nozīmīgās lietās paustajos atsevišķajos viedokļos tiesneši izvēlas paskaidrot tiesas pieņemto nolēmumu, lai padarītu to pārliecinošāku un ieviestu sabiedrībā”.²⁹

Tiesnešu atsevišķās domas satur gan judikatūras iezīmes un var būt par pamatu vēlākai judikatūras maiņai,³⁰ gan tiesību zinātnes iezīmes.

Aplūkojot vairākus spriedumus lietās, kuras izspriestas 1939.–1940. gadā un kurās piedalījies senators M. Čakste, dažiem spriedumiem pievienotas arī tiesnešu atsevišķās domas. Pie Senāta kopsēdes sprieduma 1940. gada 24. janvārī publicētas M. Čakstes un A. Rumpētera atsevišķās domas par to, kāpēc Tiesu palātas spriedums nav atstājams spēkā kā iepriekšējā līmeņa tiesas kļūdu papildu konstruktīva kritika nepareizas normu iztulkošanas, nepareizas judikatūras piemērošanas u. c. gadījumos.³¹

Tiesu palātas viedokļa papildu kritika saistībā ar nepareizu juridisko argumentāciju izskanējusi M. Čakstes atsevišķajās domās kopsēdes lietā Nr. 39/31, kurās uzsvērts, ka kasācijas sūdzībā pareizi aizrādīts, ka Tiesu palāta operējusi ar negatīvu apstākli, kam nav pierādījuma spēka. Tiesu palātas viedoklis par pārjaunojuma esamību nevar tikt atzīts par pietiekami un juridiski pareizi motivētu.³²

Senators M. Čakste tiesneša atsevišķajās domās principiāli aizstāvēja un argumentēja savu redzējumu par kārtējo tiesību jautājumu. Viņš iezīmēja juridisku problēmu visbiežāk saistībā ar nepareizu argumentāciju tiesību prakses un doktrīnas atziņu izmantošanā, vērojot uzmanību uz tiesiskām neskaidrībām un, iespējams, nepietiekamu tiesnešu sastāva diskusiju, tādējādi padarot saprotamāku vairākuma spriedumu.

²⁹ Kelemen K. Dissenting Opinions in Constitutional Courts. German Law Journal, 2013, Vol. 14, No. 8, p. 26. Available at: http://static1.squarespace.com/static/56330ad3e4b0733dcc0c8495/t56bla900f8baf3f-5571706ba/1454483714236/GLJ-Vol14_No_08_Kelemen.pdf [aplūkots 28.12.2019.].

³⁰ Altan A. The role of dissenting and concurring opinions in the Turkish practice. Report on the conference on: “The Importance of Dissenting and Concurring Opinions in the Development of judicial Review”. Batumi, Georgia, 17–18 September of 2010, p. 2. Available at: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU\(2010\)017-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2010)017-e) [aplūkots 29.12.2019.].

³¹ M. Čakste un A. Rumpēters savās atsevišķajās domās papildus uzsvēruši, ka apgabaltiesa nav pareizi piemērojusi judikatūru un doktrīnu. Tomēr Senāta CKD spr. 35/1852 apgabaltiesas citētā vietā, kas satur ziņā atbilst attiecīgai vietai V. Bukovska Civilprocesa likuma mācību grāmatā (sk. op. cit., 534. lpp.), runā par atbildētāju pēc iesniegtā akta, resp., par atbildētāju, kas pašā aktā minēts. LVVA, 1535. f., 8. apr., 318. l.

³² Šajā gadījumā jaunās un vecās saistības kopīga pastāvēšana ir pilnīgi iespējama, un pat vairāk – jauna saistība par vekseļu izdošanu nav prezumējama kā *novacija* (piezīme “v” pie CL 3586. panta Bukovska izdevumā). Arī mūsu Senāts ir pastāvīgi atzinis, ka vekseļa izdošana nav maksājums *in solutum*, bet gan atlikta samaksa *solvendi causa* (Sen. CKD spr. 31/881 un citi). LVVA, 1535. f., 8. apr., 267. l.

Kopsavilkums

1. Mintauta Čakstes dzīves gaitas un darbi apliecina viņa uzticību nezūdošām garīgām vērtībām – atbildības brīvībai un neatkarībai. Viņš domāja un darbojās kā Latvijas patriots, eiropietis, starptautiski, parādot, ka patriotisms, identitāte, brīvība un atbildība ir patiesas un mūžīgas vērtības.
2. Mintauta Čakstes darbība liecina, ka viņš bija tikumības un atbildības ētikas teoriju pārstāvis, vērsās pret tiesību nihilismu, tiesību formālu piemērošanu, tiesību apiešanu un tiesību ļaunprātīgu izmantošanu.
3. M. Čakste kopējai tiesiskai domai pievienoja savu. Lai katrs nākamais spriedums līdzīgos tiesību jautājumos būtu tiesisks, veicinātu vienotu tiesu prakses nodrošināšanu, izlīdzinoši aizsargātu prāvnieku un sabiedrības tiesiskās intereses (pēc iespējas novēršot kļūdas motīvu daļā nākotnes spriedumos), ņemot vērā, ka civiltiesībās visizteiktāk novērojama pēctecība tiesību prakses un doktrīnas atziņu izmantošanā.
4. Senatora M. Čakstes atsevišķajās domās paustās atziņas pilnveido Latvijas tiesisko sistēmu, īpaši starpkaru Latvijas pēdējo gadu posmā skaidri parāda dziļu izpratni visdažādākos privāttiesību jautājumos, kritizējot nepareizu iepriekšējo juridisko argumentāciju.
5. Mintauta Čakstes radītajai doktrīnai ir trīs aspekti: judikatūras atziņas mijiedarbībā ar doktrīnas atziņām viņa spriedumos, tiesību zinātnes atziņas starptautisko tiesību jomā, īpašā doktrīna – tiesneša atsevišķās domas.
6. Mintauta Čakstes zinātniskais devums ir universāls un nozīmīgs Eiropas un pasaules tiesiskās domas kontekstā. Neatkarīgi no apstākļiem viņš vienmēr palika uzticīgs demokrātiskai Latvijai un iedvesmoja daudzus nezaudēt ticību brīvās Latvijas atdzimšanai.

SATVERSMES 21. PANTA TVĒRUMS: PARLAMENTA AUTONOMIJA LIKUMDOŠANAS PROCESĀ

SCOPE OF THE ARTICLE 21 OF THE CONSTITUTION: PARLIAMENTARY AUTONOMY IN LEGISLATIVE PROCEDURE

Jānis Pleps, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras docents

Summary

The author analyses the limits of the parliamentary discretionary powers to regulate the organization of the legislative procedure.

The principle of the parliamentary autonomy in the Latvian legal system is recognised according to the Article 21 of the Constitution of Latvia and the relevant case law of the Constitutional Court. *Inter alia*, this general principle means that Parliament has the necessary autonomy to regulate its own internal procedure and other constitutional bodies should respect the parliamentary autonomy.

Nevertheless, the parliamentary autonomy is not absolute; the Parliament is limited by the Constitution and the general principles of law. The Constitution and the general principles of law also prescribe the legal framework for the legislative procedure. The Constitutional Court developed the principle of good legislation in the caselaw which particularly limits parliamentary discretion in the organization of the legislative procedure.

Atslēgvārdi: parlamenta autonomija, likumdošanas process, Satversmes tiesa, labas likumdošanas princips

Keywords: parliamentary autonomy, legislative procedure, Constitutional Court, principle of good legislation

Ievads

Satversmes tiesa ir konkretizējusi labas likumdošanas principu kā Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāvošu vispārējo tiesību principu, kas paredz noteiktus standartus likumdošanas procesam.¹ Ar labas likumdošanas principa starpniecību likumdošanas procesa organizācija, kas iepriekš bija klasisks Saeimas

¹ Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 17.–18. p. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 48.

iekšējās darba kārtības jautājums, tiek pakļauta Satversmes tiesas novērtējumam.² Tas veicina intensīvu Saeimas un Satversmes tiesas kā divu valsts varas orgānu dialogu par likumdošanas procesa nepieciešamajiem pilnveidojumiem, kā arī par “pēdējā vārda” tiesībām likumdošanas procesa noteikšanā.

Latvijas Republikas Satversmes³ (turpmāk – Satversme) 21. pants paredz, ka “iekšējās darbības un kārtības noteikšanai Saeima izstrādā sev kārtības rulli”. Iztulkojot šo Satversmes normu, Satversmes tiesa savulaik atvasināja jaunu vispārējo tiesību principu Latvijas tiesiskajā sistēmā – parlamenta suverenitātes principu.⁴ Kā Satversmes tiesa norādīja, šis princips paredz, ka “Saeima pati sev, nevis kāds cits, nosaka darbības kārtību”.⁵ No tā savukārt mēģināts atvasināt secinājumu, ka Satversmes tiesa nav tiesīga izlemt Saeimas iekšējās organizācijas jautājumus, jo tie esot ekskluzīvi piekritīgi Saeimas pašas izlemšanai.⁶

Šā raksta mērķis ir analizēt Satversmes 21. panta tvērumu Latvijas tiesiskajā sistēmā, proti, detalizētāk aplūkot no tā atvasināto vispārējo tiesību principu. Šā mērķa sasniegšanai tiks analizēta attiecīgā vispārējā tiesību principa nepieciešamība tiesiskajā sistēmā un tā korekts apzīmējums. Tāpat rakstā tiks noskaidrota šā vispārējā tiesību principa ietekme uz likumdošanas procesa regulējumu, kā arī Satversmes tiesas iespējas lemt par likumdošanas procesa organizācijas jautājumiem.

Raksta mērķa sasniegšanai izmantota Satversmes tiesas prakses analīze, kā arī vēsturiskā un salīdzinošā metode, būtiskos tiesību jautājumus aplūkojot salīdzinošo konstitucionālo tiesību un to vēsturiskās attīstības kontekstā.

Parlamenta suverenitāte vai parlamenta autonomija

Konkretizējot Satversmes 21. pantā ietvertu demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējo tiesību principu, Satversmes tiesa izmantoja apzīmējumu “parlamenta suverenitāte”, kas vēsturiski veidojies Apvienotajā Karalistē konstitucionālās sistēmas ietvaros ar noteiktu saturu.⁷ Parlamenta suverenitāte (*Parliamentary Sovereignty*) ir viens no Apvienotās Karalistes konstitucionālās iekārtas principiem, kas nosaka suverēnās varas avotu un tās nesēju Apvienotajā Karalistē.⁸ Jāņem vērā, ka Apvienotajā Karalistē parlamentu veido trīs likumdošanas orgānu – Karaļa vai Karalienes, Lordu palātas un Pārstāvju palātas – kopums,

² Plašāk sk.: Pleps J. Pienācīgā kārtībā pieņemts likums. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 323.–341. lpp.

³ Latvijas Republikas Satversme. Valdības Vēstnesis, 30.06.1922., Nr. 141.

⁴ Satversmes tiesas 13.07.1998. spriedums lietā Nr. 03-04(98), secinājumu daļas 3. p. Latvijas Vēstnesis, 1998, Nr. 208/210.

⁵ Ibid.

⁶ Piemēram: Satversmes tiesas tiesnešu Alda Laviņa un Jāņa Neimaņa 25.04.2018. atsevišķās domas lietā Nr. 2017-17-01, 12. p. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 114.

⁷ Plašāk sk.: Goldsworthy J. *Parliamentary Sovereignty*. Contemporary Debates. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

⁸ Plašāk sk.: Leyland P. *The Constitution of the United Kingdom: a Contextual Analysis*. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2012, pp. 47–50.

kas pazīstams arī ar apzīmējumu “Karalis vai Karaliene parlamentā” (*the King or the Queen regnant in the Parliament*).⁹

Parlamenta suverenitāte nozīmē, ka parlaments ir suverenitātes avots un nesējs attiecīgajā konstitucionālajā iekārtā. Tādā veidā parlamentam tiek piešķirtas neierobežotas likumdošanas tiesības, proti, tikai parlaments var pieņemt vai atcelt jebkuru likumu par jebkuru jautājumu, kā arī neviena cita persona vai institūcija nav tiesīga atcelt vai pārskatīt parlamenta pieņemtos likumus.¹⁰ Konstitucionālajās iekārtās, kurās pārņemta parlamenta suverenitātes ideja, ar grūtībām tiek atzītas tiesu varas tiesības pārbaudīt parlamenta pieņemto likumu atbilstību konstitūcijai, kā arī nav tikušas veidotas konstitucionālās tiesas kā atsevišķi valsts varas orgāni.¹¹ Parlamenta suverenitāte faktiski nozīmē visas varas koncentrēšanos parlamentā, to padarot par centrālo un dominējošo valsts varas orgānu. Raksturojot Apvienotās Karalistes parlamenta onnipotenci, politikas filozofs Žans Luī de Lolms (*Jean-Louis de Lolme*, 1740–1806) savulaik eleganti norādīja: “Parlaments ir tiesīgs izdarīt jebkuru lietu; tas tikai nespēj pārvērst sievieti par vīrieti un vīrieti par sievieti.” (*Parliament can do anything except make a man a woman and a woman a man.*)¹²

Atbilstoši Satversmes 2. pantam Latvijas tauta ir suverēnās varas avots un nesējs.¹³ Līdz ar to Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāv tautas suverenitātes princips kā vispārējs tiesību princips, kas izslēdz suverenitātes nodošanu atsevišķam valsts varas orgānam – Saeimai. Ja Satversmes sistēmā būtu meklējams suverēnais varas orgāns, tas būtu pats Latvijas pilsoņu kopums, nevis tā ievēlētā Saeima.¹⁴ Šo iemeslu dēļ Latvijas tiesību zinātnē parlamenta suverenitātes jēdziens līdz Satversmes tiesas spriedumam lietā Nr. 03-04(98) ticis lietots ārkārtīgi reti, lielākoties – tikai salīdzinošo konstitucionālo tiesību analīzes kontekstā.¹⁵ Pēc Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 03-04(98) parlamenta suverenitātes princips ienāca Latvijas tiesību zinātnē, lielākoties tieši ar norādi uz konkrēto Satversmes tiesas nolēmumu.¹⁶

⁹ Dicey A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. 3rd ed. London: Macmillan and Co, 1889, p. 37; Bagehot W. *The English Constitution*. Second Edition. London: Little, Brown and Company, 1873, p. 42. Sk. arī: Dišlers K. *Anglijas konstitucionālās tiesības un politiskā teorija*. Lekcijas. Rīga: Latvijas Universitāte, 1930.

¹⁰ Dicey A. V. 1889, pp. 38–67.

¹¹ Plašāk sk.: Kokott J., Kaspar M. *Ensuring Constitutional Efficacy*. In: *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Ed. by Michel Rosenfeld and Andrés Sajó. Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 797–799.

¹² De Lolme J. L. *The Constitution of England or an Account of the English Government*. A New Edition. London: [b.i.], 1807, p. 132. Latvijas konstitucionālajā mutvārdu folklorā ir saglabājusies atziņa, ka Latvijas parlaments ir pat varenāks par Apvienotās Karalistes parlamentu, jo vismaz viens parlamenta deputāts ir bijis spējīgs arī profesionāli veikt dzimuma maiņas operāciju. Tas saistīts ar apstākli, ka profesors Viktors Kalnbērzs, kurš bija ieguvis plašu atpazīstamību ar veiktajām šāda veida operācijām, bijis arī Augstākās Padomes un 6. Saeimas deputāts. Sk.: Cielava V. *Konstitucionāls jucekļis*. Diena, 1992, Nr. 223, 2. lpp.

¹³ Satversmes tiesas 29.11.2007. spriedums lietā Nr. 2007-10-0102, 31.1. p. *Latvijas Vēstnesis*, 2007, Nr. 193. Plašāk sk.: Dišlers K. *Latvijas valsts suverēnās varas subjekts pēc L. R. Satversmes 2. panta*. *Jurists*, 1930, Nr. 2, 33.–36. sl.

¹⁴ Dišlers K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbis, 1930, 23. lpp.

¹⁵ Piemēram: Gutmans A. *Deputātu mandātu pārbaudīšana*. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1926, Nr. 2/3, 106., 109.–110. lpp.

¹⁶ Piemēram: Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Papildināts un pārstrādāts izdevums. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*, 2014, 278.–281. lpp.

Šāds principa apzīmējums radīja atsevišķas problēmas, jo līdz ar terminu tika mēģināts pārņemt un Satversmes sistēmā tieši ietvert Apvienotās Karalistes konstitucionālo teoriju un praksi. Piemēram, tieslietu ministrs Valdis Birkavs, atsaucoties uz parlamenta suverenitātes principu, mēģināja apšaubīt Satversmes tiesas tiesības lemt par Saeimas pieņemto likumu satversmību un atzīt tos par spēkā neesošiem.¹⁷ Šādai interpretācijai asi iebilda Satversmes tiesas priekšsēdētājs Aivars Endziņš, uzsverot, ka “uzskats par parlamenta absolūti neierobežotu suverenitāti ir kļūdains”.¹⁸ Viņš arī uzsvēra, ka “parlaments ir suverēns tiktāl, ciktāl to neierobežo valsts pilsoņu kopuma griba. Saeima savā likumdošanas darbībā ir brīva tikai tiktāl, ciktāl to neierobežo Satversme”.¹⁹

Satversmes tiesas priekšsēdētāja Aivara Endziņa sniegtā jēdziena interpretācija detalizē Satversmes tiesas pozīciju lietā Nr. 03-04(98), proti, ka Satversmes tiesas mērķis nav bijis piešķirt parlamenta suverenitāti vai neierobežotas likumdošanas tiesības. Raksturojot Satversmes 21. pantā ietvertā regulējuma jēgu, Satversmes tiesa tam nebija izvēlējusies precīzāko iespējamo terminu. Uz to savā ziņā norāda kādā citā Satversmes tiesas spriedumā līdzās parlamenta suverenitātes principa definējumam ietvertais paskaidrojums, ka “visu šo jautājumu izlemšanā Saeima ir brīva paust savu gribu tikai tiktāl, ciktāl to neierobežo Satversme”.²⁰

Satversmes tiesa līdzās tiesībām izstrādāt sev kārtības rulli minējusi arī citus parlamenta suverenitātes principa elementus, proti, “Saeima pati izlemj virkni jautājumu, kas attiecas uz tās locekļiem: pati pārbauda savu locekļu pilnvaras [...], dod piekrišanu uzsākt kriminālvajāšanu pret Saeimas locekli [...], lemj par Satversmes 29. pantā paredzētajiem gadījumiem”.²¹ Šāds detalizējums aprakstoši paskaidro Satversmes tiesas izvēlēto konstitucionālo tiesību jēdzienu. Satversmes tiesa ir izmantojusi Apvienotās Karalistes konstitucionālajā iekārtā labi zināmo parlamenta privilēģiju koncepciju²² (*Parliamentary Privilege*), to neprecīzi apzīmējot kā parlamenta suverenitātes principu. Parlamenta privilēģijas ir atsevišķu normu kopums, kas nodrošina parlamenta, tā abu palātu un atsevišķu parlamenta locekļu pienācīgu darbību un izslēdz monarha iejaukšanās iespējas parlamenta darbībā.²³ Salīdzinošo konstitucionālo tiesību kontekstā parlamenta privilēģijas plaši pārņemtas citu valstu parlamentu darbības regulējumā un ir kļuvušas par parlamenta autonomijas principa galveno elementu. Līdz ar to precīzāk šis Saeimai piešķirto tiesību kopums Latvijas tiesiskajā sistēmā būtu

¹⁷ Birkavs V. Par Satversmi kā domāšanas limeni. Jurista Vārds, 1999, Nr. 45.

¹⁸ Endziņš A. Latvijas demokrātija un īstēni tiesiskas valsts prakse. Jurista Vārds, 2000, Nr. 3.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Satversmes tiesas 22.02.2002. spriedums lietā Nr. 2001-06-03 secinājumu daļas 5. p. Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr. 31.

²¹ Ibid.

²² Leyland P. The Constitution of the United Kingdom: a Contextual Analysis. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2012, pp. 119–120. Sk. arī: Bradley A. W., Pinelli C. Parliamentarism. In: The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law. Ed. by Michel Rosenfeld and Andrés Sajó. Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 660–661.

²³ Plašāk sk.: Erskine May's treatise on the law, privileges, proceedings and usage of Parliament. 25th ed. 2019. Available at: <https://erskinemay.parliament.uk/> [aplūkots 11.03.2020.].

apzīmējams kā parlamenta autonomijas princips, nevis parlamenta suverenitātes princips, kas arī tiek darīts citu valstu konstitucionālajās tiesībās.²⁴

Parlamenta autonomijas princips tiek atzīts kā viens no parlamenta darba organizācijas pamatprincipiem.²⁵ Parlamenta autonomija uzsver un akcentē parlamenta neatkarību un nepakļautību citiem valsts varas orgāniem, kā arī iespēju pašam parlamentam noteikt sava darba organizāciju un iekšējo kārtību.²⁶ Parlamenta autonomijas principa mērķis ir nodrošināt nepieciešamos priekšnoteikumus sekmīgai parlamenta darbībai un netraucētai tās konstitucionālo pienākumu īstenošanai.²⁷

Latvijas tiesiskajā sistēmā parlamenta autonomijas princips visupirms ticis ieviests tiesību zinātnē.²⁸ Savukārt Satversmes tiesas praksē terminoloģijas korekciju veica Satversmes tiesas tiesneši Jānis Neimanis un Aldis Laviņš savās atsevišķajās domās.²⁹ Salīdzinoši nesens terminoloģijas korekcija veikta arī Satversmes tiesas spriedumā.³⁰

Saeimas autonomijas robežas Satversmes ietvaros

Saeimai Satversmē ir piešķirtas ļoti plašas autonomijas tiesības, kas pārsniedz citu valstu parlamentu autonomiju.³¹ Liela daļa Satversmes II nodaļā "Saeima" ietvertu normu ir vērsta tieši uz parlamenta autonomijas nodrošināšanu.³²

Tiesības noteikt sava darba organizāciju un lietu izskatīšanas kārtību ir viena no senākajām parlamenta privilēģijām iepretim izsakarīgam, kurš vēsturiski sasauca parlamenta sesijas.³³ Tas nodrošina, ka neviens cits valsts varas orgāns nevar iejaukties parlamenta iekšējās lietās, jo tikai pats parlaments var noteikt savu darba organizāciju ar atsevišķu kārtības rulli vai veidojot konstitucionālas tradīcijas (precedentus).³⁴ Tādā veidā parlamentam konstitucionāli tiek garantēta nepieciešamā autonomija arī likumdošanas procesā, piešķirot tiesības pašam sev noteikt kārtību, kādā izskatāmi un apspriežami likumprojekti.

²⁴ Levits E. Demokrātiskā valsts iekārta, brīvas vēlēšanas un parlamentārā demokrātija. Grām.: Parlamentārā izmeklēšana Latvijas Republikā. 1. Parlaments. Parlamentārā kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2016, 39. lpp.

²⁵ Plašāk sk.: Buitenweg K. The European Parliament's quest for representative autonomy: An internal perspective. The Hague: Eleven International Publishing, 2016, pp. 62–70.

²⁶ Kelsen H. General Theory of Law and State. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2006, p. 290. Plašāk sk.: Beetham D. Parliament and Democracy in the Twenty-First Century. A guide to good practice. Geneva: Inter-Parliamentary Union, 2006, pp. 117–119.

²⁷ Bradley A. W., Pinelli C. Parliamentarism. In: The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law. Ed. by M. Rosenfeld and A. Sajó. Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 660–661.

²⁸ Sk.: Levits E., 2016, 39. lpp.

²⁹ Satversmes tiesas tiesnešu Alda Laviņa un Jāņa Neimaņa 25.04.2018. atsevišķās domas lietā Nr. 2017-17-01, 11. p. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 114.

³⁰ Satversmes tiesas 23.12.2019. spriedums lietā Nr. 2019-08-01, 14. p. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 258.

³¹ Levits E. 2016, 39. lpp.

³² Piemēram, Satversmes 14., 16., 18., 21., 25., 28., 29., 30., 31., 32. un 33. pants.

³³ Lazersons M. Saeimas kārtības rullja juridiskais raksturs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1929, Nr. 3/4, 82. lpp.

³⁴ Sajó A. Limiting Government: An Introduction to Constitutionalism. Budapest: Central European University Press, 1999, pp. 134–135.

Satversmes 21. pants Latvijas tiesiskajā sistēmā vēsturiski interpretēts kā tāds, kurš Saeimai piešķir plašas tiesības organizēt likumdošanas procesa norisi.³⁵ Neraugoties uz konstitucionālo tradīciju, ka Saeimas kārtības rullis tiek pieņemts kā likums, Satversmes 21. pants iztulkots tādejādi, ka Saeimas kārtības ruļļa grozīšanu var ierosināt tikai pati Saeima un citi valsts varas orgāni nedrīkstētu iejaukties šajos jautājumos kā tādos, kuri ietilpst parlamenta autonomijas tvērumā.³⁶ Tāpat arī Satversmes tiesas iespējas ar saviem spriedumiem ietekmēt un noteikt likumdošanas procesa organizāciju sākotnēji tikušas vērtētas piesardzīgi.³⁷ Konstitucionālo tiesību teorijā parlamenta autonomijas princips ir interpretēts līdzīgā apjomā.³⁸

Šāds skatījums atbildīs pašas Satversmes tiesas pozīcijai, jo tiesa uzsvērusi, ka “Satversme nepiešķir Satversmes tiesai tiesības iejaukties likumdošanas procesā. Satversmes tiesa saskaņā ar Satversmes 85. pantu var tikai pārbaudīt pieņemto likumu satversmību, bet ne noteikt to, kādus likumus drīkst pieņemt likumdošanas procesa ietvaros”.³⁹

Satversmes tiesa konstitucionāli uzticējusies Saeimai un garantējusi plašu Saeimas rīcības brīvību likumdošanas procesa organizācijas noteikšanā. Tas bijis saistīts ar Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijas izaicinājumiem, kad bija izšķiroši atjaunot likuma noteicošo lomu tiesiskajā sistēmā. Sociālistisko tiesību lokam raksturīgs fenomens bija izpildvaras izšķiroša ietekme uz tiesisko attiecību regulēšanu un valdības vai pat atsevišķu valsts pārvaldes iestāžu izdoto normatīvo aktu faktiskais pārsvars pār likumiem.⁴⁰ Satversmes darbības atjaunošana un Latvijas tiesiskās sistēmas transformācija prasīja parlamenta konstitucionālās lomas un likuma autoritātes atjaunošanu.⁴¹ Tādēļ Satversmes tiesa bija konstitucionāli skeptiska un rezervēta pret jebkuriem risinājumiem, kas mazinātu Saeimas kā likumdevēja lomu Latvijas tiesiskajā sistēmā. Satversmes tiesa ar saviem spriedumiem sekmēja atteikšanos no Satversmes 81. pantā ietvertā deleģētās likumdošanas institūta, kas deva Ministru kabinetam tiesības noteiktos gadījumos izdot noteikumus ar likuma spēku.⁴² Tāpat Satversmes tiesa faktiski izslēdza iespējas piemērot Ministru kabineta iekārtas likuma⁴³ 14. panta

³⁵ Satversmes tiesas 13.07.1998. spriedums lietā Nr. 03-04(98), secinājumu daļas 3. p. Latvijas Vēstnesis, 1998, Nr. 208/210. Sk. arī: Krūma K., Plepa D. Constitutional Law in Latvia. The Netherlands: Kluwer Law International BV, p. 79.

³⁶ Danovskis E. Saeimas kārtības ruļļa nozīme likumdošanā. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 318. lpp. Sk. arī: Pleps J., Pastars E., Plakane I. 2014, 278.–281. lpp.

³⁷ Plašāk sk.: Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 75.–77. lpp.

³⁸ Rēmeris M. Lietuvas konstitūcinēs paskaitos. Vilnius: Mintis, 1990, p. 331; Sajó A. 1999, p. 135.

³⁹ Satversmes tiesas rīcības sēdes 10.05.2007. lēmums lietā Nr. 2007-10-0102, 10. p. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 77; Satversmes tiesas rīcības sēdes 20.01.2012. lēmums lietā Nr. 2012-03-01, 8. p. Latvijas Vēstnesis, 2012, Nr. 13.

⁴⁰ Plašāk sk.: Kühn Z. The Judiciary in Central and Eastern Europe: Mechanical Jurisprudence in Transformation? Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, pp. 38–40.

⁴¹ Satversmes tiesas 11.03.1998. spriedums lietā Nr. 04-05(97). Latvijas Vēstnesis, 1998, Nr. 66.

⁴² Satversmes tiesas 07.05.1997. spriedums lietā Nr. 04-01(97). Latvijas Vēstnesis, 1997, Nr. 113; Satversmes tiesas 16.12.2005. spriedums lietā Nr. 2005-12-0103. Latvijas Vēstnesis, 2005, Nr. 203. Plašāk sk.: Ērmiņš A. Satversmes 81. panta piemērošanas prakse. Jurista Vārds, 2008, Nr. 5–6.

⁴³ Par 1925. gada 1. aprīļa likuma “Ministru kabineta iekārta” atjaunošanu. Latvijas Vēstnesis, 1993, Nr. 52.

pirmās daļas 3. punktu.⁴⁴ Savukārt par normatīvo tiesību aktu izdošanu uz speciāla pilnvarojuma pamata Satversmes tiesa konsekventi uztur spēkā stingras prasības, liedzot likumdevējam piešķirt citām institūcijām pārāk daudz rīcības brīvības normatīvo tiesību aktu jaunradē.⁴⁵

Tajā pašā laikā Satversmes tiesa konsekventi uzsvērusi, ka Saeimas rīcības brīvība noteikt likumdošanas procesa organizāciju nav absolūta, jo tās ārējās robežas nosaka noteikts tiesiskais ietvars Latvijas kā demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskajā sistēmā. Interpretējot Satversmes 21. pantu, Satversmes tiesa atzinusi, ka attiecīgo jautājumu izlemšanā “Saeima ir brīva paust savu gribu tikai tiktāl, ciktāl to neierobežo Satversme”.⁴⁶ Arī uz Saeimas likumdošanas darbību attiecināma Satversmes tiesas atziņa, ka “ārējos normatīvos aktus var izdot, tikai ievērojot Satversmi un vispārējos tiesību principus”.⁴⁷ Savukārt tas nozīmē, ka “likums un tiesības ir saistošas ikvienai valsts varas institūcijai, arī likumdevējam pašam. [...] Demokrātiskā republikā parlamentam ir jāievēro konstitūcija un citi likumi, arī tie, ko pieņēmis pats parlaments”.⁴⁸

Tas nozīmē Saeimas pienākumu likumdošanas procesa organizācijā ņemt vērā un ievērot Satversmes un demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējo tiesību principu prasības, proti, Saeimas likumdošanas darbības nepastāv ārpus tiesiskā ietvara. Satversmes tiesa norādījusi, ka, “izstrādājot Kārtības rulli, Saeimai ir jāievēro Satversme, arī no Satversmes 1. panta izrietošie tiesību principi”.⁴⁹

Satversmes tiesas izveidošana un likumu satversmības pārbaudes mehānisma ieviešana tiesiskajā sistēmā būtiski sašaurina Saeimas autonomijas robežas.⁵⁰ Konstitucionāla atļauja pārbaudīt likumu satversmību tajā pašā laikā nozīmē patstāvīgu konstitucionālās tiesas intervenci likumdevēja iekšējās lietās.⁵¹ Pēc Satversmes 85. panta grozījuma Satversmes 21. pants vairs nevar tikt interpretēts kā tāds, kurš garantē pilnīgu likumdevēja imunitāti likumdošanas procesa norises noteikšanā.

Satversmes tiesai Satversme ir piešķīrusi tiesības pārbaudīt likumu satversmību, kas nozīmē arī Satversmes tiesas tiesības pārbaudīt, vai konkrētais likums ir pieņemts pienācīgā kārtībā. Saeimai ir juridiski saistoša gan Satversmes tiesas

⁴⁴ Satversmes tiesas 07.05.1997. spriedums lietā Nr. 04-01(97). Latvijas Vēstnesis, 1997, Nr. 113; Satversmes tiesas 03.04.2001. spriedums lietā Nr. 2000-07-0409. Latvijas Vēstnesis, 2001, Nr. 54; Satversmes tiesas 20.05.2002. spriedums lietā Nr. 2002-01-03. Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr. 75. Plašāk sk.: Nikuļceva I. Ja kādu jautājumu neregulē likums. Ministru kabineta iekārtas likuma 14. panta 3. punkta interpretācija Satversmes tiesas spriedumos. Jurista Vārds, 2003, Nr. 19.

⁴⁵ Plašāk sk.: Speech by the Vice-President Sanita Osipova of the Constitutional Court Sanita Osipova at the FONTES conference in Poland, 22.09.2018. Available at: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/en/articles/speech-by-the-vice-president-sanita-osipova-of-the-constitutional-court-sanita-osipova-at-the-fontes-conference-in-poland/> [aplūkots 11.03.2020.].

⁴⁶ Satversmes tiesas 22.02.2002. spriedums lietā Nr. 2001-06-03, secinājumu daļas 5. p. Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr. 31.

⁴⁷ Satversmes tiesas 11.01.2011. spriedums lietā Nr. 2010-40-03., 6. p. Latvijas Vēstnesis, 2011, Nr. 7.

⁴⁸ Satversmes tiesas 01.10.1999. spriedums lietā Nr. 03-05(99), secinājumu daļas 1. p. Latvijas Vēstnesis, 1999, Nr. 325/327.

⁴⁹ Satversmes tiesas 13.05.2005. spriedums lietā Nr. 2004-18-0106, secinājumu daļas 7. p. Latvijas Vēstnesis, 2005, Nr. 77.

⁵⁰ Pleps J. 2012, 75. lpp. Piemēram, sk.: Satversmes tiesas 23.12.2019. spriedums lietā Nr. 2019-08-01. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 258.

⁵¹ Žilys J. Konstitūcinis teisms – teisinis ir istorinis prielaidos. Vilnius: Teisinis informācijas centras, 2001, p. 132.

sniegtā Satversmes un Saeimas kārtības ruļļa⁵² interpretācija, gan arī veiktā demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējo tiesību principu konkretizācija. Salīdzinošo konstitucionālo tiesību doktrīnā gan mēģināts atzīt, ka tiesām un arī konstitucionālajai tiesai nav jurisdikcijas pār parlamenta iekšējām procedūrām.⁵³ Tomēr likumu pieņemšanas kārtības pārbaude dod iespēju netieši izvērtēt attiecīgo procedūru pienācīgumu. Tas faktiski noved pie tā, ka konstitucionālā tiesa saka “pēdējo vārdu” par pienācīgu likumdošanas procesa organizāciju.

Satversmes tiesa savos spriedumos izvērsti konkretizējusi labas likumdošanas principa kā Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāvoša vispārējā tiesību principa saturu, kas sašaurina likumdevēja rīcības brīvību un paredz noteiktus standartus likumdošanas procesam.⁵⁴ Šajā kontekstā Satversmes tiesa norādījusi, ka “likumdevējam jānodrošina tāds likumdošanas process, kas veicina uzticēšanos valstij un tiesībām, proti, vieš pārliecību, ka izraudzītais risinājums ir taisnīgs”.⁵⁵ Satversmes tiesa arī uzsvērusi, ka “likumdošanas procesam [ne vien] jāatbilst normatīvajos aktos noteiktajām formālajām prasībām, [bet] arī jāveicina personu uzticēšanās valstij un tiesībām”.⁵⁶

Ar Satversmes tiesas spriedumiem salīdzinoši nesēn vairāki likumi atzīti par Satversmei neatbilstošiem tā iemesla dēļ, ka tie nav pieņemti pienācīgā kārtībā.⁵⁷ Tas iezīmē būtisku pagrieziena Latvijas tiesiskajā sistēmā un “politiska likumdošanas procesa”⁵⁸ beigas. Retrospektīvi raugoties, gan jāatzīst, ka arī iepriekš bijuši gadījumi, kad Satversmes tiesa faktiski atzinusi likumu par spēkā neesošu tā pieņemšanas procedūras pārkāpumu dēļ.⁵⁹ Arī šajos gadījumos Satversmes tiesa spriedumos bija formulējusi Saeimai saistošus norādījumus, kādā veidā būtu turpmāk organizējams pienācīgs likumdošanas process atbilstoši Satversmes un demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējo tiesību principu prasībām.

Satversmes tiesas ietekme uz parlamenta autonomijas principa tvērumu likumdošanas procesā ir klātesoša kopš Satversmes tiesas izveidošanas. Ar saviem spriedumiem Satversmes tiesa arvien vairāk iezīmējusi likumdevēja rīcības brīvības robežas likumdošanas procesa organizācijā, konkretizējot labas likumdošanas principa prasības Latvijas tiesiskajā sistēmā.

Kopsavilkums

1. Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāv parlamenta autonomijas princips kā viens no demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējiem tiesību principiem. Lai arī

⁵² Saeimas kārtības rullis. Latvijas Vēstnesis, 1994, Nr. 96.

⁵³ Sajó A. 1999, p. 135.

⁵⁴ Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 17.–18. p. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 48.

⁵⁵ Satversmes tiesas 12.04.2018. spriedums lietā Nr. 2017-17-01, 21.3. p. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 74.

⁵⁶ Ibid. Plašāk sk.: Satversmes tiesas tiesneses Daigas Rezevskas 02.11.2017. atsevišķās domas lietā Nr. 2016-14-01. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 251.

⁵⁷ Satversmes tiesas 12.04.2018. spriedums lietā Nr. 2017-17-01. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 74; Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 17.–18. p. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 48.

⁵⁸ Sal.: Krūzkopa S. Satversme ir pamats Latvijas ilgtspējai un katra iedzīvotāja attīstībai. LV portālam: Ineta Ziemele, Satversmes tiesas priekšsēdētāja. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas/302530-satversme-ir-pamats-latvijas-ilgtspējai-un-katra-iedzivotaja-attistibai-2019> [aplūkots 11.03.2020.].

⁵⁹ Satversmes tiesas 21.10.2009. spriedums lietā Nr. 2009-01-01. Latvijas Vēstnesis, 2009, Nr. 170; Satversmes tiesas 18.01.2010. spriedums lietā Nr. 2009-11-01. Latvijas Vēstnesis, 2010, Nr. 10.

attiecīgais tiesību princips definēts arī kā parlamenta suverenitātes princips, precīzāks būtu apzīmējums “parlamenta autonomijas princips”.

2. Parlamenta autonomijas principa mērķis ir nodrošināt parlamentam nepieciešamo rīcības brīvību un patstāvību savu konstitucionālo funkciju īstenošanā. Parlamenta autonomijas princips likumdošanas procesā atbilstoši Satversmes 21. pantam paredz Saeimas tiesības pašai sev noteikt likumdošanas procesa kārtību.
3. Parlamenta autonomijas princips pastāv Satversmes un demokrātiskas tiesiskās valsts vispārējo tiesību principu ietvaros. Satversmes 21. pants nav interpretējams izolēti vai atrauti no citām Satversmes normām, jo īpaši Satversmes 1. un 85. panta. Parlamenta autonomijas principa saturs noskaidrojams, piemērojot Satversmi kā vienotu normu un jo īpaši ņemot vērā varas dalīšanas principa un labas likumdošanas principa prasības.
4. Saeimas kā likumdevēja rīcības brīvības robežas noteikt likumdošanas procesa kārtību nosaka Satversme un demokrātiskas tiesiskās valsts vispārējie tiesību principi. Satversmes tiesa likuma satversmības pārbaudes ietvaros ir tiesīga pārbaudīt arī to, vai likums ir pieņemts pienācīgā kārtībā. Tādā veidā Satversmes tiesa likumdevējam saistošā veidā sniedz Satversmes un Saeimas kārtības ruļļa normu interpretāciju, kā arī konkretizē demokrātiskas tiesiskās valsts vispārējos tiesību principus, arī labas likumdošanas principu.

MIERTIESAS FUNKCIJAS PAMATTIESĪBU AIZSARDZĪBAS NODROŠINĀŠANĀ

FUNCTIONS OF THE MAGISTRATES' COURT IN ENSURING PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS

Modrīte Mazure-Vucāne, *cand. Dr. iur., Mg. hist., Mg. soc.*

Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes
Komunikācijas studiju nodaļas pasniedzēja

Summary

Magistrates' court is an old judicial institution which is still common in many countries. During the 1920s and 1930s, the magistrates' court was a component of the judicial system of Latvia. The author has studied the role of the magistrates' court in the context of the legal history of Latvia, focusing on the way it ensured fundamental rights, such as the right to property, the right to a salary, the right to be assisted by a lawyer and the right to protection of health. The novelty of the study manifests itself in the identification of case law of the magistrates' courts, which so far has not been studied. Assessing the contribution of the magistrates' courts to the protection of fundamental rights in the period when they were not yet specified in the Constitution, the author believes that district (city) courts should be renamed magistrates' courts.

Atsēgvārdi: pamattiesības, miertiesā, pamattiesību aizsardzība

Keywords: fundamental rights, magistrates' court, protection of fundamental rights

Ievads

Miertiesā ir senā tiesas institūcija, kas joprojām pastāv daudzās valstīs. 20. gadsimta 20.–30. gados miertiesā bijusi Latvijas tiesu sistēmas sastāvdaļa.¹ Tomēr, atjaunojot demokrātiskas valsts tiesu sistēmu, vēsturiskās tradīcijas pilnībā nav ievērotas. Autore uzskata, ka likuma "Par tiesu varu" izstrādātājiem pilnīgu zināšanu un izpratnes par Latvijas tiesu sistēmas vēsturi nebija. Arī padomju domāšanas ietekme bija liela, bet miertiesas vārds tik svešs un neparasts. Tāpēc joprojām pirmās instances tiesas turpina nest padomju varas doto neizteiksmīgo rajona (pilsētas) tiesas vārdu. Tomēr tiesu sistēmas veiksmīga reformēšana nav iespējama bez vēsturiskās pieredzes apzināšanas. Pētījuma mērķis ir noskaidrot miertiesas lomu tādu pamattiesību kā tiesības uz īpašumu, tiesības uz atalgojumu, tiesības uz advokāta palīdzību un veselības aizsardzību nodrošināšanā. Autore izvirzījusi uzdevumu: iepazīties ar literatūru un arhīvā

¹ Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību. Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rikojumu Krājums, 15.07.1919., Nr. 1; Tiesu iekārtas likumi. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1924.

apzināt līdz šim nepētītas, raksturīgas attiecīgo kategoriju civilietas un krimināllietas. Autore strādājusi ar vēsturisko, salīdzinošo, teleoloģisko, sistēmisko un socioloģisko metodi

Pamattiesību aizsardzības īpatnības 20. gadsimta 20.–30. gados

Latvijas Republikas Satversmes pirmās septiņas nodaļas ir pieņemtas 1922. gada 15. februārī. Tā kā Satversmes II daļas (8. nodaļas), kura regulētu pilsoņu tiesības un pienākumus, pieņemšanai 1922. gada 5. aprīlī pietrūka balsu, Satversmes tekstā neiekļāva pilsoņu pamattiesības. Tomēr autoritatīvi zinātnieki apgalvo, ka, neraugoties uz to, pamatbrīvības un tiesības tika atzītas.² K. Dišlers paudis viedokli, ka demokrātiskā republikā, kur augstākā valsts vara pieder tautai, pilsoņu konstitucionālajām garantijām nav nozīmes, jo “pilsoņu tiesību un brīvību sargāšana uzticēta tautai pašai”.³

Autore uzskata, ka Satversmē konkrēti neuzskaitītas pamattiesības ir atvasināmas no pamatnormas – Latvija ir republika uz demokrātiskiem pamatiem,⁴ kas caurvij visu valsts tiesību sistēmu.⁵ Konstitūcijā neierakstītas, no pamatnormas izrietošas pamattiesības sargāja gan hierarhijā esoši zemāka ranga normatīvie tiesību akti.⁶ Piemēram, Tiesu iekārtas likumi, Civillikums, Civilprocesa nolikums, Pagasttiesu likums, Sodlu likums utt.⁷ Pamattiesības sargāja arī mīertiesas, veicot savas funkcijas: izspriežot lietas kā pirmā instance vai arī kā apelācijas instance pagasttiesu nolēmumiem.

Tā kā autore pēta pamattiesību aizsardzību mīertiesu praksē arī laika posmā pirms Satversmes pieņemšanas, jāatceras, ka tad spēkā bija divi pagaidu konstitucionālo tiesību akti: Deklarācija par Latvijas valsti⁸ un Latvijas Valsts iekārtas pagaidu noteikumi,⁹ kuri akcentēja un apstiprināja Tautas padomes politiskajā platformā ietvertu pamatnormas saturu. Turklāt Latvijas Valsts iekārtas pagaidu noteikumos atsevišķas pamattiesības (personas un dzīvokļa neaizskaramība, preses, vārda, apziņas, streika, sapulču un biedrošanās brīvība, korespondences neaizskaramība) bija akcentētas. Tomēr tas nebūt nenozīmēja, ka citas šajos noteikumos neierakstītas tiesības, piemēram, tiesības uz īpašumu, palika neaizsargātas. Mīertiesu prakses materiālu izpēte šo apgalvojumu apstiprina.

Attiecībā uz Satversmi¹⁰ uzsverams: lai arī tai nebija pamattiesību daļas, likumdevējs tās pamattekstā atsevišķas pamattiesības bija iekļāvis. Piemēram, neatkarīgas tiesu varas pastāvēšanu un pilsoņu tiesības aizskartās tiesības

² Kusiņš G., Pleps J. Satversme un Latvijas konstitucionālo institūciju izveidošana. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 59. lpp. [68.–119. lpp.]

³ Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Ar zinātnisko redaktoru piezīmēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 90. lpp.

⁴ Tautas Padomes Politiskās platformas II nodaļas 1. punkts. Sk.: Tautas Padomes Politiskā platforma. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 55. lpp.

⁵ Lazdiņš J. Latvijas valsts izsludināšana un pirmās pagaidu satversmes. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti, 50. lpp.

⁶ Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914–1940. Stokholma: Daugava, 1976, 363. lpp.

⁷ Nosaukti ir tikai tie pamattiesības sargājošie normatīvie akti, uz kuriem autore šajā rakstā atsauksies.

⁸ Deklarācija par Latvijas valsti. Valdības Vēstnesis, 28.05.1920., Nr. 118.

⁹ Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi. Valdības Vēstnesis, 03.06.1920., Nr. 123.

¹⁰ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Valdības Vēstnesis, 30.06.1922., Nr. 141.

aizstāvēt taisnīgā tiesā. Tas ir gan izsecināms no pamatnormas, gan tieši ierakstīts sestajā nodaļā “Tiesas” un 82. pantā, kas garantēja tiesības uz lietas izskatīšanu taisnā tiesā un visu pilsoņu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā. Turklāt šis pants ietver arī tiesības uz advokāta palīdzību.

Tiesības uz īpašumu aizsardzību

1920. gadā, kad Ministru kabinets piešķīra pilsētas tiesības Rīgas Jūrmalai,¹¹ vienlaikus netika precizētas attiecīgo pagastu robežas, tādējādi neprasēmīgi normu piemērotāji pamanījās pārkāpt atsevišķu personu tiesības uz īpašumu. Lai aizstāvētu tiesības iegūt īpašumu mantojot, 1920. gadā Ansis Skuja Rīgas apriņķa 1. iecirkņa miertiesnesim iesniedza blakussūdzību par Slokas pagasttiesu, kura bija atteikusies iecelt kuratoru viņa mirušā tēva mantojuma masai un apstiprināt A. Skuju mantojuma tiesībās. Lai arī saskaņā ar Pagasttiesu likuma¹² 206. pantu mantojuma apsardzība bija jāveic pagasttiesai,¹³ kuras iecirknī atradās mantojums, Slokas pagasttiesa lietu pieņemt atteikusies.¹⁴

Lai izspriestu lietu, miertiesnesis pieprasīja paskaidrojumus no pagasttiesas un pagasta valdes. Pagasttiesa skaidroja, ka mantojuma lietu nav pieņēmusi saskaņā ar pagasta padomes lēmumu.¹⁵ Savukārt pagasta padomes sēdes protokola izrakstā atrodams gan lēmums, gan tā pieņemšanas argumenti. Pagasta valde konstatējusi, ka pagasttiesu uzraugošā miertiesneša rīkojums nosaka pagasttiesai kārtot arī to iedzīvotāju lietas, kuri dzīvo apgabalos, kas iepriekš piederējuši pie Slokas pagasta.

Tomēr šī iemesla dēļ rodas lieki izdevumi, tiek kavēti pagasta valdes darbi.¹⁶ Uzskatot, ka pagasts nav spējīgs segt šādus izdevumus, kā arī pretēji miertiesneša rīkojumam pagasta valde noteikusi pagasttiesai līdz pagasta robežu galīgai noteikšanai pārtraukt izskatīt pilsoņu lietas, kuri dzīvo apvidos ar vēl precīzi nenoteiktu piederību pagastam.¹⁷ Šāda domāšana liecina par pašvaldības patvaļu un prettiesisku tiesību normu tulkošanu.

Tāpēc miertiesā¹⁸ konstatēja, ka pagasttiesa ne tikai rīkojusies pretēji Pagasttiesu likumā noteiktajai piekritībai, bet arī nav ievērojusi Tiesu palātas departamenta 1920. gada 3. maija kopsapulces lēmumu, kas uzlicis par pienākumu pagasttiesām veikt savas funkcijas arī jauno pilsētu robežās, līdz oficiāli tiks izmainītas pagasttiesu iecirkņu robežas. Miertiesā uzsvēra: pagasta padome nav pagasttiesas uzraudzības iestāde, līdz ar to tās lēmumi pagasttiesu darbības jautājumos pagasttiesai nav saistoši. Sargājot pamattiesību – iegūt īpašumu, miertiesā noteica pagasttiesai nekavējoties izpildīt Skujas lūgumu mantojuma

¹¹ Zankevics J. Pašvaldību izveidošanās. Pagasta Dzīve, 15.11.1938., Nr. 16/20, 373. lpp.

¹² Pagasta tiesu ustavi. Grām.: Ķeizara Aleksandra II tiesu ustavi. Jelgava: Zislaka drukātava, 1889.

¹³ Mantojuma lietas tika izņemtas no pagasttiesu piekritības tikai ar 1922. gada 1. janv. Sk.: Noteikumi par mantojumu un prasību lietu izņemšanu no pagastu tiesu piekritības. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 31.12.1921., Nr. 22, 266. lpp.

¹⁴ LVVA, 1559. f., 1. apr., 138. l., 3. lp.

¹⁵ Ibid., 1. lp.

¹⁶ Pagasta valdes darbu kavēšana ir saprotama, jo pagasta darbvedis un pagasttiesas sekretārs parasti bija viena un tā pati persona. Iepriekšējos pētījumos autorei nav izdevies apzināt nevienu pagasttiesu, kurai 20. gs. 20.–30. gados būtu bijis savs no pagasta valdes neatkarīgs sekretārs.

¹⁷ LVVA, 1559. f., 1. apr., 138. l., 2. lp.

¹⁸ Ibid., 5. lp.

lietā.¹⁹ Vienlaikus šī lieta apliecina vēsturiski iesakņojušos tendenci, kas pastāv joprojām, – pašvaldību jaukšanos pagasttiesu (mūsdienās – bāriņtiesu) darbā.²⁰

Tiesības uz īpašumu 1940. gada rudenī centās aizsargāt Juris Noviks. Tā kā viņš “bija grūtos materiālos apstākļos, tad nolēma apprecēties un dabūt sievu ar pūru”. Nesaņēmis solīto, Noviks iesniedza prasības sūdzību Rīgas pilsētas 10. iecirkņa miertiesnesim, apsūdzot sievasmātes māsu par solīto 1000 latu nesaņākšanu.²¹ Prasības lūgumā Noviks uzsvēra: “lai viņš varētu nosvinēt kāzas un iekārtot dzīvi”, viņam tika apsolīti 2000 latu. Puse solītās naudas ir samaksāta, bet pārējo daļu atbildētāja nav samaksājusi.²²

Tiesas sēdes protokols liecina, ka lietas apstākļu noskaidrošanai nozvērīnāti vairāki liecinieki,²³ kuri apliecināja, ka prasītājam “sievasmātes bagātā māsa solījusi dot pūra naudu – 2000 latu”,²⁴ vienlaikus apstiprinot, ka atbildētāja ir precējies, bet atsevišķas mantas viņai nav, visa manta ir kopīga ar vīru.²⁵ Savukārt prasītājs sācis izlocīties attiecībā uz parāda juridisko dabu, skaidrojot, ka “nevar teikt, ka tā bija pūra nauda, ko man atbildētāja apsolīja, bet viņa man solīja naudu, lai varam iedzīvoties, jo man nekā nebija”.²⁶

Lai arī miertiesnešu spriedumos praktiski nav argumentācijas, no lietas materiāliem izsecināms, ka lietas izšķiršanā noteicošie bija divi Civillikuma²⁷ panti, uz kuriem atsaucās arī atbildētājas advokāts, lūdzot prasību noraidīt.²⁸ 112. panta pirmajā daļā dots pūra institūta regulējums: “Lai solījums dot pūrā kustamu mantu vērtībā pāri par pieci simti latiem vai nekustamu mantu būtu saistošs, tas izteicams rakstiski”,²⁹ kā arī par laulāto likumiskajām mantiskajām attiecībām 92. pantā³⁰ noteikts: “Sieva bez vīra piekrišanas nevar rīkoties ar mantu, kas atrodas vīra pārvaldībā.” Šajā gadījumā rakstiskas vienošanās par pūru nebija, kā arī pūra solītāja nebija tiesīga rīkoties ar vīra pārvaldībā esošu mantu. Tāpēc Novika prasība tika noraidīta, ar miertiesneša spriedumu aizstāvēt nevis prasītāja, bet gan atbildētājas vīra tiesības rīkoties ar viņa pārvaldībā esošo mantu.

Šī lieta ir visai īpatnēja, jo pierāda, ka padomju okupācijas sākumposmā pirms Latvijas tiesu sistēmas pārveidošanas atbilstoši padomju varas principiem³¹ darbojās miertiesas, lietas izspriežot un īpašumtiesības aizstāvēt saskaņā ar 1937. gada Civillikumu. Sprieduma rezolūcija šajā lietā tika pasludināta 1940. gada 7. oktobrī.³² Tādējādi lieta tikusi izspriesta pretēji 1940. gada 25. augustā pieņemtajai Latvijas PSR Konstitūcijai,³³ kas sargāja pilsoņu

¹⁹ LVVA, 1559. f., 1. apr., 138. l., 6. lp.

²⁰ Vucāne M. Bāriņtiesa: vai vecās pagasttiesas pinekļos. Jurista Vārds, 05.05.2015., Nr. 18 (870), 24. lpp.

²¹ LVVA, 1552. f., 2. apr., 21. l., vāks.

²² Ibid., 1. lp.

²³ Ibid., 11.–15. lp.

²⁴ Ibid., 11., 12. lp.

²⁵ Ibid., 28.–29. lp.

²⁶ Ibid.

²⁷ Civillikums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1938.

²⁸ LVVA, 1552. f., 2. apr., 21. l., 29. lp.

²⁹ Civillikuma 112. panta spēkā esošajā redakcijā – 700 eiro.

³⁰ Civillikuma spēkā esošajā redakcijā šis pants ir izslēgts.

³¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Dekrēts par Latvijas PSR tiesu sistēmas pārveidošanu (11.11.1940.). Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs, 27.11.1940., Nr. 75.

³² LVVA, 1552. f., 2. apr., 21. l., 29. lp. 2. puse.

³³ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums). Valdības Vēstnesis, 27.08.1940., Nr. 194.

personisko īpašumu (11. pants), sievietes vienlīdzību ar vīrieti visās dzīves nozarēs (94. pants), kā arī noteica padomju tiesu iekārtu (VII nodaļa), kurā miertiesas nebija paredzētas (82. pants). Šīs lietas materiāli pierāda, ka padomju okupācijas laikā līdz par 1940. gada rudenim joprojām tika lietota Latvijas Republikas laika sprieduma veidlapa, bet tajā iedrukātais teksts “Latvijas Suverēnās Tautas Vārdā” miertiesnesim Lūkinam bija jānosvīturo, klāt pierakstot “Latvijas Pad. Soc. Rep. Vārdā”.³⁴

Tiesības uz atalgojumu aizsardzība

Pētot miertiesu lietas, rodas jautājums, vai pamattiesības aizsardzība ir iespējama pilnībā. 1929. gadā Varakļānu iecirkņa miertiesā izskatīta Annas Bērziņas prasības lieta par neizmaksātās darba algas piedziņu 320 latu apmērā.³⁵ Prasības lūgumā Bērziņa norāda, ka viņas dēls Jānis no 1918. gada līdz 1925. gadam ir strādājis pie “Todorovas” māju saimnieka Teodora Izmailoviča. Noligtā alga bija 40 lati gadā, kopā par astoņiem gadiem – 320 lati. Izmailovičs no algas maksāšanas izvairās, aizbildinādamies, ka nav, ko maksāt.³⁶

Lietas materiāli liecina, ka Bērziņa bijusi tik trūcīga, ka nav spējusi maksāt tiesas izdevumus. Lai nodrošinātu nabadzīgu cilvēku pamattiesību uz tiesību aizstāvēšanu tiesā, Civilprocesa nolikums noteica personu loku, kuras bija atbrīvotas no tiesu izdevumu maksāšanas.³⁷ Savukārt viena no miertiesneša funkcijām bija lemt par mazzurības tiesību vai, ja prasības vērtība pārsniedza 1000 latus, par mazzurības apliecības izdošanu, tādējādi nodrošinot arī trūcīgu cilvēku pamattiesību vērsties tiesā. Cilvēka mazzurību jeb trūcīgumu apliecināja pagasta valdes vai policijas izdota izziņa. Tāpēc šajā lietā atrodas Atašienes pagasta valdes izsniegtā apliecība,³⁸ kurā apliecināts, ka Bērziņa ir 71 gadu veca atraitne, “ne kustama, ne nekustama īpašuma netur un dzīvo ļoti trūcīgos apstākļos, uzturu gūstot no ikdienišķas roku peļņas”. Līdz ar to pagasta valde Bērziņu uzskata par trūcīgu un nespējīgu maksāt tiesas vešanas izdevumus lietā par darba algu.³⁹

Miertiesneša uzdevums jau no miertiesas institūta dibināšanas laikiem bija censties panākt pušu mierizlīgumu.⁴⁰ Tieši tā rīkojies miertiesnesis šajā lietā. Protokolā fiksēts, ka abi savā starpā izlīguši miera ceļā uz šādiem noteikumiem: atbildētājs apņemas samaksāt prasītājam 320 latus noteiktos termiņos: 20 latus maksās 1929. gadā, bet pārējos 300 latus izmaksās, katru gadu maksājot 50 latus, sākot no 1930. gada. Maksājumu par 1929. gadu samaksās: tūlīt 10 latus un pēc Lieldienām pārējos 10 latus: “Prasītāja ir ar mieru, un abi prāvnieki lūdz apstiprināt šī miera līguma noteikumus un lietu izbeigt uz visiem laikiem.”⁴¹

³⁴ LVVA, 1552. f., 2. apr., 21. l., 25. lp.

³⁵ LVVA, 1627. f., 4. apr., 13. l., 2. lp.

³⁶ Ibid.

³⁷ Civilprocesa nolikuma 1003. pants. Sk.: Civilprocesa nolikums. 1932. gada izd. ar pārģroz. un papild. Rīga: Dzīve un Kultūra, 1936.

³⁸ LVVA, 1627. f., 4. apr., 13. l., 2. lp.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Шеменева О. Н. Мировой судья в гражданском процессе. Москва: Ось, 2009, с. 13; Bergtāls T. Miertiesas institūts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.01.1939., Nr. 1, 15., 16. lpp.

⁴¹ LVVA, 1627. f., 4. apr., 13. l., 12. lp.

Mierizlīgumu miertiesnesis ir apstiprinājis un atzīmējis, ka pēc lēmuma pasludināšanas atbildētājs samaksāja prasītājam 10 latus.⁴²

Pētot šo lietu, īsta pārliecība, ka Bērziņas dēla tiesības uz atalgojumu ar šo spriedumu tika aizsargātas un taisnība triumfējusi, tomēr nepārņem. Bērziņai tika piešķirtas mazzināšanas tiesības, paverot ceļu uz lietas izskatīšanu tiesā. Mierizlīgums tika panākts, un Bērziņa tik tiešām saņēma dēla nopelnīto 320 latu vietā – 10 latus. Tomēr paliek neatbildēti jautājumi. Kāpēc miertiesnesis uzskatīja, ka labākais atrisinājums šajā lietā ir mierizlīgums. Vai tiešām bija pārliecināts, ka vecā, nabadzīgā sievietē, kura pat rakstīt neprot,⁴³ no negodprātīgā darba devēja saņems pārējo summu uz tiesā parakstītās vienošanās jeb godaprāta, kura līdz šim parādniekam nav bijis, pamata. Var jau būt, ka šis spriedums apliecina Latvijas valsts vispārējās nabadzības līmeni Latgalē un taisnīgāks risinājums lietā nemaz nebija iespējams.

Tiesības uz advokāta palīdzību aizsardzībā

Tiesiskā valstī tiesībaizsardzības līdzekļu vidū intensitātes ziņā kriminālsoda piedraudējums ir pēdējais un visbargākais līdzeklis, kas atrodas valsts varas rīcībā.⁴⁴ Šī bargā soda piemērošana bija arī miertiesnešu kompetence, nodrošinot, lai nenotiktu tiesības uz advokāta palīdzību pārkāpumi. Tā kā lauku novados, it īpaši Latgalē, advokātu trūka,⁴⁵ visai plaši uzdarbojās kaktu advokāti, maldinot un krāpjot sabiedrību, kā arī traucējot saņemt diplomēta advokāta palīdzību. Lai arī Sodlu likumu⁴⁶ 7. nodaļas "Pretdarbība taisnai tiesai" 161.¹ panta 1. punkts paredzēja personas, kurām nav tiesības vest svešas lietas tiesu iestādēs un kuras par atlīdzību sastāda rakstus, sodīt ar arestu vai naudas sodu, bija ļaudis, kas šādas nelikumīgas darbības nepārtrauca un ar neprasmīgi sarakstītiem lūgumiem turpināja apgrūtināt iestāžu un miertiesu darbu.

Spilgts kaktu advokāta piemērs ir 23 gadus vecais Līvānos dzīvojošais Pāvels Kikauka, pret kuru 1926. gadā tika ierosinātas un Daugavpils 4. iecirkņa miertiesā izskatītas pat trīs krimināllietas.⁴⁷ Pats Kikauka neslēpa, ka "ar advokatūru nodarbojas, lai varētu nopelnīt kādu mazumiņu uzturam, jo vispār atrodas grūtos apstākļos".⁴⁸ Reiz, būdams jau sodīts ar 50 latiem jeb pierādītas maksāt nespējas gadījumā ar divām nedēļām aresta, Kikauka bija spiests nosēdēt arestā.⁴⁹ Ticis brīvībā, viņš atkal turpināja peļņas nolūkā nodarboties ar nemākulīgu lūgumu rakstīšanu.⁵⁰ Kikaukas pretlikumīgās darbības pierāda viņa krimināllietā. Tajā atrodas divu sieviešu vārdā rakstīts iesniegums apriņķa priekšniekam par nelikumīgu tirgošanos ar reibinošiem dzērieniem un uzsvērts, ka šādi brūži izplata nabadzību un traucē sabiedrības mieru.⁵¹ Kikaukas sarakste ar

⁴² LVVA, 1627. f., 4. apr., 13. l., 12. lp.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Mīncis P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 17. lpp.

⁴⁵ Js. Dažas ziņas par Vidzemes miertiesu darbību. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.01.1924., Nr. 1, 52. lpp.

⁴⁶ 1903. gada 22. marta Sodlu likumi. Rīga: Tieslietu ministrija, 1930.

⁴⁷ LVVA, 1606. f., 1. apr., 872. l., 12. lp.; LVVA, 1606. f., 1. apr., 871. l., 2. lp.

⁴⁸ LVVA, 1606. f., 1. apr., 871. l., 4. lp.

⁴⁹ Ibid., 6. lp.

⁵⁰ LVVA, 1606. f., 1. apr., 872. l., 1., 4., 5. lp.

⁵¹ Ibid., 6. lp.

“klientēm” pierāda viņa juridisko nemākulību un atlīdzības saņemšanu.⁵² Pieķerts pretlikumīgajās darbībās, Kikauka savu vainu policijai atzinis: “atļaujas, lai nodarbotos ar padomu došanu un lūgumu rakstīšanu, man nav”, un nemaz neslēpis, ka darijis to peļņas nolūkā.⁵³ Miertiesas sēdē Kikauka vainu vairs neatzīst, melo – “lūgumu esmu rakstījis, bet vai esmu par to ņēmis kādu atlīdzību – neatceros”.⁵⁴ Tā kā sievietes, kuru uzdevumā lūgums bija rakstīts, nebija atrodamas, nebija pierādāms, ka Kikauka saņēmis atlīdzību, un miertiesnesim nācās viņu attaisnot.⁵⁵

Trešo reizi gada laikā apsūdzēts par šo pašu noziegumu,⁵⁶ Kikauka atkal paliek nesodīts, lai arī šoreiz ir sastādījis un miertiesnesim kāda Filipova vārdā nosūtījis pilnīgi nesaprotamu tekstu.⁵⁷ Lai arī policijai Kikauka atzinies, ka “dažiem pilsoņiem esmu rakstījis lūgumrakstus, par atlīdzību ņemot no katra pa vienam latam jeb drusku vairāk”, viņš neatcerējās, ka Filipovam būtu rakstījis lūgumrakstu vai ņēmis no viņa kādu atlīdzību.⁵⁸ Arī tiesas sēdē apsūdzētais sevi par vainīgu neatzina. Arī Filipovs nozvērīnāts liecināja, ka par lūguma pagatavošanu “apsūdzētajam maksājis netiku”.⁵⁹ Tā kā netika pierādīta Kikaukas darbošanās peļņas nolūkā, miertiesnesis viņu attaisnoja.⁶⁰ Kikaukas lietās ir daudz melīgu liecību,⁶¹ kas neļāva pierādīt viņa vainu un sodīt. Tomēr gan policijas veiktās izziņas darbības, gan lietu izskatīšana miertiesā liecina par nopietniem centieniem, lai cilvēkus pasargātu no krāpnieciskas advokatūras.

Tiesības uz veselības aizsardzību sargāšana

Daugavpils apriņķa 4. iecirkņa miertiesnesis 1927. gadā izskatīja krimināllietu, kurā Pāvels Ivansons tika apsūdzēts par nelikumīgu ārstēšanu.⁶² Atbildība par šādām darbībām, tās uzskatot par noziegumiem, bija kriminalizēta Sodu likuma 9. nodaļas “Tautas veselības aizsardzības noteikumu pārkāpšana” 195.¹ un 204. pantā. Sūdzību pret šo kaktu dakteri policijā bija iesniedzis 64 gadus vecais Antons Skruzmanis, kurš stāstīja, ka “slimo ar nierēm un māgu”,⁶³ “No paziņas uzzināju, ka ir cilvēks, kas var mani izārstēt.” Tāpēc sieva nepazīstamo kaktu ārstu, apmēram 35 gadus vecu vīrieti ar melnām ūsām, uzmeklējusi un atvedusi uz mājām. Tas, aptaustījis slimnieku, pieprasīja piecus latus par zālēm.⁶⁴ Paņēmis naudu un aizgājis, bet pēc kāda laika atnesis zāļu pudelīti, likdams no tās dzert trīs reizes dienā, karotē ūdens iepilinot 30 pilienus. Sūdzētājs stāstīja: “zāles ieņēmu divas reizes un pēc tam man palika slikti

⁵² LVVA, 1606. f., 1. apr., 872. l., 2. lp.

⁵³ Ibid., 4.–5. lp.

⁵⁴ Ibid., 17. lp.

⁵⁵ Ibid., 18. lp.

⁵⁶ Ibid., 1. lp.

⁵⁷ Ibid., 2. lp.

⁵⁸ Ibid., 4. lp.

⁵⁹ Ibid., 11. lp.

⁶⁰ Ibid., 12. lp.

⁶¹ Miertiesu praksē jau 19. gadsimtā tika atzīts, ka darbību traucē viltus liecības, jo visai reti liecinieki pareizi atstāsta notikušo un bieži liecinieku atstāstījumi pārvēršas bezkaunīgā melošanā. Sk. Bergtāls 1939, 31. lpp.

⁶² LVVA, 1606. f., 1. apr., 870. l., vāks.

⁶³ Ibid., 1., 3. lp.

⁶⁴ Ibid., 3. lp.

un bija jāvemj, tāpēc tās vairs nelietoju, bet pudelīti ar brūno šķidrumu nododu policijas rīcībā.”⁶⁵

Miertiesu prakses materiālu izpēte ļauj apgalvot, ka policija vienmēr, arī šajā lietā, veikusi rūpīgu izziņu, lai noskaidrotu apsūdzētā personību un citus faktus.⁶⁶ Bija liecinieki, kas apstiprināja,⁶⁷ un arī tādi, kas noliedza cietušā stāstīto.⁶⁸ Izziņas gaitā tika noskaidrota kaktu ārsta dzīvesvieta un personība, kā arī tas, ka viņš ir lietpratējs lopu kastrēšanā.⁶⁹ Pratināšanā to atzina arī apsūdzētais, uzsverot, ka cietušo nepazīst. Turklāt ar cilvēku ārstēšanu nenodarbojas, pat lopus neārstē. Bet, “ja kāds dod labprāt kastrēt, to es daru, jo kastrēšanā esmu speciālists un nav bijis gadījuma, kad kāds no manas kastrēšanas nomirtu”.⁷⁰

Policija izziņas dokumentus un zāļu pudelīti nosūtījusi miertiesnesim tālākai rīcībai.⁷¹ Tā kā Sodu likuma 204. pants paredzēja atbildību par “nāvīgu vai stipra iespaيدا vielu glabāšanu vai pārdošanu bez pienācīgas atļaujas”, bija jākonstatē, vai zāļu pudelītes saturā ir šādas vielas. Tika veikta ekspertīze, lai noskaidrotu, “vai zāles ir nāvīgas jeb stipri indīgas”.⁷² Farmācijas pārvaldes ķīmiskā laboratorija konstatēja, ka šķidrumā atrasts “baldriāna sakņu izvilkums, china mizu izvilkums, etilēteris, etilalkohols, ūdens, amonjaks un anīsa eļļa”; stipras iedarbības un “nāvīgas vielas” nav atrastas.⁷³ Par ekspertīzes veikšanu miertiesai nācās samaksāt astoņu latu⁷⁴ un lietu izbeigt noziedzīga nodarījuma pazīmju trūkuma dēļ.⁷⁵

Lietu varētu nosaukt arī par vētru ūdens glāzē un valsts līdzekļu nevajadzīgu tērēšanu ekspertīzei. Iespējams, tieši par šādām ekspertīzēm domājot, vēlāk, jau autoritārisma periodā, tieslietu ministrs norādījis miertiesnešiem, ka “vajag izvairīties no tādiem ekspertīzes izdevumiem, kas neatbilst valstij un pilsoņiem nodarītā kaitējuma apmēram”.⁷⁶ Tomēr, demokrātijas izpratnē sargājot tiesības uz veselību, pat šādu lietu izmeklēšana vien atgādina, ka par veselības aizsardzības noteikumu pārkāpšanu draud sods.

Kopsavilkums

1. Lai gan miertiesu prakse neveido judikatūru, miertiesnešu lietās rodamas arī būtiskas atziņas. Rīgas apriņķa 1. iecirkņa miertiesas izteiktais atzinums 1920. gadā A. Skujas lietā, ka pašvaldība nav pagasttiesas uzraudzības iestāde, līdz ar to tās lēmumi pagasttiesu darbības jautājumos pagasttiesai nav saistoši, joprojām var tikt izmantots tiesu praksē, izskatot ar bāriņtiesu funkcijām saistītas lietas.

⁶⁵ LVVA, 1606. f., 1. apr., 870. l., 3. lp.

⁶⁶ Ibid., 3., 4., 5. lp.

⁶⁷ Ibid., 4., 5., 7. lp.

⁶⁸ Ibid., 8. lp.

⁶⁹ Ibid., 6., 8. lp.

⁷⁰ Ibid., 6., 7. lp.

⁷¹ Ibid., 9. lp.

⁷² LVVA, 1606. f., 1. apr., 870. l., 10. lp.

⁷³ Ibid., 13. lp.

⁷⁴ Ibid., 14., 11. lp.

⁷⁵ Ibid., 18. lp.

⁷⁶ Vinzarājs N. Rīgas apgabaltiesas miertiesnešu sapulce. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.01.1937., Nr. 1, 214. lpp.

2. Miertiesu lietu izpēte ļauj gūt pilnīgāku priekšstatu par Latvijas sabiedrību 20. gadsimta 20.–30. gados un par sociālekonomiskajām problēmām šajā laikā – trūkums, neizglītība, dažādu krāpnieku darbība. Miertiesā, izspriežot civillietas un krimināllietas, sargāja arī konstitūcijā neierakstītas pamattiesības: tiesības uz īpašumu, tiesības uz atalgojumu, tiesības uz advokāta palīdzību un tiesības uz veselības aizsardzību.
3. Miertiesu funkciju – pirmā instance, pagasttiesu nolēmumu apelācijas instance un mazturības tiesību piešķirēja – analīze ļauj secināt, ka miertiesas bijušas Latvijas tautas pamattiesību sargi. Tāpēc autore uzskata, ka, Latvijas tiesu sistēmas vēsturiskās tradīcijas ievērojot, rajona tiesām būtu piešķirams lepnais – miertiesas – nosaukums.

BRĪVĪBAS DAUDZBALSĪBA JESAJAS BERLINA IDEJU MANTOJUMĀ

POLYPHONY OF LIBERTY IN THE LEGACY OF ISAIAH BERLIN

Sandis Bērtaitis, *Mg. iur., Bc. phil.*

Rīgas Juridiskās augstskolas vieslektors

Summary

The article is dedicated to the philosophy of Isaiah Berlin, focusing on the value pluralism and his intellectual path toward this idea. At the outset, the author briefly reviews the position of monism, that is, the view that there is a single correct way of answering various moral questions, as well as the risks posed by this view. Afterwards, the author step by step performs the analysis of concept of value pluralism. That involves the roots of pluralist view and the main characteristics of the values, including multiplicity, conflicting nature and incommensurability. At the conclusion, the author arrives at the human horizon – the concept used by Berlin to describe sharing of human nature that provides us with an ability to understand each other even across extensive distances in time and space.

Atslēgvārdi: monisms, vērtību plurālisms

Keywords: monism, value pluralism

Ievads

Jesaja Berlins (*Isaiah Berlin*, 1909–1997) ir pasaulē populārākais Rīgā dzimušais brīvības filozofs. Berlina filozofiskās intereses bija saistītas ar politikas filozofiju, ideju vēsturi un morāles filozofiju, kas vainagojās ar fundamentālu pieņemumu mūsdienu filozofijai.

Berlins ar savu brīvības filozofiju veidoja intelektuālu pretestību 20. gadsimtā izplatītajām autoritārajām un totalitārajām ideoloģijām. Aukstā kara ietvaros liberālā filozofija līdzās saplēstiem džinsiem un rokmūzikai bija fundamentāls Rietumu pasaules nemilitārais ierocis cīņā ar padomju varu.

Berlins darbojās intelektuālā līmenī, vēršoties pret autoritāro un totalitāro ideju saknēm, kas ētiski un politiski attaisnoja iespēju pat vardarbīgi apspiest individuālās cilvēka izvēles. Proti, Berlins destabilizēja šo ideoloģiju konceptuālo bāzi un piedāvāja radikāli atšķirīgu skatījumu uz cilvēku kā ētisku un politisku subjektu.

Līdzās liberālisma un humānisma idejām Berlina nozīmīgākais devums un viņa filozofijas centrālā dimensija ir vērtību plurālisma filozofiskā koncepcija, kas līdz pat šim brīdim arī pēc aukstā kara beigām ir spējusi saglabāt savu

aktualitāti. Šī raksta mērķis ir rekonstruēt Berlina intelektuālo ceļu līdz vērtību plurālisma idejai un ieskicēt šīs idejas konceptuālās aprises. Minētā mērķa sasniegšanai vispirms autors pievērsīsies t. s. monisma pieejas analīzei, bet pēc tam aplūkos vērtību plurālismu kā Berlina piedāvāto atbildi uz monistisko pasaules skatījumu.

Monisma ambīcijas

20. gadsimta 30. gados, Oksfordā pasniedzot lekcijas filozofijā, Berlins iedziļinājās Kārļa Marksa (*Karl Marx*, 1818–1883) filozofijā, kas veidoja padomju ideoloģijas kodolu. Tā nebija viņa laikabiedru interešu joma, tomēr tas nekavēja Berlinu patstāvīgi uzsākt savu intelektuālo attīstības ceļu no komunistiskās ideoloģijas pamatlicēja filozofijas analīzes un kritikas.

Berlins ievēroja, ka Marksa filozofija daudzējādā ziņā balstījās uz 18. gadsimta apgaismības filozofiju, kur dominēja filozofu meklējumi sociālajā, politiskajā un morālajā jomā pēc vienas absolūtās patiesības, neapstrīdamām atbildēm un hermētiskas intelektuālās drošības teoriju būvniecībā. Marksa un tā priekšgājēju centieni Berlinam likās iluzori un aizdomīgi.¹ Šo pieejas paradigmu Berlins apzīmēja ar vienotu jēdzienu “monisms” un attiecināja uz virkni Rietumeiropas domātājiem.

Berlina ieskatā monistu kopējā premisa ir saistīta ar pārliecību, ka uz visiem pamatjautājumiem par cilvēka esamību – kā dzīvot un ko darīt – pastāv universālas un objektīvas atbildes. Citiem vārdiem, pastāv racionāls modelis, kas izskaidro un pamato cilvēka rīcību sociālajā, politiskajā un morālajā jomā. Ja tiek uzdots pareizi formulēts jautājums, uz to vienmēr pastāvēs patiesa atbilde.² Turklāt monistu ieskatā šāda patiesā atbilde ir tikai viena vienīga; visas pārējās alternatīvās atbildes ir kļūdainas³ un tāpēc nederīgas.

Monisti tic, ka patiesu atbilžu iegūšana var palīdzēt atrisināt visas cilvēces pamatproblēmas, kas ir nodarbinājušas sociālās, politiskās un morālās jomas intelektuāļus. Katrs savā veidā, bet visi monisti piedāvā tādas teorijas, kas veido vienotu harmonisku sistēmu, kurā atsevišķās daļas ir saistītas ar loģiskām, nesauramām saitēm.⁴

Turklāt vienas problēmas racionāls risinājums nevar nonākt sadursmē ar vienlīdz patiesu otras problēmas risinājumu, jo divas patiesības loģiski nevar būt pretrunīgas.⁵ Saliekot visas atbildes vienkopus, rezultāts pats par sevi atspoguļo risinājumu cilvēka eksistences būtiskākajām problēmām. Tādējādi monisms veido priekšstatus par galīgo harmoniju, kurā tiek atrisinātas visas mīklas, samierinātas dažādas pretrunas un novērstas jebkādas šaubas.⁶

Šādu atbilžu eksistence provocē ticību ideālam, ka visas sociālās problēmas var galīgi atrisināt; savukārt lielākais monistu izaicinājums ir atrast pareizo

¹ Berlin I. *My intellectual path*, p. 4. Available at: <http://assets.press.princeton.edu/chapters/s10112.pdf> [aplūkots 15.03.2020.].

² *Ibid.*, p. 5.

³ Berlin I. *The pursuit of the ideal*. In: *The proper study of mankind. An Anthology of essays*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1998, p. 5.

⁴ *Ibid.*, p. 4.

⁵ Berlins J. Četras esejas par brīvību. Rīga: Sorosa fonds – Latvija, 2014, 217. lpp.

⁶ Berlin I. *The Hedgehog and the Fox*. In: *The proper study of mankind. An Anthology of essays*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1998, p. 497.

formulu, kā piekļūt šīm īpašajām zināšanām un kā panākt to iedzīvināšanu. Līdzīgi kā viduslaiku alķīmiķi, kuri ticēja, ka ar pareizās receptes palīdzību iespējams dažādus materiālus pārvērst zeltā, arī monisti ir pārliecināti, ka ar pareizās metodes palīdzību iespējams atrast patiesās atbildes uz jautājumiem, kas skar cilvēka būtību.

Dažādi monisma filozofijas virzieni piedāvā atšķirīgas metodes un teorijas, tomēr visos gadījumos rezultāts ir līdzīgs – iegūtās atbildes uz cilvēka esamības pamatjautājumiem veido vienotu, loģisku pasaules ainu, kurā ietvertas tiešas un skaidras norādes par to, kā katram konkrētajam cilvēkam dzīvot un ko darīt. Cilvēkam ir noteikta vieta universālajā pasaules kārtībā, un cilvēkam ir pienākums šo pasaules definēto misiju apzināties un praktizēt.

Monisma riski

Pārliecība par pareizo atbilžu iegūšanu monistiem dod pamatu apšaubīt visu to cilvēku izvēles un rīcību, kuriem monistu ieskatā nav pareizās atbildes. Un zināmā mērā tas ir arī saprotami – ja man ir risinājums problēmai un patiesa atbilde, kuras otram kaut kādu iemeslu dēļ nav, man ir leģitīms pamats šajā ziņā uzskatīt sevi par pāraķu un uzspiest savu izvēli otram cilvēkam. Ja otram būtu šīs īpašās zināšanas, viņš ar iekšēju nepieciešamību piekristu konkrētajai izvēlei.⁷ Šis cilvēks ir tikai savu kaislību upuris, pusakla būtne, kas nespēj izprast savus patiesos mērķus.

Ieņemot šādu nostāju, var ignorēt cilvēku un sabiedrību reālās vēlmes, iebiedēt, apspiest un spīdzināt citus viņu “patiesās” būtības vārdā un labā, balstīdamies uz drošo apziņu: viss, kas atbilst cilvēka patiesajai būtībai, ir neapšaubāmi identisks viņa brīvībai – tā ir viņa “patiesās”, kaut arī bieži vien apslēptās un neizteiktās būtības brīva izvēle.⁸

Līdz ar to pēc cilvēka pasaules izskaidrošanas radikālākajiem monistiem – vēstures transformētājiem – atlika vien ķerties pie praktiskiem imperiālistiskiem līdzekļiem šo teoriju iedzīvināšanai individuālajā un sabiedriskajā dzīvē. Ar pietiekamu uzstājību un stingrību visu veidu sabiedrības var pārveidot atbilstoši monistu atklātajiem ideāliem,⁹ lai nākotnē šīs pašas sabiedrības varētu dzīvot ideālos apstākļos. Turklāt nekāds upuru skaits nebūtu par augstu, lai atturētu padarīt cilvēci uz mūžīgiem laikiem laimīgu un harmonisku. Ja nepieciešams, simti un tūkstoši var pazust, lai miljonus padarītu laimīgus.¹⁰

Šādi Rietumeiropas racionālās un garīgās domas darbības rezultāti Berlina ieskatā bruģēja ceļu uz visām vienas pareizās patiesības ideoloģijām, kas paradoksālā kārtā beigu beigās apdraudēja pašas Rietumeiropas kultūras daudzveidības un indivīda pašvērtības pastāvēšanu.

Monisma apšaubāmi izvīrītās ambīcijas uz ortodoksāli uzlūkoto cilvēka esamību Berlinā raisīja dziļu skepsi. Viņaprāt, tas vairāk tuvojās vardarbīgam

⁷ Berlin I. My intellectual path, p. 18. Available at: <http://assets.press.princeton.edu/chapters/s10112.pdf> [aplūkots 15.03.2020.].

⁸ Berlins J. 2014, 204. lpp.

⁹ Berlin I. 1998, p. 3.

¹⁰ Ibid., p. 13.

fanātismam, kur uz abstrakciju altāra un ar ideālas nākotnes solījumiem tiek upurēti cilvēki. Monisms ir visu veidu ekstrēmismu augsne.¹¹

Berlins pievienojās krievu domātāja Aleksandra Hercena (*Alexander Herzen*, 1812–1870) uzskatam, ka dzīšanās pēc perfektās sabiedrības agrāk vai vēlāk noved pie noziegumu izdarīšanas, kas normālā situācijā netiktu paveikts. Šāda tipa politiskais fanātisms neatkarīgi no motīva un mērķa krietnuma nenovēršami noved pie asinīm.

Turklāt šādu noziegumu un neģēlību izdarīšana ideālās pasaules meklējumos rada lielus un neattaisnojamus upurus. Uz radikālo monistu argumentu, ka “tu nevari uztaisīt omleti, nesasitot olas”, Berlins atbildēja šādi: “Mēs varam būt droši par vienu lietu – par upuru realitāti, par mirstošajiem un mirušajiem. Bet ideāls, par kuru tie mirst, paliek neīstenots. Olas ir sasistas, un ieradums tās sasist tikai vairojas, bet omlete paliek nerealizējusies.”¹²

Berlins kā humānists kategoriski atteicās no monistu gatavības abstraktu ideju vārdā upurēt cilvēkus un to brīvību. Viņš noraidīja skatījumu uz cilvēku kā pasīvu objektu, uz kuru primāri iedarbojas ārēji spēki un šim objektam uzspiež savus noteikumus. Berlina perspektīvā cilvēks ir aktīvs, autonoms un pašradošs subjekts,¹³ kurš pats ģenerē savas vērtības un ideālus, kā arī soli pa solim piepilda ar saturu savu dzīvi. Uzspiest cilvēkam ārējus, ortodoksālus ideālus, pat ja tiem ir šķietami racionāls pamatojums, nozīmē noliegt cilvēku kā brīvu un ētisku būtni, pazemināt viņa cilvēcisko vērtību.¹⁴ Ārēji iniciēta unifikācija un imperiālisms ir ceļš uz cilvēcības izpostīšanu.

Vērtību plurālisma atbilde

Lai atspēkotu monisma pozīcijas, iedvesmojoties no Džambattistas Viko (*Giambattista Vico*, 1668–1744), Johana Gotfrīda Herdera (*Johann Gottfried von Herder*, 1744–1803) un romantisma filozofijas, Berlins ilgstoši strādāja pie atbildes vērtību plurālisma formā, kas noliedza ortodoksāli uzlūkoto cilvēka esamību.

Berlins koncentrē savu plurālisma un vienlaikus arī morāles filozofiju ap vērtības jēdzienu, tāpēc dažreiz to dēvē arī par Berlina vērtību teoriju ar piebildi, ka tā nepretendē uz precīzas un sistemātiski sakārtotas teorijas statusu. Vērtības Berlina ieskatā ir cilvēka ētiskās kategorijas, kas savukārt raksturo katra cilvēka brīvības pozīciju. Izvēloties noteiktas vērtības, cilvēks piepilda savu dzīvi ar apjēgtiem lielumiem, kas ļauj katram rast individuālu cilvēka kā dzīvas un pašpietiekamas būtnes esamības piepildījumu.

Visu veidu vērtības Berlina ieskatā ir cilvēka radītas un tādējādi neeksistējošas ārpus cilvēka esamības jomas. Šajā nozīmē vērtības un ideāli nav objektīvas

¹¹ Berlin I. My intellectual path, p. 14. Available at: <http://assets.press.princeton.edu/chapters/s10112.pdf> [aplūkots 15.03.2020.].

¹² Berlin I. 1998, p. 14.

¹³ Berlin I. My intellectual path, p. 11. Available at: <http://assets.press.princeton.edu/chapters/s10112.pdf> [aplūkots 15.03.2020.].

¹⁴ Berlins J. 2014, 208. lpp.

un universālas patiesības, kuras būtu ierakstītas ārējā pasaulē, un cilvēkam atliktu vienīgi saprast un sekot šīm patiesībām.¹⁵

Vērtības reprezentē cilvēka domu un emociju ārējo izpausmi konkrētā dzīves formā. Berlins uzlūko cilvēku kā vērtību nesēju, kas nemitīgi sastopas ar dažādām vērtībām un pieņem konkrētus subjektīvas izvēles lēmumus par to, kā dzīvot un ko dzīvei atvēlētājā laikā darīt.

Berlina filozofijā kā cilvēces kultūrām, tā arī katram individuālajam cilvēkam ir daudz un dažādu vērtību. Berlinam līdzīgi kā Herderam pasaule ir liels dārzs ar dažādām puķēm un augiem, kur katrs ir sevišķs savā veidā, ar savām prasībām un tiesībām, pagātņi un nākotņi. Katram no tiem ir savs gravitācijas centrs un atskaites punkti.¹⁶

Vērtību dažādība ir nenovēršams fakts, kurā var ieklausīties un kuru var pieņemt atbilstoši plurālisma koncepcijai vai arī ignorēt un mēģināt noliegt atbilstoši monisma pozīcijai. Vērtību dažādība var izpausties gan kolektīvā līmenī – caur kultūru kopējām atšķirībām, gan individuālā līmenī – caur katra individuālā cilvēka dzīves atšķirībām. Visos gadījumos kultūru un individuālo vērtību daudzveidība ir plurālisma gaidīts rezultāts.

Vērtību dažādības situācijā daļu no tām cilvēks var iekļaut savā dzīvē kā saskanīgas, bet daļa no vērtībām paliek neīstenotas. Šāda situācija var veidoties tādēļ, ka vērtības var būt savstarpēji pretrunīgas, kā rezultātā vienas vērtības izvēle loģiski izslēdz citas vērtības vienlaicīgu izvēli. Piemēram, brīvība jebkurā tās nozīmē ir gan individuāla, gan kolektīva vērtība. Tāpat arī vienlīdzība. Tomēr pilnīga brīvība (kā tas varētu būt monistu iztēlotā perfektā pasaulē) nav savienojama ar pilnīgu vienlīdzību. Ja katrs varēs darīt, ko vēlas, stiprākais iznīcinās vājāko, un tas pieliks punktu jebkādi vienlīdzībai.

Vērtību sadursme var norisināties kultūru līmenī, atsevišķu cilvēku līmenī vai pat individuāla cilvēka līmenī. Jebkurā gadījumā divu vai vairāku vērtību sadursme pati par sevi neliecina, ka kāda no šīm vērtībām būtu pārprasta; tāpat nav pamata apgalvot, ka kāda no šīm vērtībām būtu svarīgāka par otru vērtību.¹⁷ Šīs nenovēršamās vērtību kolīzijas ir gan šo vērtību būtība, gan arī pašu cilvēku būtība.

Minētā iemesla dēļ Berlins bija pārliecināts, ka Marksa un citu monistu vienkāršoti atrisinātais cilvēka esamības jautājums ir ilūzija, kura nevar pastāvēt pat teorētiski. Ideja par perfektu pasauli, kurā ir īstenotas visas labās vērtības, ir nekoherenta, iekšēji nelōģiska.¹⁸ Dažādo vērtību nesamierināmo pretrunu dēļ neviena monistu piedāvāta teorija nevar nodrošināt perfektu pasauli. Nav iespējams izveidot vienotu harmonisku cilvēka un sabiedrības dzīves modeli, kurā ir vairākas vērtības un tās ir savstarpēji samierināmas.

Berlins uzsver, ka katra individuālā vērtība ir unikāla savā īpatnībā un nozīmē, tāpēc vērtības nekad un nekādos apstākļos nav savstarpēji salīdzināmas vai samērojamas. Ja divas vērtības ir savstarpēji izslēdzošas, tad netiek piemērots

¹⁵ Berlin I. My intellectual path, p. 9. Available at: <http://assets.press.princeton.edu/chapters/s10112.pdf> [aplūkots 15.03.2020.].

¹⁶ Ibid., p. 9.

¹⁷ Cherniss J., Hardy H. Isaiah Berlin. Available at: <https://plato.stanford.edu/entries/berlin/> [aplūkots 20.03.2020.].

¹⁸ Berlin I. My intellectual path, p. 23. Available at: <http://assets.press.princeton.edu/chapters/s10112.pdf> [aplūkots 15.03.2020.].

kāds visaptverošs kritērijs, kas dotu pamatu apgalvot, kura vērtība ir pareiza. Tā ir būtiska Berlina filozofijas komponente, kas veido vērtību plurālisma pamatu.

Vērtībām nav kāda noteikta kopīga mēra vai konvertējamības kritērija.¹⁹ Tās pastāv *sui generis* formā, kur katrai vērtībai ir īpaša un ar neko nesalīdzināma nozīme. Nevar ieviest nekādu vienotu valūtu, ar kuras palīdzību varētu pateikt, ka vērtība A būtu ekvivalenta divām trešdaļām no vērtības B. Tāpat nevarētu, piemēram, nosvērt vienotā mēru sistēmā brīvību un vienlīdzību, apgalvojot, ka viena brīvība sver tikpat, cik divas vienlīdzības.

Berlina ieskatā tas ir absurdi. Tomēr monistu koncepcijās tā ir ierasta prakse, kur tiek izmantots kāds vienots kritērijs vai supervērtība, uz kuru var reducēt visas citas vērtības. Piemēram, utilitārisma par vienoto mērauklu kalpo lietderīgums. Katras lietas vērtību nosaka pēc tās lietderīguma kopīgajam labumam. Var noteikt lietderīguma cenu kā nekustamajam īpašumam vai automašīnai, tā arī cilvēkam. Pēc lietderīguma aprēķiniem var nonākt pie viena pareizā secinājuma, kas atspoguļo lietderības kopsummā. Šādā gadījumā izvēle ir vienkārša – jāizvēlas tas, kam ir augstāks lietderības koeficients.

Vērtību izvēle

Situācijā, kad dažādas vērtības vienlaikus nav īstenojamas, cilvēkam ir jāveic vērtību izvēle. Cilvēki nevar izvairīties no izvēles viena galvenā iemesla dēļ, proti, tāpēc, ka galamērķi nonāk sadursmē un cilvēks nevar iegūt visu. Nepieciešamība izvēlēties, upurēt dažas pamatvērtības citu vērtību labad ir cilvēka problēmu pastāvīga iezīme.²⁰

Vērtību izvēle vienmēr atstājama cilvēkam individuālā līmenī un respektējama, jo apliecina cilvēka kā morālā aģenta būtību. Berlins atzīst nepieciešamību pēc brīvas izvēles telpas, un tās ierobežošana nav savienojama ar to, ko dēvē par politisko vai sociālo brīvību.²¹ Būt cilvēkam nozīmē būt nolemtam pastāvīgi izvēlēties starp dažādām vērtībām.²² Atņemot cilvēkam izvēles iespēju, cilvēkam tiek laupīta brīvība. Savukārt brīvība izvēlēties ir neatņemama daļa no tā, kas cilvēku padara par cilvēku.²³

Izvēle starp pretrunīgām vērtībām gandrīz vienmēr ir grūta un ir izaicinājums, jo īpaši tādēļ, ka tās nav savstarpēji salīdzināmas. Vērtību plurālisms izvēli padara kompleksu. Dažreiz izvēles var nest sev līdzīgu sāpes par vērtību sadursmes faktu vai izvēles rezultātā atraidīto vērtību. Šā iemesla dēļ Berlinam bija izteiciens, ka izvēlēšanās ir elle. Elle kā cilvēka šaubu un izvēles moku raksturojums, lai nonāktu pie individuāla lēmuma vērtību konkurences situācijā.

Vai Berlina filozofijā pastāv kāds vienots princips vai kanons, kā konkrētā izvēle tiek veikta? Nē. Saskaņā ar Berlina koncepciju izvēle starp dažādām vērtībām nav racionalizējams process,²⁴ tāpēc nepastāv nekāds vērtību konfliktu

¹⁹ Crowder G. Isaiah Berlin. Liberty and Pluralism. Cambridge: Polity Press, 2004, p. 4.

²⁰ Berlins J. 2014, 54. lpp.

²¹ Ibid., 42. lpp.

²² Berlin I. 1998, p. 11.

²³ Berlins J. 2014, 63. lpp.

²⁴ Mason E. Value Pluralism. Available at: <https://plato.stanford.edu/entries/value-pluralism/> [aplūkots 20.03.2020.].

risināšanas mehānisms.²⁵ Nav kāda *a priori* pastāvoša vienota racionāla kritērija vai mērauklas, ar kuras palīdzību būtu iespējams iegūt pareizu un nešaubīgu atrisinājumu. Gadījumos, kad gala vērtības ir nesamierināmas, viennozīmīgi risinājumi principā nav atrodamā.²⁶ Savpatnu vērtību sarindošana var būt racionāla vienīgi specifiskos kontekstos.²⁷

Līdz ar to nav pamata vispārīgi apgalvot, ka vērtību dilemmas gadījumā viena izvēle ir labāka par otru izvēli. Katrs izvēles gadījums zināmā mērā ir pakļauts kompromisiem, situatīvām zināšanām, intuīcijai vai *ad hoc* veidotiem kritērijiem, kurus subjektīvi ir noteicis katrs konkrētais cilvēks. Izvēlē palīdz arī prioritātes, bet nekad galīgas un absolūtas.²⁸ Tā kā izvēle ir veidojusies no iekšējas perspektīvas, tad arī izvēles novērtējumu iespējams sniegt vienīgi no šīs iekšējās pozīcijas; nekāds ārējs objektīvs izvēles novērtējums nav pamatots.

Vispārcilvēciskais vērtību plurālismā

Visbeidzot varētu jautāt, vai Berlina vērtību plurālisms ir dziļi individuāls un vai tas izslēdz vispārcilvēcisku vērtību pastāvēšanu. Šajā sakarā Berlins pievērš uzmanību dažādām pasaules tautu kultūrām un saprašanās iespējai starp tām. Viņa ieskatā kultūra pati par sevi ir empīrisks apliecinājums, ka cilvēkiem var būt kopīgas vērtības, kas izpaužas kultūras fenomenos.

Turklāt vienas kultūras pārstāvji ir spējīgi saprast citas kultūras pārstāvjus. Šāda saprašanās var notikt pat ar būtisku laika novirzi. Piemēram, mēs esam spējīgi saprast Senās Grieķijas vai Senās Ķīnas kultūru, pat ja mūsu kultūra ir balstīta uz atšķirīgām vērtībām. Mēs varam nepieņemt cita laikmeta vērtībām, bet mēs viņas varam saprast. Mūsu vērtību izpratne ir nešķirama daļa no mūsu cilvēciskās būtības.

Iespēja saprast sava vai cita laika cilvēkus, būtībā cilvēku iespēja savstarpēji sazināties ir atkarīga no dažu kopīgu vērtību pastāvēšanas, nevis tikai no kopīgas “faktu” pasaules. Šāda pasaule ir nepieciešams, bet nepietiekams cilvēku saskarsmes nosacījums.²⁹ Kopīgu vērtību atzišana (vismaz kāda noteikta to minimuma atzišana) pieder pie mūsu priekšstata par normālu cilvēcisku būtī.³⁰ Savukārt kopīga morālā pamata minimums ir cilvēku saskarsmei iekšēji piemītoša iezīme.³¹

Minēto cilvēku saprašanās spēju Berlins apzīmē kā kopējo cilvēcisko horizontu. Neviena cilvēka vērtība nestāv ārpus šī cilvēciskā horizonta.³² Tādējādi horizonts nosaka morālas rīcības robežas, bet tajā iekļautās galvenās universālās vērtības ļauj mums panākt vismaz minimālu vienošanos morāles jautājumos. Šis skatījums balstās uz pārliecību par cilvēka pamata, minimālo un universālo būtību, kas ir līdzdalīga visās cilvēka dzīves dažādajās formās neatkarīgi no laika un vietas.

²⁵ Cherniss J., Hardy H. Isaiah Berlin. Available at: <https://plato.stanford.edu/entries/berlin/> [aplūkots 20.03.2020.].

²⁶ Berlins J. 2014, 53. lpp.

²⁷ Crowder G. 2018, p. 248.

²⁸ Berlin I. 1998, p. 14.

²⁹ Berlins J. 2014, 35. lpp.

³⁰ Ibid., 36. lpp.

³¹ Ibid., 37. lpp.

³² Crowder G. 2018, p. 242.

Dažāda laikmeta vērtības sakausējas vienotā cilvēciskā horizontā, kas ļauj cilvēkam atpazīt dažādu vērtību sakopojumu un orientēties tajā. Līdzīgi, kā tas ir ar cilvēka seju: katram ir sava seja ar individuālām iezīmēm, tomēr mēs varam atpazīt, ka tā vispār ir cilvēka seja. Ja mums nebūtu kopīgu vērtību, tad mēs paliktu individuālā izolācijā un nespētu cits citu saprast un atpazīt. Vērtības veido savstarpējus tiltus, kas var savienot dažādas civilizācijas, pārvarot laika un telpas distanci.

Līdz ar to Berlins izprot vērtību plurālismu kā koncepciju, kura atzīst un respektē dažādas vērtības un mērķus, uz kuriem cilvēki var tiekties, vienlaikus paliekot racionāli, humāni un spējīgi cits ar citu saprasties.

Kopsavilkums

1. Jesajas Berlina brīvības filozofija ir vērsta pret visu veidu autoritārajām un totalitārajām ideoloģijām. Šādas ideoloģiskās sistēmas vērtību daudzveidības kaprīzi netolerē un ieņem monistisku skatījumu uz pasauli. Proti, tajās nav vietas atšķirīgiem pasaules skatījumiem un dzīves modeļa izvēle jau ir notikusi *a priori*.
2. Berlina piedāvātais vērtību plurālisms atzīst vērtību dažādību, bet kolektīvo un individuālo vērtību daudzveidība ir plurālisma gaidīts rezultāts. Vērtību daudzveidība nenovēršami noved pie savstarpējas konkurences un pat sadursmēm starp vērtībām. Tā rezultātā cilvēkam bieži ir jāpieņem individuāls lēmums, kurai no vērtībām konkrētajā situācijā dodama priekšroka.
3. Berlina filozofijā izvēlei starp atšķirīgajām vērtībām nav racionāla pamata, tāpēc nav nekāda vienojoša vērtību konfliktu risināšanas mehānisma. Vērtības arī nav savstarpēji konvertējamas, jo katrai no tām ir savs unikāls raksturs, kas nav reducējams uz kādu vienotu kritēriju vai supervērtību. Lai gan individuālā izvēle starp vērtībām rada grūtības pieņemt lēmumu, tomēr izvēles iespēja ir būtisks priekšnosacījums cilvēka kā brīvas un ētiskas būtnes pastāvēšanai.
4. Vērtību dažādība atbilstoši Berlina filozofijai nerada izolētas pasaules efektu. Tieši otrādi – dažādos laikmetos un pasaules daļās mītošo cilvēku vērtības sakausējas vienotā cilvēciskā horizontā. Tas dod iespēju mums visiem saprasties, pārkāpjot pāri laika un telpas nošķirtībai, kā arī veidot vienotas morālas rīcības robežas un panākt kopsaucēju morāles jomā.

SEKCIJA

TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES AKTUĀLIE PROBLĒMJAUTĀJUMI

TIESU IZPILDĪTĀJA DARBĪBAS PAMATPRINCIPU IZMAIŅAS SAISTĪBĀ AR LATVIJAS INTEGRĀCIJU EIROPAS SAVIENĪBĀ

CHANGES IN THE BASIC PRINCIPLES OF BAILIFFS' ACTIVITIES DUE TO INTEGRATION OF LATVIA INTO EUROPEAN UNION

Elīna Avota, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
tiesību zinātnes doktora studiju programmas 1. kursa studente

Summary

In nearly 30 years, the institute of bailiffs has undergone drastic changes in the Republic of Latvia.

From an employee of the Ministry of Justice, a bailiff has evolved into a state official. Sworn bailiffs are independent in their official capacity and are governed solely by law. At the same time, the guarantees of independence of bailiffs are counterbalanced by the mechanism of controlling lawfulness of bailiffs' activities.

Financial freedom and independence have been gained. The services of bailiffs are available throughout the territory of Latvia. Until this moment, little research has been done about the institute of bailiffs in Latvia, as well as about its historic development and future prospects in the territory of Latvia. Consequently, the author focusses on the study of scientific materials characterising the situation in Latvia. The aim of the article is to depict the changes in the fundamental principles of bailiff's work in connection with Latvia's integration in the European Union. Reforms related to the profession of bailiff have ensured an adequate execution of court adjudications and qualitative work of bailiffs for the state governed by the rule of law.

Atslēgvārdi: tiesu izpildītājs, nolēmumu izpilde, tiesu izpildītāju neatkarība, tiesu izpildītāja institūta reformas

Keywords: a bailiff, enforcement of court rulings, independence of bailiffs, the institute of bailiffs, changes

Ievads

Vienas no būtiskākajām personas tiesībām ir tiesības uz taisnīgu tiesu. Tiesības uz taisnīgu tiesu ietver sevī arī tiesības uz pienācīgu tiesas nolēmumu izpildi, jo bez pienācīgas tiesas nolēmumu izpildes nav iedomājama tiesiska valsts. Līdz ar to pienācīga tiesas nolēmumu izpilde un kvalitatīvs tiesu izpildītāja darbs uzskatāmi kā tiesiskas valsts priekšnoteikumi.

Līdz šim Latvijā ir pavisam nedaudz pētīts tiesu izpildītāja institūts, tā vēsturiskā attīstība Latvijas teritorijā un nākotnes perspektīvas. Līdz ar to autore koncentrējas uz Latvijas zinātniskā materiāla izpēti. Raksta mērķis ir apzināt tiesu izpildītāju darbības pamatprincipu izmaiņas saistībā ar Latvijas integrāciju Eiropas Savienībā. Lai izprastu tiesu izpildītāju darbības pamatprincipu izmaiņu nozīmi, jāapzina, kāda bija tiesu izpildītāja institūta būtība un problēmas pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas. Jāapzina, kādēļ radās nepieciešamība reformēt tiesu izpildītāja institūtu un kādi ir galvenie tiesu izpildītāja institūta pamatprincipi pēc reformas.

Darbā izmantotas dažādas zinātniskās pētniecības metodes. Izmantojot vēsturisko pētniecības metodi, autore pētīs tiesu izpildītāja institūta vēsturisko attīstību kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas līdz pat mūsdienām. Izmantojot analītisko pētniecības metodi, autore apkopos un analizēs dažādos avotos ietverto tiesu izpildītāja institūta tiesisko regulējumu un tvērumu. Darbā autore analizēs arī tiesu izpildītāja statusu, tiesības un darbību īpatnības. Izmantojot salīdzinošo pētniecības metodi, autore apkopos un salīdzinās dažādos avotos pieejamo informāciju. Ar dedukcijas metodes palīdzību iegūtā informācija tiks apkopota un tiks izdarīti secinājumi. Visbeidzot, tiks izmantota arī indukcijas metode, vispārinot atsevišķu tiesu izteiktās atziņas, lai izdarītu vispārīgus secinājumus.

Tiesu izpildītāju institūts pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas līdz reformai 2003. gadā

Pēc Latvijas PSR Augstākās Padomes 1990. gada 4. maijā pieņemtās deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” spēkā stāšanās Latvijas Republikas tiesību sistēma bija jāpārkārtā no sociālistiskajam tiesību lokam piederīgas tiesību sistēmas uz Rietumu (kontinentālās Eiropas) tiesību lokam piederīgu tiesību sistēmu.

Kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas notika arī pakāpeniska valsts varas organizācijas reforma. Šīs reformas būtiska sastāvdaļa bija tiesu varas institucionālā reforma, kuras rezultātā Latvijā bija jāizveido visiem pieejamas, neatkarīgas un efektīvi darbojošās tiesu varu realizējošas institūcijas.

1992. gada 15. decembrī Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņēma likumu “Par tiesu varu”, kas stājās spēkā 1993. gada 1. janvārī.¹ Minētā likuma mērķis bija reglamentēt neatkarīgas tiesu varas darbības vispārējos pamatus, lietu izskatīšanas principus, tiesnešu iecelšanas un apstiprināšanas kārtību, kā arī citus ar tiesu sistēmu saistītus jautājumus.² Viens no šādiem citiem ar tiesu sistēmu saistītiem jautājumiem bija Tieslietu ministrijas funkciju noteikšana tiesu organizatoriskās vadības jautājumos. Tās tika noteiktas likuma “Par tiesu varu” 17. nodaļā.

Pēc likuma “Par tiesu varu” pieņemšanas tiesu izpildītājiem mainījās tikai statuss, jo viņi no tiesas darbiniekiem kļuva par Tieslietu ministrijas darbiniekiem. No padomju sistēmas tika pārņemta Tieslietu ministrijas vadība pār

¹ Likums “Par tiesu varu”: LV likums. Pieņemts 15.12.1992. [15.12.1992. red.].

² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 15. lpp.

tiesu izpildītājiem. Padomju okupācijas periodā Latvijas PSR Tieslietu ministrija pārraudzīja un kontrolēja tiesu izpildītāju darbu. Tādas pašas funkcijas saistībā ar tiesu izpildītāju darbību Tieslietu ministrija turpināja līdz pat 2003. gadam. Tādējādi tiesu izpildītāju sistēma netika ne izveidota no jauna, ne pārveidota. Minēto atmiņās apstiprināja arī Gvido Zemrībo³ un Gunārs Aigars.⁴ Proti, viņi uzsvēra, ka likuma “Par tiesu varu” 1. pantā tika nostiprināta franču apgaismības laikmeta filozofa Šarla Luija de Monteskjē pamatotais varas dalīšanas princips, izveidojot neatkarīgu tiesu varu Latvijas Republikā. Šajā laikā svarīgi bija vispirms nostiprināt izmaiņas tiesu sistēmā. Izmaiņas saistībā ar tiesu izpildītāju darbību netika uzskatītas par prioritārām.⁵

Pamatnosacījumi, lai persona varētu kļūt par tiesu izpildītāju, bija noteikti likuma “Par tiesu varu” 109. panta otrajā un trešajā daļā. Par tiesu izpildītāju varēja būt Latvijas Republikas pilsonis, kas sasniedzis 21 gada vecumu un kam ir vismaz vidējā izglītība. Savukārt par tiesu izpildītājiem nevarēja būt:

- 1) personas, pret kurām ierosināta krimināllieta vai notiek izmeklēšana vai iztiesāšana;
- 2) personas, kuras agrāk notiesātas par tīšiem noziegumiem, arī tad, ja to sodāmība dzēsta vai noņemta likumā noteiktajā kārtībā.

Saskaņā ar likuma “Par tiesu varu” 109. panta ceturto daļu un Civilprocesa likuma 551. panta pirmo daļu tiesu izpildītāju prasības, izpildot tiesu spriedumus un pieņemtus lēmumus, kā arī citu institūciju lēmumus, bija obligātas visām valsts iestādēm, kā arī citām juridiskajām un fiziskajām personām.

Personai, kura vēlējas ieņemt tiesu izpildītāja amatu, nebija nepieciešama augstākā juridiskā izglītība, proti, tiesu izpildītāja profesija nebija veidota kā juridiska profesija, jo no amata kandidāta netika prasīta ne juridiskā izglītība, ne darba pieredze. Tajā pašā laikā tiesu izpildītājiem tika piešķirtas plašas tiesības, kas būtībā nebija samērojamas ar tiesu izpildītāju amata kandidātam izvirzītajām prasībām.

Par tiesu izpildītāju profesionālo sagatavotību tika intervēti vairāki attiecīgajā laika posmā strādājušie tiesu izpildītāji.⁶ Intervētie tiesu izpildītāji atzina, ka, pieņemot tiesu izpildītāju darbā, nekāda iepriekšējā darba pieredze ar tieslietu sistēmu saistītā profesijā netika prasīta. Tāpat no pretendenta netika prasītas speciālas zināšanas jurisprudencē vai tiesību zinātnē, kā arī nenotika pretendenta apmācība. Līdz ar to par tiesu izpildītājiem varēja strādāt dažādu profesiju pārstāvji. Tādējādi tiesu izpildītājs stājās pie savu pienākumu pildīšanas šim darbam praktiski nesagatavots, kas ļauj secināt, ka darbam nepieciešamās iemaņas, prasmes un zināšanas jaunais tiesu izpildītājs ieguva praksē, mācoties no pieredzējušiem kolēģiem. Diemžēl, atskatoties uz šo periodu, secināms, ka zemais izglītības līmenis un prakses trūkums darīja izpildes procesu viegli ietekmējamu.

³ Gvido Zemrībo, zvērināts advokāts, Augstākās tiesas priekšsēdētājs (1985–1994), kura vadībā tika izstrādāts likums “Par tiesu varu”.

⁴ Gunārs Aigars, Augstākās tiesas tiesnesis (līdz 2014. gadam), kurš piedalījās likuma “Par tiesu varu” izstrādē.

⁵ Intervija ar G. Zemrībo, kas notika 2018. gada 28. februārī Rīgā, un telefonintervija ar G. Aigaru, kas notika 2018. gada 5. martā Rīgā. Pieejamas Elinas Avotas personīgajā arhīvā.

⁶ Intervijas ar Aiju Kalniņu, Daci Ggojevu, Andželu Vaitovsku, Andri Spori un Aināru Šustu. Pieejamas Elinas Avotas personīgajā arhīvā.

Ir apzināta statistika par tiesu izpildītāju izglītību. 1999. gada sākuma statistika liecina, ka tiesu izpildītāju kantoros strādāja 185 tiesu izpildītāji. No tiem tikai 21 bija augstākā izglītība, 49 – vidējā speciālā, 115 – vidējā izglītība.⁷

Šajā pašā laikā tiesu sistēmai piederīgām personām – zvērinātiem advokātiem,⁸ zvērinātiem notāriem,⁹ lai ieņemtu attiecīgo amatu, bija jāiegūst augstākā juridiskā izglītība Latvijas Universitātē vai kādā citā augstskolā, kura pēc Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes atzinuma pielīdzināma Latvijas Universitātei.

Tiesas spriedumu pareizu un savlaicīgu izpildi pilnībā kontrolēja Tieslietu ministrijas Tiesu izpildītāju departaments. Sūdzības par tiesu izpildītāju darbībām vai viņu atteikumu izpildīt šādas darbības piedzinējs vai parādnieks varēja iesniegt tiesā tikai pēc tam, kad sūdzību bija izskatījis Tieslietu ministrijas Tiesu izpildītāju departaments. Ņemot vērā tiesu izpildītāju administratīvajam procesam raksturīgo pakļautību tieslietu ministra, kas ir politiska amatpersona, rīkojumiem un norādījumiem, tiesu nolēmumu neatkarīga un objektīva izpilde, kā arī citu civilprocesuālo principu istenošana praksē bija visai nosacīta.

Tiesu izpildītāju kompetence periodā no Latvijas neatkarības atjaunošanas līdz pat 2003. gadam bija saistīta tikai ar tiesas nolēmumu un dažādu institūciju izdoto izpildu dokumentu izpildi.

Tiesu izpildītāja pienākumi bija noteikti likuma “Par tiesu varu” 112. pantā un Tieslietu ministrijas apstiprinātās instrukcijās. Tiesu izpildītājam, izpildot nolēmumus, jāievēro normatīvie akti un precīzi jāizpilda tieslietu ministra apstiprinātās instrukcijas noteikumi. Tiesu izpildītājam pēc personīgās iniciatīvas jāveic visi ar likumu atļautie pasākumi, lai pareizi un savlaicīgi izpildītu tiesu un citu iestāžu nolēmumus, jāizskaidro pusēm to tiesības un pienākumi un jāpalīdz viņām aizstāvēt savas tiesības un ar likumu aizsargātās intereses.

Laika posmā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas līdz 2003. gadam tiesu izpildītāju atlīdzību veidoja pamatalga un papildu piemaksas. Diemžēl nav saglabājušies dokumenti, kuros tika fiksēts, kā noteikta tiesu izpildītāja pamatalga. Arī tālaika tiesu izpildītāji to neatceras. Līdz ar to autore izsaka minējumu: tā kā tiesu izpildītāji bija Tieslietu ministrijas darbinieki, tad tiesu izpildītājiem, līdzīgi kā citiem Tieslietu ministrijas darbiniekiem, pamatalgas apmēru noteica tieslietu ministrs.

Saskaņā ar likuma “Par tiesu varu” 111. panta otro daļu (redakcija, kas bija spēkā līdz 2002. gada 2. decembrim) tiesu izpildītājs līdztekus viņam noteiktajai un valsts garantētajai algai papildus varēja saņemt atlīdzību atbilstoši tieslietu ministra apstiprinātajiem noteikumiem. Papildus Civilprocesa kodeksa 375. panta otrajā daļā bija noteikts: ja tiesas nolēmumu piespiedu izpilde saistīta ar aresta uzlikšanu parādnieka mantai vai mantas realizēšanu, tiesu izpildītājam aprēķina atlīdzību 5% apmērā no summas, kuru viņš bija piedzinis. Atlīdzību tiesu izpildītājam apstiprināja ar tiesneša lēmumu.

⁷ Pieejams: Latvijas Vēstnesis, 27.01.1999., Nr. 23/24.

⁸ Latvijas Republikas Advokatūras likums, 14. panta 4. punkts: LV likums. Pieņemts 27.04.1993. [29.01.1998. red.].

⁹ Notariāta likums, 9. panta 3. punkts: LV likums. Pieņemts 01.06.1993. [17.06.1996. red.].

Tas nozīmē, ka tiesu izpildītājs šajā periodā bija tiesīgs saņemt divu veidu atlīdzības:

- 1) valsts noteikto atlīdzību;
- 2) atlīdzību atkarībā no piedzītās summas.

Autores ieskatā valsts noteiktā atlīdzība nebija samērojama ar tiesu izpildītāja veicamajiem pienākumiem un viņa atbildību, jo tā bija pārāk zema. Tiesu izpildītāju pamatalga bija valstī tālaika vidējās algas apmērā.¹⁰ Savukārt atlīdzība, kas atkarīga no piedzītās summas, 1998. gadā katram tiesu izpildītājam vidēji bija 234 lati.¹¹

Tieslietu ministrijā 1997. gadā tika izveidota darba grupa, lai izpētītu jautājumu par sprieduma izpildes organizāciju attīstītajās Eiropas valstīs. Reformas galvenais stimuls bija nekvalitatīvi izpildīti spriedumi. Savukārt 1998. gada martā valdība pieņēma koncepciju reformēt tiesu izpildītāju institūtu Latvijā. Bijuši dažādi viedokļi par reformas tālāko virzienu.¹²

Uzaicinājums iestāties Eiropas Savienībā, ko Latvijas saņēma 2002. gada 14. decembrī, un nepieciešamība sakārtot tiesību normas arī sprieduma izpildes sfērā deva jaunu stimulu tiesu izpildītāju reformas ātrākai realizācijai. Tiesu izpildītāju institūta reformas gaitā tika pētīti Eiropas valstu tiesu izpildītāju institūti, pieredze un prakse tiesu izpildītāju darbā, notika regulāri semināri un viedokļu apmaiņa ar tiesu izpildītājiem Lietuvā un Igaunijā.¹³

Atbildīgās institūcijas Rīgā un Eiropas Komisijā par pamatu Latvijas tiesu izpildītāju organizācijas reformai izvēlējās Francijas modeli, jo tieši atbilstoši Francijas trīspakāpju tiesu sistēmas modelim un tam pakārtotajām tiesu varai piederīgajām personām Latvijā jau bija veikta tiesu reforma un atjaunots notariāts.¹⁴ Iecerētais darbs reformu īstenošanā bija jāpaveic iespējami īsākā laikā.

Spriedumu izpildes reforma bija viens no uzdevumiem, kas Latvijai bija jāpaveic, lai izveidotu efektīvi funkcionējošu tieslietu sistēmu un tādējādi izpildītu iestāšanās Eiropas Savienībā prasības.¹⁵ Šī uzdevuma izpilde formāli tika pabeigta 2003. gada 1. janvārī ar 2002. gada 24. oktobra Tiesu izpildītāju likuma¹⁶ un 2002. gada 31. oktobra likuma "Grozījumi Civilprocesa likumā"¹⁷ spēkā stāšanos.

Tiesu izpildītāju institūts pēc reformas 2003. gadā

Saskaņā ar šobrīd Latvijā spēkā esošo Tiesu izpildītāju likumā noteikto tiesu izpildītāji ir tiesu sistēmai piederīgas personas, kuras veic tiesu un citu

¹⁰ Pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem, 1996. gadā vidējā alga valstī bija 78,71 lats neto, 1997. gadā – 88,55 lats neto, 1998. gadā – 97,69 lats neto.

¹¹ Pieejams: Latvijas Vēstnesis, 27.01.1999., Nr. 23/24.

¹² Lazdāne I. Zvērinātu tiesu izpildītāju mainīgā ikdienu. Jurista Vārds, 29.04.2003., Nr. 16 (274). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/74260-zverinatu-tiesu-izpilditaju-mainiga-ikdienu/> [aplūkots 27.11.2019.].

¹³ Ibid.

¹⁴ Osipova S. Latvijas notariāta vēsture. Grām.: Latvijas notariāts, 1889.–1945. Biogrāfiskā vārdnīca. Sast. E. Jēkabsons, V. Šķerbinskis. Rīga: Latvijas Zvērinātu notāru padome, 2013, 9.–35. lpp.

¹⁵ Latvijas Republikas stratēģija integrācijai Eiropas Savienībā, 2000. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/data/file/1/Lat-strat-ES.pdf> [aplūkots 25.11.2019.].

¹⁶ Tiesu izpildītāju likums: LV likums. Pieņemts 24.10.2002. [24.10.2002. red.].

¹⁷ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [14.10.1998. red.].

institūciju nolēmumu izpildi, kā arī citas likumā noteiktās darbības.¹⁸ Amata darbībā tiesu izpildītāji ir pielīdzināti valsts amatpersonām, kuri amata darbībā ir neatkarīgi un pakļauti vienīgi likumam.¹⁹

Atbilstoši Tiesu izpildītāju likumam Latvijā tiesu izpildītāja profesionālās darbības iedalāmas trīs kategorijās: amata darbības, kuras tiek veiktas, lai izpildītu tiesas un citu institūciju vai amatpersonu nolēmumus (73. pants); amata darbības, kuras zvērināts tiesu izpildītājs veic pēc ieinteresētās personas lūguma (74. pants); un citas darbības, kuras zvērinātam tiesu izpildītājam atļauts veikt pēc vienošanās ar ieinteresēto personu (75. pants).

Lietuvā un Igaunijā līdzīgi kā Latvijā tiesu izpildītāji ir pielīdzināti valsts amatpersonām un tie veic ne tikai nolēmumu izpildi, bet arī citas likumā noteiktās darbības.²⁰ Līdz ar to Baltijas valstīs tiesu izpildītāja institūts pārņemts pēc franču modeļa. Tas nozīmē, ka Baltijas valstīs tiesu izpildītāji veic ne tikai nolēmumu izpildi, bet arī citas amata darbības.

Šobrīd tiesu izpildītāja darbības Latvijā raksturo šādi pamatprincipi: institucionālā neatkarība, amatpersonas statuss, *numerus clausus* princips un finansiālā neatkarība.²¹

Institucionālā neatkarība izriet no vairākām tiesību normām Tiesu izpildītāju likumā. Proti, Tiesu izpildītāju likuma 3. pantā noteikts, ka zvērināti tiesu izpildītāji amata darbībā ir neatkarīgi un pakļauti vienīgi likumam. Savukārt Tiesu izpildītāju likuma 10. pants noteic, ka valsts un pašvaldību institūcijām, tiesām, prokuroriem un pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm jāgarantē zvērinātu tiesu izpildītāju neatkarība amata pienākumu pildīšanā. Fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī amatpersonām aizliegts iejaukties zvērinātu tiesu izpildītāju profesionālajā darbībā, ietekmēt un iespaidot viņus. Tajā pašā laikā tiesu izpildītāju neatkarības garantijas tiek līdzsvarotas ar tiesu izpildītāju darbības tiesiskuma kontroles mehānismu.²² Saskaņā ar Tiesu izpildītāju likuma 83. panta otro daļu uzraudzību pār zvērinātu tiesu izpildītāju amata darbībām civilprocesuālajā kārtībā veic rajona (pilsētas) tiesa. Minēto apliecina arī tiesu nolēmumos norādītais. Proti, atbilstoši Tiesu izpildītāju likuma 83. panta otrajai daļai uzraudzību pār zvērinātu tiesu izpildītāju amata darbībām rajona (pilsētas) tiesa veic civilprocesuālajā kārtībā. Tādējādi likumdevējs ir noteicis, ka uzraudzība pār zvērinātu tiesu izpildītāju amata darbībām tiek veikta civilprocesuālā, nevis administratīvā procesa kārtībā. Līdz ar to, pat atzīstot, ka zvērinātu tiesu izpildītāju darbība ir darbība publisko tiesību jomā, ievērojot Administratīvā procesa likuma 15. panta septītajā daļā ietvertās kolīziju normas nosacījumus, jāsecina, ka Administratīvā procesa likuma normas ir piemērojamas tikai tiktāl, ciktāl Tiesu izpildītāju likuma norma nenosaka citādi.²³

¹⁸ Tiesu izpildītāju likuma 2. un 4. pants: LV likums. Pieņemts 24.10.2002. [24.10.2002. red.].

¹⁹ Ibid., 3. un 5. pants.

²⁰ Bailiffs' Act. Available at: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/508012018004/consolide> [aplūkots 27.11.2019.]; Republic of Lithuania Law of Judicial Officers. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/02f9e912839011e5bca4ce385a9b7048?jfwid=5sjolfvw4> [aplūkots 27.11.2019.].

²¹ Grigore-Bāra E., Avota E., Berlande G. Tiesu izpildītāju institūts Latvijā (1918–2018). Rīga: Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padome, 2018, 121. lpp.

²² Ibid.

²³ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 31.01.2006. lēmums lietā Nr. SKA – 119. Pieejams: http://www.lzti.lv/media/documents/2106/31012006-tiesu-izpild%C4%ABt%C4%81jur%C4%ABc%C4%ABba-un-l%C4%93mumi-izpildu-liet%C4%81-kaut-ar%C4%AB-tiek-v_oSPaAYb.pdf [aplūkots 26.11.2019.].

Amatpersonas statuss izriet no Tiesu izpildītāju likuma 5. panta. Proti, savā amata darbībā tiesu izpildītāji ir pielīdzināti valsts amatpersonām.²⁴ Līdz ar to uz zvērinātiem tiesu izpildītājiem attiecināms likums “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”.²⁵ Minētā likuma 4. panta pirmās daļas 21. punkts noteic, ka zvērināts tiesu izpildītājs ir valsts amatpersona. Līdz ar to uz tiesu izpildītājiem attiecināmi likumā “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” noteiktie amatpersonu ierobežojumi un aizliegumi.²⁶

Numerus clausus princips izriet no Tiesu izpildītāju likuma 7. panta, kas noteic, ka zvērinātu tiesu izpildītāju skaitu un viņu amata vietas, iecirkņus un to robežas ar īpašu sarakstu nosaka tieslietu ministrs. Tajā pašā laikā valstī samazinās iedzīvotāju skaits. Līdz ar to tiek likvidētas²⁷ un nākotnē tiks likvidētas vairākas zvērinātu tiesu izpildītāju amata vietas. Autores ieskatā pēc iespējas vairāk likvidējamās zvērinātu tiesu izpildītāju amata vietas. Taču tajā pašā laikā, likvidējot zvērinātu tiesu izpildītāju amata vietas, jānodrošina, lai visā Latvijas teritorijā arī nākotnē būtu pieejami zvērināta tiesu izpildītāja pakalpojumi.

Tiesu izpildītāju finansiālā neatkarība izriet no Tiesu izpildītāju likuma 137. panta otrās daļas, kas noteic, ka savā profesionālajā darbībā tiesu izpildītāji ir finansiāli patstāvīgi. Līdz ar to likumdevējs ir paredzējis tiesu izpildītājiem finansiālu neatkarību no valsts budžeta. Šobrīd tiesu izpildītāji ir pašnodarbinātas personas, kurām pašām ir jārūpējas par saviem ienākumiem, kā arī par savas prakses vietas uzturēšanu.

Ievērojot, ka valstī samazinās iedzīvotāju skaits, ir zvērinātu tiesu izpildītāju iecirkņi, kuros ir salīdzinoši neliels iesniegto izpildu dokumentu skaits. Līdz ar to problemātiski atsevišķiem zvērinātu tiesu izpildītāju iecirkņiem finansiāli nodrošināt savu pastāvēšanu. Šajos atsevišķos gadījumos zvērinātiem tiesu izpildītājiem jāpiesaista savai praksei izpildu dokumenti, kuru piekritība ir ārpus viņa iecirkņa robežām. Šāda kārtība nav pretēja likumam, taču tādējādi saasinās konkurence zvērinātu tiesu izpildītāju starpā, jo katram zvērinātam tiesu izpildītājam jāspēj piesaistīt pēc iespējas vairāk izpildu dokumentu.

Ievērojot to, ka valstī samazinās iedzīvotāju skaits, samazinās arī tiesas un citu iestāžu izdoto izpildu dokumentu skaits. Līdz ar to nākotnē likumdevējam būtu jāparedz papildu amata darbības, ko varētu veikt zvērināti tiesu izpildītāji. Papildu amata darbību veikšana ļautu mazināt konkurenci zvērinātu tiesu izpildītāju starpā.

²⁴ Grigore-Bāra E., Avota E., Berlande G. 2018, 122. lpp.

²⁵ Likums “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”: LV likums. Pieņemts 25.04.2002. [27.12.2002. red.].

²⁶ Grigore-Bāra E., Avota E., Berlande G. 2018, 122. lpp.

²⁷ Piemēram: 2018. gada 1. janvārī bija 116 zvērinātu tiesu izpildītāju amata vietas. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=204200> [aplūkots 08.04.2020.]. Savukārt no 2020. gada 8. aprīļa paredzētas 97 zvērinātu tiesu izpildītāju amata vietas. Pieejams: <http://www.lzti.lv/aktualitates/par-izmainam-zverinatutiesu-izpilditaju-amata-vietas/> [aplūkots 08.04.2020.].

Kopsavilkums

1. Tiesu izpildītāja institūts nepilnos 30 gados Latvijas Republikā piedzīvojis kardinālas pārmaiņas. Lai izpildītu iestāšanās Eiropas Savienībā prasības, Latvijai bija nepieciešamas veikt tiesu izpildītāja institūta reformas.
2. Tiesu izpildītājs no Tieslietu ministrijas darbinieka kļuvis par valsts amatpersonu. Zvērināti tiesu izpildītāji amata darbībā ir neatkarīgi un pakļauti vienīgi likumam. Tajā pašā laikā tiesu izpildītāju neatkarības garantijas tiek līdzsvarotas ar tiesu izpildītāju darbības tiesiskuma kontroles mehānismu.
3. Tiesu izpildītāja profesijai pēc reformas tika noteiktas juridiskai profesijai atbilstošas izglītības un praktiskās pieredzes prasības – līdzīgi, kā tas ir citiem juridiskās profesijas pārstāvjiem.
4. Ir iegūta finansiālā neatkarība un patstāvība. Tiesu izpildītāja pakalpojumi vienmērīgi pieejami visā Latvijas teritorijā.
5. Tiesu izpildītāja reformas ir nodrošinājušas tiesiskai valstij pienācīgu tiesas nolēmumu izpildi un kvalitatīvu tiesu izpildītāja darbu.
6. Nākotnē likumdevējam jāparedz papildu amata darbības, ko varētu veikt zvērināti tiesu izpildītāji. Tādējādi tiktu mazināta konkurence zvērinātu tiesu izpildītāju starpā.

LOBĒŠANAS REGULĒJUMA NEESAMĪBAS IETEKME UZ UZŅEMTO EIROPAS SAVIENĪBAS SAISTĪBU IZPILDI

HOW THE ABSENCE OF LOBBYING REGULATION IN A MEMBER STATE AFFECTS FULFILMENT OF EUROPEAN UNION'S COMMITMENTS

Viktorija Soņeca,¹ LL.M.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

In this paper, the author provides an analysis of reasons and means whereby the absence of a lobbying regulation in a Member State affects the fulfilment of the European Union's commitments, as the decisions made by national legislator reflect the fulfilment of European Union's commitments, and lobbying can provide decision-makers with valuable insights and data, as well as grant stakeholders an access to the development and implementation of public policies. Moreover, self-regulated lobbying can lead to undue influence, unfair competition and regulatory capture to the detriment of the public interest and effective public policies.

Atslēgvārdi: lobēšana, dalībvalsts saistības, ES normatīvo aktu piemērošana, likumdošana.

Keywords: lobbying, Member State's commitments, application of EU law, legislation

Ievads

Latvijas Republika (turpmāk – Latvija), kļūstot par Eiropas Savienības (turpmāk – ES) dalībvalsti, uzņēmās virkni saistību, kuras tā apņēmas pildīt, nodrošinot cita starpā nacionālās tiesību sistēmas sakārtošanu, kā arī ES tiesību pareizu piemērošanu praksē.² Minētais nozīmē, ka Latvijas nacionālie tiesību akti jāizstrādā, jāpieņem un jāinterpretē tādējādi, lai nerastos pretrunas ar Latvijas uzņemtajām saistībām attiecībā pret ES.³ Turklāt, ja konkrētais jautājums saistīts ar ES normatīvo aktu piemērošanu vai arī atrodas ES tiesību tvērumā, ievērojot, ka ES tiesības ir neatņemama Latvijas tiesību sistēmas sastāvdaļa,⁴ Latvijai kā jebkurai citai dalībvalstij jāņem vērā arī Eiropas Savienības Tiesas

¹ Visas šajā rakstā ietvertās atziņas ir balstītas uz autores personiskajiem uzskatiem un pārlicību un nav saistošas nevienai iestādei, kurā viņa darbojas.

² Satversmes tiesas 19.10.2011. spriedums lietā Nr. 2010-71-01, 13.3. punkts.

³ Satversmes tiesas 17.01.2008. spriedums lietā Nr. 2007-11-03, 25.4. punkts.

⁴ Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 16.2. un 18.4.1. punkts.

(turpmāk – EST) judikatūrā sniegtā attiecīgā ES normatīvā akta, kā arī vispārējo tiesību principu interpretācija, noskaidrojot nacionālo normatīvo aktu saturu un piemērojot tos.⁵

Minētais nozīmē, ka, pieņemot jaunus nacionālos normatīvos aktus vai grozot spēkā esošos, būtiski ievērot ne tikai no ES normatīvā akta izrietošo, izmantojot visas tiesību normu interpretācijas metodes, bet arī EST judikatūru, lai tādējādi tiktu nodrošināta jauna nacionālā normatīvā akta vai arī grozījumu jau esošajā normatīvajā aktā izstrāde, kas attiecīgi atbilst ES tiesībām. Vienlaikus jāatceras, ka EST judikatūra nepārtraukti maina un papildina ES tiesības, kā rezultātā, piemēram, kāda direktīva var tikt interpretēta pavisam pretēji tam, kā to sākotnēji, pārņemot nacionālajos normatīvajos aktos, interpretēja dalībvalsts. Viens no šādiem piemēriem ir EST spriedums lietā *C-673/16 Coman u. c.*, kur sniegts Direktīvas 2004/38/EK⁶ 7. panta skaidrojums.⁷

Kā vēl viens piemērs pieminams Vispārīgās datu aizsardzības regulas⁸ 17. pants, kurā paredzētas tiesības uz dzēšanu jeb tiesības “tikt aizmirstam”. Šīs tiesības ieviestas ar EST spriedumu⁹ un tagad nostiprinātas ES tieši piemērojamā tiesību aktā. Papildus jānorāda arī uz tādām EST lietām kā *C-616/15 Komisija/Vācija*, *C-605/15 Aviva*, *C-326/15 DNB Banka*,¹⁰ kur ne tikai dalībvalstis, bet arī Eiropas Komisija (turpmāk – Komisija) kļūdaini interpretēja vienu no Direktīvas 2006/112/EK¹¹ normām,¹² un pēc šo spriedumu pasludināšanas Latvijā veikti grozījumi Pievienotās vērtības nodokļa likumā,¹³ lai nodrošinātu atbilstību EST spriedumos noteiktajam.¹⁴

Tādējādi, kā tas izriet no norādītā un pieminētajiem piemēriem, ES tiesības ir nesaraucjami saistītas ar normatīvo aktu izstrādi, kā arī to precizēšanu, savukārt normatīvo aktu izstrādi nevar skatīt atrauti no tiesiskas valsts principa, kā arī labas pārvaldības principa, kurus savukārt ietekmē lobēšana regulējuma esamība/neesamība valstī. Tas tā ir, jo lobēšanas regulējuma esamība nodrošina taisnīguma principa ievērošanu, atbilstoši kuram jāpanāk iespējami taisnīgāks līdzsvars starp dažādu sabiedrības locekļu pretrunīgām interesēm, ņemot vērā, ka “līdzdalības jēga ir nevis tā, lai jebkādas personu grupas viedoklis likumdevējam būtu saistošs, bet, lai tiktu pieņemts objektīvs lēmums un panākts dažādu

⁵ Satversmes tiesas 29.06.2018. spriedums lietā Nr. 2017-28-0306, 10. punkts.

⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes 29.04.2004. Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, ar ko groza Regulu (EEK) Nr. 1612/68 un atceļ Direktīvas 64/221/EEK, 68/360/EEK, 72/194/EEK, 73/148/EEK, 75/34/EEK, 75/35/EEK, 90/364/EEK, 90/365/EEK un 93/96/EEK.

⁷ EST 05.06.2018. spriedums lietā *C-673/16 Coman u. c.*

⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes 27.04.2016. Regula 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK.

⁹ EST 13.05.2014. spriedums lietā *C-131/12 Google Spain un Google*.

¹⁰ EST 21.09.2017. spriedums lietā *C-616/15 Komisija/Vācija*; lietā *C-605/15 Aviva*; lietā *C-326/15 DNB Banka*.

¹¹ Padomes 28.11.2006. Direktīva 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu.

¹² Soņeca V. Kādas NPG atbrīvojamas no PVN. *Balances Juridiskie Padomi*, 01.11.2018., Nr. 11. Pieejams: <https://juridiskiepadomi.lv/nr-11-novembris-2018/> [aplūkots 03.04.2020.].

¹³ Likums “Grozījumi Pievienotās vērtības nodokļa likumā”: LV likums. Pieņemts 30.05.2019. *Latvijas Vēstnesis*, 12.06.2019., Nr. 118.

¹⁴ Likumprojekta “Grozījumi Pievienotās vērtības nodokļa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/DCEF2C1C3C2A FF8FC2258353004A92F3?OpenDocument> [aplūkots 03.04.2020.].

interesu līdzsvars”.¹⁵ Tomēr, ja minētais līdzsvars netiek rasts, sekas ietekmē tiesību normu piemērotājus.¹⁶

Piemēram, viens no tiesību piemērotājiem ir nacionālās tiesas, ņemot vērā, ka tiesas uzdevums cita starpā ir noskaidrot likumdevēja gribu, piemērojot tiesību normu, tomēr šādu uzdevumu nav iespējams izpildīt, ja, piemēram, trūkst informācijas vai ir/nav notikušas diskusijas, no kurām attiecīgi izrietētu, kādas intereses ir konkrētās tiesību normas izstrādes un pieņemšanas pamatā.¹⁷ Minētais attiecas arī uz situācijām, kad būtu bijis jāpieņem jauns normatīvais akts kādā jautājumā vai arī jāveic precizējoši grozījumi jau esošajā normatīvajā aktā, tomēr tas nav darīts.

Tādējādi šajā rakstā tiks apskatīta lobēšanas regulējuma ietekme uz ES uzņemto saistību izpildi, sākumā aplūkojot nacionālo normatīvo aktu atbilstības ES tiesībām noteikšanas veidus un tad pievērsoties lobējuma regulējuma jautājumam. Vienlaikus uzsverams, ka šajā rakstā autore piemin tikai Latvijas piemērus, lai tādējādi lasītājam radītu izpratni par lobēšanas regulējuma sasaisti ar ES tiesībām un Latvijas uzņemto saistību izpildi, ievērojot rakstam atvēlēto apjomu.

Atbilstības konstatēšana

Dalībvalsts dažādos veidos un stadijās var konstatēt nacionālo normatīvo aktu atbilstību/neatbilstību ES tiesībām, t. i., ar sākotnējo izvērtējumu, pārkāpuma procedūru, EST spriedumu. Dalībvalsts jauna ES normatīvā akta (piemēram, direktīva, regula) izstrādes posmā, kā arī brīdī, kad šis normatīvais akts tiek pieņemts un stājas spēkā, veic attiecīgā ES normatīvā akta salīdzinājumu. Pirmkārt, salīdzinājums tiek veikts ar dalībvalsts tā brīža tiesisko situāciju (ko tieši konkrētajā jautājumā nosaka/nenosaka spēkā esošie nacionālie normatīvie akti), un, otrkārt, salīdzinājums tiek veikts ar attiecīgo nacionālo normatīvo aktu piemērošanas praksi, lai pieņemtu lēmumu par atbilstību/neatbilstību.

Uzsverams, ka minētais salīdzinājums attiecas arī uz EST pieņemtajiem nolēmumiem. Izvērtējot nacionālos normatīvos aktus un to piemērošanas praksi, kas var izrietēt, piemēram, no nacionālo iestāžu rīcības vai arī judikatūras, dalībvalsts nonāk pie secinājuma par šo nacionālo normatīvo aktu atbilstību/neatbilstību ES tiesībām. Gadījumā, ja tiek konstatēta nacionālā normatīvā akta/-u atbilstība ES tiesībām, kā arī EST judikatūrai turpmāka rīcība no valsts puses neseko, tomēr, ja šāda atbilstība netiek konstatēta, valstij jārikojas, pieņemot jaunus normatīvos aktus vai arī grozot spēkā esošos, lai tādējādi nodrošinātu atbilstību. Papildus jānorāda, ka atbilstībai jābūt nodrošinātai ne tikai attiecībā pret jauniem ES izstrādātajiem sekundārajiem tiesību aktiem (piemēram, direktīva, regula u. c. Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 288. pantā minētiem aktiem), bet arī vispārīgi pret primārajiem ES tiesību aktiem, t. i., Līgumu par Eiropas Savienību, LESD, Pamattiesību hartu u. c.

¹⁵ Satversmes tiesas 13.05.2005. spriedums lietā Nr. 2004-18-0106, secinājumu daļas 7. punkts.

¹⁶ Mulcahy S. Lobbying in Europe (Hidden Influence, Privileged Access), 2015. Available at: https://www.transparency.org/whatwedo/publication/lobbying_in_europe [aplūkots 03.04.2020.].

¹⁷ Krūmiņa V. Kādēļ Latvijā nepieciešams regulēt lobēšanu. Jurista Vārds, 20.06.2017., Nr. 26 (980), 4. lpp.

Piemēram, pret Latviju tika uzsākta pārkāpuma procedūra¹⁸ saistībā ar Latvijas Notariāta likuma 9. panta 1. punktā līdz 2015. gada 28. decembrim noteikto, ka “par notāriem var būt personas, kas ir Latvijas pilsoņi”. Šī tiesību norma bija spēkā, līdz stājās spēkā grozījumi Notariāta likumā, nosakot, ka par notāriem var būt personas, kas ir ES pilsoņi.¹⁹ Šādi grozījumi ir sekas EST spriedumam lietā C-151/14 *Komisija/Latvija*, kurā EST secināja, ka Latvija, iekļaujot pilsonības nosacījumu zvērināta notāra profesijas veikšanai, pieļāvusi atšķirīgu attieksmi pilsonības dēļ.

Saistībā ar pārkāpuma procedūrām, kā arī atbilstību pieminams vēl viens piemērs. Komisija pret Latviju ierosināja pārkāpuma procedūru Nr. 2018/4024 saistībā ar Rīgas domes saistošo noteikumu Nr. 148 “Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā” 3.¹ punktu, uzskatot, ka šī tiesību norma ir nesaderīga ar LESD 18., 45., 49. un 63. pantu. Par minēto tiesību normu Satversmes tiesa ierosināja lietu Nr. 2017-28-0306, atzīstot ar spriedumu to par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. pantam,²⁰ un tādēļ pret Latviju ierosinātā pārkāpuma procedūra tika slēgta.²¹ Tomēr nav izslēgta situācija, kad Satversmes tiesas nospriests var nonākt pretrunā ar EST secināto.

Piemēram, Satversmes tiesa lietā Nr. 2019-05-01²² atzina Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 8. panta 2.³ daļu par atbilstošu Satversmes 1. un 105. pantam. Tomēr vienlaikus EST tiesvedībā ir lieta C-686/19 *Soho Group*, kur prejudiciālos jautājumus uzdevis Latvijas Senāta Administratīvo lietu departaments, lūdzot skaidrot, vai jēdziens “kredīta kopējās izmaksas patērētājam”, kas norādīts Direktīvas 2008/48/EK²³ 3. panta g) apakšpunktā, ietver kredīta pagarināšanas izmaksas, ja kredīta pagarināšanas noteikumi ir daļa no kredītēšanas līguma noteikumiem un nosacījumiem, par kuriem vienojas kredīta devējs un kredītaņēmējs. Lai gan pagaidām EST nav pieņēmusi nolēmumu, tomēr nav izslēgts, ka EST varētu nonākt pie citāda secinājuma nekā Satversmes tiesa.²⁴

Uzsverams, ka ir arī tādas lietas kā C-943/19 *ONDO*, C-944/19 *4finance*, C-945/19 *OC Finance*, kurās uzdoti identiski prejudiciālie jautājumi, un tādēļ minētajās lietās EST šobrīd apturējusi tiesvedību līdz brīdim, kad tiks pieņemts galīgais nolēmums EST lietā C-686/19 *Soho Group*. Līdz ar to rodas jautājums, kuram spriedumam sekos Latvijas Senāta Administratīvo lietu departaments – Satversmes tiesas vai arī EST? Šajā kontekstā norādāms, ka līdzīga situācija, kur EST un nacionālā tiesa nonāk pie pretējiem secinājumiem, jau bija izveidojusies ar Satversmes tiesas pieņemto nolēmumu lietā Nr. 2016-04-03²⁵ un EST

¹⁸ Soņeca V. Pārkāpuma procedūra: kas tas par “zvēru” un cik bīstamas ir sekas. *Jurista Vārds*, 14.05.2019., Nr. 19 (1077), 29.–33. lpp.

¹⁹ 26.11.2015. likums “Grozījumi Notariāta likumā”. *Latvijas Vēstnesis*, 15.12.2015., Nr. 245.

²⁰ Satversmes tiesas 29.06.2018. spriedums lietā Nr. 2017-28-0306.

²¹ Komisijas publiskā vietne saistībā ar pret dalībvalstīm ierosinātām pārkāpumu procedūrām: Pieejams: https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/index.cfm?lang_code=EN&typeOfSearch=false&active_only=0&noncom=0&r_dossier=20184024&decision_date_from=&decision_date_to=&title=&submit=Search [aplūkots 17.03.2020.].

²² Satversmes tiesas 12.02.2020. spriedums lietā Nr. 2019-05-01.

²³ Eiropas Parlamenta un Padomes 23.04.2008. Direktīva 2008/48/EK par patērētāju kredītlīgumiem un ar ko atceļ Direktīvu 87/102/EEK.

²⁴ Soņeca V. Tiesas savstarpēji abpusējā komunikācija. *Jurista Vārds*, 10.04.2018., Nr. 15 (1021), 22.–28. lpp.

²⁵ Satversmes tiesas 18.12.2018. spriedums lietā Nr. 2016-04-03.

pasludināto spriedumu lietā C-120/17 *Ministru kabinets*²⁶ saistībā ar tiesiskās pašāvības principu.

Tomēr, paturpinot par atbilstības konstatēšanu, jānorāda arī uz EST pasludināto spriedumu lietā C-673/16 *Coman u. c.* EST šajā lietā nonāca pie secinājuma, ka ES tiesībām ir pretēja situācija, kad viena persona ir ES pilsonis, bet otra ir trešās valsts pilsonis, un dalībvalsts normatīvajos aktos netiek paredzēts, ka personas tāda paša dzimuma laulātajam ir tādas pašas ieceļošanas un uzturēšanās tiesības, kādas tiek paredzētas pretējā dzimuma laulātajam, jo tādējādi tiek ierobežota ES pilsoņa pārvietošanās brīvība ES. Vienlaikus EST uzsvēra, ka šis secinājums neuzliek dalībvalstīm pienākumu atzīt viendzimuma laulības, bet gan tikai nodrošināt līdzvērtīgas ieceļošanas un uzturēšanās tiesības dalībvalstī, tādējādi neierobežojot ES pilsoņu pārvietošanās brīvību. Tāpat jāņem vērā, ka ieceļošanas un uzturēšanās tiesības nepiešķir papildu tiesības, kas izriet no laulāto jēdziena, kāds Latvijā nostiprināts Satversmē un Civillikumā, ņemot vērā, ka civilstāvokļa noteikšana ietilpst ekskluzīvā katras ES dalībvalsts kompetencē. Tomēr kādēļ šis spriedums ir pieminams Latvijas gadījumā un tieši konkrētā raksta kontekstā?

Atbilde ir pavisam vienkārša. Latvija Direktīvas 2004/38/EK prasības ieviesusi cita starpā ar Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumiem Nr. 675 “Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijas Republikā” (turpmāk – Noteikumi Nr. 675). Lai gan Noteikumos Nr. 675 netiek skaidrots, kas saprotams ar ES pilsoņa laulāto, no Latvijas normatīvajiem aktiem izriet, ka laulātais ir tikai pretējā dzimuma pārstāvis, ar ko personai ir noslēgta laulība (Satversmes 110. pants, Civillikuma 35. panta otrais teikums), līdz ar to laulātais, kas ir tāda paša dzimuma, nav atzīstams par laulāto un nav uzskatāms par ģimenes loekli Noteikumu Nr. 675 izpratnē, kas attiecīgi nozīmē, ka viņam netiek garantētas tiesības uzturēties valstī ilgāk par trīs mēnešiem, kādas tiek garantētas pretējā dzimuma laulātajiem.

Uzsverams, ka Ministru kabinets, pieņemot Noteikumu Nr. 675 3.1. apakšpunktu, neparedzēja, ka par ES pilsoņa ģimenes loekli atzīstams arī tāda paša dzimuma laulātais, jo uz to brīdi EST nebija pasludinājusi spriedumu, no kura šāds secinājums varētu izrietēt. Minētais nozīmē, ka Noteikumi Nr. 675 neatbilst EST secinājumiem lietā C673/16 *Coman*. Līdz ar to, lai nodrošinātu Latvijas tiesiskā regulējuma atbilstību Direktīvas 2004/38/EK prasībām, ievērojot lietā C-673/16 *Coman* sniegto jēdziena “laulātais” interpretāciju, būtu jāveic grozījumi, tādējādi nodrošinot līdzvērtīgas ieceļošanas un uzturēšanās tiesības dalībvalstī. Vienlaikus norādāms, ka šādi grozījumi nodrošinātu skaidru tiesisko regulējumu, lai persona varētu saprast tiesiskās sekas, kas tai noteiktos apstākļos var iestāties.²⁷ Tāpat tādējādi tiktu novērsts risks, ka pret Latviju varētu tikt ierosināta pārkāpuma procedūra par šo jautājumu.

Savukārt cits piemērs, kad likumdevējs nav pieņēmis attiecīgos grozījumus, lai gan Satversmes tiesa ir vairākkārt norādījusi, ka likumdevējam ir pienākums periodiski apsvērt, vai konkrētais tiesiskais regulējums joprojām ir efektīvs, piemērots un nepieciešams,²⁸ ir EST lieta C-707/19 *K.S.* Šajā lietā Polijas pirmās instances tiesa ir vērsusies EST ar prejudiciālo jautājumu, lai noskaidrotu, vai

²⁶ EST 07.08.2018. spriedums lietā C-120/17 *Ministru kabinets*.

²⁷ Satversmes tiesas 12.02.2020. spriedums lietā Nr. 2019-05-01, 19.2. punkts.

²⁸ *Ibid.*, 24.1. punkts.

Latvijas Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma (turpmāk – OCTA likums) 28. pants nenonāk pretrunā ar Direktīvas 2009/103/EK²⁹ 3. pantu, t. i., OCTA likuma 28. pantā norādīts, ka izdevumi saistībā ar transportlīdzekļa vai tā atlieku evakuāciju tiek segti tikai “Latvijas teritorijā”.

Šāds tiesību normas formulējums pārņemts no spēku zaudējušā Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma 28. panta, kurš zaudēja spēku 2004. gada 1. maijā ar OCTA likuma spēkā stāšanos,³⁰ un OCTA likuma 28. pants kopš OCTA likuma pieņemšanas 2004. gadā tika grozīts tikai vienu reizi 2011. gadā, aizstājot OCTA likuma 28. panta otrajā teikumā vārdus “izziņas izdarišana” ar vārdiem “izmeklēšana kriminālprocesā”.³¹ Tomēr, vērtējot Direktīvas 2009/103/EK 3. pantā minēto, nepārprotami var nonākt pie secinājuma, ka katrai dalībvalstij, kā tas norādīts Direktīvas 2009/103/EK 3. pantā, “visu vajadzīgo pasākumu” ietvaros jānodrošina, ka apdrošināšanas sabiedrības ir atbildīgas par zaudējumu pilnīgu atlīdzināšanu, tai skaitā arī par tādām zaudējumiem izraisījušā notikuma sekām, kuras izpaužas kā, piemēram, nepieciešamība cietušā transportlīdzekli vilkt uz tā mītnes valsti un izdevumi saistībā ar nepieciešamību transportlīdzekļus novietot stāvvietā. Tomēr konkrētā tiesību norma nav attiecīgi grozīta, jo tādējādi nepastarpināti tiktu negatīvi ietekmēta apdrošināšanas sabiedrību prakse attiecībā uz izmaksu segšanu līdzīgos kā lietā C-707/19 K.S. gadījumos.

Lobēšanas regulējuma ietekme

Likumdošanas procesam ne vien jāatbilst normatīvajos aktos noteiktajām formālajām prasībām, bet arī jāveicina personu uzticēšanās valstij un tiesībām.³² Atbilstoši labas likumdošanas principam likumdevējam jāizvērtē likumprojektā paredzēto tiesību normu atbilstība augstāka juridiska spēka tiesību normām, tostarp Satversmei, starptautiskajām un ES tiesību normām, un jāsaskaņo likumprojektā ietvertās un tiesību sistēmā jau pastāvošās tiesību normas atbilstoši racionāla likumdevēja principam. Tāpat paredzētais tiesiskais regulējums, ja tas nepieciešams, ir pienācīgi jāpamato ar izskaidrojošiem pētījumiem, kā arī jāapsver nozaru speciālistu izteiktās riska prognozes un jāveic savlaicīgi riska novērtēšanas pasākumi.³³ Vienlaikus uzsverams, ka, lai arī labas likumdošanas princips negarantē konkrētu vienai personai vai personu grupai vēlamu rezultātu, tomēr tā ievērošana ikvienam dod pārliecību par to, ka attiecīgais jautājums ir demokrātiski apspriests, respektīvi, dažādi viedokļi ir pausti un analizēti, un ka dažādu tiesību un likumīgo interešu sadursmes gadījumā labākais iespējamais līdzsvars ir meklēts.³⁴ Minēto var nodrošināt ar lobēšanas

²⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes 16.09.2009. Direktīva 2009/103/EK par civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu saistībā ar mehānisko transportlīdzekļu izmantošanu un kontroli saistībā ar pienākumu apdrošināt šādu atbildību.

³⁰ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 25.03.1997., Nr. 80/81.

³¹ Likums “Grozījumi Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā”: LV likums. Pieņemts 22.09.2011. Latvijas Vēstnesis, 12.10.2011., Nr. 161.

³² Satversmes tiesas 12.04.2018. spriedums lietā Nr. 2017-17-01, 21.3. punkts.

³³ Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 18.1. punkts.

³⁴ Satversmes tiesas 23.04.2019. spriedums lietā Nr. 2018-12-01, 24.1. punkts.

regulējuma esamību valstī, ņemot vērā, ka viena no demokrātiskas sabiedrības pazīmēm ir tiesības likumīgā ceļā virzīt savas intereses.³⁵

Situācijā, kad lobēšanas darbības ir caurskatāmas, tas ir leģitīms veids dažādām interešu grupām iesaistīties lēmumu pieņemšanā.³⁶ Turklāt lobēšana veicina kvalitatīvu lēmumu pieņemšanu.³⁷ Piemēram, lai nodrošinātu ES iestādēs lēmumu pieņemšanas procesu pārredzamu un atklātu,³⁸ Komisija kopā ar Eiropas Parlamentu izveidojusi Pārredzamības reģistru, kura mērķis ir sniegt atbildes uz jautājumiem – kā intereses tiek pārstāvētas, kas tās pārstāv un par kādiem budžeta līdzekļiem.³⁹ Savukārt, ja lobēšanas aktivitātes nav reglamentētas un tās nav caurskatāmas, kā arī netiek izprasta atšķirība starp lobēšanu un tirgošanos ar ietekmi, kur pēdējā minētā gadījumā paredzēta kriminālbildība,⁴⁰ var izveidoties situācija, kurā kādam tiek piešķirta privileģēta pieeja vai/un arī kāds var tikt izslēgts no lēmumpieņemšanas procesa.⁴¹ Vienlaikus tādējādi nevar tikt nodrošināta arī laba likumdošanas principa ievērošana,⁴² lai gan minētā principa mērķis, kā tas minēts iepriekš, ir veicināt personu uzticēšanos valstij un tiesībām, kā arī demokrātiska procesa izpratnei.⁴³

Latvijā darbs pie lobēšanas regulējuma aizsākās 2004. gada 4. augustā, kad ar Ministru kabineta 2004. gada 4. augusta rīkojumu,⁴⁴ kā arī Ministru prezidenta 2005. gada 28. jūnija rīkojumu⁴⁵ Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojam (turpmāk – KNAB) tika uzdots izstrādāt koncepciju par lobēšanas regulējuma nepieciešamību Latvijā. Ar Ministru kabineta 2008. gada 28. jūlija rīkojumu⁴⁶ tika atbalstīts viens no KNAB izstrādātajiem risinājumiem, paredzot lobēšanas atklātības pamatprincipu noteikšanu valsts un pašvaldību institūciju ētikas kodeksos un citos normatīvajos aktos, tomēr līdz šim attiecīgie grozījumi normatīvajos aktos nav veikti. Tāpat, lai gan, piemēram, Veselības ministrijas mājaslapā pieejama šīs ministrijas izstrādāta procedūra, kuras mērķis ir noteikt kārtību, kādā notiek ierēdņu un darbinieku saziņa ar lobētājiem,⁴⁷ tomēr tāda informācija nesniedz visaptverošu ieskatu par konkrētiem lobētājiem.

³⁵ Lobēšana kā daļa no demokrātijas. Latvijas Vēstnesis, 26.02.2004., Nr. 31.

³⁶ Kalniņš V. "Lobēšana". Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/33730-lobesana> [aplūkots 17.03.2020.].

³⁷ Laba likumdošana un lobisms. Jurista Vārds, 07.11.2017., Nr. 46 (1000), 24.–29. lpp.

³⁸ Komisijas paziņojums – "Turpmākie pasākumi pēc Zaļās grāmatas "Eiropas pārredzamības iniciatīva"". Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/ALL/?uri=CELEX:52007DC0127> [aplūkots 17.03.2020.].

³⁹ Pārredzamība un ES. Pieejams: <http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do> [aplūkots 17.03.2020.]. Eiropas Parlamenta sagatavots informatīvs materiāls "Is transparency the key to citizens' trust?". Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/637923/EPRS_ATA\(2019\)637923_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/637923/EPRS_ATA(2019)637923_EN.pdf) [aplūkots 17.03.2020.].

⁴⁰ Krimināllikuma 326.¹ pants paredz atbildību par tirgošanos ar ietekmi.

⁴¹ Alksne A. Delnas 2015. gada pētījums "Lobēšanas atklātība Latvijā", 9. lpp. Pieejams: https://delna.lv/wp-content/uploads/2011/04/2015_LobesanasAtklatibaLatvija.pdf [aplūkots 17.03.2020.].

⁴² Laba likumdošana un lobisms. Jurista Vārds, 07.11.2017., Nr. 46 (1000), 24.–29. lpp.

⁴³ Satversmes tiesas 28.11.2014. sprieduma lietā Nr. 2014-09-01, 23. punkts.

⁴⁴ Ministru kabineta 04.08.2004. rīkojums Nr. 547 "Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas valsts programmu 2004.–2008. gadam". Latvijas Vēstnesis, 06.08.2004., Nr. 124.

⁴⁵ Ministru prezidenta 28.06.2005. rīkojums Nr. 281 "Par darba grupu koncepcijas projekta izstrādei par lobēšanas tiesiskā regulējuma pilnveidošanu". Latvijas Vēstnesis, 29.06.2005., Nr. 100.

⁴⁶ Ministru kabineta 28.07.2008. rīkojums Nr. 435 "Par koncepciju "Lobēšanas tiesiskās reglamentācijas nepieciešamība Latvijā"". Latvijas Vēstnesis, 31.07.2008., Nr. 117.

⁴⁷ Veselības ministrijas komunikācija ar lobētājiem. Pieejams: http://www.v.m.gov.lv/lv/aktualitates/sabiedrības_lidzdalība/veselības_ministrijas_komunikācija_ar_lobetajiem/ [aplūkots 17.03.2020.].

Nākamais mēģinājums ieviest lobēšanas regulējumu Latvijā bija 2011. gadā, kad Ministru kabinets ar 2011. gada 12. decembra rīkojumu⁴⁸ uzdeva KNAB izstrādāt likumprojektu "Lobēšanas atklātības likums". Minētais likumprojekts 2012. gada 14. jūnijā tika izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē,⁴⁹ tomēr Ministru kabinets 2014. gada 17. februārī šo likumprojektu atstāja bez tālākas virzības, nesniedzot izvērstu motivāciju pieņemtajam lēmumam.⁵⁰ Līdz ar to arī otrais mēģinājums ieviest lobēšanas regulējumu Latvijā bija nesekmīgs, jo neguva politisko atbalstu, lai gan lobēšanas regulējuma mērķis ir atklātība, kur savukārt atklājamā informācija ietver lobētāja un lobēšanas klienta identitāti, ar lobēšanu saistītos maksājumus lobētājam, partijām/politiķiem, lobēšanas jomas un konkrētus jautājumus, iestādes un amatpersonas, ar kurām lobētājs kontaktējies.⁵¹

Tāpat uzsverams, ka nereglementētas lobēšanas darbības ir arī viens no iemesliem sabiedrībā plaši izplatītam viedoklim, ka normatīvie akti tiek pieņemti nevis sabiedrības, bet gan kādas šauras grupas interesēs,⁵² tādējādi radot neuzticēšanos valsts varai. Vēl jo vairāk tas tā ir, jo, lai gan likumdevēja gribu iespējams noskaidrot, ielūkojoties likumprojekta virzītāja sagatavotajā anotācijā, tomēr Saeimas deputātiem atbilstoši Saeimas kārtības rullim ir tiesības iesniegt priekšlikumus likumprojektam starp lasījumiem. Turklāt sākotnēji sagatavotā likumprojekta anotācija netiek papildinātā vai arī pārstrādāta, ietverot tajā informāciju par jaunām/grozītām/izslēgtām/papildinātām tiesību normām.

Līdz ar to veidojas situācija, kurā sākotnējā likumprojekta mērķis un būtība var būt mainījusies, tomēr to neatklāj likumprojekta anotācija,⁵³ lai gan likumprojekta anotācijai ir jābūt vienam no tiem avotiem, kas sniedz informāciju par tiesību akta nepieciešamību, piemērošanu un ietekmi uz dažādām jomām. Tas tā ir, jo anotācijā ietvertais pamatojums ļauj sabiedrībai gūt priekšstatu par tiem apsvērumiem, kas bijuši par pamatu tiesību normas pieņemšanai.⁵⁴ Vienlaikus Komisija no normatīvā akta anotācijas varētu iegūt informāciju, kurā būtu skaidrots, ar kādu nacionālā normatīvā akta normu pārņemta konkrēta direktīvas norma, kas attiecīgi mazinātu iespēju, ka pret valsti var tikt uzsākta *EU Pilot* lieta vai arī pārkāpumu procedūra, jo dalībvalstis nesniedz Komisijai korelācijas (atbilstības) tabulas un Komisijai pašai jāveic izpēte.

Kā iesākumā jau tika minēts, lobēšanas regulējuma neesamība ietekmē tiesību piemērotājus, jo var tikt pieņemts tiesību akts/norma, kas ir neatbilstošs/-a ES tiesībām. Piemēram, EST lietā C-206/19 *HOB* Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu namam radās jautājums, vai likuma "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" 28.¹ panta pirmās daļas 2. punkta f) apakšpunktā noteiktās prasības lauksaimniecības zemes iegādei nav pretrunā LESD 18., 49. un 63. pantam. Šāds jautājums radās, jo minētā tiesību norma paredz pienākumu iesniegt ES pilsoņa reģistrācijas apliecību un dokumentu par valsts valodas zināšanām

⁴⁸ Ministru kabineta 12.12.2011. rīkojums Nr. 647 "Par koncepciju "Publiskās pieejamības nodrošināšana informācijai par lobētājiem"". Latvijas Vēstnesis, 13.12.2011., Nr. 195.

⁴⁹ Likumprojekta "Lobēšanas atklātības likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2005/KNABAnot_131216_lob.3829.docx [aplūkots 17.03.2020.].

⁵⁰ Latvijas Republikas Ministru kabineta komitejas 07.02.2014. sēdes protokols Nr. 7. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/mkksedes/saraksts/s/protokols/?protokols=2014-02-17> [aplūkots 17.03.2020.].

⁵¹ Kalniņš V. "Lobēšana". Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/33730-lobesana> [aplūkots 17.03.2020.].

⁵² Krūmiņa V. Kādēļ Latvijā nepieciešams regulēt lobēšanu. Jurista Vārds, 20.06.2017., Nr. 26 (980), 4. lpp.

⁵³ Laba likumdošana un lobisms. Jurista Vārds, 07.11.2017., Nr. 46 (1000), 24.–29. lpp.

⁵⁴ Satversmes tiesas 12.02.2020. spriedums lietā Nr. 2019-05-01, 19.1.2. punkts.

vismaz atbilstoši B līmeņa 2. pakāpei. Jāatzīmē, ka pret šo tiesību normu 2017. gada martā iebildumus puda Valsts prezidents, nododot likumu otrreizējai caurlūkošanai,⁵⁵ tomēr konkrētā tiesību norma tieši tādā pašā redakcijā tika pieņemta arī pēc otrreizējas caurlūkošanas.

Vēl viens piemērs ir grozījumi likumā “Par Latvijas Banku”.⁵⁶ Minētais likums papildināts ar pārejas noteikumu 3. punktu, kurā paredzēts, ka Ministru kabinets līdz 2020. gada 31. oktobrim iesniedz Saeimai likumprojektu par Latvijas Banku, kurā nosaka tās pārvaldes struktūru un darbību un paredz Finanšu un kapitāla tirgus komisijas pievienošanu Latvijas Bankai, ievērojot monetārās politikas, kā arī finanšu un kapitāla tirgus dalībnieku uzraudzības un neregulējuma iestādes funkciju neatkarību. Šāda tiesību norma piedāvāta otrajā lasījumā un atbalstīta bez debatēm, un plašākas diskusijas atrodamas četrus mēnešus pēc normas spēkā stāšanās žurnālā “Jurista Vārds”, kas raisa vairāk jautājumu, nevis sniedz kādu risinājumu.⁵⁷

Vienlaikus, ielūkojoties Eiropas Centrālās bankas 2019. gada 25. oktobra atzinumā,⁵⁸ kurā, lai arī netiek vērtēta šī likumā “Par Latvijas Banku” minētā tiesību norma, var redzēt, ka atbilstoši LESD 127. panta 4. punktam par šādu tiesību akta projektu jāapspriežas ar Eiropas Centrālo banku, jo konkrētais jautājums ir Eiropas Centrālās bankas kompetencē. Tomēr pagaidām šāda apspriešanās nav notikusi, un, ja tā nenotiks, tad Latvijai var draudēt tiesvedība par konkrētās ES normas pārkāpšanu.

Secinājumi

Latvijas uzņemto saistību izpilde ir nesaraucjami saistīta ar ES tiesībām, un šī izpilde tiek realizēta ar nacionālo normatīvo aktu atbilstības nodrošināšanu minētajām tiesībām. Tas nozīmē, ka tiek izstrādāti jauni normatīvie akti vai arī esošie tiek precizēti ar attiecīgiem grozījumiem. Izstrādājot jaunus normatīvos aktus vai arī grozīt esošos, jāievēro cita starpā labas pārvaldības princips, kā arī tiesiskas valsts princips. Viens no instrumentiem, kas varētu nodrošināt, ka minētie vispārējie tiesību principi tiek ievēroti, ir lobēšanas tiesiskā reglamentācija. Tas tā ir, jo reglamentētu lobēšanas darbību gadījumā tiek nodrošināta lobēšanas darbību caurskatāmība, kā arī tas ir leģitīms veids dažādām interešu grupām iesaistīties lēmumu pieņemšanā, savukārt, ja lobēšanas darbības nav

⁵⁵ Lauksaimniecībā izmantojamās zemes tirdzniecības ierobežojumi Eiropā un tirgus situācija Latvijā. Latvijas Republikas Saeima, 2017, 55. lpp. Pieejams: https://www.saeima.lv/petijumi/LIZ_tirdzniecibas_ierobezojumi_24102017.pdf [aplūkots 17.03.2020.].

⁵⁶ Likums “Grozījumi likumā “Par Latvijas Banku””. Pieņemts 21.11.2019. Latvijas Vēstnesis, 10.12.2019., Nr. 248A.

⁵⁷ Viedokļi par FKTK pievienošanu Latvijas Bankai: ieguvumi, riski un zaudējumi. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 15. lpp.; Bondars M. Likumdevējs gala lēmumu vēl nav pieņēmis. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 16. lpp.; Bērziņš G. Neatbildēts jautājums – vai ir skaidri un nepārprotami noteikts likumdevēja mērķis. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 17.–19. lpp.; Grasis J. Pievienot FKTK Latvijas Bankai ir racionāli. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 21.–22. lpp.; Bičevskis M. Finanšu sektora uzraudzības konsolidācija – iespējas un riski. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 23.–25. lpp.; Kiršteins A. Mazā valstī labāk uzturēt lielāku konkurenci ar divām iestādēm. Jurista Vārds, 24.03.2020., Nr. 12 (1122), 16.–17. lpp.

⁵⁸ Eiropas Centrālās bankas 25.10.2019. atzinums par grozījumiem likumā “Par Latvijas Banku” (CON/2019/36). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/A87EB79071856A79C22584A100323CDA?OpenDocument> [aplūkots 17.03.2020.].

reglamentētas, kā arī caurskatāmas un netiek izprasta atšķirība starp lobēšanu un tirgošanos ar ietekmi, var izveidoties situācija, kur kādam tiek piešķirta privileģētāka pieeja un/vai arī kāds var tikt izslēgts no lēmumpieņemšanas procesa, kas attiecīgi neveicina personu uzticēšanos valstij un tiesībām, kā arī demokrātiska procesa izpratni. Turklāt tādējādi tiek radīti riski, ka pieņemtie vai arī grozītie normatīvie akti ir neatbilstoši ES tiesībām, kas attiecīgi nozīmē, ka pret dalībvalsti var tikt ierosinātas pārkāpuma procedūras, kā arī šo normatīvo aktu piemērotājiem rodas grūtības ar šo normatīvo aktu piemērošanu praksē. Vienlaikus, lai gan Satversmes tiesa vērtē, vai nacionālie normatīvie akti atbilst Satversmei, tomēr jāpatur prātā, ka arī Komisija vērtē tos pašus nacionālos normatīvos aktu, t. i., to atbilstību ES tiesībām, kas attiecīgi nozīmē, ka nacionālajam normatīvajam aktam attiecīgajos gadījumos jāiziet divas pārbaudes.

TIESNEŠU PAŠPĀRVALDES INSTITŪCIJU LOMA VARAS DALĪŠANAS MEHĀNISMĀ

ROLE OF JUDICIAL SELF-GOVERNANCE BODIES IN THE MECHANISM OF SEPARATION OF POWERS

Solvita Harbaceviča, LL.M.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras doktorante

Summary

There are three judicial self-governance bodies in Latvia – Judicial Qualification Board, Judicial Disciplinary Board and Judicial Ethics Commission. Together with the Judicial Council, they form a network tasked with ensuring the compliance with professional and ethical standards required for performance of task entrusted to the judiciary in the mechanism of separation of powers in a democratic state. The author argues that self-scrutiny by the judiciary is a precondition for its independence. A further increase of depth and quality of self-policing can be achieved through institutional strengthening of the said bodies.

Atslēgvārdi: varas dalīšana, tiesu varas neatkarība, tiesnešu pašpārvaldes institūcijas, Tieslietu padome

Keywords: separation of powers, independence of judiciary, judicial self-governance bodies, Judicial Council

Ievads

Tiesu varas neatkarība pēdējos gados ir plaši apspriests temats gan Latvijā, gan Eiropas Savienībā. Pieaugot populisma tendencēm politiskajā spektrā, tieši tiesu vara ir visapdraudētākais valsts varas mehānisma zobrats. Īpaši būtisks šādas apdraudētības risks ir valstīs, kur sabiedrības uzticēšanās valsts varas struktūrām ir zema. Šāda situācija visbiežāk noved nevis pie vienotas varas atzaru stratēģijas sava darba uzlabošanai, bet pie sabiedriskajā telpā konkurējošas kritiskas retorikas, kas kopumā neveicina valsts mērķu sasniegšanu.

Tādēļ gan likumdevējam, gan izpildvarai, gan tiesu varai ir svarīgi pievērsties pašrefleksijai. Jau pašu atbildības, atskaites mehānismu esamība palīdz nostiprināt tiesu varas leģitimitāti.¹ Pašanalīze, sistēmiska domāšana un izaugsmes vēlme īpaši svarīga ir tiesu varai, kas kopš Monteskjē laikiem un arī pašreizējā

¹ Košar D. Perils of Judicial self government in transitional societies. Cambridge University Press, 2016, p. 63.

tās stāvoklī Latvijā objektīvi ir vājākā no varām un daudzos tās darbības aspektos atkarīga gan no likumdevēja, gan no izpildvaras.

Viss, ko savai nostiprināšanai izdarīs pati tiesu vara, kalpos ne vien tās pašas izaugsmei, bet arī valsts varas iekšējam līdzsvaram un varas dalīšanas mehānisma optimālai funkcionēšanai.

Satversmes tiesa pēdējā no saviem “tiesnešu algu” sērijas spriedumiem atgādināja, ka “[t]iesu vara ir viens no trim valsts varas atzariem atbilstoši no pamatnormas atvasinātajam un Satversmes 1. panta tvērumā ietilpstošajam varas dalīšanas principam. Saskaņā ar Satversmes 82. pantu tiesu sistēma ir konstitucionāls orgāns, savukārt tiesneši ir šā konstitucionālā orgāna amatpersonas, kas īsteno tiesas spriešanu valstī. Ikviens tiesnesis (ja lieta tiek izspriesta vienpersoniski) vai tiesnešu kolēģija (ja lieta tiek izspriesta koleģiāli), kas veido tiesas sastāvu, savā amata darbībā īsteno tiesu varu. Tādējādi ikviens tiesnesis, spriežot tiesu, darbojas arī kā izpildvaras un likumdevējvaras atsvars no valsts varas dalīšanas principa izrietošajā līdzsvara un atsvara sistēmā”.²

Tiesu varas neatkarības princips visupirms nozīmē tiesas neatkarības garantijas tiesas spriešanas laikā. Šīs garantijas ir konstitucionālas, tālāk likumos izvērstas. Tomēr, kā norāda Satversmes tiesa, konstitucionāla funkcija ir veicama katram tiesnesim.

Tādēļ tiesneša neatkarībai ir ne vien objektīvā, bet arī subjektīvā puse. Tikai tiesnesis, kas ir pietiekami kvalificēts, izprot profesionālās ētikas principus (gan attiecībā uz savu rīcību, gan uz to, kāda rīcība ir ētiska, pieļaujama pret viņu) un ar cieņu izturas pret sava amata statusu, var būt patiesi neatkarīgs.

Tiesu vara modernā sabiedrībā ir sarežģīts institucionāls mehānisms, kura optimālai funkcionēšanai ir nepieciešami vienoti ētikas, profesionālie un disciplīnas standarti.

Analizējot tiesneša, kas, kā to atgādināja Satversmes tiesa, arī individuāli veic konstitucionālu funkciju, atbildību (*accountability* nozīmē), to var iedalīt piecās formās³ – *juridiskā (legal)*, kas tiek realizēta, piemēram, caur pārsūdzību, *institucionālā*, kas saistīta ar karjeras virzību, *profesionālā* – kolēģu veikta zināšanu pārbaude, *vadības (managerial)* pārbaude, kas saistās ar darba organizāciju un efektivitātes standartiem, un *sabiedrības priekšā (societal)*, kas tiek nodrošināta caur informācijas pieejamību un tieslietu sistēmas caurredzamību.

Šo tiesneša darba aspektu analīze ir tiesnešu pašpārvaldes institūciju – Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas, Tiesnešu disciplinārkolēģijas un Tiesnešu ētikas komisijas – kompetencē. Ir svarīgi apzināties to lomu – ne vien to individuālajos, uz katra tiesneša karjeru attiecināmajos lēmumos, bet arī kopējo, sistēmisko.

Tiesnešu pašpārvaldes institūcijas

Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija

Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija (turpmāk – TKK) ir tiesnešu pašpārvaldes institūcija, kura veic tiesnešu profesionālās darbības novērtēšanu. Tās darbību

² Satversmes tiesas 26.10.2017. spriedums lietā Nr. 2016-31-01.

³ Piana D. *Judicial Accountabilities in New Europe: from Rule of Law to Quality of Justice*. Routledge, 2016.

regulē likums “Par tiesu varu” un kolēģijas reglaments, kuru apstiprina Tieslietu padome.

TKK ir visu trīs instanču tiesneši, savukārt sistēmisku informētību par tās darbu nodrošina iespēja tajās piedalīties likumā uzskaitītām amatpersonām.⁴

TKK, kā jau tas izriet no tās nosaukuma, pēc būtības ir profesionālās sagatavotības iekšējās kontroles mehānisms, ar kura palīdzību pārbauda gan tiesneša amata kandidātus, gan tiesnešus, gan regulāri karjeras gaitā, gan mainot jurisdikciju (piemēram, no administratīvās tiesas uz vispārējo) vai instanci.⁵

Visbūtiskāko TKK darba daļu veido tiesneša profesionālās darbības kārtējā novērtēšana reizi piecos gados. Kārtējais novērtēšanas cikls ir sācies 2018. gadā, un uz šī raksta pabeigšanas brīdi ir novērtēta vairāk nekā puse Latvijas tiesnešu. Būtisks jauninājums šajā novērtēšanas ciklā izriet arī no neseniajiem grozījumiem TKK reglamentā,⁶ kas ļauj TKK pozitīva novērtējuma gadījumā izteikt piezīmes par to, kādi tiesneša darba aspekti uzlabojami līdz nākamajai novērtēšanai. Tagad jānodrošina, lai šai informācijai būtu sekas tādā nozīmē, ka tā jāņem vērā ne vien pašam tiesnesim, bet arī tiesas priekšsēdētājam un Tiesnešu mācību centram, gatavojot mācību programmas un akceptējot tiesnešu dalību tajās.

Nākotnē sagaidāms jauninājums TKK darbā būs ārpuskārtas novērtēšana, kas veicama pēc Tiesnešu disciplinārkolēģijas nosūtījuma.

Tiesnešu disciplinārkolēģija

Tiesnešu disciplinārkolēģija (turpmāk – TDK) ir tiesnešu pašpārvaldes institūcija, kas izskata lietas par visu līmeņu tiesu tiesnešu disciplinārajiem un administratīvajiem pārkāpumiem. Tās darbību regulē “Tiesnešu disciplinārās atbildības likums”,⁷ atsevišķi likuma “Par tiesu varu” panti un pašas TDK apstiprināts nolikums.

Tiesnesi var saukt pie disciplinārās atbildības par tišu likuma pārkāpumu tiesas lietas izskatīšanā, darba pienākumu nepildīšanu, necienīgu rīcību un par administratīvu pārkāpumu. Savukārt tiesas nolēmuma atcelšana vai grozīšana pati par sevi nav iemesls tam, lai sauktu pie atbildības tiesnesi, kas piedalījies tā pieņemšanā, ja viņš nav pieļāvis tišu likuma pārkāpumu vai nolaidību.⁸

Lietas izskatīšanu TDK var ierosināt gan visu līmeņu tiesu priekšsēdētāji,⁹ gan Tiesnešu ētikas komisija un arī tieslietu ministrs.¹⁰

⁴ Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs, tieslietu ministrs, ģenerālprokurors, Augstākās tiesas priekšsēdētājs vai viņu pilnvarotas personas, Latvijas Zinātņu akadēmijas apstiprinātu tiesību zinātņu ekspertu deleģēts pārstāvis, kā arī tiesnešu biedrību pārstāvji. Praksē tās gan ir tikai tieslietu ministra un Augstākās tiesas priekšsēdētāja pilnvarotas personas, kā pēdējā atsevišķos gadījumos arī šī raksta autore.

⁵ Izvērsumu sk.: Viģants M. Aktualitātes tiesnešu profesionālās darbības novērtēšanā. Augstākās Tiesas Biļetens, 2019, Nr. 19, 39.–41. lpp.

⁶ Saskaņā ar likuma “Par tiesu varu” 89.¹¹ panta devīto daļu un 94. panta ceturto daļu TKK reglamenta jaunā versija apstiprināta ar Tieslietu padomes 12.11.2018. lēmumu Nr. 359. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/tieslietu-padome/dokumenti>.

⁷ Latvijas Vēstnesis, 10.11.1994., Nr. 132, konsolidētā versija. Pieejams: https://likumi.lv/doc.php?id=57677&version_date=24.11.1994.

⁸ Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 1. pants.

⁹ Par savas tiesas tiesnešiem – visos likumā paredzētajos gadījumos, par katras zemākās instances tiesas tiesnesi – vienīgi par tišu likuma pārkāpumu tiesas lietas izskatīšanā.

¹⁰ Par rajona un apgabaltiesu tiesnešiem – visos likumā paredzētajos gadījumos.

Pēdējo gadu laikā TDK darbu regulējošajos likumos ir veikti vairāki grozījumi. 2017. gadā trīs mēnešu termiņš soda uzlikšanai pēc disciplinārā vai administratīvā pārkāpuma *atklāšanas* dienas tika aizstāts ar triju mēnešu termiņu pēc *disciplinārlietas ierosināšanas* dienas, atvieglojot sodīšanas iespēju. Apspriežot šos grozījumus, tika izlemts nemainīt vispārējo divu gadu termiņu soda uzlikšanai pēc pārkāpuma *izdarīšanas* dienas, tomēr jau šobrīd Saeimā pieņemšanu trešajā lasījumā gaida kārtējais Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma grozījumu projekts, kurā šis termiņš pagarināts no diviem uz četriem gadiem.¹¹ Tāpat 2017. gada grozījumi ievieša lielāku caurspīdīgumu TDK darbā, paredzot, ka, publicējot disciplinārlietā pieņemto lēmumu, pie atbildības sauktās personas vārds un uzvārds netiek aizsegts.¹²

Tiesnešu ētikas komisija

Tiesnešu ētikas komisija (turpmāk – TĒK, Komisija) ir koleģiāla tiesnešu pašpārvaldes institūcija, kuras kompetencē ir sniegt atzinumus par ētikas normu interpretāciju un pārkāpumiem, kā arī skaidrot tiesnešu ētikas normas. Tās darbību regulē likums “Par tiesu varu” un Tieslietu padomes apstiprināts reglaments. Komisijas kompetencē ir sniegt atzinumus par ētikas normu interpretāciju un pārkāpumiem, skaidrot un analizēt Tiesnešu ētikas kodeksa normas, kā arī konsultēt tiesnešus par tiesnešu ētikas jautājumiem, apkopot atziņas un skaidrojumus par ētikas normu interpretāciju un piemērošanu, apspriest ētikas normu pārkāpumus, izstrādāt Tiesnešu ētikas kodeksa normas, kā arī lemt par disciplinārlietas ierosināšanu.

Šī brīža komisijas darba aktualitāte ir jaunā Tiesnešu ētikas kodeksa projekts, kura apstiprināšana gaidāma 2020. gada tiesnešu konferencē. Kodekss balstās uz pieciem kanoniem – neatkarība, godprātība un cieņa, objektivitāte, kompetence, atbilstība.¹³ Kanoni un tos detalizējošās normas ir mēraukla, ar kuru tiek samērota katra individuālā tiesneša situācija. Komisijas skaidrojumi, atzinumi un lēmumi, piemērojot Ētikas kodeksa normas individuālām situācijām, ir publiski pieejami.¹⁴

Trīs aprakstītās tiesnešu pašpārvaldes institūcijas rūpējas katra par savu tiesneša darbības aspektu, taču to darbā ir vērojama kompetenču saskare. Piemēram, ja TĒK konstatē, ka tiesnesis ir pieļāvis *rupju* tiesneša ētikas normu pārkāpumu, tas ir pamats disciplinārlietas ierosināšanai, kurā lēmums pieņemams jau TDK. Līdzīgi disciplinārlietas izskatīšanas gaitā var tikt secināts, ka pārkāpuma īstais iemesls ir kvalifikācijas problēmas, kas tādā gadījumā izvērtējamas TTK ārpuskārtas novērtēšanas formā.

Likums “Par tiesu varu” visai strikti nodala visas trīs pašpārvaldes institūcijas un Tieslietu padomes vēlēto personālsastāvu, nosakot, ka to starpā nav pieļaujama personāliju pārklāšanās. Tas tomēr nenozīmē, ka tiesnesis, kas pagātnē strādājis vienā no šīm institūcijām, vēlākā periodā nevar strādāt citā. Tāpat minētā kompetenču saskare dod iemeslu savstarpējam konsultācijām par

¹¹ Likumprojekts Nr. 481/Lp13. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&restrictcategory=481/Lp13>.

¹² Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/292027-grozijumi-tiesnesu-disciplinaras-atbildibas-likuma>.

¹³ Tiesnešu ētikas komisijas priekšsēdētājas Allas Šilovas runa 2019. gadā tiesnešu konferencē. Augstākās Tiesas Biļetens, 2019, Nr. 19, 44. lpp.

¹⁴ Pieejams: <https://www.tiesas.lv/tiesnesu-etikas-komisijas-sedes>.

sistēmiskiem jautājumiem – piemēram, par Ētikas kodeksa “rupja pārkāpuma” jēdzienisko ietilpību.

Tieslietu padome

Tieslietu sistēmas paškontroles mehānismu analīze nebūtu pilnīga bez pievēršanās Tieslietu padomei un tās saistībai ar trijām tiesnešu pašpārvaldes institūcijām.

Pirmkārt gan jāatrunā, ka pati Tieslietu padome *nav* tiesnešu pašpārvaldes institūcija, tās kompetence un personālsastāvs ir plašāks un citādi veidots, iekļaujot gan politiķus, gan brīvo juridisko profesiju pārstāvjus. Likuma “Par tiesu varu” 89.¹ pants noteic, ka “Tieslietu padome ir koleģiāla institūcija, kas piedalās tiesu sistēmas politikas un stratēģijas izstrādē, kā arī tiesu sistēmas darba organizācijas pilnveidošanā”.

Savā 2016. gada Ziņojumā par Tieslietu padomes darba pilnveidošanu Valsts prezidenta izveidotā Tiesiskās vides pilnveides komisija norādīja, ka šāds vispārīgs Tieslietu padomes kompetences definējums liecina par plašas kompetences piešķirumu Tieslietu padomei un ir pietiekams pamats tam, lai Tieslietu padome varētu īstenot mērķus, kuru labad tā tika izveidota, proti, nodrošināt tiesu varas efektivitāti un kvalitāti, aizsargāt tiesnešu un tiesu neatkarību un vairot sabiedrības uzticību tiesu varai.¹⁵

Pirms pievēršamies pašreizējās situācijas analīzei, īss Tieslietu padomes izveides konteksts.

Periodā, kad Latvijā sākās diskusijas par Tieslietu padomes izveidošanas nepieciešamību, izpratne par šāda tipa institūciju funkcionālo nozīmi arī Eiropā strauji attīstījās. Kopumā Tieslietu padomes ir salīdzinoši jaunas institūcijas, to rašanās ir saistīta ar Eiropā pagājušā gadsimta otrajā pusē aizvien pieaugošo nozīmi, kas Eiropas Savienībā tika piešķirta tiesu varas neatkarībai.

Cenšoties attīstīt analīzi par optimālo Tieslietu padomes institucionālo modeli un vietu katras valsts, arī Latvijas, konstitucionālajā sistēmā, jāatceras divi faktori, kas to ietekmē.

Pirmkārt, visas Eiropas Savienības valstis jau gadu desmitiem virzās uz atsevišķu nacionālo tiesību sistēmu sektoru konvergenci. Viens no šīs konverģences aspektiem ir likumdošanas harmonizācija, kas noved pie tiesību normu tuvināšanas ES kompetencē esošajās tiesību jomās. Lai arī šajā līmenī joprojām esam pieraduši primāri domāt par materiālajām tiesību normām jomās, kas saistītas ar iekšējo tirgu un muitas savienību, harmonizācija skar arī administratīvo un kriminālo atbildību nosakošās tiesību normas (nepieciešamība noteikt sankcijas par ES tiesību pārkāpumiem) un procesuālo likumdošanu. Šie abi aspekti ir saistīti arī ar ES tiesību efektivitāti – tām jābūt vienlīdz viegli izpildāmām ar nacionālo procesuālo normu starpniecību. Procesuālo normu konverģence notiek arī, ja nepieciešams nodrošināt starptautisko tiesisko sadarbību.

Ja saprotam šo efektivitātes nozīmi mikrolīmenī, individuālās normās un individuālu tiesisko situāciju risinājumos, jāsaprot arī, ka nacionālajām institūcijām, kas nodrošina tiesisko strīdu izšķiršanu, ir jāstrādā atbilstoši noteiktiem

¹⁵ Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/9_Tieslietu_padome/Dokumenti/www_president_lv_TVPK.pdf.

kvalitātes standartiem. Attiecībā uz tiesas spriešanu viens no pamatpostulātiem tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā ir neatkarīgas tiesas. Šīs idejas aizstāvbai tiek veidotas Tieslietu padomes. Bet arī pašām Tieslietu padomēm jāatbilst noteiktiem kritērijiem, lai tās varētu efektīvi pildīt savas funkcijas. Šīs prasības nav noteiktas saistošu starptautisku normu formā, bet atrodamas vispārzināmās un respektētās rekomendācijās. Katrai valstij jāsamēro savs izvēlētais modelis ar starptautiski definēto standartu. Piemēram, optimālajā gadījumā (kam ne vienmēr atbilst visu ES dalībvalstu praktiskie risinājumi) Tieslietu padomes locekļu vairākums ir jāveido tiesnešiem, bet vēlams tomēr izvēlēties jauktā sastāva modeli, lai Tieslietu padome nezaudētu savu valstisko lomu un netransformētos, pēc būtības vai sabiedrības uztverē, vien par tiesnešu interešu aizsardzības institūciju.¹⁶

No otras puses, katra tiesību sistēma veidojas un funkcionē konkrētās valsts vēsturiskajā, kultūras un sabiedrības kontekstā. Tādēļ arī katra Tieslietu padome ir unikāla un starpvalstu salīdzinājumiem un modeļu analīzei ir vairāk iedvesmas nozīme. Labi darbojošos modeļi nevar automātiski pārnest no vienas valsts uz otru, jo katrs no tiem darbojas individuālā *checks and balances* sistēmā.¹⁷

Plašākā Eiropas kontekstā tieslietu sistēmas pārvaldības institucionālos modeļus nosacīti iedala Ziemeļeiropas un Dienvideiropas modeļi. Ziemeļeiropas modelis ir vairāk orientēts uz tiesu sistēmas praktiskās pārvaldes jautājumiem, bet Dienvideiropas modeļi raksturo augsts institucionālais statuss un plašas pilnvaras. Tā Francijas,¹⁸ Itālijas,¹⁹ arī Spānijas²⁰ un Portugāles²¹ Tieslietu padomju statuss ir konstitucionāli nostiprināts. Itālijas padomi *ex officio* formāli vada Republikas prezidents, savukārt Spānijas un Portugāles – līdzīgi kā Latvijā – Augstākās tiesas priekšsēdētājs.

Latvijas izvēlētajā institucionālajā modelī Tieslietu padome daudzējādā ziņā no pirmā acu uzmetiena atgādina noteiktus Dienvideiropas modeļa aspektus – tā plašo sastāvu, *ex officio* vadību un arī plašo kompetenci. Tomēr daudzi faktori norāda uz to, ka šī līdzība ir tikai virspusēja. Būtiskākie no tiem ir Tieslietu padomes institucionālā kapacitāte, kā arī atsevišķu tās funkciju ierobežotā realizācijas iespēja.

Pievērsīsimies vienam no svarīgākajiem Tieslietu padomes darba aspektiem – līdzdalībai tieslietu sistēmu regulējošo normatīvo aktu izstrādē.

Likumdošanas jomā Tieslietu padome sniedz savu viedokli par likumprojektiem, kas ietekmē tiesu varas uzbūves un funkcionēšanas principus.

Tieslietu padomei nav likumdošanas iniciatīvas tiesības, tādēļ gadījumos, ja tā uzskata par nepieciešamu izdarīt kādus grozījumus, tā var vērsties pie Tieslietu ministrijas vai Saeimas Juridiskās komisijas.

Savukārt likumdošanas procesā pēdējo gadu laikā plaši pielietota ir prakse, kad Tieslietu ministrija virza likumprojektu nevis parastajā saskaņošanas

¹⁶ Varas deleģēšana tiesnešiem prasa atbildību un atvērību sabiedrībai, un abi šie aspekti realizējami ar Tieslietu padomju starpniecību. Sk.: Garoupa, Ginsburg, *The Comparative Law and Economics of Judicial Councils*. University of Illinois, Illinois Law and Economics Research Paper Series, Research Paper No. LE08-036, p. 6. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1299887.

¹⁷ Fūrmans V. Tieslietu padomes Eiropā: tendences un modeļi. *Jurista Vārds*, 28.09.2004., Nr. 37 (342).

¹⁸ Pieejams: https://www.ency.eu/images/stories/pdf/factsheets/csm_france.pdf.

¹⁹ Pieejams: https://www.ency.eu/images/stories/pdf/factsheets/italy_csm.pdf (vispārējā tiesa); https://www.ency.eu/images/stories/pdf/factsheets/italy_cpga.pdf (administratīvā tiesa).

²⁰ Pieejams: https://www.ency.eu/images/stories/pdf/factsheets/cgpgj_spain.pdf.

²¹ Pieejams: https://www.ency.eu/images/stories/pdf/factsheets/csm_portugal.pdf.

procesā uz Ministru kabinetu, bet tieši uz Saeimu, lūdzot Juridisko komisiju pieņemt tās priekšlikumus kā savus.

No vienas puses, šāda prakse ir pozitīvi vērtējama no varu līdzsvara viedokļa, ierobežojot izpildvaras ietekmi. Tomēr šāds process ir isāks laikā un tādējādi daļēji apdraud kvalitatīvu konsultāciju iespēju. Esošā regulējuma ietvaros risinājums būtu ikreizējas konsultācijas Tieslietu padomē, vēl pirms likumprojekts tiek izstrādāts un iesniegts Saeimā, kopā ar jau iedibināto praksi Tieslietu padomē saņemot likumprojektu no Saeimas viedokļa paušanai pirms otrā lasījuma, pamatlasījuma.²²

Tāpat būtu tālāk analizējama un paplašināma prakse likumā “Par tiesu varu” ietvert deleģējumus Tieslietu padomei noregulēt atsevišķus jautājumu lokus ar saviem lēmumiem, kā tas jau nesen noticis attiecībā uz tiesas priekšsēdētāju un viņu vietnieku iecelšanas kārtību²³ un tiesnešu kandidātu atlasīšanu.²⁴

Likumdošanas iniciatīvas tiesības Tieslietu padomei ir grūti iniciējams jautājums, jo prasītu Satversmes 65. panta grozījumus. Gadījumā, ja tas tomēr tiktu nopietni apsvērts (iespējams, vienlaikus ar pašas Tieslietu padomes ierakstīšanu Satversmē, līdzīgi kā tas ir jau pieminēto ES dalībvalstu piemēros), formulējums varētu būt līdzīgs kā Satversmes tiesas likuma²⁵ 17. pantā ietvertais attiecībā uz Tieslietu padomes tiesībām iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā – “likumā noteiktās kompetences ietvaros”.

Tieslietu padomes lomas nostiprināšana likumdošanas procesā būtu nepieciešama arī tādēļ, ka pārmērīga un dažreiz nekonsekventa pārējo varu līdzdalība tieslietu sistēmas problēmu risināšanā savukārt noved pie tiesiskās nestabilitātes. Visai uzskatāmi to parāda vienkārši skaitļi – kopš Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma pieņemšanas Saeimā 1994. gada 27. oktobrī tam bijušas 7 grozījumu paketes, savukārt likums “Par tiesu varu” kopš tā pieņemšanas 1992. gada 15. decembrī ir grozīts 41 reizi.

Atskatoties uz jau pieminēto Tiesiskās vides pilnveides komisijas ziņojumu, jākonstatē, ka liela daļa tās ieteikumu par kompetenču piešķiršanu Tieslietu padomei ir izpildīti. Īpaši būtiska ir tiesneša karjeras jautājumu nodošana Tieslietu padomes kompetencē. Te visai precīzi realizējušās arī agrākas tieslietu ekspertu rekomendācijas.²⁶

²² Saskaņā ar Saeimas kārtības rulli pirmajā lasījumā Saeima debatē par likumprojekta principiem, savukārt trešajā – izskata tikai tos pantus, par kuriem iesniegti priekšlikumi. Otrais lasījums ir vienīgais, kurā tiek skatīts viss likuma teksts kopumā, likumprojektu izskatot pa pantiem. Sk. attiecīgi Saeimas kārtības rullī 88., 99. un 110. pantu.

²³ Likuma “Par tiesu varu” 33. un 40. pants. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/9_Tieslietu_padome/Dokumenti/Tiesu%20priekssedetaju%20apstiprinanasas%20kartiba.pdf.

²⁴ Likuma “Par tiesu varu” 54.¹ pants, 54.² pants. Pati jaunā kārtība tika apstiprināta ar Tieslietu padomes 15.04.2020. lēmumu Nr. 20 un ir atrodama Tieslietu padomes mājaslapā. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/9_Tieslietu_padome/Dokumenti/TP_lemums_nr_20_2020_ar_pielik_1.pdf.

²⁵ Latvijas Vēstnesis, 14.06.1996., Nr. 103. Konsolidētā versija pieejama: <https://likumi.lv/ta/id/63354-satversmes-tiesas-likums>.

²⁶ Osipova S., Strupiņš A., Rieba A. Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves. Jurista Vārds, 09.03.2010., Nr. 10 (605). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/206150-tiesu-varas-neatkaribas-un-efektivitates-palinelinasanas-un-nostiprinanasas-rezerves/>.

Savukārt komisijas ieteikumi par Tieslietu padomes lomu tiesnešu kvalifikācijas vērtēšanas un disciplinārtbildības jomās²⁷ visdrīzāk paliks nerealizēti konkrētāk par to risināšanu tiesībpolitiskā un likumprojektu apspriešanas jomā.²⁸

Tomēr jau pašlaik funkcionāla sasaiste pastāv ar visām trim tiesnešu pašpārvaldes institūcijām – Tieslietu padome apstiprina TKK un TĒK reglamentus un visas trīs pašpārvaldes institūcijas tiek uzaicinātas piedalīties un izteikt savu viedokli, Tieslietu padomei izskatot to kompetencē esošos jautājumus, kā arī pašas vēršas pie Tieslietu padomes.

Nākotnē, nostiprinot Tieslietu padomi institucionāli un, vēlams, nododot tās pārraudzībā Tiesu administrāciju,²⁹ padziļinātos arī tās ikdienas saikne ar tiesnešu pašpārvaldes institūcijām, kuru darbību nodrošina Tiesu administrācija.

Secinājumi

1. Četru iepriekš aprakstīto institūciju darbība kopumā nodrošina visu tiesneša atbildības aspektu realizāciju.
2. Tieslietu sistēmas paškontroles sistēma eksistē un strādā, un informācija par tās darbību ir publiski pieejama likuma noteiktajās robežās.
3. Šis atbildības standarts un tiesnešu pašpārvaldes institūciju stingrība tā garantēšanā ir pastāvīgi analizējams jautājums, tomēr jāatceras, ka šobrīd gan tiesnešu pašpārvaldes institūcijas, gan Tieslietu padome strādā kā periodiskas sanāksmes, nevis kā pastāvīgas institūcijas. Tādēļ to darba tālāka kvalitatīva izaugsme iespējama vien caur institucionalizāciju.
4. Vispirms šī institucionālās nostiprināšanas nepieciešamība attiecas uz Tieslietu padomi un uz Tiesnešu kvalifikācijas kolēģiju, kurai vienīgajai no tiesnešu pašpārvaldes institūcijām ir prognozējams – un ievērojams – darba apjoms, pamatā saistībā ar regulārajiem profesionālās kvalifikācijas novērtēšanas cikliem. Šis process atkarīgs arī no likumdevēja un izpildvaras vēlmes iesaistīties tā risinājumā, jo prasa gan likuma grozījumus, gan budžeta piešķirumu.
5. Latvijā vēl vāji attīstīta visu triju valsts varas atzaru izpratne par kopīgu misiju, un to sadarbības nostiprināšana ir daudzu risinājumu avots. Šai sadarbībai jānodrošina gan tieslietu sistēmas stabilitāte, gan tās izaugsme. Savukārt pašas tieslietu sistēmas interesēs ir veidot un uzturēt standartus, kas ne vien neprasa, bet arī izslēdz abu pārējo varu pārmērīgu iejaukšanos tās funkcionēšanā.

²⁷ Arī ziņojumā. Ibid.

²⁸ Kā tas redzams no Eiropas Tieslietu padomju asociācijas apkopotās informācijas par tās dalīborganizāciju kompetencēm, tiesnešu karjeras jautājumi (bet ne novērtēšana) ir vairuma valstu Tieslietu padomju kompetencē. Disciplinārtbildības un ētikas jautājumus arī risina daudzas no tām, bet mazākā mērā. Valstu institucionālo un kompetences modeļu apraksti atrodami ENCJ mājaslapā. Pieejams: <https://www.encj.eu/members>.

²⁹ Kā tas tika sākotnēji iecerēts, Tieslietu ministrija pirms iestāšanās ES izstrādāja likumprojektu "Tiesu iekārtas likums", kuru 09.03.2004. iesniedza Saeimā E. Repšes valdība (vēstule Nr. 90/TA-488, reģistrēta Saeimas kancelejā 10.03.2004. ar Nr. 1128), lūdzot likumprojektu atzīt par steidzamu, bet jau 17.03.2004. to atsaucā I. Emša valdība (vēstule Nr. 111-1/10, reģistrēta Saeimas kancelejā 17.03.04. ar Nr. 1374), aizbildinoties ar nepieciešamību veikt papildu precizēšanu un saskaņošanu ar Eiropas Kopienas tiesību normām. Šajā likumprojektā tika paredzēts, ka Tieslietu padome īsteno valsts politiku un stratēģiju tiesu sistēmas attīstībā un tās darba pilnveidošanā, savukārt Tiesu administrācija, kuras nolikumu apstiprina Tieslietu padome, ir tiesu sistēmas iestāde, kuras mērķis ir organizatoriski nodrošināt tiesu sistēmas darbu. Tā arī pilda Tieslietu padomes sekretariāta funkciju un citus pienākumus tās uzdevumā.

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMĒ NOTEIKTĀ SOCIĀLI ATBILDĪGAS VALSTS PRINCIPA ĪSTENOŠANA AR IEDZĪVOTĀJU IENĀKUMA NODOKĻA STARPNIECĪBU

THE WELFARE STATE PRINCIPLE, SET IN THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF LATVIA, REALIZATION THROUGH PERSONAL INCOME TAX

Indra Liepiņa, *Mg. iur., Mg. oec.*

Summary

The author analyses the welfare state principle realization through personal income tax. In order to assess whether personal income tax complies with the welfare state principle, it must be evaluated whether the net income is sufficient to ensure the guarantee of the subsistence minimum. For assessing the above problem, the main instruments are non-taxable minimum and tax reliefs. Therefore, legislator has a duty to develop a method for determining the level of resources needed to provide for person's subsistence. When determining the obligation to pay personal income tax, it is necessary to consider how this obligation affects the individual's right to protection against social risk. Latvia's regime of patent tax payment for certain types of economic activities does not guarantee a person's right to protection against social risk.

Atslēgvārdi: iedzīvotāju ienākuma nodoklis, sociāli atbildīga valsts, vienlīdzības princips, neapliekamais minimums

Keywords: personal income tax, welfare state, principle of equality, non-taxable minimum

Ievads

Sociāli atbildīgas valsts princips ir jānodrošina sociālā nodrošinājuma jomā, civiltiesībās, procesuālajās tiesībās, sodu izpildes tiesībās, izglītības tiesībās un nodokļu tiesībās.¹

¹ Grigore-Bāra E., Kovaļevska A., Liepa L., Levits E., Mits M., Rezevska D., Rozenvalds J., Sniedzīte G. Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 216. lpp.

Tiesību doktrīnā² ir atzīts, ka sociāli atbildīgas valsts principa saturā ietilpst šādi elementi: cilvēka cienīgs dzīves līmenis; aizsardzība sociāla riska gadījumā; sociālais taisnīgums un cilvēka pienākumi pret sabiedrību. Satversmes tiesa ir atzinusi arī valsts pienākumu būt sociāli atbildīgai.³

Šī raksta mērķis ir analizēt sociāli atbildīgas valsts principa īstenošanu ar iedzīvotāju ienākuma nodokļa starpniecību, norādot uz iespējamām normatīvo aktu neatbilstībām.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa politikas veidošanu ierobežojošie faktori

Nodokļu tiesību jomā likumdevējam ir plaša rīcības brīvība, izvēloties nodokļu objektu, nodokļu likmes un nodokļu maksātāju loku.⁴ Tomēr likumdevējam, izdodot tiesību normas, ir jāievēro vienlīdzības princips, īstenojot tādu tiesiskās valsts prasību kā likuma aptveroša ietekme uz visām personām bez jebkādam privilēģijām, ja vien atkāpei no vienlīdzības principa nav objektīva un saprātīga pamata.⁵

Saskaņā ar vienlīdzības principu visiem sabiedrības locekļiem ir pienākums piedalīties valsts finansēšanā. Tomēr, ievērojot sociāli atbildīgas valsts principu, attiecībā uz šo pienākumu ir izdarāma atkāpe, jo nodokļu maksātājam nav pienākums segt valsts izdevumus, kamēr persona nav nodrošinājusi sev un savai ģimenei nepieciešamo iztikas minimumu jeb cilvēka cienīgu dzīves līmeni.⁶

Nodokļa maksāšanas pienākums vienmēr ierobežo personas tiesības uz īpašumu,⁷ tomēr šāds ierobežojums maksātājam nevar būt nesamērīgs nodokļa slogs.⁸ Nesamērīgs nodokļa slogs tiek apzīmēts kā konfiscējošs maksājums, kas

² Sk.: Kovaļevska A. Sociāli atbildīgas valsts princips. Jurista Vārds, 26.08.2008., Nr. 32 (537). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/180049-sociali-atbildigas-valsts-principis/> [aplūkots 28.09.2016.]; Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 148. lpp.; Grigore-Bāra E., Kovaļevska A., Liepa L., Levits E., Mits M., Rezevska D., Rozenvalds J., Sniedzīte G. 2014, 216.–222. lpp.; Balodis R., Pleps J. Financial Crisis and the Constitution of Latvia: In: Constitutions in the Global Financial Crisis. A Comparative Analysis. Ed. by Xenophon Contiades. Farnham and Burlington: Ashgate, 2013, p. 123.

³ Satversmes 1. un 109. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 13.03.2001. spriedums lietā Nr. 2000-08-0109. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2000-08-0109_Spriedums.pdf [aplūkots 25.10.2016.].

⁴ Satversmes 1. un 105. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 13.04.2011. spriedums lietā Nr. 2010-59-01, 9. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-59-01_Spriedums.pdf [aplūkots 09.11.2016.].

⁵ Satversmes tiesas 19.10.2017. spriedums lietā Nr. 2016-14-01, 20. p. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/11/2016-16-01_Spriedums.pdf [aplūkots 07.03.2019.].

⁶ Lazdiņš J. Taisnīguma principa ievērošana iedzīvotāju ienākumu aplikšanā ar iedzīvotāju ienākuma nodokli. Grām.: Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008, Nr. 740, 103. lpp.

⁷ Satversmes 105. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 18.10.2018. spriedums lietā Nr. 2018-04-01, 14. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/01/2018-04-01_Spriedums.pdf [aplūkots 20.12.2019.].

⁸ Satversmes 91. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 08.06.2007. spriedums lietā Nr. 2007-01-01, 24. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2007-01-01_Spriedums.pdf [aplūkots 25.11.2016.].

reti sastopams nodokļu likumos.⁹ Tomēr likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”¹⁰ 19. panta 2.¹ daļā ir iekļauts iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas pienākums ar konfiscējoša maksājuma pazīmēm.¹¹ Saimnieciskās darbības veicējam ir jāmaksā 50 eiro, ja taksācijas gadā nav gūts ar nodokli apliekams ienākums no saimnieciskās darbības vai ja aprēķinātā nodokļa summa no saimnieciskās darbības apliekamā ienākuma nepārsniedz 50 eiro, ja vien neizpildās kāds no 19. panta 2.², 2.³ vai 2.⁴ daļā norādītajiem izņēmumiem. Šī norma tika pamatota ar nepieciešamību samazināt nodokļu maksātāju skaitu, kas ir reģistrējušies kā saimnieciskās darbības veicēji, bet faktiski neveic saimniecisko darbību, radot nodokļu administrācijai papildu slogu un papildu nodokļu administrēšanas izdevumus.¹² Šāds iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājums neatbilst nodokļa būtībai, bet atbilst nodevas būtībai, jo maksājuma mērķis ir personu darbību regulēšana (kontrolēšana, veicināšana, ierobežošana).¹³ Šāds 50 eiro nodoklis neatbilst arī sociāli atbildīgas valsts principam, ja nodokļa maksātāja gūtie ienākumi nenodrošina cilvēka cienīgu dzīves līmeni, jo nodokļa maksātājam nav iespējams izvairīties no pienākuma maksāt 50 eiro, piemēram, negūto ienākumu, par kuru it kā aprēķināts 50 eiro nodoklis, samazinot par atvieglojumiem, neapliekamo minimumu vai attaisnotajiem izdevumiem.

Cilvēka cienīgs dzīves līmenis un tā nodrošināšana ar iedzīvotāju ienākuma nodokļa starpniecību

Ar cilvēka cienīgu dzīves līmeni ir jāsaprot minimālais līmenis, lai persona varētu realizēt Satversmē un starptautiskajos līgumos garantētās cilvēktiesības un baudīt cilvēka cienīgu dzīvi.

Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa ir atzinusi, ka tiesības uz cilvēka cienīgu dzīves līmeni izriet no cilvēka cieņas un sociāli atbildīgas valsts principa, tomēr valsts pienākums nodrošināt cilvēka cienīgu dzīves līmeni attiecas tikai uz tiem līdzekļiem, kas ir vitāli nepieciešami, lai uzturētu gan indivīda fizisko eksistenci (pārtika, apģērbs, mājoklis, veselība u. tml.), gan savstarpējās attiecības (minimāla līdzdalība sociālajā, kultūras un politiskajā dzīvē).¹⁴

Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa ir atzinusi, ka ir tiesīga vērtēt likumdevēja izstrādāto metodi, kā tiek noteikts līdzekļu apmērs, kas nepieciešams

⁹ Lepsius O. Constitutional Review of Tax Laws and the Unconstitutionality of the German Inheritance Tax, p. 1193. Available at: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/3E5224175054B22DFC9B35A229E95E80/S2071832200021088a.pdf/constitutional_review_of_tax_laws_and_the_unconstitutionality_of_the_german_inheritance_tax.pdf [aplūkots: 20.12.2019.].

¹⁰ Likums “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”: LV likums. Pieņemts 11.05.1993. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=56880> [aplūkots 11.02.2020.].

¹¹ Šāds pats pienākums ir iekļauts arī Uzņēmumu ienākuma nodokļa likuma 17. panta 11. daļā un Mikrouzņēmumu nodokļa likuma 6. panta piektajā daļā.

¹² Likumprojekta “Grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija): Finanšu ministrijas ieteiktie grozījumi, 17.09.2013. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/A941C6E56C49A67DC2257BF70047C61C?OpenDocument> [aplūkots 05.10.2016.].

¹³ Likums “Par nodokļiem un nodevām”: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/33946-par-nodokliem-un-nodevam> [aplūkots 11.02.2020.].

¹⁴ Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas 09.02.2010. spriedums lietā Nr. 1 BvL 1/09, 133. punkts un 135. punkts. Pieejams: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2010/02/ls20100209_1bvl000109en.html [aplūkots 20.12.2019.].

cilvēka cienīgas dzīves līmeņa nodrošināšanai, un, iztrūkstot pamatojumam, ir atzīstams, ka noteiktais līdzekļu apmērs, kas nepieciešams cilvēka cienīgas dzīves līmeņa nodrošināšanai, neatbilst cilvēka cieņai un sociāli atbildīgas valsts principam.¹⁵ Arī Satversmes tiesa ir norādījusi, ka valstij ir rīcības brīvība izvēlēties, kā realizēt sociālās cilvēktiesības, samērojot to ar valsts ekonomiskajām iespējām,¹⁶ bet obligāti nodrošinot vismaz minimumu, un valsts nevar atkāpties no Satversmē garantētā minimuma.¹⁷ Līdz ar to Latvijas likumdevējam ir nepieciešams izstrādāt metodi minimālā ienākuma līmeņa noteikšanai, kas nepieciešams cilvēka cienīgas dzīves līmeņa nodrošināšanai.¹⁸

Ar 2018. gada 1. janvāri likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” likumdevējs ieviesa iedzīvotāju ienākuma nodokļa progresīvo likmi atkarībā no personas gūtajiem apliekamajiem ienākumiem. Ar progresīvā ienākuma nodokļa likmes palīdzību ir iespējams izlīdzināt sociālās atšķirības.¹⁹ Tomēr, tā kā likumdevējs ir noteicis ienākumus²⁰ (piemēram, dividendes), kurus gūstot netiek ietekmēta piemērojamā progresīvā likme par citiem apliekamajiem ienākumiem, tad progresīvā likme var nesasniegt sociālā taisnīguma mērķi. Tāpēc būtiskākais ir vērtēt, vai ienākums, kāds personai paliek pēc nodokļu nomaksas, ir tāds, lai nodrošinātu sev un savai ģimenei vismaz cilvēka cienīgu dzīves līmeni. Līdz ar to sociāli atbildīgas valsts principā ietilpstošā elementa *cilvēka cienīgs dzīves līmenis* īstenošana ar iedzīvotāju ienākuma nodokļa starpniecību ir sasniedzama ar tādiem līdzekļiem kā neapliekamais minimums un atvieglojumi.

Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa ir atzinusi, ka no cilvēka cieņas kopsakarā ar vienlīdzības principu, ar valsts pienākumu aizsargāt ģimēni un sociāli atbildīgas valsts principu izriet valsts pienākums atbrīvot personas ienākumus no nodokļiem tādā apmērā, kādi personai ir vajadzīgi, lai radītu minimālos apstākļus cilvēka un viņa ģimenes pienācīgai pastāvēšanai.²¹ Vācijas likumdevējs, ievērojot vienlīdzības principu, ir noteicis, ka jebkurai personai neatkarīgi no gūto ienākumu apmēra tiek piemērots neapliekamais minimums, kas 2020. gadā ir 9408 eiro jeb 784 eiro mēnesī.²²

¹⁵ Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas 09.02.2010. spriedums lietā Nr. 1 BvL 1/09, 138.–140. p., 143.–144. p.

¹⁶ Satversmes 110. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 22.12.2005. spriedums lietā Nr. 2005-19-01, 9. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesas.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2005-19-01_spriedums.pdf [aplūkots 19.11.2016.].

¹⁷ Satversmes 1. un 109. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 21.12.2009. spriedums lietā Nr. 2009-43-01, 24. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesas.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-43-01_Spriedums.pdf [aplūkots 25.10.2016.].

¹⁸ Ministru kabinets par atbilstošāko metodi ir atzinis iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojuma groza noteikšanu dažādiem māsaimniecību veidiem atbilstoši teritoriālajam sadalījumam kopsakarā ar minimālo ienākuma līmeni 40% apmērā no ienākumu mediānas. Sk.: 30.10.2014. Ministru kabineta rīkojumu Nr. 619. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/269886-par-koncepciju-par-minimala-ienakuma-limena-noteikšanu> [aplūkots 05.02.2020.].

¹⁹ Kovaļevska A. Sociāli atbildīgas valsts princips. Jurista Vārds, 26.08.2008., Nr. 32 (537) Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/180049-sociali-atbildigas-valsts-princips/> [aplūkots 28.09.2016.].

²⁰ Saskaņā ar likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 15. panta 21. daļu progresīvo nodokļa likmi neietekmē neapliekamie ienākumi, neietekmē no likuma 8. panta un 24. panta 7. daļas izslēgtie apliekamie ienākumi un neietekmē ar algas nodokli apliekamie ienākumi, no kuriem darba ņēmējs ir tiesīgs nemaksāt iedzīvotāju ienākuma nodokli saskaņā ar Jaunuzņēmumu darbības atbalsta likumu.

²¹ Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas 13.02.2008. spriedums lietā Nr. 2 BvL 1/06, 104. punkts. Pieejams: https://www.bundesverfassungsgericht.de/e/ls20080213_2bvl000106.html [aplūkots 20.12.2019.].

²² German income tax. Available at: <https://www.make-it-in-germany.com/en/jobs/taxes/income/> [aplūkots 09.02.2020.].

Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 12. pantā ir noteikti šādi neapliekamie minimumi, par kuriem nav jāmaksā iedzīvotāju ienākuma nodoklis:

1. Neapliekamais minimums, kuru piemēro personām, kas nesaņem pensijas ienākumus, un kuras saņem ienākumu, kuram piemēro likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 15. panta otrajā vai trešajā daļā noteikto nodokļa likmi. Turpmāk – *vispārējais neapliekamais minimums*.
2. Neapliekamais minimums personām, kuras atbilst likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 12. panta piektajai daļai, piemēram, piešķirta vecuma pensija. Turpmāk – *neapliekamais minimums ienākumiem, ja tiek saņemta pensija*.

Neapliekamais minimums ienākumiem, ja tiek saņemta pensija, netiek diferencēts atkarībā no saņemto ienākumu apmēra, t. sk. saņemtas pensijas apmēra, tādā veidā ievērojot vienlīdzības principu. *Neapliekamais minimums ienākumiem, ja tiek saņemta pensija*, saskaņā ar likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” pārejas noteikumu 127. punktu 2020. gadā ir 3600 eiro gadā jeb 300 eiro mēnesī. Ar 2021. gadu *neapliekamais minimums ienākumiem, ja tiek saņemta pensija*, būs 3960 eiro gadā jeb 330 eiro mēnesī.

Latvijā *vispārējais neapliekamais minimums*, sākot ar 2016. gada 1. janvāri, tiek diferencēts atkarībā no gūtajiem ienākumiem. Likumdevējs, ieviešot diferencēto neapliekamo minimumu, nav sniedzis pamatojumu, kāpēc likumdevējs atkāpjas no vienlīdzības principa.²³ Tomēr šādu atkāpšanos var attaisnot ar sociāli atbildīgas valsts principu un mērķi nodrošināt sociālo taisnīgumu. Jo šādā veidā, īstenojot sociāli atbildīgas valsts principu, tiek gan aizsargātas personas, kuras gūst zemākus ienākumus, gan nodrošināts, ka valsts budžets neizjūt tik strauju budžeta ieņēmumu samazinājumu, jo cilvēki ar augstākiem ienākumiem realizē solidaritātes principu un ir sociāli atbildīgi par personām ar zemākiem ienākumiem. 2020. gadā maksimālais *vispārējais neapliekamais minimums* ir 3600 eiro jeb 300 eiro mēnesī. Palielinoties kopējiem gada apliekamajiem ienākumiem virs 6000 eiro, *vispārējais neapliekamais minimums* samazinās. 2020. gadā ienākumiem, pārsniedzot 14 400 eiro, *vispārējais neapliekamais minimums* netiek piemērots.

Vērtējot noteiktā neapliekamā minimuma apmēru un tā atbilstību sociāli atbildīgas valsts principam, papildus būtu jāņem vērā arī Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas secinājums, ka, lai novērtētu, vai ar neapliekamo minimumu tiek nodrošināts cilvēka cienīgs dzīves līmenis, līdz kuram personas pašpietiekamība prevalē pār valsts labklājību, ir jāņem vērā pabalstu līmenis, kas ir noteikts sociālās labklājības likumos, jo par to, ko valsts bez nosacījumiem piešķir citām personām no vispārējiem budžeta līdzekļiem, nedrīkstētu likt personai maksāt ienākuma nodokļus.²⁴

²³ Likumprojekta “Grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/0B3C33EF23E955D3C2257ED000252846?OpenDocument> [aplūkots 20.12.2019.].

²⁴ Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas 13.02.2008. spriedums lietā Nr. 2 BvL 1/06, 104. punkts. Pieejams: https://www.bundesverfassungsgericht.de/e/ls20080213_2bv1000106.html [aplūkots 20.12.2019.].

Ienākumi no akciju pirkumu tiesību īstenošanas un ar to saistītā problemātika

Vispārējā nodokļa maksāšanas režīmā likumdevējs likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8. pantā no otrās līdz 2.¹² daļai ir noteicis, par kuriem ienākumiem darba tiesiskajās attiecībās ir jāmaksā iedzīvotāju ienākuma nodoklis. Likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu”²⁵ 14. panta pirmajā daļā likumdevējs ir noteicis, ka ar valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām tiek aplikti visi algotā darbā aprēķinātie ienākumi, no kuriem ir jāietur iedzīvotāju ienākuma nodoklis. Līdz ar to par visiem ienākumiem darba tiesiskajās attiecībās ir jāmaksā iedzīvotāju ienākuma nodoklis un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ja vien likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9. pantā nav noteikti izņēmumi. Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9. pantā ir noteikti neapliekamie ienākumi darba tiesiskajās attiecībās, piemēram, bērū pabalsts, kas nepārsniedz 250 eiro, darba devēja dāvanas, kas nepārsniedz 15 eiro, un ienākums no akciju pirkuma tiesību īstenošanas.

Bērū pabalstu un dāvanas var piešķirt ikviens darba devējs, bet akciju pirkuma tiesības var piešķirt tikai konkrēti darba devēji.

Latvijā akciju pirkuma tiesības (opcijas) kā personāla opcijas var piešķirt darba devēji, kas ir akciju sabiedrības saskaņā ar Komerclikuma²⁶ 248.¹ pantu, un darba devēji, kas saistīti ar kapitālsabiedrībām (t. sk. ārvalsts sabiedrībām), kuras var piešķirt akciju pirkuma tiesības. Saskaņā ar likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8. panta 2.⁵ daļu ienākums no akciju pirkuma tiesību piešķiršanas ir apliekams ar iedzīvotāju ienākuma nodokli un līdz ar to arī ar valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām.

Izpildoties likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9. panta pirmās daļas 43. punktā minētajiem nosacījumiem (akciju pirkuma tiesību minimālais turēšanas periods ne mazāks kā 36 mēneši, darbinieks visu turēšanas periodu ir darba tiesiskajās attiecībās ar kapitālsabiedrību, darba devējs ir iesniedzis nepieciešamo informāciju Valsts ieņēmumu dienestam), ienākums no akciju pirkuma tiesību īstenošanas kļūst neapliekams, t. i., nav jāmaksā iedzīvotāju ienākuma nodoklis un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas. Likumdevējs nav sniedzis pamatojumu, kāpēc noteikts, ka ienākums no akciju pirkuma tiesību (opciju) piešķiršanas kļūst neapliekams.²⁷

Akciju pirkuma tiesību (opciju) piešķiršana ir izplatīta un labi pazīstama starptautiskā prakse, kas ārvalstīs bieži tiek lietota kā papildu instruments darba algai, lai motivētu darbiniekus.²⁸

Jebkuram darba devējam ir interese piesaistīt pēc iespējas labākus darbiniekus. Darba devēji darbinieku motivēšanai izmanto dažādas bonusa sistēmas – apdrošināšanu, prēmijas, naudas balvas u. tml. Darbinieka izvēli, ja divu darba

²⁵ Likums “Par valsts sociālo apdrošināšanu”: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=45466> [aplūkots 09.02.2020.].

²⁶ Komerclikums: LV likums. Pieņemts 13.04.2000. [aplūkots 02.03.2019.].

²⁷ Likumprojekta “Grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija): Finanšu ministrijas ieteiktie grozījumi, 19.09.2012. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/9F9AB81B7CA24859C2257A87003B0313?OpenDocument> [aplūkots 14.03.2019.].

²⁸ Deloitte & Touche. Nodokļu likumu komentāri. 4. sēj. Likumu “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” un “Par valsts sociālo apdrošināšanu” komentāri. [B.v.]: Dienas Bizness, [b.g.], IIN 2.2.15.–2.2.16. lpp.

devēju piedāvātajos darba līgumos būtiskie noteikumi ir vienādi, var ietekmēt darba devēja piedāvātās bonusa sistēmas. Savukārt darba devējs, kurš var piedāvāt bonusa sistēmu, kas ir atbrīvota no darba algas nodokļu maksāšanas, ir ekonomiski izdevīgākā situācijā nekā darba devējs, kuram par bonusa sistēmu ir jāmaksā darba algas nodokļi.

Parasti akciju pirkuma tiesības tiek piešķirtas augstākā līmeņa kapitālsabiedrību valdes locekļiem (direktoriem) un augsti kvalificētiem speciālistiem.²⁹ Kā liecina statistikas dati, tad valdes locekļiem (direktoriem) un augsti kvalificētiem speciālistiem ir daudz augstāka faktiskā stundas tarifa likme nekā mazkvalificētām personām. Salīdzinājumam – sētnieka vidējā stundas likme 2019. gada decembrī bija 4,73 eiro pirms nodokļu nomaksas, savukārt finanšu direktoram vidējā stundas likme 2019. gada decembrī bija 28,76 eiro.³⁰ Līdz ar to atšķirīgā attieksme nav samērojama ar sociāli atbildīgas valsts principu, jo netiek īstenots sociālais taisnīgums starp personām ar augstākiem ienākumiem un personām ar zemākiem ienākumiem. Kā arī neapliekamais ienākums no akciju pirkumu tiesību piešķiršanas netiek ņemts vērā, nosakot diferencētā neapliekamā minimuma apmēru, un neapliekamais ienākums no akciju pirkumu tiesību piešķiršanas neietekmē iedzīvotāju ienākuma nodokļa progresīvās likmes aprēķinu.

Papildus jānorāda, ka šīm personām, kuras saņem neapliekamu ienākumu no akciju pirkuma tiesību īstenošanas, tiek samazināta aizsardzība sociālā riska gadījumā, jo par šo ienākumu nav jāmaksā valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.

Aizsardzība sociālā riska gadījumā un iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas pienākums

Aizsardzība sociālā riska gadījumā ir cieši saistīta ar Satversmē garantētajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu. Sociālā apdrošināšana nav pielīdzināma sociālai palīdzībai un, aizvietojojot sociālo apdrošināšanu ar sociālo palīdzību, nevar panākt tādu pašu efektu. Sociālās palīdzības piešķiršana ir atkarīga no katras personas, kura pieprasa sociālo pabalstu, materiālā stāvokļa un personiskās attieksmes psiholoģiskā aspekta, savukārt sociālās apdrošināšanas pakalpojumu piešķiršana ir saistīta ar to, ka ir iestājies risks, pret ko persona tika apdrošināta, lai nezaudētu ienākumus un nodrošinātu pēc iespējas tādu pašu dzīves līmeni, kāds personai bija pirms riska iestāšanās.³¹ Aizsardzībai sociālā riska gadījumā ir jānodrošina cilvēka cienīgs dzīves līmenis. Savukārt sociālie pabalsti ir attiecināmi uz cilvēka cienīga dzīves līmeņa nodrošināšanu, ja persona nav spējusi sevi pietiekami nodrošināt, maksājot attiecīgos nodokļus.

Aizsardzība sociālā riska gadījumā un iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas pienākums *prima facie* nebūtu sasaistāmi jēdzieni, jo aizsardzība sociālā riska gadījumā pēc būtības tiek nodrošināta ar valsts sociālās apdrošināšanas

²⁹ Deloitte & Touche, IIN 2.2.16. lpp.

³⁰ Informācija par darba vietām 2019. gada decembrī atbilstoši profesiju klasifikatoram: Valsts ieņēmumu dienesta apkopotā informācija. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/informacija-par-darba-vietam-2019gada-atbilstosi-profesiju-klasifikatoram> [aplūkots 14.03.2020.].

³¹ Satversmes 1. un 109. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 13.03.2001. spriedums lietā Nr. 2000-08-0109. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2000-08-0109_Spriedums.pdf [aplūkots 25.10.2016.].

obligātajām iemaksām, nevis iedzīvotāju ienākuma nodokli. Tomēr, kā jau tika norādīts iepriekšējā nodaļā, tad, nosakot darba tiesiskajās attiecībās ienākumu par neapliekamu ar iedzīvotāju ienākuma nodokli, nav jāmaksā arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.

Likumdevējs likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 11.¹⁰ panta otrajā daļā ir noteicis izņēmumu no vispārējās iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas kārtības saistībā ar gūtajiem ienākumiem no saimnieciskās darbības, un šis izņēmums skar personas tiesības uz aizsardzību sociālā riska gadījumā. Šī izņēmuma kārtība noteic, ka saimnieciskās darbības veicējiem, kas nodarbojas ar noteiktiem saimnieciskās darbības veidiem, ir tiesības izvēlēties maksāt patentmaksu. Patentmaksas apmērs ir atkarīgs no pakalpojuma sniegšanas vietas – ja pakalpojums tiek sniegts Rīgas pašvaldības teritorijā, tad patentmaksa ir 100 eiro; ja pakalpojums tiek sniegts citās pašvaldību teritorijās, tad patentmaksa ir 50 eiro. Konkrētie saimnieciskās darbības veicēji drīkst izvēlēties maksāt patentmaksu, ja plānotie ieņēmumi pārskata gadā nepārsniegs 15 000 eiro. Šāds patentmaksas maksāšanas režīms neatbilst vienlīdzības principam un sociāli atbildīgas valsts principam.

Attiecībā uz vienlīdzības principa pārkāpumu Satversmes tiesa ir norādījusi, ka likumdevējam ir pienākums periodiski pārskatīt, vai kritēriji atšķirīgu nodokļu likmju piemērošanai vēl aizvien ir samērīgi un atbilst sociālajai realitātei.³² Patentmaksas ieviešana³³ ir saistīta ar tautsaimniecības un ekonomisko lejupslīdi, pieaugošo bezdarbu, valsts nespēju nodrošināt pilnvērtīgu sociālo palīdzību un ekonomiski aktīvo iedzīvotāju nevēlēšanos uzsākt savu biznesu augsto nodokļu un sarežģīto grāmatvedības prasību dēļ. Šāds pamatojums vairs nav attaisnojams 2020. gadā, lai turpinātu piemērot atšķirīgu attieksmi atkarībā no izvēlēta saimnieciskās darbības veida.

Salīdzinot saimnieciskās darbības veicēju, kas nodarbojas ar mežizstrādes pakalpojumu sniegšanu (nav tiesīgs izvēlēties patentmaksas maksāšanu; turpmāk – *Persona A*), ar saimnieciskās darbības veicēju, kas nodarbojas ar koka pinumu izgatavošanu (ir tiesīgs izvēlēties patentmaksas maksāšanu; turpmāk – *Persona B*), pieņemot, ka abi saimnieciskās darbības veicēji taksācijas gadā gūst ieņēmumus tikai no saimnieciskās darbības 15 000 eiro apmērā, nodokļu sloga atšķirība gadā veidojas 4120,80 eiro apmērā. Abas personas darbojas Valkas novada pašvaldībā. Abām personām neveidojas saimnieciskās darbības izdevumi. *Personai A* nodokļa slogs uz 15 000 eiro ir 4720,80 eiro.³⁴ Savukārt *Personai B* nodokļa slogs ir 600,00 eiro.³⁵

³² Satversmes tiesas 18.10.2018. spriedums lietā Nr. 2017-35-03, 18. p. Pieejams: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/12/2017-35-03_Spriedums-2.pdf](http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/12/2017-35-03_Spriedums-2.pdf) [aplūkots 14.03.2019.].

³³ Noteikumu “Kārtība, kādā piemērojama patentmaksa fiziskās personas saimnieciskajai darbībai noteiktā profesijā, un tās apmēri” anotācija: Ministru kabineta anotācija. Pieejams: https://likumi.lv/wwraksti/ANOTACIJAS/EMAnot_161209_patentmaksa.4750.doc [aplūkots 14.03.2019.].

³⁴ Aprēķins: valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (turpmāk – VSAOI) ir 2151,00 eiro, kas veidojas: 430 (minimālā alga) × 32,15% (VSAOI pašnodarbinātās personas likme × 12 mēneši) + (15 000 – 430 × 12) × 5% (pensijas likme) = 1659,00 + 492 = 2151,00.
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis (turpmāk – IIN) ir 2569,80 eiro, kas veidojas: (15 000 – 2151,00 (VSAOI)) × 20% = 2569,80.

³⁵ Aprēķins: 50 (patentmaksa) × 12 mēneši = 600 eiro, ko veido VSAOI 402 eiro un IIN 198 eiro.

Vācijas Konstitucionālās tiesas tiesneši ir atzinuši, ka nevienlīdzīgs nodokļa slogs ir jāvērtē caur sociāli atbildīgas valsts principu, t. i., nevienlīdzīgs nodokļa slogs ir attaisnojams, ja tas palīdz sasniegt sociāli atbildīgas valsts principu.³⁶

Likumdevējs kā kritēriju varētu izvirzīt ieņēmumu apjomu 15 000 eiro, kā arī patentmaksas atšķirību atkarībā no teritorijas, kurā tiek īstenota nodarbošanās, ja ikviens saimnieciskās darbības veicējs būtu tiesīgs izvēlēties maksāt patentmaksu – neatkarīgi no izvēlēta nodarbošanās veida. Tomēr arī šāds attaisnojums nebūtu pietiekams, jo, saglabājot patentmaksas maksāšanas režīmu, likumdevējs rīkojas sociāli neatbildīgi. Patentmaksas maksāšanas režīms nav attaisnojams, jo paredz minimālas sociālās garantijas patentmaksas maksātājam, un tas apdraud personas tiesības uz cilvēka cienīgu dzīvi nākotnē, kā arī uzliek nesamērīgu slogu pārējiem nodokļu maksātājiem. Saskaņā ar likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 26. panta sesto daļu no samaksātās patentmaksas 67% tiek ieskaitīti valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžetā kā valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, savukārt 33% maksātāja deklarētās dzīvesvietas pašvaldībā kā iedzīvotāju ienākuma nodoklis. Tātad patentmaksas maksātājam samaksātā 50 eiro patentmaksu veido 16,50 eiro iedzīvotāju ienākuma nodokli un 33,50 eiro valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas. Saskaņā ar likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta 3.² daļu patentmaksas maksātājs ir pakļauts pensijas un invaliditātes apdrošināšanai. Valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likme patentmaksas maksātājam ir 26,27%, ko veido valsts pensijas apdrošināšana 24,50% un invaliditātes apdrošināšana 1,77%.³⁷ Līdz ar to obligāto iemaksu objekts, no kura patentmaksas maksātājam nākotnē tiks aprēķināti sociālie pabalsti, ir 127,52 eiro,³⁸ no kura 20%³⁹ veido pensijas kapitālu, t. i., pensijas kapitāls personai pieaug tikai par 25,50 eiro mēnesī. Tas nozīmē: ja persona visu dzīvi būs patentmaksas maksātāja (piemēram, darba stāžs 45 gadi), tad šādas personas pensija, sasniedzot pensionēšanās vecuma sliekšni, būs 67,66 eiro.⁴⁰ Ar šādu pensijas apmēru persona nav spējīga nodrošināt sev cilvēka cienīgu dzīves līmeni.

Neskatoties pat tik tālā nākotnē, ja patentmaksas maksātāja saslimst vai tai piedzimst bērns, tad patentmaksas maksātājam nav tiesības saņemt sociālās apdrošināšanas pakalpojumus, jo tā ir apdrošināta tikai pensijas un invaliditātes riskam. Līdz ar to, ja personai nebūs citu ienākumu, tad šāda persona, lai izdzīvotu, būs spiesta lūgt valsts un sabiedrības palīdzību. Turklāt jāņem vērā, ka likumdevējs saskaņā ar likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 5. panta trešo daļu, 3.¹ daļu, 3.³ daļu un 3.⁴ daļu patentmaksas maksātājiem nav piešķīris tiesības pievienoties brīvprātīgi valsts sociālai apdrošināšanai, jo šī persona jau ir pakļauta obligātajai sociālajai apdrošināšanai. Personai, kura izpilda nodokļa

³⁶ Tiesnešu atsevišķās domas, kas pievienotas Vācijas Konstitucionālās tiesas 17.12.2014. spriedumam lietā Nr. 1BvL 21/12, 1.–2. p. Pieejams: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2014/12/12141217_1bvl002112en.html [aplūkots 11.03.2019.].

³⁷ Valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījums pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem 2020. gadā (% no iemaksu objekta): Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. Pieejams: https://www.vsaa.gov.lv//media/uploads/documents/Iemaksu_likmes_sadalijums_pa_veidiem_2020.pdf [aplūkots 08.02.2020.].

³⁸ Aprēķins: $33,50 \text{ VSAOI} \times 100\% / 26,27\% = 127,52$ eiro.

³⁹ Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem: Ministru kabineta 19.12.2017. noteikumi Nr. 786 [aplūkots 16.03.2019.].

⁴⁰ Aprēķins: $25,50 \times 12$ mēneši $\times 45$ gadi / $16,96$ plānotais laika posms pensijas izmaksai / 12 mēnešiem = $67,66$ eiro.

maksāšanas režīma uzliktos pienākumus, dzīvojot sociāli atbildīgā valstī, būtu tiesības rēķināties, ka tai nākotnē būs iztikas līdzekļi vismaz minimālā apmērā, lai nodrošinātu cilvēka cienīgu dzīves līmeni. Kā arī no cilvēka cieņas izriet valsts pienākums dot personai iespēju apgādāt sevi pašai, lai tā nebūtu atkarīga no valsts sniegtās palīdzības.⁴¹

Kopsavilkums

1. Izstrādājot iedzīvotāju ienākuma nodokļa politiku, likumdevējam jāievēro vienlīdzības princips kopsakarā ar sociāli atbildīgas valsts principu, un noteiktais nodokļa slogs nevar būt nesamērīgs.
2. Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 19. panta 2.¹ daļā ir iekļauts 50 eiro nodokļa maksājums ar konfiscējošām iezīmēm, kas var aizskart tiesības uz cilvēka cienīgu dzīves līmeni, kā arī šāds maksājums atbilst nodevas būtībai, nevis nodokļa būtībai.
3. Izvērtējot neapliekamo minimumu un atvieglojumus, pirmkārt, ir jāvērtē, vai ienākums pēc iedzīvotāju ienākuma nodokļa nomaksas ir tāds, lai nodrošinātu cilvēka cienīgu dzīves līmeni, jo nodokļa maksātājam nav pienākums segt valsts izdevumus, kamēr tas nav nodrošinājis sev un savai ģimenei cilvēka cienīgu dzīves līmeni. Otrkārt, ir jāvērtē, vai neapliekamais minimums un atvieglojumi atbilst sociālo pabalstu apmēram, jo par to, ko valsts bez nosacījumiem piešķir citām personām no vispārējiem budžeta līdzekļiem, nedrīkstētu likt personai maksāt iedzīvotāju ienākuma nodokli.
4. Izvērtējot cilvēka cienīgu dzīves līmeni kopsakarā ar neapliekamo minimumu un atvieglojumiem, ir jāvērtē likumdevēja izstrādātā metode, kā nosaka nepieciešamo līdzekļu apmēru cilvēka cienīgas dzīves līmeņa nodrošināšanai, un šīs metodes pamatotība. Trūkstot metodei vai metodes pamatojumam, ir atzīstams, ka valsts nav izpildījusi savu pienākumu nodrošināt cilvēka cienīgu dzīves līmeni.
5. Izpildoties noteiktiem kritērijiem, likumdevējs kā neapliekamu ienākumu, kas neietekmē diferencēto neapliekamo minimumu un iedzīvotāju ienākuma nodokļa progresīvo likmi, ir noteicis ienākumu no akciju pirkuma tiesību (opciju) īstenošanas, un šāda likumdevēja rīcība neatbilst vienlīdzības principam un sociāli atbildīgas valsts principam.
6. Patentmaksas maksāšanas režīms neatbilst vienlīdzības principam, jo šādu režīmu ir tiesības izvēlēties tikai noteiktiem saimnieciskās darbības veicējiem, un atšķirīgās attieksmes pamatojums vairs neatbilst šā brīža sociālai realitātei. Patentmaksas maksāšanas režīms neatbilst arī sociāli atbildīgas valsts principam, jo patentmaksas maksātājiem netiek nodrošināta aizsardzība sociālā riska gadījumā.

---

⁴¹ Kovaļevska A. Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni. Jurista Vārds, 22.12.2009., Nr. 51/52 (594/595).
Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/202481-btiesibas-uz-atbilstosu-dzives-limenib/> [aplūkots 20.11.2016.].

TIESISKĀS NOTEIKTĪBAS PRINCIPA IETEKMES PALIELINĀŠANAS PERSPEKTĪVAS SAVSTARPĒJĀS SASKAŅOŠANAS PROCEDŪRĀS STARP KOMPETENTAJĀM IESTĀDĒM

PROSPECTS FOR INCREASING THE IMPACT OF LEGAL CERTAINTY PRINCIPLE IN MUTUAL AGREEMENT PROCEDURE BETWEEN COMPETENT AUTHORITIES

Krists Ansons, *Mg. iur.*

Summary

Mutual agreement procedures operate in an environment that is highly unpredictable to companies. Regulatory transfer pricing changes have a disrupting effect on elimination of double taxation.

The topic is particularly relevant today, as Latvia has agreed to try to comply with OECD, BEPS Action 14 Mutual agreement procedure minimum standards, and has implemented EU Council Directive 2017/1852 of 10 October 2017 on tax dispute resolution mechanisms in the European Union.

The purpose of this paper is to analyze the prospects for increasing the impact of legal certainty principle in mutual agreement procedure between competent authorities.

The results of the work expose the problems of mutual agreement procedures in Latvia and reveal that more work remains to be done to increase legal certainty in mutual agreement procedures of Latvia.

Atslēgvārdi: savstarpējās saskaņošanas procedūras, tiesiskā noteiktība, transfertcenas

Keywords: mutual agreement procedure, legal certainty, transfer pricing

Ievads

Savstarpējās saskaņošanas procedūras (turpmāk – arī MAP) ir viens no pārnacionālajiem sadarbības instrumentiem, kas pieejams saskaņā ar Latvijas Republikas nodokļu tiesībām. Autors apskatīs tēmu transfertcenu savstarpējās saskaņošanas procedūru kontekstā. 1776. gadā nodokļu iekasēšanas politikā Ādams Smits izvirzīja četrus galvenos principus. Proporcionalitātes principu, efektivitātes, vienkāršības un paredzamības principu.¹ Ā. Smits uzskatīja, ka

---

¹ Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Available at: https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf 639 – 641.p [aplūkots 25.03.2017.].

neliela neskaidrība nodokļa maksāšanas laikā, nodokļa iekasēšanas manierē vai maksājamo daudzumā veicina nodokļu iekasētāja nekaunību un korumpētību.²

Arī mūsdienās vēl joprojām aktuālas Smita atziņas. Neskaidrība nodokļu iekasēšanas manierē rada patvaļas risku, kas ir viens no faktoriem, kurš demotivē vietējos saimnieciskās darbības veicējus, atgrūž investorus un starptautisko uzņēmumu grupas. Nodokļu tiesību jomā ar tiesību principu piemērošanu vien nepietiek, normatīvo aktu vakuumā kompetentās iestādes var pieņemt nodokļu maksātājiem neskaidras un nepieņemamas nostādes.

Līdz ar tehnoloģiju attīstību uzņēmumiem un personām saimnieciskās darbības un tās palīgdarbību veikšanas vieta vairs nav tik svarīga, piemēram, ar interneta izgudrošanu apmainīties ar liela apjoma informāciju ir vienkāršāk, var arī kontrolēt starptautiskās uzņēmumu grupas saimniecisko darbību no attāluma. Vienlaicīgi ir pieaugušas personu pārvietošanās iespējas, piemēram, piekļuve transportlīdzekļiem, bezvīzu režīmam un ES bezrobežu teritorijai. Šie apstākļi veicina starpvalstu nodokļu konkurenci. Nodokļu konkurences apstākļos valstu interesēs ir sadarboties un taisnīgi savstarpēji sadalīt nodokļu iekasēšanas tiesības, ņemot vērā starptautisko uzņēmumu intereses. Dubultā aplikšana ar nodokļiem būtiski kaitē uzņēmumiem un rada tiem zaudējumus vairāku miljonu eiro apmērā,³ tomēr jāatzīst, ka nodokļu konvencijas var saturēt mehānismus, ko šie paši uzņēmumi var izmantot, lai izvairītos no nodokļu maksāšanas.⁴ Latvijas izpratnē dubultā aplikšana ar nodokļiem izceļas tikai tad, ja nodoklis jau ir samaksāts. Dubultā aplikšana ar nodokļiem īpaši aktuāla starptautisko uzņēmumu grupām, kas vēlas paplašināt savu darbību, dibinot saistītus uzņēmumus valstīs, ar kurām nav noslēgtas nodokļu konvencijas. Divas visbiežākās strīdu jautājumu situācijas, ko var risināt savstarpējās saskaņošanas procedūru ietvaros, ir 1) situācija, kur vienā valstī uzņēmuma peļņa ir aplikta ar uzņēmuma ienākuma nodokli (turpmāk – UIEN) un citā valstī ar iedzīvotāju ienākuma nodokli vai UIEN ir apliktas dividendes no šīs peļņas, 2) situācija, kur, uzņēmumam gūstot peļņu, vienu un to pašu peļņu aplik ar UIEN gan viena valsts, gan kāda cita valsts. Savstarpējās saskaņošanas procedūras ietvaros var risināt arī citas starptautisko nodokļu strīdu jautājumu lietas, piemēram, lietas par pastāvīgo pārstāvniecību izcelšanās kritērijiem.

Par MAP regulējošajiem normatīvajiem aktiem un procedūras mērķi

Pirmais līgums par dubultās aplikšanas ar nodokļiem novēršanu tika slēgts 1872. gadā starp Lielbritāniju un Šveici par mantojuma nodevām.⁵ Vēsturiski dubultās aplikšanas novēršanas risinājumus globālā līmenī sāka attīstīt

² Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Available at: https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf 639 – 641.p [aplūkots 25.03.2017.].

³ b.a. Double taxation pact put on ice as businesses cry foul. Available at: <https://www.theeastafrican.co.ke/business/Double-taxation-pact-put-on-ice-as-businesses-cry-foul-/2560-3897322-2yfji5/index.html> [aplūkots 05.01.2020.].

⁴ b.a. Dutch double taxation treaties lead to huge revenue losses in developing countries. Available at: <https://www.somo.nl/dutch-double-taxation-treaties-lead-to-huge-revenue-losses-in-developing-countries/> [aplūkots 06.01.2020.].

⁵ Jogarajan S. The Conclusion and Termination of the 'First' Double Taxation Treaty (October 1, 2012). British Tax Review, Vol. 3, 2012; University of Melbourne Legal Studies Research Paper, No. 604. Available at: <https://ssrn.com/abstract=2154760> [aplūkots 06.01.2020.].

20. gadsimta sākumā. Pirmā starptautiskā organizācija, kas periodiski sāka attīstīt konvencijas modeli par dubultās aplikšanas ar nodokļiem novēršanu, bija Tautu Savienība, kas pirmo konvencijas modeli sagatavoja 1926. gadā.⁶ Tautu Savienība konvencijas modeli 1928. gadā iestrādāja pirmo koncepciju strīdu risināšanas mehānismiem, kas paredzēja, ka valstis var savā starpā vienoties par nodokļu konvencijas normu interpretāciju un piemērošanu un uzsākt MAP.⁷ Tautu Savienības darbu pie MAP koncepcijas turpināja Eiropas Ekonomiskās sadarbības organizācija⁸ (OEEC), kas 1961. gadā kļuva par Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizāciju (OECD).⁹ Pašreiz savstarpējās saskaņošanas procedūras juridiskais pamats starptautiski izriet no OECD un ANO parauga balstītām starp valstīm slēgtajām nodokļu konvencijām par nodokļu dubultās uzlikšanas un nodokļu nemaksāšanas novēršanu (turpmāk – nodokļu konvencijas). Daļu no šīm konvencijām, sākot ar 2019. gadu, modificē “Daudzpusējās konvencijas nodokļu bāzes samazināšanas un peļņas novirzīšanas novēršanas pasākumu ieviešanai attiecībā uz nodokļu konvencijām” (turpmāk – MLI). Eiropas Savienībai ir savi normatīvie akti, kas regulē MAP kopā ar nodokļu konvencijām un MLI: Konvencija par nodokļu dubultās uzlikšanas novēršanu sakarā ar asociēto uzņēmumu peļņas korekciju (turpmāk – arī arbitrāžas konvencija), kā arī ES direktīva (ES) 2017/1852 par nodokļu strīdu izšķiršanas mehānismiem. Latvija nesēn pārņēma ES direktīvu (ES) 2017/1852 Likumā par nodokļiem un nodevām. Šī direktīva ir piemērojama visās ES valstīs kopš 2019. gada 1. jūlija par dubultās aplikšanas ar nodokļiem u. c. strīdus jautājumiem saistībā ar ienākumiem, kas gūti pēc 2018. gada 1. janvāra (ieskaitot). Latvija ir noslēgusi nodokļu konvencijas ar visām ES dalībvalstīm, Latvijas nodokļu konvenciju kopskaits ir 61, kas kopā aptver 62 jurisdikcijas.¹⁰ Citu normatīvo aktu, kas paredzētu MAP, nav, līdz ar to Latvijas nodokļu maksātājiem jārēķinās, ka MAP var slēgt tikai ar šīm 62 jurisdikcijām, pārējos MAP iesniegumus par dubultās aplikšanas ar nodokļiem novēršanu neizskatīs. MAP regulējums katras noslēgtās konvencijas ietvarā var būtiski atšķirties, līdz ar to MAP procedūrai ar katru jurisdikciju var piemērot unikālu pieeju. Visas MAP procedūras vieno nodokļu konvenciju galvenais mērķis, dubultās nodokļu aplikšanas novēršana.¹¹ MAP procedūras ietvaros Latvijā izšķir transfertcenu, nodokļu rezidences, ieturējuma nodokļu un citus strīdus starp valstīm, kuri rodas, interpretējot un piemērojot nodokļu nolīgumus un konvencijas.

Savstarpējās saskaņošanas procedūra kalpo, lai novērstu nodokļu konvencijām neatbilstošu aplikšanu ar nodokļiem, t. i., novērstu dubulto aplikšanu ar nodokļiem, novērstu izvairīšanos no nodokļu maksāšanas, novērstu krāpniecību. MAP uzdevums nav veikt papildu nodokļu uzrēķinus. Līdz ar

⁶ Vogel K. Double Tax Treaties and Their Interpretation. Berkeley Journal of International Law 1986-01. Available at: <https://lawcat.berkeley.edu/record/1112555?ln=en> [aplūkots 07.01.2020.].

⁷ Chetcuti J. Arbitration in International Tax Dispute Resolution. Available at: <http://www.inter-lawyer.com/lex-e-scripta/articles/tax-arbitration.htm> [aplūkots 08.01.2020.].

⁸ Ibid.

⁹ b.a. Organisation for European Economic Co-operation. Available at: <https://www.oecd.org/general/organisationforeuropeaneconomicco-operation.htm> [aplūkots 09.01.2020.].

¹⁰ b.a. Latvijas Republikas konvenciju par nodokļu dubultās uzlikšanas un nodokļu nemaksāšanas novēršanu statuss. Pieejams: https://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/nodoklu_politika/nodoklu_konvencijas/divpusejo_konvenciju_statuss/ [aplūkots 10.01.2020.].

¹¹ OECD. Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version 2017, OECD Publishing. Available at: http://dx.doi.org/10.1787/mtc_cond-2017-en 9.p [aplūkots 11.01.2020.].

to MAP kalpo kā pārnacionāls rīks tiesiskās noteiktības principa veicināšanai starp divām valstīm (Latvijā daudzpusējais MAP starp vairākām valstīm nav pieejams).

Tiesiskās noteiktības princips ir vispārējais tiesību princips. Satversmes tiesa ir atzinusi vispārējos tiesību principus kā tiesību avotu, vispārējiem tiesību principiem ir augstāks juridiskais spēks nekā rakstītām tiesību normām, izņemot konstitucionālās normas.¹² Vispārējie tiesību principi nosaka tiesiskās sistēmas saturu un struktūru, uzliek juridiskus pienākumus un piešķir subjektīvas tiesības.¹³ Tiesiskās noteiktības princips uzliek valstij pienākumu nodrošināt tiesisko attiecību noteiktību un stabilitāti, kā arī ievērot tiesiskās paļāvības principu, lai veicinātu indivīda uzticību valstij un likumam.¹⁴ Tiesiskās noteiktības princips noteic, ka iestādei ir jāseko tās iedibinātajai praksei un jādarbojas konsekventi tādā veidā, kā tā ir darbojusies līdz šim līdzīgās situācijās, tādējādi sargājot privātpersonām radīto uzticību valstij un tiesībām.¹⁵ Iestādei jāseko tās iedibinātai praksei neatkarīgi ne no tā, vai konkrētā privātpersona vispār zina par šādas iestādes prakses esamību, ne arī no tā, vai tā ir bijusi publicēta, jo iestādei jānodrošina vienlīdzīga attieksme gan pret tām privātpersonām, kuras ir uzzinājušas par iestādes praksi, gan pret tām privātpersonām, kuras par to nemaz nav zinājušas.¹⁶

MAP procesā pašreiz Latvijā, vērtējot no nodokļu maksātāja pozīcijas, ir tiesiskās noteiktības problēmas, process ir maz lietots, pieejamā informācija par procesu nerada pārliecību, ka procesa laikā, interpretējot nodokļu konvencijas, tiktu pilnvērtīgi novērsta dubultā aplikšana ar nodokļiem. Pašreiz Latvijā apjomīgākā dubultā aplikšana ar nodokļiem izceļas valstu veikto transfertcenu auditu rezultātā. Piemēram, vienā valstī tiek veikts nodokļa uzrēķins par uzņēmuma peļņu no starptautiskajiem darījumiem ar tā saistīto uzņēmumu, bet otrā valstī ar kredīta metodi vai atbrīvojuma metodi netiek samazināts nodokļu maksājums par koriģēto vietējo peļņu saistītajam uzņēmumam. Līdz ar to faktiski starptautisko uzņēmumu grupa samaksā UIEN par vienu un to pašu ienākumu divās valstīs. To dēvē par ekonomisko dubulto aplikšanu ar nodokļiem.

Dubulto aplikšanu ar nodokļiem MAP procedūrā var novērst ja:

- a) valsts, kas veic auditu, atkāpjas no savas pozīcijas (rezultātā valsts, kas veic auditu, zaudē iekasēto nodokli, valsts, kurā neveica auditu, nosargā savu nodokli);
- b) otra valsts, kurā neveica auditu, piekāpjas valstij, kas veica auditu (valsts, kas veic auditu, nosargā savu nodokli, valsts, kas neveica auditu, zaudē iekasēto nodokli);

¹² Ziemele I. Satversmes tiesas loma konstitucionālo principu aizsardzībā un piemērošanā. Jurista Vārds, 21.11.2017., Nr. 48 (1002), 21. lpp. [aplūkots 20.03.2020.].

¹³ Rezevska D. Referāta "Tiesiskās drošības un paļāvības princips – būtiski tiesiskas valsts principa elementi" tēzes. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2016/09/REZEVSKA_D_TEZES.pdf [aplūkots 20.03.2020.].

¹⁴ Satversmes tiesas 25.10.2004. spriedums lietā Nr. 2004-03-01 "Par likuma "Par valsts pensijām" 30. panta piektās un sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91. pantam", 9.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 26.10.2004., Nr. 169.

¹⁵ Rezevska D. Referāta "Tiesiskās drošības un paļāvības princips – būtiski tiesiskas valsts principa elementi" tēzes. Pieejams: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2016/09/REZEVSKA_D_TEZES.pdf [aplūkots 20.03.2020.].

¹⁶ Ibid.

- c) vienošanās rezultātā abas valstis vienojas, kādā apmērā katra zaudē iekasēto nodokli.

Procedūras rezultātā dubultā aplikšana ar nodokli ne vienmēr tiek novērsta, ja kompetentās iestādes nespēj vienoties par taisnīgu iekasēšanas tiesību sadali, jāņem vērā, ka MAP procedūra neiejaucas valstu suverenitātē par nodokļu jautājumu regulēšanu. Procedūrai jāaizsargā nodokļu maksātāja tiesības tikt apliktam ar nodokļiem saskaņā ar nolīgumiem un konvencijām un jānovērš tādu nodokļu uzlikšanu, kas neatbilst nolīgumiem un konvencijām. Līdz ar to savstarpējās saskaņošanas procedūrai nevajadzētu kalpot kā valstu instrumentam nodokļu ienākumu nosargāšanai, tā ir jāveido kā nodokļu maksātāju instruments taisnīgas nodokļu iekasēšanas nodrošināšanai.

OECD vēl joprojām strādā pie MAP pilnveides. Viens no OECD darba kārtības punktiem ir BEPS 14. ziņojuma "strīdu risināšanas efektivizācija"¹⁷ papildināšana un tā ieviešana praksē, kas sevī ietver valstu īstenoto MAP pārbaudes, rekomendāciju izvirzīšanu un labākās prakses piemēru ieteikšanu, lai saskaņotu MAP procedūras minimālos standartus, kas padarītu MAP skaidrāku un pieejamāku nodokļu maksātājiem globālā līmenī. BEPS 14. ziņojums "strīdu risināšanas efektivizācija" tiecas saskaņot valstu MAP režīmus ar OECD nodokļu konvenciju modeli, OECD FTA MAP foruma dalībvalstu saskaņotajiem minimālajiem standartiem un OECD FTA MAP foruma saskaņoto labāko praksi. Jāatzīst, ka nedz standarti, labākā prakse un nodokļu konvencijas modelis nav juridiski saistoši līdz brīdim, kamēr to atziņas tiek ieviestas valstu noslēgtajās nodokļu konvencijās un citos normatīvajos aktos.

Globālā līmeņa tiesiskās noteiktības problēmas MAP procedūrā

Autora ieskatā tiesiskās noteiktības principa problēmas jāapskata divās dažādās MAP procedūras stadijās: MAP uzsākšanas stadijā un procedūras norises stadijā. MAP uzsākšanas stadijas un procedūras norises problēmas ir jāatrisina, jo pašreizējā situācijā MAP procedūras ietvaros no sākuma līdz galam nodokļu maksātājs ir kā nolaupīts ķīlnieks. Šādu apgalvojumu var izteikt, analizējot MAP regulējošo normatīvo aktu liberālo pieeju termiņiem un ievērojot to, ka nodokļu maksātājs visas procedūras laikā cieš no dubultās aplikšanas ar nodokļiem. Tomēr pēdējos gados OECD un ES darbības rezultātā MAP piemēro arvien biežāk.¹⁸ Dubultā uzņēmumu ienākuma aplikšana ar nodokļiem var būt paralizējoša pat starptautisko uzņēmumu darbībai. Saskaņā ar OECD MAP statistiku MAP procedūras transfertcenu lietās tiek risinātas ļoti ilgi, piemēram, 2018. gadā pabeigtās strīdu jautājumu lietas vidēji tika risinātas 33 mēnešus.¹⁹ Jāņem vērā, ka statistikā nav iekļauts laiks, kas patērēts līdz strīdu jautājumu lietas ierosināšanai. Procedūras uzsākšanas laiku labākajā gadījumā var sākt

¹⁷ OECD, Making Dispute Resolution Mechanisms More Effective, Action 14 - 2015 Final Report, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing, Paris, 2015. Available at: <https://doi.org/10.1787/9789264241633-en>. [aplūkots 12.01.2020.].

¹⁸ Morris E. From best endeavours to binding arbitration: Eliminating double taxation. Available at: <https://www.internationaltaxreview.com/article/b1f7mxxp48msjv4/from-best-endeavours-to-binding-arbitration-eliminating-double-taxation> [aplūkots 15.01.2020.].

¹⁹ OECD. Mutual Agreement Procedure Statistics for 2018. Available at: <https://www.oecd.org/tax/dispute/mutual-agreement-procedure-statistics.htm> [aplūkots 13.01.2020.].

skaitīt tikai nedēļu no paziņojuma par MAP pieteikuma saņemšanu, bet sliktākajā gadījumā MAP var neuzsākt arī gadiem.²⁰ Bieži vien nodokļu maksātāja iesniegumu nepieņem pirmajā reizē un pieprasa papildu informāciju, procesu neuzsāk, kamēr kompetentā iestāde nav saņēmusi tai nepieciešamo informāciju. Tās kompetentās iestādes, kas atrodas Eiropas Savienībā, saņemot ES rezidenta MAP pieteikumu, jaunās direktīvas ietvaros tās akceptē vai noraida sešu mēnešu laikā pēc tā saņemšanas, tomēr arī šajā gadījumā procedūras uzsākšanas process var ievilkties, jo kompetentās iestādes var vairākkārtīgi pieprasīt papildu informāciju. Pēc prasītās informācijas iesniegšanas nodokļu maksātājs var atkal gaidīt līdz pat sešiem mēnešiem, līdz MAP, iespējams, tiks uzsākta. Savstarpējās procedūras uzsākšanas un pabeigšanas novilcināšanu, administratīvo šķēršļu izvirzīšanu var vērtēt kā atteikšanos nodrošināt taisnīgumu. ES rezidentiem ir priekšrocības, jo jaunajā direktīvā ir norādīti dokumenti, kas nodokļu maksātājam ir jāiesniedz. Tomēr direktīva neizskauž tiesisko nenoteiktību, pēc iesniegtā lūguma pieņemšanas nodokļu maksātājam procedūras ietvaros līdz tās iznākumam vairs nav lomas, kompetentās iestādes tam var nesniegt informāciju par procedūras norisi un sagaidāmo rezultātu, līdz ar to tam ir jāgaida, līdz kompetentās iestādes vienosies par MAP atrisinājumu, kas Eiropas Savienībā var ilgt pat trīs gadus, kopš kompetentā iestāde saņēmusi visu nepieciešamo informāciju no nodokļu maksātāja. Veicot MAP ar valstīm ārpus ES, lielākajā daļā nodokļu konvencijās nav noteikts lietu izskatīšanas laiks, OECD FTA MAP foruma juridiski nesaistošajos minimālajos standartos, nešķirojot MAP lietu kategorijas, noteikts, ka MAP strīdu jautājumu lietas jācenšas atrisināt divu gadu laikā, ievērojot transfertcenu MAP strīdu jautājumu lietu sarežģītību (transfercenu dokumentācijas analīzes laiks, salīdzinošās atlasas izveides laiks, pozīciju papīru sagatavošanas laiks, informācijas apmaiņas laiks). Transfercenu kategoriju lietu vidējā sarežģītības pakāpe ir augstāka par visām pārējām lietām, tāpēc arī neloģiski uz visām MAP kategorijām attiecināt vienu un to pašu termiņu. Tikai nedaudzās nodokļu konvencijās ir noteikts MAP procedūras ilgums, piemēram, Latvijas Republikas nodokļu konvencijā ar Japānu ir norādīts divu gadu termiņš, kura laikā, nepanākot vienošanos, ir jāuzsāk ne mazāk laikietilpīgā arbitražas procedūra.

Ievērojot iepriekš minētos termiņus, paliek nemainīgs fakts, ka nodokļu maksātāja līdzekļi, ko tas varētu izmantot savai saimnieciskajai darbībai, ir samazināti par dubultā nodokļa apjomu, turklāt, pat sasniedzot nodokļu maksātājam labvēlīgu rezultātu MAP procedūrā, tam rodas papildu kaitējums par neizmantoto kapitālu (kuru neviens tam nekad neatmaksās, ņemot vērā to, ka valstis vienojas par MAP rezultātu, nevis atzīst nepareizu nodokļu iekasēšanu).

Tiesiskās noteiktības problēmas izpaužas arī, vērtējot iespējamus MAP rezultātus. Jāanalizē konkrētās noslēgtās nodokļu konvencijas izpratne par to, kas ir konvencijas tvērumā ietilpstošais nodoklis. Latvijas noslēgtās nodokļu konvencijas tvērumā ietilpst tikai iedzīvotāju ienākuma nodoklis un uzņēmumu ienākuma nodoklis. Tā ir nodokļu maksātājam neizdevīga pieeja, kur MAP procedūras rezultātā, koriģējot apliekamo ienākumu valstī, var proporcionāli

²⁰ OECD, BEPS Action 14 on More Effective Dispute Resolution Mechanisms – Peer Review Documents, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD, Paris, 2016. Available at: www.oecd.org/tax/beps/beps-action-14-on-more-effective-dispute-resolution-mechanisms-peer-review-documents.pdf [aplūkots 14.01.2020.].

nekorīgēt nokavējuma naudu un soda naudu. Šāda situācija nozīmē, ka uzņēmumam ir jāveic maksājumi, kas nemaz nebūtu radušies, ja MAP vienošanās rezultāts būtu piemērojams jau dubultās aplikšanas ar nodokļiem izcelšanās dienā. Taisnīgāka pieeja šajā jomā būtu interpretēt konvencijas noteikumus par labu nodokļu maksātājam, līdzīgi kā Lielbritānijā.²¹ Lielākā daļa MAP konvenciju pieļauj rīcības brīvību, savstarpēji vienojoties par risinājumu jebkuriem sarežģījumiem vai šaubām, kas rodas, interpretējot nodokļu konvenciju, tajā skaitā arī par to, kas konvencijas ietvarā būtu uzskatāms par nodokli. Nodokļu maksātājam nav iespēju jebkādi ietekmēt valstu pieņemtos lēmumus MAP procedūrā, tas tiem var tikai piekrist un nepiekrist. Kompetentās iestādes rīkojas tiesiski, bet ne taisnīgi, vienojoties tikai par dubultās aplikšanas novēršanu, neskatot nokavējuma un soda naudas samazināšanu. Nesamazinot šos maksājumus, noslēdzot vienošanos par dubultās aplikšanas ar nodokļiem novēršanu, tiek novērsta tikai pamatsummas aplikšana, bet kopumā dubultā aplikšana netiek novērsta, tā tiek tikai mikstināta. MAP procedūru tiesiskās noteiktības problēmas un to riski liek nodokļu maksātājiem šo procedūru uztvert kā pēdējo salmiņu.

Vietējā līmeņa tiesiskās nenoteiktības problēmas MAP procedūrā

Kā iepriekš minēts, pret dažādu valstu nodokļu rezidentiem piemēro MAP pēc atšķirīga tiesiskā regulējuma. Eiropas Savienības ietvaros MAP process ir noregulēts ar 2017. gada 14. oktobra direktīvu (ES) 2017/1852 par nodokļu strīdu izšķiršanas mehānismiem un ar arbitražas konvenciju. Šī direktīva un konvencija neattiecas uz MAP procedūrām ar valstīm, kas nav Eiropas Savienībā. Ir panākta līdzīga izpratne par MAP procesuālajiem pamatjautājumiem starp Eiropas Savienības dalībvalstīm. Likuma "Par nodokļiem un nodevām" XV nodaļa neveicina tiesisko noteiktību attiecībā uz MAP procedūrām ar valstīm, kas nav Eiropas Savienībā, jo tā ir izmantojama tikai MAP procedūrās ar citām Eiropas Savienības dalībvalstu kompetentajām iestādēm. Uz MAP procedūrām ar pārējām valstīm attiecas tikai tie noteikumi, kas norādīti nodokļu konvencijās. Konvencijās ietvertie paragrāfi ir diezgan līdzīgi. Visās Latvijas nodokļu konvencijās ir ietverts vispusīgs paragrāfs par MAP, kas regulē MAP iesniegšanas termiņu, valsti vai valstis, kur iesniegums jāiesniedz, noteikums, ka valstīm jācenšas savstarpēji atrisināt jebkādas problēmas vai šaubas, kas izriet no to nodokļu konvenciju interpretācijas. Interpretācijai paliek atvērti būtiski punkti – strīdu jautājuma lietas ierosināšanas kritēriji, procesa norise, nodokļu maksātāja loma, iesniedzamā informācija, ko var sagaidīt kā procedūras iznākumu. MAP procedūrā starp Latviju un valsti ārpus Eiropas Savienības nodokļu maksātājam nav ne garantijas, ne skaidrības, ka viņa pieteikums tiks pieņemts Latvijā, ja salīdzina ar līdzīgas kvalitātes pieteikumu, kas iesniegts MAP procedūrā, kura regulēta pēc Eiropas Savienības tiesību normām. Vienīgais, kritērijs, ar ko var rēķināties ārvalsts nodokļu maksātājs, ir nodokļu konvencijas 25. panta pirmais teikums, kas 59 Latvijas nodokļu konvencijās paredz, ka MAP iesniegumu var iesniegt tikai vienai valstij, savukārt divās konvencijās (ar Japānu

²¹ b.a. Mutual Agreement Procedure (MAP). Available at: <https://www.gov.uk/government/publications/statement-of-practice-1-2018/statement-of-practice-1-2018> [aplūkots 15.01.2020.].

un Amerikas Savienotajām Valstīm) paredz, ka iesniegumu var iesniegt abām iesaistītajām valstīm vienlaicīgi.

Pēc tiesiskās noteiktības principa attiecībā uz visiem nodokļu maksātājiem, kas ir līdzīgos apstākļos, ir jāattiecinā vienāds regulējums. Arī tiem nodokļu maksātājiem, kas ar nodokļiem dubulti aplikti gan Latvijā, gan citā valstī, kas atrodas ārpus Eiropas Savienības, ir jānodrošina tiesiskā noteiktība. Pirmais solis tiesiskās noteiktības veicināšanai izpaustos, papildinot likumu "Par nodokļiem un nodevām" ar līdzīgiem noteikumiem, kas izklāstīti tā XV nodaļā, bet attiektos uz tām MAP strīdu jautājumu lietām ar valstīm, kas nav Eiropas Savienībā.

Līdz ar to kompetentajai iestādei nevajadzēs interpretēt strīdu jautājumu lietas ierosināšanas kritērijus, kas aprūrina MAP procedūras uzsākšanu.

Tiesiskās noteiktības problēmas, kas saistītas ar strīdu jautājuma lietas rezultātu

Lai gan MAP process ir neskaidrību pilns, pēc tā būtības tas ir svarīgs rīks transfertcenu tiesiskās noteiktības veicināšanā. Ne velti OECD transfertcenu vadlīnijās atgādināts, ka transfertcenas nav eksaktās zinātnes.²² Transfertcenas gandrīz nekad nav vienas universāli atzītas precīzas atbildes. Katrai valstij ir savi nodokļu likumi, sava pieeja pareizai transfertcenu noteikšanai, MAP procedūra kalpo kā šo pieeju savstarpēja saskaņošana, lai valstis varētu vienoties par konkrētu, abpusēji pieņemamu risinājumu par labu nodokļu maksātājam. Objektīvai pieejai MAP procesam traucē pārāk stingra pieturēšanās pie audita pozīcijām, procedūrai deleģējot auditorus, kas paši izstrādājuši MAP procedūras ietvaros saskaņojamo pozīciju.²³ MAP procedūras ietvaros valstis iepazīstas ar jauniem faktiem, kas nebija pieejami audita veikšanas laikā, šie jaunie fakti procedūras ietvaros jāizmanto, lai nonāktu pie kopīga risinājuma.

Tiesisko noteiktību neveicina fakts, ka, ņemot vērā MAP specifiku, tā ietvaros valstis, lai pamatotu savu pozīciju, var izmantot tikai sev zināmus slepenos salīdzināmos datus (tos izmanto, lai aprēķinātu atbilstošo darījumu tirgus vērtību), par kuriem dati ir iegūti no citiem nepieejamiem, nepubliskiem avotiem. Analogiskās situācijās, veicot auditu, šos datus Latvijā nedrīkst izmantot, lai pamatotu kompetentās iestādes aprēķināto atbilstošo uzņēmumu darījumu tirgus vērtību, jo šos datus nedrīkst izpaust datu aizsardzības iemeslu dēļ, tāpat šos datus arī nevar izmantot, lai pamatotu procedūras rezultātu automātisku izmantošanu attiecībā uz nākamajiem gadiem, pēc procedūras noslēgšanas.

Tiesisko noteiktību neveicina fakts, ka virknē nodokļu konvenciju noteikts, ka kompetentajām iestādēm ir tikai jātiecas nonākt pie risinājuma savstarpējo saskaņošanas procedūru lietās. Eiropas Savienībā šī problēma tiek risināta, direktīvā ieviešot arbitražas procedūru, kur abu kompetento iestāžu deleģētie pārstāvji kopā ar neatkarīgiem pārstāvjiem izveido komisiju, kas pēc MAP

²² OECD. OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations 2017, OECD Publishing, Paris. Available at: <http://dx.doi.org/10.1787/tpg-2017-en> 37.p.3 [aplūkots 18.01.2020.].

²³ OECD, Making Dispute Resolution Mechanisms More Effective, Action 14 - 2015 Final Report, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing, Paris, 2015. Available at: <https://doi.org/10.1787/9789264241633-en>. 22.p [aplūkots 12.01.2020.].

procedūras sarunu vešanas izgāšanās risina jaunu, līdzīgu procesu līdzīgā kārtībā kā savstarpējās saskaņošanas procedūra. Bet jau ar obligātu pienākumu nonākt pie risinājuma.²⁴ Pētot valstu MAP statistiku un iztaujājot MAP speciālistus, var secināt, ka pat nodokļu administrāciju pārstāvji zaudē pārliecību par iespējamo strīdu jautājuma lietas rezultātu, tādējādi fakts vien, ka tuvojas arbitražas procedūras noteiktais termiņš, mudina kompetentās iestādes vienoties, jo arbitražas komisiju lēmumi var krietni atšķirties no tās vienošanās, pie kādas tās būtu savstarpēji nonākušas. Paši nodokļu maksātāji pauž, ka kompetento iestāžu MAP komandas, vienojoties ar otro valsti, pieņemot lēmumus, ņem vērā arī citu nesaistītu lietu progresu ar šo valsti, līdz ar to viens īpaši labvēlīgs lēmums vienam uzņēmumam var izraisīt nelabvēlīgu lēmumu otram uzņēmumam.²⁵

Secinājumi

1. Savstarpējās procedūras uzsākšanas un pabeigšanas novilcināšanu, administratīvo šķēršļu izvirzīšanu var vērtēt kā atteikšanos nodrošināt taisnīgumu. Balstoties uz pašreizējo MAP tiesisko regulējumu, Latvijas kompetentā iestāde MAP procedūras ietvaros saistībā ar uzņēmumu ienākumiem, kas gūti ES pirms 2018. gada 1. janvāra un visās pārējās lietās, neaprobežojoties ar jebkādu termiņu ar trešajām valstīm, var izvirzīt jebkādas administratīvus šķēršļus.
2. Pēc pašreizējā Latvijas normatīvo aktu regulējuma MAP procedūras neklidē tiesisko nenoteiktību, tās ir nepopulārs rīks, jo procesa norise ir nodokļu maksātājam nesaprotama un procedūras rezultāts ne vienmēr novērš ar nodokļiem apliekamā objekta dubulto aplikšanu ar nodokļiem. Turklāt procedūra neaptver nokavējuma naudas, soda naudas un procentu maksājumus.
3. Procedūras ietvaros jāievieš ierobežots saudzējošais režīms attiecībā uz nodokļu maksātājiem, kas apturētu nodokļu maksātāja nokavējuma naudas, soda naudas un procentu maksājumu pieaugumu. Nodokļu maksātāja līdzekļi, ko tas varētu izmantot savai saimnieciskajai darbībai, ir samazināti par dubultā nodokļa apjomu no dubultās aplikšanas ar nodokļiem dienas līdz pat MAP vai arbitražas procedūras nobeigumam. Pat sasniedzot nodokļu maksātājam pēc iespējas labvēlīgāku rezultātu MAP procedūrā, pilnībā novēršot dubulto aplikšanu, tam rodas papildu kaitējums par neizmantoto kapitālu (kuru neviens tam nekad neatmaksās, ņemot vērā to, ka valstis vienojas par MAP rezultātu, nevis atzīst nepareizu iekasēšanu).

²⁴ "Par nodokļiem un nodevām": LV likums. Latvijas Vēstnesis, 18.02.1995., Nr. 26, 130. panta pirmā daļa.

²⁵ OECD. Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version 2017, OECD Publishing. Available at: http://dx.doi.org/10.1787/mtc_cond-2017-en p.334 [aplūkots 11.01.2020.].

SEKCIJA

MEDIATORU PROFESIONĀLĀ PIEREDZE – VĒRTĪGĀS ATZIŅAS UN IZAUGSMES IESPĒJAS

LATVIJAI AKTUĀLIE JAUTĀJUMI SINGAPŪRAS MEDIĀCIJAS KONVENCIJAS KONTEKSTĀ

QUESTIONS RELEVANT FOR LATVIA IN THE CONTEXT OF SINGAPORE CONVENTION ON MEDIATION

Līga Kirstuka, *Mg. iur.*

Summary

Latvia is a part of the international trade environment, whose development can be significantly affected by unresolved conflicts. In 2019, the United Nations adopted the Convention on International Settlement Agreements resulting from Mediation (the Convention) with the aim of promoting the development of international economic relations and mediation as an effective means of dispute resolution through the harmonization of the legal framework for enforcement of international settlement agreements resulting from mediation. The author of the article looks at the situation of Latvia in the sphere of enforcement of mediation agreements from the perspective of the Convention. Comparing the common and different aspects of the legal framework currently in force in Latvia and the Convention, which will enter into force on 12 September 2020, the author addresses the issues of definition and principles of mediation, offers solutions for necessary changes to achieve the purpose of the Convention in Latvia, and to improve the legal regulation.

Atslēgvārdi: mediācija, konvencija, mediācijas vienošanās izpilde, mediatori, starptautiski komercstrīdi

Keywords: mediation, convention, enforcement of mediation settlement agreement, mediators, international commercial disputes

Ievads

Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Ģenerālā Asambleja 2018. gada 20. decembrī pieņēma¹ Starptautisko tirdzniecības tiesību komisijas (turpmāk – UNCITRAL) izstrādāto ANO *Konvenciju par mediācijas rezultātā noslēgtiem starptautiskiem vienošanās līgumiem*² (*the UN Convention on International Settlement Agreements resulting from Mediation*; turpmāk – Konvencija), saukta

¹ ANO Ģenerālās Asamblejas 20.12.2018. rezolūcija Nr. A/RES/73/198. Pieejams: <https://undocs.org/en/A/res/73/198> [aplūkots 26.02.2020.].

² Neoficiāls Konvencijas nosaukuma tulkojums.

arī par Singapūras Mediācijas konvenciju (*Singapore Convention on Mediation*).³ Konvencijas preambulā uzsvērtā mediācijas būtiskā loma starptautisko tirdzniecības strīdu risināšanā.⁴ Viens no Konvencijas galvenajiem mērķiem ir nodrošināt mediācijas procesā noslēgtu starptautisku vienošanos atzīšanu un izpildi. Ieviešot noteiktību un stabilitāti mediācijas starptautiskajā regulējumā, tiktu veicināta Ilgtspējīgas attīstības plāna (*Sustainable Development Goals (SDG), mainly the SDG 16*) īstenošana, sekmējot harmonisku starptautisko ekonomisko attiecību attīstību.⁵

Konvencijas parakstīšana tika uzsākta 2019. gada 7. augustā Singapūrā. Pašlaik to ir parakstījušas 52 valstis. Singapūra un Fidži, 2020. gada 25. februārī ratificējot Konvenciju, kļuva par Konvencijas dalībvalstīm. Savukārt 2020. gada 12. martā Konvencijas dalībvalstu lokam pievienojās Katara,⁶ tādējādi iedarbinot Konvencijas spēkā stāšanās mehānismu, kas paredz tās stāšanos spēkā sešu mēnešu laikā pēc vismaz trīs valstu kļūšanas par Konvencijas dalībvalsti.⁷ Attiecīgi Konvencija stāsies spēkā 2020. gada 12. septembrī.

Konvencija ir piemērojama mediācijas procesa rezultātā rakstveidā⁸ noslēgtiem vienošanās dokumentiem, kas atrisina komercstrīdu, kurš uz mediācijas vienošanās noslēgšanas brīdi ir starptautisks.⁹ Aplūkojot mediācijas jomas, konstatējams, ka Konvencija nav piemērojama tādiem vienošanās dokumentiem, kas noslēgti, lai atrisinātu strīdu, kas pusei radies, darījumā iesaistoties personisku, ģimenes vai māsaimniecības iemeslu dēļ. Tāpat Konvencija neattiecas uz vienošanās dokumentiem, kas saistīti ar ģimenes, mantošanas vai nodarbinātības tiesisko regulējumu.¹⁰

Attiecībā uz Konvencijas piemērošanu, ja puses ir izmantojušas tiesu vai šķīrētāju kā strīdu risināšanas veidu, Konvencija nav piemērojama tiesu apstiprinātajiem vienošanās dokumentiem vai tādiem, kas ir noslēgti tiesvedības laikā, kā arī tādiem vienošanās dokumentiem, kas ir izpildāmi kā tiesas spriedums attiecīgās valsts tiesā. Arī mediācijas procesā noslēgtās vienošanās, kas reģistrētas un izpildāmas kā šķīrētāju lēmumi, ir ārpus šī Konvencijas tvēruma.¹¹

Raksta turpinājumā tiek aplūkota Latvijas situācija mediācijas rezultātā noslēgtas vienošanās piespiedu izpildes jomā, raugoties uz to caur Konvencijas prizmu. Salīdzinot kopīgo un atšķirīgo pašlaik spēkā esošajā tiesiskajā regulējumā Latvijā un Konvencijā, kura stāsies spēkā 2020. gada 12. septembrī, tiek aplūkoti jautājumi par mediācijas definīciju un principiem, par nepieciešamajām izmaiņām Latvijas tiesiskajā regulējumā Konvencijas mērķa sasniegšanai Latvijā,

³ UN Convention on International Settlement Agreements resulting from Mediation [ANO Konvencija par mediācijas rezultātā noslēgtiem starptautiskiem vienošanās līgumiem]. Pieņemta: Ņujorka, 20.12.2018. Pieejams: <https://treaties.un.org/doc/Treaties/2019/05/20190501%2004-11%20PM/Ch-XXII-4.pdf> [aplūkots 04.03.2020.].

⁴ Konvencijas preambula.

⁵ UNCITRAL: United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (New York, 2018) (the "Singapore Convention on Mediation"). Available at: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements [aplūkots 03.03.2020.].

⁶ United Nations Treaty Collection [ANO Līgumu datubāze]. Available at: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXII-4&chapter=22&clang=_en#EndDec [aplūkots 13.03.2020.].

⁷ Konvencijas 14. panta pirmā daļa.

⁸ Konvencijas 2. panta otrā daļa.

⁹ Konvencijas 1. pants.

¹⁰ Konvencijas 2. pants.

¹¹ Konvencijas 1. panta trešā daļa.

tiek piedāvāti risinājumi mediatoru kā mediācijas pakalpojuma sniedzēju darbības tiesiskā regulējuma pilnveidošanai.

Mediācijas definīcija un principi

Pieņemot Mediācijas likumu, likumdevējs definēja, ka Latvijā ar mediāciju saprot *brīvprātīgu sadarbības procesu, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos savu domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību*.¹²

Konvencijā skaidrojums par mediāciju atrodams gan tās preambulā, gan Konvencijas 2. panta trešajā daļā. Preambulā iekļautajā skaidrojumā sašaurināta Konvencijas piemērošana, norādot, ka mediācija ir metode komercstrīdu izšķiršanai, tādējādi izslēdzot Konvencijas piemērošanu citās jomās, kur varētu rasties konflikta situācijas. Taču, ņemot vērā, ka ar Konvencijas palīdzību ir vēlme veicināt īpaši starptautiskās tirdzniecības attiecības,¹³ šāds Konvencijas piemērošanas sašaurinājums ir pamatots un nepieciešams.

Ja aplūko mediācijas tiesisko regulējumu Latvijā atbilstoši tiesību nozarēm un strīdā iesaistītajām pusēm, secināms, ka tas atbilst Konvencijas saturam, jo Mediācijas likums aptver komercstrīdus, savukārt *uz publiskām personām, kuras darbojas privāto tiesību jomā, attiecas tiesību akti, kas reglamentē privāttiesiskus darījumus vispār, ar atrunu – ciktāl publisko personu darbību neierobežo citi normatīvie akti*.¹⁴

Saskaņā ar Konvencijas 8. pantu, pievienojoties Konvencijai, dalībvalsts var veikt divu veidu atrunas, paredzot, ka Konvencija netiks piemērota, ja viena no strīda pusēm ir pati dalībvalsts, jebkura šīs valsts institūcija vai jebkura persona, kura rīkojas attiecīgās institūcijas vārdā, norādot piemērošanas ierobežojumu apjomu.¹⁵ Šādu atrunu ir veikusi Baltkrievija un Irāna.¹⁶ Otrs gadījums dod tiesības dalībvalstij veikt atrunu, paredzot, ka Konvencija ir piemērojama tiktāl, ciktāl mediācijas puses ir vienojušās par Konvencijas piemērošanu.¹⁷ Šādu atrunu ir veikusi Irāna. No vienas puses, dalībvalstij veicot šādu atrunu, tiek paplašināts pušu pašnoteikšanās principa tvērums, taču, no otras puses, tiek ierobežota Konvencijas piemērošana mediācijas vienošanās piespiedu izpildes nepieciešamības gadījumā, kas var negatīvi ietekmēt starptautisko ekonomisko attiecību attīstību.

Būtiski uzsvērt, ka Konvencijā nav definēti vai tiešā veidā minēti mediācijai piemērojamie standarti vai ētikas principi, taču to neievērošana mediatora darbā var radīt juridiskas sekas, proti, izslēdzot Konvencijas piemērojamību, ja mediatora pārkāpums ir radījis Konvencijā noteiktās sekas kādai no pusēm.¹⁸

Tāpat ir uzsvērta pušu pašnoteikšanās, izvēloties strīdu risināt mediācijas procesa ietvaros un izvēloties mediatoru, kā arī nosakot mediatoru skaitu, kas

¹² Mediācijas likums, 1. panta 1. punkts: LV likums. Pieņemts 04.06.2014. [03.03.2020. red.].

¹³ Konvencijas preambula.

¹⁴ Valsts pārvaldes iekārtas likums, 87. panta otrā daļa: LV likums. Pieņemts 21.06.2002. [20.01.2020. red.].

¹⁵ Konvencijas 8. panta pirmās daļas (a) apakšpunkts.

¹⁶ United Nations Treaty Collection [ANO Līgumu datubāze]. Available at: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXII-4&chapter=22&clang=_en#EndDec [aplūkots 26.02.2020.].

¹⁷ Konvencijas 8. panta pirmās daļas (b) punkts.

¹⁸ Konvencijas 5. panta pirmā daļa.

vadīs mediāciju.¹⁹ Salīdzinot ar Latvijā spēkā esošo mediācijas definīciju, Mediācijas likumā pušu pašnoteikšanās princips ir nosaukts par brīvprātības principu, abiem principiem pēc būtības regulējot līdzīgus jautājumus, tostarp, *pušu tiesības brīvi lemt par piedalīšanos mediācijā, mediācijas uzsākšanu, mediatora izvēli.*²⁰ Mediatora spēja ietekmēt vai rīcība, ietekmējot puses saistībā ar konkrēta risinājuma izvēli pušu strīdam, atbilstoši Konvencijā iekļautajai mediācijas definīcijai tiek uzskatīta kā viena no raksturojošām pazīmēm, kas izslēdz attiecīgā procesa atbilstību mediācijas procesam un ir atzīstama kā pamats Konvencijas piemērošanas atteikumam.²¹

Tāpat gan Konvencijā, gan Mediācijas likumā ir iekļauts mediācijas pušu pienākums censties rast risinājumu. Konvencijā ir norāde, ka mediācijas procesam ir raksturīgs pušu mēģinājums miermīlīgā ceļā panākt vienošanos, savukārt mediācijas definīcijā Latvijā papildus ir iekļauta norāde, ka mediācijas rezultātam ir jābūt savstarpēji pieņemamam. Tātad Latvijas Republikas Saeima ir noteikusi, ka mediators nedrīkst aprobežoties tikai ar atbalsta sniegšanu pusēm risinājumu meklēšanā, bet ir nepieciešams pievērst īpašu uzmanību pušu vienošanās satura savstarpējās pieņemamības pārbaudei. Šāda norāde nerada šķēršļus Konvencijas īstenošanai pēc būtības, ja tiek ņemti vērā citi Konvencijas noteikumi.

Salīdzinot Konvencijas 2. panta trešajā daļā iekļauto mediācijas definīciju, kas papildina Konvencijas preambulā ietvertu, ar Latvijā lietoto mediācijas definīciju, secināms, ka Konvencijas mērķa sasniegšanai pēc iespējas tiek novērsti šķēršļi, lai formālu iemeslu dēļ, piemēram, mediācijas procesa apzīmēšanai izmantots cits nosaukums,²² netiktu ierobežota Konvencijas piemērošana mediācijas rezultātā panāktas vienošanās izpildei. Latvijā mediatora funkciju veikšana Mediācijas likumā tiek saukta par starpniecību,²³ bet Konvencijā tiek lietots vārds *asistēšana* jeb *atbalsts*, kas precīzāk raksturo mediatora lomu mediācijas procesā.

Nemot vērā mediācijas definīcijas satura salīdzinājumu Mediācijas likumā un Konvencijā, secināms, ka Latvijā lietotā mediācijas definīcija ir atbilstoša Konvencijas piemērošanai, ja Mediācijas likumā tiek precizēts jautājums saistībā ar mediatora varu uzspiest strīdā iesaistītajām pusēm konkrētu risinājumu. Viens no risinājumiem ir Mediācijas likuma 3. panta grozīšana, kurā ietverts brīvprātības principa regulējums, papildinot to ar pušu tiesībām brīvi lemt par mediācijas procesā panāktas vienošanās saturu bez mediatora vai trešo personu iejaukšanās.

Mediācijas definīcijā neietverts, bet aktuāls ir jautājums, ciktāl mediācijas procesa konfidencialitāte attiecas uz mediācijas procesā panāktu vienošanos. Piemēram, vai mediācijas vienošanos puses drīkst izmantot kā pierādījumu tiesā, tas ir, atsaukties uz to, un vai šādā gadījumā joprojām tiek nodrošināta Mediācijas likumā paredzētā konfidencialitātes principa²⁴ ievērošana. Citādi formulējot jautājumu, būtu jāvērtē, vai, parakstot vienošanos, pušu konfidencialitātes princips attiecībā uz vienošanās tekstu un pušu dokumentu nav piemērojams.

¹⁹ Konvencijas preambula.

²⁰ Mediācijas likuma 3. pants.

²¹ Konvencijas 2. panta trešā daļa.

²² Ibid.

²³ Mediācijas likuma 1. panta 1. punkts.

²⁴ Mediācijas likuma 4. pants.

Tāpat – kāda ir konfidencialitātes principa īstenošana mediācijas procesā un, ja nepieciešama mediācijas vienošanās piespiedu izpilde, attiecīgā izpildes procesa savstarpējā saskaņotība. Latvijai, lemjot par pievienošanos Konvencijai, par iepriekš aprakstīto jautājumu būtu jāveic rūpīgs un padziļināts izvērtējums, lai novērstu iespējamās pretrunas tiesību aktu līmenī un pēc iespējas samazinātu risku – pušu uzticības zaudēšanu mediācijai kā strīdu risināšanas procesam, kura viens no stūrakmeņiem ir konfidencialitātes nodrošināšana.

Atšķirības tiesību aktos ietvertajās mediācijas definīcijās un izpratnē par mediācijai un mediatoriem piemērojamiem standartiem, tostarp ētikas principiem, var radīt būtiskus šķēršļus Konvencijas mērķa sasniegšanai. Līdz ar to raksta turpinājumā plašāk aplūkoti mediācijas vienošanās piespiedu izpildes tiesiskie un praktiskie aspekti, piedāvājot risinājumus virzībai uz Konvencijas mērķa sasniegšanu Latvijā.

Konvencijas mērķu sasniegšana Latvijā

Viens no Konvencijas mērķiem ir *harmonizēt²⁵ tiesisko regulējumu saistībā ar tiesībām atsaukties²⁶ uz mediācijas vienošanos, kā arī saistībā ar šādas vienošanās izpildi*. Latvijas tiesiskajā regulējumā nav konkrēti atrunāta strīdu puses rīcība un tiesiskais rāmis mediācijas vienošanās neizpildes gadījumā. Šādos gadījumos ir piemērojamas tiesību normas, kas nosaka strīdu risināšanas kārtību saistību daļējas izpildes vai pilnīgas neizpildes gadījumā. Ja puses radušos strīdu nespēj atrisināt sarunu gaitā vai izmantojot citus ārpus tiesas strīdu risināšanas veidus, pusēm ir tiesības vērsties tiesā²⁷ un izmantot savu tiesību un interešu aizsardzībai valsts radīto tiesību aizsardzības mehānismu.

Attīstoties mediācijai Latvijā, aktualizējies ir jautājums par mediācijas vienošanās piespiedu izpildes institūta ieviešanu ar mērķi veicināt mediācijas kā strīdu risināšanas veida, kura ietvaros puses pašas uzņemas atbildību par lēmuma pieņemšanu, efektīvu izmantošanu. Ja mediācija ir piemērota konkrēta strīda risināšanai, tad prakse liecina, ka mediācija kā strīdu risināšanas veids ir ātrāks nekā tiesas process. Taču, ja pušu vienošanās piespiedu izpilde nav iespējama vai arī process ir birokrātisks un laikietilpīgs, komercstrīdu risināšanai mediācija netiek izvēlēta.

Par mediācijas nozares politikas izstrādi atbildīgajai Tieslietu ministrijai,²⁸ strādājot pie šī jautājuma, būtiski to aplūkot ne tikai Latvijas tiesību sistēmas ietvaros, bet jau savlaicīgi ņemt vērā Konvencijā paredzētos noteikumus un piemērošanas nosacījumus, tādējādi lietderīgi un efektīvi izmantojot politikas plānotāja resursus, vienlaicīgi veicinot pārrobežu mediācijas attīstību un īstenojot Latvijas mērķi būt valstij ar uzņēmējdarbībai labvēlīgu vidi.²⁹

²⁵ Konvencijas preambula: Konvencija tiktu īstenota valstīs ar atšķirīgu tiesisko, sociālo un ekonomisko sistēmu.

²⁶ The right to invoke.

²⁷ Civilprocesa likums, 1. pants: LV likums. Pieņemts 03.11.1998. [27.01.2020. red.].

²⁸ Tieslietu ministrijas nolikums: Ministru kabineta 16.08.2017. noteikumi Nr. 474, 4.1.16. punkts. Latvijas Vēstnesis, 18.08.2017., Nr. 164 [15.01.2020. red.].

²⁹ Par Uzņēmējdarbības vides pilnveidošanas pasākumu plānu 2019.–2022. gadam: Ministru kabineta 22.05.2019. rīkojums Nr. 247. Latvijas Vēstnesis, 24.05.2019., Nr. 104 [03.03.2020. red.].

Konvencija paredz katras tās dalībvalsts tiesības izveidot procedūru mediācijas rezultātā noslēgtas vienošanās izpildei, ņemot vērā Konvencijā ietvertos noteikumus.³⁰ Viens no noteikumiem, kas izriet no Konvencija teksta,³¹ ir Konvencijas dalībvalsts pienākums izveidot vai noteikt kompetento iestādi, kura būtu atbildīga par Konvencijai atbilstošu mediācijas vienošanos izpildes procesa koordinēšanu, dokumentu izvērtēšanu un lēmumu pieņemšanu. Konvencijas tekstā nav ietverti ierobežojumi attiecībā uz kompetento iestāžu skaitu vai funkciju sadalījumu, taču, aplūkojot Konvencijas preambulu, kā arī, ņemot vērā citos starptautiskajos tiesību aktos noteikto,³² izveidotajai tiesību aizsardzības sistēmai ir jābūt efektīvai un taisnīgai.

UNCITRAL norāda, ka Konvencija ir *starptautiskās tirdzniecības veicināšanas, kā arī mediācijas kā alternatīvas un efektīvas tirdzniecības strīdu risināšanas metodes attīstīšanas instruments*.³³ Lai attiecīgā instrumenta izmantošana sasniegtu mērķi, īpaša uzmanība ir pievēršama nacionālajam regulējumam gan saistībā ar mediācijas vienošanās piespiedu izpildi, gan mediatoru darba kvalitāti.

Mediatoru kā mediācijas pakalpojuma sniedzēju darbības tiesiskais regulējums

Lai arī Latvija līdz šim nav publiski pieņēmusi lēmumu pievienoties Konvencijai, tās satura un piemērošanas pārzināšana ir būtiska ikvienam mediatoram, kurš vada komercstrīdus, ja mediācijā iesaistīto pušu saimnieciskā darbība un darījumu raksturs atbilst Konvencijas tvērumam. Konvencijā nav ietverti noteikumi par mediatora valstspiederību, kā arī Konvencijas piemērošana nav saistīta ar mediācijas pakalpojuma sniegšanas vietu vai veidu, piemēram, elektroniska komunikācija, tādējādi gan Latvijā, gan ar Latvijas mediatoru atbalstu vadītas mediācijas rezultātā panāktas vienošanās piespiedu izpilde tiks īstenota jebkurā no Konvencijas dalībvalstīm pēc Konvencijas spēkā stāšanās, ja vien būs ievēroti Konvencijā paredzētie noteikumi.

Saskaņā ar Konvenciju mediators ir strīda risināšanai piesaistīta trešā persona, kurai nepiemīt vara uzspiest pusēm strīda risinājumu un kura sniedz atbalstu pusēm strīda risināšanā.³⁴ Attiecīgā definīcija norāda gan uz mediatora statusu, proti, ka tā ir strīda risināšanai piesaistīta trešā persona, gan uz mediatora lomu un uzdevumu mediācijas procesā. Savukārt Mediācijas likumā ietvertā mediatora definīcija aptver mediatora statusu mediācijas procesā, raksturojot mediatoru kā *pušu brīvi izraudzītu fizisko personu, kura ir piekritusi vadīt mediāciju*.³⁵ Mediatora loma uz uzdevumi mediācijas procesā ir izsecināmi no Mediācijas likuma citiem pantiem. Latvijā ir ieviests arī sertificētu mediatoru

³⁰ Konvencijas 3. panta pirmā daļa.

³¹ Piemēram, Konvencijas 4. panta pirmā daļa.

³² Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950. [03.03.2020. red.].

³³ UNCITRAL: United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (New York, 2018) (the “Singapore Convention on Mediation”). Available at: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements [aplūkots 03.03.2020.].

³⁴ Konvencijas 2. panta trešā daļa.

³⁵ Mediācijas likuma 1. panta 4. punkts.

institūts, likumdevējam nosakot, ka *sertificēts mediators ir normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā apguvis mediāciju un saņēmis sertifikātu, kas dod tiesības tikt iekļautam sertificētu mediatoru sarakstā*.³⁶ Secināms, ka Mediācijas likumā ietverta definīciju, mediatora lomas un uzdevumu saturs nav pretrunā ar Konvencijā noteiktajiem mediatoru raksturojošiem elementiem un nerada šķēršļus Konvencijas piemērošanai.

Viens no Konvencijā paredzētajiem pušu pienākumiem, iesniedzot mediācijas vienošanos piespiedu izpildei, ir pierādīt, ka vienošanās ir noslēgta mediācijas rezultātā. Konvencija paredz vairākus pierādījumu veidus, taču rakstā plašāk tiks aplūkoti divi no Konvencijā minētajiem. Viens no Konvencijā norādītajiem veidiem, kas tiek atzīts kā mediācijas rezultātā noslēgtas vienošanās pierādījums, ir mediatora paraksts uz attiecīgās vienošanās, bet otrs – mediatora parakstīts dokuments, kurā ietverts apliecinājums par notikušu mediāciju.

Pašlaik mediācijas tiesiskais regulējums Latvijā neuzliek pienākumu mediatoram parakstīt pušu noslēgtu vienošanos. Lai arī sertificētu mediatoru vidū noris diskusijas par šādas prakses ieviešanu, ja tas būtu nepieciešams, lai veicinātu efektīvu mediācijas vienošanos izpildi, taču izvērtējama ir mediatora paraksta uz mediācijas vienošanās nozīme un juridiskās sekas. Apsverams ir jautājums, vai mediatora paraksts uz mediācijas vienošanās ir tikai mediācijas norises apliecinošs fakts vai arī pastāv risks, ka šāda dokumentu noformēšanas kārtība apliecinātu mediatora daļēju vai pilnīgu atbildību par mediācijas vienošanās saturu.

Mediācijas procesa viena no svarīgākajām iezīmēm ir pušu pašnoteikšanās (brīvprātība),³⁷ kas izpaužas arī atbildībā par lēmumu pieņemšanu un to saturu, taču tikpat svarīgs princips ir mediatora neitralitāte, kas veicina un nodrošina pušu uzticēšanos mediatoram un mediācijas procesam. Lēmumu pieņemšana pušu vietā vai atbildības uzņemšanās par pušu lēmumu saturu un izpildi ir pretrunā ar mediācijas būtību un mediatora ētikas principiem. Tādējādi, virzot priekšlikumu par mediatora parakstītu mediācijas vienošanos, tiesību aktos būtu nepārprotami jānosaka pušu un mediatora atbildības robeža saistībā ar mediācijas vienošanās saturu, likumā precīzi norādot, ka mediatora paraksts uz dokumenta ir apliecinājums mediācijas procesa norisei, izslēdzot iespēju tiesību aktu vai to piemērošanas prakses neatbilstošai interpretācijai strīda starp mediatoru un mediācijas dalībniekiem risināšanas gadījumā.

Savukārt mediatora izsniegts dokuments par mediācijas norises faktu jau šobrīd ir ieviests Latvijas tiesiskajā regulējumā, proti, mediatoram ir tiesības un atsevišķos gadījumos pat pienākums izsniegt pusēm apliecinājumu, kas ir *rakstveida dokuments, kurā norāda puses, strīda priekšmetu, mediācijas izbeigšanas datumu un kurš Mediācijas likumā noteiktajos gadījumos apliecina mediācijas izbeigšanu ar vienošanos vai bez tās*.³⁸ Ja puses ir mediācijas rezultātā noslēgušas vienošanos, mediatoram nav pienākums izsniegt apliecinājumu, ja vien puses to nelūdz. Lai nodrošinātu Konvencijas efektīvu īstenošanu, apliecinājums par mediācijas norises faktu būtu izsniedzams visos gadījumos, kas atbilst Konvencijas tvērumam.

³⁶ Mediācijas likuma 1. panta 5. punkts.

³⁷ Mediācijas likuma 3. pants.

³⁸ Mediācijas likuma 1. panta 8. punkts.

Konvencijas regulējumā par atteikumu veikt mediācijas vienošanās piespiedu izpildi ietverti divi nosacījumi, kas ir saistīti ar mediatora rīcību. Viens no tiem ir piemērojams, ja mediators ir būtiski pārkāpis mediatoram vai mediācijai piemērojamos standartus un ja puse attiecīgo standartu ievērošanas gadījumā nebūtu piekritusi noslēgt vienošanos.³⁹ Savukārt otrs mediatora pārkāpums, kas var tikt norādīts kā vienošanās piespiedu izpildes atteikuma pamatojums, ir saistīts ar informācijas slēpšanu, proti, mediators pusēm nav atklājis apstākļus, kas raisa pamatotas šaubas par mediatora objektivitāti vai neatkarību, un šāds atklātības trūkums ir vai nu radījis mediācijas pusei mantisku ietekmi, vai arī mediācijas puse, mediatoram īstenojot nepieciešamo atklātību, nebūtu piekritusi vienošanās noslēgšanai.⁴⁰

Iestājoties jebkuram no aprakstītajiem gadījumiem, tiek mazināta uzticēšanās mediācijai kā efektīvam strīdu risināšanas veidam. Tādējādi ir būtiski valstī izveidot efektīvu mediatoru darbības uzraudzības sistēmu, lai pēc iespējas novērstu šādu gadījumu rašanos un, iestājoties šādām situācijām, lai valsts spētu efektīvi nodrošināt personu tiesību aizsardzības mehānismu darbību, saglabājot un veicinot sabiedrības uzticēšanos mediācijai kā strīdu risināšanas veidam.

Secinājumi

1. Latvijā lietotā mediācijas definīcija ir atbilstoša Konvencijas piemērošanai, ja Mediācijas likumā tiek precizēts jautājums saistībā ar mediatora varu uzspiest strīdā iesaistītajām pusēm konkrētu risinājumu. Viens no risinājumiem ir Mediācijas likuma 3. panta grozīšana, kurā ietverts brīvprātības principa regulējums, papildinot to ar pušu tiesībām brīvi lemt par mediācijas procesā panāktas vienošanās saturu bez mediatora vai trešo personu iejaukšanās.
2. Latvijā izveidotā strīdu risināšanas sistēma un mediācijas kā viena no strīdu risināšanas veidiem institucionālā sistēma pašlaik nav atbilstoša Konvencijā noteiktajām prasībām dalībvalstīm un būtu pilnveidojama.
3. Lemjot par Latvijas pievienošanos Konvencijai individuāli vai kā Eiropas Savienības dalībvalstij, būtiski vērtēt mediācijas vienošanās izpildes iespējamību un efektivitāti, kā arī izvērtēt jau Latvijā darbojošos dokumentu atzišanas un piespiedu izpildes mehānismu piemērotību Konvencijai atbilstošas mediācijas vienošanās atzišanas un izpildes funkcijas īstenošanai.
4. Virzot priekšlikumu par mediatora parakstītu mediācijas vienošanos, tiesību aktos būtu nepārprotami jānosaka pušu un mediatora atbildības robeža saistībā ar mediācijas vienošanās saturu, likumā precīzi norādot, ka mediatora paraksts uz dokumenta ir apliecinājums mediācijas procesa norisei, izslēdzot iespēju tiesību aktu vai to piemērošanas prakses neatbilstošai interpretācijai strīda starp mediatoru un mediācijas dalībniekiem risināšanas gadījumā.
5. Tā kā Konvencijas piemērošana nav saistīta ar mediatora valstspiederību, sertificēšanas vai pakalpojuma sniegšanas vietu, Konvencijai stājoties spēkā, ētikas neievērošana jebkura mediatora darbā, tajā skaitā Latvijā sertificēta mediatora, var ietekmēt mediācijas vienošanās atzišanu un izpildi

³⁹ Konvencijas 5. panta pirmās daļas (e) apakšpunkts.

⁴⁰ Konvencijas 5. panta pirmās daļas (f) apakšpunkts.

Konvencijas dalībvalstīs, ja attiecīgais mediators ir vadījis mediāciju, kuras rezultātā ir noslēgta vienošanās un attiecīgā vienošanās ir izpildāma kādā no tām.

6. Latvijā īpaša vērība pievēršama mediatoru darba kvalitātes uzraudzības sistēmas izveidei vai sertificētu mediatoru gadījumā – pilnveidei, tādējādi izvairoties no negatīva valsts tēla veidošanas strīdu risināšanas jomā, kas ir būtiski investoru piesaistē un valsts attīstībai kopumā. Kvalitatīva mediatoru darba uzraudzības sistēma veicinātu strīdu risināšanas kultūras attīstību, tostarp nodrošinot pieeju tiesiskumam sabiedrības grupām ar atšķirīgām vajadzībām.

SEKCIJA

**AKTUALITĀTES VALSTSTIESĪBU TEORIJĀ
UN PRAKSĒ**

ILGTSPĒJĪBA UN AUGSTĀKĀ IZGLĪTĪBA

SUSTAINABILITY AND HIGHER EDUCATION

Anita Rodiņa, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Valststiesību zinātņu katedras asociētā profesore

Summary

The article is dedicated to the concept of subsidiarity as the strategic aim and constitutional principle of the state, as well as its interaction with higher education. Since higher education is an inseparable part of the state, reaching the aim of developing a sustainable state also requires the sustainability of higher education. The author discovers three main aspects of this interconnection between sustainability and higher education: institutional, content-related and result-related.

It is also concluded that employees are among the main resources of the higher education institutions; academia is a prerequisite for achieving sustainability of the state. Consequently, the author expresses conclusions of difficulties which higher education system faces after the judgement of the Constitutional Court came into legal force, and several legal norms regulating labour (employment) relations at the universities lost their legal force.

Atslēgvārdi: ilgtspējība, augstākā izglītība, augstskola, akadēmiskais personāls, Satversmes tiesa

Keywords: sustainability, higher education, higher education institution, academic personnel, Constitutional Court

Ievads

Ilgtspējība¹ ir komplekss un multidisciplinārs koncepts, kura nozīme, tai skaitā pētniecība un arī piemērošana, iegūst arvien jaunus vaibstus. Lai arī sākotnēji ilgtspēja tika saistīta tikai ar vidi un tās aizsardzību, šis uzskats ir novecojis un neatbilst izpratnei par procesiem pasaulē kopumā. Tai skaitā ilgtspēja ir viens no tiem konceptiem, kura pētniecībai pievēršas arvien vairāk zinātnieku. Var droši teikt, ka ilgtspējas koncepts tiek piemērots un tam var atrast piemērošanas iespējas ļoti dažādās jomās. Tiesības un izglītība nav izņēmums. Pat vēl vairāk: ilgtspēja Latvijā ir definēta kā valsts princips *expressis verbis* Latvijas Republikas Satversmē (tās ievadā). Un tas nozīmē, ka ne tikvien publiskās varas, bet arī ikvienas institūcijas un personas, kas veido sabiedrību, darbībām, rīcībai ir jābūt vērstai ilgtspējas virzienā.

¹ Šajā rakstā latviešu valodā termini "ilgtspējība" un "ilgtspēja" tiek lietoti kā sinonīmi.

Augstākajai izglītībai pēdējā laikā (2019. un 2020. gadā) ir pievērsta īpaša uzmanība, un var arī teikt, ka augstākā izglītība dzīvo pārmaiņu gaidās. 2020. gada 18. februāra Ministru kabineta sēdē tika atbalstīts konceptuālais ziņojums “Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu” (turpmāk – Konceptuālais ziņojums).² Neapšaubāmi, ka Konceptuālais ziņojums ir tikai sākuma solis ceļā vai iespējamā ceļā uz pārmaiņām. Par precīzām izmaiņām augstākajā izglītībā būs iespējams diskutēt tad, kad politiskās idejas būs ietvertas juridiskās normās – likumprojektā un pēcāk likumā. Tomēr pārmaiņas nebūs iespējamās un pat nav nepieciešamas, ja netiek izvirzīts stratēģisks mērķis – veidot augstākās izglītības sistēmu tā, lai tā sasniegtu mērķi: būt tai skaitā ilgtspējīgai.

Raksta mērķis ir atklāt ilgtspējības principa piemērošanas dažādību augstākajā izglītībā, kā arī ieskicēt tikai atsevišķus jautājumus, kas prasītu steidzamu revīziju, ja patiešām arī Latvijas konstitūcijā – Satversmē – rakstītais tiek atzīts kā saistošs un respektējams.

Ilgtspējība kā valsts stratēģiskais mērķis

Lai arī ilgtspējas iedīgļus var atrast senākos avotos, tomēr no starptautiskās sabiedrības atzinību šis princips guva 1987. gadā, kad ANO publicēja Pasaulē Vides un attīstības komisijas ziņojumu “Mūsu kopējā nākotne” (zināms kā Bruntlandes komisijas ziņojums).³ Pēc šī ziņojuma tika sperta virkne citu soļu starptautiskā līmenī, piemēram, 1992. gada ANO konferencē Riodežaneiro tika akceptēts Rīcības plāns 21. gadsimtam (zināms kā Agenda 21).⁴ Nenoliedzami, ka ilgtspēja ir arī Eiropas Savienības darba kārtības jautājums, tā raksturota kā “daļa no Eiropas DNS”.⁵ Bruntlandes komisijas ilgtspējīgas attīstības definējums “attīstība, kas nodrošina šodienas vajadzību apmierināšanu, neradot draudus nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanai”, atklāj arī šī koncepta būtību, un sniegtā definīcija tiek visplašāk piemērota kā pasaulē, tā arī Latvijā. Šo ilgtspējas izpratni savā praksē izmanto Satversmes tiesa.⁶

Literatūrā ilgtspēja tiek saistīta un skaidrota kā trīs dimensiju – vides, ekonomikas, sociālās dimensijas – aptverošs koncepts.⁷ Modernā pasaulē ilgtspēja tiek uzlūkota kā koncepts, mērķis un stratēģija (process). Kā koncepts tā runā par sociālā taisnīguma, ekoloģijas un labklājības sistēmu saskaņotu eksistenci.

² Izglītības un zinātnes ministrijas konceptuālais ziņojums “Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu”. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40483658&mode=mk&date=2020-02-18> [aplūkots 01.03.2020.].

³ Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> [aplūkots 04.03.2020.].

⁴ United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 AGENDA 21. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> [aplūkots 04.03.2020.].

⁵ Ilgtspēja – Komisija nāk klajā ar pārdomu dokumentu par ilgtspējīgāku Eiropu līdz 2030. gadam. Pieejams: https://ec.europa.eu/latvia/news/ilgtsp%C4%93ja-%E2%80%94-komisija-n%C4%81k-kla%C4%81-ar-p%C4%81rdomu-dokumentu-par-ilgtsp%C4%93j%C4%ABg%C4%81ku-eiropu-l%C4%ABdz-2030-gadam_lv [aplūkots 01.03.2020.].

⁶ Sk., piemēram: Satversmes tiesas 24.02.2011. spriedums lietā Nr. 2010-48-03, 6.1. p. Latvijas Vēstnesis, 2011, Nr. 33; Satversmes tiesas 17.01.2008. spriedums lietā Nr. 2007-11-03, 15. p. Latvijas Vēstnesis, 2008, Nr. 12.

⁷ Portney K. Sustainability. Cambridge: The MIT Press, 2015, p. 7.

Kā mērķis tā virzās uz ekoloģiskas un sociāli taisnīgas pasaules sasniegšanu, respektējot nākamās paaudzes, bet kā process ilgtspēja nozīmē, ka notiek virzība uz ilgtspējīgu nākotni.⁸

Latvijā ilgtspēja visupirms ir politikas princips, kas arī atspoguļots Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam.⁹ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (zināma kā “Latvija 2030”) redz Latviju, kurā tiek apmierinātas esošās paaudzes vajadzības, līdzsvarojot sabiedrības labklājības, vides un ekonomiskās attīstības intereses, vienlaikus nodrošinot vides prasību ievērošanu un dabas daudzveidības saglabāšanu, lai nemazinātu nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas.¹⁰ Proti, “Latvija 2030” kā valsts galvenais plānošanas instruments noteic ilgtspēju kā mērķi valsts attīstībai, turklāt izklāstītais atspoguļo pasaulē pazīstamās ilgtspējas trīs dimensijas un runā par tagadējās un nākotnes sabiedrības interesēm un to sabalansēšanu.

Latvijā ilgtspējas princips nav tikai politisks mērķis. Ilgtspēja tiek piemērota vides tiesībās.¹¹ Tas ir viens no teritorijas plānošanas principiem.¹² Ilgtspējas princips tiek piemērots sociālajās tiesībās.¹³ 2014. gadā, grozot Latvijas Republikas Satversmi un iekļaujot tajā ievadu, tai skaitā normas, ka “Ikviens rūpējas par [...] nākamajām paaudzēm, vidi un dabu” un “Latvija [...] aizstāv valsts intereses un veicina vienotas Eiropas un pasaules ilgtspējīgu un demokrātisku attīstību”, ilgtspējas princips ir ieguvis konstitucionālu dimensiju.¹⁴ No Satversmes ievada jāsecina, ka ilgtspēju par vienu no valsts attīstības principiem atzīst konstitucionālais likumdevējs. Lai veicinātu ilgtspējīgu Eiropu un pasauli, Latvijai pašai ir jābūt vērsta uz šādu attīstību. Par to šaubu nav. Būtiski, ka Satversmes ievads akcentē katra individa atbildīgu rīcību nākamo paaudžu vārdā, kas ir arī ilgtspējas neatņemams elements. Turklāt Satversme runā ne tikvien par pienākumu ikvienam iesaistīties vides un dabas aizsardzībā. Atbildība nākamo paaudžu priekšā nozīmē atbildīgu rīcību visdažādākās dzīves jomās. Tādējādi ilgtspēja nav tikai valsts atbildība. Par šī principa iedzīvināšanu ir jārūpējas katram un ikvienam sabiedrības loceklim. Šis princips labi reflektēts Satversmes tiesas judikatūrā. Satversmes tiesa, atsaucoties uz katra pienākumu un atbildību

⁸ Baughan P. Sustainability policy and sustainability in higher education curricula: the educational developer perspective. *International Journal for Academic Development*, 2015, Vol. 20, No. 4, p. 322.

⁹ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/20121220_NAP2020%20apstiprinats%20Saeima_4.pdf [aplūkots 01.03.2020.].

¹⁰ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, 6. punkts. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_6.pdf [aplūkots 01.03.2020.].

¹¹ Vides aizsardzības likuma pirmā panta pirmās daļas 4. punktā skaidrots, ka “ilgtspējīga attīstība – sabiedrības labklājības, vides un ekonomikas integrēta un līdzsvarota attīstība, kas apmierina iedzīvotāju pašreizējās sociālās un ekonomiskās vajadzības un nodrošina vides aizsardzības prasību ievērošanu, neapdraudot nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas, kā arī nodrošina bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu”. Vides aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 02.11.2006. [28.11.2018. red.].

¹² Teritorijas attīstības plānošanas likuma 3. pants skaidro, ka “teritorijas attīstības plānošanā ievēro Attīstības plānošanas sistēmas likumā nostiprinātos principus, kā arī šādus principus: [...] 1) ilgtspējības princips – teritorijas attīstību plāno, lai saglabātu un veidotu esošajām un nākamajām paaudzēm kvalitatīvu vidi, līdzsvarotu ekonomisko attīstību, racionālu dabas, cilvēku un materiālo resursu izmantošanu, dabas un kultūras mantojuma attīstību”. Teritorijas attīstības plānošanas likums: LV likums. Pieņemts 13.10.2011. [12.03.2014. red.].

¹³ Sk. piemēram: Satversmes tiesas 15.02.2018 spriedums lietā Nr. 2017-09-01, 15.1. p. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 35; Satversmes tiesas 19.12.2011. spriedums lietā Nr. 2011-03-01, 15.2. p. Latvijas Vēstnesis, 2011, Nr. 200.

¹⁴ Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: LV likums. Pieņemts 19.06.2014. [01.01.2019. red.].

nākamajām paaudzēm un videi, ir definējusi lauksaimniecības zemes īpašnieka pienākumus, tai skaitā nodrošināt lauksaimniecībā izmantojamās zemes saglabāšanu, tās efektīvu izmantošanu un apstrādāšanu, kas ietver Latvijai raksturīgās bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, kā arī rūpēties par šādas zemes izmantošanu, apstrādāšanu un saglabāšanu nākamajām paaudzēm.¹⁵

Secināms, ka ilgtspējas koncepts Latvijā tiek saprasts līdzīgi, kā to ir pieņēmusi starptautiskā sabiedrība. Līdztekus tam, ka ilgtspēja tiek piemērota dažādās nozarēs, ilgtspēja ir kļuvusi par vienu no konstitucionālajiem principiem, kas vērsta uz Satversmē ietvertu mērķu un vērtību aizsardzību, kā arī to īstenošanu.¹⁶ Būtiski, ka ilgtspēja nav tikai valsts, bet ir katra sabiedrības locekļa atbildība.

Ilgspēja un augstākā izglītība: mijiedarbība daudzējādībā

Augstākajai izglītībai mūsdienās ir ļoti būtiska loma valsts ekonomiskās sistēmas nodrošināšanā, kas balstīta uz zināšanām, inovācijām, efektivitāti, konkurētspēju. Tāpat sava vieta tai ir arī valsts kultūras un vērtību attīstībā. Ja augstākā izglītība ir neatņemama sabiedrības un tātad arī valsts sastāvdaļa, tad to nav iespējams nošķirt no valsts stratēģiska mērķa – būt ilgtspējīgai valstij. Var pat teikt, ka augstākā izglītība ir viens no būtiskiem elementiem šāda valsts mērķa sasniegšanai. Ja augstākā izglītība iekļaujas sabiedrībā, t. i., tā pastāv, lai apmierinātu sabiedrības vajadzības, tad arī pašai augstākajai izglītībai ir jābūt ilgtspējīgai, kas nenoliedzami ir izaicinājums augstākajai izglītībai kā sistēmai.¹⁷

Aplūkojot pasaules literatūru, var secināt, ka viens no jautājumiem, kas tiek īpaši apskatīts saistībā ar augstākās izglītības ilgtspēju, ir tieši tā saukto universitāšu kampusu jeb pilsētiņu pilnveide ilgtspējīgā virzienā.¹⁸ Taču tas var būt tikai viens no ilgtspējas pētniecības virzieniem, tādēļ ka termins “augstākā izglītība”¹⁹ aptver dažādus aspektus: sākot no institucionālā, studiju, zinātnes jautājuma līdz pat gala rezultātam šaurākā izpratnē: absolventam un zinātniskā darba rezultātam, kas nenoliedzami atbilst sabiedrības vajadzībām – tātad aptver arī universitāšu sadarbību ar sabiedrību.²⁰ Katram no šiem aspektiem ir ļoti daudz un dažādu apakšelementu, tomēr rezumējot jākonstatē, ka augstākajā izglītībā

¹⁵ Satversmes tiesas 18.10.2018. spriedums lietā Nr. 2018-04-01. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 208.

¹⁶ Satversmes tiesas 06.10.2017. spriedums lietā Nr. 2016-24-03, 11. p. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 201.

¹⁷ Weenen H. van. Towards a vision of a sustainable university. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 2000, Vol. 1, No. 1, p. 20.

¹⁸ Thomashow M. *The Nine Elements of a Sustainable Campus*, MIT Press, 2014, pp. 21–59. ProQuest Ebook Central. Available at: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/lulv/detail.action?docID=3339761> [aplūkots 03.03.2020.]; Faghihi V., Hessami A. R., Ford D. N. Sustainable campus improvement program design using energy efficiency and conservation. *Journal of Cleaner Production*, 2015, Vol. 107, p. 400. Available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.12.040> [aplūkots 03.03.2020.].

¹⁹ Augstskolu likums (1. panta 2. punkts) terminu “augstākā izglītība” skaidro šādi: “augstākā izglītība – izglītības pakāpe, kurā pēc vidējās izglītības iegūšanas notiek zinātnē vai mākslā, vai arī zinātnē un mākslā pamatota personības attīstība izraudzītajā akadēmisko vai profesionālo, vai akadēmisko un profesionālo studiju virzienā, kā arī sagatavošanās zinātniskai vai profesionālai darbībai.” Augstskolu likums: LV likums. Pieņemts 02.11.1995. [01.01.2020. red.].

²⁰ Sk.: Harkins D. *Beyond the Campus: Building a Sustainable University Community Partnership*. Information Age Publishing, Incorporated, 2014, pp. 13–50. ProQuest Ebook Central. Available at: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/lulv/detail.action?docID=3315867>. [aplūkots 03.03.2020.].

var runāt par ilgtspējas iedibināšanu trijos galvenajos virzienos: institucionālā, satura un galarezultāta virzienā.

Institucionālā nozīmē visupirms būtu pareizi runāt par ilgtspējīgu augstākās izglītības institūciju (turpmāk – arī augstskolu²¹). Kādā avotā skaidrots, ka ilgtspējīgai augstskolai raksturīgs tas, ka tā pievēršas reģionālā vai globālā līmenī vides, ekonomikas, sociālo, veselības negatīvo ietekmju mazināšanai un veicina to, tai skaitā īsteno tās galvenos uzdevumus izglītībā, zinātnē, sadarbībā, palīdzot sabiedrībai pāriet uz ilgtspējīgu dzīvesveidu.²² Ir viedoklis, ka ilgtspējīgu universitāti var definēt kā tādu, kas cenšas ne tikai sasniegt akadēmisko izcilību, bet arī īsteno vērtības cilvēku dzīvē; kas ilgtspējību ievieš studijās, zinātnē, sabiedrības informēšanā, atkritumu un enerģijas pārvaldībā, zemes izmantošanā un plānošanā, īsteno arī uzraudzību.²³ Aptaujājot vairāku augstākās izglītības institūciju vadītājus, katrs no tiem sniedza savu redzējumu izpratnei par to, kas ir ilgtspējīga augstākās izglītības institūcija.²⁴ Jāatzīst, ka katrs no šiem redzējumiem nebūt nebija vērtējams kā nepareizs. Apkopojot šos viedokļus, S. Sterlings (S. *Sterling*) secināja, ka visos šajos viedokļos parādās tādi principi vai vērtības kā, piemēram, multidisciplināritāte, kritiska domāšana, kolektīva atbildība, labklājība, saistības, ilgtermiņa orientācija, augsts kompetenču līmenis, sistēmiska pieeja, izglītības akcentu maiņa.²⁵ Tas nozīmē, ka nav liegts katrai institūcijai definēt un noteikt, izvirzīt savu kā institūcijas ilgtspējas attīstības redzējumu, respektējot gan attiecīgās institūcijas mērķi, gan arī ilgtspējas (kā koncepta) saturu.

Ja augstskolas mērķiem un politikai ir jābūt vērstai uz ilgtspējīgu attīstību, šādam mērķim ir jābūt formulētam institūcijas stratēģijās, politikas dokumentos. Literatūrā norādīts, ka augstskolas ilgtspēju ilgi neredzēja savā dienas kārtībā.²⁶ Pašlaik situācija ir mainījusies. Piemēram, vairākas universitātes, organizācijas, tīklojumi (tā sauktie networki) ir parakstījuši līgumu par ilgtspējību augstākajā izglītībā jeb “Peoples Sustainability Treaty on Higher Education”, ar kuru dalībnieki apņemas veikt izmaiņas piecos dažādos aspektos: 1. Kultūras ilgtspējai jāklūst par vadošo principu augstākā izglītībā. 2. Kampusu pilnveide. 3. Programmu saturam jāatbilst ilgtspējas konceptam. 4. Sabiedrības iesaiste. 5. Sistēmu savietošana, kas nozīmē veidot politiku tā, lai atbilstu visas

²¹ Atbilstoši Augstskolu likuma 3. panta pirmajai daļai augstskolas ir augstākās izglītības un zinātnes institūcijas, kas īsteno akadēmiskas un profesionālas studiju programmas, kā arī nodarbojas ar zinātni, pētniecību un māksliniecisko jaunradi. Augstskolu likums: LV likums. Pieņemts 02.11.1995. [01.01.2020. red.].

²² Velazquez L., Munguia N., Platt A., Taddei J. Sustainable university: what can be the matter? *Journal of Cleaner Production*, Vol. 14, Issues 9–11, p. 812. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2005.12.008> [aplūkots 02.03.2020.].

²³ Nejati M., Nejati M. Assessment of sustainable university factors from the perspective of university students. *Journal of Cleaner Production*, 2013, Vol. 48, p. 107. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.09.006> [aplūkots 03.03.2020.].

²⁴ Sk. viedokļus: *The Sustainable University: Progress and Prospects*. Stephen Sterling et al. (eds.). Routledge: 2013, pp. 24–27. Available at: ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/lulv/detail.action?docID=1125266>. [aplūkots 03.03.2020.].

²⁵ *The Sustainable University: Progress and Prospects*. Stephen Sterling et al. (eds.). Routledge: 2013, p. 27. Available at: ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/lulv/detail.action?docID=1125266>. [aplūkots 03.03.2020.].

²⁶ Lozano R. Incorporation and institutionalization of SD into universities: breaking through barriers to change. *Journal of Cleaner Production*, 2006, No. 14, p. 787.

sabiedrības (valsts) ilgtspējas mērķiem.²⁷ Hārvarda Universitātē,²⁸ Jeila Universitātē²⁹ ir izstrādāts ilgtspējīgas attīstības plāns. Jeila Universitāte, piemēram, definē, ka tā ir universitāte, kurā ilgtspēja ir integrēta studijās un pārvaldībā, koncentrējoties uz tās ekselenci vides un sociālajā jomā, ekonomikā, pozicionējot universitāti kā lokālu un globālu lideri.³⁰ Kādā pētījumā norādīts, ka universitāšu reitingu augšgalā (TOP 10) iekļautās universitātes savās pārvaldes struktūrās ir izveidojušas ilgtspējas padomes vai grupas, vai komitejas, bet tās, kuras nav TOP 10 universitātes, ir izveidojušas vismaz ilgtspējas birojus vai padomnieku komitejas.³¹

Aplūkojot Latvijas Universitātes Attīstības stratēģiju 2016.–2020. gadam, tajā var atrast nospraustu mērķi – sasniegt sabiedrības ilgtspēju.³² Rīgas Tehniskā universitāte savā stratēģijā definē, ka tā “nodrošina Latvijas tautsaimniecībai nepieciešamo speciālistu sagatavošanu, kā arī jaunu produktu un pakalpojumu radīšanu, kalpojot par pamatu Latvijas ilgtspējīgai izaugsmei”.³³ Tādējādi šajās divās lielākajās universitātēs, to stratēģijās ilgtspējas ideja tiek saistīta ar valsts kopējā mērķa sasniegšanu. Stratēģijās netiek runāts par ilgtspējīgu universitāti *expressis verbis* kā tādu. Ilgtspējīgas universitātes mērķis ļoti precīzi un skaidri ir noteikts Rīgas Stradiņa universitātē (turpmāk – arī RSU), kas to izceļ lielāko universitāšu vidū. Proti, RSU ir noteikti pašas universitātes ilgtspējīgas attīstības mērķi.³⁴ Autorei jāatzīst, ka šāds domāšanas virziens ir ļoti progresīvs un uzteicams ilgtspējas pētniecības kontekstā.

Saturiski ilgtspējīga augstākā izglītība nozīmē, ka visām augstskolas aktivitātēm jābūt ilgtspējīgām, tai jāpiedāvā izglītība par ilgtspējīgu attīstību, un izglītība kopumā ir jāvelta ilgtspējīgai attīstībai.³⁵ Augstākās izglītības ilgtspējas aspekti var tikt aplūkoti plašākā un arī šaurākā nozīmē. Plašākā nozīmē ilgtspējīga izglītība pieprasa veidot absolventu, kurš spēj būt kritisks, koncentrēties uz

²⁷ People's Sustainability Treaty on Higher Education. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/partnership/?p=135> [aplūkots 03.03.2020.].

²⁸ Harvard University Sustainability Plan. Available at: https://issuu.com/greenharvard/docs/harvard_sustainability_plan-web [aplūkots 03.03.2020.].

²⁹ Yale Sustainability Plan. Available at: <https://yale.app.box.com/s/xagi53f5vqpkkv31zdebe8rilgt3b6x> [aplūkots 02.03.2020.].

³⁰ Ibid.

³¹ Salvioni D. M., Franzoni S., Cassano R. Sustainability in the Higher Education System: An Opportunity to Improve Quality and Image. *Sustainability*, 2017, Vol. 9, No. 6, p. 15. Available at: <https://doi.org/10.3390/su9060914> [aplūkots 01.03.2020.].

³² Misija: LU sagatavo Latvijas un pasaules darba tirgus pieprasījumam un sabiedrības vajadzībām atbilstošus cilvēkresursus, paplašina zināšanu bāzi, veic zināšanu pārnesei, veicinot tautsaimniecības un sabiedrības ilgtspējīgu attīstību atbilstoši Latvijas Viedās specializācijas stratēģijā noteiktajam izaugsmes prioritātēm vai viedās specializācijas jomām. LU Attīstības stratēģija 2016.–2020. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/www.lu.lv/Dokumenti/LUstrat_K_04.09.19.pdf [aplūkots 03.03.2020.].

³³ RTU stratēģija 2014.–2020. gadam. Pieejams: https://www.rtu.lv/writable/public_files/RTU_rtu_strategija2014.2020._g..pdf [aplūkots 03.03.2020.].

³⁴ Ilgtspējīgas attīstības mērķi. Pieejams: <https://www.rsu.lv/ilgtspējigas-attistibas-merki> [aplūkots 03.03.2020.].

³⁵ Sammalisto K., Sundstrom A., Holm T. Implementation of sustainability in universities as perceived by faculty and staff – a model from a Swedish university. *Journal of Cleaner Production*, 2015, Vol. 106, No. 1, p. 45. Available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.10.015> [aplūkots 03.03.2020.].

augstākiem domāšanas un prasmju ideāliem, domāt atbildīgi u. tml.³⁶ Augstākās izglītības institūcijas veido studentus un absolventus – nākotnes darbiniekus, kuri tad attiecīgi vēlāk veidos ilgtspējīgu sabiedrību. Izglītība ir tā, kas veido izglītotos un zinošus sabiedrības locekļus. Savukārt ilgtspējīga pasaule nevar pastāvēt bez sabiedrības, kuru ir veidojusi arī augstākā izglītība. Un neviena ilgtspējīga valsts nekad nevarēs pastāvēt bez sabiedrības līdzdalības.³⁷ Jo izglītātā sabiedrība, jo tā vairāk iesaistās demokrātijas procesos un saprot ilgtspējas nozīmi. Modernām augstākās izglītības sistēmām ir jā sagatavo tāds absolvents, kurš spēs domāt un integrēt sociālos, vides un ekonomiskos aspektus lēmumu pieņemšanā, tādējādi sasniedzot ilgtspējības mērķi.

Savukārt šaurākā nozīmē augstāko izglītību un vairāk studiju ilgtspēju var aplūkot vertikāli un horizontāli. Vertikāli nozīmē, ka specifiski ilgtspējas kursi tiek iekļauti studiju programmās, bet horizontāli – ka ilgtspējas jautājumi tiek aplūkoti jau esošajos studijuursos kā viens no jautājumiem.³⁸ Runājot par vertikālo aspektu, var secināt, ka Latvija, izvēloties imperatīvi iekļaut studiju programmu saturā vides aizsardzības jautājumus, ilgtspējas kontekstā ir demonstrējusi pat ļoti modernu pieeju. Vides aizsardzības likuma 42. pants (pirmā daļa) noteic vispārēju uzdevumu dažādu izglītības pakāpju īstenotajiem mācību priekšmeta vai kursa standarta obligātajā mācību saturā iekļaut jautājumus, kas attiecas uz vides izglītību un izglītību ilgtspējīgai attīstībai.³⁹ Tālāk šī paša panta trešā daļa noteic imperatīvu pienākumu iekļaut atsevišķu kursu par ilgtspējīgu attīstību visu augstskolu un koledžu pedagogu studiju programmās. Savukārt 42. panta otrā daļa noteic pienākumu augstskolu un koledžu visu studiju programmu obligātajā daļā iekļaut vides aizsardzības kursu. Lai arī izprotama nepieciešamība iekļaut vides aizsardzības kursu augstākās izglītības studiju programmās, ņemot vērā vides izaicinājumus mūsdienu sabiedrībā,⁴⁰ tomēr vides aizsardzība ilgtspējas kontekstā ir tikai viens no jautājumiem. Augstskolu studējošie, studējot ilgtspējas jautājumus šī koncepta plašākā izpratnē, autores ieskatā varētu gūt lielāku pienesumu savam zināšanu lokam.

Studiju darbs ir tikai viens no darbības virzieniem augstākās izglītības institūcijā. Augstskolās būtisks darba elements ir arī zinātniskais darbs. Ilgtspējas pētniecībai ir jābūt arī vienai no prioritātēm zinātnē. Tas nozīmē, ka zinātnes finansējums ir jāparedz ilgtspējīgas sabiedrības un valsts veidošanas aspektiem. Turklāt, kā jau tika norādīts iepriekš, maldīgs ir uzskats, ka ilgtspējīgu sabiedrību (valsti) veido tikai vides un dabas aizsardzība. Atbilstoši Zinātniskās darbības likuma 13. panta otrās daļas 3. punktam un 34. panta ceturtajai daļai

³⁶ Wals A. E. J., Jickling B. "Sustainability" in higher education: From doublethink and newspeak to critical thinking and meaningful learning. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, Vol. 3, Issue 3, p. 228.

³⁷ *Ibid.*, p. 225.

³⁸ Ceulemans K., De Prins M. Teacher's manual and method for SD integration in curricula. *Journal of Cleaner Production*, 2010, Vol. 18, Issue 7, p. 645.

³⁹ Vides aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 02.11.2006. [28.11.2018. red.].

⁴⁰ Sīkāk skatīt/klausīties interviju ar Latvijas Universitātes prorektoru eksakto, dzīvības un medicīnas zinātņu jomā Valdi Segliņu. Pieejams: [https://naba.lsm.lv/lv/raksts/studentu-pietura/jamak-atpazit-kritisku-situaciju-lu-prorektors-v.seglins-par-civ.a111321/\[aplukots 03.03.2020.\]](https://naba.lsm.lv/lv/raksts/studentu-pietura/jamak-atpazit-kritisku-situaciju-lu-prorektors-v.seglins-par-civ.a111321/[aplukots 03.03.2020.])

Ministru kabinets ir apstiprinājis prioritāros virzienus zinātnē,⁴¹ kas kopumā aptver ļoti plašu jautājumu loku, un nevar noliegt, ka tie ir vērsti ilgtspējīgas sabiedrības un valsts attīstības virzienā. Protams, ka šajos prioritārajos zinātnes virzienos katra zinātnes nozare vēlētos atrast un redzēt savu vietu, tai skaitā tiesību zinātnē. Ņemot vērā, ka viens no problēmjautājumiem, kas ir aktualizēts šobrīd, ir tieši normatīvo aktu kvalitāte,⁴² bet zināms, ka kvalitatīvs likumdevēja galarezultāts nenoliedzami ietekmē un noteic valsts ilgtspēju, domājams, ka labas likumdošanas standarts un tā saturs ir prioritāras pētniecības vērti. Citiem vārdiem – ilgtspējīgs tiesisks regulējums, kas atbilst Satversmei, tiesību principiem un vērtībām, ir absolūta nepieciešamība.⁴³ Šo aktuālo jautājumu (ilgtspējīgs tiesisks regulējums un ar to saistītie aspekti) varētu ielasīt kādā no jau esošajiem prioritārajiem zinātnes pētniecības virzieniem (piemēram, vērtību kontekstā vai arī valsts un sabiedrības drošība), tomēr likumdevējam un politikas veidotājiem būtu jāpatur prātā atziņa, ka nevienu no valsts izvirzītajiem mērķiem ne tikvien zinātnē nebūs iespējams sasniegt, ja valsts pati pirmām kārtām nebūs tiesiska valsts, ko noteic arī normatīvo aktu kvalitāte.

Ilgtspējīgu un modernu rezultātu jebkurā sistēmā sasniegt bez finansējuma nav iespējams. Krišjāņa Kariņa valdības deklarācijā iekļautais “[n]odrošināsim Augstskolu likumā un Zinātniskās darbības likumā noteikto budžeta pakāpenisku palielinājumu augstākajā izglītībā un zinātnē”⁴⁴ augstākās izglītības sistēmā iesaistītajiem kopumā nedod nekādu cerību. Iespējams, cerību varētu dot Eiropas Savienības projektu atbalsts. Latvijas izglītības telpai ir bijusi iespēja saņemt visnotaļ dāsnu Eiropas Savienības finansējumu dažādām aktivitātēm. Piemēram, patlaban tiek sniegts atbalsts pēcdoktorantūras attīstībai, vairākas institūcijas ir saņēmušas atbalstu infrastruktūras attīstībai u. c.⁴⁵ Viens no projektiem, ko no 2011. gada 9. maija līdz 2013. gada 30. aprīlim īstenoja Augstākās izglītības padome, bija Eiropas Sociālā fonda finansēts projekts “Augstākās izglītības studiju programmu izvērtēšana un priekšlikumi kvalitātes paaugstināšanai”.⁴⁶ Šajā projektā tika vērtētas visu līmeņu – sākot no pirmā (koledžas) līdz augstākajam doktorantūras līmenim – studiju programmas Latvijas augstākās izglītības institūcijās. Tiesību zinātnē kopumā tika vērtētas 38 studiju programmas, kas tika īstenotas 12 dažādās (privātās un valsts)

⁴¹ Prioritārie virzieni zinātnē: 1. Tehnoloģijas, materiāli un inženiersistēmas produktu un procesu pievienotās vērtības palielināšanai un kiberdrošībai. 2. Energoapgādes drošuma stiprināšana, enerģētikas sektora attīstība, energoefektivitāte, ilgtspējīgs transports. 3. Klimata pārmaiņas, dabas aizsardzība un vide. 4. Vietējo dabas resursu izpēte un ilgtspējīga izmantošana uz zināšanām balstītas bioekonomikas attīstībai. 5. Latvijas valstiskums, valoda un vērtības, kultūra un māksla. 6. Sabiedrības veselība. 7. Zināšanu kultūra un inovācijas ekonomiskajai ilgtspējai. 8. Demogrāfija, sports, atvērta un iekļaujoša sabiedrība, labklājība un sociālā drošums. 9. Valsts un sabiedrības drošība un aizsardzība. Par prioritārajiem virzieniem zinātnē 2018.–2021.: Ministru kabineta 13.12.2017. rīkojums Nr. 746. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 249.

⁴² Kā uzlabot likumdošanu un ierobežot likumdevēja netikumus. Latvijas Valsts prezidents Egils Levits intervijā žurnāla “Jurista Vārds” galvenajai redaktorei Dinai Gailītei. Jurista Vārds, 04.02.2020., Nr. 5 (1115).

⁴³ Sk.: Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 18.1. p. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 48.

⁴⁴ Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. Pieejams: https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/kk-valdibas-deklaracija_red-gala.pdf [aplūkots 01.03.2020.].

⁴⁵ Sīkāk sk.: Projekti. Pieejams: <https://www.esfonda.lv/es-fondu-projektu-mekletajs> [aplūkots 03.03.2020.].

⁴⁶ Sīkāk sk.: Par projektu. Pieejams: http://www.aip.lv/ESF_par_projektu.htm [aplūkots 25.02.2020.].

augstākās izglītības institūcijās (turpmāk – arī AII).⁴⁷ Uzmanības vērti bija ne tikvien ļoti skaudrie secinājumi, bet arī priekšlikumi šā konkrētā studiju virziena kvalitātes stiprināšanai. Piemēram, tika norādīts, ka vairāku AII darbība biežāk vērsta uz peļņas palielināšanu, nevis kvalitātes paaugstināšanu, ka vairāku programmu kvalitāte ir vāja un neatbilst Eiropas Savienības noteiktajām prasībām, studentu rezultāti nav salīdzināmi, vairākām programmām ir nepietiekams akadēmiskā personāla nodrošinājums un ka tikai dažas atbilst ilgtspējas prasībām.⁴⁸ Priekšlikumos arī norādīts, ka nepieciešams “krasi samazināt AII skaitu”, kurās tiek īstenotas tiesību zinātnes studiju programmas. 2012. gadā studiju virzienā “Tiesību zinātne” ietilpa 38 studiju programmas, no kurām LU Juridiskajā fakultātē tika īstenotas septiņas studiju programmas (trīs no tām slēgtas 2019. gadā). Savukārt, aplūkojot Studiju virzienu reģistra datus 2020. gada 25. martā, redzams, ka uz šo brīdi studiju virzienā “Tiesību zinātne” akreditētas ir 43 dažāda līmeņa studiju programmas, kas tiek īstenotas 11 dažādās AII.⁴⁹ Salīdzinot 2012. gadu ar 2020. gadu, acīmredzami nav notikusi krasa tādu AII samazināšana, kuras īstenotu šo konkrēto studiju virzienu. Studiju virzienu “Tiesību zinātne” 2020. gadā, salīdzinot ar 2012. gadu, neīsteno viena (privātā) AII. Arī matemātiski studiju programmu skaits nav samazinājies, bet pieaudzis. Interesanti, ka attiecībā uz vienu pirmā līmeņa studiju programmu izteikts priekšlikums “pārtraukt studentu uzņemšanu”, taču 2020. gadā šī koleģa uzņem studējošos akreditētā studiju programmā.⁵⁰

Iespējams, ka, lasot ekspertu atzinumus, katra AII ir varējusi izdarīt secinājumus, veikt programmu pilnveides pasākumus, domājot arī par ilgtspējīgu rezultātu. Taču, jautājot, vai būtiski tika samazināts studiju programmu skaits tiesību zinātnes studiju virzienā, norādītie dati runā paši par sevi. Protams, varētu arī oponent, jo kā gan varētu samazināt šo studiju virzienu īstenojošo AII skaitu, ja gandrīz visām AII, izņemot dažas, tika proponēts turpināt studiju programmu īstenošanu. Tādējādi raksta autori neliek mierā jautājums – vai pēc šī projekta īstenošanas, kurā izmantota Eiropas Savienības nauda, ir notikušas valstiska mēroga izmaiņas tiesību zinātnes virziena un arī citu virzienu īstenošanā, izņemot vienotā valsts jurista eksāmena ieviešanu?

⁴⁷ Pārskats par augstākās izglītības studiju programmu izvērtēšanas rezultātiem un priekšlikumi turpmākai studiju programmu, sagrupētu studiju virzienos, pilnveidei, uzlabošanai, attīstīšanai, konsolidācijai, slēgšanai, resursu efektīvai izmantošanai un finansēšanai no valsts budžeta līdzekļiem. Pieejams: http://www.aip.lv/ESF_par_projektu.htm [aplūkots 03.03.2020.].

⁴⁸ *Ibid.*, 263.–264. lpp.

⁴⁹ Studiju programmu saraksts, sakārtots pa studiju virzieniem. Pieejams: <http://svr.aic.lv/Forms/ProgrammesList.aspx?gr=1&cc=1&cp=0> [aplūkots 03.03.2020.].

⁵⁰ Informācija par akreditētajiem studiju virzieniem. Pieejams: <http://svr.aic.lv/Forms/Accreditations.aspx?gr=1> [aplūkots 03.03.2020.].

Augstskolu akadēmiskais personāls kā viens no priekšnoteikumiem ilgtspējības sasniegšanai

Nav šaubu, ka ikviena darba devēja būtiskākais resurss ir darbinieki. Latvijas augstskolās tie ir mācībspēki – akadēmiskais personāls. Nenoliedzot arī citu darbinieku, kuri strādā AII, ieguldījumu, nav šaubu, ka augstākās izglītības kvalitāti noteic akadēmiskais personāls.⁵¹

Būtisku impulsu dažādu jautājumu risināšanai mēdz dot Satversmes tiesa, kas ir tiesiskuma sargs Latvijā. Augstākā izglītība nav izņēmums. Satversmes tiesas un augstākās izglītības mijiedarbība izpaužas vismaz divos veidos. Pirmkārt, Satversmes tiesas spriedums, kam ir *erga omnes* iedarbība, ir izmantojams, lai veidotu tā sauktās nākotnes tiesiskās attiecības. Citiem vārdiem, Satversmes tiesas spriedumos paustās idejas paturamas prātā, veidojot jaunu tiesisko regulējumu. Otrkārt, Satversmes tiesai ir bijusi un ir tieša nozīme normatīvā regulējuma, kas attiecas uz augstskolām, noteikšanā. Ar šo saprotot tos Satversmes tiesas nolēmumus, kuros tieši *expressis verbis* risināti valsts⁵² augstskolām būtiski jautājumi.

Viena no pirmajām lietām, kurā Satversmes tiesa vērtēja augstskolu regulējumu, bija saistīta tieši ar vecuma robežu akadēmiskajam personālam.⁵³ Ne mazāk nozīmīgs ir arī drīzākā nākotnē Satversmes tiesā risināmais jautājums par AII finansēšanu.⁵⁴ Tomēr viens no visgaidītākiem Satversmes tiesas spriedumiem bija tā sauktais spriedums “Akadēmiskā personāla darba līgumi I” lietā.⁵⁵ Iesniedzot konstitucionālo sūdzību, LU Juridiskās fakultātes asoc. prof. J. Kārklīņš lūdza Satversmes tiesu atzīt par Satversmes 106. panta pirmajam teikumam neatbilstošas Augstskolu likuma normas – 27. panta piekto daļu un 30. panta ceturto daļu, kas paredzēja terminētu (uz 6 gadiem) darba līgumu slēgšanu ar asociētajiem profesoriem.⁵⁶ Satversmes tiesa, izskatot lietu (tai skaitā paplašinot prasījuma robežas un vērtējot tiesību normas gan attiecībā uz asociētajiem profesoriem, gan profesoriem), nonāca pie secinājuma, ka apstrīdētās tiesību normas, ciktāl tās nenodrošina aizsardzību pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu, neatbilst Satversmes 106. panta

⁵¹ Konceptuālais ziņojums “Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu”, 9. lpp. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40483658&mode=mk&date=2020-02-18> [aplūkots 03.03.2020.].

⁵² Attiecībā uz privātajām augstskolām Satversmes tiesā ir ierosināta lieta par Augstskolu likuma normu atbilstību Satversmes normām, kas noteic pienākumu īstenot studiju programmas valsts valodā arī privātajām augstskolām. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 18.07.2019. lēmums. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/07/2019-12-01_PR_par_ierosinasanu.pdf#search= [aplūkots 03.03.2020.].

⁵³ Satversmes tiesas 20.05.2003. spriedums lietā Nr. 2002-21-01. Latvijas Vēstnesis, 21.05.2003., Nr. 75.

⁵⁴ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 25.11.2019. lēmums. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/11/2019-29-01_Lemums_ierosinasana.pdf#search= [aplūkots 03.03.2020.].

⁵⁵ “Akadēmiskā personāla darba līgumi II” lietā risināti jautājumi, kas attiecas uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju – J. Neimani. Šajā gadījumā tiesa lēma izbeigt tiesvedību. Sk.: Lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2018-20-10. Satversmes tiesas 08.10.2019. lēmums. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/09/2018-20-01_Lemums_izbeigšana.pdf#search= [aplūkots 03.03.2020.].

⁵⁶ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 03.08.2018. lēmums. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/08/2018-15-01_Lemums_ierosinasana.pdf#search= [aplūkots 03.03.2020.].

pirmajam teikumam. Būtiski, ka apstrīdētās tiesību normas zaudēja savu juridisko spēku *ex nunc* – no 2019. gada 10. jūnija. Satversmes tiesa, apzinoties, ka, normām zaudējot juridisko spēku *ex nunc*, radīsies jautājumi par tiesisko attiecību nodibināšanu, neesot tiesiskajam regulējumam, spriedumā iekļāva secinājumu, ka “izskatāmajā gadījumā ir nepieciešams aizsargāt to personu pamattiesības, ar kurām tiks slēgti secīgi darba līgumi par asociētā profesora vai profesora pienākumu pildīšanu uz noteiktu laiku, līdz brīdim, kad likumdevējs pieņems Satversmei atbilstošu tiesisko regulējumu, kas nodrošinās aizsardzību pret šādu līgumu ļaunprātīgas izmantošanas risku”, tādēļ tika dota norāde: “līdz jauna tiesiskā regulējuma pieņemšanai attiecīgo personu tiesības saglabāt esošo nodarbošanos vērtējamās, tieši piemērojot Satversmes 106. panta pirmo teikumu un šajā spriedumā ietvertās atziņas.”⁵⁷

Zināma tēze, ka Satversmes tiesas spriedumiem sociālajā realitātē ir jānodrošina tiesiskā stabilitāte, skaidrība un miers.⁵⁸ Reālajā dzīvē pēc Satversmes tiesas sprieduma spēkā stāšanās un apstrīdēto normu juridiskā spēka zaudēšanas darba tiesiskās attiecības, kas bija nodibinātas asociētajiem profesoriem un profesoriem augstskolās uz 6 gadiem, izbeidzās, radot jautājumu – kā augstskolām veidot attiecības ar saviem darbiniekiem Satversmes ietvaros, respektējot spriedumā iekļautās atziņas. Nav šaubu, ka katra augstskola, ņemot vērā darba tiesisko attiecību individuālo raksturu un Satversmes tiesas sprieduma atziņas, ir atrisinājušas kāzus. Latvijas Universitātē, piemēram, šis jautājums tika risināts Senātā, nosakot sava veida pārejas regulējumu līdz jauna tiesiskā regulējuma pieņemšanai Saeimā.⁵⁹ Viedokli par Satversmes tiesas 2019. gada 7. jūnija spriedumu visām augstskolām sniedza Augstākās izglītības padome.⁶⁰ Tomēr būtiskākais, ko sagaidīja augstskolas un tās vairāki tūkstoši darbinieku, ir Saeimas jeb likumdevēja reakcija un interese noregulēt tik būtisku jautājumu – darba tiesisko attiecību noregulējumu ar augstskolu profesūru. Līdz šim brīdim (2020. gada 3. marts) likumdevēja rīcība/darbība ir bijusi visai pasīva – Saeimas likumprojektu reģistrā likumprojekts, kas paredzētu nokārtot tiesiskās attiecības pēc jau norādītā Satversmes tiesas sprieduma, nav atrodams. Tomēr jautājums ir ļoti nozīmīgs vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, darba tiesisko attiecību noregulēšanā dažādās augstskolās var veidoties dažādas pieejas. Otrkārt, ilgtspējas kontekstā nav šaubu, ka viens no augstākās izglītības ilgtspējas elementiem ir akadēmiskais personāls. Šeit īpaši izceļamas Satversmes tiesas tiesneses I. Ziemeles atsevišķās domas, kurās analizēta profesūras nozīme valstī un izdarīts pamatots secinājums, ka “spēcīgas profesūras esība valstī ir viens no obligātajiem valsts ilgtspējīgas attīstības priekšnoteikumiem”.⁶¹ Treškārt, šī lieta pati par sevi demonstrē Satversmes tiesas un likumdevēja dialogu – to, kā un vai likumdevējs

⁵⁷ Satversmes tiesas 07.06.2019. spriedums lietā Nr. 2018-15-01, 21.1. p. Latvijas Vēstnesis, 10.06.2019., Nr. 116.

⁵⁸ Satversmes tiesas 21.12.2009. spriedums lietā Nr. 2009-43-01, 35.1. p. Latvijas Vēstnesis, 2009, Nr. 201.

⁵⁹ LU Senāta 23.12.2019. lēmums Nr. 53 “Par profesoru un asociēto profesoru darba līgumiem”. Pieejams LU informatīvajā sistēmā. Nav publicēts.

⁶⁰ Augstākās izglītības padomes vēstule “Par Satversmes tiesas 2019. gada 7. jūnija spriedumu”. Pieejams: http://www.aip.lv/files/Nr_53_AIP_vestule_par_ST_spriedumu.pdf [aplūkots 03.03.2020.].

⁶¹ Satversmes tiesas tiesneses Inetas Ziemeles atsevišķās domas lietā Nr. 2018-15-01, 4. p. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/08/2018-15-01_Atseviskas_domas-1.pdf#search=2018-15-01 [aplūkots 01.03.2020.].

saprot, kam ir jāseko, kādai ir jābūt reakcijai pēc Satversmes tiesas sprieduma spēkā stāšanās. Respektējama tēze, ka likumdevējs pats var izvēlēties labāko tiesisko risinājumu: tas var gan pieņemt, gan arī nepieņemt nepieciešamās tiesību normas. Tomēr šajā gadījumā nav šaubu, ka darba tiesisko attiecību noregulēšana augstākās izglītības institūcijā ir būtisks jautājums, kam ir jāvelta attiecīga uzmanība. Šeit vietā minēt secinājumu, ka Satversmes tiesas sprieduma izpilde ir arī juridiskas kultūras jautājums.⁶²

Autores ieskatā akadēmiskā personāla darba tiesisko attiecību noregulējums ir jāveido tā, lai sasniegtu ilgtspējīgas augstskolas jēgu un būtību, augstākās izglītības mērķus un uzdevumus. Darba tiesisko attiecību ilguma noregulējums ar profesūru varētu būt tikai viens no likumdevēja uzdevumiem. Likumdevējam uz šo tiesisko attiecību nodibināšanu būtu jāskatās kompleksi. Proti, jāatceras, ka augstākās izglītības institūcijās akadēmiskais personāls nav tikai profesori un asociētie profesori. Tāpat būtisks jautājums ir par vecuma robežas nepieciešamību un noteikšanas iespējām, tai skaitā paturot prātā Satversmes tiesas secināto, ka “kopš Satversmes tiesas 2003. gada 20. maija sprieduma lietā Nr. 2002-21-01 pasludināšanas ir mainījušies apstākļi, kas varētu būt par pamatu tam, lai likumdevējs pārskatītu regulējumu attiecībā uz pensionēšanās vecuma noteikšanu akadēmiskajam personālam”.⁶³ Iespējams, ka grozījumi Augstskolu likumā kavējas, jo Konceptuālajā ziņojumā, kas tiek vērtēts ļoti dažādi, piedāvāts visnotaļ daudzcerīgs redzējums augstskolu personāla attīstībai. Lai arī iekļautie risinājumi noteikti tiks vēl apspriesti un ne viss, kas ir iekļauts Konceptuālajā ziņojumā, tiks iekļauts likumā. Tomēr šī raksta autore visnotaļ cerīgi lūkojas uz virsmērķi – ka jāievieš jauns akadēmiskā personāla karjeras modelis, kas balstās uz akadēmiskā un zinātniskā darba vienotību, paredzot vienu akadēmiskā personāla ievēlēšanas vietu, 40 stundu darba nedēļu un slodzi, kas aptver kā zinātnisko, tā pedagoģisko, administratīvo un “trešās misijas” pienākumus.⁶⁴ Tas nozīmē, ka, iespējams, beidzot ir saredzēts absurds, kas veidojas augstskolās. Proti, reālā dzīves situācija paģērē vienai personai, kura strādā ar studentiem, būt ievēlētai akadēmiskā amatā atbilstoši Augstskolu likumam,⁶⁵ un vienlaikus, lai varētu saņemt finansējumu atbilstoši zinātnes bāzes finansējumam, persona ir jāievēl (zinātniskā) akadēmiskā amatā atbilstoši Zinātniskās darbības likumam.⁶⁶ Konceptuālajā ziņojumā paredzēts arī nodrošināt vēlētiem akadēmiskā personāla amatiem amata pozīcijas ilgtspēju, kā arī elastību līgumu slēgšanā, mainīt pieeju personāla atlasei, tai skaitā darba izpildes kontroles nepieciešamību un pensionēšanās vecumu, kas mudina domāt par

⁶² Valsts prezidenta Egila Levita runa Satversmes tiesas svinīgajā sēdē. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/articles/valsts-prezidenta-egila-levita-runa-satversmes-tiesas-jauna-gada-atklanas-svinigaja-sede/> [aplūkots 23.01.2020.].

⁶³ Satversmes tiesas 07.06.2019. spriedums lietā Nr. 2018-15-01, 17.1. p. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 116.

⁶⁴ Konceptuālais ziņojums “Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu”, 25. lpp. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40483658&mode=mk&date=2020-02-18> [aplūkots 03.03.2020.].

⁶⁵ Augstskolu likuma 27. panta pirmā daļa noteic, ka augstskolas akadēmisko personālu veido: 1) profesori, asociētie profesori; 2) docenti, vadošie pētnieki; 3) lektori, pētnieki; 4) asistenti. Augstskolu likums: LV likums. Pieņemts 02.11.1995. [01.01.2020. red.].

⁶⁶ Zinātniskās darbības likuma 26. pants noteic šādus akadēmiskus amatus zinātniskā institūcijā: 1) vadošais pētnieks; 2) pētnieks; 3) zinātniskais asistents. Zinātniskās darbības likums: LV likums. Pieņemts 14.04.2005. [23.10.2019. red.].

jaunu pieejas attīstību personāla nodarbinātības politikā.⁶⁷ Lai arī ieceres ir ļoti cerīgas, bažas gan rada tas, vai šīs izmaiņas patiešām tiks iedzīvinātas, jo akadēmiskā personāla sistēmu, piesaistot izcilus mācībspēkus, bez papildu finansējuma nebūs iespējams īstenot.

Kopsavilkums

1. Ilgtspēja Latvijā ir definēta kā valsts princips *expressis verbis* Satversmes ievadā. Ilgtspēja ir kļuvusi par vienu no konstitucionālajiem principiem un vērsta uz Satversmē ietverto mērķu un vērtību aizsardzību, kā arī to īstenošanu.
2. Ilgtspējas koncepts Latvijā tiek saprasts līdzīgi, kā to ir pieņēmusi starptautiskā sabiedrība.
3. Ne tikvien publiskajai varai, bet arī ikvienas institūcijas un personas, kas veido sabiedrību, darbībām, rīcībai ir jābūt vērstai ilgtspējīgas attīstības virzienā.
4. Ja augstākā izglītība ir neatņemama sabiedrības un tātad arī valsts sastāvdaļa, tad to nav iespējams nošķirt no valsts stratēģiska mērķa – būt ilgtspējīgai valstij. Var pat teikt, ka augstākā izglītība ir viens no būtiskiem elementiem šāda valsts mērķa sasniegšanai.
5. Ja augstākā izglītība iekļaujas sabiedrībā, tā pastāv, lai apmierinātu sabiedrības vajadzības, tad arī pašai augstākajai izglītībai ir jābūt ilgtspējīgai. Augstākajā izglītībā var runāt par ilgtspējas iedibināšanu trijos galvenajos virzienos: institucionālā, satūra un galarezultāta virzienā.
6. Augstākās izglītības institūcija var definēt un noteikt, izvirzīt savas kā ilgtspējīgas institūcijas attīstības redzējumu, respektējot gan savu mērķi, gan arī ilgtspējas (kā koncepta) saturu. Vairākas universitātes, organizācijas, tīklojumi (tā sauktie networki) ir parakstījuši līgumu par ilgtspēju augstākajā izglītībā, TOP 10 universitātēs ir izstrādāti ilgtspējīgas attīstības plāni.
7. Saturiski ilgtspējīga augstākā izglītība nozīmē, ka visām aktivitātēm jābūt ilgtspējīgām, tai jāpiedāvā izglītība par ilgtspējīgu attīstību, un izglītība kopumā ir jāvelta ilgtspējīgai attīstībai.
8. Modernām augstākās izglītības sistēmām ir jā sagatavo tāds absolvents, kurš ne tikvien saprot ilgtspējas nozīmi, bet arī prot domāt un pieņemt lēmumus, lai sasniegtu noteikto ilgtspējīgas attīstības mērķi.
9. Latvija, izvēloties imperatīvi iekļaut studiju programmu saturā vides aizsardzības jautājumus, ilgtspējas kontekstā ir demonstrējusi modernu pieeju.
10. Kvalitatīvs likumdevēja galarezultāts nenoliedzami ietelmē un noteic valsts ilgtspēju. Tas nozīmē, ka labas likumdošanas standarts un tā saturs ir prioritāras pētniecības vērti. Ilgtspējīgs tiesisks regulējums, kas atbilst Satversmei, tiesību principiem un vērtībām, ir absolūta nepieciešamība.
11. Pēc Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2018-15-01 spēkā stāšanās līdz šim brīdim (2020. gada 3. marts) likumdevēja rīcība/darbība ir bijusi visai pasīva.

⁶⁷ Konceptuālais ziņojums "Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu", 25. lpp. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40483658&mode=mk&date=2020-02-18> [aplūkots 03.02.2020.].

Tomēr darba tiesisko attiecību nodibināšana augstskolās ar profesūru ir ļoti nozīmīga, jo viens no augstākās izglītības ilgtspējas elementiem ir akadēmiskais personāls.

12. Akadēmiskā personāla darba tiesisko attiecību noregulējums ir jāveido tā, lai sasniegtu ilgtspējīgas augstskolas jēgu un būtību, augstākās izglītības mērķus un uzdevumus. Likumdevējam uz šo tiesisko attiecību nodibināšanu jāskatās kompleksi, paturot prātā, ka augstākās izglītības institūcijās akadēmiskais personāls nav tikai profesori un asociētie profesori un ka vienlaikus risināmi jautājumi gan par vecuma robežas ieņemšanu šādos amatos nepieciešamību un noteikšanu, gan arī par akadēmiskā un zinātnes darba nodalīšanu. Ir arī jāsaprot, ka piesaistīt izcilus mācībspēkus bez papildu finansējuma nebūs iespējams.

TIESĪBU UZ VALSTS DIENESTU AIZSARDZĪBAS MEHĀNISMI ATTIECĪBĀ UZ SAEIMAS UN PAŠVALDĪBAS DOMES DEPUTĀTU

PROTECTION OF RIGHTS TO PUBLIC SERVICE WITH REGARD TO MEMBERS OF PARLIAMENT AND MUNICIPAL COUNCIL

Edvīns Danovskis, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Valststiesību zinātņu katedras docents

Summary

The article analyses the concept of “public service” in the Article 101 of the Constitution of the Republic of Latvia with regard to the members of parliament and municipal councils. The Article outlines the existing mechanisms of protection of rights to public service and criticizes two recent judgments of the Constitutional Court both on methodological and substantial grounds.

Atslēgvārdi: tiesības uz valsts dienestu, deputāts, administratīvs akts, varas dališana

Keywords: rights to public service, member of parliament, member of local council, administrative act, separation of powers

Ievads

Šajā rakstā skaidrota Satversmes 101. pantā noteikto tiesību pildīt valsts dienestu nozīme attiecībā uz Saeimas deputātu un pašvaldības domes deputātu, kā arī šo tiesību aizsardzības mehānismi. Vienlaikus raksts ir kritika par divu Satversmes tiesas spriedumu metodoloģiju un pamatotību. Abu spriedumu galarezultāts ir pareizs, taču tajos ietvertās tēzes par Saeimas un pašvaldības deputāta tiesību aizsardzības mehānismu iztrūkumu ir pārsteidzīgas un nepilnīgas. Raksta pirmajā nodaļā ietverts pārskats par Satversmes 101. pantā ietverto tiesību pildīt valsts dienestu saturu un korelāciju ar Administratīvā procesa likumā ietverto administratīvā akta definīciju. Savukārt raksta otrajā un trešajā nodaļā argumentēts, kādēļ divos Satversmes tiesas spriedumos izteiktās tēzes par pašvaldības domes deputāta un Saeimas deputāta tiesību aizsardzības līdzekļu neesību nav uzskatāmas par judikatūru un tām ir nepieciešami būtiski precizējumi.

Tiesību uz valsts dienestu subjekts un aizsardzības mehānismi

Satversmes 101. panta pirmā daļa noteic: "Ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu." Satversmes 101. pantā paredzētās tiesības pildīt valsts dienestu ir cilvēka pamattiesība, kuras subjekts ir Latvijas pilsonis. Tiesības pildīt valsts dienestu visupirms nozīmē līdzdalības tiesības valsts pārvaldīšanā. Šādā nozīmē tiesības piedalīties Latvijas valsts pārvaldīšanā ir gan Latvijas pilsoņu pamattiesības, gan no Latvijas valsts esības izrietoša nepieciešamība. Jebkuras valsts institūcijas "atoms" jeb pamatelements ir cilvēks, Latvijas valsts institūciju pamatelements ir Latvijas pilsonis.

Satversmes 101. pants valsts dienestā nodarbinātajām personām paredz konstitucionāli aizsargātu statusu. Tas nozīmē, ka gan tiesību normās noteiktajiem ierobežojumiem, gan individuāliem lēmumiem, kas kavē valsts dienesta pildīšanu (piemēram, ierobežojumiem piekļuvei valsts dienestam vai atbrīvošanai no valsts dienesta), ir jābūt konstitucionāli attaisnojamiem. Šādā aspektā Satversmes 101. pants ir piemērots arī Satversmes tiesas praksē. Satversmes tiesa vairākkārt ir vērtējusi likumā noteiktu ierobežojumu piekļuvei valsts dienestam atbilstību Satversmes 101. pantam.¹

Jēdziens "valsts dienests" Satversmes 101. panta izpratnē aptver amatus jebkurā valsts institūcijā (likumdošanas, izpildu un tiesu varas institūcijās), ja vien attiecīgais amats ir saistīts ar valsts varas funkciju izlietošanu.² Tātad Satversmes 101. panta izpratnē valsts dienesta amats ir, piemēram, Valsts prezidenta, Saeimas deputāta, ministra, tiesneša, ierēdņa, pašvaldības domes deputāta, pašvaldības skolas direktora u. tml. amati neatkarīgi no institūcijas, kurā šīs personas ir nodarbinātas, un nodarbinātības attiecību veida. Savukārt valsts dienesta amati Satversmes 101. panta izpratnē nav amati, kuri nav saistīti ar valsts varas funkciju izpildi, piemēram, valsts institūcijās nodarbināti grāmatveži, skolotāji, ārsti u. c. Jāuzsver, ka administratīvajās tiesībās jēdzienu "valsts dienests" lieto arī šaurākā nozīmē kā vienu no trim nodarbinātības attiecību veidiem valsts pārvaldē, un šādā nozīmē tas attiecas tikai uz ierēdņiem, amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm, karavīriem, prokuroriem un nelielu skaitu citās iestādēs nodarbinātajiem.³

Satversmes 101. pantā paredzētās tiesības pildīt valsts dienestu aptver tikai konkrētas privātpersonas tiesības būt valsts dienestā, bet ne vairs attiecīgās amatpersonas kompetences apjomu un strīdus, kas tai var rasties ar citām amatpersonām vai institūcijām šā amata izpildes ietvaros. Šo strīdu risināšanas kārtība parasti notiek mājas kārtībā, proti, tiesas šādu strīdu risināšanā parasti neiejaucas, jo tas pārkāptu varas dalīšanas principu. Tiesas šāda veida strīdus

¹ Piemēram: Satversmes tiesas 11.04.2006. spriedums lietā Nr. 2005-24-01. Latvijas Vēstnesis, 2006, Nr. 61; Satversmes tiesas 10.05.2007. spriedums lietā Nr. 2006-29-0103. Latvijas Vēstnesis, Nr. 77; Satversmes tiesas 23.12.2019. spriedums lietā Nr. 2019-08-01. Latvijas Vēstnesis, Nr. 258.

² Danovskis E. Valsts dienesta jēdziens. Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā atrast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 285. lpp. Sk. arī: Kusiņš G. Satversmes 101. panta komentārs. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII. nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 391. lpp.

³ Sk.: Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 170. lpp.

skata tikai tad, ja tām šāda kompetence ir piešķirta. Attiecībā uz Satversmes tiesu tā izsmeltoši noteikta Satversmes tiesas likumā, bet attiecībā uz administratīvo tiesu – pārsvarā (bet ne tikai) – Administratīvā procesa likumā. Administratīvā procesa likuma 1. panta trešajā daļā ir noteikts, ka administratīvs akts nav iekšējs lēmums. Tādēļ strīdi starp amatpersonām un iestādēm principā nav skatāmi administratīvā procesa kārtībā.

Satversmes 101. pantā noteiktās tiesības pildīt valsts dienestu var ierobežot ne tikai ar tiesību normām, bet arī ar individuāliem tiesību aktiem. “Ievērojot Satversmes 101. pantā ietvertu tiesību uz piedalīšanos valsts un pašvaldību darbā un tiesību uz valsts dienestu nozīmību, administratīvā akta definīcijā īpaši uzsvērts, ka “administratīvais akts ir arī lēmums par amatpersonas [...] tiesiskā statusa nodibināšanu, maiņu, izbeigšanu un šīs personas disciplināro sodīšanu, kā arī cits lēmums, ja tas būtiski ierobežo amatpersonas [...] cilvēktiesības”. Amatpersonas jēdziens Administratīvā procesa likuma 1. panta izpratnē tādēļ ir cieši saistīts ar to personu loku, kuras pilda valsts dienestu Satversmes 101. panta izpratnē. [...] par amatpersonām Administratīvā procesa likuma izpratnē ir uzskatāmi, piemēram, valsts kontrolieri, tiesībsargs, atvasinātu publisku personu orgānu (piemēram, pašvaldības domes, Latvijas Bankas, Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas, Finanšu un kapitāla tirgus komisijas) locekļi.⁴ Tātad principā paši nozīmīgākie lēmumi par valsts dienesta “kodolu” ir administratīvi akti, ja vien attiecīgu lēmumu nevar uzskatīt par politisku lēmumu.⁵ Piemēram, lēmums par Saeimas deputāta ievēlēšanu Saeimas komisijā ir politisks lēmums. Turpretim “ir iespējams, ka administratīvo tiesu kontrolei ir pakļauti citi lēmumi vai rīcība, kas būtiski skar šo personu cilvēktiesības, piemēram, Saeimas Administrācijas lēmums izmaksāt Saeimas deputātam mazāku atlīdzību, nekā viņam paredzēts saskaņā ar normatīvajiem aktiem”.⁶

Pašvaldības domes deputāta statuss un Satversmes tiesas sprieduma kritika

Kā iepriekš pamatots, pašvaldības domes deputāta amats arī ietilpst Satversmes 101. pantā ietvertajā valsts dienesta jēdzienā, un līdz ar to uz viņu ir attiecināmas no minētās normas izrietošās konstitucionālās garantijas. Pašvaldības domes deputāts ir amatpersona Administratīvā procesa likuma 1. panta trešās daļas izpratnē. Šajā normā ir noteikts, ka “administratīvais akts ir arī lēmums par amatpersonas [...] tiesiskā statusa nodibināšanu, maiņu, izbeigšanu un šīs personas disciplināro sodīšanu, kā arī cits lēmums, ja tas būtiski ierobežo amatpersonas [...] cilvēktiesības”. Tēze, ka atsevišķi pašvaldības domes vai citu institūciju lēmumi attiecībā uz deputātiem ir administratīvi akti, līdz šim nav apšaubīta. Piemēram, pašvaldību darbību pārraugošā ministra lēmums atstādināt domes priekšsēdētāju no amata ir administratīvs akts un pārsūdzams

⁴ Briede J., Danovskis E. Politiska lēmuma nozīme administratīvajās tiesībās. Jurista Vārds, 11.08.2015., Nr. 31 (883), 13. lpp.; par amatpersonas jēdzienu Administratīvā procesa likuma 1. panta trešās daļas izpratnē sk. arī: Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. 2016, 94. lpp.

⁵ Plašāk sk.: Briede J., Danovskis E. Politiska lēmuma nozīme administratīvajās tiesībās. Jurista Vārds, 11.06.2015., Nr. 31 (883).

⁶ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. 2016, 171. lpp.

administratīvajā tiesā. Likuma “Par pašvaldībām”⁷ 93. panta trešā daļa noteic, ka “domes priekšsēdētājam 30 dienu laikā pēc vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra rīkojuma publicēšanas ir tiesības griezties tiesā ar iesniegumu par vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra rīkojuma atcelšanu. [...]”. Līdz šim administratīvo tiesu praksē nav apšaubīts un licies pašsaprotami, ka šāds lēmums atbilst administratīvā akta pazīmēm un pārbaudāms tieši administratīvajā tiesā. Administratīvais akts ir arī, piemēram, Republikas pilsētas domes un novada domes deputāta statusa likuma⁸ 4. panta pirmajā daļā paredzētais pašvaldības domes lēmums “anulēt deputāta pilnvaras, ja deputāts vairāk nekā trīs reizes pēc kārtas bez attaisnojoša iemesla nav piedalījies domes sēdē”. Šis lēmums izbeidz amatpersonas tiesisko statusu un nav politisks lēmums, tādēļ atbilst Administratīvā procesa likumā noteiktajām administratīvā akta pazīmēm. Savukārt ilgu laiku par iekšējiem lēmumiem un līdz ar to administratīvajām tiesām nepakļautiem tika uzskatīti lēmumi, kuros pašvaldības deputātam atteikts sniegt viņa pieprasīto informāciju.⁹ Savukārt zemāk minētā Satversmes tiesas sprieduma iespaidā šie jautājumi atzīti par skatāmiem administratīvā procesa kārtībā.¹⁰ Arī Republikas pilsētas domes un novada domes deputāta statusa likumā izdarīti grozījumi, kas paredz deputātiem tiesības sūdzēties par informācijas atteikumiem administratīvā procesa kārtībā.¹¹ Taču šādu izmaiņu pamatā bija arī cits apsvērums – līdzšinējā prakse Informācijas atklātības likuma piemērošanā privātpersonas nostādīja labākā pozīcijā nekā domes deputātus (identiska iesnieguma izskatīšana un iespēja sūdzēties par neatbildēšanu bija atkarīga no tā, vai pašvaldības domes deputāts informāciju pieprasījis kā deputāts vai kā privātpersona).

Izpratne par pašvaldību domes deputātu statusu bija pietiekami stabila un viennozīmīga; arī šis raksts varētu izpalikt. Tomēr Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnija spriedumā lietā Nr. 2017-32-05 ietvertās tēzes par pašvaldības domes deputāta statusu neatbilst līdz šim doktrīnā un praksē nostiprinātajai izpratnei par Satversmes 101. panta tvērumu un šo personu tiesību aizsardzības mehānismiem, radot iespaidu, ka līdz šim domes deputātiem nav efektīvu tiesību aizsardzības līdzekļu. Lietas būtiskie fakti ir šādi. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs pieņēma lēmumu apturēt Salaspils novada domes lēmumu, ar kuru patstāvīgajās komitejās ievēlēti domes deputāti, uzskatot, ka patstāvīgo komiteju sastāva veidošanā nav ievērots proporcionalitātes princips. Pašvaldības dome iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā, prasot ministra lēmumu atcelt. Satversmes tiesa pamatoti atzina, ka pašvaldības domes lēmums par deputātu ievēlšanu patstāvīgajās komitejās nav normatīvs akts, tādēļ ministra rīkojums neatbilst likuma “Par pašvaldībām” 49. pantam. Ar to lietas pareizai izskatīšanai būtu pieticis, taču Satversmes tiesas spriedumā ir ietvertas vairākas lietas

⁷ Par pašvaldībām; LV likums. Pieņemts 19.05.1994. [11.03.2020. red.].

⁸ Republikas pilsētas domes un novada domes deputāta statusa likums; LV likums. Pieņemts 17.03.1994. [11.03.2020. red.].

⁹ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 27.05.2016. lēmums lietā Nr. SKA-1075. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/4300>.

¹⁰ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 27.11.2018. lēmums lietā Nr. SKA-888. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5656>.

¹¹ Grozījumi Republikas pilsētas domes un novada domes deputāta statusa likumā; LV likums. Pieņemts 13.02.2020.

izskatīšanai nevajadzīgas tēzes un nepamatoti secinājumi par domes deputāta tiesību aizsardzības mehānismiem. Par tiem turpmākajās rindkopās.

Visupirms jānorāda uz būtisku kļūdu sprieduma juridiskajā metodoloģijā. Ja pašvaldības dome ir iesniegusi pieteikumu tiesā par ministra rīkojuma atcelšanu, tad Satversmes tiesai visupirms jāpārbauda, vai apturētais lēmums ir normatīvs akts, jo likuma "Par pašvaldībām" 49. pants paredz ministra tiesības apturēt pašvaldības domes izdotos "saistošos noteikumus vai citus normatīvos aktus". Ja ministrs ir apturējis tādu pašvaldības lēmumu, kas nav normatīvs akts, tad viņš ir rīkojies *ultra vires* un līdz ar to šādu ministra lēmumu Satversmes tiesa atceļ kā likuma "Par pašvaldībām" 49. pantam neatbilstošu. Taču šajā gadījumā Satversmes tiesas sprieduma motīvu daļā jau pēc tam, kad sākta analīze par likuma "Par pašvaldībām" 49. panta saturu un to, vai domes lēmums par deputātu ievēlēšanu komitejās ir vai nav normatīvs akts, pēkšņi ietverts šāds teikums: "Lai noteiktu, kāda veida akts ir lēmums par pašvaldības domes pastāvīgo komiteju izveidošanu un to sastāva noteikšanu, Satversmes tiesa visupirms noskaidros pašvaldības deputāta tiesisko statusu, domes un tās komiteju izveidošanas kārtību." Pašvaldības domes deputāta tiesiskajam statusam taču nav nekāda sakara ar to, vai lēmums par deputātu ievēlēšanu komitejā ir vai nav normatīvs akts. Arī Satversmes tiesa vēlāk sprieduma 22. punktā visnotaļ īsi, bet pareizi norāda, ka domes lēmums par deputātu ievēlēšanu komitejā ir individuāls tiesību akts, taču šī secinājuma izdarīšanai netiek izmantots (un arī nav vajadzīgs) nekas no spriedumā ietvertajām pārdomām par deputātu tiesisko statusu. Tātad pirmā sprieduma kļūda ir lieku, lietas iznākumam nebūtisku jautājumu analīze, kas turklāt veido diezgan lielu daļu no sprieduma teksta. Savukārt lietas iznākumam nebūtisko jautājumu izklāstā ietverti vairāki neprecīzi apsvērumi, kuri vērsti uz to, lai iezīmētu šķietamu problemātiku domes deputāta tiesību aizsardzībā.

Satversmes tiesas sprieduma 19. punktā ir ietverta pareiza, bet lietas iznākumam nevajadzīga tēze par to, ka pašvaldības domes deputātam ir t. s. brīvās pārstāvības mandāts. Spriedumā pareizi skaidrots, ka "pašvaldības domes deputāts pārstāv attiecīgās teritorijas iedzīvotājus kā kopumu, nevis atsevišķu iedzīvotāju individuālās intereses". Brīvais pārstāvības mandāts nozīmē, ka vēlētajiem nav tiesību atsaukt atsevišķus deputātus. Tieši tāda ir brīvā pārstāvības mandāta izpratne konstitucionālajās tiesībās.¹² Taču tālāk spriedumā brīvās pārstāvības mandātam piedēvētas arī tādas sekas, kas no tā neizriet: "Taču atbilstoši brīvā pārstāvības mandāta principam deputāts neatrodas dienesta attiecībās ar pašvaldību un nav īpaši pakļauts pašvaldībai. Deputāta īpašo tiesisko statusu noteic no deputāta brīvā pārstāvības mandāta principa izrietošās tiesības un pienākumi" (sprieduma 19. punkts). Savukārt sprieduma 25.5. punktā rakstīts šādi: "Deputāts, pildot amata pienākumus, savas tiesības neīsteno arī kā privātpersona, jo deputāta statuss un tam piederīgais tiesību un pienākumu kopums ir publiski tiesisks, tādēļ pašvaldības domes un tās institūciju pieņemtie individuālie lēmumi, kas skar deputāta subjektīvo publisko tiesību īstenošanu, nav nedz administratīvie akti, nedz faktiskā rīcība. Tomēr pašvaldības deputāta strīds ar

¹² Satversmē brīvais pārstāvības mandāts ir nostiprināts Satversmes 14. panta otrajā daļā. Plašāk par brīvās pārstāvības mandātu sk.: Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 83. lpp.; Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Papildināts un pārstrādāts izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 252.–253. lpp.

pašvaldības domi vai tās orgānu ir publiski tiesisks strīds par konkrēta deputāta subjektīvo publisko tiesību izmantošanu un izriet no pašvaldības domes vai tās orgāna rīcības izpildu varas sfērā. Lai arī pašvaldības deputāts pilda publiski tiesisku amatu, deputāta subjektīvo tiesību aizsardzības labad viņa tiesiskais statuss administratīvajā procesā tiesā ir pielīdzināms privātpersonas statusam.”

No sprieduma nav saprotams, ko nozīmē frāze, ka deputāts neatrodas dienesta attiecībās ar pašvaldību. Ja šī frāze ir lietota Satversmes 101. pantā lietotā jēdziena “valsts dienests” nozīmē, tad viņa ir nepareiza (sk. šā raksta 1. nodaļu). Pašvaldības domes deputāts ir pašvaldībā nodarbināta persona. Pašvaldības domes deputāti, Saeimas deputāti, kā arī citas ar politiskiem lēmumiem ievēlētās personas ietilpst t. s. īpašo amata attiecību grupā – tās ir nodarbinātības attiecības, kuras nav nedz darba tiesiskās attiecības, nedz valsts dienesta attiecības (šaurākā nozīmē). “Īpašo amata attiecības ir tādas nodarbinātības attiecības, kas rodas tikai no fakta, ka persona ir ievēlēta (iecelta, apstiprināta) amatā ar politisku lēmumu. [...] Šo amatpersonu tiesības un pienākumus individuāls tiesību akts neregulē – viņām nav ne darba līguma, ne amata apraksta.”¹³ Taču arī šajā grupā esošās personas ir nodarbinātas – viņām ir no likuma izrietoši pienākumi, par kuru izpildi tiek saņemta atlīdzība. Šādā kontekstā pašvaldības domes deputāta kā atvasinātas publiskas personas nodarbinātā statuss neatšķiras no citām šajā nodarbinātības grupā ietilpstošām personām, piemēram, Latvijas Bankas padomes locekļiem, Valsts kontroles padomes locekļiem, Saeimas deputātiem u. c. Arī šo personu kā valsts varas institūcijās nodarbinātu personu statusu aizsargā Satversmes 101. pants un viņu statusu ietekmējošie lēmumi, tostarp citi no nodarbinātības attiecībām izrietoši lēmumi (par pabalstiem, kompensācijām utt.) var būt administratīvi akti un līdz ar to pakļauti administratīvo tiesu kontrolei. Arī iepriekšējā rindkopā citētajā sprieduma 25.5. punktā ietvertā norāde, ka deputāts, pildot amata pienākumus, savas tiesības neīsteno kā privātpersona, neizslēdz iespēju, ka attiecībā uz deputātu pieņemts lēmums, kas maina viņa statusu vai būtiski ierobežo viņa cilvēktiesības, tostarp Satversmes 101. pantā ietvertās cilvēktiesības, ir administratīvs akts. Līdz ar to šajā Satversmes tiesas spriedumā ietvertais secinājums, ka pašvaldības domes deputāta statusu vai būtiski cilvēktiesības ierobežojoši lēmumi nav administratīvi akti, ir nepareizs. Līdz ar to arī nevajadzīgs un mākslots ir spriedumā ietvertais secinājums, ka “deputāta subjektīvo tiesību aizsardzības labad viņa tiesiskais statuss administratīvajā procesā tiesā ir pielīdzināms privātpersonas statusam”. Šāda pielīdzināšana nav nepieciešama, viņa jau ir nostiprināta administratīvā akta definīcijā.

Administratīvā akta definīcijā ir skaidrots, ka administratīvs akts attiecībā uz amatpersonu ir tikai tāds lēmums, kas maina šīs personas statusu vai būtiski ierobežo tās cilvēktiesības. Taču Satversmes tiesas spriedumā ietvertā “pielīdzināšanas” ideja neietver nekādu atrunu par to, kuras no deputāta tiesībām ir un kuras nav aizstāvas administratīvā procesa likumā, radot iespaidu, ka deputāts var sūdzēties par jebkuru tiesību aizskārums. Taču šāda pieeja nonāktu pretrunā ar varas dalīšanas principu, saskaņā ar kuru tiesa nejaucas valsts pārvaldes iekšējās norisēs. Administratīvajās tiesās jau ir parādījušies dīvaini nolēmumi lietās, kurās deputāti sūdzējušies par to, ka viņi nav ievēlēti domes

¹³ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. 2016, 171. lpp.

veidotās institūcijās¹⁴ vai ka viņiem netiek nodrošināta iespēja publicēt savu viedokli pašvaldības mājaslapā.¹⁵ Šā raksta apjoms neļauj šeit ietvert kritiku arī par šiem nolēmumiem.

Taču pats pārsteidzošākais jau tā juridiski liekajā un dažviet nepamatotajā sprieduma argumentācijā ir apstākļi, ka Satversmes tiesas “jaunradītais” deputāta tiesību aizsardzības modelis ir attīstīts lietā, kurā tam nav nekādas nozīmes. Lietas pamatjautājums bija par to, vai pašvaldība ir ievērojusi likuma “Par pašvaldībām” 54. panta pirmajā daļā noteikto: “Katras politiskās partijas vai vēlētāju apvienības pārstāvju skaitu komitejā nosaka iespēju robežās proporcionāli no katras politiskās partijas vai vēlētāju apvienības ievēlēto deputātu skaitam.” Kamēr vien deputāts ir ievēlēts kādā komitejā, viņam nav no likuma izrietošas subjektīvās tiesības prasīt proporcionalitātes ievērošanu. Proti, proporcionalitātes neievērošana nekādi nevar skart atsevišķa deputāta subjektīvās tiesības. Līdz ar to jautājums par šo tiesību aizstāvību administratīvā procesa kārtībā vispār nevar būt aktuāls.

Saeimas deputāta statuss un Satversmes tiesas sprieduma kritika

Svarīgas atziņas par Satversmes 101. panta nozīmi attiecībā uz Saeimas deputātiem ir ietvertas Satversmes tiesas 2019. gada 23. decembra spriedumā lietā Nr. 2019-08-01.¹⁶ Lieta tika ierosināta pēc Saeimas deputāta konstitucionālās sūdzības, kurā cita starpā bija lūgts atzīt par neatbilstošu Satversmes 101. pantam Saeimas kārtības ruļļa normas, kuras paredzēja būtiskus amata pilnvaru ierobežojumus¹⁷ deputātam, pret kuru uzsākta kriminālvajāšana. Satversmes tiesa šajā lietā pamatoti atzina, ka apstrīdētās Saeimas kārtības ruļļa normas ierobežo Satversmes 101. pantā minētās tiesības pildīt valsts dienestu. Satversmes tiesas spriedumā rakstīts šādi: “Satversmes 101. pants garantē ikvienam Latvijas pilsonim tiesības Saeimas vēlēšanu likumā noteiktajā kārtībā piedalīties Saeimas vēlēšanās un tādējādi rada priekšnoteikumus tam, lai pilsonis varētu piedalīties valsts darbībā. [...] Satversmes 101. pants piešķir tiesības arī būt pieņemtam par deputāta kandidātu un balotēties vēlēšanās. Ja persona ir ievēlēta Saeimā, tad Satversmes 101. pants attiecināms arī uz tiesībām pildīt deputāta amatu. [...] Satversmes 101. pants paredz personai tiesības ne tikai piedalīties Saeimas vēlēšanās, bet arī tiesības ievēlēšanas gadījumā pildīt deputāta amatu bez tādas ierobežošanas šā amata funkciju izpildē, kas būtu pretēja vispārējiem tiesību principiem un Satversmē noteiktajām tiesībām” (sprieduma 10. punkts). Tiktāl Satversmes tiesas sprieduma tēzes par Satversmes 101. panta saturu, kā arī secinājums par apstrīdēto normu neatbilstību Satversmei iebildumus nerada.

¹⁴ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 13.02.2019. lēmums lietā Nr. SKA-1023/2019. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5744>.

¹⁵ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 27.11.2018. lēmums lietā Nr. SKA-888/2019. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5656>.

¹⁶ Satversmes tiesas 23.12.2019. spriedums lietā Nr. 2019-08-01. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 258.

¹⁷ Viena no apstrīdētajām normām bija Saeimas kārtības ruļļa 17. panta otrās daļas pirmais teikums: “Ja Saeima piekrīt kriminālvajāšanas uzsākšanai pret Saeimas locekli, attiecīgais Saeimas loceklis zaudē tiesības piedalīties Saeimas un tās komisiju, kā arī citu to institūciju sēdēs, kurās Saeima viņu ir ievēlējusi vai apstiprinājusi, līdz kriminālvajāšanas izbeigšanai vai līdz brīdim, kad stājas spēkā notiesājais tiesas spriedums.”

Taču tālākajās sprieduma rindkopās, gluži kā iepriekšējā raksta nodaļā analizētajā spriedumā, ir ietvertas lietas iznākumam nevajadzīgas un apšaubāmas tēzes. Pēc pareiza secinājuma, ka Saeimā ievēlētai personai "Satversmes 101. pants piešķir tiesības piedalīties Saeimas darbā deputāta statusā", Satversmes tiesa pēkšņi sāk analizēt Satversmes 101. pantu kopsakarā ar Satversmes 5. pantu, kurš noteic: "Saeima sastāv no simts tautas priekšstāvjiem." Šī norma visupirms noteic Saeimas sastāvu (100 deputāti), un tajā ietvertais jēdziens "tautas priekšstāvji" kopsakarā ar Satversmes 14. panta otro daļu ("Vēlētāji nevar atsaukt atsevišķus Saeimas locekļus") tiešām atspoguļo t. s. deputāta brīvo mandātu – deputāts pārstāv visu tautu, nevis attiecīgo vēlēšanu apgabalu vai kandidātu sarakstu, no kura ievēlēts, tādēļ viņš vismaz juridiski nav saistīts nedz ar vēlētāju, nedz politiskās partijas vai citu personu gribu un viņu nevar atsaukt no amata. Taču Satversmes 5. pants nav "atslēgas norma", no kuras izrietētu kaut kāds īpašs Saeimas deputāta statuss – Saeimas deputāta statuss Satversmē nav reducējams tikai uz vienu Satversmes pantu. Turklāt arī šajā Satversmes tiesas spriedumā brīvajam pārstāvības mandātam piešķirta tāda nozīme, kas no tā nekad nav izrietējusi. Proti, no šā principa ir atvasinātas tiesības "piedalīties Saeimas darbā, Saeimas un tās komisiju sēdēs, izsakoties un balsojot tajās, izmantojot iesnieguma, iniciatīvas un jautājumu uzdošanas tiesības u. tml., kā arī tiesības pašorganizēties ar citiem deputātiem (piemēram, frakcijās)" (sprieduma 11. punkts). Daļa no šīm tiesībām izriet no Satversmes (piemēram, par jautājumiem un likumdošanas iniciatīvas tiesībām), daļa – no Saeimas kārtības ruļļa. Var piekrist, ka spriedumā minētās tiesības ir ļoti būtiskas deputāta darbā, taču ne tam, ka tās izriet no Satversmes 5. panta un vēl jo vairāk – no brīvā pārstāvības mandāta.

Lietas iznākumam nevajadzīgas un nepilnīgas ir arī sprieduma 12. punktā ietvertās pārdomas par deputāta tiesību aizsardzības mehānismu. Jāatgādina lasītājam, ka šajā lietā deputāts iesniedza konstitucionālo sūdzību par Saeimas kārtības rullī ietvertas normas atbilstību Satversmes 92. un 101. pantam, tātad pieteikumu, kas saskaņā ar Satversmes tiesas likumu nepārprotami ir Satversmes tiesas kompetencē. Šis nav pirmais gadījums, kad konstitucionālu institūciju amatpersonas ir iesniegušas Satversmes tiesā konstitucionālo sūdzību – Satversmes tiesa jau iepriekš ir skatījusi konstitucionālās sūdzības, kuras iesnieguši tiesneši, taču šajās lietās pārdomas par šo personu tiesību aizsardzības iespējām nav ietvertas.¹⁸ Sprieduma 12. punktā pareizi secināts, ka, "īstenojot Saeimas deputāta amatam piederīgās tiesības un izmantojot amata pilnvaras, Saeimas deputāts pilda publiski tiesiskas funkcijas un nerīkojas privātpersonas statusā. Tomēr vienlaikus Saeimas deputāti bauda arī pamattiesības, kuras atsevišķos gadījumos var pārkāpties ar amata pilnvarām". Taču tālāk spriedumā norādīts: "Likumdevējs jau ir izšķīries par atbilstošas kompetences piešķiršanu Satversmes tiesai, lai tā varētu izskatīt strīdus starp atsevišķiem konstitucionālajiem valsts varas orgāniem vai to daļām, bet likumos nav noteicis tiesību aizsardzības līdzekli, ar kuru atsevišķs Saeimas deputāts – konstitucionāla valsts varas orgāna daļa – varētu aizsargāt sava amata pilnvaras to aizskāruma gadījumā. Satversmes tiesa atzīst, ka pašlaik ir pieļaujama atsevišķa konstitucionālā valsts varas orgāna vai tā daļas tiesību aizsardzības mehānisma nepilnību novēršana

¹⁸ Sk., piemēram: Satversmes tiesas 10.05.2013. spriedums lietā Nr. 2012-16-01. Latvijas Vēstnesis, 2013, Nr. 90; Satversmes tiesas 22.06.2010. spriedums lietā Nr. 2009-111-01. Latvijas Vēstnesis, 2010, Nr. 199.

ar konstitucionālo sūdzību, kura pēc savas būtības un procesuālajiem priekšnoteikumiem ir vistuvākais tiesību aizsardzības līdzeklis, vēl jo vairāk tādēļ, ka Satversmes 101. pants un 5. pants, kā jau tika norādīts iepriekš, ir savstarpēji cieši saistīti.” Galvenais Satversmes tiesas arguments, kas minēts tajā pašā sprieduma punktā, ir šāds: “Tiesiskas valsts princips prasa efektīvu aizskarto tiesību aizsardzības mehānismu. Ar tiesiskas valsts principu nav savienojama situācija, kurā tiesību aizsardzība izpaliktu tādēļ, ka nav atbilstoša procesuāla tiesību aizsardzības līdzekļa.” Šī tēze turpmāk minēto apsvērumu dēļ ir pārāk vispārīga un neprecīza.

No Satversmes 92. panta nepārprotami izriet valsts pienākums nodrošināt privātpersonai efektīvus tiesību aizsardzības mehānismus. Arī Satversmes 101. pantā minēto tiesību aizsardzības mehānismi pastāv – tiesību normas, kuras ierobežo Satversmes 101. pantā ietvertās tiesības, aizskartā persona var apstrīdēt Satversmes tiesā, bet individuālus lēmumus, kas skar šo tiesību kodolu vai citādi būtiski ierobežo citas cilvēktiesības, – administratīvajā tiesā. Taču apstākļi, ka konstitucionāla orgāna, citu valsts institūciju vai amatpersonu darbību reglamentē tiesību normas, automātiski nenozīmē, ka jānodrošina šo strīdu risināšanas mehānismi. Daudzas tiesību normas, kas regulē valsts institūciju darbību, regulē šo institūciju iekšējo darbību. Arī Saeimas kārtības rullī ietvertās normas ir vērstas uz parlamenta iekšējā darba organizāciju, kārtības un paredzamības nodrošināšanu. Nav šaubu, ka šo normu pārkāpumiem dažreiz var būt arī juridiskas sekas, taču šāda veida procesuāli pārkāpumi parasti ir juridiski izvērtējami tikai tiktāl, ciktāl tie skar gala rezultātā pieņemto lēmumu. Piemēram, Saeimas kārtības rullis paredz detalizētus nosacījumus, kādā notiek runas Saeimas sēdē. Saeimas sēdes vadītājs dod gan atļauju runāt Saeimas sēdē (Saeimas kārtības ruļļa 56. panta pirmā daļa), gan var pārtraukt runātāju (Saeimas kārtības ruļļa 73. pants). Taču sēdes vadītāja nesaskaņas ar deputātu par Saeimas kārtības ruļļa normu neievērošanu ir Saeimas iekšējās organizācijas jautājums. Strīdi bieži notiek arī komisijās, piemēram, par to, ka komisijas locekļu vairākums lemj noteikt darba reglamentu, ierobežojot debašu ilgumu, vai aizliedz deputātam ierakstīt komisijas sēdi ar videokameru. Šāda veida strīdi neskar deputāta statusu un arī būtiski neierobežo cilvēktiesības, tādēļ nav risināmi administratīvā procesa kārtībā. Vēl jo vairāk – to risināšana pat nebūtu lietderīga arī Satversmes tiesā.

Saeimā, Ministru kabinetā, pašvaldību domēs strīdi par šo institūciju locekļu tiesībām un procesuālo normu ievērošanu ir ierasti. Saeimā diezgan bieži sēžu laikā rodas domstarpības par vienas vai otras Saeimas kārtības ruļļa normas ievērošanu, un parasti šiem strīdiem ir islaicīgs raksturs. Tie ir raksturīgi politiski izšķirošos brīžos, taču šo strīdu aktualitāte parasti ātri pāriet. Pat pieņemot, ka atsevišķam deputātam Satversmes tiesas likums paredzētu tiesības iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā par jebkuru Saeimas vai to struktūrvienību lēmumu, kas skar deputātu un viņam liekas prettiesisks, šo tiesību aizsardzība tiesā parasti būtu neefektīva. Atšķirībā no vairuma sporta sacikšu, tiesa nevar strīdu izskatīt piecu minūšu laikā pēc tā rašanās. Parasti lieta tiks izskatīta pēc vairākiem mēnešiem, iespējams, pat pēc tam, kad attiecīgās amatpersonas pilnvaru laiks būs beidzies. Savukārt tiesas procesa iznākums parasti būs konstatējums, ka apstrīdētais lēmums vai rīcība bija vai nebija prettiesiska. Taču tālākās sekas šādiem konstatējumiem, visticamāk, nebūs.

Zināma nenoteiktība jautājumā par deputātu tiesību aizsardzības mehānismiem ir neizbēgama. Administratīvā procesa likuma 1. pantā ietvertā administratīvā akta definīcija attiecībā uz amatpersonām ietver kritēriju “būtiski ierobežo cilvēktiesības”. Kā rāda tiesu prakse lietās par citām amatpersonām (piemēram, ierēdņiem), kritērijs “būtiski” ne vienmēr ir viennozīmīgs un ietver arī tiesas vērtējumu par cilvēktiesību aizskāruma nozīmīgumu. Ir skaidrs, ka likumdošanas procesa ietvaros pieņemtie lēmumi un rīcība nekādā ziņā nebūtu uzskatāmi par administratīviem aktiem, jo tie neatbilst citai administratīvā akta pazīmei (publisko tiesību valsts pārvaldes jomā).

Debatei par to, vai esošie Saeimas deputātu tiesību aizsardzības mehānismi ir pietiekami un vai tos vajadzētu pilnveidot, nav viennozīmīga, iepriekš paredzama iznākuma. Līdz šim administratīvā tiesa pēc būtības nav skatījusi nevienu Saeimas deputāta pieteikumu par iespējamu deputāta tiesību ierobežojumu. Savukārt Satversmes tiesa ne reizi likumdošanas procesā nav konstatējusi tādas Saeimas deputāta tiesību ierobežojumus, kas būtu devuši pamatu konstatēt likuma atcelšanai būtisku procesuālu pārkāpumu. Tas apliecina, ka vismaz šobrīd jautājumam par Saeimas deputātu tiesību aizsardzības līdzekļiem ir hipotētisks raksturs.

Kopsavilkums

1. Pašvaldības domes un Saeimas deputāta amats ietilpst Satversmes 101. panta jēdzienā “valsts dienests”. Satversmes 101. pants aizsargā valsts dienestā esošas personas tiesības pildīt attiecīgo amatu, taču ne vairs tās tiesiskās attiecības, kas rodas saistībā ar attiecīgajā amatā ietilpstošo funkciju realizēšanu.
2. Ja Saeimas deputāta vai pašvaldības domes deputāta Satversmes 101. pantā paredzētās tiesības aizskar individuāls lēmums, tad šāds lēmums var būt administratīvs akts, ja vien tas maina attiecīgās amatpersonas statusu (un nav politisks lēmums) vai būtiski ierobežo cilvēktiesības. Satversmes tiesas 2018. gada 29. jūnijā spriedumā izteiktais secinājums, ka domes un tās institūciju pieņemtie individuālie lēmumi, kas skar deputāta subjektīvās publiskās tiesības, nav administratīvi akti, ir kļūdaini.
3. Lēmumi, kas nemaina deputāta statusu vai būtiski neierobežo cilvēktiesības, nav administratīvi akti, tie ir iekšēji lēmumi un saskaņā ar varas dalīšanas principu nav pakļauti tiesu varas kontrolei.

PAGaidu TIESĪBU AIZSARDZĪBAS LĪDZEKĻA NOZĪME SUBJEKTĪVO TIESĪBU AIZSARDZĪBĀ: SATVERSMES TIESAS PIEMĒRS

PROVISIONAL MEASURES IN PROCEEDINGS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF LATVIA

Jānis Priekulis, *Dr. iur. cand.*

Summary

The idea of applying a provisional measure is to avert or mitigate (wholly or in part) the consequences of a possible violation during the court proceedings. If an individual is entitled to recourse to the Constitutional Court of the Republic of Latvia, and to challenge a legal norm that possibly violates his fundamental rights enshrined in the constitution of the Republic of Latvia (*Satversme*), then a provisional measure shall be capable to avert or mitigate (wholly or in part) the consequences of a possible violation of his fundamental rights during the proceedings. If a legal norm without its application may possibly violate individual's fundamental rights, he shall be entitled to request to limit the operation of the challenged legal norm. This is a must-have provisional measure in the Constitutional Court proceedings.

Atslēgvārdi: Satversmes tiesa, pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis, konstitucionālā sūdzība

Keywords: Constitutional Court, provisional measure, constitutional complaint

Ievads

Latvijā un ārvalstīs ir pierasts, ka persona var vērsties tiesās un citās institūcijās, lai aizsargātu savas tiesības, tostarp konstitucionālajā tiesā – lai aizsargātu savas konstitūcijā garantētās tiesības. Tomēr mūsdienās ar iespēju vērsties tiesā vai kādā citā institūcijā savu tiesību aizsardzībai ir par maz. Ja personai ir tiesības vērsties tiesā, lai izvērtētu savu tiesību aizskāruma pamatotību, tad tiesas procesā ir jābūt nodrošinātiem arī atbilstošiem pagaidu aizsardzības līdzekļiem, ar kuriem šīs personas tiesības aizsargāt, kamēr tiek izvērtēta tiesību aizskāruma pamatotība. Šajā rakstā tiks izvērtēts, vai Satversmes tiesas procesā konstitucionālās sūdzības iesniedzējam ir nodrošināti Satversmes 92. pantam atbilstoši pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi.

Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa izpratne un vajadzība

Pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis noregulē strīda tiesiskās attiecības uz laiku, kamēr tiek lemts par tiesību aizskāruma pamatotību. Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa uzdevums ir saglabāt esošo stāvokli (*status quo*) uz noteiktu laiku vai līdz brīdim, kad tiks galīgi izlemts par tiesību aizskāruma pamatotību.¹ Attiecīgi pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošanas uzdevums ir saglabāt tādu stāvokli, kāds pastāvēja pirms, iespējams, nepamatota tiesību aizskāruma. Piemērojot pagaidu tiesību aizsardzības līdzekli, tiek novērsts vai mazināts (pilnībā vai daļēji) tiesas procesa laikā, iespējams, nepamatots tiesību aizskārums, līdz ar to risinot taisnīguma gausuma problēmu, kad taisnīgums ir gan panākts, tomēr novēloti.

Var piekrist ārvalstu tiesību doktrīnā minētajam, ka pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļus var izmantot kā līdzekļus pagaidu aizsardzības nodrošināšanai pret iespējamu pamattiesību pārkāpumu.² Tomēr pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi izmantojami attiecībā uz pastāvošu tiesību aizskārumu – lai novērstu pastāvoša tiesību aizskāruma iestāšanos vai mazinātu pastāvošu tiesību aizskārumu procesa laikā. Ja tiesas procesa laikā, kamēr tiek izvērtēta tiesību aizskāruma pamatotība, nerodas pastāvošs tiesību aizskārums, nav pamata piemērot pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļus.

Valsts pienākums paredzēt atbilstošus pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļus tiesas procesa laikā izriet no tiesībām uz taisnīgu tiesu un tiesībām uz efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli. Latvijas gadījumā šis pienākums noteikts Satversmes 92. panta pirmajā un trešajā teikumā. Tiesu procesos pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļu piemērošana ir vērsta arī uz to, lai tiesas nolēmums nekļūtu nevajadzīgs un novēloti, ievērojot, ka lietas taisnīgai izskatīšanai tiesā objektīvi vajadzīgs noteikts laiks. Ārvalstīs un Latvijā pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļu paredzēšana ir ierasta parādība. Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa un Eiropas Savienības Tiesa pēc būtības var piemērot saturiski jebkādu pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļus, kas nepieciešami efektīvai tiesību aizsardzībai tiesas procesa laikā. Normatīvi netiek ierobežots iespējamais pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļu klāsts.³ Piemēram, Eiropas Savienības Tiesa ir uzlikusi Polijai par pienākumu apturēt tāda likuma piemērošanu, kurš samazina maksimālo vecumu Augstākās tiesas tiesnešiem, kā rezultātā vairāki tiesneši spiesti zaudēt savu amatu.⁴

Latvijā vispārējās jurisdikcijas tiesām un administratīvajām tiesām ir pieejams plašs pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļu klāsts, Satversmes tiesai pat atzīstot, ka prasības nodrošināšana un ar to saistīto jautājumu izlemšana ir civilprocesa būtiska sastāvdaļa.⁵ Piemēram, administratīvā tiesa var apturēt

¹ Sk.: Zakrzewski R. Remedies Reclassified. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 124.

² Sk.: Baginska W. Damages for Violations of Human Rights. London: Springer, 2016, p. 312.

³ Sk. Līguma par Eiropas Savienības darbību 279. pantu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas reglamenta 39. punktu. Šobrīd Eiropas Cilvēktiesību tiesā ir izveidojusies prakse piemērot pagaidu aizsardzības līdzekļus, kad ir nenovēršams risks, ka tiks nodarīts nenovēršams kaitējums.

⁴ Sk. Eiropas Savienības Tiesas priekšsēdētāja 15.10.2018. rīkojumu lietā Nr. C-619/18. Pieejams: <http://www.curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=42BE59C6A0E2AE9C63BEE8161CA5C67E?text=&docid=207961&pageIndex=0&doclang=LV&mode=req&dir=&occ=first&part=1&id=2368473> [aplūkots 17.12.2018.].

⁵ Sk. Satversmes tiesas 10.05.2010. spriedumu lietā Nr. 2009-93-01.

administratīvā akta darbību, ja pārsūdzētā administratīvā akta darbība varētu radīt būtisku kaitējumu, tostarp zaudējumus, kuru novēršana vai atlīdzināšana būtu ievērojami apgrūtināta vai prasītu nesamērīgus resursus, un ja pārsūdzētais administratīvais akts ir pirmšķietami (*prima facie*) prettiesisks.⁶ Tādi paši nosacījumi ir pagaidu neregulējuma piemērošanai, turklāt iespējamie pagaidu neregulējuma līdzekļi tiek formulēti pietiekami plaši,⁷ lai ikvienas administratīvās lietas ietvaros tiesa varētu piemērot nepieciešamo pagaidu tiesību aizsardzības līdzekli. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments ir atzinis, ka bez šiem līdzekļiem arī tiesas sprieduma nekavējoša izpilde ir pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis.⁸

Savukārt civilprocesā kā pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis paredzēta prasības nodrošināšana. Prasības nodrošinājuma līdzekļi ir formulēti plaši, un tie ietver arī tādus līdzekļus kā kustamas mantas un skaidras naudas apķīlāšana un aizliegums atbildētājam veikt noteiktas darbības.⁹ Lēmumu par prasības nodrošināšanu var pieņemt, ja tiesas sprieduma izpilde civillietā varētu kļūt apgrūtināta vai neiespējama.¹⁰ Civilprocesā bez prasības nodrošināšanas ir paredzēti arī citi pagaidu aizsardzības līdzekļi.¹¹ Kriminālprocesā drošības līdzekļa piemērošanai apsūdzētajam arī var būt pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa raksturs, piemēram, apcietinājuma piemērošana apsūdzētajam var būt nepieciešama, lai novērstu iespējamību, ka apsūdzētais krimināllietas iztiesāšanas gaitā pārkāpj kādas citas personas tiesības, jo īpaši cietušā vai bērna tiesības.

Citu valstu konstitucionālajām tiesībām ir paredzētas arī tiesības ierobežot apstrīdētās tiesību normas darbību, un Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa nav vienīgā konstitucionālā tiesa, kura var to izdarīt. Šādas tiesības ir arī Slovēnijas, Albānijas un Beļģijas konstitucionālajai tiesai, kā arī Igaunijas Augstākajai tiesai.¹² Eiropas Padomes komisija “Demokrātija caur tiesībām” (turpmāk – Venēcijas komisija) ir norādījusi, ka tā atbalsta tiesību piešķiršanu konstitucionālajām tiesām ierobežot turpmāku tiesību normu piemērošanu, ja normatīvā akta turpmāka piemērošana noved pie kaitējuma vai pārkāpumiem, kurus nav iespējams novērst brīdī, kad tiek atzīts attiecīgā akta prettiesiskums.¹³ Attiecīgi Venēcijas komisija netieši vērš uzmanību uz to, ka citstarp tiesību normas darbības ierobežošanas gadījumā jāņem vērā tas, cik lielā mērā šāda pagaidu aizsardzības līdzekļa nepiemērošana radītu zaudējumus vai pārkāpumus, kurus nevarētu novērst. Tomēr tas nepavisam nenozīmē, ka iespējai ierobežot tiesību normu būtu jāpastāv tikai tad, kad konstitucionālās sūdzības iesniedzējam tiesību normas rezultātā tiek radīti tādi zaudējumi vai pārkāpumi, kurus nebūs iespējams novērst. Piemēram Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļus var piemērot, ja tas ir nepieciešams, lai novērstu būtisku kaitējumu, nenovēršamu vardarbību vai lai aizsargātu citas būtiskas sabiedrības

⁶ Sk. Administratīvā procesa likuma 185.¹ panta otro daļu [redakcija spēkā ar 19.10.2019.].

⁷ *Ibid.*, 195 panta pirmā daļa un 196. pants [redakcija spēkā ar 19.10.2019.].

⁸ Sk. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 25.10.2007. lēmuma lietā Nr. SKA-673/2007 12. punktu.

⁹ Sk. Civilprocesa likuma 138. panta pirmo daļu.

¹⁰ *Ibid.*, 137. panta pirmā daļa [redakcija spēkā ar 19.10.2019.].

¹¹ *Ibid.*, 250.¹⁰ un 250.³⁵ pants [redakcija spēkā ar 19.10.2019.].

¹² Plašāk sk.: Priekulis J. Tiesību normas darbības ierobežošana – sapnis vai realitāte. Jurista Vārds, 18.04.2017., Nr. 17 (971).

¹³ Plašāk sk.: Venice Commission. Study on Individual Access to Constitutional Justice, 27 January 2011, p. 39. Available at: <http://www.venice.coe.int>.

intereses.¹⁴ Tas, kad ierobežojama tiesību normu darbību, atkarīgs no tā, kad personai tiek nodrošināta efektīva tiesību aizsardzība uz laiku, kamēr tiek lemts par tiesību aizskāruma pamatotību.

Secināms, ka mūsdienās efektīva tiesību aizsardzība vairs nav iedomājama bez pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļiem, un to apliecina gan Eiropas Savienības Tiesas process un Eiropas Cilvēktiesību tiesas process, gan arī tiesu procesi Latvijā un ārvalstīs. Tiesas procesa laikā nepieciešamie pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi atkarīgi no tiesā izskatāmo lietu veidiem, un likumdevējam nebūtu ieteicams likumā ar lielu detalizācijas pakāpi uzskaitīt konkrētai lietu kategorijai paredzētos pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļus, jo, pieņemot likumu, nav iespējams paredzēt visus tiesas procesa laikā nepieciešamos pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļus. Tāpat arī nosacījumiem pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošanai jābūt pietiekami elastīgiem, lai tiesas procesā varētu efektīvi aizsargāt ikvienas personas tiesības, novēršot vai mazinot, iespējams, nepamatotu tiesību aizskārumu un tā rezultātā radušās sekas.

Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi Satversmes tiesas procesā

Ja Satversmes tiesai ir kompetence izvērtēt normatīvo aktu un tiesību normu atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām, tostarp likuma normu atbilstību Satversmei, tiesas procesa laikā pieejamiem pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļiem ir jābūt tādiem, lai ikvienas lietas ietvaros varētu nodrošināt efektīvu personas tiesību aizsardzību līdz brīdim, kad tiks pieņemts galīgais nolēmums par apstrīdētās tiesību normas atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normai. Šāda prasības izriet no Satversmes 92. panta pirmā un trešā teikuma.

Satversmes tiesas procesā konstitucionālās sūdzības iesniedzējam ir nodrošināti divi pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi – tiesas nolēmuma izpildes apturēšana un lietas izskatīšanas apturēšana vispārējās jurisdikcijas tiesā vai administratīvajā tiesā, iekams nav noslēgusies lietas izskatīšana Satversmes tiesā. Lietas izskatīšanas apturēšana, iekams nav noslēgusies lietas izskatīšana Satversmes tiesā, atbilst pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa būtībai, jo noregulē ar lietas izskatīšanu saistītās tiesiskās attiecības līdz Satversmes tiesas galīgajam nolēmumam. Jānorāda, ka nevar piekrist tiesību doktrīnā minētajam, ka “Satversmes tiesas sprieduma izpildes kārtības noteikšana”¹⁵ būtu pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis, jo tas notiek jau pēc tam, kad tiesību aizskārums atzīts par nepamatotu. Savukārt lietās, kas ierosinātas uz citu pieteikumu pamata, likumā nav paredzēti pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi, un Satversmes tiesa ir atzinusi, ka šādās lietās lūgums par pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošanu var tikt izskatīts kā neregulēts procesuāls jautājums, piemēram, jautājums par starptautiska līguma apstiprināšanas procedūras apstiprināšanu vai izsludinātas tautas nobalsošanas apturēšanu, un tāpat šādās lietās jautājumi par pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļu piemērošanu izskatāmi pēc būtības.¹⁶

¹⁴ Likums par Vācijas Federālo konstitucionālo tiesu, 32. panta pirmā daļa. Pieejams: <http://www.codices.coe.int> [aplūkots 14.12.2018.].

¹⁵ Sk.: Šķiņķis M. Pagaidu noregulējums Satversmes tiesas procesā. Jurista Vārds, 31.01.2012., Nr. 5 (704).

¹⁶ Sk. Satversmes tiesas 10.05.2007. lēmuma lietā Nr. 2007-10-0102 6. punktu un Satversmes tiesas rīcības sēdes 20.01.2012. lēmuma lietā Nr. 2012-03-01 4. punktu. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv [aplūkots 19.10.2019.].

Jautājums par tiesību normas darbības ierobežošanu, lai personai nodrošinātu efektīvu viņas tiesību aizsardzību, kamēr tiek lemts par tiesību aizskāruma pamatotību, primāri rodas attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju, tas ir, personu, kas iesniedz Satversmes tiesā konstitucionālo sūdzību, lai aizsargātu savas Satversmē garantētās pamattiesības. Latvijas tiesību zinātnē līdz šim vairāk analizēts jautājums, vai tiesību normas darbības ierobežošana varētu būt uzskatāma par neregulētu procesuālu jautājumu Satversmes tiesas procesā, ņemot vērā Satversmes tiesas praksi noraidīt konstitucionālās sūdzības iesniedzēju lūgumus ierobežot apstrīdētās tiesību normas darbību nevis tāpēc, ka šādi lūgumi būtu nepamatoti pēc būtības, bet gan tāpēc, ka Satversmes tiesai neesot kompetences ierobežot apstrīdēto tiesību normu darbību lietās, kas ierosinātas pēc konstitucionālās sūdzības.¹⁷ Taču tas, vai tiesību normu darbības ierobežošana uzskatāma par neregulētu procesuālu jautājumu Satversmes tiesas procesā vai arī nav par tādu uzskatāma, pēc būtības ir mazsvarīgs jautājums. Tiesību doktrīnā neregulētu procesuālu jautājumu vairāk izmanto par instrumentu, lai izšķirtu, kādi jautājumi ir Satversmes tiesas kompetencē, bet kādi – likumdevēja kompetencē. Svarīgākais jautājums ir šāds: vai esošo pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļu pietiek, lai efektīvi aizsargātu konstitucionālās sūdzības iesniedzēja, iespējams, nepamatoti aizskartās tiesības Satversmes tiesas procesa laikā?

Uzreiz jānorāda – maldīgi uzskatīt, ka tiesību aizskārums var izrietēt no tiesību normas tikai tad, kad tiesību norma, pieņemot tiesību piemērošanas aktu, ir piemērota attiecībā uz personu. Tiesību norma var radīt pastāvošu tiesību aizskārums arī tad, ja tā nav piemērota ar tiesību piemērošanas aktu, bet persona ir pati ievērojusi tiesību normu. Arī šādā gadījumā, kad uz tiesību normas pamata nav pieņemts tiesību piemērošanas akts, kamēr tiek izvērtēta tiesību aizskāruma pamatotība, Satversmes tiesas procesā jābūt nodrošinātiem atbilstošiem pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļiem. Tomēr atbilstoši pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi šādā gadījumā nav nodrošināti.

Pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklim jāspēj novērst vai mazināt ikvienu pastāvošu tiesību aizskārums tiesas procesa laikā, tātad efektīvi aizsargāt personas tiesības, kamēr tiek izvērtēta tiesību aizskārums pamatotība. Tomēr, ja pirms vēšanās Satversmes tiesā uz tiesību normas pamata ir pieņemts tiesību piemērošanas akts, konstitucionālās sūdzības iesniedzēja rīcībā ir divi pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi – lietas izskatīšanas apturēšana un tiesas nolēmuma izpildes apturēšana. Taču, ja pirms vēšanās Satversmes tiesā uz tiesību normas pamata nav pieņemts tiesību piemērošanas akts, konstitucionālās sūdzības iesniedzējam Satversmes tiesas procesā nav pieejams neviens pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis. Tādējādi šādos gadījumos konstitucionālās sūdzības iesniedzējam nav pieejams neviens pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis, kas varētu novērst vai mazināt pastāvošu tiesību aizskārums Satversmes tiesas procesā uz laiku, kamēr tiek lemts par apstrīdētās tiesību normas tiesiskumu. Procesā, kurā personai nav pieejami atbilstoši pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi, ne vienmēr var efektīvi aizsargāt personas aizskartās tiesības, attiecīgi ne vienmēr var nodrošināt efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli.

---

¹⁷ Plašāk sk.: Priekulis J. Neregulētie procesuālie jautājumi Satversmes tiesas procesā. Jurista Vārds, 19.01.2016., Nr. 3 (906); Rodiņa A. Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļi *versus* neregulēts procesuāls jautājums Satversmes tiesas procesā. Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 337.–345. lpp.

Līdzšinējā Satversmes tiesas praksē ir bijis gadījums, kad radās pamatots jautājums par vajadzību pilnībā vai daļēji ierobežot apstrīdēto tiesību normu darbību attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju. Tā bija Satversmes tiesas lieta, kura tika ierosināta pēc elektroniskā plašsaziņas līdzekļa konstitucionālās sūdzības. Šajā lietā tika apstrīdēta tiesību norma, atbilstoši kurai konstitucionālās sūdzības iesniedzējam bija pienākums pāriet uz radioapraidi latviešu valodā. Tiesību aizskārumu radīja tiesību norma, nepieņemot uz tās pamata tiesību piemērošanas aktu. Lieta tika izbeigta, jo apstrīdētā tiesību norma tika grozīta, izbeidzot tiesisko strīdu.¹⁸ Taču, ja apstrīdētā tiesību norma nebūtu grozīta un lietas izskatīšana tiktu turpināta, pastāv pamatotas šaubas, vai šajā lietā būtu bijis iespējams nodrošināt efektīvu personas tiesību aizsardzību, neapturot apstrīdēto tiesību normu darbību attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju. Attiecīgi, ja apstrīdētā tiesību norma nebūtu grozīta, tad tas nozīmētu, ka, pirms Satversmes tiesa pieņem galīgo nolēmumu šajā lietā, konstitucionālās sūdzības iesniedzējam būtībā bija jāpāriet uz pilnīgu radioapraidi latviešu valodā, vēl pirms Satversmes tiesa būtu izlēmusi, vai šāda prasība ir Satversmei atbilstoša. Nepārejot uz pilnīgu radioapraidi latviešu valodā, viņam tiktu anulēta licence. Pāreja uz raidīšanu latviešu valodā nozīmētu pilnīgu komercdarbības pārorientāciju, kam sekotu neatgriezeniski zaudēti klausītāji, dažādu līgumu laušana ar programmu veidotājiem, darbiniekiem un sadarbības partneriem par reklāmām, jaunu programmu veidošana, zīmola maiņa un citas darbības. Tas viss būtu prasījis lielus finansiālos ieguldījumus. Ja tiesību normas nebūtu grozītas un lietas izskatīšana tiktu turpināta, atzīstot, ka apstrīdētās tiesību normas neatbilst Satversmei, tas nozīmētu, ka konstitucionālās sūdzības iesniedzējs ir nepamatoti pārgājis uz radioapraidi latviešu valodā, proti, viņš var turpināt raidīt iepriekš noteiktās valodas proporcijās, tostarp arī krievu valodā, kaut gan ir neatgriezeniski zaudēti klausītāji un veiktas citas neatgriezeniskas izmaiņas. Tā nav efektīva personas tiesību aizsardzība, turklāt, lai pēc Satversmes tiesas sprieduma izpildītu kompensācijas funkciju, valstij būtu pienākums atlīdzināt konstitucionālās sūdzības iesniedzējam visus nepamatota tiesību aizskāruma dēļ radušos zaudējumus, kuri varētu būt mērāmi pat miljonus eiro.

Šajā lietā konstitucionālās sūdzības iesniedzējs bija arī lūdzis ierobežot apstrīdētās tiesību normas darbību, tomēr Satversmes tiesa lūgumu neapmierināja, norādot, ka Satversmes tiesas procesā nav tāda pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa un tas nav izlemjams kā neregulēts procesuāls jautājums.¹⁹ Tomēr, tāpat kā tiesas nolēmuma izpildes apturēšanas gadījumā, arī šādā gadījumā var rasties Satversmes tiesas sprieduma neizpildes risks vai risks, ka personai tiks radīts būtisks kaitējums. Tādēļ būtu jāpastāv iespējai, kā to novērst, un gadījumos, kad pastāvošs tiesību aizskārumus personai izriet no tiesību normas bez jebkāda tiesību piemērošanas akta pieņemšanas, šī iespēja ir tiesību normas darbības ierobežošana.

Atbilstoši likumam "Par pašvaldībām" Saeima noteiktos gadījumos ar likumu var atlaist pašvaldības domi, ieceļot arī pagaidu administrāciju un nosakot termiņu jaunām domes vēlēšanām.²⁰ Pašvaldības domes atlaišana nozīmē,

¹⁸ Sk. Satversmes tiesas 18.04.2016. lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2015-15-01 5.–6. punktu.

¹⁹ Sk. Satversmes tiesas 01.12.2015. rīcības sēdes lēmumu lietā Nr. 2015-15-01. Pieejams: www.satv.tiesas.gov.lv [aplūkots 11.08.2019.].

²⁰ Plašāk sk. likuma "Par pašvaldībām" 91. un 92. pantu.

ka domes deputāti zaudē savu mandātu, ar to saistītās tiesības un pienākumus, kā arī domes deputāta atalgojumu. Šāds likums aizskar ikviena pašvaldības domes deputāta tiesības pildīt valsts dienestu un tiesības uz savam darbam atbilstošu atalgojumu, tāpēc ikviens deputāts var vērsties Satversmes tiesā, apstrīdot šo likumu. Ja šāds likums tiek apstrīdēts Satversmes tiesā, nepastāv neviens pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis, ko varētu izmantot no amata zaudējušie deputāti. Pat ja šāds likums izrādītos prettiesisks, jo domes atlaišanai nav bijis tiesiska pamata, amatu zaudējušie deputāti parasti neatgūs amatu tāpēc, ka būs jau notikušas jaunas pašvaldības domes vēlēšanas, kurās ievēlēti jauni deputāti. Tas ir neatkarīgi no tā, vai ir beidzies termiņš, uz kādu no amata atceltie deputāti tika ievēlēti. Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa neesība šādā gadījumā var ne tikai apdraudēt tiesības pildīt valsts dienestu, bet arī mazināt pašvaldības domes vēlēšanu nozīmi, ja pastāv vienkāršs veids, kā sarīkot jaunas domes vēlēšanas un censties atbrīvoties no domes deputātiem, kas Saeimas vairākumam nav vēlami.

No vienas puses, arguments, kuru min par iemeslu, kāpēc konstitucionālajai tiesai nebūtu dodamas tiesības ierobežot tiesību normu darbību, ir varas dalīšanas princips, proti, šādas konstitucionālās tiesas tiesības pārlieku daudz iejauktos likumdevēja darbībā. Tāpat tiek minēts, ka šāda iespēja radītu pārlieku lielu slodzi konstitucionālajām tiesām. No otras puses, jāņem vērā, ka varas dalīšanas princips nav jāuztver dogmatiski un formāli, bet jāsamēro ar tā mērķi novērst varas centralizāciju vienas institūcijas vai amatpersonas rokās.²¹ Varas dalīšanas mērķis ir personas pamattiesību un demokrātiskas valsts iekārtas nodrošināšana, garantējot līdzsvaru un savstarpēju kontroli starp valsts varas institūcijām.²² Satversmes tiesai jau ir tiesības atcelt normatīvos aktus un tiesību normas, tostarp likumus un tiesību normas, un tas nav pretrunā ar varas dalīšanas principu. Ja reiz tiktu atzīts, ka tiesības ierobežot tiesību normu darbību ir pretrunā ar varas dalīšanas principu, būtu arī jāatzīst, ka konstitucionālās tiesas tiesības atcelt tiesību normas ir pretrunā ar šo principu. Tomēr tas tā nav, un mūsdienās demokrātiskā tiesiskā valstī par normu tiek uzskatīts tas, ka tiesa var atcelt vai nepiemērot tādu tiesību normu, kura neatbilst konstitūcijai. Turklāt tas, ka šāda pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa ieviešana radītu pārlieku lielu slodzi konstitucionālajām tiesām, nav leģitīms iemesls. Ja reiz konstitucionālā tiesa ir izveidota, tas ir valsts uzdevums nodrošināt konstitucionālo tiesu ar nepieciešamajiem resursiem, lai tā varētu efektīvi pildīt tai uzticētos uzdevumus. Secināms, ka varas dalīšanas princips nevar kalpot par attaisnojumu, lai nenodrošinātu Satversmes tiesas procesā iespēju ierobežot apstrīdētās tiesību normas darbību attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju.

Ja reiz konstitucionālās sūdzības iesniedzējam ir tiesības vērsties Satversmes tiesā un apstrīdēt tādu tiesību normu, kura, iespējams, nepamatoti aizskar viņa pamattiesības, kas garantētas Satversmē, tad pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklim ir jāspēj šo neatbilstību Satversmei novērst vai mazināt. Satversmes tiesas procesā ir jāpastāv pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļiem, kas ikvienā pastāvošā tiesību aizskāruma gadījumā spēj novērst vai mazināt šādu tiesību aizskārumu uz laiku, kamēr tiek lemts par apstrīdētās tiesību normas atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normai. Ja uz tiesību normas pamata nav pieņemts

²¹ Sk. Satversmes tiesas 01.10.1999. sprieduma lietā Nr. 03-05 (99) 1. punktu.

²² Sk. Satversmes tiesas 18.12.2013. sprieduma lietā Nr. 2013-06-01 11. punktu.

neviens tiesību piemērošanas akts, to iespējams panākt, pilnībā vai daļēji apturot apstrīdētās tiesību normas darbību – pilnībā vai daļēji apturot par tiesību normas tiesiskā sastāva izpildīšanos paredzēto tiesisko seku iestāšanos attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju.

Secinājumi

1. Pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklis ir tāds līdzeklis, kas noregulē strīda tiesiskās attiecības uz laiku, kamēr tiek lemts par tiesību aizskāruma pamatotību. Piemērojot pagaidu tiesību aizsardzības līdzekli, tiesas procesa laikā tiek novērsts vai mazināts (pilnībā vai daļēji), iespējams, nepamatots tiesību aizskārums.
2. Pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošana var būt nepieciešama, kad tiesas procesa laikā ir radies vai radīsies pastāvošs tiesību aizskārums. Ja tiesību aizskāruma pamatotība tiek izvērtēta, kad tiesību aizskārums tiesas procesa laikā ir nākotnē sagaidāms, nav tiesiska pamata pagaidu tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošanai, jo nav tāda tiesību aizskāruma, kuru būtu nepieciešams novērst vai mazināt.
3. Ja reiz konstitucionālās sūdzības iesniedzējam ir tiesības vērsties Satversmes tiesā un apstrīdēt tādu tiesību normu, kura, iespējams, nepamatoti aizskar viņa Satversmē garantētās pamattiesības, tad pagaidu tiesību aizsardzības līdzeklim ir jāspēj šo neatbilstību Satversmei novērst vai mazināt (pilnībā vai daļēji).
4. Ja uz tiesību normas pamata nav pieņemts neviens tiesību piemērošanas akts, tiesību aizskārums iespējams novērst vai mazināt (pilnībā vai daļēji), apturot apstrīdētās tiesību normas darbību, tas ir, pilnībā vai daļēji apturot par tiesību normas tiesiskā sastāva izpildīšanos paredzēto tiesisko seku iestāšanos attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju.
5. Iespēja Satversmes tiesai apturēt apstrīdētās tiesību normas darbību nav pret-runā ar varas dalīšanas principu, bet ir vērsta uz Satversmes 92. pantā garantēto tiesību nodrošināšanu.

PĀRROBEŽU ADMINISTRATĪVO AKTU ATZĪŠANA FINANŠU JOMĀ

RECOGNITION OF FOREIGN ADMINISTRATIVE ACTS IN FINANCIAL MATTERS

Aleksandrs Potaičuks, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Valststiesību zinātņu katedras doktorants

Summary

This article is devoted to the topic that has not been studied in the legal science of Latvia – recognition of foreign administrative acts in financial framework within European Union law. At the beginning of the current article, the author explains the basics of recognition as such. Further on, the author analyses the supervision of foreign administrative acts on the territory of Latvia. And finally, the article touches upon the question of the judicial review of these foreign administrative acts in relation to the principle of sovereignty and territoriality.

Atslēgvārdi: eiropeizācija, administratīvā procesa tiesības, pārrobežu administratīvie akti, finanšu tiesības

Keywords: Europeanisation, administrative procedure rights, foreign administrative acts, financial law

Ievads

Kopš iestāšanās Eiropas Savienībā Administratīvā procesa likums¹ konstanti tiek pakļauts dažādiem pārrobežu izaicinājumiem, kas šā likuma izstrādes brīdī nemaz nevarēja būt paredzami. Šie izaicinājumi galvenokārt ir saistīti ar Eiropas Savienības tiesību ekvivalentu un efektīvu īstenošanu, kā arī šo tiesību pārkumu.² Procesuālo tiesību eiropeizācija var pastiprināties gan vertikālās mijiedarbības gadījumos, kad dalībvalsts īsteno Eiropas Savienības institūciju lēmumus, piemēram, Eiropas Komisijas lēmumu valsts atbalsta jomā vai OLAF ziņojumus,³ gan arī horizontālās mijiedarbības gadījumos, kad savstarpēji mijiedarbojas vairākas vienlīdzīgas valstis, pieņemot viena otrai saistošus administratīvos aktus,

¹ Administratīvā procesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 14.11.2001., Nr. 164.

² Piemēram: Gailītis K., Potaičuks A. Eiropas Savienības tiesību īstenošana. Grām.: Gailītis K., Buka A., Schewe C. (ed.). Eiropas Savienības tiesības. I daļa. Institucionālās tiesības. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 275. lpp.

³ Potaičuks A. OLAF ziņojuma ietekme uz lietu izskatīšanu administratīvajā tiesā. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 481.–483. lpp.

piemēram, vadītāju apliecības un personas datu uzraudzības iestāžu kopīgi pieņemtus lēmumus, kas attiecas uz visām iesaistītajām valstīm.⁴

Šajā rakstā tiek pētīts Latvijas tiesību zinātnē maz analizēts horizontālās mijiedarbības mehānisms – pārrobežu administratīvo aktu atzīšana finanšu tiesību jomā –, kas nodrošina to, ka vienas Eiropas Savienības dalībvalsts iestādes izdots administratīvais akts (licence, atļauja, reģistrācija u. c.) ir spēkā esošs visā Eiropas Savienībā. Šajā rakstā pārrobežu administratīvais akts tiek aplūkots no trīs savstarpēji saistītiem aspektiem: tā atzīšanas pamatnostādnes, uzraudzība un pārbaude tiesā uzņemošajā valstī.

Pārrobežu administratīvo aktu finanšu jomā atzīšanas pamatnostādnes

Latvijas tiesībās, pamatojoties uz Eiropas Savienības sekundārajām tiesībām, ieviesta virkne tiesību normu, kurās paredzēts, ka citas dalībvalsts izsniegtā “atļauja ir derīga visās dalībvalstīs”,⁵ “reģistrācija ir derīga visā Savienības teritorijā”,⁶ “atļauja ir derīga visās dalībvalstīs, un tā ļauj sniegt pakalpojumus visā Eiropas Savienībā atbilstīgi vai nu pakalpojumu sniegšanas brīvībai, vai brīvībai veikt uzņēmējdarbību”.⁷ Šādas klauzulas tiesību zinātnē tiek sauktas par pārrobežu administratīvo aktu atzīšanu, kā rezultātā ārvalsts iestādes izdots administratīvais akts tiek atzīts par spēkā esošu un derīgu Latvijas teritorijā,⁸ tieši tāpat kā Latvijas iestāžu atļauja tiek atzīta par spēkā esošu un derīgu citā Eiropas Savienības dalībvalstī.

Šādu pārrobežu administratīvo aktu finanšu jomā paredz Direktīva 2009/138/EK⁹ apdrošināšanas pakalpojumu sniedzējiem, Direktīva 2013/36/ES¹⁰ kredītiestādes darbībai, Direktīva 2015/2366¹¹ maksājumu iestādei, lai tā varētu sniegt un izpildīt maksājumu pakalpojumus, Direktīva 2014/65/ES¹² ieguldījumu

⁴ Potaičuks A. Pārrobežu lēmums, ko pieņem datu aizsardzības vienas pieturas aģentūras mehānisma ietvaros. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, 2018, Nr. 17.

⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/65/EK par normatīvo un administratīvo aktu koordināciju attiecībā uz pārvedamu vērtspapīru kolektīvo ieguldījumu uzņēmumiem (PVKIU), 5. panta 1. punkts. Pieņemta 13.07.2009. [15.02.2020. red.].

⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 345/2013 par Eiropas riska kapitāla fondiem (EuVECA), 14. panta 3. punkts. Pieņemta 17.04.2013. [15.02.2020. red.].

⁷ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2015/2366 par maksājumu pakalpojumiem iekšējā tirgū, ar ko groza Direktīvas 2002/65/EK, 2009/110/EK un 2013/36/ES un Regulu (ES) Nr. 1093/2010 un atceļ Direktīvu 2007/64/EK (PSD 2), 11. panta 9. punkts. Pieņemta 25.11.2015. [15.02.2020. red.].

⁸ Sk., piemēram: Wenander H. Recognition of Foreign Administrative Decisions, Balancing International Cooperation, National Self-Determination, and Individual Rights. Heidelberg Journal of International Law, 2011, Vol. 71, pp. 758–760; Paris T. La reconnaissance des actes administratifs étrangers. Revue internationale de droit comparé, 2014, Vol. 66, pp. 644–646.

⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/138/EK par uzņēmējdarbības uzsākšanu un veikšanu apdrošināšanas un pārpadrošināšanas jomā (Maksātspēja II), 15. panta 1. punkts. Pieņemta 25.11.2009.

¹⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2013/36/ES par piekļuvi kredītiestāžu darbībai un kredītiestāžu un ieguldījumu brokeru sabiedrību prudenciālo uzraudzību (CRD IV), 17. panta 1. punkts. Pieņemta 26.06.2013.

¹¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2015/2366 par maksājumu pakalpojumiem iekšējā tirgū, ar ko groza Direktīvas 2002/65/EK, 2009/110/EK un 2013/36/ES un Regulu (ES) Nr. 1093/2010 un atceļ Direktīvu 2007/64/EK (PSD 2), 11. panta 9. punkts. Pieņemta 25.11.2015.

¹² Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2014/65/ES par finanšu instrumentu tirgiem (MiFID 2), 6. panta 1. punkts. Pieņemta 15.06.2014.

brokeru sabiedrībām, kā arī Direktīva 2009/65/EK¹³ pārvedamu vērtspapīru kolektīvo ieguldījumu uzņēmumiem un pārvaldības sabiedrībām. Tāpat šāda atzišana paredzēta Direktīvā 2011/61/ES¹⁴ alternatīvo ieguldījumu fondu pārvaldniekiem, Regulā Nr. 345/2013¹⁵ Eiropas riska kapitāla fondu pārvaldniekiem, lai tie varētu tirgot kvalificētus riska kapitāla fondus ar nosaukumu *EuVECA*, Regulā (ES) Nr. 346/2013¹⁶ kvalificēta sociālās uzņēmējdarbības fonda pārvaldniekiem, lai tie varētu tirgot kvalificētos sociālās uzņēmējdarbības fondus ar nosaukumu *EuSEF*, kā arī Regulā 2015/760¹⁷ Eiropas ilgtermiņa ieguldījumu fondu pārvaldniekiem.

Šajā pētījumā nevar iedziļināties katra administratīvā akta saturā, taču var izdarīt tiem kopīgu secinājumu, ka tie Eiropas Savienības ietvaros kalpo kā vienots administratīvais akts,¹⁸ kas ļauj tā adresātam īstenot savu darbību, nekārtojot līdzvērtīgu atļauju katrā atsevišķā valstī. Šāda iezīme ir būtiska atkāpe no nacionālā administratīvā akta, kas parasti ir spēkā esošs vienīgi savas valsts teritorijas robežās. Šādiem pārrobežu administratīvajiem aktiem raksturīga zināma bipolaritāte: no vienas puses, tie nodrošina uzņēmējiem pārrobežu mobilitāti, no otras puses, tie nodrošina valsts iestāžu uzraudzību un zināmu sabiedrisko interešu aizsardzību, piemēram, finanšu sistēmas stabilitāti, patērētāju aizsardzību, ieguldītāju aizsardzību u. c. Vienotā administratīvā akta princips savā būtībā nozīmē, ka tikai sākotnējā izdevējvalsts pārbauda priekšnoteikumus šī administratīvā akta izdošanai un arī ir vienīgā, kas ir tiesīga atcelt šo administratīvo aktu, kas ir izdots tās adresātam, kurš vairs neatbilst licences piešķiršanas priekšnoteikumiem vai acimredzami nepilda noteikumus, kas tam ir jāpilda atbilstoši tam piemērojamajam tiesiskajam regulējumam.¹⁹ Uzņemošā valsts šajā sakarā rēķinās, ka vienotā administratīvā akta esība nozīmē to, ka tas ir spēkā tās teritorijā no tā izdošanas brīža ārvalstīs un ļauj uzņēmumiem veikt to darbību visā Eiropas Savienībā, tostarp Latvijā.²⁰ Šajā ziņā šāds pārrobežu administratīvais akts ir spēkā uzņemošajā valstī *ex lege* bez jebkādas formālas atzišanas procedūras, kas nozīmē, ka tam nav nepieciešams patstāvīgs uzņemošās valsts lēmums, ko iestāde izdod attiecībā uz individuāli noteiktu personu.²¹ Tostarp

¹³ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/65/EK par normatīvo un administratīvo aktu koordināciju attiecībā uz pārvedamu vērtspapīru kolektīvo ieguldījumu uzņēmumiem (PVKIU), 5. panta 1. punkts un 6. panta 1. punkts. Pieņemta 13.07.2009.

¹⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/61/ES par alternatīvo ieguldījumu fondu pārvaldniekiem un par grozījumiem Direktīvā 2003/41/EK, Direktīvā 2009/65/EK, Regulā (EK) Nr. 1060/2009 un Regulā (ES) Nr. 1095/2010, 8. panta 1. punkts. Pieņemta 08.06.2011.

¹⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 345/2013 par Eiropas riska kapitāla fondiem (EuVECA), 14. panta 3. punkts. Pieņemta 17.04.2013.

¹⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 346/2013 par Eiropas sociālās uzņēmējdarbības fondiem (EuSEF), 15. panta 1. punkts. Pieņemta 17.04.2013.

¹⁷ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2015/760 par Eiropas ilgtermiņa ieguldījumu fondiem (ELTIF), 3. panta 1. punkts. Pieņemta 19.04.2015.

¹⁸ Sal.: EST 27.04.2017. spriedums lietā C-559/15 Onix Asigurări.

¹⁹ EST 27.04.2017. spriedums lietā C-559/15 Onix Asigurări, 43. punkts.

²⁰ *Ibid.*, 42. punkts

²¹ Piemēram: Wenander H. *Erkännande av utländska förvaltningsbeslut*. Lund: Juristförlaget i Lund, 2010, s. 20–21; sk. arī: Paris T. La reconnaissance des actes administratifs étrangers. *Revue internationale de droit comparé*, 2014, Vol. 66, pp. 644–646; Gerontas A. S. *Deterritorialization in Administrative Law: Exploring Transnational Administrative Decisions*. *Columbia Journal of European Law*, 2013, Vol. 19, No. 3, p. 445; Biscottini G. *L'efficacité des actes administratifs étrangers*. *Recueil des Cours de l'Académie de droit international de La Haye*, 1961, Vol. 104, p. 664.

uzņemošā valsts nevar patvaļīgi likt nepamatotus šķēršļus tiesību, kas izriet no šī ārvalstu administratīvā akta, īstenošanai tās teritorijā,²² jo tas var tikt aplūkots kā savstarpējās atzišanas klauzulas, kas noteikta attiecīgās jomas direktīvā vai regulā, pārkāpums.

Pārrobežu administratīvo aktu finanšu jomā uzraudzība un pārbaude tiesā

Dalībvalstu veiktā uzraudzība

Ievērojot iepriekšējā nodaļā analizēto, ir konstatējams, ka Latvijas teritorijā ir nacionālie jeb Latvijas iestāžu izdoti administratīvie akti, kā arī pārrobežu jeb ārvalstu izdoti administratīvie akti, kas Latvijā ir spēkā un saistoši tieši tāpat kā nacionālie administratīvie akti. Šāda parādība liek uzdot jautājumu, vai arī pēdējos administratīvos aktus un to adresātus Latvijas valsts iestādes var uzraudzīt tieši tāpat kā savus izdotos administratīvos aktus.

Raugoties no suverenitātes un teritorialitātes principu skatpunkta, valsts ir neatkarīga no citām valstīm un savu varu ekskluzīvi īsteno savā ierobežotajā teritorijā.²³ Valsts savā teritoriālajā jurisdikcijā nav pakļauta nevienas citas valsts kontrolei, izņemot, ja tas ir tieši paredzēts starptautiskajās publiskajās tiesībās.²⁴ No šīm atziņām ir iespējams arī secināt, ka šo principu ietvaros valsts savā teritorijā bauda pilnu kontroli pār jebkādam kontrolējamām darbībām, sevišķi administratīvo aktu īstenošanas uzraudzību. Tomēr, atšķirībā no daudzām citām nozarēm, finanšu jomā (kreditīestāžu uzraudzībā,²⁵ finanšu tirgus uzraudzībā,²⁶ kā arī apdrošināšanas uzraudzībā²⁷) valsts pilno kontroli pār savu teritoriju ierobežo valstu starpā ieviestais piederības valsts īstenotas uzraudzības princips. Raugoties no Eiropas Savienības tiesību skatpunkta, šis princips nozīmē, ka piederības valsts ir arvien atbildīga par šī pārrobežu administratīvā akta adresāta

²² Handrlica J. Revisiting International Administrative Law as a Legal Discipline. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2019, Vol. 39, No. 3, p. 1245; Gerontas A. S. Deterritorialization in Administrative Law: Exploring Transnational Administrative Decisions. Columbia Journal of European Law, 2013, Vol. 9, No. 3, p. 454.

²³ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 63.–64., 76. lpp.

²⁴ Krūma K. Mūsdienu suverenitāte mainīgajā Eiropā. Likums un Tiesības, 2003, Nr. 4 (44), 107. lpp.

²⁵ Piemēram: Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2013/36/ES par piekļuvi kreditīestāžu darbībai un kreditīestāžu un ieguldījumu brokeru sabiedrību prudenciālo uzraudzību, 41., 49., 153. pants. Pieņemta 26.06.2013. [21.12.2019. red.].

²⁶ Piemēram: Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2015/2366 par maksājumu pakalpojumiem iekšējā tirgū, ar ko groza Direktīvas 2002/65/EK, 2009/110/EK un 2013/36/ES un Regulu (ES) Nr. 1093/2010 un atceļ Direktīvu 2007/64/EK, 22. panta 4. punkts, 29. pants. Pieņemta 25.11.2015. [29.07.2019. red.]; Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/65/EK par normatīvo un administratīvo aktu koordināciju attiecībā uz pārvedamu vērtspapīru kolektīvo ieguldījumu uzņēmumiem (PVKIU), 11. apsvēruma, 97. pants. Pieņemta 13.07.2009. [30.07.2019. red.]; Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr. 2014/65/ES par finanšu instrumentu tirgiem, 46. apsvēruma, II nodaļa. Pieņemta 15.05.2014. [08.11.2019. red.]; Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 346/2013 par Eiropas sociālās uzņēmējdarbības fondiem, 41. apsvēruma. Pieņemta 17.04.2013. [06.08.2019. red.]; Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 345/2013 par Eiropas riska kapitāla fondiem, 38. apsvēruma. Pieņemta 17.04.2013. [21.12.2019. red.] u. c.

²⁷ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/138/EK par uzņēmējdarbības uzsākšanu un veikšanu apdrošināšanas un pārapdrošināšanas jomā, 11., 14. apsvēruma, 30., 155. pants. Pieņemta 25.11.2009. [21.12.2019. red.].

uzraudzību, pat ja tas to īsteno citā dalībvalstī.²⁸ Tādējādi no valsts kompetenču skatpunkta piederības valsts īstenošanas uzraudzības princips aplūkojams kā izņēmums no vispārīgajiem suverenitātes un teritorialitātes principiem.

Normatīvo aktu analīze neļauj izdarīt viennozīmīgu slēdzienu par piederības valsts uzraudzības principa saturu finanšu jomā. Vienā direktīvā princips nozīmē izcelsmes valsts uzraudzības iestādes tiesības pieprasīt administratīvā akta adresātam sniegt informāciju, kas nepieciešama uzraudzībai, vai veikt pārbaudes uz vietas u. c.²⁹ Citā direktīvā princips sniedz iespēju izcelsmes valstij pārbaudīt administratīvā akta adresāta finansiālo stāvokli³⁰ un to, vai akta adresāts atbilst normatīvo aktu prasībām, kurās transponētas direktīvas prasības, kas kopīgas visām Eiropas Savienības dalībvalstīm.³¹ Šajā ziņā piederības valsts īstenošanas uzraudzības princips ir nevienmērīgs un savā būtībā kalpo vienīgi *prima facie* kompetenču noteikšanai.³² Dalībvalstu uzraudzības kompetences var arī savstarpēji sadurties un radīt jautājumus,³³ un katras nozares normatīvajā aktā var tikt noteikts tāds šī principa saturs, kas labāk piemērots aizsargājamajām interesēm. Tomēr, ņemot vērā, ka piederības valsts īstenošanas uzraudzības princips saturiski ir nevienmērīgs un tas saduras ar suverenitātes principu un teritorialitātes principu, šaubas par piederības valsts uzraudzības principa saturu un tvērumu Latvijas administratīvajās tiesībās būtu jātulkos par labu uzņemošās valsts kontrolei. Proti, piederības valsts uzraudzības princips nevar tikt interpretēts paplašināti – ārpus direktīvu tekstā tieši noteiktā –, pieļaujot tādu situāciju, ka šaubu gadījumā tiek strīdīgi samazināta uzņemošās valsts pilnīgā vara un atbildība par savu teritoriju un tajā notiekošajām darbībām. Šādā gadījumā dažādu valstu uzraudzības iestādēm būtu jāsadarbojas, lai nodrošinātu savstarpēju sapratni.³⁴

Piederības valsts īstenošanas uzraudzības principa ietvaros aplūkojams arī jautājums par uzņemošās valsts tiesībām veikt tūlītējus pasākumus, lai ārkārtējās situācijās ierobežotu pārrobežu administratīvā akta darbību. Šādas tiesības attiecībā uz ārvalstu licenču adresātiem paredz vienīgi atsevišķas finanšu jomas direktīvas. Piemēram, Direktīva 2009/138/EK paredz, ka piederības valsts īstenošanas uzraudzības princips neietekmē uzņemošās dalībvalsts pilnvaras veikt vajadzīgos ārkārtas pasākumus, lai tās teritorijā novērstu nelikumības vai sodītu par

²⁸ Dragomir L. *European Prudential Banking Regulation and Supervision: The Legal Dimension*. Abingdon: Routledge, 2010, p. 165.

²⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2015/2366 par maksājumu pakalpojumiem iekšējā tirgū, ar ko groza Direktīvas 2002/65/EK, 2009/110/EK un 2013/36/ES un Regulu (ES) Nr. 1093/2010 un atceļ Direktīvu 2007/64/EK, 23. pants. Pieņemta 25.11.2015. [25.02.2020. red.]; Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2013/36/ES par piekļuvi kredītiestāžu darbībai un kredītiestāžu un ieguldījumu brokeru sabiedrību prudenciālo uzraudzību, 52. pants. Pieņemta 26.06.2013. [25.02.2020. red.].

³⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/138/EK par uzņēmējdarbības uzsākšanu un veikšanu apdrošināšanas un pārapsrošināšanas jomā, 30. pants. Pieņemta 25.11.2009. [25.02.2020. red.].

³¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2013/36/ES par piekļuvi kredītiestāžu darbībai un kredītiestāžu un ieguldījumu brokeru sabiedrību prudenciālo uzraudzību, 41. pants. Pieņemta 26.06.2013. [25.02.2020. red.].

³² Dragomir L. 2010, pp. 165–166.

³³ Feetham N., Amos R. *A Guide to Insurance: Combining Governance, Compliance and Regulation*. London: Spiramus Press, 2012, pp. 83–84.

³⁴ EST 13.09.2018. spriedums C-358/16 UBS Europe, 35. punkts.

tām,³⁵ savukārt Direktīva 2015/2366 paredz uzņemošās valsts tiesības ārkārtas situācijās, kad ir vajadzīga tūlītēja rīcība, lai novērstu nopietnu apdraudējumu maksājumu pakalpojumu lietotāju kopīgajām interesēm uzņēmējā dalībvalstī, veikt piesardzības pasākumus.³⁶ No Eiropas Savienības Tiesas prakses lietā C-559/15 ir iespējams vispārināt, ka šāds regulējums, no vienas puses, nedod iespēju uzņemošajai valstij pārvērtēt to, kā piederības valsts ir izdevusi pārrobežu administratīvo aktu, tostarp iebilst pret to, ka akta izdošanā nav izpildīta kāda no subjektīvajām paredzētajām prasībām, lai varētu izdot administratīvo aktu. No otras puses, tas paredz pilnvaras ārkārtējās situācijās noteikt, vai neatbilstības rada reālu un tūlītēju risku, kas var kaitēt ar administratīvo aktu aizsargājamajām interesēm. Ja tas tā ir, valsts var tūlītēji veikt tādus atbilstošus pasākumus kā aizliegums slēgt jaunus līgumus tās teritorijā.³⁷

Šajā sakarā ir iespējams kritiski aplūkot minētā sprieduma priekšstatu, ka dalībvalsts pilnvaras rīkoties ārkārtas situācijā var izrietēt no direktīvas vai regulas.³⁸ Kā norādīts iepriekš, no suverenitātes principa izriet, ka valsts bauda pilnu kontroli pār savu teritoriju, ja vien pati nav šo kompetenci ierobežojusi par labu kam citam vai tas neizriet no starptautiskajām tiesībām.³⁹ Šajā sakarā arī tiesībām rīkoties ārkārtas situācijā būtu jābūt uzskatāmām par tādām, kas izriet no suverenitātes principa, nevis Eiropas Savienības tiesībām; Eiropas Savienības tiesības šajā ziņā vienīgi koordinē, kad un kā valsts var rīkoties ārkārtas situācijā, nevis dod pamatu šādai rīcībai. Pretējā gadījumā varētu izdarīt nepareizu pieņēmumu, ka valsts nevar veikt nekādas darbības ārkārtas situācijā, ja vien tas nav tieši paredzēts Eiropas Savienības tiesībās. Šī iemesla dēļ tieši Eiropas Savienības likumdevējam ir rūpīgi jānoteic ietvars uzņemošās valsts rīcībai ārkārtas situācijās attiecībā uz pārrobežu administratīvajiem aktiem un to adresātiem, kā arī šīs rīcības mijiedarbību ar piederības valsts īstenotas uzraudzības principu, kas kalpo kā regulēts izņēmums no valsts vispusīgajām tiesībām kontrolēt savu teritoriju un tajā notiekošās darbības. Tomēr var piekrist minētā sprieduma priekšstatam, ka valsts rīcība ārkārtas situācijā pieļaujama tikai tad, ja situācija rada reālu un tūlītēju risku, ka var rasties kaitējums ar administratīvo aktu aizsargājamajām interesēm. Tādējādi dalībvalsts rīcība ārkārtas situācijā ir aplūkojama kā izņēmuma gadījums, lai tas nebūtu mehānisms savstarpējās atzīšanas principa apiešanai.

Pārbaude administratīvajā tiesā

Iepriekš aplūkotās Eiropas Savienības direktīvas, kas piešķir finanšu jomas pārrobežu administratīvajiem aktiem pārrobežu raksturu un spēku citu dalībvalstu teritorijās, parasti nenoteic šādu administratīvo aktu pārsūdzības kārtību, tostarp to, kurā valstī šādu administratīvo aktu ir iespējams pārsūdzēt. Tomēr šī

³⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/138/EK par uzņēmējdarbības uzsākšanu un veikšanu apdrošināšanas un pārapdrošināšanas jomā, 155. panta 3., 4. punkts. Pieņemta 25.11.2009. [28.02.2020. red.].

³⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2015/2366 par maksājumu pakalpojumiem iekšējā tirgū, 30. panta 2. punkts. Pieņemta 25.11.2015. [28.02.2020. red.].

³⁷ Sal.: EST 27.04.2017. spriedums lietā C-559/15 Onix Asigurări, 49., 50. punkts.

³⁸ Ibid., 49.–51. punkts.

³⁹ Sal.: Par publiskās varas īstenošanu citas valsts teritorijā nepieļaujāmību bez uzņemošās valsts piekrišanas vai starptautisko tiesību pilnvarojuma: ANO ST 07.09.1927. spriedums lietā "Lotus" (France c. Turquie), 18. lpp. Pieejams: <https://www.icj-cij.org/> [aplūkots 25.01.2020.].

regulējuma neesība ir aplūkojama no valsts kompetenču skatpunkta pārbaudīt citu valstu darbības tiesiskumu.

Pirmkārt, šādi citu valstu izdoti pārrobežu administratīvie akti ir aplūkājami kā *acta iure imperii*, ko citu valstu institūcijas nepārskata.⁴⁰ Otrkārt, šāda pārskatīšana būtu pakārtota citas valsts suverenitātes un neiejaukšanās principa respektēšanai, kas prasa uzņemošās valstis atturēties no iejaukšanās piederības valsts iekšējos jautājumos.⁴¹ Treškārt, tieši valsts, kas administratīvo aktu izdevusi, ievērojot savus procesuālos likumus, ir vislabāk piemērota novērtēt tā atbilstību savām tiesību normām.⁴²

Šie argumenti kalpo tam, lai izskaidrotu, kādēļ Latvijas administratīvajām tiesām vispārīgi nav kompetences pārbaudīt citu valstu izdotus administratīvos aktus, tostarp pārrobežu administratīvos aktus, neraugoties uz to, ka tie ir spēkā Latvijas teritorijā un rada tiesiskas sekas. Pretējā gadījumā šāda pārbaude radītu situāciju, ka Latvijas administratīvās tiesas uzņemas starptautiskas tiesas lomu un pārbauda citas valsts darbības tiesiskumu, kam principā nacionālās tiesas nav piemērotas. Tādējādi gadījumā, ja persona ir skarta ar ārvalstu administratīvo aktu, šādu lietu izskatīt varētu vienīgi šī administratīvā akta piederības valsts, ja vien pretējais nav paredzēts Eiropas Savienības tiesībās. Tomēr šajā kontekstā paša administratīvā akta pārsūdzēšana nošķirama no citiem administratīvajiem aktiem, ko nacionālā iestāde var pieņemt attiecībā uz ārvalstu administratīvā akta adresātu uzraudzības ietvaros.⁴³ Šādā gadījumā Latvijas tiesai ir rūpīgi jāizvērtē, vai šāds administratīvais akts nav izdots, pārkāpjot piederības valsts īstenotas uzraudzības iestāžu kompetenci (*ultra vires*).

Kopsavilkums

1. Pārrobežu administratīvais akts finanšu jomā kalpo kā vienots administratīvais akts Eiropas Savienības ietvaros, kas ļauj administratīvā akta turētājam īstenot savu darbību, nekārtojot līdzīgu atļauju katrā atsevišķā valstī. Šie pārrobežu administratīvie akti, no vienas puses, nodrošina uzņēmējam pārrobežu mobilitāti, no otras puses, valsts iestāžu uzraudzību un sabiedrisko interešu aizsardzību, tostarp finanšu sistēmas stabilitāti, patērētāju un ieguldītāju aizsardzību.
2. Piederības valsts īstenotas uzraudzības princips finanšu jomā ir izņēmums no vispusīgā valsts suverenitātes un teritorialitātes principa. Šaubas par piederības valsts uzraudzības principa saturu un tvērumu Latvijas administratīvajās tiesībās būtu jātulko par labu uzņemošās valsts kontrolei.

⁴⁰ Handrlica J. Revisiting International Administrative Law as a Legal Discipline. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2019, Vol. 39, No. 3, p. 1244.

⁴¹ Wenander H. Recognition of Foreign Administrative Decisions, Balancing International Cooperation, National Self-Determination, and Individual Rights. Heidelberg Journal of International Law, 2001, Vol. 71, pp. 760, 762; sal.: ANO ST 07.09.1927. spriedums lietā "Lotus" (France c. Turkiye), 18. lpp. Pieejams: <https://www.icj-cij.org/> [aplūkots 25.02.2020.].

⁴² Gerontas A. S. Deterritorialization in Administrative Law: Exploring Transnational Administrative Decisions. Columbia Journal of European Law, 2013, Vol. 19, No. 3, p. 454; Handrlica J. Revisiting International Administrative Law as a Legal Discipline. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2019, Vol. 39, No. 3, p. 1245; Handrlica J. Foreign Law as Applied by Administrative Authorities: Grenznormen Revisited. Zbornik PFZ, 2018, Vol. 68, p. 200.

⁴³ Sal.: Feetham N., Amos R. A Guide to Insurance: Combining Governance, Compliance and Regulation. London: Spiramus Press, 2012, pp. 83–84.

3. Valsts tiesības rīkoties ārkārtas situācijā pārrobežu administratīvo aktu gadījumā ir tādas tiesības, kas izriet nevis no Eiropas Savienības tiesībām, bet no suverenitātes principa, lai aizsargātu sabiedrības intereses; Eiropas Savienības tiesības šajā ziņā vienīgi koordinē, kad un kā valsts var rīkoties ārkārtas situācijā, lai nodrošinātu dalībvalstu savstarpējo sapratni, nevis *per se* dod pamatu šādai rīcībai.
4. Latvijas administratīvajām tiesām nav kompetences pārbaudīt ārvalstīs izdotu pārrobežu administratīvo aktu tiesiskumu un izdošanas pamatotību, neraugoties uz to, ka tie ir spēkā Latvijas teritorijā un rada tiesiskas sekas tāpat kā Latvijas iestāžu izdoti administratīvie akti. Ja persona ir aizskarta ar šādu ārvalstīs izdotu administratīvo aktu, šādu lietu izskata šī administratīvā akta piederības valsts.

PUBLISKAS PERSONAS KAPITĀLSABIEDRĪBAS DARBĪBAS MĒRĶI

OBJECTIVES OF THE OPERATION OF A STATE-OWNED COMPANY

Elīna Pankrate, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

The purpose of this paper is to analyze the reasons for amendments to the Law on Ports and the Free Port of Ventspils Law, which were adopted on 18 December 2020, as well as the compliance of these amendments with the regulation of State Administration Structure Law regarding the activities of public persons in the sphere of private law. According to these amendments, the legal form of the Ventspils Free Port in relation to the functions, tasks, and obligations of the port authority at Ventspils port was changed to state-owned company, therefore, this article is also devoted to the objectives of establishing a state-owned company.

Atslēgvārdi: publiskas personas kapitālsabiedrība, publiskas personas komercdarbība, valsts pārvaldes funkcijas, Ventspils ostas pārvalde

Keywords: state-owned company, commercial activity of public person, functions of state administration, Free Port of Ventspils

Ievads

Iecere pētīt publisku personu kapitālsabiedrību dibināšanas un darbības mērķi raksta autorei radās laikā, kad Latvijas Republikas Saeimā steidzamības kārtībā vienas dienas laikā tika pieņemti grozījumi divos likumos, kas reglamentē ostu darbības principus un pārvaldes kārtību Ventspils ostā – tika pieņemti grozījumi Likumā par ostām¹ un grozījumi Ventspils brīvostas likumā.² Pēc būtības Saeimas pieņemtie grozījumi abos likumos attiecās uz Ventspils ostas pārvaldišanas kārtības maiņu un saistībā ar pārvaldītāja funkciju izpildi grozījumi abos likumos attiecās arī uz ostas pārvaldītāja juridiskās formas maiņu. Tāpēc šajā rakstā apskatīts iemesls un pamatotība šādas juridiskās formas maiņai.

---

¹ Grozījumi Likumā par ostām: LV likums. Pieņemts 18.12.2019.

² Grozījumi Ventspils brīvostas likumā: LV likums. Pieņemts 18.12.2019.

Pieņemtie grozījumi

Pieņemot grozījumus Likuma par ostām 7. pantā, Ventspils brīvostas pārvalde, kurai noteiktā funkcija bija nodrošināt Ventspils ostas pārvaldīšanu, zaudēja tai iepriekš likumā noteikto atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas statusu tieši attiecībā uz Ventspils ostas pārvaldīšanas funkcijas izpildi. Tāpēc, lai turpmāk tiktu nodrošināta Ventspils ostas pārvaldīšana, Saeima Likuma par ostām 7. pantu papildināja ar 1.² daļu, kurā iekļāva deleģējumu Ministru kabinetam noteikt valsts kapitālsabiedrību, kura veic ostas pārvaldes funkcijas, uzdevumus un pienākumus Ventspils ostā. Uz šī piešķirtā deleģējuma pamata Ministru kabinets 2019. gada 18. decembrī izdeva rīkojumu³ par valsts akciju sabiedrības “Ventas osta” dibināšanu. Savukārt Ventspils brīvostas pārvaldes kā atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas kompetencē ticis atstāts pienākums nodrošināt pārvaldes īpašumā un valdījumā esošo zemju, ēku, būvju, infrastruktūras objektu un finanšu līdzekļu turpmāku saglabāšanu, tādējādi šīs funkcijas izpildē ostas pārvaldi nelikvidējot un tās juridisko formu nemainot.

Ievērojot Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 25. pantā noteikto pienākumu norādīt valsts dibināmas kapitālsabiedrības vispārējo stratēģisko mērķi, kā arī kapitālsabiedrības darbības atbilstības Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta pirmās daļas nosacījumiem nepieciešamību, izdotajā Ministru kabineta rīkojumā norādīts, ka VAS “Ventas osta” *vispārējais stratēģiskais mērķis ir ilgtspējīgi, atbildīgi un ekonomiski pamatoti nodrošināt Ventspils ostas kā valsts attīstībai un drošībai stratēģiski nozīmīgas infrastruktūras pārvaldīšanu, sniedzot un attīstot ostas pakalpojumus, kas ir stratēģiski svarīgi tautsaimniecības konkurētspējai un izaugsmei.*⁴ No minētā izriet, ka Ministru kabinets par VAS “Ventas osta” galveno darbības mērķi noteicis Ventspils ostas pārvaldīšanu.

Līdz šo grozījumu pieņemšanai Ventspils ostas pārvaldīšanas funkciju pildīja Ventspils brīvostas pārvalde, kurai ar likumu noteikts atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas statuss. Abos likumos pieņemto grozījumu rezultātā Ventspils ostas pārvaldes juridiskā forma (atvasināta publisko tiesību juridiskā persona) netika mainīta, bet tās iepriekšējā pamatfunkcija – ostas pārvaldīšana – tika deleģēta publiskas personas kapitālsabiedrībai,⁵ kas tika dibināta tieši ar mērķi pārvaldīt Ventspils ostu. Tādējādi mainījās Ventspils ostas pārvaldītāja juridiskā forma tikai attiecībā uz Ventspils ostas pārvaldīšanas funkciju izpildi.

Nemot vērā minēto, nepieciešams aplūkot publisku personu kapitālsabiedrību dibināšanas un līdzdalības iegūšanas jau dibinātā kapitālsabiedrībā galveno mērķi un darbības mērķu atšķirības no publisku personu darbības kontekstā ar šiem Likumā par ostām un Ventspils brīvostas likumā pieņemtajiem grozījumiem.

³ Ministru kabineta 18.12.2019. rīkojums Nr. 640 (prot. Nr. 59, 70. §) “Par valsts akciju sabiedrības “Ventas osta” dibināšanu”: Ministru kabineta rīkojums. Pieņemts 18.12.2019.

⁴ Ministru kabineta 18.12.2019. rīkojums Nr. 640 (prot. Nr. 59, 70. §) “Par valsts akciju sabiedrības “Ventas osta” dibināšanu”: Ministru kabineta rīkojums. Pieņemts 18.12.2019., 2. punkts

⁵ Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums: LV likums. Pieņemts 16.10.2014., 1. panta 3. punkts.

Juridiskās formas maiņas iemesls

Ventspils brīvostas pārvalde iepriekš kā atvasināta publisko tiesību juridiskā persona bija izveidota, pamatojoties uz Likuma par ostām 7. panta pirmo daļu, kurā citastarp saistībā ar Latvijas ostu kā publisko tiesību subjektu juridisko formu bija tieši noteikts, ka Ventspils ostas pārvalde ir atvasināta publisko tiesību juridiskā persona. Savukārt šobrīd Ventspils brīvostas pārvaldes kā atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas statuss ir izveidots, pamatojoties uz Likuma par ostām 19. panta ceturto daļu, kā arī Ventspils brīvostas likuma pārejas noteikumu 2. punktu, – kā personas, kuras pārvaldīšanā atrodas tās īpašumā un valdījumā esošais īpašums ostā. Tādējādi arī pēc grozījumu Likumā par ostām un Ventspils brīvostas likumā pieņemšanas Ventspils brīvostas pārvalde savu juridisko formu – atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas statusu – pēc būtības nav zaudējusi. Mainījūšs ir tikai Ventspils brīvostas pārvaldes kā atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas funkcijas.

Iemesls tam, kāpēc līdzšinējās ostas pārvaldes funkcijas, uzdevumi un pienākumi Ventspils ostā tika nodoti valsts kapitālsabiedrībai VAS “Ventas osta”, meklējami abu likumprojektu anotācijās⁶ – tas ir Amerikas Savienoto Valstu Valsts kases Ārvalstu aktīvu kontroles biroja 2019. gada 9. decembrī pieņemtais lēmums par sankciju noteikšanu, tostarp arī pret Ventspils brīvostas pārvaldi. Tādēļ šie grozījumi pieņemti, lai izslēgtu Ventspils pašvaldības pārstāvjus no Ventspils ostas valdes, kura ir ostas pārvaldes augstākā lēmēj institūcija un kurai pakļauts izpildaparāts, ko vada ostas pārvaldnieks,⁷ kā arī lai nodrošinātu 100% valsts kontroli pār lēmumu pieņemšanu tajā un tā rezultātā tiktu atceltas iepriekš minētās Ventspils brīvostas pārvaldei piemērotās sankcijas. Tātad galvenais iemesls, kāpēc Ventspils ostas pārvaldes funkcijas, uzdevumi un pienākumi tika nodoti valsts kapitālsabiedrībai, bija mērķis panākt ārvalsts piemēroto starptautisko sankciju Ventspils brīvostas pārvaldei atcelšanu.

Kā otrs iemesls ostas pārvaldes funkciju, uzdevumu un pienākumu nodošanai abu likumprojektu anotācijās tika minēts mērķis nodrošināt 100% valsts kontroli pār lēmumu pieņemšanu Ventspils ostas valdē, atsaucoties uz Deklarācijas par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību⁸ 82. punktā noteikto – ar mērķi reformēt lielo ostu pārvaldības modeli, kā prioritāro risinājumu paredzot to pārveidošanu par valsts kapitālsabiedrībām. Papildus iepriekš minētajam Ministru kabineta rīkojuma projekta “Par valsts akciju sabiedrības “Ventas osta” dibināšanu” anotācijā norādīts, ka jaunas kapitālsabiedrības izveidošana Ventspils ostas pārvaldīšanai līdztekus starptautisko sankciju atcelšanai nodrošinās ostas darbības nepārtrauktību, ņemot vērā, ka Ventspils brīvostas pārvaldei piemērotās starptautiskās sankcijas radīja komersantiem būtiskus traucējumus komercdarbības veikšanā Ventspils ostā.

⁶ Likumprojekta “Grozījumi Likumā par ostām” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/8D1C3D522AA6DD32C22584D400318AEC?OpenDocument> [aplūkots 17.03.2020.]; Likumprojekta “Grozījumi Ventspils brīvostas likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/49045B4FEB08D7B7C22584D400321E90?OpenDocument> [aplūkots 17.03.2020.].

⁷ Likums par ostām: LV likums. Pieņemts 22.06.1994., 8. panta pirmā daļa.

⁸ Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. Pieejams: https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/kk-valdibas-deklaracija_red-gala.pdf [aplūkots 17.03.2020.].

Ņemot vērā iepriekš minēto, var secināt, ka galvenais iemesls, kāpēc tika nolemts dibināt valsts kapitālsabiedrību VAS "Ventas osta", bija panākt, lai Ventspils ostas pārvaldes funkciju, uzdevumu un pienākumu nodošanas jaundibināmajai valsts kapitālsabiedrībai rezultātā tiktu atceltas Ventspils brīvostas pārvaldei piemērotās starptautiskās sankcijas, lai tādējādi tiktu nodrošināta Ventspils ostas darbības nepārtrauktība.

Tajā pašā laikā nevienā no likumprojektu anotācijām nebija norādīta ne atsauce, ne pamatojums tam, kāpēc piemērotākais un atbilstošākais veids, kā organizēt Ventspils ostas pārvaldes funkciju, uzdevumu un pienākumu izpildi, ir nodot to valsts dibinātai kapitālsabiedrībai saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta pirmajā daļā noteiktajiem nosacījumiem, kad publiska persona var dibināt kapitālsabiedrību. Tāpat arī nevienā no abām likumprojektu anotācijām nebija norādes par to, vai vispār ir tikuši vērtēti citi alternatīvi veidi, kā panākt starptautisko sankciju atcelšanu, izslēdzot no Ventspils ostas pārvaldes Ventspils pašvaldības pārstāvjus.

Tā kā publiskas personas var dibināt kapitālsabiedrību, ievērojot Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. pantā noteiktos nosacījumus un Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likumā noteiktajā kārtībā, tad grozījumi Likumā par ostām un Ventspils brīvostas likumā bija izdarāmi, pamatojoties vispirms uz Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. un 88. pantā noteikto nosacījumu izpildīšanos un balstoties uz secinājumu, ka Ventspils ostas pārvaldes funkciju, uzdevumu un pienākumu izpildi efektīvāk veiks valsts dibināta kapitālsabiedrība. Attiecīgi arī abu likumprojektu anotācijās bija jābūt norādītam pamatojumam par juridiskās formas maiņas atbilstību Valsts pārvaldes iekārtas likumam, lai ikvienam tiesību piemērotājam arī vēlāk būtu skaidrs likumdevēja mērķis.

Publiskas personas līdzdalības kapitālsabiedrībā nosacījumi

Valsts pārvalde ir organizēta noteiktā institucionālā hierarhiskā sistēmā, iekļaujot tajā visas iestādes un valsts pārvaldes amatpersonas, un katra no tām pilda valsts pārvaldes funkcijas, kas sastāv no atsevišķiem pārvaldes uzdevumiem, kā arī atbildības par to izpildi.⁹ Valsts pārvalde pamatā darbojas publisko tiesību jomā un līdz ar to ir pakļauta publiskajām tiesībām.¹⁰ Savukārt privāto tiesību jomā, kur pamatā darbojas privātpersonas, valsts pārvalde var darboties tika izņēmuma gadījumos, kas izsmēloši noteikti Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. pantā. Tādējādi valsts pati ir noteikusi sev ierobežojumus darbībai privāttiesiskās attiecībās, ko var uzskatīt par privātautonomijas principa ierobežojumu.¹¹ Viens no šiem noteiktajiem gadījumiem, kad publiska persona var darboties privāto tiesību jomā, ir: dibinot kapitālsabiedrību vai iegūstot līdzdalību esošā kapitālsabiedrībā.¹² Savukārt nosacījumi, kuriem īstenojoties publiska persona var dibināt kapitālsabiedrību vai iegūt līdzdalību esošā

⁹ Valsts pārvaldes iekārtas likums: LV likums. Pieņemts 06.06.2002., 9. pants.

¹⁰ Levits E. Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcija. Latvijas Vēstnesis, 26.02.2002., Nr. 95.

¹¹ Danovskis E. Publisko un privāto tiesību dalījuma nozīme un piemērošanas problēmas Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 66. lpp.

¹² Valsts pārvaldes iekārtas likums: LV likums. Pieņemts 06.06.2002., 87. panta pirmās daļas 3. punkts.

kapitālsabiedrībā,¹³ veicot pārvaldes uzdevumus un īstenojot darbības, kas ir saistītas ar pārvaldes uzdevumu izpildi,¹⁴ ir noteikti Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta pirmajā daļā. Tādējādi secināms, ka Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. un 88. pants ir tās galvenās normas, kas pamatā regulē¹⁵ publiskas personas darbības nosacījumus darbībai privāto tiesību jomā.¹⁶

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta pirmajā daļā ir izsmeļoši noteikti trīs nosacījumi, no kuriem vismaz vienam īstenojoties, publiska persona var dibināt vai iegūt līdzdalību jau esošā kapitālsabiedrībā. Savukārt minētā panta otrajā līdz septītajā daļā ir noteikta kārtība, kādā publiskai personai ir jārikojas, ja tā saskata pamatu publiskas personas kapitālsabiedrības dibināšanai. Atbilstoši minētā panta otrajā daļā noteiktajam viena no darbībām, kas publiskai personai ir jāveic pirms kapitālsabiedrības dibināšanas vai līdzdalības iegūšanas esošā kapitālsabiedrībā, ir paredzētās rīcības izvērtējuma veikšana, ietverot arī ekonomisko izvērtējumu, lai pamatotu, ka citādā veidā nav iespējams efektīvi nodrošināt savu funkciju efektīvu izpildi. Papildus paredzēts nosacījums, ka izvērtējuma veikšanas laikā publiska persona konsultējas ar kompetentajām institūcijām konkurences aizsardzības jomā un komersantus pārstāvošām biedrībām vai nodibinājumiem.

Ne no likumprojekta "Grozījumi Likumā par ostām" anotācijā, ne no likumprojekta "Grozījumi Ventpils brīvdostas likumā" anotācijā norādītā neizriet, ka pirms grozījumu pieņemšanas Likumā par ostām un Ventpils brīvdostā likumā par ostas pārvaldes funkciju, uzdevumu un pienākumu izpildes nodošanu publiskas personas kapitālsabiedrībai būtu ticis veikts šāds izvērtējums, vēl jo vairāk ņemot vērā, ka abas šīs anotācijas nesatur pat atsauci uz Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. un 88. pantu. Savukārt, lai gan Ministru kabineta rīkojuma projekta "Par valsts akciju sabiedrības "Ventas osta" dibināšanu" anotācijā ir norādīta atsauce uz Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta pirmās daļas 2. un 3. punktu, tomēr arī šī anotācija nesatur informāciju par to, ka būtu veikts šāds izvērtējums un būtu ticis konstatēts, ka ostas pārvaldes funkciju efektīvai izpildei ir dibināma kapitālsabiedrība. Tajā pašā laikā nav apšaubāms, ka ostas pārvaldes kā publiskas personas funkcijās ietilpst ostas pārvaldīšanas nodrošināšana¹⁷ un tādējādi Latvijas Republikai kā sākotnējai publisko tiesību juridiskai personai ir tiesības dibināt valsts kapitālsabiedrību ostas pārvaldes funkciju, uzdevumu un pienākumu izpildei, ja tiek radītas preces vai pakalpojumi, kas ir stratēģiski svarīgi valsts vai pašvaldības administratīvās teritorijas attīstībai vai valsts drošībai, un ja tiek pārvaldīti tādi īpašumi, kas ir stratēģiski svarīgi valsts vai pašvaldības administratīvās teritorijas attīstībai vai valsts drošībai. Tajā pašā laikā jāņem vērā vairāki aspekti, kas izriet no publiskas personas kapitālsabiedrības statusa un ietekmē tās funkciju izpildi.

¹³ Valsts pārvaldes iekārtas likums: LV likums. Pieņemts 06.06.2002., 88. panta pirmā daļa.

¹⁴ Kapitālsabiedrību pārvaldība pašvaldībās. Valsts kontroles vērtējums caur likumības un lietderības prizmu. Pieejams: http://www.lps.lv/uploads/docs_module/Kapit%C4%81sabiedr%C4%ABbu%20p%C4%81rvald%C4%ABba%20pa%C5%A1vald%C4%ABb%C4%81s.pdf [aplūkots 17.03.2020.].

¹⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 29.12.2014. spriedums lietā Nr. SKA-78 (A420612510), 15. punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2014/> [aplūkots 17.03.2020.].

¹⁶ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 82. lpp.

¹⁷ Likums par ostām: LV likums. Pieņemts 22.06.1994., 7. panta otrā daļa.

Publiskas personas primārais darbības mērķis ir pārvaldes nodrošināšana,¹⁸ nevis peļņas gūšana no komercdarbības, kas savukārt ir komercdarbības viens no pamata mērķiem. Tāpēc publiskas personas kapitālsabiedrības dibināšanas vai līdzdalības tajā iegūšanas primārais mērķis nevar būt peļņas gūšana.¹⁹ Līdzdalība kapitālsabiedrībā ir obligāts priekšnoteikums, lai publiska persona varētu tiesiski veikt komercdarbību, jo atbilstoši Komerclikuma²⁰ 1. pantā noteiktajam tikai kapitālsabiedrība kā privāto tiesību subjekts ir tiesīga veikt komercdarbību. Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka publiskas personas kapitālsabiedrība ir tiesīga slēgt tiesiskus darījumus tikai tiesību normās paredzētajos gadījumos, ievērojot tiesiskuma principu.²¹ Tādēļ publiskas personas kapitālsabiedrības darbība vispirms tiek vērtēta kā komercdarbības veikšana, nevis valsts pārvaldes uzdevumu pildīšana.

Tajā pašā laikā judikatūrā ir nepārprotami atzīts, ka osta ir publiska lieta un ostas pārvalde pārvalda šo publisko lietu. Tādēļ praksē, pārvaldot publisku lietu, ostas pārvalde darbojas gan publisko, gan privāto tiesību jomā atkarībā no tādas konkrētās darbības rakstura, kuru tā veic ostas pārvaldīšanas ietvaros, tai skaitā piemērojot darbībām divpakāpju teoriju. Protī, ostas pārvaldes darbība, izvēloties ostas pietātnes nomnieku, ir tās darbības publisko tiesību jomā un attiecīgi arī publisko tiesību jomā pieņemts lēmums par nomnieka izvēli, savukārt, piemērojot divpakāpju teoriju, nomas līguma noslēgšana ir ostas pārvaldes darbība privāto tiesību jomā un arī pats nomas līgums ir privāttiesisks līgums.²² Ostas pārvaldes darbība publisko tiesību jomā ir arī ostas pārvaldes lēmums par ostas kā publiskas lietas nodošanu sevišķajai izmantošanai – komercdarbības veikšanai noteiktam komersantam, jo publiskas lietas pārvaldīšana, ko regulē publiskās tiesības, ir darbība publisko tiesību jomā.²³ Tāpat arī ostas pārvaldes funkcija organizēt ostas apsaimniekošanu ir publiski tiesiska funkcija.²⁴ Līdz ar to ir nepārprotami secināms, ka ostas pārvaldīšana jeb ostas pārvaldes funkciju, uzdevumu un pienākumu izpilde ir valsts pārvaldes uzdevums un tas tiek veikts publisko tiesību jomā. Tas tāpat ir pretējs uzdevums komercdarbībai, kas tiek veikta privāto tiesību jomā un ko veic privāto tiesību subjekts.

Tādējādi, nododot Ventpils ostas pārvaldes funkciju, uzdevumu un pienākumu izpildi jeb nododot publiski tiesisko pienākumu izpildi valsts dibinātai kapitālsabiedrībai, šai kapitālsabiedrībai pēc būtības ir tikusi nodota valsts pārvaldes funkciju izpilde, kura pamatā būtu jāveic publiskai personai. Tajā

¹⁸ Kapitālsabiedrību pārvaldība pašvaldībās. Valsts kontroles vērtējums caur likumības un lietderības prizmu. Pieejams: http://www.lps.lv/uploads/docs_module/Kapit%C4%81lsabiedr%C4%ABbu%20p%C4%81rvald%C4%ABba%20pa%C5%A1vald%C4%ABb%C4%81s.pdf [aplūkots 17.03.2020.].

¹⁹ Kad valstij piemirstas peļņas gūšanas aizliegums. Pieejams: <http://www.db.lv/viedokli/eksperti/kad-valstij-piemirstas-pelnas-gusanas-aizliegums-229362> [aplūkots 17.03.2020.].

²⁰ Komerclikums: LV likums. Pieņemts 13.04.2000., 1. panta pirmā daļa.

²¹ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. 2016, 81. lpp.

²² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 16.01.2018. lēmums lietā Nr. SKA-825/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/publisko-lietu-tiesibas?lawfilter=1> [aplūkots 17.03.2020.].

²³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 03.05.2011. lēmums lietā Nr. A420710310 (SKA-482/2011). Pieejams: [file:///C:/Users/Darbinieks/Downloads/482-ska-2011%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Darbinieks/Downloads/482-ska-2011%20(4).pdf) [aplūkots 17.03.2020.].

²⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 03.03.2020. spriedums lietā Nr. SKA-235/2020; A420689310. Pieejams: file:///C:/Users/Darbinieks/Downloads/Anonimizets_nolemums_406673.pdf [aplūkots 17.03.2020.].

pašā laikā, lai gan arī publiska persona var slēgt privāttiesiskus darījumus Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. pantā noteiktajos gadījumos, tomēr privāttiesisku līgumu slēgšana ir komercdarbībai raksturīga darbība, kas ir darbība privāto tiesību jomā. Tātad valsts kapitālsabiedrībai ir tikusi nodota tādu funkciju izpilde, kas jāpilda publiskai personai valsts pārvaldes funkciju izpildes ietvaros bez komercdarbībai raksturīgām pazīmēm. Lai gan ir pieļaujama valsts pārvaldes uzdevumu deleģēšana,²⁵ nododot tos privātpersonai vai citai publiskai personai uz deleģēšanas līguma pamata, tomēr attiecībā uz VAS “Ventas osta” dibināšanu un darbību pašreiz nav konstatējama ne šāda deleģēšanas līguma noslēgšana, ne arī vērtējums par tāda slēgšanu.

Ņemot vērā minēto, izvērtējums par to, vai valsts pārvaldes funkciju, uzdevumu un pienākumu izpildes nodošana valsts kapitālsabiedrībai, kuras pamata mērķis būtu darboties privāto tiesību jomā likumā noteiktajos gadījumos, veicot komercdarbību, šajā gadījumā ir būtisks, lai jebkuram tiesību piemērotājam būtu iespējams izvērtēt VAS “Ventas osta” dibināšanas atbilstību Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. un 88. panta noteikumiem par publiskas personas darbību privāto tiesību jomā. Grozījumu pieņemšana steidzamības kārtībā nevar būt attaisnojums izvērtējuma neveikšanai, kas saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta otrajā daļā noteikto ir veicams obligāti. Turklāt, ja jau iepriekš bija pausts mērķis ostas pārvaldi pārveidot par valsts kapitālsabiedrību, tad secināms, ka jau iepriekš bija iespējams šādu izvērtējumu veikt vai vismaz uzsākt. Tas papildus liecina par to, ka šo grozījumu par valsts kapitālsabiedrības izveidošanu likumos pieņemšanas mērķis nav bijis pēkšņs, bet grozījumu pieņemšana tādā steidzamības kārtībā bez izvērtējuma esamības pamatota jeb attaisnota ar cita pēkšņa iemesla (starptautisko sankciju) novēršanas nepieciešamību.

Kopsavilkums

1. 2019. gada 18. decembrī pieņemto grozījumu Likumā par ostām un Ventspils brīvostas likumā rezultātā Ventspils brīvostas pārvaldes juridiskā forma – atvasināta publisko tiesību juridiskā persona – pēc būtības netika mainīta, bet tika samazinātas tās kā publiskas personas funkcijas, jo ostas pārvaldīšanas funkciju, pienākumu un uzdevumu izpilde tika nodota valsts dibinātai kapitālsabiedrībai. Tādējādi arī šiem grozījumiem abos likumos tika mainīta Ventspils ostas pārvaldītāja juridiskā forma tikai attiecībā uz ostas pārvaldīšanas nodrošināšanu.
2. Ventspils ostas pārvaldītāja juridiskās formas maiņas galvenais iemesls attiecībā uz ostas pārvaldes funkciju, pienākumu un uzdevumu izpildes nodošanu valsts kapitālsabiedrībai bija ārējs faktors – pret Ventspils brīvostas pārvaldi piemērotās starptautiskās sankcijas. Tādējādi valsts kapitālsabiedrības VAS “Ventas osta” dibināšanas pamata mērķis bija panākt šo sankciju atcelšanu, lai nodrošinātu ostas pārvaldes darbības nepārtrauktību, tajā pašā laikā nebija informācijas par to, vai tika izvērtēti citi alternatīvi veidi, kā panākt starptautisko sankciju atcelšanu, izslēdzot Ventspils pašvaldības pārstāvjus no Ventspils ostas valdes.

²⁵ Valsts pārvaldes iekārtas likums: LV likums. Pieņemts 06.06.2002., 40. panta pirmā daļa.

3. Valsts kapitālsabiedrība dibināma, ievērojot Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. un 88. pantā ietvertos nosacījumus un noteikto kārtību, kuriem iestājoties un kuru ievērojot ir pieļaujama valsts kapitālsabiedrības dibināšana. Ne likumprojekta "Grozījumi Likumā par ostām" anotācijā, ne likumprojekta "Grozījumi Ventspils brīvostas likumā" anotācijā nav tikusi pamatota Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. un 88. pantā noteikto nosacījumu iestāšanās, lemjot par Ventspils ostas pārvaldes funkciju, pienākumu un uzdevumu izpildes nodošanu valsts kapitālsabiedrībai. Šajās anotācijās nav arī atrodama informācija par likumā noteikto veicamo izvērtējumu valsts kapitālsabiedrības dibināšanai.
4. Valsts kapitālsabiedrības dibināšanas izvērtējuma neveikšana nevar tikt attaisnota ar steidzamību, ja pirms tam jau ir pausts mērķis pārveidot ostas pārvaldi par valsts kapitālsabiedrību, kas nozīmē, ka šādu izvērtējumu bija iespējams veikt, pirms vēl starptautiskās sankcijas tiktu noteiktas.
5. Kapitālsabiedrība, arī valsts dibināta, ir privāttiesiska persona, tāpēc arī valsts kapitālsabiedrības darbība ir pamatā saistāma ar darbību privāto tiesību jomā, veicot komercdarbību un ievērojot likumā noteiktos nosacījumus. Taču ostas pārvaldīšanas funkcija ir valsts pārvaldes funkcija, kas tiek veikta publisko tiesību jomā. Tāpēc lēmums nodot Ventspils ostas pārvaldīšanas funkcijas, uzdevumus un pienākumus valsts kapitālsabiedrībai pēc būtības nozīmē deleģēt tai valsts pārvaldes pienākumu izpildi.

LABTICĪGA ĪPAŠNIEKA TIESĪBU UZ ĪPAŠUMU AIZSARDZĪBA MANTAS ĪPAŠĀS KONFISKĀCIJAS PROCESĀ

DEFENSE OF *BONA FIDE* OWNER'S RIGHT TO PROPERTY IN SPECIAL CONFISCATION PROCEEDINGS

Vadims Reinfelds, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The article contains the analysis of special confiscation on the basis of a legal presumption of the criminal origin of the assets, a process similar in substance to non-conviction-based asset forfeiture, civil confiscation or action *in rem* in other countries. In order for confiscation not to violate the fundamental right to property, the state must defend the legitimate interests of innocent owners. A democratic state must find a balance between the interests of those who may have claims for seized asset in criminal proceedings – the victim, *bona fide* owner and the state. The main conclusions of the article are that the *bona fide* owner must be protected from the special confiscation of assets, this right is based on the general principles of law, primarily upon the right to property, the Constitution of Latvia (*Satversme*), international treaties and judgments of the ECtHR. Special confiscation of assets from a *bona fide* owner is not permissible. The criminal origin of an asset is not a perpetual characteristic of the asset, it ends with the acquisition in good faith by an innocent owner.

Atslēgvārdi: labticīgs īpašnieks, tiesības uz īpašumu, mantas īpašā konfiskācija, noziedzīga manta, legālā prezumpcija

Keywords: *bona fide* owner, right to property, special confiscation (non-conviction based asset forfeiture), criminal assets, legal presumption

Ievads

Rakstā analizētas labticīgo trešo personu iespējas aizsargāt savas tiesības uz īpašumu mantas īpašās konfiskācijas procesā. Ar terminu “labticīgs īpašnieks” vai “labticīgs ieguvējs” šajā rakstā tiek domāta persona, kas labā ticībā ieguvusi mantu, par kuru kriminālprocesā tiek lemts par konfiskāciju. Ar jēdzienu “mantas īpašās konfiskācijas process” šajā darbā autors saprot ne tikai atsevišķi izdalīto procesu par noziedzīgi iegūtu mantu, bet jebkuru kriminālprocesu, kura ietvaros labticīgam īpašniekam var tikt piemērota mantas īpašā konfiskācija vai kurā labticīga ieguvēja tiesības konfliktē ar cietušā tiesībām uz mantu.

Reālā mantas īpašās konfiskācijas politika Latvijā liecina, ka bezskaidras naudas un citu finanšu līdzekļu arests un konfiskācija ir apjomīgākais šajā procesā iesaistītās mantas veids. Finanšu līdzekļu (t. i., bezskaidras naudas, finanšu instrumentu) kā mantas statuss šajā publikācijā tiek īpaši izcelts arī tāpēc, ka labticīga īpašnieka tiesību apjoms var būt atšķirīgs atkarībā no tā, vai manta ir ķermeņa un neatvietojama vai bezķermeņa un atvietojama lieta. Saskaņā ar Finanšu izlūkošanas dienesta (turpmāk – FID) datiem 2018. gadā šī dienesta iesaldēto finanšu līdzekļu apjoms bija 101,48 miljoni eiro,¹ savukārt 2019. gada laikā FID iesaldēto līdzekļu apmērs ir sasniedzis vēsturisku rekordu – 345,98 miljonus eiro,² neskaitot citu valsts struktūru veiktos finanšu līdzekļu arestus. Mantas īpašā konfiskācija attiecībā uz finanšu līdzekļiem faktiski vienmēr ir saistīta ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, kas ir Krimināllikuma 195. pantā norādītā noziedzīgā nodarījuma priekšmets, savukārt, lai pierādītu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, nav nepieciešams pierādīt, konkrēti no kura noziedzīga nodarījuma līdzekļi iegūti.³ Tas noved pie divām problēmām. Pirmā – nepierādot konkrētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu, netiek konstatēts arī cietušais. Otrā – nenoskaidrojot un nepierādot konkrēto noziedzīgo nodarījumu apstākļus, netiek ievērots proporcionalitātes jeb samērīguma princips – īpašajai konfiskācijai jāpakļauj tikai noziedzīgi iegūta vai ar noziedzīgiem nodarījumiem tieši saistīta manta, nevis manta, par kuras izcelsmi persona nevar sniegt pietiekamus pierādījumus (izņemot gadījumus, kas minēti Krimināllikuma 70.¹¹ panta otrajā un trešajā daļā). Tas noved pie situācijas, ka šobrīd Latvijā tiek arestēti un pakļauti mantas īpašās konfiskācijas riskam ne tikai noziedzīgi iegūti, bet arī neskaidras izcelsmes finanšu līdzekļi, kas atrodas pie personām, kurām netiek uzrādītas apsūdzības nedz mantiskos noziegumos, nedz dalībā organizētā grupā vai saistībā ar terorismu, nedz arī tiek piedēvētas ģimeniskas, saimnieciskas vai citādas mantiskas attiecības ar šādām personām.

Demokrātiskai un tiesiskai valstij jānodrošina interešu līdzsvars starp mantas īpašās konfiskācijas procesā iesaistītajām personām, kuras var pretendēt uz arestēto mantu – cietušo, mantas labticīgo ieguvēju un valsti. Pašlaik notiekošie procesi Latvijā saistībā gan ar mantas īpašās konfiskācijas piemērošanu, gan ar normatīvo aktu grozīšanu, paplašinot valsts pilnvaras šajā procesā, liek pievērst īpašu uzmanību labticīgo personu īpašuma tiesību aizsardzībai.

Labas ticības princips

Civillikuma 1. pantā noteikts, ka tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības.⁴ Analizējot labticīgas trešās personas statusu mantas īpašās konfiskācijas procesā, ir jānoskaidro šādi jautājumi: 1) labticīguma jēdziens; 2) mantas ieguvēja labticīguma nozīme un juridiskās sekas.

¹ Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas dienesta 2018. gada pārskats. Rīgā, 2019. gada 31. martā. Pieejams: https://www.fid.gov.lv/images/Downloads/about/reports/KD_2018_g_ataskaite.pdf [aplūkots 01.03.2020.].

² FID preses relīze. 2019. gada Finanšu izlūkošanas dienesta svarīgākie uzdevumi. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/313393-2019-gada-finansu-izlukosanas-dienesta-svarigakie-uzdevumi-2020> [aplūkots 01.03.2020.].

³ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [01.03.2020. red.].

⁴ Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [01.03.2020. red.].

Labas ticības jēdziens

Attiecībā uz labas ticības jēdziena izpratni tiesību zinātnieki runā par līdzīgām pazīmēm, kas raksturo labu ticību, – godprātība, ētikas normu ievērošana, apzināta kaitējuma neradīšana trešajām personām. Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis Kalvis Torgāns norādījis, ka mūsdienu apstākļos termina “pēc labas ticības” vietā precīzāks būtu bijis apzīmējums “godprātīgi”, bet, tā kā Latvijas judikatūra tieši tā izprot un traktē šo jēdzienu, tad terminoloģijas nerada sarežģījumus vispārējā tiesību principa piemērošanā nedz vispārējās, nedz speciālajās civiltiesību nozarēs.⁵ Latvijas Augstākās tiesas Senāts norādījis, ka Civillikuma 1. pantā ietvertais labas ticības princips nostiprina vispārējā taisnīguma principu, kas prezumē personas tiesību un likumīgo interešu aizskāruma novēršanu, novirzot juridiskās nianšes otrā plānā.⁶

Judikatūrā un arī tiesību doktrīnā pastāv stabils uzskats, ka laba ticība nav tikai paša subjekta subjektīvs vērtējums, bet gan objektīva kategorija. Tas nozīmē, ka labticīga persona ir tā, kas ne tikai nezina par tādu apstākļu esamību, kas tai neļautu būt godprātīgai kādā darījumā vai situācijā, bet kas arī nevarēja zināt un kurai nevajadzēja zināt par šādu apstākļu esamību.

Mantas īpašnieka labticības nozīme mantas īpašās konfiskācijas procesā

Labticīgam valdījumam un tā pierādīšanas nepieciešamībai mantas īpašās konfiskācijas lietās Latvijas tiesu praksē netiek piešķirta nozīme, tā tiek vērtēta tikai civilprocesā, mantas ieguvējam vai kreditoram ceļot prasību par zaudējumu atlīdzību. Autoram ir viedoklis, ka mantas ieguvēja labticībai vai tās trūkumam ir izšķiroša nozīme mantas īpašās konfiskācijas procesos. Pirms pievērsties Latvijas regulējumam minētajā jautājumā, jānoskaidro jautājumi par: 1) labas ticības kā vispārējā tiesību principa nozīmi mantas īpašās konfiskācijas procesā; 2) starptautisko normatīvo aktu regulējumu; 3) labu ticību kā mantas likumīgās izcelsmes pierādījumu.

Labas ticības kā vispārējā tiesību principa nozīme

Labas ticības aizsardzība ir viens no vispārējiem tiesību principiem. Atbilstoši profesora V. Sinaiska atziņai laba ticība ir arvien vēl tās pašas taisnības veids.⁷ Saskaņā ar tiesību doktrīnu vispārējie tiesību principi ir patstāvīgi tiesību avoti pat tad, ja tie rakstiskajos tiesību avotos nav vārdiski izteikti. Visos gadījumos, kad ir notikusi vispārējo tiesību principu un rakstīto tiesību normu kolīzija, vispārējiem tiesību principiem ir prioritāte pār rakstīto tiesību normu, kas ir pret-runā ar tiem, jo vispārējie tiesību principi izriet no visas tiesiskās sistēmas, tie atspoguļo šīs sistēmas garu un nosaka tās saturu.⁸

Satversmes tiesa ir skaidrojusi, ka gadījumā, kad tiesību normu iespējams interpretēt dažādi, jāizvēlas tā interpretācija, kura nodrošina pamattiesību aizsardzību augstākā līmenī. Tā kā vispārējie tiesību principi kalpo par leģitimitātes kritēriju gan likumdevēja pieņemtajām tiesību normām, gan šo normu

⁵ Torgāns K. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2009, 209.–210. lpp.

⁶ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 12.01.2005. spriedums lietā Nr. SKC-22. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2006, 165.–169. lpp.

⁷ Sinaiskis V. Taisnības princips Latvijas civiltiesībās. Jurists, 1937, Nr. 7/8, 123. lpp.

⁸ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005, 118. lpp.

interpretācijai, vispārējo tiesību principu piemērošana sekmē likuma formālā teksta iztulkošanu atbilstoši taisnīguma prasībām.⁹

Starptautisko normatīvo aktu regulējums attiecībā uz labticīgo trešo personu aizsardzību

Vislielākā uzmanība trešo personu aktīvu konfiskācijai un šo personu tiesību nodrošināšanai ir pievērsta Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā Nr. 2014/42/ES par nozieguma rīku un noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā.¹⁰ Direktīvas 6. panta 2. punkts noteic, ka šā panta 1. punktā noteiktie trešajai personai piemērojami konfiskācijas pasākumi “neskar *bona fide* trešo personu tiesības”. Līdzīgs regulējums ietverts arī citos starptautiskos tiesību aktos.¹¹

Eiropas Cilvēktiesību tiesa saistībā ar mantas paplašināto konfiskāciju (citviet tiek lietots termins “civilā konfiskācija” vai “civilprocess *in rem*”) vairākās lietās (piemēram, *Telebis and Viziteu v. Romania*,¹² *Gogitidze and others v. Georgia*¹³) ir izteikusi šīs tiesas praksē nostabilizējušās atziņas saistībā gan ar pierādījumu nastas pārliekšānu uz atbildētāju, gan konfiskācijas piemērošanu trešo personu īpašumā esošajai mantai, attiecībā uz pēdējo norādot – konfiskācijas pasākumus var piemērot ne tikai personām, kuras tieši tur aizdomās par noziedzīgiem nodarījumiem, bet arī attiecībā uz trešajām personām, **kurās nav ieguvušas īpašuma tiesības labā ticībā** (*Telebis and Viziteu v. Romania*, § 76).

No starptautiskajiem tiesību aktiem viennozīmīgi izriet, ka mantas īpašās konfiskācijas procesā nevar tikt aizskartas labticīgo trešo personu tiesības.

OECD savā 2018. gada ziņojumā tieši norāda, ka labticīgo trešo personu tiesību aizsardzības standarti pagaidām nav ietverti Latvijas likumos. Šajā ziņojumā tiek citēts Latvijas Kriminālprocesa likuma 360. pants, norādot, ka, pastāvot likumā tieši noteiktajiem labticīguma nosacījumiem, šīm labticīgajām trešajām personām pēc būtības nav iespēju realizēt savas tiesības kriminālprocesa ietvaros.¹⁴

Labā ticība kā mantas likumīgas izcelsmes pierādījums

Jebkura noziedzīga manta ar laiku nonāk pie labticīga ieguvēja – pie tā, kas nezina, nevarēja zināt un kam nevajadzēja zināt par mantas noziedzīgo izcelsmi. Mantas noziedzīga izcelsme neturpinās mūžīgi, bet izbeidzas ar tās labticīgu iegūšanu. Tas nozīmē, ka ar labticīgu iegūšanu tiek pārtraukts mantas

⁹ Laviņš A. Par taisnīguma nozīmi tiesas spriešanā. Pieejams: <https://www.satv.tiesas.gov.lv/articles/satversmes-tiesas-tiesnesa-alda-lavina-raksts-par-taisniguma-nozimi-tiesas-spriesana/> [aplūkots 01.03.2020.].

¹⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/42/ES par nozieguma rīku un noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā. Pieņemta Briselē 03.04.2014. [01.03.2020. red.].

¹¹ Sk. ANO Pretkorupcijas konvencijas 31. panta 9. punktu. Pieņemta Ņujorkā 31.10.2003. [01.03.2020. red.]; Eiropas Padomes konvencijas par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanu, kā arī šo līdzekļu meklēšanu, izņemšanu un konfiskāciju 8. pantu. Pieņemta Varšavā 16.05.2005. [01.03.2020. red.].

¹² ECT 26.09.2018. spriedums lietā Nr. 47911/15 *Telbis and Viziteu v. Romania*. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-184058%22%5D%7D> [aplūkots 01.03.2020.].

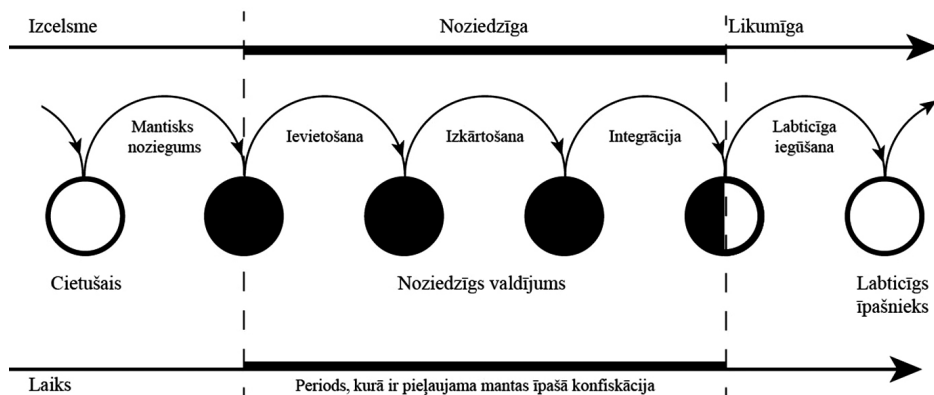
¹³ ECT 12.05.2015. spriedums lietā Nr. 36862/05 *Gogitidze and others v. Georgia*. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-154398%22%5D%7D> [aplūkots 01.03.2020.].

¹⁴ ОЭСР, 2018. Конфискация орудий, средств совершения и доходов от коррупционных преступлений в Восточной Европе и Центральной Азии. Pieejams: <https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-Confiscation-of-Proceeds-of-Corruption-Crimes-RUS.pdf> [aplūkots 01.03.2020.].

“noziedzīga valdījuma” periods. Kāda ir šī “noziedzīgā valdījuma” perioda pārtraukšanas praktiskā nozīme? Pirmkārt, šo mantu no labticīga ieguvēja valsts nedrīkst konfiscēt, tā var tikt atdota tikai sākotnējam īpašniekam jeb cietušajam. Otrkārt, ja mantas sākotnējais īpašnieks nevar tikt noskaidrots, tā paliek labticīgā ieguvēja īpašumā. Faktiski var teikt, ka valsts pilnvaras konfiscēt noziedzīgu mantu ir ierobežotas laikā – no brīža, kad tiek izdarīts mantisks noziedzīgs nodarījums, līdz brīdim, kad šī manta nonāk pie labticīga ieguvēja. Pārējā laikā šī manta atrodas likumīgā (nenoziedzīgā) civiltiesiskā apgrozībā, un jautājums par tās piederību izšķirams pēc civiltiesību normām.

Schematiski mantas izcelsmes transformāciju un valsts tiesību konfiscēt noziedzīgu mantu ierobežojumu laikā var attēlot šādi:

Mantas izcelsmes transformācija laikā

No šīs shēmas varam uzskatāmi redzēt, ka valsts tiesības konfiscēt noziedzīgu mantu ir ierobežotas laikā – īpašā konfiskācija ir piemērojama tikai “noziedzīga valdījuma” periodā. Mantai nonākot “labticīgā īpašumā”, ir pieļaujama tikai tās “restitūcija” (atdošana cietušajam) vai atstāšana labticīgajam ieguvējam.

Labas ticības pierādīšanas īpatnības (“labticības tests”)

Turpmāk rakstā tiks pievērsta uzmanība šādiem jautājumiem: 1) labas ticības pierādīšanas īpatnības; 2) apstākļi, kuri jāpierāda: a) zināšanas; b) nodoms; c) rīcība; 3) labas ticības pierādīšanas robežas.

Labticīguma pierādīšanas īpatnības

No iepriekš minētajām atziņām par labticīguma jēdzienu izriet vairākas šķietami pašsaprotamas lietas. Pirmkārt, nepastāv starpposms starp labticīgu un ļaunticīgu ieguvēju, persona konkrētajā situācijā var būt tikai vienā no šīm pusēm. Otrkārt, pastāv iespēja pierādīt labticīgumu ar argumentiem, kas izslēdz personas ļaunticību, tāpat kā personas labticīgumu var atspēkot ar

pierādījumiem par tās ļaunticību. Treškārt, vajadzētu pieņemt, ka valsts var uzlikt personai tikai tāda pienākuma izpildi, kas ir reāli paveicams. Ja privātpersonai tiek uzlikts pienākums pierādīt mantas likumīgo izcelsmi, kas var ietvert sevī personas labticības pierādīšanu, tad nepieciešams saprast, ar kādiem līdzekļiem šis pienākums ir reāli izpildāms.

Apstākļi, kuri jāpierāda: a) zināšanas; b) nodoms; c) rīcība

Pēc autora ieskata, labu ticību var pierādīt ar personas zināšanām, nodomu un rīcību:

1. Zināšanas – jāpierāda apstākļi, kuros persona ir ieguvusi mantu no šāda redzes punkta: vai persona ir zinājusi, varēja zināt un tai vajadzēja zināt, ka mantai ir nelikumīga izcelsme.
2. Nodoms – jāpierāda personas nodoms jeb darījuma, ar kuru iegūta manta, mērķis un tas, ka tas pats par sevi ir labticīgs.
3. Rīcība – jāpierāda personas rīcība. Ja tā atbilst zināšanām un darījuma mērķim, tad persona ir rīkojusies labā ticībā.

Pierādīšanas robežas

Svarīgi ir noskaidrot, pie kādas robežas sasniegšanas persona var atgriezt pierādīšanas pienākumu (t. i., likt pierādīt pretējo) valstij. Neskatoties uz to, ka kriminālprocesā pierādīšanas pienākums tiek uzlikts vienai no pusēm (standarta gadījumā – valstij, bet saistībā ar mantas likumīgas izcelsmes pierādīšanu – privātpersonai), tas neatceļ otras puses pienākumu pierādīt faktus un apstākļus, kas apstiprina tās pozīciju un atspēko pretējās puses pierādījumus un argumentus. Šāda konstrukcija izriet no pierādīšanas teorijas un loģikas. Pielietojot to mantas īpašās konfiskācijas lietās, var teikt, ka pastāv pierādīšanas robežas, līdz kurām privātpersonai ir objektīva iespēja veikt pierādīšanu. Šim apstāklim ir praktiska nozīme jautājumos, kad jāvērtē, cik tālu sniedzas mantas izcelsmes noskaidrošana. Loģiski būtu pieņemt, ka persona objektīvi var iegūt un sniegt ziņas par mantu **līdz pēdējam darījumam ar nesaistītu personu**, un, sasniedzot šo robežu, pienākums pierādīt pretējo, t. i., to, ka mantai ir noziedzīga izcelsme, pāriet uz valsti. Papildus šādai pieejai par labu runā tas, ka valstij, atšķirībā no personas, kriminālprocesa ietvaros ir plašas iespējas un tiesības iegūt un procesuāli nostiprināt šādus pierādījumus, savukārt privātpersonai šādu iespēju nav.

Labticīga īpašnieka tiesību aizsardzība mantas īpašās konfiskācijas procesā Latvijā

Kriminālprocesa likuma 360. pants attiecībā uz trešo personu aizsardzību noteic, ka noziedzīgi iegūta manta, kas atrasta pie trešās personas, atdodama pēc piederības īpašniekam vai likumīgajam valdītājam un ka trešajai personai, kas bija šīs mantas labticīga ieguvēja vai labticīga ķīlas ņēmēja, ir tiesības civilprocesa kārtībā iesniegt prasību par zaudējuma atlīdzināšanu, tai skaitā pret apsūdzēto vai notiesāto personu.¹⁵

¹⁵ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [01.03.2020. red.]. 360. panta pirmā un otrā daļa.

Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr. 2016-07-01¹⁶ izteikta atziņa, ka kriminālprocesā cietušās personas aizsardzības princips prevalē pār labticīga ieguvēja tiesībām uz īpašumu. Te jāņem vērā, ka minētā lieta tika skatīta kontekstā ar strīdu starp cietušo un labticīgo ieguvēju par īpašuma tiesībām uz nekustamo īpašumu, tāpēc tajā izteiktās atziņas neaptver visus iespējamus gadījumus rīcībai ar noziedzīgu mantu.

Krimināllikuma 70.¹¹ panta ceturrtā daļa noteic, ka noziedzīgi iegūtu mantu, līdzekļus, ko persona ieguvusi no šādas mantas realizācijas, kā arī noziedzīgi iegūtas mantas izmantošanas rezultātā gūtos augļus konfiscē, *ja tā nav jāatdod īpašniekam vai likumīgam valdītājam.*

Abas šīs normas un minētais Satversmes tiesas spriedums neattiecinā uzņēmumu no labticīga ieguvēja aizsardzības uz situācijām, kurās: 1) cietušais netiek konstatēts (kas ir ierasts gadījumos procesos “pret mantu”) vai 2) manta ir atvietoājama lieta (bezskaidra nauda, finanšu instrumenti).

No minētajām normām var secināt, ka attiecībā uz noziedzīgi iegūtu mantu Latvijā darbojas divi atšķirīgi institūti: 1) mantas atdošana īpašniekam vai likumīgam valdītājam (*restitūcija*) un 2) mantas īpaša konfiskācija. Turpmākajā raksta sadaļā tiks noskaidrots labticīgas trešās personas statuss katrā no šiem procesiem un tiks modelēta procesa virzītāja vai tiesas rīcība ar noziedzīgu mantu katrā no iespējamajiem gadījumiem atkarībā no mantas ieguvēja labticības un mantas veida.

Mantas atdošana īpašniekam vai likumīgam valdītājam (Kriminālprocesa likuma 360. pants)

Tiesību teorijā un praksē pastāv nostabilizējis viedoklis, ka uz noziedzīga nodarījuma pamata iegūtu mantu īpašuma tiesības nepāriet, līdz ar to labticīga ieguvēja īpašuma tiesības minētajā situācijā aizsargātas netiek. Tomēr te jāņem vērā, ka šīs normas piemērošanas nosacījumi ir līdzīgi vindikācijai civilprocesā. Šie nosacījumi ir šādi: 1) manta izgājusi no personas (cietušā) valdījuma noziedzīga nodarījuma rezultātā – tiek pierādīta noziedzīga nodarījuma izdarīšana; 2) ir konstatēts cietušais (īpašnieks vai likumīgais valdītājs); 3) ir pierādītas cietušā īpašuma tiesības uz mantu – to var izdarīt tikai attiecībā uz neatvietojamu lietu.

Mantas īpaša konfiskācija (Krimināllikuma 70.¹¹ panta ceturrtā daļa)

Mantas īpašajai konfiskācijai tāpat ir divi galvenie priekšnoteikumi. Pirmais, manta nav jāatdod īpašniekam vai likumīgam valdītājam, un otrais – mantas izcelsme ir noziedzīga.

Vispirms būtu jānoskaidro, vai ar “īpašnieku vai likumīgo valdītāju” šeit ir jāsaprot tikai cietušais (analoģiski Kriminālprocesa likuma 360. pantam), jo gramatiski abas normas ir veidotas līdzīgi, vai tomēr arī labticīgs ieguvējs. Vai var būt situācija, kad personas labticība noziedzīgu mantu pārvērš par likumīgu? Tas notiek ikdienā un ik uz soļa. Zaglis ar nozagto naudu pērk legālas preces un pakalpojumus, darbiniekiem tiek maksātas algas, valsts budžetā no legalizētajiem noziedzīgajiem līdzekļiem tiek samaksāti nodokļi, un visi, kas labticīgi ir saņēmušas šādus naudas līdzekļus, – tirdzniecības uzņēmumi, pakalpojumu

¹⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 08.03.2017. spriedums lietā Nr. 2016-07-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/05/2016-07-01_Spriedums-1.pdf [aplūkots 30.12.2019.].

sniedzēji, darbinieki, valsts – kļūst par pilntiesīgiem naudas īpašniekiem, ja tās nezināja, nevarēja zināt un tām nevajadzēja zināt, ka naudai ir noziedzīga izcelsme.

Shematiski rīcību ar mantu kriminālprocesā var attēlot šādi atkarībā no tā, vai procesā ir iesaistīts cietušais, un atkarībā no mantas veida.

RĪCĪBA AR MANTU KRIMINĀLPROCESĀ			
Procesā iesaistītās personas (saistībā ar mantu)		Mantas veids un rīcība ar mantu (kam atdod vai atstāj)	
Cietušais	Labticīgs ieguvējs	Neatvietojava lieta (nekust. īpašumi, transportlīdzekļi, mākslas darbi u. tml.)	Atvietojava lieta (nauda, finanšu instrumenti, naftas produkti u. tml.)
IR	IR	CIETUŠAIS (<i>restitūcija, izņēmums no labticīga ieguvēja aizsardzības</i>)	LABTICĪGS IEGUVĒJS
NAV	IR	LABTICĪGS IEGUVĒJS	LABTICĪGS IEGUVĒJS
NAV	NAV	VALSTS (<i>konfiskācija</i>)	VALSTS (<i>konfiskācija</i>)

No minētā uzskatāmi izriet, ka mantas īpašā konfiskācija ir piemērojama tikai gadījumā, ja procesā nav cietušā un labticīga mantas ieguvēja, kuru tiesības uz mantu ir spēcīgākas. Līdz ar to gadījumos, kad manta atrodas pie trešās personas, tās ļaunticības konstatēšana līdztekus mantas noziedzīgajai izcelsmei ir galvenie priekšnoteikumi mantas īpašās konfiskācijas piemērošanai, kas ir jākonstatē tiesai.

Kopsavilkums

1. Labticīgs īpašnieks ir jāizsargā no mantas īpašās konfiskācijas, tas izriet no vispārējiem tiesību principiem, Satversmes, starptautiskiem līgumiem un ECT spriedumiem. Mantas īpašā konfiskācija no labticīga ieguvēja nav pieļaujama.
2. Mantas noziedzīgā izcelsme neturpinās mūžīgi, bet izbeidzas ar labticīgu iegūšanu. Visa manta, sākot ar labticīgas iegūšanas brīdi un neatkarīgi no tam sekojošu darījumu skaita, ir uzskatāma par likumīgas izcelsmes mantu, kuras piederība nosakāma pēc civiltiesību normām.
3. Vienīgais izņēmums, kad labticīgas trešās personas īpašuma tiesības aizsargātas netiek, ir noziedzīgā nodarījumā cietušā tiesību pārsvars. Cietušā tiesības tiek aizsargātas ar īpašuma tiesību atjaunošanu (restitūciju). Restitūcija ir pieļaujama tikai attiecībā uz neatvietojamām lietām (nekustamie īpašumi, transportlīdzekļi, mākslas darbi u. c.).

NOZIEDŽĪGA NODARĪJUMA IZDARĪŠANA KĀ ABSOLŪTS AIZLIEGUMS PIENĒMŠANAI MILITĀRAJĀ DIENESTĀ

COMMITTING A CRIMINAL OFFENCE AS AN ABSOLUTE PROHIBITION OF ELIGIBILITY FOR MILITARY SERVICE

Viktorija Katajeva, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

The purpose of the article is twofold: to determine whether the legal provisions of the Military Service Law contain an absolute prohibition of eligibility for military service based on a prior criminal offence; and to estimate whether such an absolute prohibition as a restriction of fundamental rights is justified in all cases prescribed by law. The author concludes that the existing regulation contains four absolute prohibitions, however, the legislator has not sufficiently substantiated and evaluated either their necessity, nature or consequences of their application.

Atslēgvārdi: militārais dienests, noziedzīgs nodarījums, absolūts aizliegums

Keywords: military service, criminal offence, absolute prohibition

Ievads

2019. gada nogalē Latvijas Republikas tiesībsargs aktualizēja jautājumu par normatīvajos aktos noteiktajiem ierobežojumiem, it īpaši absolūtiem aizliegumiem, personai izvēloties sev vēlamu nodarbošanos sakarā ar iepriekš izdarītu noziedzīgu nodarījumu, norādot uz esošo problemātiku un prasību pēc atbilstošas rīcības no valsts puses.¹

Ievērojot gaidāmās izmaiņas šajos normatīvajos aktos, šā raksta mērķis ir izpētīt nepieciešamos grozījumus valsts militārās aizsardzības jomas tiesiskajā regulējumā un noskaidrot, vai Militārā dienesta likumā,² kas reglamentē Nacionālo bruņoto spēku personālsastāva (karavīru amati) komplektēšanu, ir ietverti absolūti aizliegumi pieņemšanai militārajā dienestā iepriekš izdarīta noziedzīga nodarījuma aspektā, un izvērtēt, vai tādi aizliegumi kā pamattiesību uz

¹ Tiesībsarga vēstule Ministru prezidentam lietā Nr. 1-8/19 "Par normatīvajos aktos noteiktajiem ierobežojumiem personai izvēlēties sev vēlamu nodarbošanos sakarā ar iepriekš izdarītu noziedzīgu nodarījumu". Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/mp_par_normativajos_aktos_noteiktiem_ierobezojumiem_sakara_ar_ieprieks_izdaritu_n_n_1579092336.pdf [aplūkots 20.02.2020.].

² Militārā dienesta likums: LV likums. Pieņemts 30.05.2002. [22.02.2020. red.].

nodarbinātību valsts dienestā ierobežojumi ir attaisnojami visos likumā noteiktajos gadījumos.

Absolūta aizlieguma jēdziens

Absolūta aizlieguma skaidrojums ir saistīts ar paša jēdziena “absolūts” izpratni, proti, tā nozīme ir ‘neierobežots, pilnīgs’.³ Jēdziena definīcija nav atrodama Latvijas normatīvajos aktos, tomēr šā jēdziena saturs ir analizēts un atklāts Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Satversmes tiesas praksē. Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka tiesību normas absolūta daba (raksturs) – tas, ka normatīvais regulējums ir piemērojams neatkarīgi no konkrēta gadījuma apstākļiem, – pati par sevi vēl norāda uz obligātu pretrunu ar cilvēktiesībām.⁴ Arī Satversmes tiesa absolūta aizlieguma jēdzienu skaidrojusi vairākos spriedumos. 2017. gadā Satversmes tiesa atzina, ka absolūts aizliegums uzskatāms par vispārēju beztermiņa liegumu,⁵ vēlāk papildinot savu judikatūru ar atziņu, ka šāds aizliegums ne vien ir noteikts uz mūžu, bet arī attiecas uz ikvienu noteiktas grupas personu bez jebkādiem izņēmumiem.⁶ Atsaucoties uz iepriekšējo praksi, 2019. gadā Satversmes tiesa norādīja: lai konstatētu, ka tiesību normā ietvertais aizliegums ir absolūts, jāvērtē, pirmkārt, vai tas attiecas uz visām noteiktas grupas personām, proti, vai tas paredz individuālu katra konkrētā gadījuma izvērtējumu, tā pieļaujot izņēmumus, un, otrkārt, vai tas ir noteikts uz zināmu laiku vai uz mūžu.⁷ Tādējādi no Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Satversmes tiesas judikatūras izriet, ka aizliegums ir absolūts, ja tas pastāv neierobežotu laiku, ir piemērojams situācijā, kas tiesību normā ir precīzi definēta un izslēdz iespēju izvērtēt konkrētu gadījumu individuāli, nepieļaujot izņēmumus.

Absolūta aizlieguma konstatācija

Militārā dienesta likuma 16. panta otrajā daļā likumdevējs noteica izsmēlošus ierobežojumus iestājai dienestā, citastarp skaidri paredzot sešas aizliegumu kategorijas, kas saistītas ar izdarītu vai, visticamāk, izdarītu noziedzīgu nodarījumu. Izvērtējot šādas kategorijas, jāsecina, ka divas no tām neatbilst iepriekš minētajiem absolūta aizlieguma kritērijiem un tāpēc nav kvalificējamās kā absolūti aizliegumi. Proti, aizdomās turētā un apsūdzētā statuss un sodāmība par noziedzīga nodarījuma izdarišanu aiz neuzmanības (izņemot valsts noslēpuma izpaušanu, nonāvēšanu, miesas bojājumu nodarīšanu un militārā dienesta mantas iznīcināšanu vai bojāšanu aiz neuzmanības), ja tā nav noņemta vai nav dzēsta, neatbilst neierobežota laika kritērijam.

Savukārt pārējās četrās aizliegumu kategorijās ietvertie aizliegumi pieņemšanai militārajā dienestā ir uzskatāmi par absolūtiem. Tie attiecas uz ikvienu personu, kura sodīta par jebkuru tišu noziedzīgu nodarījumu un nodarījumu aiz neuzmanības, apdraudot tiesību normā noteiktās intereses – neatkarīgi no

³ Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca. Pieejams: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=1&r=1107&q=absol%C5%ABts> [aplūkots 20.02.2020.].

⁴ ECT 10.04.2007. spriedums lietā Evans pret Apvienoto Karalisti (iesnieguma Nr. 6339/05), 89. p.

⁵ Satversmes tiesas 10.02.2017. spriedums lietā Nr. 2016-06-01, 26. p. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 33.

⁶ Satversmes tiesas 24.11.2017. spriedums lietā Nr. 2017-07-01, 12.3. p. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 234.

⁷ Satversmes tiesas 05.12.2019. spriedums lietā Nr. 2019-01-01, 19.2. p. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 246.

sodāmības dzēšanas vai noņemšanas, kā arī personu, kas par šādiem nodarījumiem notiesāta, atbrīvojot no soda, vai pret kuru kriminālprocess izbeigts uz nereabilitējoša pamata. Tiesību norma nepieļauj izņēmumus un individuālu izvērtēšanu, šādi aizliegumi ir noteikti uz mūžu.

Jānorāda, ka ar noziedzīgu nodarījumu saistītie aizliegumi pieņemšanai militārajā dienestā sākotnēji tā tiesiskajā regulējumā netika noteikti kā absolūti. Līdz Militārā dienesta likuma pieņemšanai karavīru dienesta gaitu reglamentēja 1992. gada likums "Par Aizsardzības spēkiem",⁸ paredzot, ka Aizsardzības spēkos nevar iestāties personas, kuras sodītas par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Šāds regulējums līdzīgā formulējumā tika pārņemts Militārā dienesta likuma pamata redakcijā,⁹ nosakot, ka militārajā dienestā nevar pieņemt Latvijas pilsoni, kas ir sodīts par noziedzīgu nodarījumu, ja vien sodāmība likumā noteiktajā kārtībā nebija noņemta vai dzēsta. Šāds regulējums atbilda arī ārvalstu praksei. Piemēram, Lietuvas normatīvais regulējums paredz, ka par profesionālā dienesta karavīru nevar būt persona, kurai ir saglabājusies sodāmība.¹⁰ Līdzīga norma pastāv arī Ukrainā,¹¹ nosakot, ka persona nevar tikt pieņemta militārajā dienestā, ja tā ir sodīta par nozieguma izdarīšanu un šī sodāmība nav noņemta vai dzēsta likumā noteiktajā kārtībā.

Tomēr 2010. gadā¹² likumdevējs nolēma šo pieņemšanas kārtību mainīt, papildinot 16. panta otro daļu ar absolūtiem aizliegumiem.¹³ Acīmredzams, ka jaunajā tiesību normas redakcijā tika paredzētas stingrākas prasības pieņemšanai dienestā, tomēr šāda regulējuma maiņas nepieciešamība netika pamatota, likumprojekta anotācijā vien norādot, ka tiek noteikti jauni kritēriji, kuru dēļ persona netiek pieņemta militārajā dienestā, vienādojot kritērijus personām, kuras nevar pieņemt militārajā dienestā, un personām, kuras tiek atvaļinātas no tā.¹⁴ Tādējādi likumdevējs ir paredzējis absolūtus aizliegumus, tomēr nedz pamatojis šādu aizliegumu nepieciešamību, nedz arī izvērtējis to būtību un piemērošanas sekas. Lai arī 2017. gadā likumdevējs tiesisko regulējumu mainīja,¹⁵ diferencējot noziedzīgus nodarījumus atkarībā no personas vainas formas, kā arī izdalot atsevišķus nodarījumus atkarībā no interesēm, kuras tika apdraudētas, tomēr atkārtoti neizvērtēja un nepamatoja šādu absolūtu aizliegumu nepieciešamību likumā noteiktajā apjomā, vien norādot, ka, izstrādājot redakciju, tika ņemti vērā citās valstij nozīmīgās jomās paredzētie ierobežojumi

⁸ Likums "Par Aizsardzības spēkiem": LV likums. Pieņemts 04.11.1992. [30.06.2002. red.]. Zaudējis spēku. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/66546-par-aizsardzibas-spekiem>.

⁹ Militārā dienesta likums: LV likums. Pieņemts 30.05.2002. [01.07.2002. red.].

¹⁰ Republic of Lithuania Law on the Organisation of the National Defence System and Military Service [Lietuvas Republikas likums par Nacionālas aizsardzības sistēmas organizāciju un Militāro dienestu]. Article 28, para. 4. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a02d70a507f311e8802fc9918087744d?jfwid=2r1mlj3y> [aplūkots 28.02.2020.].

¹¹ Міноборони України; Наказ [Ukrainas Aizsardzības ministrijas rīkojums], Інструкція, від 10.04.2009., № 170: Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, пункт 2.3. Pieejams: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-09> [aplūkots 20.02.2020.].

¹² Grozījumi Militārā dienesta likumā: LV likums. Pieņemts 21.10.2010. [28.02.2020. red.].

¹³ Militārā dienesta likums: LV likums. Pieņemts 30.05.2002. [01.01.2011. red.].

¹⁴ Likumprojekta "Grozījumi Militārā dienesta likumā" anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/93EDF7899E5F3085C22577620034F9D4?OpenDocument> [aplūkots 28.02.2020.].

¹⁵ Grozījumi Militārā dienesta likumā: LV likums. Pieņemts 16.11.2017. [28.02.2020. red.].

kriminālsodīto personu pieņemšanai dienestā.¹⁶ Demokrātiskā tiesiskā valstī likumdevējs ir tiesīgs militārā dienesta regulējumā ietvert absolūtus aizliegumus iestājai dienestā, tomēr likumdevējam ir jāizvērtē un jāpamato, ka šādi aizliegumi ir ne vien pieļaujami, bet arī attaisnojami katrā tiesību normā noteiktajā gadījumā.

Absolūta aizlieguma attaisnojamība

Tiesību doktrīnā ir minēts, ka pārbaude, vai valsts noteiktais pamattiesību ierobežojums ir attaisnojams, ir veicama trijos loģiskos soļos – pirmkārt, ir pareizi jākonstatē pamattiesības tvērums, otrkārt, ir jākonstatē, vai valsts rīcība ir kvalificējama kā šīs pamattiesības aizskārums, un, treškārt, ir jānoskaidro, vai šis aizskārums ir attaisnojams.¹⁷

Tiesību pildīt valsts dienestu tvērums

Satversmes 101. panta pirmajā teikumā ir ietvertas personas tiesības likumā paredzētajā veidā pildīt valsts dienestu. Minētās normas saturs Satversmes tiesas nolēmumos ir ticis plaši aplūkots, atzīstot, ka Satversmes 101. pants neuzliek valstij pienākumu nodrošināt katrai personai, kura to vēlas, iespēju pildīt valsts dienestu, bet norāda uz to, ka šīs tiesības īstenojamas “likumā paredzētā veidā”.¹⁸ Vērtējot Satversmes 101. panta saturu, Satversmes tiesa secināja, ka valsts dienestu raksturo publiski tiesiskas attiecības, kurās atrodas personas, kam uzticēta valsts uzdevumu pildīšana.¹⁹

Militārā dienesta likums noteic, ka militārais dienests ir valsts dienesta veids valsts aizsardzības jomā, kuru pilda karavīrs. Tādējādi, kaut arī militārajam dienestam ir savas ievērojamas īpatnības, kas to būtiski atšķir no citiem valsts dienesta veidiem, – galvenokārt šāda īpatnība ir dienesta pamatā esošās valsts imperatīvās militārās intereses, kas vērstas uz valsts pastāvēšanas un suverenitātes nodrošināšanu,²⁰ tomēr, ņemot vērā, ka Satversmes 101. pants interpretējams galvenokārt kā ikviena personas tiesība uz vienlīdzīgiem pamatiem iestāties un turpināt pildīt valsts dienestu,²¹ pretendējot uz iestāju militārajā dienestā, persona realizē savas pamattiesības uz nodarbinātību valsts dienestā.

Tiesību pildīt valsts dienestu aizskāruma konstatācija

Par pamattiesību aizskārumu uzskatāms mērķtiecīgs pamattiesību ierobežojums.²² Militārā dienesta likuma 16. panta otrajā daļā ietvertie absolūtie aizlie-

¹⁶ Likumprojekta “Grozījumi Militārā dienesta likumā” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/EBED9D52981A6B5BC225811000454DCB?OpenDocument> [aplūkots 28.02.2020.].

¹⁷ Levits E. *Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā*. Grām.: Cilvēktiesības Latvijā un pasaulē. I. Ziemeles redakcijā. Rīga: Izglītības soļi, 2000, 280. lpp.

¹⁸ Satversmes tiesas 10.05.2007. spriedums lietā Nr. 2006-29-0103, 17. p. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 77.

¹⁹ Satversmes tiesas 11.04.2006. spriedums lietā Nr. 2005-24-01, 7. p. Latvijas Vēstnesis, 2006, Nr. 61.

²⁰ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 04.06.2012. spriedums lietā Nr. SKA-138/2012, 12. p. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2012> [aplūkots 28.02.2020.].

²¹ Kusiņš G. 101. panta komentārs. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 390. lpp.

²² Pleps J. 116. panta komentārs. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 769. lpp.

gumi iestāties militārajā dienestā sakarā ar iepriekš izdarītu noziedzīgu nodarījumu ir vērtējami kā likumdevēja noteiktais personas mērķtiecīgs ierobežojums pildīt valsts dienestu. Likumdevējs var noteikt personām, kuras vēlas kļūt par profesionālā dienesta karavīru, stingras prasības, kas attiecas ne vien uz prasēm un kvalifikāciju, bet arī uz personību, un likumdevējs šādas prasības ir skaidri paredzējis attiecīgajā normā. Tādējādi ar likuma normā ietvertajiem četriem absolūtiem aizliegumiem tiek ierobežotas personai Satversmes 101. panta pirmajā teikumā noteiktās tiesības pildīt valsts dienestu.

Tiesību pildīt valsts dienestu aizskāruma attaisnojāmība

Valstij ir pienākums atturēties no tādu tiešu vai netiešu apstākļu radīšanas, kuri traucētu personai īstenot tās tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos,²³ tai skaitā pildīt valsts dienestu. Tomēr vienlaikus likumdevējam ir rīcības brīvība izvirzīt prasības attiecībā uz militārā dienesta karavīru amatu pretendentiem, ciktāl tas ir nepieciešams valsts un sabiedrības interesēs, proti, ciktāl šādas prasības ir attaisnojamas. Satversmes tiesa savā praksē ir izveidojusi noteiktu pamattiesību aizskāruma attaisnojāmības pārbaudes metodoloģiju, paredzot, ka aizskārums ir attaisnojams, ja:

- 1) tas ir noteikts ar likumu;
- 2) tam ir leģitīms mērķis;
- 3) tas ir samērīgs.²⁴

Nav šaubu, ka Militārā dienesta likums ir pieņemts normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā, izsludināts un publiski pieejams atbilstoši normatīvo aktu prasībām, savukārt likuma 16. panta otrās daļas saturs ir noskaidrojams kop-sakarā ar Krimināllikumā²⁵ un Kriminālprocesa likumā²⁶ ietvertu regulējumu. Arī absolūti aizliegumi ir formulēti pietiekami skaidri, lai persona varētu izprast aizliegumu saturu un paredzēt tās piemērošanas sekas. Tādējādi pamattiesību aizskārums ir noteikts ar likumu.

Ikvienu pamattiesību ierobežojuma pamatā ir jābūt apstākļiem un argumentiem, kādēļ tas vajadzīgs, proti, ierobežojums tiek noteikts svarīgu interešu – leģitīma mērķa – labad.²⁷ Iespēja ierobežot Satversmes 101. pantā noteiktās pamattiesības Satversmes 116. pantā nav minēta *expressis verbis*, tomēr Satversmes tiesa savā praksē ir atzinusi, ka šādām tiesībām var noteikt ierobežojumus, kas atbilst Satversmes 106. pantam.²⁸ Valsts aizsardzības funkcijas efektīva realizācija ir atkarīga no valsts militārās aizsardzības sistēmas, proti – militārā dienesta izpildes kvalitātes, kura centrālais elements ir karavīrs. Karavīra profesija ir saistīta ar valsts drošību un valstiski un sabiedriski nozīmīgu pienākumu veikšanu. Tādējādi jāsecina, ka visos četros absolūtu aizliegumu gadījumos liegums pieņemt militārajā dienestā ir saistīts ar nepieciešamību aizsargāt sabiedrības drošību, panākot, ka dienestā tiek pieņemtas personas ar nevainojamu reputāciju.

²³ Saul B., Kinley D., Mowbray J. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Commentary, Cases, and Materials. United Kingdom: Oxford University, 2014, p. 365.

²⁴ Sk., piemēram: Satversmes tiesas 10.02.2017. spriedums lietā Nr. 2016-06-01, 21. p. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 33.

²⁵ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [24.02.2020. red.].

²⁶ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [24.02.2020. red.].

²⁷ Satversmes tiesas 07.11.2013. spriedums lietā Nr. 2012-24-03, 17. p. Latvijas Vēstnesis, 2013, Nr. 220.

²⁸ Satversmes tiesas 10.05.2007. spriedums lietā Nr. 2006-29-0103, 17.2. p. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 77.

Tomēr absolūtu aizliegumu izvērtēšanā to stingri ierobežojošā rakstura dēļ izšķiroša nozīme ir to atbilstībai tieši samērīguma principam. No Satversmes tiesas judikatūras izriet, ka, izvērtējot absolūta aizlieguma samērīgumu papildus jau Satversmes tiesas praksē izstrādātajiem kritērijiem, jāpārbauda arī tas, vai likumdevējs ir: 1) pamatojis absolūtā aizlieguma nepieciešamību; 2) izvērtējis absolūtā aizlieguma būtību un piemērošanas sekas; 3) pamatojis to, ka, paredzot izņēmumus no šā absolūtā aizlieguma, pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis netiktu sasniegts līdzvērtīgā kvalitātē.²⁹

Absolūts aizliegums iestājai militārajā dienestā attiecās uz ikvienu personu, kura bija sodīta par jebkuru ar nodomu izdarītu noziedzīgu nodarījumu neatkarīgi no tā klasifikācijas, bīstamības un sabiedriskā kaitīguma pakāpes, kā arī neatkarīgi no tā, pret kādām interesēm persona, izdarot attiecīgo nodarījumu, ir vērsusies. Lielākā daļa no Krimināllikuma sevišķajā daļā ietvertajiem noziedzīgiem nodarījumiem ir tiši, tie ir vērsti ne vien pret cilvēci, mieru, genocīdu, valsti un vispārējo drošību, kas konkrētajā gadījumā būtu atzīstami par interesēm, kuras prevalē pār indivīda tiesībām pildīt militāro dienestu, bet arī, piemēram, pret dabas vidi. Likumdevējs pēc būtības nav izvērtējis, kāpēc personām, kas tika sodītas, piemēram, par patvaļīgu zvejošanu, visos gadījumos būtu nosakāms aizliegums pildīt militāro dienestu. Tādējādi jāsecina, ka absolūta aizlieguma noteikšana par ikvienu tišu noziedzīgu nodarījumu sodītām personām nav pamatota, tāpēc nevar būt attaisnojama.

Šāds secinājums ir attiecināms arī uz aizliegumu kategoriju, kas liedz personai iestāju dienestā, ja tā ir sodīta par valsts noslēpuma izpaušanu, nonāvēšanu, miesas bojājumu nodarīšanu un militārā dienesta mantas iznīcināšanu vai bojāšanu aiz neuzmanības, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas. Arī šajā gadījumā nav gūstams apstiprinājums tam, ka likumdevējs pēc būtības ir izvērtējis šāda absolūta aizlieguma nepieciešamību, piemēram, absolūtu aizliegumu pieņemt dienestā personu, kas nodarīja miesas bojājumus aiz neuzmanības, it īpaši gadījumos, kad šāds kriminālpārkāpums atzīstams par izdarītu aiz noziedzīgas nevērības.

Satversmes tiesas praksē izstrādāto pārbaudes testu neiztur arī aizliegumi pieņemt dienestā personu, kura atbrīvota no soda vai pret kuru uzsāktais kriminālprocess izbeigts uz nereabilitējoša pamata. Šajā gadījumā absolūts šķērslis personai pretendēt uz karavīra amatu ir nevis personas sodāmība, bet gan kriminālprocesa virzītāja lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu uz nereabilitējoša pamata atbilstoši Kriminālprocesa likuma 380. pantam, pat aizdomās turētā un cietušā izlīguma gadījumā, vai, piemēram, pilngadību nerasniegušās personas atbrīvošana no soda, nosakot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. Tas norāda uz to, ka likumdevējs nav izvērtējis tiesību normā iekļautā aizlieguma būtību, kā arī nav pamatojis, ka, paredzot izņēmumus no tā, pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis – sabiedrības drošība – netiktu sasniegts līdzvērtīgā kvalitātē.

Ievērojot iepriekš minēto, Militārā dienesta likuma 16. panta otrajā daļā nav saskatāms uz likumdevēja analīzi balstīts izvērtējums, kas pamatotu konkrēta absolūta aizlieguma nepieciešamību un tā piemērošanas seku samērīgumu attiecībā pret izdarītu noziedzīgu nodarījumu un interesēm, pret kurām tas tika vērst. Tādējādi Militārā dienesta likumā ietvertie absolūti aizliegumi neatbilst

²⁹ Satversmes tiesas 24.11.2017. spriedums lietā Nr. 2017-07-01, 19. p. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 234.

samērīguma principam un līdz ar to atzīstami par Satversmes 101. panta pirmajā teikumā nostiprināto pamattiesību pildīt valsts dienestu neattaisnojamiem aizskārumiem.

Kopsavilkums

1. Militārā dienesta likumā jāizšķir sešas aizliegumu kategorijas pieņemšanai militārajā dienestā noziedzīga nodarījuma aspektā, tomēr tikai četras no tām ir kvalificējamās kā absolūti aizliegumi.
2. Demokrātiskā tiesiskā valstī likumdevējs ir tiesīgs militārā dienesta regulējumā ietvert absolūtus aizliegumus iestājai dienestā, tomēr tam ir jāizvērtē un jāpamato, ka šādi tiesību pildīt valsts dienestu aizliegumi ir ne vien pieļaujami, bet arī attaisnojami katrā tiesību normā noteiktajā gadījumā un apjomā.
3. Militārais dienests ir valsts dienesta veids valsts aizsardzības jomā, tādējādi, pretendējot uz iestāju militārajā dienestā, persona realizē savas Satversmes 101. pantā nostiprinātās pamattiesības uz nodarbinātību valsts dienestā.
4. Militārā dienesta likuma 16. panta otrajā daļā nav saskatāms uz likumdevēja analīzi balstīts izvērtējums, kas pamatotu katra konkrēta tiesību normā noteiktā absolūta aizlieguma nepieciešamību, šādi absolūti aizliegumi neatbilst samērīguma principam un līdz ar to atzīstami par Satversmes 101. panta pirmajā teikumā nostiprināto pamattiesību neattaisnojamiem aizskārumiem.

Izdevējs: LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulv. 5-132, Rīga, LV-1050
www.apgads.lu.lv

Iespiests SIA "Latgales druka"